

International Science Group

ISG-KONF.COM

VI

**INTERNATIONAL SCIENCE CONFERENCE ON BASIC SCIENCES,
ARTS, BUSINESS AND EDUCATION, INTERNET TECHNOLOGIES
AND SOCIETY «TRENDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT
OF SCIENTIFIC APPROACHES AND PROSPECTS OF INTEGRATION
OF INTERNET TECHNOLOGIES INTO SOCIETY»**

Stockholm, Sweden

February 23 – 26

ISBN 978-1-63684-340-7

DOI 10.46299/ISG.2021.I.VI

TRENDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC APPROACHES AND PROSPECTS OF INTEGRATION OF INTERNET TECHNOLOGIES INTO SOCIETY

Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference

Stockholm, Sweden
February 23 – 26, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The VI International Science Conference «Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society», February 23 – 26, 2021, Stockholm, Sweden. 607 p.

ISBN - 978-1-63684-340-7

DOI - 10.46299/ISG.2021.I.VI

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines , Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Liubych V., Oliinyk O. APPLICATION OF ELECTROMAGNETIC FIELD TO PRODUCE FLATTENED CEREALS FROM SPELT WHEAT GRAINS	20
2.	Галевич О.Є. ВИКОРИСТАННЯ РОДИНИ ROSACEAE В ОЗЕЛЕНЕННІ ДАХІВ МІСТА ЛЬВОВА	23
3.	Варлащенко Л. ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТРОДУКОВАНИХ СОРТІВ LONICERA EDULIS TURCZ	26
4.	Мамчур В.В. ОНТОГЕНЕЗ ВИДУ AILANTHUS ALTISSIMA (MILL)	30
5.	Станкевич С.В. ЗАХІДНИЙ КВІТКОВИЙ ТРИПС FRANKLINIELLA OCCIDENTALIS PERGANDE В УКРАЇНІ	34
6.	Царук Д.С. КЛАСИФІКАЦІЯ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН	39
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
7.	Василенко О.Б., Сташенко М.С., Танірвердієв А.Д. СВІТЛОВІ ЗАСОБИ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ	44
8.	Наливайко Т.Т., Наливайко Т.А. ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ РОЗВИНЕНОГО ЗАХИСТУ ФІБРОЦЕМЕНТНИХ ОБЛИЦЮВАЛЬНИХ ПАНЕЛЕЙ ВІД КОРОЗІЇ	48
9.	Скороходова А.В., Родик Я.С. СОВРЕМЕННЫЕ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ МЕДИЦИНСКИХ КОМПЛЕКСОВ	54

ART HISTORY		
10.	Nikolaiev A., Popovichenko S. ДИЗАЙН-ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСТЕР'ЄРУ АВТОМОБІЛЯ	57
11.	Гургула Р.І. ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОГО МИСЛЕННЯ	59
12.	Панько В.І. ЕСТЕТИКА МЕЛОДИКИ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ	63
13.	Пічкур М.О. ХУДОЖНІЙ АВАНГАРД ЯК ОСНОВА ВИНИКНЕННЯ ЦИФРОВОГО ЖИВОПИСУ	67
14.	Токар М.І., Станичнов О.О. ДО ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВПЛИВУ НА ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ ПЕРІОДУ СЕЦЕСІЇ	73
BIOLOGICAL SCIENCES		
15.	Товкун Л.П., Лобода М.Ю. ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ У ЗМІЦНЕННІ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ	76
CHEMICAL SCIENCES		
16.	Tkach V., Kushnir M., da Silva A.O. A DESCRIÇÃO TEÓRICA DA DETECÇÃO ELETROQUÍMICA DA PERILARTINA SOBRE O COMPÓSITO DE OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO COM UM POLÍMERO CONDUTOR NAFTOQUINÔNICO EM MEIOS NEUTRO E BÁSICO	81
17.	Tkach V., Minakova T., Petrusyak T. A QUÍMICA (EN)CANTADA. UMA FERRAMENTA PRÁTICA DE AUMENTAR INTERESSE DOS ALUNOS PELA QUÍMICA E PELA MATEMÁTICA	85
CULTUROLOGY		
18.	Клеб О.Я. МІСЦЕ ЖІНОК В ЦЕРКОВНІЙ ІЄРАРХІЇ АНГЛІКАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ	92

ECONOMIC SCIENCES		
19.	Amosov S. RÉGLEMENTATION DU MARCHÉ DU TRAVAIL : PROTÉGER LES TRAVAILLEURS DANS UN MONDE DU TRAVAIL EN MUTATION	95
20.	Budiakova O., Shaposhnikova O. STATE INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES ON THE EXAMPLE OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS	101
21.	Gladkovsky I., Tulchynska S. COMPETITIVE STRATEGIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES	104
22.	Havryliuk V. INSURANCE PROTECTION OF LEASING OPERATIONS	107
23.	Iurchenko M., Klymenko T. MATHEMATICAL MODELS FOR INSURANCE RISK	110
24.	Lypko N. MONETARY POLICY AND THE EXCHANGE RATE REGIME IN UKRAINE SINCE 2014	112
25.	Mashkina A., Mostipan I. REGULATORY AND INFORMATION SUPPORT OF COST ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF THE KNOWLEDGE ECONOMY	118
26.	Tiutiunnyk H. STRATEGIC PRIORITY IN THE PRACTICE OF RATIONAL NATURE MANAGEMENT AS HYDROGEN PRODUCTION, TRANSFER AND PROVIDING	120
27.	Габрись Ю.О. ЕТИМОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ»	123
28.	Гобела В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЯК БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	125

29.	Голодюк Г.І., Гургула Н.М. ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ, СТАНДАРТИЗАЦІЇ, СЕРТИФІКАЦІЇ	128
30.	Жадан Т.А., Жадан Ю.В. СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КЛЮЧОВИХ РИЗИКІВ	131
31.	Коломієць Н.О., Коломієць О.П. КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	133
32.	Костик Є.П. СУЧАСНІ ТРЕНДИ В РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ МЕНЕДЖЕРА МІЖНАРОДНОГО КЛАСУ	137
33.	Кривоберець М.М., Гава Є.О. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	140
34.	Мирончук Д.С., Шушакова І.К. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	142
35.	Степаненко Т.О., Хлопоніна-Гнатенко О.І. ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ	146
36.	Тверітіна К.О. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	150
37.	Тодорюк С.І. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ У РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ	154
38.	Хлопоніна-Гнатенко О.І., Степаненко Т.О., Гіржева О.М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛОУКОСТ-АВІАКОМПАНІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ РИНКУ ПОСЛУГ У СФЕРІ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ УКРАЇНИ	158

39.	Хмара О.П. РОЛЬ УРЯДОВОГО ФІНАНСУВАННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ ОБОРОННИХ БНП	163
40.	Швець Н.Р., Акритов А.А. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	167
GEOGRAPHICAL SCIENCE		
41.	Дерябіна І.О., Уманська О.В. ЗМІНА ТЕМПЕРАТУРНОГО РЕЖИМУ В ПОЛТАВІ ЗИМОЮ ЗА ОСТАННІ ДВАДЦЯТЬ РОКІВ	171
42.	Смилый П.Н. ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД РЕКИ УБОРТЬ	173
HISTORICAL SCIENCES		
43.	Kozlovskyi S. THE ARMY AND MILITARY OFFICIALS OF CHINA IN THE TANG DYNASTY ERA (618-907)	176
44.	Захарова О.В. ЗАКОНОДАВЧА СТРАТИФІКАЦІЯ ДВОРЯН БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	181
45.	Коцур В., Магомедов А. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ 90- Х РР. ХХ СТ. ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВІДНОСИНИ УКРАЇНА- НАТО	186
JOURNALISM		
46.	Черниш О.О., Меженська Ю.В. МЕДІАСОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	189
LEGAL SCIENCES		
47.	Pavlichenko B. LEGAL ASPECTS OF THE COVID-19 REGULATION IN POLAND	193

48.	Грабар Н.М. ЗМАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВІДПОВІДАЧЕМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ	195
49.	Думчиков М.О. КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА ДИСТАНЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВУ	199
50.	Зінченко О.В. КОНСТИТУЦІЇ БРАЗИЛІЇ, ІНДІЇ ТА КАНАДИ ПРО СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)	202
51.	Казарова Д.С., Харькина В.А., Типунова А.С. ТЕРРОРИЗМ – ОДНА ИЗ ГЛАВНЫХ ПРОБЛЕМ 21 ВЕКА	204
52.	Казарова Д.С., Харькина В.А., Бабич И.С. МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ И МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ КАК ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА	207
53.	Карпишин Р.М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ	211
54.	Парасюк В.М., Рудомська Ю.А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПРЯМОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБИТКІВ, ЯКІ ЗАВДАНІ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ	213
55.	Пилипів Р.М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	217
56.	Щурат Т.Г., Поляков Є.В., Усата Г.О. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ	221
MANAGEMENT, MARKETING		
57.	Amosova L. DÉVELOPPEMENT DES COMPÉTENCES DES CADRES DE LA HAUTE FONCTION PUBLIQUE EN FRANCE	224

58.	Zinovchuk V., Budnik O., Yurchuk V. THE EMPIRICAL EVIDENCE FOR APPROPRIATENESS OF THE ECOLOGICAL MARKETING APPROACH: CASE OF ONLINE STUDY IN FORESTRY	230
59.	Василик Н.М. СУТЬ, ПЕРЕДУМОВИ, ПРИНЦИПИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ	235
60.	Гузар Б.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	239
61.	Гула О.І. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	243
62.	Осовська Г.В., Волківська А.М., Шнайдер В.О. ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА ЗА МОДЕЛЯМИ БІВЕРА, ТЕРЕЩЕНКА ТА РЕКОМЕНДАЦІЯМИ МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ	246
63.	Осовська Г.В., Волківська А.М., Косинський О.Ю. МІСІЯ ЯК ГОЛОВНИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ПІДПРИЄМСТВА	252
64.	Падафет Ю.Г., Фесенко В.О. МІНІМІЗАЦІЯ КАДРОВИХ РИЗИКІВ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	257
65.	Подчерняєва В. ЗАСТОСУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКІВ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ІТ-ПОСЛУГ	260
66.	Харута В., Приймак А. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ У ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ	265

MEDICAL SCIENCES		
67.	Kanikovskiy O., Karyi Y., Al-Mutasam B.K. SELECTION OF BILIARY DECOMPRESSION METHOD FOR TREATMENT OF OBSTRUCTIVE JAUNDICE IN PATIENTS OF DIFFERENT AGE GROUPS	268
68.	Parkhomenko K. EXPERIENCE OF SURGICAL TREATMENT OF HIATAL HERNIAS WITH SIMULTANEOUS CHOLECYSTECTOMY	271
69.	Shevchenko I. PREVALENCE OF POSTPARTUM DEPRESSION AMONG RECENTLY DELIVERED WOMEN IN THE DONETSK REGION	275
70.	Sulym Y., Petryshyn O. USE OF THE LOCAL DRUG DELIVERY SYSTEMS WITH ANTIBIOTICS IN THE THERAPY OF PERIODONTITIS. REVIEW	278
71.	Ібрагімова О.Л., Гуменюк І.А., Леженцев Г.К. RUPTURE OF THE EPIDURAL MEMBRANE AFTER DIAGNOSTIC LUMBAL PUNCTURE CAUSING LONG- LASTING COMPLICATIONS: CLINICAL CASE SCENARIO	283
72.	Ізюмець О.І., Фурман В.Г., Стецун О.О. РОЗВИТОК АТЛАНТИЧНОЇ ХВОРОБИ НОВОНАРОДЖЕНИХ У ДІТЕЙ З ПЕРИНАТАЛЬНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ	285
73.	Ізюмець О.І., Фурман В.Г., Стецун О.О. ОЦІНКА БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ У НОВОНАРОДЖЕНИХ ЗА ПОВЕДІНКОВОЮ ШКАЛОЮ	288
74.	Борисенко А.В., Кононова О.В. БІОХІМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОПОНОВАНОГО КОМПЛЕКСУ АДРЕНОБЛОКАТОРІВ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ХВОРИХ НА ГЕНЕРАЛІЗОВАНИЙ ПАРОДОНТИТ З ПСИХОСОМАТИЧНИМ СТРЕСОМ	293
75.	Білаш С.М., Коптев М.М., Олійніченко Я.О. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА КАФЕДРІ КЛІНІЧНОЇ АНАТОМІЇ І ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ	296

76.	Дудник В.М., Пасік В.Ю. КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНІ ЗМІНИ ПРИ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ	299
77.	Зоренко О.В., Шевченко О.О., Кобзар О.Б. КЛІНІЧНА АНАТОМІЯ ШИЙНОЇ ЧАСТИНИ ХРЕБТОВОЇ АРТЕРІЇ ЛЮДИНИ ЗА ДАНИМИ ПОСТМОРТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	302
78.	Калинович Н.О. АНАЛІЗ ЯКОСТІ НІЧНОГО СНУ ТА ПОРУШЕНЬ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ, КОГНІТИВНОЇ ФУНКЦІЇ У ПІДЛІТКІВ, ПОШУК МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАННЯ	304
79.	Лук'янчук.В.Д., Гордійчук Д.О., Поліщук Є.М. ПАРАМЕТРИ ЕЛІМІНАЦІЇ НОВОГО ЦЕРЕБРОПРОТЕКТОРА «ЦЕРЕБРОГЕРМ» У ЩУРІВ В НОРМІ ТА НА ТЛІ ЧЕРЕПНО- МОЗКОВОЇ ТРАВМИ	308
80.	Невмержицкая Н.Н. ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗЕНХИМАЛЬНЫХ СТЕВЛОВЫХ КЛЕТОК	310
81.	Пахаренко Л.В., Басюга І.О., Жураківський В.М. КЛІНІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОК ІЗ ЗВИЧНИМИ ВТРАТАМИ ВАГІТНОСТІ	313
82.	Проніна О.М., Донченко С.В., Кобеньак М.М. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ	315
83.	Ракша-Слюсарева О.А., Друпп Ю.Г., Слюсарев О.А. ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ ЛЕЙКОГРАМИ ПІСЛЯ ОВАРІОЕКТОМІЇ ЯК ПРОЯВ ДИСБАЛАНСУ В НЕЙРОІМУНОЕНДОКРИННОЇ РЕГУЛЯЦІЇ В ЕКСПЕРИМЕНТІ	318
84.	Шевченко О.О., Назар П.С., Левон М.М. УЛЬТРАСТУКТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕНАТАЛЬНОГО ОНТОГЕНЕЗУ КРОВОНОСНИХ КАПІЛЯРІВ СОМАТИЧНОГО ТИПУ ЛЮДИНИ ЗА ДАНИМИ МОРФОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ	321

PEDAGOGICAL SCIENCES		
85.	Bartienieva I., Nozdrova O. INTERACTIVE GAME TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	324
86.	Malechko T., Bondar T., Domina Z. INFLUENCE OF SWIMMING CLASSES ON THE PSYCHO- EMOTIONAL STATE OF STUDENTS OF A SPECIAL MEDICAL GROUP	328
87.	Moroz O. A STEP TOWARDS DISTANCE LEARNING IMPLEMENTATION	332
88.	Rudyk A. TRENDS TO PROMOTE PROFESSIONAL PREPARATION IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS TECHNOLOGIZATION WITH THE MASTER TRAINING SYSTEM OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS	337
89.	Nykyporets S., Herasymenko N. RELEVANCE OF CREATIVE THINKING DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS FOR STUDENTS OF NON- LINGUISTIC UNIVERSITIES	343
90.	Zaporozhets O. ОРГАНІЗАЦІЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ФІЗИКИ ДЛЯ УЧНІВ 7-9 КЛАСІВ НА БАЗІ САЙТУ ІНТЕРАКТИВНИХ СИМУЛЯЦІЙ «PHET COLORADO»	348
91.	Ільчук Л.П. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ	354
92.	Бандровська І.В., Парфанович І.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ КРИЗОВИХ КАТЕГОРІЙ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	357

93.	Белан Т.Г., Мельник А.В. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УЧНІВ	362
94.	Букатова О.М. ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ В ПОЛІТЕХНІЧНІЙ ОСВІТІ	366
95.	Гончар Л. ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА	371
96.	Губернаторова Т.О., Красильников А.А. ПРОВЕДЕНИЕ МЕРОПРИЯТИЙ ПО СПОРТИВНОМУ ОРИЕНТИРОВАНИЮ В СОВРЕМЕННОЙ ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ	374
97.	Заря Л.О., Карташова Л.В., Башевська М.Л. ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З АБІТУРІЄНТАМИ	380
98.	Кириченко О.В., Атаманюк С.І. РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	383
99.	Кравчук Г.Т., Кудринська Г.І., Шевчук Т.В. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	388
100.	Легкун О.Г. ФОРТЕПІАННИЙ ЦИКЛ М. ВЕРИКІВСЬКОГО «ВОЛИНСЬКІ АКВАРЕЛІ» ЯК СКЛАДОВА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	392
101.	Лосєва О.С., Лосєв О.С., Погода О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	395

102.	Луначек В.Е. ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКІВ ДО СТВОРЕННЯ СИСТЕМ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	398
103.	Мельничук Л.Б., Дмитрук І.А. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	400
104.	Омелянович О.В., Омелянович В.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В МУЗИЧНІЙ ШКОЛІ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	406
105.	Орлова О.П. ТЕКСТ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	410
106.	Савіна М.В. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	413
107.	Суліцький В.В., Болотна А.В. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНILI КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ	417
108.	Сікора В.С., Юрченко І.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ	423
109.	Чубіна Т.Д., Коротяєва Л.М. ПРОПАГАНДА ПРОТИПОЖЕЖНОЇ ТА ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА УРОКИ	426
110.	Юсупов К.А., Юсупова Ж.С. АКАДЕМИЯЛЫК ЛИЦЕЙЛЕРДЕ АББАЗ ДАБЫЛОВ ЛИРИКАСЫН ОҚЫТЫҰ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	431

111.	Юсупов К.А., Хожаметов Б.Б., Юсупов И.К. ÁJINIYAZ SHAYÍR LIRIKASÍN OQÍTÍW TEXNOLOGIYALARÍ	437
112.	Юсупов К.А., Оразбаев З.Ж. AKADEMIYALÍQ LICEYLERDE Á.ATAJANOVTÍN PROZASÍN ÚYRENIW	443
PHILOLOGICAL SCIENCES		
113.	Karpliuk O., Kassai M., Sizonenko H. THE CONCEPT OF "TIME" IN MODERN SPEECH REALITY	449
114.	Lytvynov O. PRAGMATIC TYPES OF VISUAL CODE LABELS IN ENGLISH	452
115.	Лощинова І.С. МОТИВАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ОПАНУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ	454
116.	Максименко О.О. РОЗВИВАЄМО НАВИЧКИ АУДІЮВАННЯ: ПЕРЕГЛЯД ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ З ПОДАЛЬШИМ ТЕСТУВАННЯМ	456
117.	Рахимбаева Г.К., Адантаева Д. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МҰХТАР ӘУЕЗОВ ДӘСТҮРІ	460
118.	Шуппе Л.В., Ібришимова К.Д. ПРОЯВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОМАНІ КАРМЕН ЛАФОРЕТ «НІЦО»	465
119.	Юсупов К.А., Юсупов И.К. ЛИРИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТЫҰ МЕТОДИКАСЫ	469
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
120.	Koval V. SOCIAL ADVERTISING AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMMUNICATIONS AND SOCIAL RELATIONS	475

121.	Kuzmenko R., Moroz I. CORRELATION OF SOCIOTYPES WITH SEX AND GENDER	478
122.	Мұзаффар А. ҚҰРАНДАҒЫ МҰСА ПАЙҒАМБАР МЕН ҚЫЗЫРДЫҢ ОҚИҒАСЫ ЖӘНЕ ОДАН АЛЫНАТЫН ҮЛГІ	481
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
123.	Аль-Судані Х.А.М. НОВІ ТИПИ ОПТИЧНИХ ВОЛОКОН ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ВОЛОКОННИХ ОПТИЧНИХ ГІРОСКОПАХ	486
124.	Купріяничук В.М., Будник М.М. ЗАСТОСУВАННЯ МАГНІТНИХ НАНОЧАСТИНОК В БІОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНІ (ОГЛЯД)	492
POLITICAL SCIENCE		
125.	Teslenko S. POST-AUTHORITARIAN MODERNIZATION: EXPLICATION OF THE CONCEPT USING THE EXAMPLES OF THE CONFUCIAN CIVILIZATION	498
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
126.	Bocheliuk V., Zaytseva V. PSYCHOLOGICAL READINESS OF MODERN TOURISM SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY	501
127.	Алексеев Г.В., Холявин И.И., Боровков М.И. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДБОРА ПЕРСОНАЛА	505
128.	Баубекова З.Д., Мажитова А.А. О ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	510
129.	Васильєва О.А. ПРОФЕСІЙНИЙ І ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА	516

130.	Велитченко Л.К., Ма Ф. ТРЕНІНГОВЕ НАВЧАННЯ КОНСТРУКТИВНІЙ КОМУНІКАТИВНОСТІ ЯК РЕФЛЕКСИВНА ОСНОВА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ	519
131.	Долуда А.О. ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-АФЕКТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ З МАНІПУЛЯТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ	522
132.	Лєсніченко Н.П. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ВЛАСНОГО ТІЛА В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	528
133.	Марценюк М.О. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЛІ ДОШКІЛЬНОГО ПЕРІОДУ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ	531
134.	Назаревич В.В. ОСТРАКІЗМ: В СТРУКТУРІ ДЕВІАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	536
135.	Усач В.В. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	540
136.	Федик О.В. СТАНОВЛЕННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ	543
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
137.	Приймак Ю.О. ТРИВИМІРНА МАТРИЦЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ СТИЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВДОМА	546
TECHNICAL SCIENCES		
138.	Chuyeva S. USAGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FORMULA ONE	550
139.	Tymoshevskaya T. MODERN SOFTWARE FOR ANALYSIS AND MODELING OF SPATIAL DATA IN LAND RESOURCE GOVERNANCE IN UKRAINE	552

140.	Бокшан С.В., Штомпель Ю.М., Кульбовський І.І. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІКРОПРОЦЕСОРНИХ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ	557
141.	Коваленко Л. ГЕОДЕЗИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ПОДКРАНОВЫХ ПУТЕЙ	560
142.	Курбан В., Голуб В., Седов С. ВИЗНАЧЕННЯ ЗАПЕРЕШКОДНОЇ ДІЇ ПІД ЧАС ВИПРОБУВАНЬ БРОНЕЕЛЕМЕНТІВ	565
143.	Романів Я., Швороб І. ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДЛЯ РОЗРОБКИ ІНТЕРНЕТ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ	569
144.	Трембус І., Семененко Н., Тіницька Е. ЛИМОННА КИСЛОТА, ЯК КАТАЛІЗАТОР ДЕЛІГНІФІКАЦІЇ ПШЕНИЧНОЇ СОЛОМИ В СИСТЕМІ $\text{CH}_3\text{COOH}:\text{H}_2\text{O}:\text{H}_2\text{O}_2$	575
145.	Тріфонов Д.М. ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУСКУ ХОЛОДНОГО ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНОГО ГЕНЕРАТОРА	578
146.	Фоменко І.Р. ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ МЕТОДОМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ОЧИЩУВАЧА ПОВІТРЯ ДЛЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА	582
147.	Шахова О.В. СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ	584
148.	Шмілик Т., Вовк О. СИСТЕМА СЕГМЕНТАЦІЇ ТА АНОНІМІЗАЦІЇ РЕЗЮМЕ ДЛЯ РЕКОМЕНДАЦІЇ НА РОБОТУ	586
TOURISM		
149.	Кравченко А.В. ОПОДАТКУВАННЯ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	592

150.	Паньків Н.М. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ЛЬВОВІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ	596
VETERINARY SCIENCES		
151.	Грищенко В.А. ЛІПІДНИЙ СПЕКТР ПЕЧІНКИ ЗА ТОКСИЧНОГО ГЕПАТИТУ В ЩУРІВ ТА ЙОГО КОРЕКЦІЯ	600
152.	Павліченко О.В., Боровкова В.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЗІНФЕКЦІЙНОЇ ОБРОБКИ ЯЄЦЬ ДО І В ПЕРІОД ЇХ ІНКУБАЦІЇ З ПОЧЕРГОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ХІМІЧНИХ ЗАСОБІВ	603

APPLICATION OF ELECTROMAGNETIC FIELD TO PRODUCE FLATTENED CEREALS FROM SPELT WHEAT GRAINS

Liubych Vitalii

Doctor of Agricultural Sciences, Professor
Uman National University of Horticulture

Oliinyk Olena

Teacher
Uman National University of Horticulture

Nowadays the demand for groceries with shortened cooking time and high biological value is growing. Traditional products of this type that satisfy corresponding needs are flattened cereals being in great demand among consumers. Flattened cereals have a considerable amount of food fibers and mineral substances. Nowadays there is a trend in cereals production to use untraditional raw materials (chia or quinoa seeds) and seeds of ancient wheat types (emmer, spelt, einkorn). Therefore the assortment expansion of cereals products using emmer wheat grain is very promising. Cultivar properties can be used effectively when building marketing strategy [1].

Flattening of grain after hydrothermal treatment is the main technological stage in the production of quick-cooked cereals. Combination of the changes in physical and chemical properties of grain leads to the high level of gelation of starched grains which makes possible to form the structure of the flake, to decrease its crumbliness, to make the external appearance of a finished product more attractive, and to reduce the time of cooking [2].

Technologically hot conditioning of grain is a complicated process in the production of flattened cereals. At present different methods of conditioning are known, among them the conditioning of grain under redundant pressure in the apparatuses of continuous and intermittent action has become widespread [3]. However grain conditioning is quite energy-consuming, it considerably increases capital investments when projecting new enterprises. Along with the increase of fixed assets costs, there is an increase of their depreciation cost, risk of capital investments, which is a negative phenomenon for the investors of a new project. Existing enterprises face difficulties with hot conditioning of grain, caused by the instability of the process, its dependence on environmental factors, the need for the provision of utility systems and their depreciation, etc. [4, 5].

Therefore the study of new methods of grain conditioning using renewable energy is a promising area of investigation, and the use of high-frequency electromagnetic field is one of such methods.

The experiment was carried out in the laboratory "Evaluation of grain quality and

grain products” at the Department of the Technology of Storage and Processing of Grain at Uman National University of Horticulture (Ukraine). Grains of emmer wheat (*Triticum dicoccum*) of Holikovska cultivar (spring) and line LP1152 (winter) were used in the experiment. Emmer wheat was grown under identical agrotechnology, soil and climate conditions. The location of growing is training and production department of the Uman National University of Horticulture (Ukraine. Grain of both samples had glasslike endosperm ($\geq 70\%$), humidity of grain made up 12.5 %, protein content was 14.3 and 15.2 % correspondingly).

Total output of cereal products from the whole cereal № 1 from emmer wheat line LP 1152 without hydrothermal treatment varied from 89.5 to 94.9 % depending on the duration of treatment in a microwave oven. Moistening of grain by 0.5 % caused the range expansion of the total output of cereals from 86.6 % to 96.1 %. Under higher moistening of grain № 1 by 1.0 % the total output of cereals didn't change considerably and made up 86.6–95.0 %.

Results obtained after the use of cereal №1 of emmer wheat line LP1152 support the previous assumption that moistening has untrue influence on the total output of cereal products. Moistening of cereal №1 from line LP 1152 had a positive influence on the total output of flattened cereals contrary to the cultivar Holikovska. It can be explained by the higher protein content and larger outer surface of caryopses in the line LP 1152, therefore moisture was better distributed in caryopses. It is known [5], that protein content influences the output of flattened cereals.

Protein substances are able to create strong structures acting as gluing agent to retain endosperm particles after flattening. The greatest output of flattened cereal of premium grade without moistening from the whole cereal (line LP 1152) was 64.3 % under radiation for 120s. It is by 22 % lower compared to the maximum output of this cereal using the cultivar Holikovska without moistening. The output of flattened cereal of the first grade in this case made up 18.5, shredded cereal – 12.1 % and middlings – 5.1 %.

As the duration of radiation increased (up to 180 s) the output of flattened cereals of the premium grade decreased to 30.5 % or by 2,1 times. The low output of this cereal is accompanied by the higher output of flattened cereal of the first grade, shredded cereal and middlings. Moistening of the whole cereal from emmer wheat of line LP 1152 by 0.5 % increased the output of flattened cereal of the premium grade,.

Under the treatment in microwave for 120 s it made up 70.5 % which is by 9 % higher than in the variant without moistening. Increase of moistening level of the whole cereal to 1.0 % increased the further output of flattened cereal of the premium grade, though to a less degree only by 2.6 points. Output of flattened cereal of the first grade made up 12.4 %, shredded cereal – 7.4 % and middlings – 8.9 %. The largest total output of cereals (95.5–96.1 %) can be obtained under the radiation for 80–120 s after the previous moistening by 0.5 %. In this case the output of flattened cereal of the premium grade makes up 51.1–70.5 %.

Output of flattened cereals of the premium and the first grade from emmer wheat line LP 1152 can be described with multiple nonlinear models:

$$\text{Premium grade} = -33.5913 + 1.3256x + 58.088y - 0.0054x^2 - 0.1702xy - 21.9333y^2 \quad (4)$$

$$\text{First grade} = 69.2837 - 0.7405x - 18.5231y + 0.0032x^2 + 0.0823xy + 1.5037y^2 \quad (5)$$

Where x – duration of grain radiation in a microwave oven, s;

y – hydrothermal treatment, %

Obtained results of flattened cereals output from emmer wheat line LP 1152 are different compared to cultivar Holikovska. Since the parameters of hydrothermal treatment of grain and adjustment of rolling press were identical, cultivar properties of raw materials are likely to be the reason of different output of cereal. They influence the heating of caryopses and decrease of crumbliness of particles during pressing.

The most important of them are: content of protein, starch, and gluten, hardness and thermal-physical properties. However, the mechanism of their influence requires further study. In the research [2] it is noted that a cultivar has considerable influence on the output of flattened cereals after flattening. In particular, endosperm content has a significant influence on the output of cereals.

We established that under the use of the whole cereals from emmer wheat of Holikovska cultivar the optimal duration of radiation is 80–100 s without moistening. In this case, the output of flattened cereals of the premium grade makes up 77.8–82.1 % and the total output of cereals is 97.3–95.3 %. Under the use of the line LP 1152 the optimal duration of radiation will be 100–120 s under moistening by 1.0 %. It provided the high output of flattened cereal of the premium grade at the level of 68.8–73.1 % and the total output of cereals at the level of 92.9–94.2 %.

References:

1. Liubych V. V., Novikov V. V., Leshchenko I. A. (2019), Influence of the duration of dehulling and water heat treatment grain obtaining and culinary evaluation of wheat rolled cereal emmer, *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, Series: Technical Sciences*, 6(2), 107–111, (in Ukrainian).
2. Liubych V., Novikov V., Zheliezna V., Prykhodko V., Petrenko V., Khomenko S., ... Moskalets T. (2020), Improving the process of hydrothermal treatment and dehulling of different triticale grain fractions in the production of groats. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3(11 (105)), 55–65.
3. Kroshko H., Levchenko V., Nazarenko L. (1998), *Rules for organizing and conducting the technological process at the cereals factories*. Kyiv.
4. Liubych V., Novikov V., Polianetska I., Usyk S., Petrenko V., Khomenko S., Moskalets T. (2019), Improvement of the process of hydrothermal treatment and peeling of spelt wheat grain during cereal production. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3(11 (99)), 40–51, (in Ukrainian).
5. Hospodarenko H. M., Liubych V. V., Polyanetska I. O., Novak L. L., Rudenko L. D., Voziyan V. V. (2015), Yakist krupy iz zerna spelty ta yii zviazok z umistom bilka, *News of Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University*, № 4 (38), 11–15 (in Ukrainian).

ВИКОРИСТАННЯ РОДИНИ ROSACEAE В ОЗЕЛЕНЕННІ ДАХІВ МІСТА ЛЬВОВА

Галевич Оксана Євгеніївна

аспірант кафедри ботаніки, деревинознавства та недеревних ресурсів лісу,
Національний лісотехнічний університет України, м. Львів, Україна

Ліси, сільськогосподарські поля, заміські та міські землі замінюються водонепроникними поверхнями, що виникають внаслідок розвитку. Необхідність відновлення зелених насаджень стає все більш важливим напрямом для підтримки якості навколишнього середовища. Зелені дахи є одним з потенційних засобів для вирішення цієї проблеми. Встановлення рослинного матеріалу на дахах забезпечує численні екологічні та економічні переваги, включаючи управління зливовими водами, енергозбереження та збільшення довговічності покрівельних мембран, а також забезпечує більш естетично приємне середовище для рекреаційних цілей.

У статті проаналізовано видовий склад культивованих видів родини *Rosaceae* Juss. в озелененні дахів міста Львова. Обґрунтовано доцільність їх використання для створення зелених покрівель, покращення мікроклімату урбосередовища, збільшення біорізноманіття в результаті розширення озелених зон міста. У зв'язку з цим, вивчення фіторізноманітності озелених дахів має наукове, природоохоронне та практичне значення.

Матеріали та методи. Визначення видів родини *Rosaceae* та їх культиварів проводилося з допомогою спеціалізованих визначників та баз даних (Колесников, 1974; Кохно, 2001, 2002; Cheers, 2003; Krussmann, 1995; American Conifer Society). Латинські назви рослин наведені за таксономічною електронною базою даних The Plant List. Життєві форми рослин наведено за: С. Raunkiaer (1934), зони морозостійкості наведені за категоріями USDA – зонування (Heinze, Schreiber, 1984; Find Plants by Hardiness Zone).

Результати дослідження. Видовий склад родини *Rosaceae* в озелененні дахів м. Львова досліджували упродовж 2016-2020 рр. Досліджено 26 об'єктів з експлуатованими дахами, ідентифіковано 35 видів, 2 гібриди та 11 культиварів, визначено їх роль у формуванні рослинних композицій дахів, рівні їх морозостійкості та агротехніку утримання (табл.).

Таблиця

Видовий склад родини *Rosaceae* плоских зелених дахів м. Львова

№	Вид	Культивар	USDA – зона
1.	<i>Amelanchier canadensis</i> (L.) Medik.		3
2.	<i>Amelanchier lamarckii</i> F.G.Schroed.		4

TRENDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC APPROACHES AND
PROSPECTS OF INTEGRATION OF INTERNET TECHNOLOGIES INTO SOCIETY

3.	<i>Amelanchier arborea</i> (F.Michx.) Fernald	‘Robin Hil’	4
4.	<i>Aronia melanocarpa</i> (Michx.) Elliott		4
5.	<i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.) Lindl. ex Spach		5A
6.	<i>Cotoneaster adpressus</i> Bois		5a
7.	<i>Cotoneaster bullatus</i> Bois		5a
8.	<i>Cotoneaster dammeri</i> C.K.Schneid	‘Coral Beauty’	5a
9.	-//-	‘Streibs Findling’	5a
10.	-//-	‘Major’	5a
11.	<i>Cotoneaster divaricatus</i> Rehder & E.H.Wilson		5B
12.	<i>Cotoneaster horizontalis</i> Decne		6A
13.	<i>Cotoneaster lucidus</i> Schltdl.		4
14.	<i>Cotoneaster microphyllus</i> Wall. ex Lindl.		5b
15.	<i>Crataegus coccinea</i> L.		4a
16.	<i>Dasiphora fruticosa</i> (L.) Rydb.	‘Alba’	2
17.	<i>Kerria japonica</i> (L.) DC.		6A
18.	<i>Physocarpus opulifolius</i> (L.) Maxim.	‘Luteus’	4
19.	<i>Prunus laurocerasus</i> L.		7A
20.	<i>Prunus nigra</i> Aiton		3
21.	<i>Pyracantha coccinea</i> M.Roem.		6A
22.	<i>Rosa canina</i> L.		3
23.	<i>Rosa multiflora</i> Thunb.		5
24.	<i>Rosa rugosa</i> Thunb.		2
25.	<i>Rosa spinosissima</i> L.		3
26.	<i>Sorbus americana</i> Marshall		3
27.	<i>Sorbus aucuparia</i> L.		4
28.	<i>Spiraea</i> × <i>arguta</i> Zabel		4
29.	<i>Spiraea</i> × <i>bumalda</i> Burv.		3
30.	<i>Spiraea betulifolia</i> Pall.		4
31.	<i>Spiraea douglasii</i> Hook.		5A
32.	<i>Spiraea japonica</i> Desv.		4a
33.	-//-	‘Goldflame’	4a
34.	-//-	‘Golden Princess’	3
35.	-//-	‘Magic Carpet’	4
36.	<i>Spiraea thunbergii</i> Siebold ex Blume	‘Ogon’	4
37.	<i>Stephanandra incisa</i> (Thunb.) Zabel	‘Crispa’	5B

38.	<i>Waldsteinia ternata</i> (Stephan) Fritsch		3
39.	<i>Alchemilla mollis</i> (Buser) Rothm.		4
40.	<i>Duchesnea indica</i> (Jacks.) Focke		5
41.	<i>Fragaria vesca</i> L.		5
42.	<i>Potentilla alba</i> L.		5

Аналіз видового складу родини *Rosaceae* засвідчив, що для озеленення покрівель екстенсивного типу найбільше використовують види та культивари родів *Cotoneaster*, *Spiraea* та *Rosa*. Всі вони добре переносять критичні температури на дахах і потребують мінімум агротехнічних заходів. Щодо рівнів морозостійкості для озеленення дахів найбільше використовують види та форми, районовані 2-5 USDA-зони, залежності від висоти озелененої покрівлі. Чим вищих дах, тим використовують види 2,3 USDA-зон.

До рідкісних представників екзотичної флори родини *Rosaceae*, виявлених на озелених покрівлях, відносяться *Cotoneaster divaricatus*, *Prunus nigra*.

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено, що для озеленення дахів екстенсивного типу використано широкий спектр видів та культиварів родини *Rosaceae*, яка налічує 19 родів і 37 видів та гібридів. Підбір асортименту рослин потрібно здійснювати з урахуванням їх декоративних якостей та рівнів морозостійкості.

Список літератури

1. Колесников, А. И. (1974). *Декоративная дендрология*. Москва: Лесная промышленность.
2. Кохно, М. А. (2001). *Дендрофлора України. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Голонасінні*. Київ: Фітосоціоцентр.
3. Кохно, М. А. (2002). *Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Покритонасінні*. Київ: Фітосоціоцентр.
4. Cheers, G. (2003). *Botanica. Das ABC der Pflanzen*. Köln: Könemann.
5. Find Plants by Hardiness Zone. Retrieved from: <https://www.gardenia.net/plants/hardiness-zones/>
6. Heinze, W., & Schreiber, D. (1984): A new mapping of the hardiness zones for woody plants in Central Europe. *Messages from the German Dendrological Society*, 75, 11-56.
7. Krussmann, G. (1995). *Manual of Cultivated Conifers*. Portland, Oregon: Timber Press.
8. Raunkiaer, C. (1934). *The life forms of plants and statistical plant geography*. Oxford: Clarendon Press.
9. The Plant List. Retrieved from: <http://www.theplantlist.org>

ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТРОДУКОВАНИХ СОРТІВ *LONICERA EDULIS* *TURCZ*

Людмила Варлащенко,

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Уманський національний університет садівництва

Рід *Lonicera* L. відноситься до родини жимолостевих (*Caprifoliaceae* Vent.), що складається із 14 родів. У 1958 році у „Флоре СССР” було описано 10 видів блакитних жимолостей, які мали різні ознаки будови кущів, листя і плодів, а саме: *L. kamtschatica* – камчатська, *L. altaica* – алтайська, *L. Turczaninowii* – Турчанінова, *L. pallasii* – Палласа, *L. stenantha* та ін. Пізніше російські і зарубіжні ботаніки переконливо доказали, що всі ці тетраплоїдні види дійсно є внутрішньо видовими таксонами одного виду *L. caerulea* – жимолость синя [1].

За даними ряду дослідників – це багатовидовий рід, що нараховує понад 200 видів, поширених головним чином, в північній півкулі в змішаних і листяних лісах помірної і субтропічної зон Європи і Північної Америки в субтропічних і тропічних лісах або кущових заростах Південно-Східної Азії, піднімаючись в горах до верхньої межі деревної рослинності. На території бывшего Радянського Союзу природно ростуть 56 видів і тільки 5 з них представлені садовими видами, які мають сині і їстівні плоди: *Lonicera coerulea* L. Природний ареал: Карпати, поверхів'я р. Дністр, Альпи, центральна частина Франції. Ця рослина вирощується і охороняється в заказниках. Це розлогий густогіллястий кущ до 2 м заввишки з біло-жовтими квітками, темно-синіми ягодами з восковим нальотом.

Відомо багато форм синьої жимолості: витонченоквіткова — *f. graciliflora* — з пряморослими тонкими яскраво-червоними втечами і яйцевидно-довгастим листям, яке злегка опушене з обох боків; квітки витонченіші, ніж у основного виду; форма їстівна — *f. edulis* (*Lonicera edulis* Turcz.). Зустрічається у вологих гірських лісах, по краях боліт, віддаючи перевагу вапняним субстратам, в Східному Сибіру, на Далекому Сході, в Японії, Кореї та Китаї. Густі кущі до 1,5 м заввишки з біло-жовтими квітами, темно- і світло-синіми ягодами з восковим нальотом. Невибаглива до ґрунтів, добре переносить посушливі умови;

В якості плодівих рослин представлено три інших далекосхідних види: жимолость камчатська (*L. kamtschatica* /Sevast./ Pojark.), в культурі з 1866 року; жимолость Турчанінова (*L. Turczaninowie* Pojark.); жимолость алтайська (*L. altaica* Pall. ex DC.), в культурі з 1856 року [1–3].

Інтродукцію синьо плідних жимолостей з їстівними плодами, було розпочато у 1933 році на Павлівській дослідній станції під керівництвом академіка Вавилова М.І. В Україні цим питанням займаються на Краснокутській дослідній станції Інституту садівництва УААН [2].

В Україні селекційні сорти *Lonicera edulis* Turcz. розпочали вирощувати з 2000 року. Вченими Донецького національного ботанічного саду виведено декілька сортів жимолості та чотири із них включено в «реєстр сортів України»: Дончанка, Скіфська, Степова, Українка, а також в Держреєстр включено два сорта – Богдана і Фіалка, виведені селекціонерами на Краснокутській дослідній станції Інституту садівництва УААН разом з вченими Всеросійського інституту ім. М.І. Вавілова.

Lonicera edulis Turcz. – ягідна і лікувальна культура, дійсна скарбниця вітамінів і біологічно активних речовин. Це – декоративна, лікарська, харчова, вітамінна і медоносна рослина. Плоди – ніжні соковиті ягоди, кисло-солодкі з приємним присмаком і слабким ароматом.

Дослідження, присвячені еколого-біологічним особливостям вирощування інтродукованих сортів *Lonicera edulis* Turcz. проводились в Уманському національному університеті садівництва. Досліджувались інтродуковані, зареєстровані в Україні сорти жимолості їстівної: Богдана, Дончанка, Голубе веретено, Медведиця, Синя птиця, Томічка, Скіфська, Степова, Українка, Фіалка.

Метою досліджень було вивчення еколого-біологічних особливостей інтродукованих сортів, що відзначаються, рясним цвітінням і плодоношенням тощо. Дослідження проводили в розсадниках Уманського національного університету садівництва.

Під час проведення досліджень із розмноження встановлено, що з метою збереження видових і сортових особливостей сортів *Lonicera edulis* Turcz., найкраще розмножувати вегетативним способом методом зеленого живцювання [4].

Вивчення відповідності ритмів росту й розвитку рослин, ритмам кліматичних факторів є важливим для прогнозування їх успішного вирощування під час проходження та завершення усіх фенологічних фаз рослинами в змінених кліматичних умовах. Дослідженнями фенологічного розвитку сортів *Lonicera edulis* Turcz. встановлено, що відхилення дати настання окремих фаз за роками істотно залежить від кліматичних показників та метеорологічних факторів конкретного року. Різниця у строках настання певних фенофаз у різних сортів залежала від строків повного дозрівання ягід у кожного сорту зокрема [4, 5].

В умовах Правобережного лісостепу України *Lonicera edulis* Turcz. перша відкриває ягідний сезон. Недивлячись на трішки гіркуватий десертний смак, її плоди містять вітаміни С, Р, РР, А, органічні кислоти і цукри. При заморожуванні, ягоди жимолості майже не втрачають своїх цілющих властивостей [6].

В природних умовах жимолость утворює невисокий прямостоячий густо розгалужений кущ від 0,5 до 1 м заввишки, в умовах культури — 1,5–2 м. Крона округла, напівкуляста, плоско округла. Скелетні гілки від бурих до сіро-бурих, на багаторічних гілках кора відшаровується вузькими повздовжніми смужками. Кількість скелетних гілок на одному кущі може бути від 1 до 25, залежно від віку. В перші роки у жимолості швидко росте первинне стебло і коренева система, разом з тим повільно розвивається надземна частина, в наступні, біля

основи первинного пагона, утворюється поросль, яка дає початок скелетним гілкам кущ. Коренева система жимолості їстівної стрижнева, густо розгалужена, глибина залягання залежно від механічного складу і рівня окультуреності ґрунту сягає 50–60 см.

Бруньки на пагонах знаходяться в пазухах супротивно розміщених листків двох-трьох один від одного, утворюючи вертикальний ряд – серію, генеративно-вегетативні, містять зачатки квіток і пагонів. У серії найбільш розвинені нижні бруньки, які навесні утворюють пагони 2–3,5 см завдовжки. Біля їх основ, у пазух нижніх пар листків утворюються від 8 до 10 двоквіткових суцвіть. Листки суцільні, цілокраї, подовжено овальні (залежно від виду), еліптичні, ланцетні, опушені або майже голі. Квітки двостатеві, зеленуваті, білувато-жовті або жовті, часто трубчасто-воронкоподібні, досить великі.

Lonicera edulis Turcz. – перехреснозапильна рослина. Плоди являють собою супліддя різної форми: циліндричні, веретеноподібні, стручкові, тощо. Забарвлення блакитне з сильним восковим нальотом. Стиглі плоди кисло-солодкі або кислі із слабким ароматом. Довжина ягоди – 1,5–2,5 см, ширина – 0,8–1,8 см, маса – 0,6–1,5 г. Одна ягода містить в собі 8–22 і більше насінин. Насіння дрібне, світло-коричневе до темно-коричневого, в 1 г близько 700 насінин [2].

Максимальних розмірів кущі досягають у віці 7 – 12 років.

Встановлено, що *Lonicera edulis* Turcz. починає вегетувати раніш за інші ягідні культури на 10 – 15 днів – наприкінці березня – початок квітня, при середньодобовій температурі 5–7° С. Квітування починається через 4 тижні після початку розпускання вегетативних бруньок – початок травня при середньодобовій температурі 10–12° С і триває залежно від погодних умов 10–15 днів. Весняні заморозки, як правило, не призводять до загибелі квіток й істотного зниження врожаю [1, 4].

Ріст пагонів починається одночасно із цвітінням і інтенсивно триває до липня. Середньорічний приріст пагонів становить 9–25 см. Характерною особливістю жимолості синьоплідної є утворення літніх пагонів. У кінці липня пробуджується частина верхівкових бруньок, які сформувались на пагонах. Вони утворюють пагони завдовжки 3–8 см, які встигають визріти і не підмерзають у сурові зими. У період зниження інтенсивного росту пагонів триває формування зачатків квіток. Кожна брунька містить зачатки кількох квіток, які формуються неодноразово.

Отже, згідно проведених еколого-біологічних досліджень встановлено, що інтродуковані сорти *Lonicera edulis* Turcz. придатні за природними умовами для вирощування цієї культури в умовах Правобережного Лісостепу України. При вивченні досвіду вирощування цієї малопоширеної культури, з'ясували, що її краще розмножувати вегетативним способом з метою збереження видових і сортових особливостей. Під час вирощування та догляду за насадженнями потрібно дотримуватись рекомендацій агротехніки вирощування.

Список літератури

1. Род 1401. Жимолость — *Lonicera* L. (1958). Флора СССР. М.-Л.: Изд-во АН СССР. Т. 23 [ред. тома Б.К. Шишкин]. С. 467–573.
2. Куминов Е.П. Нетрадиционные садовые культуры. Москва: Фолио, 2003. 255 с.
3. *Lonicera* (2013). The Plant List is a working list of all known plant species. Version 1.1. September 2013. URL: <http://www.theplantlist.org/1.1/browse/A/Caprifoliaceae/Lonicera/#statistics> (Accessed 19 December 2017).
4. Варлащенко Л.Г. Впровадження нових сортів жимолості синьої їстівної (*Lonicera coerulea subs edulis* Turcz.Ex/ Herder Hulten.) в озеленення Правобережного Лісостепу України / Зб. наук. пр. Уманського НУС. Вип. 88. – Ч.1: Сільськогосп. науки. 2018. С. 333–342.
5. Лаптев О.О. Інтродукція та акліматизація рослин з основами озеленення. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 128 с.
6. Мельник С. [укл.]. (2016). Дегустаційна оцінка плодів та ягід. Методика проведення експертизи сортів групи плодових, ягідних, горіхоплідних, субтропічних та винограду на придатність до поширення в Україні. К.: Український інститут експертизи сортів рослин. С. 16–17.

ОНТОГЕНЕЗ ВИДУ *AILANTHUS ALTISSIMA* (MILL)

Мамчур Валентина Василівна

кандидат сільськогосподарських наук, викладач
Уманський національний університет садівництва

Ембріональний період онтогенезу виду *A. altissima* розпочинається з фізіологічної зрілості насіння (рис. 1), яка настає у III декаді жовтня.

Збільшення сім'ядолі та ріст зародкового корінця спричиняють виштовхування зародкової осі з насінини (рис. 2). На четверту добу від проростання на корені вже добре помітні кореневі волоски (рис. 3). Ще за кілька діб, досягнувши довжини 6 мм, сім'ядоля припиняє ріст. Для насіння *A. altissima* характерним є вимушений спокій, тобто воно здатне проростати без спеціальної підготовки [6]. У природних умовах за достатнього зволоження й сприятливої температури повітря сходи з'являються за 2–3 тижні. За потрапляння в сприятливі умови насінина вбирає воду й протоплазма ембріона відновлює свою активність, використовуючи поживні речовини ендосперму [4].

Рис 1.1 Стадії проростання насінини: а – фізіологічна зрілість насіння, б – виштовхування зародкової осі з насінини, в – четверта доба від проростання.

Ріст сім'ядолі припиняється на 7–8 добу, а корінець та зародкова брунька розвиваються і надалі. Через 10–12 діб з маргінальної щілини з'являється перший справжній листок. Через три дні від появи, ще не розгорнутий, щільно скручений у трубочку, перший справжній листок має чіткий поділ на черешок та листову пластинку, які розрізняються за забарвленням. Черешок майже не має кольору, листова пластинка – зелена. Коли перший справжній листок, досягнувши довжини 20–30 мм, припиняє ріст, пластинка повністю розгортається. Вона є 15–20 мм завширшки, має чітко окреслену центральну жилку та одну пару бічних жилок. Зародковий корінець росте далі і в цей час

досягає довжини 3–5 см. Ємність верхівкової бруньки становить 2 листкові зачатки [5].

Між базальною частиною кореня та сім'ядолею формується гіпокотиль, між сім'ядолею та зародковою брунькою - епикотиль. Зазвичай довжина епикотіля не перевищує кілька міліметрів, але за певних умов може значно збільшуватися. Другий листок проростка повністю формується на 20–22 добу. Він має дещо більші розміри, якщо порівняти з першим. Черешок - 20–25 мм завдовжки, довжина листкової пластинки - 20–25 мм, ширина - 18–22 мм (рис. 2).

Рис. 2 Стадії розвитку сіянця

Характерною ознакою другого листка є наявність двох пар бічних жилок. У цей період в епикотильній зоні кореневища з'являється перший додатковий корінь, тобто починає формуватися характерна система адвентивних коренів. Корінь росте зі швидкістю близько 1 мм на добу. Ємність верхівкової бруньки на цей час становить 4 листкові зачатки. Під черешком першого справжнього листка починає формуватися брунька поновлення. Третій листок завершує формування на 35–37 добу. Розміри його також є дещо більшими проти попередніх. На кореневищі з'являється другий додатковий корінь. У цей період ріст головного кореня припиняється, але він не відмирає, а функціонує надалі. Отже, починаючи з одномісячного віку до закінчення першого року вегетації, рослини мають потужну кореневу систему [3].

Сіянці віком близько двох місяців втрачають зв'язок із насіниною і переходять до стану ювенільних рослин. Упродовж першого року вегетації на сіянці формується 5–8 листків, які мають до 3 пар бічних жилок та розміщуються на вкороченому пагоні, утворюючи прикореневу розетку. За цей час проросток проходить низку послідовних морфологічних змін і стає подібним до дорослої рослини (рис. 3). Молодий проросток на стадії формування сім'ядолей функціонує з максимальною потребою в поживних речовинах для росту, тому він є дуже чутливим до дії несприятливих чинників середовища.

Рис. 3 Морфологічні зміни проростків *A. altissima*
на початкових етапах онтогенезу

Дослідження сезонного росту однорічних сіянців *A. altissima* показали, що на першому році життя вони інтенсивно ростуть у висоту та формують міцну кореневу систему.

Таблиця 1

**Морфометрична характеристика однорічних сіянців *A. altissima*
(середнє за 2015–2017 роки)**

Біометричні показники	Min $M \pm m$	Med $M \pm m$	Max $M \pm m$	$HIP_{0,5}$
Висота сіянців, см	$56,2 \pm 1,4$	$62,6 \pm 1,9$	$69,0 \pm 2,3$	2,97
Довжина листка, см	$34,0 \pm 1,8$	$37,6 \pm 0,4$	$41,2 \pm 2,1$	2,80
Діаметр кореневої шийки, мм	$2,3 \pm 0,6$	$2,6 \pm 1,9$	$2,8 \pm 0,3$	1,56
Довжина кореня, см	$32,0 \pm 2,1$	$35,7 \pm 1,9$	$39,3 \pm 1,6$	2,84

Середній приріст однорічних сіянців у висоту становив 62,6 см, довжина листя – 37,6 см, діаметр кореневої шийки – 2,6 мм, довжина кореневої системи – 35,7 см (табл. 1).

Наприкінці вегетаційного періоду в однорічних сіянців найбільш сформованими є бруньки поновлення, закладені у пазухах перших листків. Найчастіше таких бруньок 2–3, хоча може бути до 7. В кожній з таких бруньок міститься 3–4 листові зачатки. Верхні бруньки – напівковпачкові та дуже міцні, а розташовані всередині – водянисті. У середині жовтня листки починають

жовтіти та відмирати у напрямку від периферії розетки до її центру (в акропетальному напрямку) [5].

Висновок.

Отже, сіянці *A. altissima* в умовах Правобережного Лісостепу України впродовж першого року вегетації успішно проходять всі стадії онтоморфогенезу.

Список літератури

1. Генкель П. А. Физиология растений. М.: Просвещение, 1970. С. 175.
2. Крамер П., Козловский Т. Физиология древесных растений. М.: Гослесбумиздат, 1963. 627 с.
3. Лебедев С. И. Физиология растений. М. : Агропромиздат, 1988. 544 с.
4. Линней Карл. Философия ботаніки. М.: Наука, 1989. 454 с.
5. Мамчур В. В. Початкові етапи онтоморфогенезу *Ailanthus altissima* (Mill.) у Правобережному Лісостепу України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих Умань. 2016. С. 151–152.
6. Мусієнко М. М. Фізіологія рослин. Київ: «Либідь», 2005. 808 с.
7. Николаева М. Г. Физиология глубокого покоя семян. Л. : Наука, 1967. 204 с.
8. Тахтаджян А. Л. Система и филогения цветковых растений. М.: Наука, 1966. 611 с.

ЗАХІДНИЙ КВІТКОВИЙ ТРИПС *FRANKLINIELLA* *OCCIDENTALIS* PERGANDE В УКРАЇНІ

Станкевич Сергій Володимирович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Західний квітковий трипс (*Frankliniella occidentalis* Pergande = *Euthrips helianthi* Moulton, *E. occidentalis* Pergande, *E. tritici* var. *californicus* Moulton, *F. californica* Moulton, *F. canadensis* Morgan, *F. chrysanthemi* Kurosawa, *F. claripennis* Morgan, *F. conspicua* Moulton, *F. dahliae* Moulton, *F. dianthi* Moulton, *F. helianthi* (Moulton), *F. moultoni* Hood, *F. nubila* Treherne, *F. occidentalis* f. *brunnescens* Priesner, *F. occidentalis* f. *dubia* Priesner, *Frankliniella syringae* Moulton, *F. trehernei* Morgan, *F. tritici maculata* Priesner, *F. tritici* var. *moultoni* Hood, *F. umbrosa* Moulton, *F. venusta* Moulton) належить до класу Insecta (Комахи), ряду Thysanoptera (Трипси, або Бахромчатокрилі), родини Thripidae (Справжні трипси).

Західний квітковий трипс – широкий поліфаг. Основні кормові рослини: стручковий перець, огірок посівний, люцерна посівна, абрикос, слива, персик, хризантема, гербера, троянда, сентполія. Другорядні живителі: гвоздика, гладіолус, горошок духмянний, синінгія, горох посівний, тютюн, томат.

F. occidentalis є одним з найнебезпечніших шкідників овочевих, декоративних і квіткових культур закритого ґрунту. Хімічна боротьба з ним досить ускладнена. Ця дуже дрібна комаха веде прихований спосіб життя, оселяючись у квіткових бруньках, пуп'янках, квітах, під різними лусочками на рослинах, тому більша частина популяції є невразливою для звичайних хімічних обробок. На бавовникових полях американського континенту, ще до занесення в Європу, трипс набув стійкості до більшості пестицидів, які проти нього застосовувались. Для європейських популяцій також характерний високий ступінь резистентності. У закритому ґрунті пестициди не сумісні з ентомофагами, яких тут широко застосовують проти інших шкідників. Західний квітковий трипс небезпечний не лише тим, що завдає рослинам пошкодження; він також здатний переносити віруси – збудники небезпечних захворювань рослин (наприклад, персистентний вірус tomato spotted wilt tospovirus (TSWV), який уражує близько 360 видів рослин). Живляться трипси не лише рослинною тканиною, але і пилом квітів. Це може перешкоджати формуванню повноцінних квіток (наприклад, у сентполій). За масового заселення рослин різко знижується вихід товарної продукції, іноді урожай повністю гине.

Батьківщиною шкідника є Північна Америка, де він розповсюджений уздовж західної частини континенту. У наш час західний квітковий трипс поширений майже по всьому світу (рис. 1). У Європі вперше був виявлений у 1983 р.

На сьогодні вид виявлений у ряді країн Європи (Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Італія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія,

Північна Македонія, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швейцарія, Швеція), Азії (Ізраїль, Індія, Іран, Казахстан, Катар, Китай, Кіпр, Корея (Південна), Кувейт, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Туреччина, Шрі-Ланка, Японія), Африки (Алжир, Есватіні, Єгипет, Зімбабве, Кенія, Марокко, Нігерія, ПАР, о. Реюньйон, Туніс, Уганда), Північної Америки (Канада, США), Центральної Америки і країн Карибського басейну (Гватемала, Домініканська Республіка, Коста-Рика, Мартиніка, Мексика, Пуерто-Ріко), Південної Америки: (Аргентина, Бразилія, Венесуела, Гайана, Еквадор, Колумбія, Перу, Уругвай, Французька Гвіана, Чилі), Австралії та Океанії (Австралія та Нова Зеландія).

Рис. 1. Світовий ареал *Frankliniella occidentalis* Perg.

В Україні західний квітковий трипс вперше виявлено у 2001 р. в м. Ужгород Закарпатської області в теплиці Державного підприємства зеленого господарства «АГРОМІКС». Станом на 2019 р. шкідник поширений у Дніпропетровській, Полтавській, Тернопільській та Херсонській областях. Оскільки діагностика цього дрібного виду складна, ймовірно, в Україні він має більш широке розповсюдження.

Самки можуть відкладати як запліднені, і незапліднені яйця. Із незапліднених яєць з'являються лише самці, із запліднених – виходять самки. Самки живуть довше самців (27–45 днів). Плодючість – до 300 яєць (зазвичай менше).

Самка відкладає яйця в тканину листків, стебел, квітів і плодів, де вони добре захищені від пестицидів. Зрідка яйця відкладають і на відкриту поверхню листка. Через 2,5–4 доби (за температури близько 25 °C) з яйця виходить личинка і починає живлення, проколюючи для цього епідерміс і висмоктуючи сік з клітин паренхіми. Перед линянням на другий вік проходить зазвичай 1–2 дні. Личинки другого віку також активно живляться, але вже значно довше. У кінці розвитку

вони падають на ґрунт. У ґрунті личинка линяє, перетворюючись на пронімфу (стадія, яка не живиться), яка, у свою чергу, перетворюється на німфу – стадію, яка відповідає лялечці в комах з повним перетворенням. Через 1–3 дні з німфи виходить доросла комаха, яка знову піднімається на рослину. Поріг розвитку шкідника становить 9,4 °С тепла. Оптимальна температура для розвитку західного квіткового трипса 25 °С. За такої температури чисельність популяції може подвоїтись за чотири дні. За температури вище 35 °С розвиток припиняється, смертність комах різко підвищується. В умовах теплиць за рік західний квітковий трипс може дати 12–15 генерацій.

У країнах з теплим кліматом шкідник живе в умовах відкритого ґрунту, там розмножується і потім знову заселяє теплиці. У більшості районів Європи холодна зимова погода для нього несприятлива і до весни всі популяції у відкритому ґрунті гинуть.

Для своєчасного виявлення та діагностики шкідника необхідно знати його морфологічні особливості.

Імаго: довжина тіла самки 1,3–1,9 мм, самця 0,8–1,1 мм (рис. 4.4, А). Поверхня тіла дрібно скульптурована. На окремих ділянках, наприклад, щитку задньоспинки, є слабка сітчаста структура. Голова поперечна, співвідношення висоти і ширини $0,6 \times 0,7$, за очі вверх не виступає. Висота очей зазвичай дорівнює або менша від висоти щік. Міжочні щетинки розміщені спереду від задніх очок. Довжина міжочних щетинок 59–60 мк. Довжина заочних щетинок 44–50 мк. Антени 8-членикові; 8-й членик в 1,5–2,0 рази довший від 7-го. На передньому і задньому краях передньоспинки звичайно розміщені 10 крупних щетинок (макрохет). Між передньокрайніми макрохетами розміщені 2+2, рідше, 2+1 мікрохети, щетинки завдовжки 16–18 мк. Крила прозорі, без плям і смуг, вузькі, з вигнутим переднім краєм і загостреною верхівкою. Жилкування передніх крил складається з костальної (або крайньої) жилки і двох поздовжніх: передньої (або основної) і задньої (або бокової). Поперечних жилок немає. Заднє крило має одну поздовжню жилку. На жилках переднього крила розміщений ряд макрохет: на костальній – 25–27, на передній поздовжній – 17 (14)–19, на задній – близько 16. Черевце складається з 10 видимих члеників, останній членик конусоподібний (у самки) або притуплений (у самця). У самки між 8-м та 10-м сегментами черевця добре помітний загнутий вниз пильчастий яйцеклад. На краю 8-го сегмента при середньому збільшенні помітний «гребінь», який складається з безперервного ряду довгих гострих зубців і проходить по всій ширині тергіту. Ноги бігальні, без виражених потовщень і зубців. Самець блідо-жовтого забарвлення, самка – від світлого (жовтого) до темного (бурого або коричневого) забарвлення. Вважають, що темні особини частіше зустрічаються за пониженої температури і підвищеної вологості.

Яйце: бобоподібної форми; щойно відкладене – світле, майже прозоре, завдовжки 0,2 мм. До закінчення розвитку темнішає, його об'єм збільшується в 1,5 рази (рис. 2, Б).

Личинка: першого віку – бліда, завдовжки 0,5–0,65 мм; другого віку – золотисто-жовта, завдовжки 1,2–1,3 мм.

Пронімфа: біла, антени направлені вперед, завдовжки 1,2 мм.

Німфа: біла, антени загнуті на спину, завдовжки 0,9 мм (самці) – 1,3 мм (самки) (рис. 2, Б).

Рис. 2. Західний квітковий трипс:

А) імаго; Б) яйця та німфа; В, Г) пошкодження листка

Личинки і дорослі особини висмоктують клітковий сік з рослинної тканини. Спочатку це викликає появу жовтих некротичних плям, своєрідної штрихуватості; поступово ці штрихи і плями зливаються (рис. 2, В, Г). Пошкоджена рослинна тканина відмирає, у результаті утворюються отвори; листя в'яне і опадає. За масового заселення на рослинах помітні “сріблясті” ділянки, часто відзначають викривлення стебел. Сріблястість утворюється завдяки повітрю, яке заповнює висмоктані трипсом клітини. Пошкодження квіткових бруньок викликає деформацію квіток. Кучерявість квітів і скручування зав'язі – основна ознака заселеності рослин огірка західним квітковим трипсом. За заселення пуп'янків у троянд вони не відкриваються і засихають. У місцях, де самки трипсів відкладають яйця в тканини листка часто утворюється здуття у вигляді потемнілих рубців.

Імаго добре літають і, потрапивши в нову теплицю, швидко заселяють її. Дорослі комахи та личинки західного квіткового трипса легко переносяться вітром, а також на одязі та у волоссі персоналу теплиць. В інші країни трипса завозять зі зрізаними квітами, горщиковими культурами, розсадою, будь-яким садивним матеріалом та плодами рослин-живителів, а також зі свіжими овочами (огірки, томати, салат та ін.).

Клейові пастки, рослини-приманки. Найбільш привабливі пастки синього, жовтого, білого кольорів. Підвищують уловистість атрактивні речовини – гераніол, етілнікотіонат. Одна пастка розрахована на 90–100 м², її перевіряють кожні 2–3 дні. Вилов самців свідчить про початковий етап росту чисельності, переважання у пастках самок – про вихід популяції на фазу спалаху. На трояндах найбільш ефективні блакитні пастки, на огірках – жовті. Для раннього виявлення трипса деякі садівники використовують рослину-індикатора – петунію, на ній ознаки ураження помітні навіть за низького рівня чисельності.

У зв'язку з тим, що трипс веде прихований спосіб життя і його складно виявити під час огляду вантажів рослинного походження, єдиним надійним заходом, який не допускає завезення шкідника в країну, є обстеження протягом вегетаційного періоду місць вирощування рослин, які повинні бути вільними від шкідника.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Царук Дмитро Сергійович

Здобувач вищої освіти технічного відділення
Відокремлений структурний підрозділ
«Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів
і природокористування України»

Україна має потужну й розвинуту мінерально-сировинну базу, що ставить її в ряд провідних видобувних країн світу. Її експлуатація забезпечує добробут нашої держави, зокрема завдяки експорту гірничовидобувної продукції та виробів з неї Україна отримує понад 60 % валютних надходжень. Це пов'язано з різноманітністю видів і типів родовищ корисних копалин у різних геологічних структурах країни, де виявлено понад 8 тисяч родовищ і 20 тисяч проявів 120-ти видів корисних копалин, значна частина з яких розробляється чи розроблялася раніше (понад 3 300 родовищ). В Україні є можливість забезпечувати, як свої власні потреби, так і здійснювати експорт корисних копалин та продуктів їх переробки [1].

Законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері рекультивації порушених земель, потребує внесення подальших змін, адже переважна більшість нормативно-правових актів вказує на здійснення рекультивації або відповідальність за її нездійснення особами, що проводять гірничодобувні, геологорозвідувальні, будівельні та інші роботи, що передбачають механічне пошкодження ґрунтового покриву [2].

Порушені землі – це землі, що втратили первісну господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних явищ і є джерелом негативного впливу на навколишнє середовище. Розрізняють групи чинників, які спричиняють утворення порушених земель [3]:

- підземне добування корисних копалин або вилучення їх за допомогою буріння;
- наземне (відкрите) добування корисних копалин;
- збагачення корисних копалин;
- різні види промислової та транспортної діяльності;
- території складування міських і промислових відходів;
- насипи при ліквідації транспортних шляхів;
- дамби при ліквідації гідроспоруд;
- кавальєри вздовж осушувальної і водопровідної мережі каналів та русел річок, що виправляються;
- траншеї при проведенні різного роду будівельних робіт.

У ході інтенсивного видобутку корисних копалин дедалі сильніше стали відчуватися негативні регіональні зміни стану довкілля. Водночас слід зазначити, що окремі аспекти проблеми відтворення порушених земель та повернення їх у господарський обіг із забезпеченням мінімального негативного впливу на довкілля залишаються недостатньо вивченими (таврійський)

Власне українського законодавства в галузі рекультивації порушених промисловістю земель в Україні, чітко кажучи, немає, окрім Національного стандарту України ДСТУ7941:2015 «Якість ґрунту. Рекультивація земель. Загальні вимоги». Нормативна база, яка була підґрунтям освоєння порушених земель, представлена в основному міждержавними стандартами, розробленими до 1992 року, які не переглядались більше 20 років. Зокрема в стандарті ГОСТ 17.5.1.02-85 представлена класифікація порушених земель за напрямками рекультивації в залежності від видів подальшого використання.

Таблиця 1.

Класифікація порушених земель за напрямками рекультивації в залежності
від видів подальшого використання

Група порушених земель за напрямками рекультивації	Вид використання рекультивованих земель
Землі сільськогосподарського напрямку рекультивації	Рілля, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження
Землі лісгосподарського напрямку рекультивації	Лісонасадження загальногосподарського і полезахисного призначення
Землі водогосподарського напрямку рекультивації	Водоймища для господарсько-побутових, промислових потреб, зрошення і потреб рибного господарства
Землі рекреаційного напрямку рекультивації	Зони відпочинку і спорту: парки і лісопарки, водоймища для оздоровчих цілей, мисливські угіддя, туристичні бази і спортивні споруди
Землі природоохоронного і санітарно-гігієнічного напрямку рекультивації	Ділянки природоохоронного призначення: протиерозійні лісові насадження, задерновані або обводнені ділянки, ділянки, закріплені або законсервовані технічними засобами, ділянки, що спеціально не упорядковуються для використання з господарчими або рекреаційними цілями

Об'єктом рекультивації є порушені землі з їх поділом на облікові категорії за класифікацією порушених земель згідно з ГОСТ 17.5.1.02-85. Адже порушені земельні ділянки можуть бути неоднаковими за техногенним рельєфом, мати різні групи порушення земель, у тому числі за різними показниками його опису.

Л. В. Єстеревська [4] дала оцінку видів порушень у ґрунтовому покриві при добуванні корисних копалин (табл. 2), систематизовано основні фактори,

виділено види порушених ландшафтів України в процесі техногенезу з зазначенням принципів їх рекультивації (табл.3).

Таблиця 2

**Характеристика порушень ґрунтового покриву гірничодобувною
промисловістю**

Чинник	Вид порушення	Ступінь порушення
Розвідування корисних копалин	Фрагментарні порушення біогеоценозів (часткове порушення ґрунтів та рослинності, різноманітні, в тому числі хімічні, забруднення)	Фрагментарний
Підземне добування корисних копалин	Створення акумулятивних (терикони) і денудаційних (провальних) форм техногенного рельєфу. Часткове порушення рослинного і ґрунтового покривів. Зниження рівня підземних вод, зменшення їхнього дебіту. Розвиток ерозії, отруєння атмосфери газами. Загальне зменшення площ під сільськогосподарськими та лісовими угіддями	Частковий але значний (місцями до повного)
Добування корисних копалин відкритим способом	Повне знищення культурних і природних ландшафтів. Висушення території. Виникнення значних площ з техногенним акумулятивним (відвали) і денудаційним (виїмки) рельєфом. Розвиток ерозії. Винесення на земну поверхню фітотоксичних порід, що забруднюють прилеглі поля	Повний
Будівництво лінійних комунікацій і споруд	Повне або часткове за протяжністю порушення біогеоценозного вкриття. Лінійне руйнування рельєфу.	Повний
Переробка корисних копалин	Поява великих акумулятивних форм техногенного рельєфу (відвали, гідровідвали). Перезволоження, заболочення і отруєння довкілля	Повний

Таблиця 3.

**Фактори, види порушення ландшафтної структури України внаслідок
техногенезу**

Фактор, що визначає порушення ландшафтів	Види порушень	Принципи меліоративного виправлення (рекультивація)
Розвідування корисних копалин	Фрагментарні порушення цілісності біоценотичного покриву (ґрунтів і рослинності, розкривання рівнів ґрунтових вод, будівництво комунікацій, забруднення)	Повне відновлення вихідного ландшафту. Засипання траншей і бурових свердловин, нейтралізація хімічних реагентів. Можливе повернення земель у вторинне використання (від 80 до 100 %)
Підземне видобування корисних копалин	Розвиток акумулятивних і денудаційних форм техногенного рельєфу. Часткове знищення рослинності і ґрунтового покриву. Зміна режиму ґрунтових вод і зменшення їх дебіту. Розвиток ерозії, викид в атмосферу	Селективне зняття гумусованого шару ґрунтів у тих місцях, де передбачається опускання місцевості. Вирівнювання засипання провалів і тріщин.

	шкідливих газів. Трансформація ландшафтно-господарської структури земель	Часткове відновлення для сільськогосподарського використання та лісова рекультивація на териконах. Можливе повернення земель попереднім землекористувачам (від 60 до 80 %)
Видобування корисних копалин відкритим способом	Повне знищення культурних і природних ландшафтів (грунтового покриву, рослинності і тваринних угруповувань) Аридизація території. Виникнення досить великих площ з техногенним акумулятивним і денудаційним рельєфом. Розвиток ерозійних процесів. Винесення на денну поверхню фітотоксичних порід. Найвища земельна ємність, найбільше відчуження земель лісового і сільськогосподарського фонду	Селективне зняття гумусованого шару ґрунтів. Гідротехнічна і біологічна рекультивація, землювання малопродуктивних угідь, хімічна меліорація засолених порід. Рекультивація сільськогосподарська і лісова. Будівництво водоймищ. Можливе повернення земель у вторинне використання (від 50 до 70 %).
Будівництво лінійних комунікацій	Повне і значне за протяжністю руйнування біогеоценологічного покриву (ґрунтів, рослинності тощо). Лінійне руйнування рельєфу при будівництві дамб, насипів, виїмок і під'їзних шляхів. Негативна фрагментація довкілля.	Зняття гумусованого шару ґрунтів. Складування його на межі споруд. Прибирання і функціональне зонування територій. Повернення земель у сільськогосподарське і лісогосподарське використання (від 60 до 80 %)
Переробка корисних копалин	Формування великих кумулятивних форм техногенного рельєфу (відвалів, гідровідвалів, шламонагромаджувачів, хвостосховищ тощо), що супроводжується явищами перезволоження, заболочування; забруднення навколишнього середовища токсичними сполуками переробки корисних копалин	Планування місцевості, хімічна меліорація. Повернення земель у вторинне використання (від 25 до 50 %)

Запровадження економіко-правового механізму відшкодування порушником збитків, що завдані внаслідок незаконного видобутку бурштину, невиконанням робіт із рекультивації земель після завершення експлуатації родовищ корисних копалин, забезпечить більш ефективний захист інтересів держави та територіальних громад, прав власників та користувачів земельних ділянок, позитивно вплине на зменшення правопорушень у сфері землекористування [5].

Список літератури

1. Качановський, О. (2020). ПРОСТОРОВІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ. Збірник наукових праць ЛОГОС, 110-113. <https://doi.org/10.36074/11.12.2020.v1.37>
2. Качановський, О. (2020). ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, СПРИЧИНЕНИХ НЕПРОВЕДЕННЯМ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ. Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту, 190, 46-54. <https://doi.org/10.18664/1994-7852.190.2020.214166>

3. Волкова, Л. А. Рекультивация земель. Интерактивный комплекс навчально-методичного забезпечення. Рівне. НУВГ. 2009. 88 с.
4. Єстеревська Л.В. Рекультивация земель/ Л.В. Єстревська. – К.: Урожай, 1977. – 125 с.
5. Качановський, О. (2020). ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ СПРИЧИНЕНИХ НЕПРОВЕДЕННЯМ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ. Збірник наукових праць ЛОГОС, 35-41. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v1.12>
6. Качановський, О. (2020). ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (4), 140-147. <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.17>

СВІТЛОВІ ЗАСОБИ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

Василенко Олександр Борисович,

док. архіт., проф.,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Сташенко Михайло Сергійович,

асистент,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Танірвердієв Аміл Давлатович,

аспірант,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Всередині ХХ ст. автори діючих норм інсоляції віддавали перевагу біологічному ефекту інсоляції, так як саме в Європейських державах проводилися найбільш широкі теоретичні і експериментальні дослідження в області визначення ресурсів інсоляції та її впливу на біологічні об'єкти. Критеріями для встановлення норм інсоляції служать два чинники: естетичний (на підставі загально-житлових уявлень і статистичних даних західних досліджень) та біологічний вплив інсоляції (на підставі досліджень впливу інсоляції на біологічні об'єкти, проведені в Європі) [1, с. 12].

Засновником геометричного моделювання просторових конструкцій слід вважати Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора технічних наук, професора О.Л. Підгорного. В науковому дослідженні Є.В. Пугачова «Дискретне геометричне моделювання скалярних і векторних полів стосовно до будівельної світлотехніки» (Київський національний університет будівництва та архітектури 2001 р.) розвинені нові методи будівельної світлотехніки з урахуванням складної форми, запропоновані геометричні моделі розрахунку світло втрат в сонцезахисних пристроях. В дослідженні Д.В. Єршової «Просторове моделювання природного освітлення приміщень» (Київський державний технічний університет будівництва та архітектури, 1996 р.) розроблялись методи просторового моделювання природного освітлення.

Питання архітектурної світлології як науки про світлове середовище в будинках і спорудах розглядаються у навчальному посібнику вітчизняних авторів Скриль І.Н. та Скриль С.І. Зокрема в ньому вказується на необхідність уточнень для України світло-кліматичного районування, яке було складено у формі карти ще в середині ХХ ст. і виконано на основі розрахунків зовнішньої освітленості для різних районів і міст території Євразії. Територія України за цим районуванням входить до двох зон: IV та V зі світло-кліматичними коефіцієнтами відповідно 0,9 і 0,8, на яких представлені композиційні засоби

формування світлового архітектурного середовища у традиційному українському народному житлі [2].

В даний час спостерігається обмеженість світових енергетичних ресурсів. Тому піднімається відповідальність архітекторів за забезпечення комфорту при мінімальній енергетичній витраті у проєктованих будівлях. В хорошій архітектурі оболонка будівлі повинна ефективно поєднувати всі проєктні параметри, включаючи планування, конструкцію, тепловий, світловий комфорт і технологічні функції, при оптимальних капітальних і експлуатаційних витратах як у грошовому вираженні, так і в одиницях енергії [2].

Вивчення зв'язків та пізнання закономірностей, за якими змінюється мікроклімат, дає змогу активно використовувати їх для його регулювання. Перспективним стає також пізнання закономірностей удосконалення огорожувальних конструкцій з урахуванням світло кліматичних факторів середовища: природного освітлення та інсоляції. Нині під час проєктування часто обмежуються лише формальним виконанням вимог норм щодо забезпечення регламентованого часу інсоляції та перевірки у IV кліматичній зоні зовнішнього огороження на теплостійкість, іноді досліджують ступінь затінення незабудованої території і за потреби виконують розрахунки сонцезахисних пристроїв. Інші аспекти, пов'язані з урахуванням фактору інсоляції і природного освітлення під час забудови, залишаються поза увагою. При цьому випадає з поля зору те, що створено нові методи для регулювання мікроклімату шляхом удосконалення зовнішніх огорожувальних конструкцій з урахуванням фактору інсоляції на основі нових досягнень науки про властивості променевої енергії при взаємодії з середовищем [2, с. 167-169].

У зв'язку з цими аспектами автори пропонують деякі нетрадиційні варіанти розміщення і форми балконів. За їх рекомендаціями проінсольованих кімнатах балкони слід розміщувати і надавати їм такої форми, щоб сонячні промені безперешкодно потрапляли до приміщення в секторі вікна, де балкона немає. Форму балкона, розміри й розміщення його вирішують незалежно від орієнтації вікна, а період інсоляції має відповідати нормативному [2, с. 170-172].

В Україні висуваються вимоги до експлуатації квартири влітку та взимку з точки зору комфортності світлового середовища. Наприклад, для освітлення приміщень, які використовуються для денного перебування, максимальною мірою використовують природне світле; надмірно не збільшують скляні поверхні в приміщеннях, оскільки їх теплозахисна здібність нижче, ніж у стін; при використанні пасивного сонячного тепла враховують, що в опалювальний період випромінювання розповсюджується у напрямку з південного сходу на південний захід та здатне обігрівати тільки ті приміщення, які «попадають» в поверхню, яка опромінюється; якщо сонячні промені взимку без перешкод проходять у потрібних напрямках (південь та суміжні частини світу), можна розраховувати на те, що їх енергія дозволить знизити витрати на опалення. Використання пасивного сонячного випромінювання – це уведення до будинку сонячної енергії, яка взимку поступає у напрямку з півдня, з метою знизити потреби в опалювальній енергії. Сонячне тепло, яке поступає через скляну

поверхню південної орієнтації, коли світить сонце, дає певні переваги, але через велику скляну поверхню втрачається багато тепла [3,4].

Головною тенденцією композиційних рішень сучасних архітектурних об'єктів, зведених в обласних містах України (Київ, Полтава, Вінниця, Дніпро, Харків) є суцільне скління фасадів. При цьому склінні поверхні виконують не тільки світло-пропускну роль і служать віконними прорізами, але й функціонують як облицювальний матеріал, навішений на фасад. Враховуючи розмаїтість колірної гами скла, можна говорити про світло-кольоровий сенс формоутворення архітектури. Глянсове або дзеркальне скло фасадних поверхонь створюють враження легкості будівель, змінюють сталі уявлення про тектоніку в архітектурі. Скляні поверхні виконують «роботу» відбивачів природного освітлення в міському середовищі, і, таким чином, кардинально змінюють архітектурне світлове середовище [5].

Візуальна відкритість архітектури хай-тек завдяки скляної прозорості відображає концепцію побудови демократичного суспільства. Використовуючи відкриті загальнодоступні простори (прозорі в прямому і переносному сенсі) архітектори, таким чином, демократизують середовище шляхом посилення його публічності, створюють архітектуру не для певних груп, а для всіх. Відомо, що демократичність є семантичним принципом формоутворення пізнього модерністського напрямку технічного стилю [6, с. 10].

В останні п'ятнадцять років в обласних містах України ведеться інтенсивне будівництво багатоповерхових житлових будинків та торговельних комплексів, які відрізняються різними композиційними підходами до формування комплексу світлових засобів. По-перше це проявляється у пластиці поверхонь фасадів та їх кольорових, фактурних рішеннях завдяки конструкційно-обробним матеріалам.

Окремо слід відзначити роль великомасштабних торговельно-розважальних комплексів («КАРАВАН», «РОСТ», «МЕТРО», «КЛАСС», «ДАФІ», «BILLA», «БУДМЕН», «ЕПІЦЕНТР»), які стають у вечірній час активними світловими акцентами міста. Їх світло-кольоровий дизайн створює піднесений настрій городян і формує, таким чином, громадський культурно-дозвільний простір. У формуванні світлового образу громадських зон міста використовуються різноманітні композиційні і технологічні прийоми, які можна вважати розповсюдженими в європейських країнах. Останнім часом застосовуються наступні джерела світла: світлодіодні світильники, світлодіодні пристрої світлової реклами та святкової ілюмінації, світлодіодні прожекторні пристрої, світлодіодні модулі, світлодіодні проектори. Вагомий вплив на дизайн світло-кольорового середовища сприяють такі параметри джерел світла: номінальна напруга, номінальний світловий потік, колірна температура, загальний індекс передачі кольору, габаритні розміри, стійкість до механічних впливів.

Зовнішнє LED-освітлення застосовують в разі потреби яскравих візуальних ефектів, воно має дуже широкі композиційні можливості. Існує декілька методів розстановки світло діодів прийнятних для світлової композиції на площині, у просторі і при формуванні об'ємних й просторових світлових композицій. Зараз підвищується роль LED-освітлення у так званому сценарному програмуванні предметно-просторового середовища, коли відбувається керування джерелами

світла у відповідності з задумом. Динамічне освітлення може втілюватися в динаміці імітації руху, динаміці зміни кольору і динаміці імітації природного світла. Особливу роль відіграють LED-технології в оформленні інтер'єрів, театральних шоу, концертів. Окремо слід відзначити їх застосування у вітринах магазинів та у формуванні медіа-фасадів. Однак зловживання світловими ефектами може спричинити не тільки руйнацію цілісного художнього образу, а й втілити дисбаланс у самопочуття користувача. Цими властивостями визначається найважливіший принцип сценарного програмування світлових ефектів [3]. При нинішній складній екологічній ситуації LED-світло є найбільш екологічним способом освітлення завдяки відсутності структури світлових діодів шкідливих речовин. Таке освітлення здатне в два рази зменшити загальні витрати енергії на освітлення, що є досить ефективним рішенням сучасних проблем енергозбереження [7, с. 10-16].

Список літератури

1. Оболенский Н.В. Архитектура и Солнце. – М.:Стройиздат. –1988. –207 с.: ил.
2. Скриль І.Н., Скриль С.І. Основи архітектурної світлології (розрахунок і проектування природного, штучного й суміщеного освітлення та інсоляції): Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2006. – 214 с.: іл.
3. Державні Будівельні Норми України. ДБН В.2.5-28:2018 «Природне і штучне освітлення». (Чинні з 28.02.2019 р.).
4. Свод правил СП 52.13330.2016 "Естественное и искусственное освещение" Актуализированная редакция СНиП 23-05-95* (утв. приказом Министерства строительства и жилищно-коммунального хозяйства РФ от 7.11.2016 г. N 777/пр). Daylighting and artificial lighting.
5. Василенко О.Б. До історії про біокліматичні концепції будівель // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. праць / Під. заг. ред. Н.Є. Трегуб. – Харків: ХХПІ, вип. №2-3 / 1999. – С. 149-151.
6. Розенфельд М.І. Техностиль в архітектурному формоутворенні і дизайні (друга половина ХІХ – ХХ ст.): Автореф. дис. канд. архітектури: 18.00.01 / Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. –Х., 2003. –20 с.
7. Коваль Л.М. Принципи формування дизайну предметно-просторового середовища засобами LED-технологій: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.07/ Коваль Лідія Михайлівна; Харківська державна академія дизайну і мистецтва –Х., 2012.–20 с.

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ РОЗВИНЕНОГО ЗАХИСТУ ФІБРОЦЕМЕНТНИХ ОБЛИЦЮВАЛЬНИХ ПАНЕЛЕЙ ВІД КОРОЗІЇ

Наливайко Тетяна Тарасівна,

кандидат технічних наук, доцент філософії
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Наливайко Тарас Антонович,

кандидат технічних наук, доцент
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Вступ. Фіброцементні облицювальні матеріали виготовляються з цементного розчину (бетон-матриця) і армуючих його волокон-фібр (скловолокно, базальтове, вуглецеве волокно тощо), рівномірно розподілених за всім об'ємом виробу. Чим вище рівномірність розподілу фібр, тим більш технологічним буде матеріал. А завдяки зчепленню по поверхні бетону і фібр утворюється величезна площа їх перекриття (від 10000 до 50000 м² на 1м³ виробу в залежності від призначення одержуваного матеріалу), що формує якісно нові властивості матеріалу.

Фасадні матеріали постійно піддаються впливу агресивних середовищ, які викликають сульфатну корозію, вимивання мінеральних компонентів. Експлуатація матеріалу у вологому середовищі може призвести до утворення мікроорганізмів, грибків, лишайників, бактерій на його поверхні і в об'ємі. Наслідком цього можуть стати підвищена вологість фасаду, зниження його міцності і навіть руйнування, що виявляється у вигляді локальної корозії або відділення поверхневого шару, яке впливає на естетичний вигляд споруди, а також, при біокорозії, неприємний запах, алергічні реакції у жителів.

Одним із способів захисту поверхні фасаду є надання йому самоочисних властивостей шляхом створення високорозвиненої поверхні матеріалу за рахунок отримання ієрархічної структури з застосуванням гідрофобної емульсії [1–3].

Даний метод надає можливість забезпечити комплексний захист матеріалу від атмосферного впливу, збільшити термін служби виробу, підвищити естетичні якості і зовнішній вигляд будівлі в цілому, залишаючись фізіологічно безпечним для людини і екологічно нешкідливим для природи.

Традиційно здатність матеріалу до самоочищення досягається створенням системи нано- або мікрошорсткості на його поверхні [4]. Поверхня традиційного цементного бетону є грубодисперсною, в тому числі характеризується присутністю пор і капілярів, що нівелює ефект, створюваний нано- або мікрочастинками [5–6].

Проблематично також досягти рівномірного розподілу та закріпленню цих частинок, забезпечення довговічності самоочисного шару. Негативними

факторами також є швидка втрата ефективності в умовах підвищених температур і механічних навантажень, висока собівартість.

У зв'язку з цим, актуальним напрямком є оптимізація механізму створення розвиненої гідрофобної поверхні цементного матеріалу з урахуванням забезпечення високої здатності до самоочищення. Важливим компонентом ієрархічної структури поверхні є фібра, від характеристик якої будуть залежати як поверхневі, так і об'ємні властивості створюваного композиту [7].

У даній роботі представлені результати дослідження характеристик цементного каменю та його поверхні в залежності від виду фібри як елемента самоочищення поверхні.

Методологія. Для дослідження використовувались 3 види фібри різного складу: скловолокно, базальтова та поліпропіленова фібри.

Вивчення фізико-хімічних властивостей фібри здійснювалось за допомогою електронної скануючої мікроскопії з роздільною здатністю електронного променя до 5 нм, іонного травлення з низьким рівнем ушкодження речовини, на скануючому електронному мікроскопі Mira 3 FesSem (Чехія) в режимі високого вакууму.

Для дослідження були виготовлені зразки цементного каменю на основі портландцементу ПЦ І 500 виробництва ПрАТ «Балцем» (Україна, Харківська обл., м. Балаклея). Досліджувані види фібр вводилися в змісті 1, 3 і 5%. В/Ц сумішей становило 0,28. Вплив фібри різного складу на міцність цементного каменю досліджувався у віці 28 діб тверднення.

З метою наближення експерименту до реальних умов експлуатації матеріалу проводилось дослідження величини крайового кута змочування поверхні зразків в горизонтальному положенні, а також під нахилом 80°, обумовлені максимально можливим кутом повороту предметного столика приладу.

Дослідження проводилися з використанням приладу для вимірювання крайового кута змочування KRUSS DSA 30 (Німеччина).

На наступному етапі були виготовлені зразки цементного каменю з фіброю різних видів (3%) та гідрофобною добавкою для бетонів та розчинів ТМ "Baugis" (ТМ "Байріс"). Витрати гідрофобізатора варіювались: 0,5; 1 і 1,5%. Добавка сприяє прискореній самокольматації пор бетону, що дозволяє зменшити водопоглинання готових бетонних виробів в два рази і більше. Запобігає висолоутворенню на стадії експлуатації та не перешкоджає газообміну. Після 28 діб нормального твердіння для отриманих зразків аналогічно досліджувалися: міцність на стиск, крайовий кут змочування в горизонтальному положенні і під нахилом 80°.

Основна частина. У зв'язку з тим, що у пропонованих дослідженнях фібра виступає елементом високорозвиненою поверхні композиту, параметрами, що представляють інтерес, є - довжина і діаметр волокна, якість поверхні фібри (рис. 1).

Найменшим діаметром володіють волокна базальтової та склофібри, найбільшим - фібра поліпропіленова. Поверхня базальтової і скляної фібр є переважно гладкою з незначною присутністю замаслювача, мета використання якого полягає в поліпшенні розподілу фібри в об'ємі бетонної матриці (рис. 1, а,

б). Поверхня органічних волокон (рис. 1, в) відрізняються більшою шорсткістю, пов'язаною з їх складом та технологією виробництва.

На наступному етапі досліджувані волокна вводилися до складу цементного каменю в різних дозах (1, 3 і 5%).

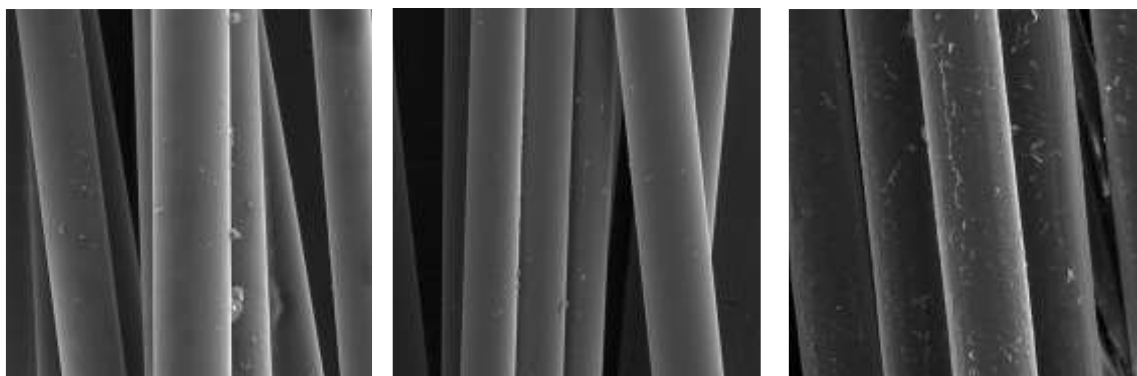

Рисунок 1. Растрові електронні мікрофотографії поверхні фібр:
а - скловолокно, *б* - базальтове волокно, *в* - поліпропіленова фібра

Мета досліджень полягає у встановленні впливу фібри різного складу на крайовий кут змочування в горизонтальному положенні і під нахилом 80° , як найбільш важливі параметри, що підвищують самоочищення поверхонь, а також на межу міцності при стиску цементного каменю.

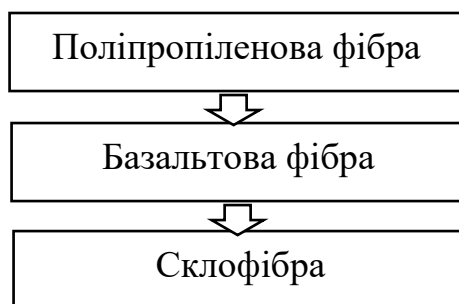
Для скловолокна, базальтової та поліпропіленової фібри показник кількості дозування, при якій можливе досягнення максимального крайового кута змочування становить - 3%.

Варто відзначити, що при значному підвищенні крайового кута змочування за рахунок введення фібри, міцність на стиск зразків з базальтової фіброю та скловолокном знижується на 11,6% та 20,4% відповідно. Зниження міцності на стиск обумовлено зменшенням щільності структури через надмірний вміст фібри. Використання поліпропіленової фібри дозволяє підвищити міцність на стиск на 50,9%. В якості контрольного зразку використовувався зразок цементного каменю без армування ($V/C = 0,28$).

З метою порівняння впливу матеріалу армування на кут змочування та на міцність виробу представлені результати при введенні 3% фібри кожного виду (табл.1).

Варто відзначити, що всі використовувані види фібри дозволяють підвищити крайовий кут змочування поверхні у місці виходу волокна, що обумовлено зниженням площі контакту водяної краплі з поверхнею цементного каменю. Величина даного ефекту залежить від змочування матеріалу фібри та від рівномірності її розподілу при приготуванні суміші.

Отримані дані досліджень надають можливість розробити ієрархічну структуру матеріалу армування за впливом на міцність бетону наступним чином:

Таблиця 1.

Вплив матеріалу армування на міцність фібробетонних панелей

Параметри	Матеріал армування, 3%			Контрольний зразок
	Скловолокло	Базальтова фібра	Фібра поліпропіленова	
Довжина, мм	12	12	12	-
Діаметр, мкм	13-15	12-21	20-22	-
Кут змочування поверхні, °	106,5	103,5	108,6	75,5
Кут змочування під нахилом 80°, °	105,5	115,4	103,5	60,0
Міцність на стиск, МПа	55,2	61,5	110,7	42,5

Для вивчення можливості підвищення значень крайового кута змочування до зразків вводилася гідрофобна добавка. У зв'язку з тим, що максимальні значення міцності на стиск спостерігалися для більшості видів фібр при дозуванні 3%, то для наступного експерименту всі види фібр вводилися в такому дозуванні. Витрата гідрофобізатора склали 1%. Отримані результати продемонстрували різний характер взаємодії компонентів.

Так при використанні скловолокна, введення гідрофобної емульсії в обсяг матеріалу, дозволяє підвищити крайовий кут змочування, при цьому незначно відбувається зменшення міцності.

Варто відзначити, що не рекомендується спільне використання гідрофобізатора з поліпропіленовою фіброю, у зв'язку зі зниженням характеристик бетону, що може бути обумовлено підвищенням поглинанням повітря і погіршенням щільності структури бетону.

Висновок. Зв'язок отриманих результатів за визначенням кута змочування з параметрами фібри не підтверджує позитивного впливу шорсткості її поверхні (поліпропіленова фібра) на значення кута змочування.

Зокрема, при проектуванні самоочищувальних фасадних матеріалів (рис. 2) при необхідності досягнення високих значень кута змочування рекомендується використання скловолокна (3%) з гідрофобною емульсією (1%).

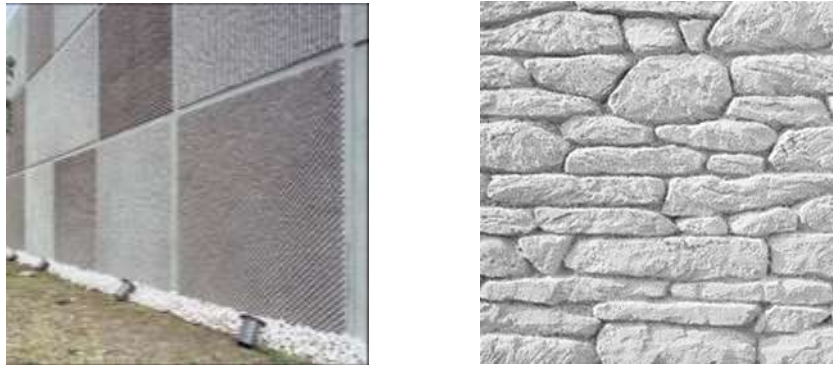

Рисунок 2. Самоочищувальні фіброцементні фасади

При необхідності досягнення високих характеристик міцності рекомендується використання поліпропіленової фібри (3%) без гідрофобної емульсії. Оптимальним (середні показники кута змочування і міцності на стиск) є використання базальтової фібри (3%) без гідрофобізатора.

На основі отриманих результатів стає можливим здійснення вибору типу та дозування фібри в залежності від призначення виробу, а також спільного її використання з об'ємною гідрофобізацією, що сприяє збільшенню терміну експлуатації фібробетонних панелей, підсилює інтенсивність забарвлення кольорових фібробетонних виробів, не викликає корозії фібри та цементного каменю.

Список літератури:

1. Increasing the durability of fibrous cement compositions by impregnating the porous space of fiber concrete / O G Vandolovskyi , O V Rachkovskyi, T A Nalyvayko, T T Nalivayko, and A B Gasanov // IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 708

<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/708/1/012113>

2. Intensification of the process of replacement of fiber concret esurfaces/ V.P. Sopov, I.E. Kazimagomedov, T.T. Nalivayko// East European Science Journal.– Warsaw, Poland, 2019 – Vol. 2. - №8(48). – p. 55-60

<https://eesa-journal.com/2020/03/01/intensifikaciya-procesu-prosochennya-fibrobetonnix-oblicyuvalni-virobiv-55-60/>

3. Повышение прочности и плотности стеклобетона/ Т.Т Наливайко, М.Н. Токарев// Науковий вісник будівництва. - Харків: ХНУБА, 2016. - № 1. - С. 113-116.

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvb_2015_1_25

4. Ключев С.В., Лесовик Р.В. Дисперсно армированный стекловолокном мелкозернистый бетон // Бетон и железобетон. 2011. № 6. С. 4–6.

5. Кондрашов Г.М., Гольдштейн Б.М. Базальтофибробетон – технология будущего // Вестник Волгоградского государственного университета, Серия 10: Инновационная деятельность, 2012, № 7. – С. 91-92.

6. Хархардин А.Н., Сивальнева М.Н., Строкова В.В. Топологический расчет основных параметров фибры для получения пенобетона на основе бесцементного наноструктурированного вяжущего // Нанотехнологии в строительстве: научный интернет-журнал. 2016. Т. 8. № 4. С. 73–88.

7. Матвеева Е.Г., Королева Е.Л. Фибробетон с добавкой нанодисперсного кремнезема // Вестник МГСУ. 2013. № 3. С.140–146.

СОВРЕМЕННЫЕ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ МЕДИЦИНСКИХ КОМПЛЕКСОВ

Скороходова Алина Валерьевна

кандидат архитектуры, доцент кафедры ДАС ХНУСА

Родик Янина Сергеевна,

кандидат архитектуры, доцент кафедры ДАС ХНУСА

Больницы и медицинские комплексы играют центральную роль в оказании медицинской помощи. Однако академические ученые и политические деятели слишком долго не уделяли им должного внимания. Отчасти это было связано с тем, что реформа учреждений здравоохранения считалась весьма сложной проблемой. Территориальное распределение и структура этих объектов часто отражают потребности предшествующих поколений и нередко медицинские учреждения кажутся весьма устойчивыми к переменам. Тем не менее, им приходится, так или иначе, приспосабливаться к изменениям в составе населения и в картине заболеваемости, а также к техническому прогрессу, и к новым общественным ожиданиям.

Со второй половины XX века и до наших дней архитектура и дизайн медицинских учреждений во всем мире начала претерпевать изменения. Они связаны с ролью, которую занимает сегодня здравоохранение в современном сообществе, а также с формированием ценностей, отличных от количественных и функциональных, что характерно для медицинских учреждений первой половины XX века. Эти «новые ценности», основанные на гуманистическом видении реальности, вместе с последними технологическими открытиями и новыми способами лечения и ухода, непосредственно формируют подходы к проектированию современных зданий для оказания медицинской помощи. Примером могут служить запроектированные и построенные совершенно новые медицинские комплексы в Великобритании, Швеции, Финляндии, Германии, Голландии, Франции, Италии, США. Историк и теоретик архитектуры Чарльз Дженкс продолжает программу строительства подобных медицинских центров. Авторы проекта: архитекторы Заха Хадид, Фрэнк Гери (Центр Мэги в Данди - 2003 г.), Ричард Мерфи (1996 г. в Эдинбурге), архитекторы мастерской Page/Park (Глазго – 2002 г. и в Инвернесс - 2005 г.) посвятили свое творчество именно этой благородной и гуманной теме.

Сегодня современные медицинские комплексы - это место лечения и восстановления здоровья, центр научных и медицинских исследований, а также важное место взаимодействия человека с архитектурной средой. Но, к сожалению, функциональные аспекты медицинских зданий часто затмевают другие очень важные аспекты, формирующие их архитектуру и дизайн. Причина этого «невнимания» связана с трудностью определения качества архитектурной

среды и того, как это можно оценить на современном этапе. Когда-то качество архитектуры было синонимом безопасности и функциональной эффективности, сейчас же, архитектура медицинских комплексов все больше внимания уделяет вопросам эстетики и культурных ценностей. На современном этапе проектирования медицинских учреждений важным является учет и понимание физических и психологических потребностей человека.

Также сложность проблемы заключается еще и в том, что пациенты и посетители дифференцируются по возрасту (дети, подростки, молодежь, средний возраст, старики); по дееспособности (способные к самообслуживанию; тяжелые, требующие постоянного ухода); по видам заболеваний (психические расстройства, сосудистые заболевания, нарушение двигательных функций и др.). Необходимость учета психологических аспектов обусловлена еще и тем, что концентрация промышленности, транспорта, нарастающая интенсификация антропогенного воздействия на среду и, наоборот, реакция среды на человека, обусловила ряд серьезных психологических, экологических и других явлений, порождающих неблагоприятные воздействия на лечебные технологические процессы и систему жизнеобеспечения пациентов.

И здесь, мы можем обратиться к исследованиям в области психологии восприятия архитектурной среды. В задачи архитектурной психологии входит исследование механизмов восприятия человеком пространства, взаимной связи между структурой и качеством архитектурной среды и поведенческими особенностями людей, их деятельностью. Иначе говоря, это создание такой структуры здания, которая была бы удобна для пребывания в них, соответствовала бы целям и намерениям посетителей, психофизиологическим особенностям, правильно воздействовала бы на их чувства. И архитекторы, и дизайнеры всегда должны заботиться о «психологических последствиях» своих архитектурных решений. Не обладая соответствующими психологическими навыками, не имея специального образования, им сложно учитывать все необходимые характеристики для проектирования, особенно когда речь идет о медицинских зданиях и комплексах. Здания здравоохранения - это не просто функциональный центр знаний и терапевтических технологий, а место, где сосуществуют профессиональные и человеческие аспекты взаимоотношений.

Есть множество способов реализовать принципы гуманизации объектов здравоохранения. Что касается архитектуры зданий, это может быть достигнуто за счет распределения и композиции пространств, формы внешнего объема здания, зеленых зон, мебели, материалов, отделки, освещения (как естественного, так и искусственного). Согласно архитектурной психологии, благотворное влияние этих факторов, каждый из которых изучается конкретными дисциплинами, происходит благодаря их сочетанию друг с другом. Методика описывается на основе существующих исследований, а опыт специалистов заметно помогают избежать многих неверных решений при проектировании. Все это, помогает создавать более точное соответствие между архитектурой зданий их целевой функциональности и насущными потребностями пользователей.

Сравнивая современные медицинские комплексы со старыми объектами здравоохранения, становится очевидным, что в них происходило много изменений, связанных с открытием новых технологий и новых способов ухода, и оказания помощи. Также можно предположить, что в будущем медицинские комплексы будут выделяться среди клиник меньшего масштаба, такие клиники предназначены для оказания местной неотложной помощи и других медицинских услуг. Второй вариант, когда наряду с крупными медицинскими комплексами будут функционировать медицинские центры (объекты медицины компактного размера) со специализированными функциями, но и с более высоким уровнем оснащения. Общим для обоих случаев является то, что количество коек будет рассчитано таким образом, чтобы госпитализация, диагностика и лечение проходили максимально быстро для того, чтобы осуществить ранний перевод пациента на домашнее лечение и восстановление.

В целом, данное стратегическое видение развитие архитектуры объектов здравоохранения дает новый смысл медицинским комплексам, как катализатору, социального и культурного формирования городской среды, включающего помимо основной функции такие виды деятельности, как спорт, информация, образование, торговля и т.д.

Вывод. Изучение современных стратегий к проектированию объектов здравоохранения и гуманизация их архитектурной среды являются основой, определяющей руководящие принципы проектирования новых и реконструкцию существующих медицинских зданий. Следующим шагом исследования будет определение системы критериев, которые архитектор и дизайнер может принять во внимание, чтобы очеловечить архитектурную среду.

Список литературы:

1. Архитектурная психология [Электронный ресурс] : эпистемический ресурс Академии медиаиндустрии и кафедры теории и практики общественной связности РГГУ: (дата обращения: 21.02.2021). <http://jarki.ru/wpress/treningi/arxitekturnaya-psixologiya/>
2. Как построить идеальную больницу? [Электронный ресурс] : Русская редакция Deutsche Welle: (дата обращения: 21.02.2021). <https://www.dw.com/ru/как-построить-идеальную-больницу/a-18352169>
3. Edwards N, McKee M. The future role of the hospital. J Health Serv Res Pol 2002; 7: 1–2;
4. Healy J, McKee M. Implementing hospital reform in central and eastern Europe. Health Policy (in press);
5. The changing role of the hospital in Europe: causes and consequences. Clinical Medicine 2001; 1: 299–304.;
6. Health promoting hospitals: meeting the needs of the people. Journal of Health Gain 2001; 5 (2): 3–7.;
7. Why hospitals have to change to improve their performance. Private Hospital Healthcare Europe London: Camden, 2001. p. 23.

ДИЗАЙН-ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСТЕР'ЄРУ АВТОМОБІЛЯ

Nikolaiev Anton

Magister

Kyiv State Institute of Decorative Arts and Design Michael Boychuk

Popovichenko Sergey

Candidate of Sciences

Kyiv State Institute of Decorative Arts and Design Michael Boychuk

Тема “дизайн екстер'єр спортивного купе” являє собою доволі комплексну тему, що складається з наступних підпунктів:

1. Безпосередньо створення фізичної моделі екстер'єру купе
2. Створення нової дизайн філософії бренду
3. Відтворення культових та самих значущих моделей бренду в новому дизайні
4. Переосмислення сучасних трендів та відображення їх в дизайні, який буде поза часом

Актуальність теми полягає в тому щоб об'єднати всі ці параметри в одному дизайні, формі, що буде виражати собою сформований design-language. Оскільки всі бренди та концерни зараз в активному пошуку особистого виразного та характерного стилю в новій ринковій ніші електромобілів, такі бренди як Alfa Romeo не є винятком. Цим брендам потрібні дизайн рішення що будуть актуальними довгий час, тобто не будуть піддані короткочасним трендам, оскільки ті мінливі. Потрібне рішення форм, що буде в змозі відтворити історію бренду, його культурний вплив на індустрію як таку, щось що буде максимально виразним, а отже унікальним та легко впізнаваним. Проте є й інша сторона, новий design-language повинен продавати бренд, тож він має легко сприйматися цільовою аудиторією бренду, повинен бути зрозумілим людям що вже володіють автомобілями цього бренду. Звісно ще одним критерієм до нової філософії є її універсальність, вона полягає у адаптивності форм, ліній та їх пропорцій на типорозміри інших кузовів.

Після історичного огляду одразу проводиться пошукове ескізування, оскільки цей процес є дуже важливим та першочерговим при створенні дизайну. Зазвичай це ручне ескізування виконане простими графічними матеріалами.

Наступним кроком є створення пошукового ескізування за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, наприклад Adobe Photoshop, Procreate, Autodesk SketchBook з використанням графічного планшету. На цьому етапі ескізування важливим є відображення деяких певних ідей та стилістичних елементів з ручного ескізування. Також важливо зробити їх більш детальними та реалістичними.

Виконавши етапи ескізування, наступним кроком є перенесення та втілення деяких ідей в об'ємі, за допомогою спеціального програмного забезпечення призначеного для 3D моделювання, прикладом яких є Autodesk Alias та CATIA. Створюється спочатку “чорнова модель” потім її якість покращується. На цьому етапі активніше в роботу приєднуються конструктори та інженери, адже створені в цих програмах моделі, дають змогу виміряти кожен елемент та поверхню.

На етап моделювання витрачається багато часу та ресурсів, оскільки потрібно поєднати екстер'єр, інтер'єр та конструктив автомобіля разом, не втративши нічого важливого з кожної складової.

Після дуже довгого етапу моделювання, настає час рендерингу. Рендеринг це фіналізація створення 3D моделі, створення зображень з моделлю та деяким оточенням, головна задача якого показати та підкреслити деякі особливості та елементи моделі. Важливо показати модель з різних ракурсів та в різному освітленні. Зазвичай на цьому етапі підбирають кольорові гами, різні текстури та їх поєднання, ця сфера дизайну зветься CMF Design. Створюють різні рішення, з яких потім обирають один або декілька самих вдалих варіантів.

Останнім етапом є створення макету моделі. Макетування є важливою складовою розробки дизайну. В автомобільному дизайні макети часто роблять з CLAY, це спеціальна глина, що є дуже зручною для макетування. Такі макети покривають спеціальною плівкою, яка являє собою акрилову фарбу (зазвичай сріблястого та чорного кольору) нанесену на спеціальний папір, її змочують у воді, плівка з фарби відстає від паперу й накладається на CLAY макет й потім розгладжується, цей швидкий процес створює ефект пофарбованого та надає завершене прийняття. Плюсом макетування з CLAY є можливість експериментувати з пластикою та формами, можливо щось прибрати або додати. Однак важко досягти гарної якості поверхонь, на що витрачають багато часу.

References:

1.

https://archive.is/20120707024602/http://www.cardesignnews.com/site/home/new_cars/display/store4/item131864/

2. Brunner, Robert; Emery, Stewart; Hall, Russ (2009). *Do You Matter?: How Great Design Will Make People Love Your Company*. Pearson Education. pp. 157–72. ISBN 978-0-13-714244-6.

3. <http://www.bbc.com/autos/story/20161111-why-car-designers-stick-with-clay>

4. <https://www.carbodydesign.com/publications/car-design-pubs/clay-modeling/>

ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ МУЗИЧНО- ВИКОНАВСЬКОГО МИСЛЕННЯ

Гургула Роман Іванович,

викладач фортепіано, викладач вищої категорії
циклової комісії викладачів фортепіано
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР

Поняття повноцінної художньої майстерності, яка є складним комплексом вихованих та розвинутих навичок, вмінь, здатностей, набутих практичних й теоретичних знань, умовно можна поділити на три основні підсистеми (сфери), які безпосередньо взаємопов'язані, проте виконують різні функції: майстерність інтерпретації («прочитання» музичного твору і створення індивідуальної концепції його виконання), технічна (інструментальна) майстерність та майстерність артистичного (емоційно-образно-вольового) впливу. На сьогодні достатньо добре розроблені та успішно використовуються методики виховання тільки інструментально-технічних навиків. Дві наступні підсистеми (сфери) – «техніка інтерпретування» та «техніка артистизму» залишаються менш дослідженими й у масовому практичному застосуванні переважно випадають з навчальної програми. Особливо помітна недостатність уваги яка повинна приділятися вихованню відчуття співтворчості з композитором та артистизму.

Багаточисленні висловлювання відомих педагогів, аналізування практичної діяльності знаменитих музикантів дозволяють нам зробити висновок, що досконале оволодіння комплексом виконавської майстерності, зокрема специфічними артистичними та інтерпретаторськими його складовими, можливе тільки в умовах інтенсивного розвитку активності та самостійності музично-виконавського мислення, де показником є уміння вільно опрацьовувати музичний твір «диригентсько-режисерським» методом, тобто не користуючись інструментом.

Впродовж багатовікової історії пошуків й відкриттів у музичній педагогіці її найкращі діячі все більше усвідомлювали важливість значення розвитку творчої самостійності й активності музичного мислення і його основи – внутрішнього слуху. Питання про внутрішній слух (здатність відтворювати в уяві фрагментами або в цілому музичний твір без опори на його справжнє звучання) й раніше досліджувалось видатними музикантами як необхідність у музичному вихованні та навчанні. Проте, їхні дослідження та установки не отримували належного розвитку при перших спробах побудови науково обґрунтованої теорії та методики виконавства й не застосовувались старою «механістичною» музичною школою. На початку двадцятого століття переважала думка, що чітке слухове уявлення музичного твору, який розучується, виникає у виконавця і після багаторазових механічних повторювань, які спрямовані на міцне «входження у пальці». Але така бездумність розвиває лише пасивний, інертний слух, не передбачаючи «живої» творчості виконавця та ініціативи.

На противагу механістичному началу у виконавстві з'явилась так звана психотехнічна школа, яка вперше намагалася обґрунтувати значення «звукотворчої волі» (активного психічного начала). Важливий етап теоретичного усвідомлення структури виконавських образів ознаменували описання представником цієї школи К. Мартінсенем основних компонентів «звукотворчої волі» («звукотембрової», «звукотембрової», «лінійної» та ін.) та сформульований ним принцип гри «бачу-чую-рухаюсь».

Намітити шляхи та прийоми виховання культури інтонаційно-смыслового розкриття музики дозволила розроблена Б. Асаф'євим інтонаційна концепція розуміння музичного твору як складної системи «взаємодіяють, що впливають одна на одну на різних відстанях і з різною силою; інтонаційних арок, що перехрещуються». Оволодіння такою культурою вимагає наполегливої роботи кожного музиканта над розвитком інтонаційної активності власного внутрішнього слуху та у практиці навчання мусить бути предметом спеціального засвоєння. Відсутність або наявність такої культури можна визначити розподілом музикантів-виконавців на два типи: одні лише «механічно репродукують за встановленими нормами техніки нотний матеріал», «метрономують», інші «слухають та розуміють музику внутрішнім слухом, інтонуючи її у собі до відтворення».

Більш високим етапом розвитку музичного мислення є культура активного інтонування, яка ґрунтується на системі теоретичних та практичних знань. Однак розв'язання складних інтерпретаторських й артистичних завдань, досягнення завершеного, художньо переконливого виконання визначається вищим рівнем розвитку внутрішнього слуху – цілком творчою самостійністю музичного мислення, яка і дозволяє обходитись без допомоги інструмента на заняттях. Можливість довільно оперувати виконавським образом, охоплювати його розгорнуто, цілісно, з його тембровими, динамічними та стильовими особливостями, або у «спектрі» (диференційовано) його окремих складових дає можливість по-справжньому пізнавати і освоювати даний музичний твір, осмислювати логіку розвитку драматургічних ліній, сприймати його архітектуру, розроблювати диригентсько-режисерську «партитуру» індивідуальної концепції, збагачувати її поетично-образними асоціаціями і т. п.

В наш час проблема мислення є об'єктом дослідження цілого ряду наукових дисциплін: психології, педагогіки, нейрофізіології, логіки, теорії пізнання та ін. Найчастіше мислення розглядають як активний процес, особливу форму пізнавальної психічної діяльності, спрямовану на розв'язання певних завдань (які постають у діяльності), підпорядковану меті та мотивам із врахуванням умов діяльності.

Прийнято вважати, що у житті кожного індивідуума мислення не існує як чисто інтелектуальний процес, а невід'ємно пов'язане з активною чуттєво-вольовою діяльністю всієї психічної сфери. Дослідження конкретних видів діяльності привели до визнання існування різних форм та видів високорозвиненого мислення: логічного, поняттєвого, художнього, емоційно-образного, практичного (предметно-інструментального) та ін. Будучи специфічним видом розумової діяльності, музично-виконавське мислення є

складно опосередкованим, комплексним й узагальненим відображенням дійсності в процесі вирішення конкретних виконавських завдань переведення «духовного художнього змісту з нехудожньої матеріальної системи (нотного запису) у художню.

Інтонування передбачає здатність музичного мислення не тільки формувати звукові уявлення, які послідовно розгортаються у часі, а й оперувати ними, здійснювати потрібні інтелектуальні операції: поєднання, зіставлення, узагальнення та ін. Це той вирішальний фактор, без якого цілі звукокомплекси не можуть бути художньо інтерпретовані та змістовно осмислені музикантом-виконавцем. На рівні концептуального осягнення цілісності музичного твору ці операції здійснюються вже з цілими «системами звуковідношень» або «комплексами поєднаних звукоелементів» (Б. Асаф'єв), тобто із узагальненими музично-виконавськими уявленнями певних структурних рівнів. Інтелектуальні операції в процесі роботи над музичним твором втілюються на основі розгалуженої системи теоретичних та виконавських знань й умінь, спираються на ерудицію у різних галузях теорії, естетики та історії музики, що зумовлює об'єктивну правильність й стилістичну точність побудови музично-виконавського образу.

«Прогалини інстинкту потрібно заповнювати розумом» (Г. Нейгауз). Рішенням цієї проблеми може стати практика навчання музикантів-виконавців «техніки мислення» - спеціальних навиків поетапної побудови поліструктурного виконавського образу музичного твору. Поелементне уявне опрацювання, розуміння й усвідомлення головних компонентів музично-виконавського образу, наступне конструювання та узагальнення на цій основі «ідеального проекту» виконання з усією необхідністю активізує творчу самостійність мислення студентів, дає можливість їм досягнути того ж, чого вдається досягти більш обдарованим музикантам без такого спеціального навчання. Тому, роблячи висновки з вище наведеного можна вважати, що принцип цілеспрямованого конструювання комплексного музично-виконавського образу методом поетапного опрацювання його складових – основних видів виконавських уявлень – може слугувати методологічним базуванням для побудови конкретної методики творчого музичного навчання та виховання.

Широкі можливості в практичній розробці цієї методики розкриває використання окремих загальних положень сучасних психологічно-дидактичних напрямів та теорій, зокрема теорії поетапного формування інтелектуальних дій і системи навчання за типом орієнтування П.Я. Гальперіна. Згідно із цією теорією будь-яка інтелектуальна дія у генетичному плані формується як віддзеркалення зовнішніх матеріальних дій та набуває остаточної форми у результаті їх послідовних змін й скорочень (інтеріоризації). Актуалізація та формування образу суб'єктом – це завжди виконання ним тих дій, які складають механізм цього образу й органічно входять до нього. Тому основним принципом раціонального керування розвитком мислення у навчальному процесі є така організація діяльності студента, яка може забезпечити розгортання (екстеріоризацію) усіх ключових компонентів даної діяльності, виділення цілісної системи об'єктивних умов і прийомів їх побудови та поєднання, а згодом

перетворення цієї системи у орієнтовну основу діяльності студента, яка є системою пояснень, вказівок та орієнтирів, якими студент може користуватись при виконанні дії. Останнє і є вирішальним у формуванні інтелектуальних дій.

Список літератури

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процес. Москва : Музыка, Ленинградское отделение, 1971. 373 с.
2. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры : Записки педагога. 4-е изд. Москва : Музыка, 1982. 300 с.
3. Гальперин П.Я., Данилова В.Л. Воспитание систематического мышления в процессе решения малых творческих задач. *Вопросы психологии*. 1980. №1. С. 31-38.
4. Корженевський А. До питання про специфіку мислення музиканта-виконавця. *Питання фортепіанної педагогіки та виконавства* Київ : Муз. Україна, 1981. С. 29-40.

ЕСТЕТИКА МЕЛОДИКИ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Панько Вікторія Іванівна,
студентка II курсу спеціалізації «Теорія музики»,
Ужгородський музичний фаховий коледж імені Д.Є.Задора,
м.Ужгород, Україна

Науковий керівник
Стинич Наталія Іванівна,
викладач циклової комісії «Теорія музики»,
Ужгородський музичний фаховий коледж імені Д.Є.Задора,
м.Ужгород, Україна

Цивілізація Стародавнього Китаю є однією з найдавніших. Саме тут сформувався пращур сучасної людини - синантроп. Тривалий час китайська цивілізація існувала ізольовано, це неабияк вплинуло на самобутність та неповторність її культурно-мистецького спадку. В її формуванні важливу роль відігравали традиції та ритуали, які отримали назву «китайські церемонії», що тісно були пов'язані з релігією та природою. Паралельно з ними розвивалося мистецтво. Йому характерні естетизація та поетизація. Основу якої складають пейзажний живопис, лірика та архітектура. В мистецтві прослідковуються риси широкого світосприйняття та філософська заглибленість, що не знає собі рівних.

Кожна культура позначена своєю унікальною музичною мовою. Музичний спадок Стародавнього Китаю - є цьому прикладом. Його філософія змісту, будова мелодики, особливості ладового орієнтування, манера звуковидобування викликають інтерес зі сторони дослідників минулого та сьогодення. Китайська мудрість зазначає: «Музика - це світло, що може засліпити темряву». Ці слова якнайточніше розкривають всю глибину філософії однієї з найдавніших культур. Музика Сходу - є віддзеркаленням космосу та тісно пов'язана з життям людини. Як писав давньокитайський філософ Конфуцій: «Музика являє собою мікрокосмос, що відображає будову Всесвіту». Великий музичний спадок Китаю міститься в стародавній пам'ятці - «Люйші Чуеньцю». Основу якої складає система звукорядів «люй», за переказом вона була створена або виправлена архаїчним героєм Куєм. Люй - це темперований звукоряд, пов'язаний з «космічними константами». В основі лежать дванадцять звуків: непарні звуки - це світлі сили, парні - темні. Така філософія світосприйняття надає музиці особливої енергетики.

Однією з найважливіших постатей у вивченні світобачення Китаю є давньокитайський мислитель Конфуцій. Головним аспектом його педагогічної теорії було виховання моральних якостей в людині за допомогою літератури та музики. На основі його вчення, у мистецтві сформувався такий напрям як «конфуціанство». У педагогічних ідеях Конфуція музика є засобом встановлення гармонії між Небом та Землею. Його найбільшим натхненням була музична

спадщина Стародавнього Китаю. За висловом філософа: «Музика – її можна знати! Коли починають грати, то як би разом. Коли дають музиці свободу, то вона як би єдина і проста, як би світла, як би тягуча. Їй таким порядком закінчують» (Бай, 23) [2]. Пісенно-поетична творчість Китаю закладена в найвидатнішій пісенній поезії V ст. до н.е. – «Шицзін» (Книга пісень), що містить 305 віршованих зразків. Конфуцій виразив думку, що сенс усіх віршів об'єднаний єдиною фразою: тут немає порочних думок, тільки «чисті». На його думку, це формує свідомість людини, а згодом – її поведінку.

На прикладі аналізу пісні «The Bamboo Flute» (Бамбукова флейта) розглянемо риси характерні естетиці мелодики Стародавнього Китаю. Точний рік написання пісні – невідомий, та допускаємо, що датується вона приблизно VII століттям до н.е. Саме в цей період зароджується народна китайська музика переважно одноголосна, основу ладу, якої складає опора на пентатоніку (п'ятиступеневий звукоряд). Пісня була написана для стародавнього китайського духового інструменту - поперечної бамбукової флейти з шістьма ігровими отворами. В Китаї ця флейта називається «Ді». Цей одноголосний музичний твір китайські дослідники назвали саме піснею, враховуючи, що мелодія має інтонаційну спорідненість з жанром, а соло флейти асоціюється з людський голосом, що немов веде розповідь. Через те, що мелодична лінія не ускладнена фігураціями, обігруваннями, руладами, трелями, твір важко назвати суто інструментальним. Простота мелодичного малюнку, зосередженість в середньому виконавському регістрі, наводить на думку, що ця пісня для дитини. Її можна виконувати на дудці або співати як колискову для немовлят.

В оригіналі, пісня «The Bamboo Flute» є одноголосною і виконується без супроводу. На початку XXI століття американський композитор Філіп Кеверен створює аранжування на дану мелодію зберігаючи при цьому першоджерело та додаючи акомпанемент. У його версії музичний твір зберігає вишуканість, пастораль та лірику типову китайській манері. У народній пісні «The Bamboo Flute» є ряд цікавих особливостей. Щодо мелодії, вона опирається на мажорну пентатоніку, яка впливає із типово китайської системи «Люй». Щодо ладових орієнтирів, то можна відзначити опору на тони «с¹» та «g¹». Мелодія розвивається в межах с¹ та d², охоплюючи досить широкий простір, рівномірне погойдування споріднює її з колисковою піснею. В аранжуванні Філіпа Кеверена є тональна визначеність з опорою на D-dur.

В основі оригіналу лежить мажорна пентатоніка, звукоряд – C, D, E, G, A. Розмір простий - 2/4, він надає мелодії плинності та виразовості. Мелодія - вона позначена простотою. За типом, мелодія - вокально-інструментальна, викладається в межах октави, опираючись на Т – D функції. На початку має місце висхідний закличний хід на ч.4 з подальшим її плавним розгортанням. Ритмічний малюнок не складний, найчастіше це рух рівномірними четвертними та восьмими тривалостями. Темп – помірний з позначкою «with mystery».

Відповідно до тексту, який розкриває зміст дитячої пісні наявні чотири строфи та приспів. Це прослідковується через повторюваність рядків: «Мій дорогоцінний, Ю ти ю ю, ти зараз дізнався». У приспіві мелодія погойдується на консонуючих терціях, невелика за діапазоном, розміщена у середньому регістрі.

Все це вказує на те, що пісня написана для дитячого голосу, а також може виконуватись на дитячій сопілці. Характер мелодії є дуже ліричним, наспівним, що вкотре підтверджує типові риси для жанру колискової. Для розкриття більш глибинного змісту пісні, Філіп Кеверен своїм аранжуванням доповнює красу пісні – додає постійну серединнотактову синкопу та опору на заколискуючу ч.5.

Пісня «The Bamboo Flute» відноситься до родинно-обрядового циклу та має тісний зв'язок з родинним побутом. На це нам натякає народно-жанрова основа пісні - колискова, важливу роль у формуванні якої відіграло тогочасне суспільство Китаю. Безпосередній зв'язок з народними витоками пісні можна прослідкувати на прикладі таких її ознак: 1) виконання старовинним китайським інструментом або голосом; 2) основу пісні складає опора на лад пентатоніки; 3) можлива зміна настрою пісні, в залежності від регіону; 4) для китайських народних пісень є притаманним опис краси природи та її взаємозв'язку з людиною.

Враховуючи емоційне наповнення та мелодичні особливості пісні «The Bamboo Flute», Філіп Кеверен зміг створити влучний варіант аранжування, який розкрив її по-новому. Основна мета - це показ елегантності та краси виразу музичної мови.

Китайська народна пісня є засобом для втілення особливого «китайського настрою», що поєднує в собі дух Китаю, єдність думки та внутрішній спокій. Складність та нетрадиційність світосприйняття в китайській культурі, дає змогу зануритися в себе та відчувати внутрішній баланс.

Проводячи аналіз над однією з найпопулярніших китайських народних пісень, ми можемо побачити характерні ознаки написання музики в Китаї – це одноголосний (монодичний) виклад, опора на пентатоніку (найчастіше мажорну), повторність мелодичної лінії, проста та зрозуміла мелодія, структура мелодії складається з декількох фраз повторної будови, пісня вокально-інструментального типу, текст пісні описує природу, музику, події в житті людини. Щодо аранжування, то воно є абсолютно різним. Майже все залежить від аранжувальника та його бачення музики. Він може тільки доповнити основну мелодію та зробити її більш зрозумілою (тобто розкрити її зміст по-новому).

Музика Сходу вже протягом тривалого часу викликає інтерес своєю оригінальністю, вона захоплює цілий світ. Ряд композиторів, серед яких Клод Дебюссі, Джакомо Пуччіні, Олександр Бородин та Микола Римський – Корсаков зверталися у своїй творчості до східної культури. У ХХІ ст. розширилось коло музичних напрямків. З'явилися нові течії: К-POP та J-POP. Основу їх музичної мови складають нові техніки звуковидобування та ритмо-темброві зміни. Посприяло цьому злиття двох систем: європейської та східної. Та одне залишається незмінним - це її дух. Музика залишає за собою філософський зміст доносячи до слухача багатство людських почуттів.

Список літератури:

1. Еремеев В. Е. Древнекитайское учение о системе 12 люй / В. Е. Еремеев // Музыка и время. – 2006. - №5. – с.44 – 51.

2. Переломов Л. С. Конфуций: «Лунь Юй» / Л. С. Переломов. – М. : Вост. лит., 2000. – 588с.
3. Ткаченко Г. А. Космос, музыка, ритуал / Г. А. Ткаченко // Миф и эстетика в «Люйши Чуньцю». – М. : Наука, ГРВЛ, 1990. – 284 с.
4. Шестаков В. П. Музыкальная эстетика стран Востока / В. П. Шестаков. – М. : Музыка, 1979.

ХУДОЖНІЙ АВАНГАРД ЯК ОСНОВА ВИНИКНЕННЯ ЦИФРОВОГО ЖИВОПИСУ

Пічкур Микола Олександрович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри образотворчого мистецтва
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Процес єднання образотворчого мистецтва та обчислювальних технологій має історичне коріння, що сягає в глибини культурних пластів розвитку суспільства. У цих нашаруваннях засобами мистецтва людство прагнуло відтворити гармонію світу і життя шляхом її імітації. Технічні пристрої обслуговування людської діяльності завжди сприяли прогресу матеріального і духовного виробництва. За всіх часів у процесі художньо-творчої діяльності митці активно використовували наукові й інструментально-технічні досягнення своєї епохи, котрі, у свою чергу, із надр мистецтва черпали численні імпульси для дивовижних винаходів, серед яких на теренах сучасності особливе місце посідає комп'ютер.

В історичній ретроспективі комп'ютер, що первинно був суто технічним інструментом, у другій половині ХХ ст. поступово набуває естетико-продуктивних функцій. Його здатність створювати статичні (графіка) й динамічні (мультимедіа) зорові образи дала змогу розширити способи трансляції візуальної інформації, що вплинуло на процеси зближення «елітарної» і «масової» культур.

Завдяки комп'ютерним технологіям винайдено чимало несподіваних оптичних ілюзій та виразних ефектів у графіці й живопису, архітектурі і дизайні, фотографії і кіно та інших видах мистецтва. Щодо таких техніко-мистецьких інновацій, за аналогією з місією Нестора-літописця при винаході друкарства, С. Серов слушно наголошує на інструментальній ролі комп'ютера, що активно перебудовує весь менталітет і цим самим породжує нову мову, відкриває, по суті, нову культурну епоху [5, с. 55]. Ця позиція науковця наштовхує на думку про домінування допоміжного призначення комп'ютера в процесі художньої творчості митця. І цим помічником послуговується дедалі більша кількість сучасних художників. Та з якої причини він такий популярний у галузі художнього виробництва? Хіба лише завдяки його динамічним техніко-інструментальним характеристикам? Чому комп'ютерно-графічні технології так стрімко поширились серед різних верств любителів і професіоналів образотворчого мистецтва, у тому числі й живопису?

Безумовно, що винахідники перших прототипів сучасного комп'ютера не знали, що створюють новий інструмент для роботи художника. Але ж саме вони розробили обчислювальний апарат, що дав змогу інтегрувати мистецтво і техніку. Першими, хто спробував створити графічні зображення комп'ютерними засобами, стали американські техніки-інженери (Б. Джулез, М. Нолл,

І. Сазерленд та ін.). Однак їхні роботи виявилися лише технічно віртуозними, бо не мали ознак художності. Та попри все, у 1965 році ці твори експонувалися в художній галереї Х. Вайза (Нью-Йорк). Ця подія не залишилася поза увагою громадськості, про що свідчать рецензії на виставку, зокрема в журналі «Times» і в газеті «Sunday Times». Зміст цих публікацій підтверджує брак художньої образності в «комп'ютерних картинах».

Беззаперечний той факт, що методологія створення перших комп'ютерних зображень ґрунтувалася на технічному підході до вирішення образотворчого завдання. Однак численні експерименти наповнення машини окремими функціями для малювання згодом привели І. Сазерленда до розроблення комп'ютерно-графічної програми «Sketchpad», що здатна структурувати виразні прийоми, розкладати їх на елементи та візуалізувати художній образ доступними їй засобами (базові точки, лінії, правильні геометричні фігури тощо). Оперування цими елементарними композиційними засобами виразності зумовили художньо-формалістичний характер перших екранних зображень, які почали створювати професійні художники того часу.

В історичному контексті простежується схожість між прийомами створення комп'ютерних зображень та експериментами художників початку ХХ ст. з абстрактними формами. Саме тоді образотворче мистецтво активно єднається з науково-технічною діяльністю у формі функціонування спеціальних лабораторій, де з використанням різних технічних пристроїв проводилися численні дослідження над кольором, формою, фактурою тощо. Цей факт засвідчує те, що за своїми методами пізнання мистецтво і наука стали прийнятними для художників того часу.

З метою умовного відображення динамічного перебігу реалій життя у процесі досягнення формальних ознак живописного зображення авангардисти послуговувалися методом геометризації, запозиченого з технічної галузі знань. Це призвело художників авангарду до переосмислення сутності поняття «мистецтво» та передбачення його кардинальних змін, що через кілька десятиліть реально підтвердилося у відповідних цифрових технологіях. У зв'язку з цим радянський дизайнер-графік А. Лаврентьев зазначає: «Чимало робіт у галузі структурного формотворення у своїй основі вже мають алгоритми і програми, що дають змогу перевести їх у комп'ютерну графіку. Підлягають програмуванню креслярські графічні композиції Родченка. У живописних роботах Малевича і його архітектонах є ціла низка математичних закономірностей утворення форм» [2, с. 870]. Правомірність цих суджень можна проілюструвати роботами О. Родченка. Наприклад, його фотокомпозиція «Лілія та Осип Брікі» яскраво демонструє використання ілюзорних ефектів колажування портретних форм обох персонажів. Цей твір виглядає так, ніби зроблений за допомогою комп'ютера. Інша рання посткубістична живописно-абстрактна композиція цього майстра-авангардиста «Танець» нагадує фрактальний прийом у комп'ютерній графіці.

Відомий радянський художник-абстракціоніст К. Малевич надавав живопису символічного сенсу і саме тому був переконаний, що супрематизм ознаменує нову культуру. Про це свідчать його слова з «Декларації»: «Культура давніх віків

нашої свідомості летить у загибель» [1, с. 212]. «Світ речей зникне. І колір, і звук, і літера, й об'єм устанавлять свою форму, представлять фактуру, на якій чистий, легкий біг ляже в нескінченності явищем нових реальностей» [1, с. 216]. Із появою і розвитком цифрового мистецтва це пророцтво справдилося, адже віртуальна реальність, що нині створюється засобами комп'ютерної графіки на основі супрематичних прийомів, сьогодні стрімко проникає в сферу образотворчого мистецтва. Причиною цього є особливість методів ручного створення абстрактного живопису, що так само могли б реалізуватися комп'ютерними засобами.

Наближеною до комп'ютерного мистецтва слід визнати творчість нідерландського художника П. Мондріана, неопластицизм якого є взірцем геометричної абстракції. Митець вважав, що живопис є інструментом втілення Абсолюту, розчинення індивідуальності в Універсумі. Згідно з цією концепцією, він свідомо обмежував виразні засоби живопису, відмовлявся від найменших натяків на сюжет або просторову глибину, використовуючи у своїх творах три основних кольори (червоний, синій і жовтий) та підкреслюючи їх нейтральними відтінками (білий, сірий і чорний). Саме в цьому можна простежити аналогію між традиційною мануальною технологією живопису з цифровою, адже все розмаїття комп'ютерної палітри теж створюється завдяки змішуванню основних хроматичних та ахроматичних кольорів.

Намагаючись відтворити Абсолют, П. Мондріан уникав будь-якого наслідування природі (мімезису), що зрештою перетворило символічний зміст живопису у схему. Завдяки цьому утверджується образотворчий принцип чистого «декоративізму», що згодом призвів до руйнування класичних можливостей візуальності живопису і створення на цій основі художніх композицій цифрового формату.

Із плином часу, аналізуючи роботи П. Мондріана, американський теоретик і практик промислового дизайну, антрополог і філософ В. Папанек звернув увагу на такі їх особливості, що важливі в контексті передумов виникнення цифрового живопису: «Квадратні білі полотна Піта Мондріана ... цілком могли б бути продуктом машинного виробництва. Зважаючи на сліди в його білих незакінчених полотнах, ми можемо зазначити, що Мондріан сам імітував модель комп'ютерної поведінки, а творчий процес полягав в ухваленні рішення на естетичному рівні. Піт Мондріан ... писав картини так, ніби сам був комп'ютером, робив цю роботу з почуттям гумору й азартом [3, с. 77–79]. Із цієї скороченої цитати можна провести аналогію з процесом цифрового образотворення, що своїми численними випадковими ілюзорно-технічними ефектами надзвичайно захоплює і навіть часто ставить у ситуацію залежності як професійних живописців, так і художників-аматорів.

Слід зазначити, що експерименти авангардистів початку ХХ ст. в царині пошуку нової виразності форми і кольору не були пов'язані з реальністю у класичному розумінні античного поняття «мімезис». Через це відбувається кардинальна зміна художньої свідомості в бік спрощення візуальних гештальтів новітніми інструментально-живописними засобами. Конкретизація цього факту міститься у мистецтвознавчих судженнях О. Родченка: «Безпредметність

відмовилася від старого вираження живопису, вона ввела абсолютно нові способи письма, більш доцільні для її форм – геометрично простих, ясних і чітких – письмо щіткою-тупівкою, фарбування валиком, рессовкою тощо. Пензлик поступився місцем новим інструментам, якими зручно, просто й доцільніше обробляти площину. Пензлик, що в живопису був найнеобхіднішим для відтворення тонкощів предмета, став недостатнім і неточним інструментом у новому безпредметному живописі, його витіснив прес, валик, рейсфедер, циркуль і т. ін. [4, с. 96]. У змісті цієї цитати чітко простежується прихильність до методичних та інструментальних інновацій у системі візуальних мистецтв, що є стандартизованими засобами для образотворення в графіці, живопису й декоративно-прикладному мистецтві. У подальшому саме така уніфікація стала підґрунтям комп'ютерної графіки в цілому і цифрового живопису, зокрема.

У контексті творчого підходу до нових способів образотворення цікава позиція В. Кандинського про те, що твір мистецтва народжується у відповідь на внутрішній імпульс художника. Він називав це «принципом внутрішньої необхідності», згідно з яким ніяке предметне уявлення не здатне відтворити внутрішню інтенцію митця, оскільки це можуть зробити тільки імпровізовані абстрактні образи і форми та вільне використання вібруючого кольору. У плані функціональної сутності художнього твору В. Кандинський проголошує теоретичний постулат про те, що внутрішнє прагнення – це емоція в душі художника, котра здатна викликати аналогічну емоцію у глядача за таким алгоритмом: емоція художника → відчуття → твір мистецтва → відчуття → емоція глядача. На його думку, обидві емоції будуть ідентичними тією мірою, за якої успішним виявиться твір. Емоційність твору – це обов'язкова умова, що визначає його форму. Беземоційний твір сприймається як мотлох [6].

Заявлену теоретичну концепцію В. Кандинського доцільно розглядати в аспекті виключної ролі митця у продукуванні твору мистецтва й допоміжної інструментальної ролі комп'ютера у цьому процесі, оскільки машина не наділена енергією емоцій. Однак важко пояснити, чому народжені у внутрішньому світі митця абстрактні форми нагадують образи з абсолютно іншого світу, чому трепет його ліній призводить до вібрації людської душі? Відповідь на це питання частково міститься в рукописах самого В. Кандинського, який вважав, що засобів форми і кольору цілком достатньо, щоб відтворити внутрішній світ художника, його переживання й емоції. Їх лише потрібно поєднати в адекватну композицію. «У живопису для вираження почуттів, що мають бути звільнені від усього індивідуального і неточного, використовується універсальна мова, яка так само точна як і математика» [6]. Він переконливо стверджував: «Сучасне мистецтво може народитися тільки там, де знаки стають символами» [6]. У цих поглядах простежуються певні паралелі між ручним і машинним мистецтвом абстрактного живопису, адже принцип роботи сучасних комп'ютерних програм ґрунтується на точному цифровому кодуванні символів.

Наведені теоретичні позиції видатного художника-абстракціоніста ще раз підтверджують виключну роль енергії емоцій майстра у творчому процесі для створення нової художньої мови живопису, що має відображати не предметний

світ, а формувати всеохоплюючий образ композиційної світобудови через абстрактний метод як дієвий механізм розвитку духовності особистості.

Безумовно, що цінності, в ім'я яких авангард закликає до Абсолюту, – відносні. Тому митці віддають перевагу не божественному сенсу свого творіння, а процесу роботи над ним, через що особливо акцентуються засоби свого ремесла і спонтанним чином перетворюються в зміст художньої композиції. Іншими словами, між формою і змістом живописного твору ставиться знак рівності, що в контексті авангардизму не зумовлює будь-яких вагань щодо вибору об'єкта зображення, а порушує проблему як саме зображати. В абстрактному живописі середини ХХ ст. цю дилему частково вирішено, а через кілька десятиліть її остаточно розв'язано комп'ютерно-інструментальними засобами, що й призвело до виникнення і розвитку неоавангардизму.

Наближеним до комп'ютерних технологій також виявився мистецький напрям «оп-арт», у межах якого засобами абстрактного живопису створювалися візуальні ефекти руху і трансформації статичних форм. Основоположник цього напрямку В. Вазарелі ще в 1930-х роках розпочав пошуки в галузі кінетичного мистецтва; пізніше він намагався створювати образи простору, матерії та енергії, що залежать від сенсорного сприйняття. «Чистий колір і чиста форма можуть умістити в себе весь світ», – вважав Вазарелі. Йому належить вислів: «Моя ціль – упровадити пластичну свідомість у повсякденне життя». Цю мету було досягнуто. У своїх абстрактних геометричних композиціях засобами живопису він відтворював неймовірні просторові ілюзії й оптичні ефекти. Це стало підґрунтям для генерування ідеї створити універсальний набір матриць чи, так званих ним «пластичних одиниць», тобто геометричних форм і кольорів, які можливо комбінувати нескінченно. Це слід визнати як явний прообраз бази даних для комп'ютерної програми, призначеної для графічного моделювання. Художник дочекався миті втілення своїх ідей у комп'ютерній графіці, у системі якої виник і стрімко розвивається живопис цифрового формату – технологічно оброблене зображення засобами електронних пристроїв та комп'ютерних програм із метою їх зберігання і наочної демонстрації на цифрових носіях (дисплей, телевізор, смартфон тощо).

Отже, у процесі трансформації комп'ютера як первинного суто технічного пристрою в широкомасштабний і динамічний художній інструмент величезну роль зіграв мистецький досвід авангардизму минулого століття. Адже саме він, залишаючи в своєму стилеутворювальному стрижні прадавні основи образотворчої мови, став «провидінням» нової цифрової методології образотворення, що потужно впливає на стрімкий розвиток естетичних концепцій контемпорарі-арту. Однак залишається невирішеним широке коло питань забезпечення наступності класичного і цифрового живопису, розроблення аксіологічних критеріїв істинної художності продукуваних творів, прогнозування траєкторії розгортання відповідних мистецтвознавчих пошуків тощо. У зв'язку з цим також виникає глобальне проблемне поле художньо-педагогічного контексту студіювання нових методів і технологій образотворчого мистецтва, що в сучасному мистецько-освітньому просторі впроваджуються стихійно і недостатньо вивірено.

Список літератури:

1. Красный Малевич [сб. статей]. Москва: Common place, 2016. 384 с.
2. Лаврентьев А. Н. Эксперимент в дизайне. *Хрестоматия по дизайну*. Тюмень: Институт дизайна, 2005. 1056 с.
3. Папанек В. Дизайн для реального мира / Перев. с англ. Г. Северской. Москва: Издатель Д. Аронов, 2004. 416 с.
4. Родченко А. Опыты для будущего / Сост. А. Лаврентьев. Москва: Грандъ, 1996. 416 с.
5. Серов С. Опыт высшей академической школы графического дизайна. *Как*. 2001. № 3 (17). С. 50–63.
6. Read H. A Concise History of Modern Painting. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/e6ab/6a8b3dd8a9143545f36433bda5ad3392dcd6.pdf?_ga=2.126793677.1774032018.1613632564-602879804.1613632564 (дата звернення 10.01.2021).

ДО ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВПЛИВУ НА ТВОРЧІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ ПЕРІОДУ СЕЦЕСІЇ

Токар Марина Іванівна

кандидат мистецтвознавства, доцент
перший проректор з науково-педагогічної роботи ХДАДМ

Станичнов Олег Олегович

Аспірант кафедри «Теорії і історії мистецтв»
старший викладач кафедри «Живопис»

Українське мистецтво кінця XIX – початку XX століття знаходилося під значним впливом європейських мистецьких зразків. Цьому сприяло, зокрема, спільне навчання польських та українських митців, що нерідко відбувалося у Петербурзькій академії мистецтв, у художніх закладах Польщі та в київській школі М. Мурашка, особиста дружба митців також давала поштовх для розвитку двох культур [7, с. 8].

Вітчизняні мистецтвознавці розглядали цю проблему під різними кутами зору: мистецтвознавча критика, академії і академізм, передвижництво, окремі сторінки художнього життя Києва. За усіма цими напрямками відзначено і польське мистецтво в Україні. Так, осмислення зв'язку українського мистецтва з польським порушено в монографії провідного дослідника мистецьких процесів в Україні О. Федорука [7]. Цікавою за оглядом мистецьких процесів є книга «Українське мистецтво другої половини XIX – початку XX століття» Б. Лобановського та П. Говді [6].

Л. Соколюк у своїй дисертації розглянула професійну мистецьку освіту у Харкові та вперше висвітила художню-педагогічну діяльність Ф. Репніна-Фоміна [1]. Системне вивчення художнього життя Харкова продемонструвала А. Півненко, аналізуючи музейне будівництво [2]. Художнє життя півдня України кінця XIX – першої третини XX століття зокрема дослідила Н. Сопак, було розглянуте художнє життя в Херсоні, Миколаєві, Одесі [3]. У науковому дослідженні Л. Савицької розглянуто розвиток художньої критики в Україні наприкінці XIX – початку XX століття [4]. Окремим масивом подано художнє життя в Україні в монографії Ю. Турченко «Київська рисувальна школа» [5]. Отже українсько-польські мистецькі взаємини продовжували розвиватися у другій половині XIX – на початку XX століття, виникали різні форми культурних зв'язків.

Польська школа живопису формувалася в складних історичних умовах в XIX столітті. Країна була розділена між царською Росією, Австрією та Пруссією. Тому Польща не мала єдиного художнього центру. У Варшаві та Кракові здобували тільки початкову художню освіту. Краківська школа красних мистецтв була організована при Ягелонському університеті. З 1873 року очолив її Ян

Матейко, а секретарем школи був випускник Київського університету Мар'ян Гожковський. Вихованцями Краківської школи були відомі українські художники І. Труш, О. Новаківський, М. Бурачек та інші.

У 1897 році школу було реорганізовано в Академію Мистецтв, яку очолив Юліан Фаланд. Викладачами запрошено багатьох прогресивних художників: Леон Вичулковський, Фердинанд Рушиць, Станіслав Виспянський, Теодор Аксентович. Великий авторитет серед молоді мав Ян Станіславський, який виховав багатьох пейзажистів. Вміння згуртувати навколо себе студентів поєднувалося у нього з постійним прагненням популяризувати пейзажний жанр. Митець часто приїжджав до Києва, де він познайомився з живописцем Н. Нестеровим та товаришував з ним до кінця життя, приятелював з відомою родиною Прахових. [7, с. 16 - 18].

Ян Станіславський був одним з відомих митців польського походження, які мали вплив на український імпресіонізм. Художник народився 24 червня 1860 р. в с. Вільшани на території Київської губернії. Весь його творчий доробок був пов'язаний з українськими мотивами, зокрема з Києвом та Києвщиною. Живопис Ян Станіславський вивчав в класі Войцеха Герсона у Варшаві та в Краківській школі мистецтв у Владислава Лушчкевича. Надалі до 1895 року відточував свою майстерність у Парижі, зокрема під керівництвом художника Шарля Еміля Огюста Дюрана.

Коли Ян Станіславський повернувся на «малу батьківщину» до Києва, він активно сприяє навчанню О. Мурашка та М. Бурачека. Його творчість шанували М. Мурашко та М. Нестеров. Відомим є портрет О. Мурашка «Польський художник Ян Станіславський»; М. Нестеров створив портрет свого польського друга незадовго до його смерті. Як стверджує О. Федорук: «У полотнах Я. Станіславського глибинні зв'язки з Україною проступають постійно, виявляючи основу його глибинних психологічних мистецьких настановлень. Притаманні його творам імпресійне сприймання природи, емоційна наснаженість, щедрість світла і багатство чистих барв на полотні мають точки зіткнення як із краєвидами Наддніпрянщини, так із народною поетикою, творчістю Т. Шевченка і Г. Сковороди.

Важко переоцінити роль Я. Станіславського у мистецькому-культурному житті Києва. Його участь у роботі Київського товариства художників була вельми активною і плідною. Серед питань, що їх у цей час вирішувало товариство, особливої ваги набирало об'єднання творчих сил киян, зокрема організація спільної роботи з Одеським товариством південноросійських художників, злиття київської і одеської організацій, а також планування численних виставок, підготовка каталогів тощо» [9, с. 523].

Тим часом у Варшаві відбулася реорганізація школи красних мистецтв в клас рисунка. З 1872 року очолив ці класи Войцех Герсон, тому згодом цей заклад отримав назву «Школа Герсона». Навчальний заклад випустив багато талановитих живописців: Юзеф Хелмонський, Адам Хмельовський, Альфред Веруш-Ковальський, Станіслав Масловський, Леон Вичулковський, Вільгельм та Міклош Которбінські, Ян Ціонглінський. [7, с.17]

Звісно, постійні контакти з Варшавою відбувалися у львівських художніх закладах, серед яких виділялися: школа при львівському політехнічному інституті (очолював Михайло Созанський); школа Марцеля Гарасимовича, де працювали Станіслав Качор-Батовський, Станіслав Дембіцький; приватна школа малювання, яку вели Олександр Августинівч, Олександр Попель та Тадеуш Рипковський. Варто зазначити, що всі художні заклади давали базові знання з живопису та малюнку.

Отже, українські творці фактично на всій території України у тій чи іншій мірі зазнали вплив польської художньої школи. Цей вплив відбувався різними шляхами, зокрема й через пряме навчання у мистецьких закладах Кракова та Варшави.

Література:

1. Соколюк Л. Д. К истории художественной жизни Харькова. Эволюция Харьковской художественной школы во второй половине XVIII – начале XX века. Дис. на соискание науч. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.04 «Изобразительное искусство» / Соколюк Л. Д. – Л.: Акад. худож. СССР, 1987 – 186с.

2. Пивненко А. С. Художественная жизнь города Харькова второй половины XIX — начала XX века (до 1917 г.) автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво»/ А. С. Пивненко – М., 1990. – 24 с.

3. Сапак Н. В. Художнє життя Півдня України кінця XIX — першої третини XX століття дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.05 / Н. В.Сапак -- К., -- 2006. -- 189 с.

4. Савицкая Л. Л. Художественная критика на Украине во второй половине XIX — начале XX ст. (до 1917 г.). Автореферат дис. на соискание науч. степени канд. искусствоведения: спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво»/ Л.Л. Савицкая – Л., 1992. – 26 с.

5. Турченко Ю. Київська рисувальна школа. / Ю. Турченко. — К.: Вид-во АН УРСР, 1956. -- 141с.

6. Лобановський Б.Б., Говдя П.І. Українське мистецтво другої половини XIX — початку XX століття./ Б.Б. Лобановський, П.І. Говдя — К.: Мистецтво, 1989. — 206с.

7. Федорук О. К. Джерела культурних взаємин. / О.К. Федорук. — К.: Мистецтво, 1976. — 128 с.

8. Федорук О. К. Українсько-польські мистецькі взаємини кінця XIX — початку XX століть / О.К. Федорук. // Український культурологічний альманах вип. 80. К.: ФСРМ, 2009. — С. 487 — 508

9. Федорук О. К. Пейзажний живопис Євгена Вжеща / О.К. Федорук. // Український культурологічний альманах вип. 80. К.: ФСРМ, 2009. — С. 509 — 561.

ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ У ЗМІЦНЕННІ СОМАТИЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Товкун Лідія Павлівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Лобода Марія Юріївна

магістрантка спеціальності «Біологія та здоров'я людини»
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

На сучасному етапі розвитку України як європейської держави однією з найважливіших проблем є збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, а особливо сучасної студентської молоді. Сьогодні лише піднімаються заклики бути здоровим, а соціальне суспільство та реальні дані свідчать про погіршення здоров'я студентської молоді з кожним роком. Сучасна студентська молодь – це майбутні батьки і їх здоров'я є гарантією здоров'я та благополуччя всієї України. У зв'язку з цим велику роль відіграє вивчення мотивації, вподобань та вимог студентства в заняттях фітнесом та трендовими видами оздоровчої аеробіки. Погіршення здоров'я студентської молоді активізує пошук сучасних трендових і популярних фітнес-програм і технологій, які застосовуються у закладах вищої освіти.

Фітнес – одна із найдосконаліших на сьогоднішній день система тренувань, що ввібрала в себе всі найефективніші прийоми «виховання тіла» [1]. Фітнес – це прагнення до оптимальної якості життя, що включає соціальний, психічний, духовний та фізичний компоненти. Одні фахівці вважають, що фітнес – це комплексне відновлення і підтримка здоров'я за допомогою правильного харчування та фізичних навантажень з урахуванням індивідуальних здібностей. Інші фахівці стверджують, що фітнес – синтез фізичних вправ, які впливають на всі процеси життєдіяльності організму [2; 3].

У сучасному світі слово «фітнес» має кілька значень: по-перше, це – сукупність заходів, що забезпечують всебічний фізичний розвиток людини, покращення та формування його здоров'я; це – тренування з обтяженнями, спрямованими на зміцнення і збільшення м'язової маси; «аеробні» або «кардіо» тренування, спрямовані на розвиток серцево-судинної та дихальної систем; розвиток координації рухів, тренування спрямовані на розвиток гнучкості; формування культури харчування та здорового способу життя.

По-друге, існує «фітнес» як вид спорту, що з'явився нещодавно в межах змагального бодібілдингу. Збільшення прихильників максимального розвитку

фізичних якостей серед жінок, з одного боку, та блискавичне падіння популярності змагального жіночого бодібілдингу, з іншого, виявили потребу в зміні форм та критеріїв, за якими могли б змагатися жінки. Втілювалася ця тенденція у вигляді дуже популярних зараз змагань із «фітнесу», де оцінюється пропорції тіла спортсменки та вміння володіти тілом, яке здійснюється в довільній програмі [1; 2].

В Україні існує різноманіття спеціальних оздоровчих фітнес-центрів і клубів, які надають комплекс послуг, що включають в себе популярні фітнес-програми та технології. В основі цих фітнес-програм лежать новітні наукові розробки і сучасні технології в галузі фізичної культури і спорту західних країн [4; 5]. Заняття за сучасними фітнес-програмами та технологіями припускають спеціальне додаткове обладнання, а також використання новітніх методик в засвоєнні рухових навичок. Завдяки різноманіттю, існує можливість підібрати для себе індивідуальну програму, яка підходить саме тобі в залежності від рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості та поставленої мети. Різноманітність і постійне оновлення фітнес-програм для досягнення сили, витривалості, гнучкості, координації рухів, високий емоційний фон занять, музичний супровід під час занять, дозволяють протягом тривалого часу утримувати високий рейтинг серед інших видів фізичної культури. Щодня з'являються фітнес-новинки – це нові оздоровчі фітнес-програми [6; 7].

Наведемо короткий список того, що на даний момент відносять до фітнесу: аеробіка і її різні напрямки; стретч-тренування; елементи східних єдиноборств (тай-чи, тай-бо і т.д.); фітнес-йога; шейпінг; пілатес; калланетика; бодібілдинг.

Аеробіка – це різновид фізичного тренування, коли спеціальні гімнастичні вправи, елементи бігу, стрибків та підскоків виконуються під музичний супровід, які пов'язані з підвищеним використанням кисню. В основі сучасної аеробіки лежить гімнастика та запозичені елементи європейських гімнастичних шкіл, елементи східної культури, а також елементи танцювальної та хореографічної підготовки.

Сьогодні існує близько 40 різних напрямків аеробіки : памп (силова аеробіка з міні- штангою); степ (заняття на спеціальній платформі); аква (вправи у воді); джаз (танці в ритмах джазу); слайд (ковзання по спеціальній доріжці); trekking (тренування проходять на спеціальних бігових доріжках); бокс-аеробіка (з елементами класичних ударів в боксі); фітбол- аеробіка (з використанням спеціальних гумових м'ячів великого розміру); тер-аеробіка (з використанням спеціального комплексу амортизаторів, що фіксуються одночасно на руках і ногах).

Степ-аеробіка – в основі лежать базові кроки класичної аеробіки, особливістю яких, є застосування спеціальної степ-платформи. Вона дозволяє виконувати кроки, підскоки на неї і через неї в різних напрямках, а також використовувати степ-платформу при виконанні вправ для черевного преса, спини та ін. Степ-платформа регулює висоту, а, отже, і фізичне навантаження, дозволяє проводити одночасно заняття з людьми різної фізичної підготовленості, а значить робить процес більш індивідуальним. Підйом і зіскок зі степ-платформи за інтенсивністю прирівнюють до бігу зі швидкістю 12 км/год.

Робота, яка виконується ногами, не складна, а рухи природні, як при ходьбі по сходах [2]. Для зміни інтенсивності тренування досить лише змінити висоту степ-платформи. Таким чином, в одній групі можуть одночасно займатися люди з різним рівнем фізичної підготовки та фізичне навантаження для кожного буде індивідуальне.

Заняття **фітбол-аеробікою** дають можливість тренування вестибулярного апарату, розвитку координації рухів, а також знімає додаткове навантаження на хребет, що дозволяє людям з проблемами хребта і надмірною вагою, відчувати себе досить комфортно. Головна функція фітбол-аеробіки – розвантажити суглоби, коли це необхідно. Фітбол-аеробіка корисна при варикозному розширенні вен, остеохондрозі та артритях. В цілому схема побудови фітбол-тренування не відрізняється від класичної схеми, тривалість та інтенсивність змінюється в залежності від контингенту та завдань, поставлених викладачем. Однією з відмінних рис заняття з фітбол-аеробіки є вправи на розвиток вестибулярного апарату, що широко застосовується за кордоном не тільки в оздоровчій спрямованості, але й під час підготовки професійних спортсменів. Для занять фітболом потрібний особливий музичний супровід, в якому темп музики залежить від ступеня пружності м'яча та фізичної підготовленості людини [3; 7].

Стретчинг – це комплекс вправ для розтягування певних груп м'язів та зв'язок. Суть вправ в стретчингу полягає в розтягуванні розслаблених м'язів або чергуванні напруги та розслаблення розтягнутих м'язів. Цей вид тренування широко використовується в складі оздоровчих тренувальних комплексів. Стретчинг – це самостійна система вправ, що дозволяє вирішувати велику кількість завдань. Тому невірно було б його розглядати, як лише деяку різновид спортивного тренування, спрямованої на розвиток гнучкості особистості, або зводити до неї. У тренуванні не використовуються вправи із застосуванням великих обтяжень, а перевага віддається великій кількості повторень із більш високою швидкістю і великим зусиллям [6].

Фітнес-йога – одна з найдивовижніших тренувальних програм, яка допомагає створити баланс між тілом і розумом, дозволяє знайти відмінну фізичну форму, розвиває концентрацію уваги. Вона заснована на стародавніх індійських практиках, і не має ніякого відношення до філософських вчень, релігії або типу медитації, а в своїй основі доведені корисні ефекти практики йоги, які розвивають фізичні якості людини. Заняття підвищують функціональний тонус організму, сприяють внутрішньому спокою і врівноваженості тим самим знижують схильність до стресу. Для даних вправ не потрібно дорогого обладнання та спеціальної екіпіровки [2].

Пілатес – фітнес-програма, яка заснована на методі створеного гімнастом Йозефом Пілатесом, він включає в себе серію вправ націлених головним чином на м'язи живота, особливо на глибинний шар. Вправи м'яко впливають на тіло тим самим, змінюючи його, вони сприяють зміцненню м'язів-стабілізаторів, які виконують роль своєрідного корсета, що фіксують нормальне положення тіла (посади і внутрішніх органів). Комплекси вправ «пілатес» – багаторівневі і використовуються в залежності від фізичної підготовленості, а також можуть

бути адаптовані до індивідуальних потреб людей, які займаються. Під час занять розвивається координація, гнучкість і сила м'язів всього тіла. Несхожі один на одного вправи вимагають точного і плавного без пауз виконання концентрації руху в поєднанні з диханням [5].

Каланетіка – це система вправ, що викликає активність глибоко розташованих м'язових груп. Система тренування каланетика отримала таку назву завдяки американки Калан Пікні. Нею були розроблені комплекси : комплекс для новачків; комплекс при захворюваннях хребта; комплекс на розтягування м'язів; окремі комплекси локального впливу (для стегон, ніг, рук); комплекс для підготовлених [7].

Шейпінг – комплексна система фізичних вправ, індивідуально підібраних для кожного, що дозволяє досягти фізичної досконалості, краси і гармонії тіла. Шейпінг тісно пов'язаний з останніми досягненнями в науці, медицині та спорті. Англійське слово «shape» в перекладі на українську мову – «форма». Займатися шейпінгом – позначає, «робити форму», свою фігуру. Шейпінг народився як спосіб тренування, спрямований на корекцію тіла людини.

Отже, сучасні фітнес-технології відіграють важливу роль у житті сучасної людини, зокрема студентської молоді. Серед різноманітності фітнес-технологій обирати потрібно ті, що підходять згідно уподобань, або згідно фізичних можливостей і потреб сучасних студентів. Сьогодні все більшого значення набуває мотивація молоді до зміцнення та збереження здоров'я. Для цього потрібно застосовувати сучасні фітнес-програми та технології, які значно підвищують зацікавленість студентів до фізичного виховання, створять нову позитивну емоційну атмосферу занять із фізичного виховання, покращать у студентської молоді рівень соматичного здоров'я, фізичні якості та фізичну працездатність. Сучасні технології оздоровчого фітнесу дозволяють зберегти здоров'я студентства, сприяти гармонізації особистості через використання прогресивних технологій, інноваційних методик, дозволяють ефективніше вирішувати завдання оздоровчої, освітньої та виховної спрямованості.

Список літератури:

1. Борилкевич В. Е. Фитнес – современное понятие в мировом оздоровительном движении. *Термины и понятия в сфере физической культуры: материалы первого международного конгресса*. СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т. физ. культуры им. П. Ф. Лесгафта, 2006. С. 33–35.
2. Давыдов В. Ю., Шамардин А. И., Краснова Г. О. Новые фитнес-системы : [учеб. пособ.]. Волгоград : ВГАФК, 2005. 287 с.
3. Завидівська Н. О. Шляхи оптимізації фізкультурно-спортивної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць*. 2010. № 2 (10). С. 50–54.
4. Иващенко Л. Я., Благий А. Л., Усачев Ю. А. Программирование занятий оздоровительным фитнесом. Київ: Наук. світ, 2008. 198 с.

5. Нечаєв В. Сучасні тенденції у розвитку фізкультурно-оздоровчих технологій. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка : зб. наук. пр. 2010. Вип. 3. С. 129–132.
6. Касацька Т., Гейченко С. Організація фізичного виховання студенток засобами оздоровчого фітнесу. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : мат. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*. – Львів, 2012. С. 142–146.
7. Овчиннікова Н., Нестерова С., Сосіна В. Сучасні засоби занять оздоровчої спрямованості. *Фізичне виховання в школі*. 1997. № 4. С. 9–15.

A DESCRIÇÃO TEÓRICA DA DETECÇÃO ELETROQUÍMICA DA PERILARTINA SOBRE O COMPÓSITO DE OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO COM UM POLÍMERO CONDUTOR NAFTOQUINÔNICO EM MEIOS NEUTRO E BÁSICO

Tkach Volodymyr

Doutor em Química, Pesquisador
Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Kushnir Marta

Mestra em Química, Professora de Química
Ginásio Municipal #5, Chernivtsi, Ucrânia

Adriano O. da Silva

Doutor em Química, Professor Adjunto
Universidade Federal do Oeste do Pará, Campus Juriti, Brasil

Perilartina (Fig.1) (anti-aldoxima de perilaldeído) é um adoçante natural das folhas da planta japonesa perila, também conhecida como *shiso*. Ela é considerada duas vezes mais doce que a sucralose, quatro vezes mais doce que a sacarina e 2000 mais doce que o açúcar comum.

Além da própria perilartina, o seu derivado etérico também pode ser usado, posto que seja muito menos doce (a sua doçura é comparável à do aspartame).

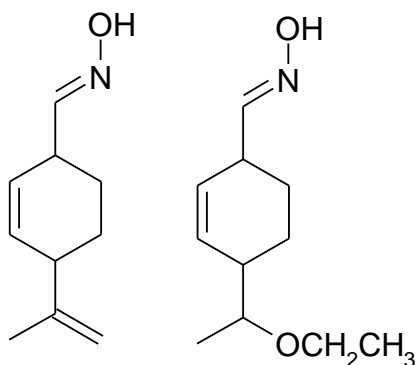

Fig. 1. Perilartina e o seu derivado etérico

Ao contrário dos adoçantes sintéticos, como aspartame, sacarina e sucralose, a perilartina é bioacessível e biodegradável. Outrossim, ela não se considera tóxica ou perigosa para o ambiente.

No entanto, a perilartina pode ser alérgica para quem possui reacções alérgicas para a planta *shiso* e o seu suco. Outrossim, alguns derivados de nitrogénio orgânico, que podem formar durante o metabolismo da perilartina em algumas pessoas, como a hidroxilamina, podem ser tóxicos. Vale a pena mencionar, também, que a perilartina não se usa em indústrias alimentar e farmacêutica fora do Japão, o que pode ser um fator importante para confirmar que o produto, que alegadamente contém este adoçante, é, mesmo, produzido pela indústria japonesa. Destarte, o desenvolvimento de métodos da sua detecção electroquímica é uma tarefa atual, e os métodos electroquímicos dar-lhe-iam um bom serviço.

Possuindo os grupos de ligação dupla e o grupo de oxima, a perilartina pode ser tanto oxidada, como reduzida. No caso da sua oxidação, a perilartina forma um nitroderivado. Por natureza, os nitroderivados com o nitrogrupo isolado existem em duas formas tautoméricas (Fig. 2):

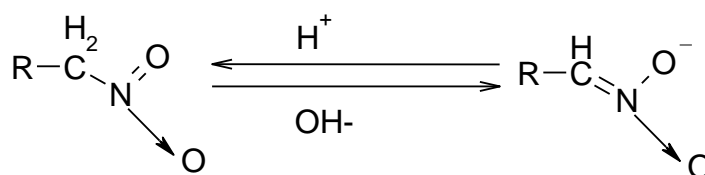

Fig. 2. O nitroderivado e o pseudoácido

Assim, o pseudoácido é típico para meios básicos, e o nitrogrupo – para meios neutros e ácidos. Destarte, o produto de oxidação em meio básico vai influenciar a força iônica e, por conseguinte, a condutividade e a impedância da dupla camada elétrica (DCE). Este efeito é responsável pela aparição de instabilidades electroquímicas, que, assim, se realizarão com diferente probabilidade em meios básico e neutro. Assim, o objetivo deste trabalho é descrever, teoricamente, o comportamento do sistema com a detecção electroquímica da perilartina em ambos os meios.

Esquemáticamente, o processo eletroanalítico expor-se-á conforme na Fig. 3:

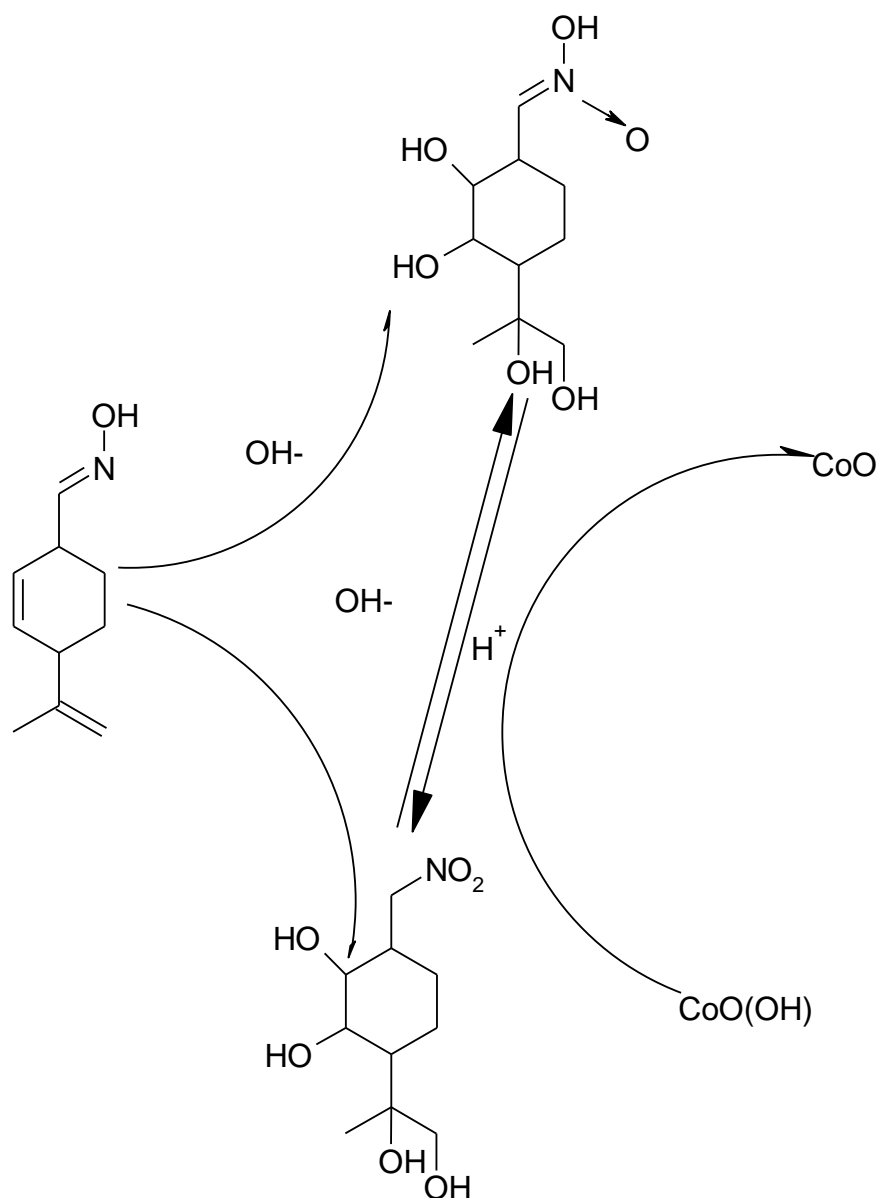

Fig. 3. Esquema do processo eletroanalítico

O modelo, que descreve o comportamento do sistema com a detecção eletroquímica da perillartina sobre o oxihidróxido de cobalto, tanto em meio neutro, como no básico, no modo potencioestático pode-se descrever como:

$$\begin{cases} \frac{dp}{dt} = \frac{2}{\delta} \left(\frac{P}{\delta} (p_0 - p) - r_{11} - r_{12} \right) \\ \frac{dc}{dt} = \frac{1}{c} (r_{11} + r_{12} - r_2) \end{cases} \quad (1),$$

Entretanto, para o meio básico, acrescentar-se-á à expressão da velocidade da oxidação química do grupo da oxima um elemento exponencial, referente à supracitado efeito da formação de uma nova forma iônica sobre a DCE.

Este elemento descreve, também a diferença entre as probabilidades da instabilidade oscilatória no meio neutro e básico (no meio básico, a probabilidade é maior). Embora no meio básico o comportamento do sistema seja mais dinâmico, o compósito CoO(OH) – Polímero condutor é um modificador de ânodo eficiente para a detecção da perilartina.

A QUÍMICA (EN)CANTADA. UMA FERRAMENTA PRÁTICA DE AUMENTAR INTERESSE DOS ALUNOS PELA QUÍMICA E PELA MATEMÁTICA

Tkach Volodymyr

Doutor em Química, Pesquisador
Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Minakova Tetyana

Mestra em Matemática,
Diretora e Professora de Química
Ginásio Municipal #5, Chernivtsi, Ucrânia

Petrusyak Tetyana

Mestra em Pedagogia Musical, Professora de Canto
Escola Municipal de Música #1, Chernivtsi, Ucrânia

Um dos maiores problemas de ensino de Química e de Matemática nos países da antiga União Soviética é o desinteresse pelos cursos de ciências naturais como Matemática, Física, Química, Biologia e Geografia. Um dos porquês disso é o baixo nível de renda *per capita*, por cuja razão os finalistas de escolas, ginásios e liceus preferem as faculdades de Economia, Direito, bem como os cursos de Engenharia de *Software*. Mas se este fator necessita uma intervenção grave e longa na estrutura da economia nacional, outro fator nocivo para a qualidade de ensino de ciências naturais, que é o ensino assaz teórico das disciplinas de Matemática, Física, Química, Biologia, pode ser resolvido facilmente. Em condições de um curso escolar sobejamente teórico, não vendo saída prática dos conhecimentos, dados nas aulas de Ciências, o aluno far-se-á desinteressado. Como resultado, a sua competência nas mencionadas matérias não satisfaz aos requisitos, que a sociedade moderna impõe.

Neste trabalho, oferece-se uma ferramenta eficaz de interessar o aluno pela Química e Matemática, usando os exercícios integrados, cada qual consegue combinar em si o ensino de várias disciplinas de maneira divertida. Havendo analisado a experiência brasileira, representada pela elaboração das questões do Exame Nacional do Ensino Médio (ENEM) e provas vestibulares de universidades federais brasileiras, o presente grupo de autores pôde concluir que o conterem os exercícios uma parte introdutória, relacionada à aplicação de uma ou outra substância ou reação nos processos reais pode aumentar o interesse pela química por parte dos alunos, que resolvem estas questões.

O uso dos trechos de obras literárias e canções populares em exercícios de várias disciplinas no Brasil. Quanto às canções, tanto as antigas como as modernas soem ser

utilizadas para a elaboração dos exercícios tanto de ciências humanas, como das exatas, fazendo o ensino muito mais divertido. Estes exercícios podem ser utilizados não só na hora da prova final, mas também nas provas preliminares e, mesmo em sala de aula. O interesse do aluno pelo estudo, destarte, aumenta, e ele vai ser muito mais motivado.

Aqui, dá-se um exemplo de um exercício de Química, que utiliza um fragmento de duas canções populares brasileiras.

1. Considere o trecho da canção brasileira “Alegria, Alegria” (Caetano Veloso)

*Ela pensa em casamento,
Eu nunca mais fui à escola...
Sem lenço e sem documento
Eu vou...*

*Eu tomo uma Coca-Cola,
Ela pensa em casamento.
Uma canção me consola.
Eu vou...*

A canção “Alegria, Alegria” foi composta e interpretada por Caetano Veloso em 1967, no III Festival da Música Popular Brasileira. Ela virou um dos maiores sucessos de Caetano.

Caetano Veloso chegou a mencionar Coca-Cola na letra da sua canção, o que gerou um escândalo na época. Vale a pena, porém, mencionar que ele não foi o primeiro dos intérpretes brasileiros a mencionar a famosa bebida na letra da sua composição. Dez anos antes, Ismael Netto, no seu samba “Amor 1957” também mencionou a bebida

*Eu e você seguiremos pela mesma calçada,
Eu e você tomaremos Coca-Cola gelada.
Eu e você jogaremos pif e paf nas noites de frio.
Eu e você nos cinemas do Rio...*

Vale a pena mencionar, também, que, na época da composição de ambas as canções, somente num país lusófono se vendia livremente a Coca-Cola – no Brasil. Em Portugal, que ainda era império colonial, governado pelo regime de António de Oliveira Salazar, a famosa bebida só apareceu no livre comércio em 1977, três anos depois da Revolução dos Cravos.

Foi nessa altura (anos 1950 e 1960) que, para regular a acidez da bebida, começaram a adicionar à Coca-Cola o ácido fosfórico. Ele, além de alterar o gosto da bebida (que, destarte, parece menos doce que realmente é), também é responsável

pelo aumento de acidez no organismo, que, por sua vez, causa alterações de balanço de eletrólitos, o que pode causar alterações ao organismo no caso do consumo duradouro e excessivo da bebida.

O prefácio do exercício contém a letra de duas canções, que descrevem o fato de consumo da bebida não alcoólica mais famosa do mundo. Passada a referência histórico-cultural, cujo intuito é despertar o interesse do aluno, o trecho final do prefácio faz uma referência à composição química da bebida, aliás, a um dos componentes que se usam na sua produção hodiernamente. O ácido fosfórico é um ácido inorgânico e se estuda nas aulas de Química do 8º, do 9º e do 11º ano.

1.1. *Descreva a fórmula estrutural do ácido fosfórico e mostre, mediante as três reações correspondentes, as suas propriedades químicas como ácido. Quais tipos de sal pode formar o ácido fosfórico?*

Questão, destinada a testar o conhecimento básico do aluno sobre a fórmula e composição do ácido fosfórico. Para responder à questão, o aluno deverá conhecer o número de coordenação do fósforo pentavalente (4) e, a partir da composição elementar do ácido, derivar a sua fórmula como exposta na Fig. 1:

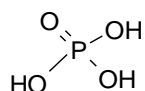
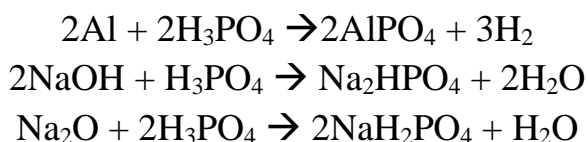

Fig. 1. Ácido fosfórico

A partir da fórmula estrutural, o aluno consegue perceber que todos os átomos de hidrogênio são ligados com o átomo de fósforo através do átomo de oxigênio. Assim, um, dois ou três átomos de hidrogênio podem ser substituídos pelo metal, formando, destarte, três tipos de sais – dihidrofosfatos, hidrofosfatos e fosfatos, conhecidos também, correspondentemente, como fosfatos primários, secundários e ternários. O aluno, por sua vez, mostra as propriedades do ácido fosfórico por três reações. Por exemplo:

Assim, a resposta do aluno pode ser considerada suficiente para a questão 1.1. do exercício ser avaliada com a pontuação máxima.

1.2. *Sobre o ácido fosfórico, escolhe a opção errada:*

a) A massa molar do ácido fosfórico pode ser considerada igual à do ácido sulfúrico.

Opção certa. Arredondando as massas atômicas dos átomos para números inteiros, o que pode ser aceito no curso escolar, podemos calcular que:

$$M(\text{H}_3\text{PO}_4) = 3 \cdot 1 + 31 + 4 \cdot 16 = 98 \text{ g/mol} \quad (1)$$

$$M(\text{H}_2\text{SO}_4) = 2 \cdot 1 + 32 + 4 \cdot 16 = 98 \text{ g/mol} \quad (2)$$

Destarte, ambas as massas podem ser consideradas iguais.

b) Assim, como os ácidos fosforoso e hipofosforoso, o ácido fosfórico pode formar três tipos de sais.

Opção errada. O aluno, conhecendo as fórmulas estruturais de todos os três ácidos (Fig. 2), já poderá considerar a opção b) como negativa.

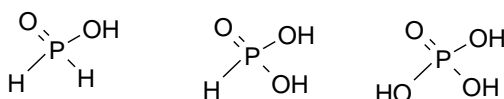

Fig. 2. Os ácidos hipofosforoso, fosforoso e fosfórico.

Ao contrário do ácido fosfórico, em cuja composição todos os três átomos de hidrogênio fazem parte das hidroxilas, nos ácidos fosforoso e hipofosforoso, correspondentemente, um e dois átomos de hidrogênio são ligados diretamente ao fósforo e, por conseguinte, não podem ser substituídos por metal. Destarte, estes ácidos formam dois e um tipos de sal correspondentemente, ao contrário do ácido fosfórico, que forma três, o que confirma que a opção B está errada.

c) O fósforo nos ácidos hipofosforoso, fosforoso e fosfórico é pentavalente

Opção certa. Isto pode ser concluído a partir das fórmulas estruturais dos ácidos (Fig. 2). Posto que o estado de oxidação do fósforo seja de +1 no ácido hipofosforoso e de +3 no fosforoso, o fósforo segue sendo pentavalente, assim como no ácido fosfórico, em que o estado de oxidação de fósforo é de +5.

d) O estado de oxidação de fósforo no ácido fosfórico é o máximo

Opção certa. Os estados de oxidação mais conhecidos de fósforo são de -3 em fosfina e sais de fosfônio (o mínimo), de 0 em fósforo livre, de +1 em hipofosfito, de +3 em fosfito e de +5 em ácido fosfórico e fosfato (o máximo). Por poder doar no máximo 5 elétrons em condições reais de reação, o fósforo tem +5 como estado de oxidação máxima.

e) Ao contrário do nitrogênio, o fósforo pode utilizar as orbitais d- para alojar elétrons. Assim, ele pode ser pentavalente.

Opção certa. Ao contrário do nitrogênio, análogo ao fósforo, este está no terceiro período, em cujo nível aparecem orbitais d-. O fósforo não excitado consegue tanto doar como receber três elétrons, sendo trivalente. Já excitando-se o átomo de fósforo, o seu par de elétrons s- se desconjuga, migrando um deles para uma das orbitais d-. Assim o fósforo excitado possuirá cinco elétrons livres, que ele pode doar, sendo pentavalente.

Analisando todas as alternativas, o aluno dará à questão 1.2. a resposta certa, que é a b)

1.3. Certa massa de cálcio reagiram com 0,98 g do ácido fosfórico. O hidrogênio formado pode preencher, em condições normais, um vaso prismático, em cuja base tem uma pipa com lados desiguais de 14 e 16 cm com o ângulo entre lados desiguais de 150° . A altura do vaso é de 2 cm. Qual sal foi formado e qual é a massa do sal formado e do cálcio, que reagiu?

A depender da relação molar entre o metal e o ácido, três tipos de sais podem ser formados:

e, alfin,

Alfin, o tipo de sal formado depende da relação inicial entre as quantidades molares do metal e do ácido e se reflete, também na quantidade molar e do volume do hidrogênio a sair.

Para conhecer o volume de hidrogênio, ao aluno será necessário recordar as fórmulas da área da pipa e do volume do prisma, ensinadas no curso de geometria:

$$V = Sh \quad (6)$$

$$S = ab \sin \alpha \quad (7)$$

Logo, o volume de hidrogênio calcular-se-á conforme (8):

$$V = abh \sin \alpha = 16 * 14 * 0,5 * 2 = 224 \text{ cm}^3 = 0,224 \text{ l} \quad (8)$$

Considerando o volume molar de gases igual a 22,4 l/mol, obtemos a quantidade molar de hidrogênio (9):

$$N(H_2) = \frac{0,224 \text{ l}}{22,4 \text{ l/mol}} = 0,01 \text{ mol} \quad (9)$$

Além disso:

$$N(H_3PO_4) = \frac{0,98 \text{ g}}{98 \text{ g/mol}} = 0,01 \text{ mol} \quad (10)$$

Logo, a relação entre as quantidades moláres do ácido fosfórico e do hidrogênio é de 1:1, pois essas quantidades são iguais. Esta relação é correspondente à equação (4), por cujo meio se obtém o hidrofosfato de cálcio.

Destarte, as massas do sal e do cálcio podem ser calculadas como:

$$m(CaHPO_4) = 0,01 \text{ mol} * 136 \text{ g/mol} = 1,36 \text{ g} \quad (11)$$

$$m(Ca) = 0,01 \text{ mol} * 40 \text{ g/mol} = 0,4 \text{ g} \quad (12)$$

As expressões (11) e (12) podem ser consideradas as respostas adequadas à questão 1.3.

Ao contrário dos exercícios pura e simplesmente teorizados, tradicionalmente usados nas escolas da Ucrânia, estes vêm sendo mais adaptados ao uso prático do tema. Isto permite ligar, por meio de um preâmbulo, o conhecimento de química ao conhecimento mais universal, incluindo até poemas e canções. O intuito deste tipo de formulações é previsto na concepção pedagógica freiriana. Esta concepção propõe-nos como uma alternativa ao sistema tradicional (“bancário”) de acumulação de conhecimentos pelo aluno sem percepção clara do próprio conceito.

Sendo uma das ciências exatas, a Química usa o aparato de Matemática para descrever as suas regras e leis sob a forma de relação quantitativa. Por outro lado, Matemática, como disciplina mais universal, precisa de um apoio aplicativo, quando vem ensinada no curso escolar. O ensino isolado de duas disciplinas mencionadas fará a estratégia de aula errada e o conhecimento adquirido pusilânime. Destarte, a integração de ambas as disciplinas é necessária, o que pode ser realizado na resolução de questões integradas, que envolvem o uso de conhecimento de ambas as matérias.

Três testes, que fazem parte do exercício supramencionado, são diferentes entre si e avaliam os diferentes conceitos de conhecimento. O primeiro teste pode ter-se feito mais complicado, se ao aluno for perguntado não só achar os coeficientes da equação balanceada, mas também reproduzir a própria equação.

A parte de escolha múltipla exige análise clara de cada uma das alternativas para que seja dada uma resposta certa. A análise das alternativas exige conhecimento suficiente na área descrita e exclui a possibilidade de “adivinhar” a resposta.

Alfim, a terceira parte contem duas etapas – a matemática e a química. A etapa matemática deixa calcular o volume do gás a partir dos parâmetros geométricos da vasilha. Então, o valor do volume é usado na etapa química e deixa concluir o exercício.

Do supracitado, pode-se concluir que a integração de Química com Matemática é uma ferramenta eficiente para aumentar o interesse dos alunos no estudo. Além de providenciar a ligação clara com a aplicação do conhecimento adquirido, ela providencia uma aprendizagem mais eficaz no ensino presencial, bem como no remoto.

МІСЦЕ ЖІНОК В ЦЕРКОВНІЙ ІЄРАРХІЇ АНГЛІКАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Клєб Олександра Ярославівна

Вчитель іспанської та англійської мов

Одеський навчально-виховний комплекс «Гімназія №2»

Під еволюцією релігії в широкому сенсі слова можна розуміти порівняно мирний, поступовий процес змін, що з'являється як у виникненні і зникненні тих чи інших форм релігій, так і у взаємовпливі різних релігій, а також у вигляді змін в рамках певної релігії, що відбуваються під впливом змін громадських відносин. Еволюцію можна оцінити, як об'єктивний історичний процес, незалежний від волі і бажання людей, хоча і протікає через боротьбу і зіткнення представників різних організацій. У цьому процесі не можна ігнорувати особисті якості засновників тих чи інших релігійних течій.

XVI-XVII ст. - важливий період в історії Англії, коли в процесі розпочатого утвердження капіталізму в англійському суспільстві відбулися також серйозні зміни в релігійній ситуації в країні. Найбільшим явищем англійської історії XVI ст. була релігійна Реформація. Під її впливом релігійне становище в країні в XVI - першій половині XVII ст. зазнало значних змін, при цьому перетворившись в істотний чинник розвитку політичної історії Англії [1, с.3].

У Великобританії існують лише дві офіційно визнані церкви: англіканська в Англії і пресвітеріанська в Шотландії. На території Уельсу і Північної Ірландії немає державних релігій.

Після розриву з папою парламент в 1534 році проголосив короля Генріха VIII главою англійської церкви. Оновлена церква зберегла католицькі обряди і отримала назву англіканської церкви.

Англіканська церква стала державною в 16 столітті під час Реформації. Монарх - глава англіканської церкви, він призначає архієпископів і єпископів. Вся священнослужителі клянуться у вірності короні. Священнослужителі англіканської церкви, втім, як і шотландської, католицької та ірландської не можуть бути обрані до Палати Громад (нижню палату парламенту). 2 архієпископа і 24 єпископа засідають в Палаті Лордів. На сьогоднішній день священнослужителями англіканської церкви є більше 13 тисяч чоловік. У 1998 році Священний Синод прийняв рішення спростити і скоротити чисельність апарату.

Обговорення можливості допустити жінок до повноцінного пастирського служіння почалося в XIX столітті в зв'язку з загальним рухом за права жінок. Заклики дозволити ординацію жінок стали частиною руху за безперешкодний доступ жінок до здобуття вищої освіти і будь-яких професій. Так, в 1848 році на перших зборах за права жінок, яке відбулося в методистській церкві в Сенека Фолс (штат Нью-Йорк), одним із прикладів дискримінації жінок було визнано те,

що «за рідкісними винятками, жінкам не дозволяється брати участь в церковних справах» .

Особливі дискусії проблема ординації жінок викликала в Англіканській Церкві і в Єпископальній Церкві США, які зберігають традиційну триступеневу ієрархію. Церкви Англіканської Співдружності вважають себе своєрідним мостом між протестантизмом, з одного боку, римським католицизмом і православ'ям, з іншого. І тому їх взаємини з протестантизмом завжди були неоднозначними. Англіканські богослови наполягають на тому, що Церква Англії - це не нова конфесія, створена в епоху Реформації, а реформована Церква Британії, що бере свій початок від апостолів. Тому, незважаючи на те, що в Церквах Англіканської Співдружності священство не рахується таїнством, тут зберіглася єпископальна система управління. І прийняття жіночої ординації означало для цієї групи церков серйозний розрив з попередньою традицією. При цьому в англіканській середовищі в другій половині XX століття з'явилося чимало прихильників «жіночого священства» [2].

У 1978 році єпископи церков Англіканської співдружності, які зібралися на традиційну Ламбетську конференцію, схвалили можливість ординації жінок (зведення жінок в духовний сан, з правом здійснення богослужіння і відправлення таїнств). Після цього більшість церков Співдружності стали висвячувати жінок. І якщо спочатку це були лише ординації в дияконський (особа, яка проходить церковне служіння на першій, нижчій ступені священства) і пресвітерський сан (другий ступінь в священній ієрархії), то з часом жінок стали допускати і до єпископського служіння. Першою жінкою-єпископом (вищий ступінь священного керівництва в Церкві) в Англіканському Співдружності стала Барбара Харріс в 1989 році в Єпископальній Церкві в США. А в 1998 році на черговий Ламбетській конференції були присутні вже 11 жінок єпископів, які представляли різні церкви Співдружності. У 2006 році в Єпископальній Церкві з'явилася і перша жінка-примас (головний єпископ національної церкви) - Катарін Джеффертс Схорі (англ. Katharine Jefferts Schori). Вона була обрана Примасом Єпископальної Церкви США терміном на дев'ять років.

Незважаючи на те, що в Англіканській Співдружності ординація жінок стала звичайним явищем ще з кінця 1970-х років, в самій Церкві Англії висвячування жінок в пресвітерський сан було допущено лише в 1992 році.

Перша жінка-священнослужитель в англіканській церкві з'явилася в 1995 році, а до 1998 року їх було вже близько 1900. 26 серпня 2014 р, в Лондоні відбулася хіротонія (Таїнство священства, в якому християнину повідомляється особлива благодать для навчання і священнодійств) єпископа жінки, так що тепер є «єпископиня» і в Англії.

Список літератури:

1. Зиндер Л.Р. Общая фонетика: Учебное пособие. –2-е изд., перераб. и доп. – М., 1979. - 56 с.
2. Гомилетика. Навчальний посібник [Електронний ресурс] Режим доступу:<http://www.blagovestnik.org/books/00212.htm>

3. Аверкій (Таушев). Керівництво по гомілетичі / Аверкій (Таушев). - М .: ПСТГі, 2001. - 143 с. [Електронний ресурс] Режим доступу:http://www.holytrinitymission.org/books/russian/gomiletika_averky.htm
4. An Introduction to Christian Spirituality. – London: SPCK, 1999. – 218p.

RÉGLEMENTATION DU MARCHÉ DU TRAVAIL : PROTÉGER LES TRAVAILLEURS DANS UN MONDE DU TRAVAIL EN MUTATION

Amosov Stanislav

Doctorant, Département de politique et de gestion économiques
Institut régional d'administration publique de Kharkiv de l'Académie
nationale d'administration publique auprès de la Présidence de l'Ukraine

La réglementation du marché du travail est fondamentale pour assurer la protection des travailleurs. Toutefois, elle est actuellement mise à rude épreuve par un certain nombre d'évolutions enregistrées sur le marché du travail. D'un côté, l'émergence de nouvelles formes de travail représente un défi pour la réglementation, qui a été en grande partie conçue pour des contrats de travail à temps plein, à durée indéterminée, avec un seul employeur. De l'autre, les recherches menées récemment ont dévoilé l'existence de rapports de force déséquilibrés entre les travailleurs et leurs employeurs, ce qui impose un réexamen de la réglementation afin de traiter à la fois les conséquences et les sources de ces déséquilibres.

Il est important de rappeler que les nouvelles formes de travail se développent souvent en réponse à des besoins réels exprimés aussi bien par les employeurs que par les travailleurs. Ainsi, les entreprises doivent bénéficier d'une flexibilité suffisante pour ajuster leur main-d'œuvre et le temps de travail en fonction d'une demande qui fluctue et qu'il est difficile d'anticiper. La diversité des contrats de travail permet aux employeurs et aux travailleurs d'échapper aux contraintes des modèles universels pour trouver des modalités servant au mieux leurs intérêts.

De nombreux professionnels du secteur des hautes technologies proposent leurs services en qualité de prestataires indépendants, et les nouveaux intermédiaires numériques (comme les plateformes) leur permettent d'accéder immédiatement à un marché beaucoup plus vaste, souvent d'envergure mondiale.

L'emploi traditionnel, à temps plein et à durée indéterminée reste encore la norme dans les pays de l'Organisation de coopération et de développement économiques, même si l'emploi atypique dans son ensemble peut représenter une proportion relativement importante de l'emploi total. Plusieurs facteurs contribuent à expliquer l'attrait que continuent à exercer les modalités d'emploi plus stables et à caractère permanent. Pour les travailleurs, ce type de contrat est moins incertain et leur permet de faire des projets à la fois sur le plan professionnel et sur le plan privé. Pour les entreprises, les contrats permanents leur permettent d'attirer et de fidéliser des travailleurs qualifiés, ce qui réduit les coûts liés à l'embauche et à la formation et accroît le rendement des investissements consentis dans la main-d'œuvre.

Dans cette situation les responsables publics doivent apporter des réponses à certaines questions essentielles. La première concerne le statut d'emploi. De nombreuses nouvelles formes de travail sont apparues dans la zone grise située entre le salariat et le travail indépendant. Cela pose la question de savoir quels droits et protections s'appliquent à ces travailleurs, le cas échéant, et de déterminer si ces formes de travail sont utilisées simplement pour éviter les coûts et les obligations réglementaires au détriment de la qualité des emplois. D'une manière plus générale, il existe un problème de vulnérabilité des travailleurs et de rapports de force avec les employeurs, indépendamment du statut d'emploi, et c'est la deuxième question clé à laquelle les pouvoirs publics doivent répondre. Les vulnérabilités inhérentes à toute relation d'emploi peuvent s'aggraver lorsque les travailleurs n'ont aucun moyen de s'organiser ni de mener des négociations collectives, ainsi que sur les marchés du travail en situation de monopsonie. La troisième question concerne la dimension internationale de certaines formes d'emploi de l'économie des plateformes qui, d'un côté, offrent des débouchés considérables à certains travailleurs mais, de l'autre, entraînent le risque d'un nivellement par le bas des conditions de travail pour d'autres.

La définition du statut d'emploi des travailleurs est une problématique qui a récemment fait l'objet d'une attention particulière de la part des médias, des milieux juridique et politique. En effet, des travailleurs ont contesté leur statut de « travailleur indépendant » devant les tribunaux dans le cadre d'un certain nombre d'affaires très médiatisées, réclamant plus de droits et d'avantages sociaux, conformes à ceux accordés aux salariés normalement.

Si le statut d'emploi est si crucial (et donc si les enjeux sont aussi importants dans ces affaires judiciaires), c'est parce qu'il détermine l'accès des travailleurs à certains droits, avantages et protections. Les salariés ont généralement droit à un salaire minimum, à la réglementation du temps de travail et à la rémunération des heures supplémentaires, à des congés, à une assurance maladie et accidents, à des allocations de chômage, et à une protection contre les licenciements abusifs et la discrimination. Ce n'est généralement pas le cas des travailleurs indépendants. Du point de vue des travailleurs, il est donc important d'avoir un statut d'emploi adéquat.

Il est également important pour les employeurs et la société en général de veiller à ce que les travailleurs soient répertoriés dans la bonne catégorie. Les employeurs souhaitent éviter les situations dans lesquelles des concurrents sont avantagés du simple fait qu'ils se soustraient à l'impôt et à la réglementation en déguisant leurs relations avec les travailleurs en travail indépendant. Du point de vue des gouvernements, l'emploi traditionnel est une source importante de recettes publiques, et représente une part plus importante de l'impôt par habitant que le travail indépendant. Une classification erronée de l'emploi peut donc se traduire par un manque à gagner important. Aux États-Unis par exemple, le Département du travail estime qu'entre 10 et 30 % des travailleurs sont mal répertoriés, ce qui pourrait avoir un impact non négligeable sur les recettes fiscales [1].

Les pouvoirs publics doivent envisager de prendre des mesures pour permettre aux travailleurs de contester plus facilement/à moindre coût leur statut d'emploi, par exemple en transférant la charge de la preuve à l'employeur (plutôt qu'au salarié), en abaissant les frais de justice, en simplifiant les procédures, en réduisant les risques pour les travailleurs et/ou en protégeant ces derniers contre d'éventuelles représailles.

Il est important de permettre aux autorités du travail et/ou aux syndicats de porter les affaires en justice. Le dépôt d'une plainte auprès d'un tribunal est généralement coûteux pour une personne seule, et l'issue est incertaine. En outre, les travailleurs peuvent craindre des représailles de la part de leur employeur, et la perte de leur emploi. Certains pays ont accordé à leurs autorités du travail le pouvoir de faire respecter le droit du travail à cet égard – bien que ce pouvoir soit généralement limité et ne leur permette pas de former un recours civil ou de saisir un tribunal sans le consentement du travailleur lésé. En Australie, au Chili, en Pologne, en Espagne et aux États-Unis, toutefois, les autorités du travail peuvent intenter un recours en justice au nom des salariés lésés, même en l'absence de consentement, notamment dans les cas où des intérêts publics fondamentaux sont en jeu [2]. En Suède, les syndicats peuvent poursuivre les employeurs en justice au nom du travailleur [3].

Lorsque la responsabilité est facilement transférable du fait de la présence de plusieurs clients ou travailleurs indépendants, les pouvoirs publics peuvent tenir l'ensemble de la chaîne solidairement responsable (« responsabilité en chaîne ») en cas de violation de la réglementation du travail. C'est ce qui s'est passé aux Pays-Bas en 2016, lors de l'entrée en vigueur de la loi contre le faux travail indépendant.

Parallèlement au renforcement des pénalités en cas de classification erronée, les pouvoirs publics devraient s'efforcer de réduire toute incitation pour les entreprises et les travailleurs à classer à tort les relations de travail dans la catégorie du travail indépendant. Dans certains pays, la réglementation en matière de fiscalité et/ou d'emploi a incité les employeurs et/ou les individus à passer d'une relation de travail classique à un travail indépendant ou à d'autres formes atypiques d'emploi. Par exemple, en Australie, les employeurs sont incités à faire appel à des travailleurs occasionnels qui ont recours à des prestations financées par l'impôt plutôt qu'à des prestations financées par l'employeur [4].

Les responsables de l'action publique pourraient également envisager de prendre des mesures pour encourager l'embauche sur la base de contrats classiques, en les rendant plus attractifs par rapport à des relations de travail atypiques. Il est possible de rendre l'emploi classique plus attractif en assouplissant les obligations ou en renforçant la flexibilité des contrats classiques pour les employeurs – tout en garantissant un niveau de protection adéquat aux travailleurs. Par exemple, dans le cadre de sa réforme du marché du travail de 2015, l'Italie a annulé temporairement les amendes infligées aux employeurs, à condition qu'ils convertissent les contrats existants avec des travailleurs indépendants en contrats de travail à durée indéterminée classiques [3]. Aux Pays-Bas, le gouvernement vise à encourager les petites et moyennes entreprises

à embaucher sous contrat à durée indéterminée en allégeant leurs obligations en matière d'indemnités de maladie [5].

Les préoccupations relatives au temps de travail portent généralement sur la problématique du temps de travail excessif. C'est pourquoi le droit du travail définit généralement des règles limitant le temps de travail et imposant des périodes de repos et de récupération, notamment un repos hebdomadaire et des congés annuels rémunérés. Difficile d'imaginer comment étendre certaines de ces réglementations aux travailleurs pour leur propre compte qui, en théorie, choisissent leurs horaires de travail – même si, dans la pratique, nombre d'entre eux ne peuvent le faire que de manière limitée [6].

Les pouvoirs publics doivent veiller à ce que tous les travailleurs aient accès à des droits et protections adaptés, indépendamment de leur statut d'emploi ou de leur type de contrat. Ils doivent également assurer des conditions de concurrence équitables pour les entreprises en empêchant certaines d'obtenir un avantage concurrentiel en échappant à leurs obligations et responsabilités. Plus précisément, la réglementation du travail contribue à définir le statut d'emploi, à étendre la protection à tous les types de travailleurs, y compris aux travailleurs atypiques, et à rééquilibrer les relations de pouvoir entre les employeurs/clients et les travailleurs.

Il est crucial de définir clairement dans la réglementation du travail le statut d'emploi des travailleurs (c'est-à-dire de faire la distinction entre les travailleurs indépendants et les travailleurs salariés), et de veiller à ce que cette réglementation soit bien respectée. Le statut d'emploi des travailleurs dépend en effet de l'accès à certains droits et protections y compris la protection sociale ainsi que celles accordées par le droit du travail, mais aussi l'accès à la formation et à la négociation collective.

Les politiques publiques et l'application de la loi doivent faire en sorte de limiter les possibilités et les incitations à la classification erronée des travailleurs. Certains employeurs peuvent en effet répertorier délibérément les travailleurs dans une catégorie incorrecte pour essayer d'échapper à la réglementation du travail, à leurs obligations fiscales ou aux obligations relatives à la représentation des salariés, ainsi que pour transférer les risques sur les travailleurs et/ou obtenir un avantage concurrentiel. Dans le même ordre d'idées, les travailleurs peuvent choisir telle ou telle forme d'emploi de manière à bénéficier d'un régime fiscal plus favorable ou simplement à se soustraire à l'impôt – au risque toutefois d'être perdants sur le plan de la protection de l'emploi et de la protection sociale. Cette classification erronée porte donc préjudice non seulement aux individus mais aussi aux entreprises qui respectent les dispositions en vigueur en matière de classification des travailleurs et se trouvent donc désavantagées par rapport à la concurrence ; elle porte aussi atteinte aux finances publiques.

Il est nécessaire de clarifier et de réviser les règlements ou les lignes directrices déterminant le statut d'emploi. Cela contribuerait à réduire la taille de la « zone grise » entre le statut de travailleur indépendant et celui de travailleur salarié – qui fait référence aux travailleurs partageant certaines caractéristiques de ces deux formes

d'emploi. Un rétrécissement de la zone grise contribuerait à minimiser l'incertitude pour les travailleurs comme pour les employeurs, et à réduire le nombre de litiges.

Les pouvoirs publics devraient chercher à éteindre les droits et les protections dont bénéficient les travailleurs qui demeurent dans la « zone grise », dont le statut d'emploi reste véritablement ambigu. Ces travailleurs possèdent certaines caractéristiques des salariés, et comme eux, peuvent se trouver dans un rapport de force déséquilibré avec leurs employeurs, dans la mesure où ces derniers ont souvent davantage de contrôle que ces travailleurs sur la relation d'emploi. De même, ils peuvent être privés de la plupart des droits et protections normalement accordés aux salariés, du fait qu'ils sont généralement considérés comme des travailleurs indépendants.

La réglementation du marché du travail doit être adaptée de manière que les travailleurs indépendants vulnérables puissent bénéficier, du moins en partie, d'une juste rémunération, d'une réglementation du temps de travail, de la sécurité et hygiène du travail, d'une protection contre la discrimination et d'une protection de l'emploi. Pour ce faire, il faut déterminer quels travailleurs ont besoin d'être protégés, et qui doit assumer les responsabilités d'employeur vis-à-vis de ces travailleurs. Les droits et protections ne sont pas tous aussi faciles à appliquer à ceux qui se situent dans la zone grise entre salariat et travail indépendant.

Des rapports de force déséquilibrés entre employeurs et travailleurs (y compris de nombreux travailleurs indépendants) peuvent également se faire jour lorsque les travailleurs ont de faibles possibilités de sortie, voire aucune, et un pouvoir de négociation bien plus limité que celui des employeurs (situation habituellement qualifiée de monopsonie sur le marché du travail). De plus en plus de données empiriques montrent que de nombreux marchés du travail sont en situation de monopsonie et qu'une forte concentration du marché, partagé entre quelques entreprises, est associée à des conditions de rémunération et de travail sensiblement moins bonnes. Ces difficultés peuvent être aggravées lorsque les travailleurs ne sont pas en mesure de s'organiser et de négocier de manière collective, ce qui est généralement le cas des travailleurs indépendants qui ne sont généralement pas autorisés à participer aux négociations collectives en vertu de la réglementation de la concurrence.

Une amélioration de la réglementation et son application plus efficace peuvent remédier à l'abus du pouvoir de monopsonie sur le marché du travail et éradiquer ses sources. Il s'agit notamment de: - étendre la couverture de la réglementation du marché du travail afin d'éliminer les effets du monopsonie sur le bien-être des travailleurs; - faire appliquer plus rigoureusement l'interdiction des ententes sur le marché du travail; - limiter la portée des clauses de non-concurrence; - s'appuyer sur la réglementation du marché du travail pour remédier aux problèmes d'asymétrie de l'information entre employeurs et travailleurs. Une stratégie d'action globale visant à réduire les frictions sur le marché du travail et à renforcer la mobilité professionnelle permettrait en outre de limiter les sources de monopsonie.

Références :

1. <https://blogs.illinois.edu/files/6232/430823/98170.pdf>
2. https://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2014-fr
3. http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_614176.pdf
4. <https://dx.doi.org/10.1787/9789264306943-en>
5. <https://dx.doi.org/10.1787/0763f1b7-en>
6. Lehdonvirta, V. (2018), « Flexibility in the Gig Economy: Managing Time on Three Online Piecework Platforms », New Technology, Work and Employment, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3099419
7. Association of Corporate Counsel (2018), Multi-Country Survey on Covenants Not to Compete, Association of Corporate Counsel, Washington D.C., <https://www.gtlaw.com/en//media/files/insights/alerts/2018/3/gtnoncompeteeuroinfopak.pdf>
8. BIT (2019), Travailler pour bâtir un avenir meilleur – Commission mondiale sur l’avenir du travail, Organisation internationale du Travail, Genève, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662440.pdf
9. <https://www.london.edu/faculty-and-research/academic-research/d/declining-labor-and-capital-shares>
10. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_645337/lang--en/index.htm

STATE INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES ON THE EXAMPLE OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Budiakova Olena,

Candidate of Economics, Senior Lecturer of the
Department of Economics and Services
Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, Ukraine

Shaposhnikova Olena,

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor
National Technical University «Dniprovsk Polytechnic», Dnipro, Ukraine

The problem of Ukraine's economy coming out of the crisis can be successfully overcome by strengthening the role of the non-productive sphere of the economy, in particular the service sector, including entrepreneurship in the hotel and restaurant business.

The development of the hotel and restaurant business affects the national economy of the country and its individual regions. It can be short-term and long-term.

One of such directions is the formation and development of socially oriented entrepreneurship in the hotel and restaurant business. In Ukraine, the hotel and tourism industry is in its infancy as an independent sector of the economy. The efficiency of the use of hotel enterprises depends on many factors: the quality of service, the star category of hotels, the presence of hotel enterprises of structural units that provide additional services, the comfort and technical equipment of rooms.

The current situation in the hotel and restaurant business of Ukraine is almost uncompetitive on the world market: weak material and technical base, which requires reconstruction or new construction of attractive objects for tourists, low level of service, lack of necessary entertainment industry, poor condition of historical monuments and culture, environmental issues, etc.

Reviving the development of the hotel and restaurant business in Ukraine and overcoming negative trends is possible through the introduction of innovations. Intensification of the use of the innovative factor will lead to the creation of a competitive hotel and restaurant industry of the country.

The results of research conducted by scientists make it possible to state that the features of the tools for managing the innovative development of hotel and restaurant business are the complex application of organizational, legal, economic, technological, socio-psychological and administrative methods and tools, active use of both analytical and organizational tools. is the basis of sustainable innovation development. Of paramount importance are the tools for diagnosing innovative development as the potential of the hotel and restaurant business, and the state of innovative development and market conditions, tools and methods of analysis and evaluation, tools for further planning and development of innovation system, its management mechanism, tools,

methods and tools management of innovative development, interconnection and interaction of the system of innovative development of the enterprise with external and internal subjects of providing innovative development.

Various factors have a great influence on the innovation processes in the hotel and restaurant business, such as:

- new directions of development of science and technology, emergence of new technologies;
- economic and political situation in the world;
- innovations of international organizations, rules of economic relations, new forms of cooperation, decisions made by international and regional tourism organizations, new knowledge about tourism resources in different parts of the world;
- state laws and legal acts that determine the economic and political principles of operation of tourism enterprises, the development of state concepts of tourism development, the adoption of new regulations on socio - economic issues;
- change in the situation on the market of tourist services: the emergence of new tourist routes, the inconsistency of the proposed services to the needs of tourists, changing the structure of demand, the emergence of new requirements for the quality of the tourist product from the consumer;
- introduction of innovations in the activities of industrial enterprises that are closely related to the tourism business (transport companies, hotels, health facilities, communications, etc.);
- the desire of travel companies to gain a foothold in the market, the struggle for survival;
- unexpected events: environmental and man-made disasters, terrorist acts, etc. [1, p. 60].

The state promotes the development of the hotel and restaurant business by assisting in training, organizing research in the hotel and restaurant industry, providing cartographic products and other means. With the support of the state, Ukrainian restaurateurs and hoteliers and their associations participate in international programs [2, p. 45].

In Ukraine, small enterprises in accordance with the Law of Ukraine "On Development and State Support of Small and Medium Enterprises in Ukraine" include:

- individuals who are registered in the manner prescribed by law as business entities;
- legal entities - business entities of any organizational and legal form and form of ownership, in which the average number of employees for the reporting period (calendar year) does not exceed 50 people and the annual gross income does not exceed 10 million euros.

The state of development of small and medium enterprises, first of all, is evidenced by its contribution to the gross domestic product.

Entrepreneurship development has a great impact on employment and new jobs. In developed countries, small and medium enterprises account for more than half of the total number of jobs.

Successful development of entrepreneurship is possible only in conditions of ensuring healthy competition, creating a favorable climate and rational support from

the state, the effective operation of market mechanisms. Thus, the peculiarity of the functioning of business entities is the need to create a favorable specific environment for its successful development. According to world experience, one of the most important and stable features of modern policy in the field of entrepreneurship is its basing on the practice of targeted government support, especially for small businesses. The degree and scale of such support varies considerably from country to country and depends to a large extent on the specific models of the national market economy.

Thus, the hotel and restaurant business is an important component of Ukraine's services. Its effective functioning is an indicator of positive changes in the economy of our country, an important prerequisite for the intensification of international relations and integration of the country into the world community.

The priority direction of development of the sphere of hotel and restaurant services is bringing their quality to international standards and improvement of tourist technologies, introduction of new types and forms of service, which will allow to satisfy the needs of clients more fully. However, it should be noted that the insufficient level of investment and investment, imperfect functional structure, low level of provision of basic and additional services, does not allow to use the full potential and take its rightful place among the most developed tourist countries in the world.

References:

1. Будякова О.Ю., Шапошнікова О.М. Innovative approaches in hotel and restaurant business entrepreneurship. Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». Випуск 4/2020. С. 60-64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-4.11>
2. Будякова О., Шапошнікова О. Current problems of economic development of Ukraine. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. Вип. 2 (113). С. 45-49. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-7>

COMPETITIVE STRATEGIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Gladkovsky Igor

Master

IHE "Academician Yuri Bugay International Scientific
and Technical University»

Tulchynska Svetlana

Doctor of Economics, Professor,

NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Issues related to the competitiveness of enterprises have long been very relevant. According to research, there is no competitive strategy in the domestic economic literature with a variety of strategies, and does not consider a comprehensive and generalized marketing strategy, except for its areas of activity (eg, product, price, competition).

Currently, in the economic literature there is no unambiguous definition of "competitive strategy". Therefore, considering the essence of competitive strategy, first of all it is necessary to identify the main approaches to the definition of "competition" and "strategy".

To run a successful business, a company needs to have a number of advantages. The strategy of the enterprise is a set of main goals of the enterprise and the main ways to achieve them, it is formed and developed at the level of top management, but its implementation involves all levels of government. Figure 1 schematically shows the synthesis of these concepts.

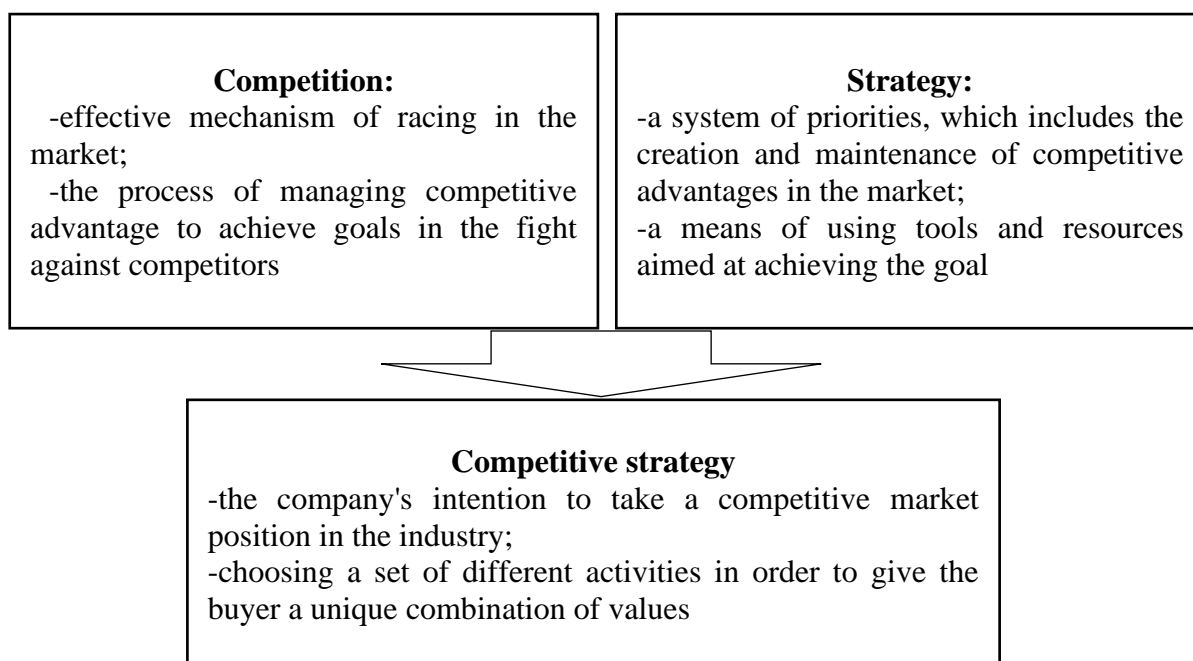

Fig.1. Formation of the concept "competitive strategy"

Source: compiled by the authors for [1]

Competitive strategies are attributed to a separate level in the structure of pragmatically motivated business entities competitive behavior.

Before the competitive behavior of business structures takes the form of operational procedures, situational reactions and direct actions, it is modeled at the strategic level and appears as a strategy or set of strategies for their competitive behavior.

M. Porter presents a competitive strategy in the form of goals (results) combination pursued by the enterprise, and the means (methods) by which it intends to achieve them. M. Porter emphasizes the fact that in general the formulation of competitive strategy is associated with the consideration of key factors that determine the limits of the successful companies' capabilities.

The research allowed the scientist to formulate his own definition of competitive strategy, by which he means defensive or offensive actions aimed at achieving strong positions in the industry, to successfully overcome the five competitive forces and, thus, to obtain higher returns on investment. Although M. Porter acknowledges that companies have demonstrated many different ways to achieve this goal, he insists that other businesses can only be surpassed by three internally consistent and successful competitive strategies: achieving absolute cost leadership, differentiation, and focus [3].

According to M. Porter, these strategies are three extremely viable approaches to combating competitive forces, and he warns all company executives that it is better to use only one of these approaches. The inability to follow at least one of them, according to the scientist, will leave managers and their companies in a position "stuck somewhere in the middle" and without any reasonable strategy.

To identify the features of the enterprise's competitive strategy management should conduct a study of their types in accordance with the competitive advantage theory of M. Porter [3].

The basis of a competitive strategy, according to the authors, is a strategic basis – marketing strategy. When developing a strategy it is necessary to use all available resources of the trade enterprise, which can be transformed into economic, competitive, commercial changes. Strategy development is an important part of the commercial activity of trade enterprises [2, 4, 5].

The competitive strategy of the enterprise is perceived as a set of techniques and rules aimed at maintaining a consistently efficiency high level of the enterprise and products in a constantly changing market situation in the vast majority of scientific papers in the strategic management field.

When developing a strategy for the competitiveness of an industrial enterprise, it is necessary to follow basic concepts, such as:

- maintaining the quality of goods sold. The concept leads to increased profits;
- further reduction of prices for goods demanded by buyers. The concept is aimed at strong introduction to the market;
- reduction of costs for the purchase and sale of products through new methods of organization, management, labor. The concept leads to increased profits;

– constant change of product range in accordance with the conditions that change demand. The concept aims to increase the number of customers involved, increase sales and increase profits.

Based on this, it is necessary to identify specific factors and advantages that are guaranteed to ensure its strategic success in shaping the competitive strategy of the enterprise.

References

1. Bsharat N. Theoretical principles of the concept of competitive strategy for managing the potential of competitiveness of trade enterprises. *Economy and State*. 2019. Vol. 9. P. 78-82.

2. Kolyadenko S.V., Stratiy A.M. Analysis of financial strategies to increase the competitiveness of the enterprise. *Investments: practice and experience*. 2019. Vol. 22. P. 17-23.

3. Porter M. Competitive strategy: Methods of analysis of industries and competitors. Per. with English – M: “Alpina Business Books”, 2005. 234 p.

4. Tulchynska S.O., Kirichenko S.O., Savitsky N. Yu. Model TQM as a means of ensuring the level of competitiveness of products of domestic enterprises. *Investment practice and experience*. Vol. 8. 2018. P. 14-18.

5. Tulchinskaya S.O., Dergalyuk M.O., Radkevich D.O. Strategy to increase the competitiveness of Ukrainian producers in the world market in conditions of macroeconomic instability. *Efficient economy*. 2021. Issue 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8493>

INSURANCE PROTECTION OF LEASING OPERATIONS

Havryliuk Vita,

PhD in Economics

State Agrarian and Engineering University in Podolia

In carrying out any operations, the subjects seek to protect themselves from various negative events that can harm the successful achievement of the goal. Of particular importance in leasing transactions is the ability of entities involved in the leasing process to identify and minimize risks that may affect the success of the leasing transaction.

One of the most effective methods of influencing risks is insurance. Thus, the transfer of risk to insurance companies allows the entity at the level of which the risk may arise, to avoid the negative consequences of the risk for a fee. And given the relevance of leasing, it is worth reviewing in detail the prospects for insurance protection of leasing transactions.

Traditionally, when concluding a leasing contract, insurance contracts are used, which are for the lessor and the lessee a tool to protect against losses in case of loss, loss, damage to the leased object at any stage of the financial leasing operation, and therefore a means of increasing solvency.

At present, the level of solvency of lessees is low, and therefore the threat of non-fulfillment of their obligations is objective. Therefore, leasing companies should identify opportunities to protect their interests with the help of insurance companies.

It should be noted that, among the functioning insurance products used in financial leasing operations are known: property insurance, liability insurance and financial risk insurance of the lessee. These types of insurance are not evenly developed. Thus, property insurance is quite popular, at the same time, the lessee's liability and financial risk arising from the leasing transaction - are not common enough in today's insurance market.

According to the legislation of Ukraine [1], the leased object can be insured against the risks of accidental destruction or accidental damage to the leased object. It should be noted that the current legislation does not provide for compulsory insurance, but the practice of leasing proves to us that the insurance of the leased object is carried out in 85% of leasing agreements.

In addition to property insurance, liability for damages arising from damage, including civil liability insurance, may be insured. In this case, the lessor is interested in insuring this risk, so the lease agreement may provide for requirements to insure these risks.

Financial risk insurance is ripe. Here, the leasing company insures itself against the possible consequences of non-payments of lessees or its default. Characteristically, these risks significantly increase the amount of lease payments, which can cause an outflow of customers of the lessee. It should be noted that the insurance of financial risks is dictated by the need to protect against the insolvency of the lessee, but this increases the amount of lease payments, which leads to an increase in the cost of the leased asset. Unfortunately, now insurance companies are not ready to take responsibility for the

financial risks of leasing transactions, so they are usually exceptions and are carried out in rare cases [2].

It should be noted that for the effective development of leasing services, cooperation between leasing companies and insurance companies must reach a qualitatively new level. First of all, it is necessary to increase the level of reliability of insurers, to develop a range of insurance products that insure against financial risks, which will create a basis for the development of partnerships between these entities for a long time. At the same time, both lessors and insurers receive obvious benefits.

Therefore, it is necessary to show the advantages of participants in leasing transactions in the implementation of insurance protection.

For leasing companies, cooperation with an insurance company will allow: to attract financial resources of the insurer; expand the range of leasing services; increase the customer base by attracting customers of the insurer; to carry out comprehensive insurance of leasing risks; to receive favorable insurance rates and the minimum size of the deductible, to carry out deferral or installments on payment of insurance payments.

For insurance companies, this cooperation will: increase the customer base; expand the insurance portfolio; diversify sales channels of insurance services; expand the range of services; reduce the cost of insurance policies; make additional advertising.

Before determining the criteria of reliability in the selection of the insurance campaign, it should be noted that in the Ukrainian insurance market as of 31.03.2020 there are 225 insurers [3] and only about twenty leasing companies that actually provide leasing services. Therefore, the competitiveness of insurers in the insurance market among the criteria for selecting potential policyholders does not play a significant role. An important criterion for the reliability of a potential insurer is the presence of a license for the relevant type of insurance service.

The next, no less important criterion for selection is the size of the authorized capital and own assets of the insurer. Instead, the criterion of reinsurance protection reflects the proper security and reliability of the insurer.

In order to introduce real insurance protection of the leasing business, it is advisable to regulate the procedure of cooperation at the legislative level. There are several ways to solve this problem. One of them is the formation and approval at the macro level of basic requirements for cooperation, which include: the presence of a license to provide insurance services for leasing transactions; long experience in the insurance market; extensive network of branches; assessment of the insurer's solvency using its financial statements; increase in the amount of insurance premiums; increasing the level of insurance payments; the presence of reinsurance protection [4].

Therefore, it should be emphasized that these requirements will increase the objectivity in deciding on the application of insurance coverage. Yes, another option is to expand the licensing requirements for insurers that provide services to the leasing business. Namely, at the level of supervisory bodies of Ukraine it is necessary to increase the requirements for insurers that provide leasing insurance services. Therefore, it is logical that the following proposal provides for the periodic formation of ratings of insurers that the insurance protection of leasing transactions.

References:

1. Law of Ukraine “On Financial Leasing” № 723/97-BP of December 16, 1997. [Zakon Ukrayiny «Pro finansovyy lizynh» № 723/97-VR vid 16 hrudnya 1997 roku] Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>
2. Aleskerova, Y., Kovalenko, L., & Havryliuk, V. (2019). INNOVATIVE FINANCIAL CRITERIA FOR METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF AGRARIAN INSURANCE. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(4), 34-41. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-34-41>
3. Results of insurance companies for the 1st quarter of 2020. [Pidsumky diyal'nosti strakhovykh kompaniy za 1 kvartal 2020 roku] Retrieved from <https://forinsurer.com/files/file00676.pdf>
4. Havryliuk, V. (2015). Prospects for the development of financial leasing in agriculture. [Perspektyvy rozvytku finansovoho lizynhu v sil's'komu hospodarstvi] *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex*, 10, 38-42. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_10_8.

MATHEMATICAL MODELS FOR INSURANCE RISK

Iurchenko Marina,

Ph.D., Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University

Klymenko Tetiana,

Ph.D., Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University

Mathematical models play a leading role in managing of the activities of an insurance company, which allow describing different types of its activities. Determining the probability of ruin and its time of occurrence is an important task in the classical theory of risk. One of the classical models of risk theory is the collective risk model, which belongs to the class of dynamic models.

The pioneers of the modeling insurance risk was Bowers N, who in [1] proposed to consider risk as a stochastic model. Later, a discrete analogue of such a model was considered by H. Buhlmann [2, 3], who took as a basis the process of discrete random wandering.

In this thesis we consider group life insurance as a type of life insurance in which a single contract covers an entire group of people. In the contract a status that determines the termination of the policy is described. For example, in the case of the joint-life status the sum insured is paid because of the first death in the group. To compute the net single premium for a life insurance contract or for a life annuity, we have to calculate the probability that the status is still intact. In the classical group life insurance, it is assumed that the future life times of the insured are independent. This assumption is unrealistic in many practical situations. In this paper two statuses will be considered: the joint-life status and the last-survivor status.

The common risk will be taken into account during premium calculation. The effect of the common risk on the group life insurance will be demonstrated in numerical examples.

In this paper, we will consider a mathematical model, which is determined by two input parameters: the joint-life status and the last-survivor status

This status is denoted by parameters:

$$y_1, y_2, \dots, y_n$$

where y_i is the age of the i -th insured person in the group.

Hence:

$$V(u) = \min[V_1, V_2, \dots, V_m]$$

We have obtained a differential equation that allows us to assess the risk

$$\theta(t) = \sum_{i=1}^k \theta_{y_{k+t}+} + \mu$$

The probability distribution of the failure time of status u is then given by

$$\delta = e^{-\int_0^t \theta_{y_{k+t}} dt}$$

Hence:

$$\delta = \exp\left\{-\frac{A}{\ln b}(d^t) - \mu\right\}$$

We can have obtained the estimations of the parameter effect of common risk on the single net premium

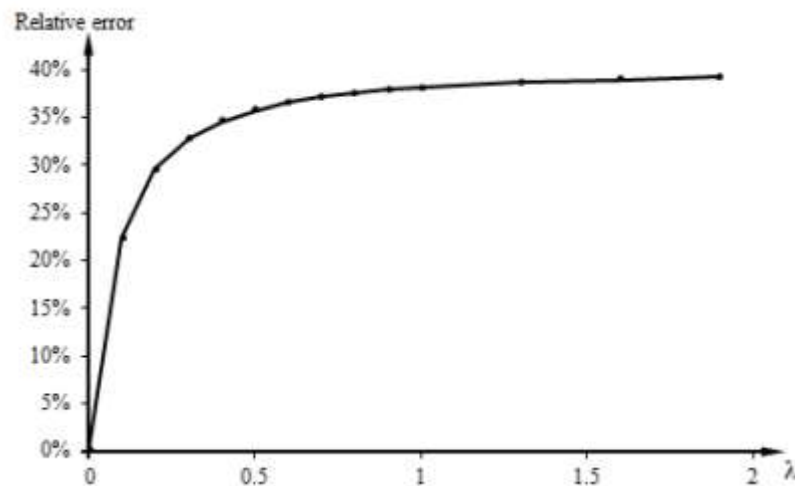

Fig.1 Different common risk

References

1. Bowers N., Gerber H., Hickman J., Jones D., Nesbitt C. Actuarial mathematics. – Schaumburg society of actuaries, 2007.
2. Buhlmann H. Mathematical methods in risk theory. – Berlin: Springer-Verlag, 2006.
3. Daykin C., Pentikainen T., Pesonen M. Practical risk theory for actuaries. – London: Chapman & Hall, 2004.

MONETARY POLICY AND THE EXCHANGE RATE REGIME IN UKRAINE SINCE 2014

Lypko Nazarii,

Postgraduate

Ivan Franko National University of Lviv

Since the beginning of 2013, Ukraine has experienced a range of social, political, and economic shocks, including revolution, change of political elite, loss of part of the territory, military conflict, the epidemic of Covid-19, and all the supporting economic consequences. The country has entered a period of a deep economic and financial crisis, which has been supported by the financial system's volatility and imbalances in the external area. The result has been the devaluation of a national currency, which has a crucial impact on the main macroeconomic indicators. A choice of an exchange rate regime in a small open national economy has a defining impact on the mentioned indicators and macroeconomic equilibrium, in general. Since 2015, the National Bank of Ukraine (the NBU) has declared a transition to the policy of inflation targeting in the conditions of the floating exchange rate regime. Nonetheless, the practice has shown that the regulator partially follows the stated policy, influencing the exchange rate via currency interventions. Adjustment of fluctuations of the exchange rate is often performed for political and business purposes, lowering the degree of flexibility of the exchange rate and moving against the existing market conditions, which causes significant losses for economic agents, in particular, and a whole national economy, in general. Individuals and businesses have high devaluation expectations in Ukraine. They are more sensitive and vulnerable to the oscillations of the exchange rate. Monetary policy, which does not meet market realities in the conditions of the floating exchange rate regime, exposes economic signals for businesses and individuals and does not lead to the realization of the stated goals.

Crisis phenomena and disproportions are present in all the areas of a national economy of Ukraine, which seriously complicates a choice of the most optimal economic policy, including a monetary one. Severe conditions of the country's economy can be traced via the main macroeconomic indicators from such areas as production, employment, external area, and area of prices. The main economic indicators of Ukraine's national economy for 2013-2019 are presented in table 1 below [1].

Table 1
The main macroeconomic indicators of Ukraine for 2013-2019

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Inflation, consumer prices (annual %)	-0.2	12.1	48.7	13.9	14.4	11.0	7.9
Current account balance (% of GDP)	-9.0	-3.4	5.5	-2.0	-3.1	-4.9	-2.7

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Unemployment, total (% of total labor force)	7.2	9.3	9.1	9.4	9.5	8.8	8.9
GDP growth (annual %)	0.0	-6.6	-9.8	2.2	2.5	3.4	3.2

The principal macroeconomics problems of Ukraine in the last years have been the following: stable high rates of inflation and unemployment, a negative balance of the current account, and insufficient GDP growth rates. The average pace of inflation (consumer price index - CPI) has been 15.40% for the analyzed seven years, reaching the peak in 2015, when the military conflict in Eastern Ukraine was in the hot phase. The trend to the decline of inflation rate has been monitored after 2015, which may be evidence of the central bank policy's efficiency and improvement of macroeconomic conditions in the country. According to the NBU, CPI was only 5.00% in 2020, achieving a sated midterm goal of monetary policy [2]. Despite this fact, a national economy remains in crisis conditions, in general.

There are a lot of discussions in academic and professional fields on whether such a pace of inflation is beneficial for the country's economy. Ukraine experienced a severe economic recession during 2013-2015, losing 16.40% of GDP. The existing economic growth rates are not sufficient to guarantee a proper level of life of the country's citizens. Lower inflation rates do not lead to the reduction of unemployment and do not boost economic growth, which makes the inflation target of NBU a quite isolated goal, which is independent of other economic realities. For instance, it does not solve the problem of stable high unemployment (1,798,146.00 million people), low productivity, and growth rates. The local citizens earn revenues in a national currency, and devaluation of hryvnia causes loss of assets for them. The current economic situation in Ukraine requires a more stimulating policy. Choice of character, instruments, and direction of monetary policy is not an easy task, since it is necessary to maintain a balance between growth, price stability, and stability of a national currency.

Restrictive monetary policy was conducted in the worst period of the economic crisis, including maintaining a high key policy rate. A key policy rate was chosen as the main instrument of monetary policy. The main task was to cut the inflation rates, and the regulator has managed to achieve this goal since 2016. NBU has chosen to reduce a key policy rate in recent years (2018-2020) to stimulate a national economy since the average unemployment rate in the last years has been 8.88%, and the average GDP growth rate has been - - 0.73%. A key policy rate and its correlation with the exchange rate and inflation are presented in table 2.

Table 2
A key policy rate, the exchange rate and pace of inflation in Ukraine

Year	Key policy rate	Exchange rate	Inflation
2013	6,50%	7,99	-0,20%
2014	14,00%	15,62	12,10%

Year	Key policy rate	Exchange rate	Inflation
2015	22,00%	23,41	48,70%
2016	14,00%	26,2	13,90%
2017	14,50%	27,52	14,40%
2018	18,00%	27,79	11,00%
2019	13,50%	23,61	7,90%
2020	6,00%	28,27	5,00%

A key policy rate has been mainly used to react to the changes in the level of prices. There has been not a vivid correlation between a key policy rate and the exchange rate's movement. The NBU has been using other instruments to influence the level of the exchange rate, including currency interventions. According to the NBU, currency interventions are made mainly to adjust abrupt fluctuations on the market and to fill the international reserves. The dynamics of a key policy rate, CPI, and the exchange rate are presented on figure 1.

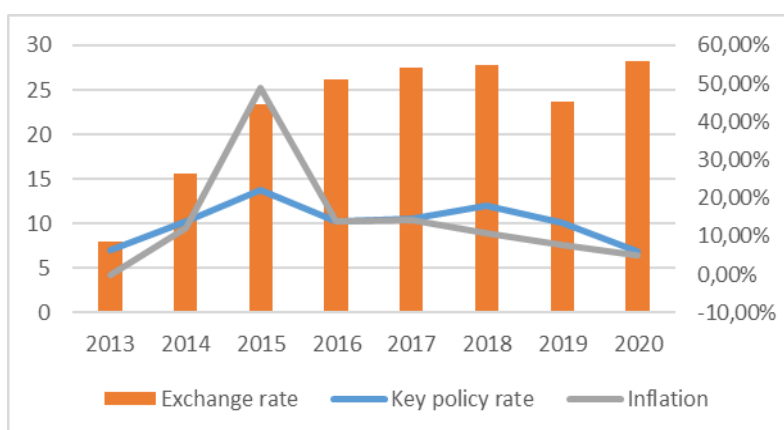

Figure 1. The dynamics of a key policy rate, exchange rate and CPI in Ukraine

The essence of the inflation targeting policy is a public announcement by the NBU of the desired inflation rate and the obligation to reach it within a stated midterm period. According to the basic principles of the monetary policy of the NBU, the current midterm inflation goal is 5.00% with possible fluctuations within $\pm 1.00\%$. Therefore, the target was reached last year. The question is whether it is better for a national economy. The National Bank of Ukraine increased a key policy rate for the purpose of keeping inflation during the worst period of the crisis. The rate reached the level of 30.00% during 2015. Alongside with decline in industrial production, a policy of expensive money has led to downturn of GDP and a growth of unemployment. After cutting the inflation, the NBU moved on to stimulating monetary policy, declining a key policy rate to the level of 6.00% in 2020 [3]. The goal is to make financial resources cheaper and more available for businesses and individuals. The efficiency of this policy is going to show itself in some period. However, it is also important to account the exchange rate. A lot of commercial credits are approved in foreign currency, a lot of businesses are oriented on foreign markets, and the share of imported goods and services is quite high in national commodity circulation. That is why devaluation of a national currency may be harmful to the internal economic agents. Even the presence of cheap money does not force individuals and businesses to make long-term decisions,

borrow money, increase investments and consumption in the conditions of the devaluation of a national currency and high devaluation expectations. Leaving the exchange rate outside the scope of monetary policy does not allow this policy to achieve the stated objectives.

The dynamics of the exchange rate of hryvnia for the last seven years are presented on figure 2. As it can be seen, a trend towards the devaluation of a national currency has been present. Hryvnia has devaluated almost three times related to USD for those years. The greatest decline was present in 2014, and the first quarter of 2015. It was caused by the mentioned social, economic and political factors.

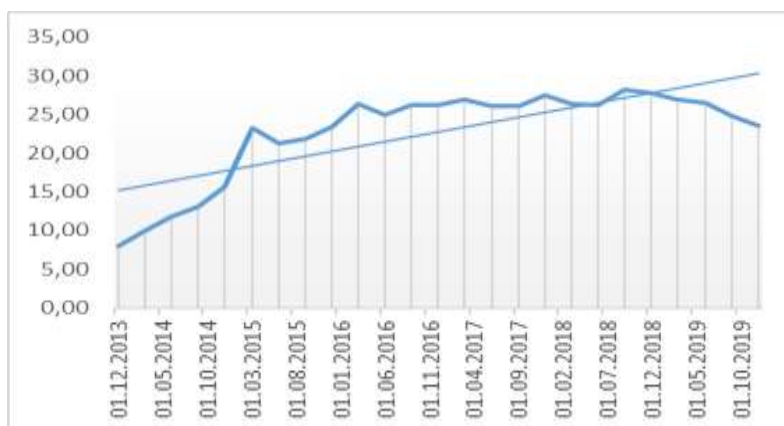

Figure 2. Dynamics of the exchange rate of Hryvnia

The second reason for the devaluation was the fact that the NBU has shifted to the floating exchange rate regime, and the formation of the hryvnia's exchange rate has been delegated to the market forces. Devaluation of hryvnia has been smoother after that transition. Market forces can balance tremendous fluctuations of supply and demand for national currency and make it closer to equilibrium. According to the principles of the floating exchange rate regime, the NBU has not used any monetary instruments to establish a certain level or range of the exchange rate. The floating exchange rate regime allows minimum interference of central bank into currency market's performance in the form of currency interventions to eliminate severe fluctuations of the exchange rate, but not establishing its level. Since 2015 currency interventions have been targeted also on the accumulation of the international reserves [4]. It is essential to analyze the dynamics of the international reserves, which are presented on figure 3.

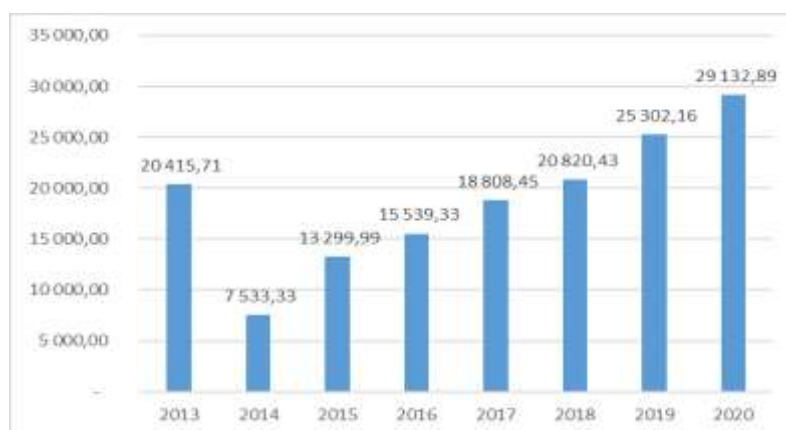

Figure 3. International reserves in Ukraine, million USD

Following own statement of the NBU, growth of the international reserves has been possible thanks to the beneficial situation on the internal currency market – a surplus of supply of foreign currency over demand for it, which has been bought by NBU via the mechanism of interventions (net purchase of foreign currency by NBU has been \$7.9 billion for 2019, what has been the greatest value for the last 14 years). The dynamics of currency interventions of NBU for the last seven years are presented on figure 4.

Figure 4. Currency interventions by NBU (net purchase)

As it can be seen, the NBU has mainly purchased foreign currency for recent years (2016-2020). Therefore, a supply of foreign currency has exceeded the demand for it. In such conditions, the exchange rate of a national currency had to become stronger, which had not happened actually. The NBU has bought foreign currency and brought a redundant volume of hryvnia to market. It has not allowed the exchange rate of hryvnia to appreciate or even led to devaluation. Thus, it is possible to talk about the managed floating exchange rate regime in Ukraine. Managed floating exchange rate regime provides the central bank's intentions to influence the exchange rate level without clearly established levels or ranges. As a rule, signals to interfere are the following: conditions of the balance of payments, international reserves, etc [5]. The main disadvantage of the managed floating exchange rate regime is the fact that the regulator can manipulate the exchange rate to benefit specific industries or economic classes. Especially it is intrinsic to the countries with a high degree of political and economic corruption, to which Ukraine belongs. The most powerful country's

exporters or importers may lobby beneficial for them directions of the exchange rate policies. Very often the NBU becomes a hostage of political situations and political promises, which does not correspond with the statement about total independence of the regulator.

In conclusion, Ukraine has faced a range of serious economic and political crises in recent years. The situation has required adequate economic policy, which would stimulate the growth of a national economy, on the one hand, and would not allow critical inflation and devaluation of a national currency. Since Ukraine is a country with a small open economy, such indicators as balance of payments, current account, and exchange rate are critical for it. The National Bank of Ukraine declared a transition to inflation targeting and the floating exchange rate regime in 2015. In practice, it meant refusal to maintain a fixed exchange rate, which had not reflected economic realities, and concentration of the regulator's efforts on maintenance of the stated level of prices. Accounting a high share of imports in the country's GDP, caused by the change of the exchange rate regime devaluation has combined with a high pace of inflation and forced NBU to conduct restrictive monetary policy, increasing a key policy rate. Currently, a key policy rate is lowered to minimal levels to stimulate a national economy, but it does not affect the currency's exchange rate. NBU performs regular currency interventions, mainly purchasing foreign currency and keeping hryvnia from appreciation. Such steps do not take into account devaluation expectations of the individuals and businesses. As a result, efficiency of the monetary policy is lowered, and stable economic growth is not achieved.

References:

1. The World Bank. (n.d.). *World Development Indicators*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
2. The National Bank of Ukraine. (n.d.). *The National Bank of Ukraine Annual Report 2019*. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019_final-eng.pdf?v=4
3. *The National Bank of Ukraine Official Website*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/>
4. Grui, A. (2020). *Uncovered interest parity with foreign exchange interventions under exchange rate peg and inflation targeting: The case of Ukraine* (No. 14-2020). Economics Section, The Graduate Institute of International Studies.
5. IMF. (n.d.). *Classification of Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy Frameworks*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/np/mfd/er/2003/eng/0603.htm>

REGULATORY AND INFORMATION SUPPORT OF COST ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

Mashkina Alina,

Ph. D. student at the Department of Finance, Accounting and Taxation
National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”

Mostipan Igor,

student of specialty 071 "Accounting and Taxation"
at the Department of Finance, Accounting and Taxation
National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”

The cost management system was created by engineers and technologists in the second half of the nineteenth century in the United States under the influence of transitional conditions for a new type of economic relations - the knowledge economy. Its purpose was formulated as follows: providing information assistance to managers, control and forecasting of costs, selection of the most effective ways of enterprise development, making operational management decisions. The essence of the system is to provide information for enterprise management.

The peculiarity of this system is its focus on detailed accounting of trade costs associated with the use of resources in order to find reserves to reduce costs per unit of output. Therefore, it is difficult to agree with the statement of some authors that management accounting is only a subsystem of accounting or part of it.

Cost management in the enterprise is carried out consciously by the subjects of management, which are managers, specialists of the enterprise and its structural units (departments, divisions, etc.). The object of management in the cost management system are the processes, operations, phenomena that occur in the enterprise during its business activities, which are considered in terms of costs, ie the expenditure of resources.

In the cost management system there are aspects: functional, organizational and motivational. The functional aspect is primary. In the contour of the general cycle of cost management, its essence is characterized by functional subsystems.

Thus, the cost management system plays an extremely important role in developing a strategy for the behavior of agricultural enterprises in market conditions, ie the justification of management decisions under the influence of the external economic environment. It is no less important in establishing effective internal management, creating an effective mechanism for planning, control and cost analysis. In modern economic conditions, trade enterprises face the task of ensuring effective functioning in a market environment. First of all, they need to establish an adequate management system of the enterprise. According to world practice, the main means of building effective enterprise management is a cost management system. Its main task is to provide the company's management with the necessary information for management decisions. Under the administrative-command system, the cost

management system had neither an organizational and economic concept nor the special responsibilities of the relevant part of the administrative staff of the enterprise. Strategic and many current management decisions were made by senior territorial and sectoral management. With the transition to the market, the functions of enterprise management have expanded significantly while increasing the requirements for their validity and efficiency. A natural consequence of this was the need to apply in economic practice the ideas, methods and tools of the cost management system. It allows you to solve a number of important tasks to improve enterprise management.

The first among them is to determine the list of profitable types of goods. Within the cost management system, it is customary to plan costs and unit costs of goods, forecast market prices for them, calculate profitability. The system is focused on calculating the level of cost as a reproducible quantity, ie trade costs are planned based on forecast market estimates of the unit of purchased material resources, energy and labor. At the same time the available resource potential of the enterprise, the sizes of application of technological materials, the accepted trade technologies and possibilities of their improvement, sales volumes are taken into account.

In order to ensure the effectiveness of the cost management system, most economists propose the following measures: reorganization of the organizational structure of the enterprise and the allocation of structural units; organization of cost accounting in terms of business processes; use of rational methods of cost accounting; identification and use of resource saving factors and cost reduction through modern analysis; development of norms of expenses of all types of resources; assessment and forecasting of market conditions of goods; increasing the level of internal economic relations; development of domestic prices; introduction of budgeting, controlling; formation of a system of motivating employees to control and reduce costs; constant monitoring of the level of costs and taking measures to reduce them.

STRATEGIC PRIORITY IN THE PRACTICE OF RATIONAL NATURE MANAGEMENT AS HYDROGEN PRODUCTION, TRANSFER AND PROVIDING¹

Tiutiunnyk Hanna,

Ph.D., Scientific researcher

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research NAS of Ukraine

The commitment to decarbonise the economy by 2050 is becoming a reality. According to the Concept of Green Energy Transition of the Ministry of Energy and Environmental Protection of Ukraine, among the five main areas can be seen renewable energy sources and innovation in nature management [1]. According to the presentation of the European Hydrogen Strategy, which will cause a technological revolution in Europe, such sources are the supply of the latest energy resource to the European market, namely green hydrogen. The EU has identified Ukraine as a priority partner in the implementation of the European Hydrogen Strategy.

There are four regions in the south of Ukraine, where powerful bases for the generation of solar and wind energy have been formed, which can already be used for the production and export of green hydrogen. The southern regions of Ukraine are also suitable because there is a water desalination system from which hydrogen will be obtained. These are Odessa, Kherson, Mykolaiv and Zaporizhia regions.

Studies on the possible use of the gas transmission system of Ukraine for the transportation of green hydrogen to European countries are developed [1]. European countries are interested in the supply of hydrogen, in which the H₂ content is 2-20%. This fuel is an object of investment and has been enshrined as a strategic commitment of the European Union for its key status in achieving environmental goals [3]. Wells with hydrogen content up to 24% available in Ukraine [4]. This is especially true in Germany, a densely populated industrial country which areas for the construction of wind farms, photovoltaic systems for hydrogen production are limited. In the summer of 2020, Ukraine and Germany launched an energy partnership, in particular, in the development of hydrogen energy and its integration into the grid.

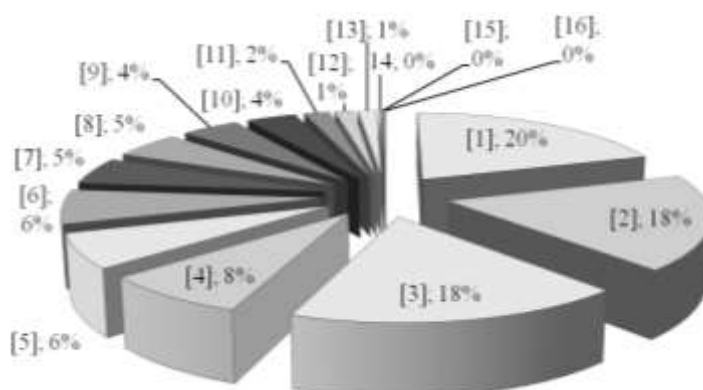
The transition from conventional carbon fuel to environmentally friendly hydrogen as a new global energy trend and a strategic priority of rational use of nature in Ukraine will become a stable system of energy supply of the state, increase national added value and create new jobs at the local level.

Green hydrogen is the process of obtaining the H₂ molecule from ordinary water by electrolysis [5]. However, hydrogen can be extracted not only through subsoil and water use but also through the soil layer. The presence of hydrogen ions (H⁺-ions) in the soil, as well as exchangeable ions of hydrogen and aluminum in the absorbing complex with incomplete neutralization causes an acidic reaction in the soil. The root system of

¹ "Research performed within the RDW" Dominants of the investment-innovation policy of the nature management of national economy "budget program" Support for the development of priority areas for scientific research (CTCC 6541230)

plants releases hydrogen ions and organic acids that also acidify the soil. Soil microorganisms are able to produce and consume H_2 due to metabolic processes, thus actively participating in the molecular hydrogen cycle in nature. Natural hydrogen production depends on environmental conditions, such as humidity, temperature, the presence and composition of microorganisms, endogenous exhalations, and in different areas and loci its value will be different.

Extraction of hydrogen from the soil will not only solve the problem of replenishment of the necessary energy resources, but also provide a solution to prevent the oxidation of particularly valuable soils (black soil). After all, the decrease in the content and quality of humus is associated with anthropogenic tillage processes, but a significant impact is caused by hydrogen emissions. The distribution of the main soil degradation processes in Ukraine according to the latest official data is shown in Fig. 1.

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]
Loss of humus and nutrients	Overcompaction	Crusting	Water erosion	Acidification	Waterlogging	Radionuclide contamination	Wind erosion
[9]	[10]	[11]	[12]	[13]	[14]	[15]	[16]
Pollution by pesticides and other organic substances	Heavy metal pollution	Salinization, alkalization	Water erosion	Siltation	Decrease in surface level	Deformation of the earth's surface by wind	Aridization of soils

Fig. 1. Distribution of the main degradation processes of soils in Ukraine (% of the total area)

Source: compiled according to the NSC "Institute of Soil Science and Agrochemistry" [6]

Soils that are affected by hydrogen, intensively change their properties: changes the mobility of many elements; humus is transformed, becomes more mobile. This leads to the removal of humus outside the soil profile [7]. The Framework Directive of the European Parliament and of the Council of Europe states that soils are essentially a non-renewable resource, as the rate of degradation can be significant and regeneration processes extremely slow and costly [8].

There is a need to take a number of measures to develop a land management system and use its quality components in the production of new energy sources. Land quality management is the process of studying and inspecting, controlling and supervising, directing and coordinating, as well as training to ensure compliance with the quality of the soil cover.

Soil research on hydrogen ion saturation should be differentiated by a scoring system that takes into account eight factors: four "difficult variables" - the structure and particle size distribution of soils, their thickness, terrain, climatic conditions and four "easily variable" - nutrient content substances, moisture regime, acidity and stony soils. As a result, these indicators can be considered as a kind of quantitative and qualitative features of soil processes that occur.

Assessment of soil quality indicators, factors and conditions that determine their level, processes of soil quality formation (state of ampeloecological and agroecological characteristics, properties and processes of land massifs that affect the functioning of soil in the natural landscape) and ensure the life of flora, fauna and man will to form a zoning system and economically substantiate the possibilities of hydrogen production in the relevant territories.

References:

1. «Dekarbonizatsiia ekonomiky»: Minekoenerho prezentuvalo Kontsepsiui zelenoho enerhetychnoho perekhodu. ["Decarbonization of the economy": Ministry of Energy presented the Concept of green energy transition] URL: https://glavcom.ua/new_energy/news/dekarbonizaciya-ekonomiki-minekoenergo-prezentuvalo-koncepciyu-zelenogo-energetichnogo-perehodu-658848.html
2. Vodneva stratehiia ES. Ukraina maye vykorystaty svii potentsial [EU hydrogen strategy. Ukraine must use its potential]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6708>
3. Las empresas españolas ponen su energía en el hidrógeno verde. URL: https://www.abc.es/economia/abci-empresas-espanolas-ponen-energia-hidrogeno-verde-202011290149_noticia.html
4. Yak vcheni shukayut' voden' – klyuch do enerhetyky maybutn'oho [How scientists are looking for hydrogen is the key to the energy of the future]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6785>
5. Chy hotova Ukraina staty eksporterom "zelenoho" vodniu do Nimechchyny [Is Ukraine ready to become an exporter of "green" hydrogen to Germany?]? URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4321515-chy-hotova-ukraina-staty-eksporterom-zelenoho-vodnui-do-nimechchyny>
6. Natsional`na dopovid` pro stan navkolyshnioho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini u 2000 (2001) [National Report on the State of Environment in Ukraine in 2014]. Kyiiv: Ministerstvo ekolohiii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy, 184.
7. Chakmazyan Karina Vachikovna. Izmeneniie struktury mikrobnoi biomassy pochv v usloviyakh zalezhi i emissii vodoroda [*Changes in the structure of microbial biomass of soils in the conditions of deposits and emission of hydrogen: dissertation*]: dissertatsiia ... kandidata Biologicheskikh nauk: 03.02.03; [Mesto zashchity: Moskovskii gosudarstvennyi universitet imeni M.V. Lomonosova]. Moskva, 2016. 113 s.
8. Yatsuk, I., Panasenko, V. (2013) Grunty potrebuiut zakhystu [Soils need protection]. Zhurnal verkhovnoi rady ukrainy viche [Journal of Verkhovna Rada of Ukraine "Veche"]. Vol.15 www.iogu.gov.ua/publikacii/statti/grunty-potrebuyut-zahystu Retrieved from <http://www.iogu.gov.ua/publikacii/statti/grunty-potrebuyut-zahystu/> [in Ukrainian].

ЕТИМОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ»

Габрись Юлія Олександрівна

Студентка IV курсу факультету економіки та управління
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»,
Україна

В першу чергу, ефективність організації визначається ефективністю управління. Безперечно, підходи до управління змінюються, проте питання ефективності залишається ключовим та все більше обговорюється.

Визначення категорії «ефективність» автори трактують по-різному. Друкер П. [1, с. 128], Шеремет А. Д. [2, с. 82], Нусінов В. Я., Турило. А. М., Темченко А. Г [3, с. 91] та Сайфулін Р. С. розглядають «ефективність» як досягнення певних результатів. В той час як Орлов П. А [4, с. 367] і Сініцина Т. А. [5] вважають, що ефективність – це співвідношення ефекту та витрат, що були витрачені на його отримання.

На нашу думку, Сініцина Т. А. та Орлов П. А. дали найбільш точне визначення цьому поняттю. Саме вони акцентують увагу на тому, що ефективність – це виключно відносна величина, яка визначається порівнянням отриманого ефекту з вартістю використаних ресурсів. Тож підвищення цього показника можна досягнути шляхом використання меншої кількості ресурсів для досягнення ефекту, або за використанням такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для створення більшого ефекту.

Отже, ефективність — це відносний показник, який характеризує співвідношення ефекту (результату) і витрат, що пов'язані з його досягненням.

Ефективність управління вважається комплексною та багатогранною категорією. Тому загального визначення не існує. Протягом багатьох років фахівці з різних країн намагались дати визначення цьому процесу.

Королев Ю.Б., Коротнев В.Д., Кочетова Г.Н. вважають, що ефективність управління - це сукупна результативність роботи всього трудового колективу організації, системи заходів, які є наслідком окремих зусиль керівника і спеціалістів [6]. Завадський Й.С. притримується думки, це показник, що характеризується співвідношенням результатів діяльності організації і витрат на здійснення управлінських функцій [7]. Щодо Соболя С. М. та Багацького В. М., то вони трактують це визначення як багатовимірне поняття, яке характеризує ступінь успішності роботи організації (досягнення поставлених цілей) у контексті всіх аспектів її діяльності (виробничих, збутових, фінансових, соціальних, інноваційних тощо) [8, с. 216].

Отже, як ми бачимо, автори не можуть досягти загальної згоди, щодо сутнісного змісту категорії «ефективність управління». Це зумовлено прихильністю авторів до різних концепцій організаційної ефективності.

На нашу думку, найбільш точно визначення цьому поняттю дав Завадський Й. С., тому що ефективність управління це, перш за все, складна економічна категорія, яка відображає співвідношення поставлених цілей організації за кількістю витрат, необхідних для її досягнення.

Список літератури:

1. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задания и оптимальные решения / П. Друкер. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. — 288 с.
2. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. — М.: ИНФРА, 1996. — 176 с.
3. Нусинов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности: Учеб. пособие. — Кривой Рог: Минерал, 1999. — 172 с.
4. Орлов П.А. Экономика предприятия: Учеб. пособие. — Х.: РИО ХГЭУ, 2000. — 401 с.
5. Синицына Т.А. Оценка эффективности системы управления промышленным предприятием — целевой подход: дис. канд. экон. наук : 08.06.01 / Синицына Татьяна Арнольдовна. — Одесса, ОГЭУ, 2004. — 187 с.
6. Королев Ю. Б. Менеджмент в АПК I Ю.Б.Королев, В.Д.Коротнев, Г.Н. Кочетова и др. - М.: Колос С, 2007. - 424с.
7. Завадський Й.С. Менеджмент / Й.С. Завадський. — К.: УФІМБ, 1997. — 543 с.
8. Соболев С. М. Менеджмент: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ / Соболев С. М., Багацький В. М., 2005. — 225 с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЯК БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гобела Володимир

к.е.н., ст. викладач,
Львівський державний
університет внутрішніх справ

Сучасні екологічні проблеми та загрози стали настільки значними, що для їх вирішення та боротьби з екологічними проблемами необхідна перебудова способу мислення та поведінки в екологічних та економічних системах. Формування нових сфер наукового пізнання та розширення кругозору людства призвели до появи концепції екологічної етики, моральних норм, на яких взаємовідносини людини і природи.

Щоб зрозуміти суть екологізації як безпекової діяльності, необхідно врахувати мотиваційний механізм екологізації, тобто мотиви, потреби, інтереси та стимули, що спонукають до здійснення екологізації. Екологічну поведінку можна розуміти як: систему свідомих дій, що відображає існування людини в екологічній сфері; форма взаємодії людини з навколишнім середовищем. В рамках нашого дослідження ми будемо розуміти екологічну поведінку як форму взаємодії людини та довкілля. Таким чином, екологічна поведінка людини суттєво впливає на екологізацію та є частиною мотиваційного механізму.

Мотиви формуються на основі потреб і цінностей людини завдяки екологічній свідомості, а також під впливом стимулів. Система цінностей є результатом соціального існування, освіти, виховання та інших впливів суспільства, що формують екологічну свідомість людини. Знову ж таки, мотиви формуватимуться залежно від рівнів екологізації (глобального, національного, місцевого) та суб'єктів екологізації.

Зміни та розвиток економічної системи та соціальних інститутів спричиняють зміну екологічної свідомості та екологічної поведінки людини. Деякі дослідники виділяють етапи, які передбачають зміну ставлення людини до природи і, відповідно, формування різних типів екологічної свідомості. Зокрема, висловлюється думка, що екологічна свідомість формується залежно від зміни способу життя людини та організації праці – хижак, скотар, фермер, першовідкривач, винахідник, марнотратник та творець. Варто погодитись, що зміна способу життя людини та організації праці мала значний вплив на мотиви ставлення до природи. Сьогодні ми можемо спостерігати прояви різних типів свідомості, що формуються під впливом еволюційного розвитку, соціальних змін, розвитку екологічних потреб та зростання їх ролі в структурі потреб. Наприклад, домінування економічних інтересів визначає тип свідомості (хижак, першовідкривач, марнотратник), який характеризується прагненням задовольнити свої потреби та нехтувати іншими типами потреб (включаючи екологічні потреби). Домінування екологічних потреб та інтересів, що виявляється у прагненні зберегти та відновити довкілля, передбачає реалізацію

економічних інтересів без шкоди навколишньому середовищу. Вважається, що екологічний світогляд є основою формування екологічної свідомості та поведінки людини. Ось чому доцільно визначати типи екологічної поведінки залежно від домінуючих потреб. Завдяки їхній структуризації було виділено типи екологічної поведінки.

Таким чином, тип екологічної свідомості формує екологічну поведінку людини. У свою чергу, домінування певних потреб впливає на тип поведінки навколишнього середовища. Ми вважаємо, що екологічно сумісний та екорациональний тип поведінки більшою чи меншою мірою сприяє запобіганню та усуненню екологічних загроз економічній системі, оскільки передбачає домінування екологічних потреб. Виходячи з цього, доцільно побудувати модель мотивації для формування екорациональної поведінки шляхом розвитку екологічних потреб та екологічної свідомості. Вважаємо, що екологічна поведінка людини – це форма взаємодії людини і навколишнього середовища, яка передбачає мінімізацію її шкідливих наслідків.

Загалом екологічна поведінка формується під впливом багатьох факторів. Також важливим елементом вивчення мотиваційного механізму екологізації є з'ясування сутності екологічних потреб та інтересів. Домінування екологічних потреб допоможе поліпшити стан навколишнього середовища, шляхом обмеження споживання товарів, що завдають шкоди довкіллю. Таким чином, формування екологічних потреб споживачів сприятиме екологізації пропозиції, оскільки виробники переорієнтують виробництво відповідно до вимог «екологічного ринку». Тому необхідний певний набір мотиваційних заходів та відповідних інструментів для формування екологічної свідомості, що передбачає домінування екологічних потреб. Інтереси формуються залежно від потреб людини, відповідно, екологічні інтереси формуються на основі екологічних потреб.

На національному рівні врахування інтересів зумовлене прагненням держави забезпечити безпечний стан довкілля для всіх громадян та забезпечити його відтворення в контексті вимог сталого розвитку. На регіональному рівні врахування інтересів зумовлене прагненням населення (особливо тих регіонів, де екологічна ситуація є критичною) забезпечити належний стан довкілля та безпечні умови життя. На місцевому рівні враховуються інтереси окремих соціальних груп та утворень, включаючи підприємства, спрямовані на поліпшення екологічної ситуації та зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище. На особистому рівні розглядаються інтереси людини у стані навколишнього середовища та заходи, спрямовані на його збереження та відтворення.

Необхідно також використовувати стимули для формування екологічної свідомості. Стимули сприяють формуванню інтересів. Наприклад, інформація про екологічні характеристики нового товару сприяє формуванню потреби в цьому продукті і, відповідно, формуванню інтересів. Стимули також є визначальним фактором формування мотивів – використання економічного стимулювання сприяє формуванню мотиву для придбання або виробництва певного товару. Система штрафів за забруднення сприяє формуванню

економічних мотивів екологізації, оскільки зменшує шкоду навколишньому середовищу, зменшує витрати тощо. Стимули слід розглядати у двох аспектах: як внутрішню рушійну силу та зовнішні стимули. Внутрішні стимули формуються завдяки системі освіти і науки, екологізації інформаційного простору, підвищенню рівня культури та екологічної свідомості.

Узагальнюючи результати дослідження, можна вважати, що екологізація передбачає існування механізмів безпеки для формування стимулів для внутрішнього середовища (екологізація освіти, науки, інформації тощо) та стимулів для зовнішнього середовища (економічні інструменти). Суть екологізації полягає у протидії екологічним загрозам економічній безпеці держави. Раніше проведена структурування екологізації передбачала поділ цілей та завдань, визначення напрямків екологізації та методів екологізації як діяльності. Впровадження цих етапів дасть змогу протидіяти екологічним загрозам. Суб'єктам господарювання, які впроваджують екологічні заходи, пропонується використовувати розроблений науково-методичний підхід до стратегічного планування екологізації як заходів безпеки, що визначає загрози, які екологізація може становити для економічної безпеки держави, та допомагає протидіяти екологічним загрозам, уникаючи деекологізації, псевдоекологізації, екстенсивної та радикальної екологізації.

Список використаних джерел:

1. Wagner T. Reframing Ecotage as Ecoterrorism: News and the Discourse of Fear. *Environmental Communication*. 2008. Vol. 2. P. 25–39.
2. Gobela V. Structural and functional characterization of greening as an object of theoretical analysis. *Modern science – Moderní věda*. 2019. № 5. P. 5–11.
3. Пруцакова О. Л. Проблеми формування культури екологічної поведінки. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2012. Випуск 16, книга 1. С. 240–247.
4. Наumenko Г. Г. Екологічна культура та її філософські виміри. *Вісник СевНТУ*. 2010. Вип. 103. С. 155–160
5. Рудніченко Є. М., Гавловська В. І. Економічна безпека держави в контексті глобалізаційних викликів. *Економічна безпека: держава, регіон, підприємство* : колективна монографія / за заг. ред. В. О. Онищенка та Г. В. Козаченко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. С. 8–40.

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ, СТАНДАРТИЗАЦІЇ, СЕРТИФІКАЦІЇ

Голодюк Галина Іванівна,

кандидат технічних наук, доцент кафедри
товарознавства та експертизи в митній справі

Гургула Наталія Миколаївна,

старший лаборант кафедри товарознавства
та експертизи в митній справі,
Луцький національний технічний університет

Стан конкурентоспроможності вітчизняних підприємств [1] показує, що умовами їх діяльності є: по-перше, обмеженість сировини, капіталу, технології та трудових ресурсів; по-друге, невирішені соціальні та трудові проблеми (високий рівень ручної праці, відсутність привабливості, труднощі та шкідливі умови праці); по-третє, низький рівень управління якістю, організації виробництва, нормуванням праці та обліку витрат; по-четверте, низька купівельна спроможність населення; по-п'яте, низька конкурентоспроможність деяких підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках. У зв'язку з цим посилюється значення вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на теоретико-методологічному рівні.

В сучасній економічній літературі не існує єдиного підходу до формування системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств, а також відсутні теоретичні розробки, які б враховували особливості досягнення конкурентоспроможності підприємствами різних галузей. Набуває вагомого значення вирішення цієї проблеми безпосередньо на рівні підприємств окремих галузей шкіряно-взуттєвій промисловості, зважаючи на специфічні особливості та світові тенденції її функціонування.

З огляду на складне фінансове становище шкіряно-взуттєвої промисловості, потребу в технологіях, майстерності, організації праці, економічних змінах та існуючому низькому рівні конкурентоспроможності, шкіряно-взуттєва галузь повинна бути систематично та всебічно досліджена.

Відсутність компаній для боротьби є однією з ключових причин кризового процесу галузі. Причиною необхідності детального вивчення компонентів та поняття «конкурентоспроможність товару» є те, що відомі та нові вимоги споживачів до продукції, що продається промисловими підприємствами, продовжують зростати. При реалізації національної політики щодо якості слід враховувати розвиток внутрішнього ринку, а також мотивацію інтеграції української економіки у світову та інтеграцію національного ринку у світовий. З огляду на це необхідно розробити плани першочергових заходів, спрямованих на реалізацію завдань стратегічного характеру.

Держава повинна сприяти розвитку та вдосконаленню системи сертифікації в сферах, що регулюються законодавством, і в сферах, які не регулюються. Особливу увагу слід приділити сертифікації системи якості, яка є найбільш об'єктивною оцінкою ефективності її діяльності на підприємстві. Оскільки отримання сертифіката системи якості для підтвердження відповідності стандартам серії ISO 9000 та іншим подібним стандартам є важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності товарів та послуг, а в деяких випадках це передумова для підписання контракту або дозволу компанії брати участь в торгах. Необхідно проводити діяльність, орієнтовану на сертифікацію, та активно шукати визначення зовнішньої та вітчизняної сертифікації. Країна повинна сприяти українським організаціям та органам сертифікації системи якості для вступу до міжнародних та регіональних альянсів та угод, а також акредитації українських органів сертифікації за кордоном.

Впровадження ефективної системи якості вимагає високого рівня професіоналізму та вимагає від менеджерів усіх рівнів оволодіння методами управління якістю. Тому необхідно запровадити систему безперервної підготовки та перепідготовки фахівців з якості.

Рух за якість та досконалість в Україні можна посилити за допомогою законодавчої та нормативної підтримки. У той же час, беручи до уваги передові досягнення вітчизняної науки і техніки, законодавство та нормативні акти у галузі якості повинні узгоджуватися з відповідними міжнародними та європейськими нормативними актами.

З іншого боку, Україна повинна прагнути відповідати міжнародним нормам, правилам та стандартам, які є необхідними для розвитку її економіки, що допоможе розвитку нашої країни на європейському та світовому ринках. Держава повинна активно підтримувати та заохочувати підприємства та організації, які прагнуть покращити технологічний рівень виробництва та якість товарів, а також вдосконалити системи забезпечення якості та управління якістю.

Компаніям та організаціям, які розробляють та виробляють конкурентоспроможну продукцію та беруть участь у роботі, спрямованій на підвищення якості, рекомендується створити відповідні правові, економічні, соціальні, організаційні та технічні умови, включаючи здійснення пільгових кредитних, фінансових та системи оподаткування, що допоможе у найкоротші терміни вирішити завдання, пов'язані із системою управління якістю (СМЯ). Розробка та впровадження системи управління якістю (СМЯ) як проекту можна розділити на такі етапи проекту: формування організаційної структури та розподіл інших необхідних ресурсів для системи управління якістю; складання вимог до управління якістю системи; встановлення фактичного стану системи управління якістю; комплексний план проектів СМЯ; формулювання корпоративної політики у галузі якості; розробка документів системи управління якістю та реалізація інших запланованих заходів.

Список літератури

1. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінки та стратегія забезпечення. Дніпропетровськ : Видавництво ДУЕП, 2006. 276 с.

2. Ліпич Л.Г., Кощій О.В. Прогнозування та регулювання індивідуального споживання продовольчих товарів: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2000. 215 с.
3. Шинкаренко В.Г., Криворучко О.Н. Управління конкурентоспроможністю підприємств. Київ : Консультант, 2003. 164 с.
4. Байдакові Л.І., Байдакова І.М., Голоодюк Г.І. Концепція якості. *Проблеми якості, стандартизації, сертифікації та метрологічного забезпечення* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, ХНТУ, 17 вересня 2013р.). Херсон, 2013. С.138-140.

СУЧАСНИЙ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КЛЮЧОВИХ РИЗИКІВ

Жадан Тетяна Андріївна,

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Жадан Юлія Володимирівна,

аспірант
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Олійно-жирова галузь відіграє важливу роль не тільки в економіці України, але й у світі, займаючи лідируючі позиції за обсягами переробки соняшника та експорту соняшникової олії. У цій галузі функціонує ряд найпотужніших переробних підприємств України [1]. Олійно-жирова галузь України протягом останніх років характеризується високими темпами зростання, зокрема: щорічним збільшенням обсягів переробки насіння соняшнику на 3 млн. т.; зростанням чистого доходу від реалізації продукції від 10 до 30 млрд. грн.; модернізацією існуючих та будівництвом нових переробних потужностей.

Обсяги виробництва олійних культур за 15 років зросли більш ніж в 7 разів, при цьому виробництво насіння соняшнику збільшилося в 5,7 рази – з 2,25 млн. т. у 2001/2002 маркетинговому році до 12,9 млн. т. у 2016/2017 маркетинговому році (вересень 2016 – серпень 2017 р.). Обсяги виробництва та експорту соняшникової олії відповідно зросли у 5,7 та 11 разів. Так, якщо в сезоні 2001/2002 маркетингового року виробництво соняшникової олії становило 0,85 млн. т., то в 2016/2017 маркетинговому році цей показник перевищив 6,4 млн. т. (великі та середні українські підприємства виробили 5,3 млн. т соняшникової олії, що на 46% більше показника 2015/2016 маркетингового року, та є рекордним обсягом виробництва в Україні), завдяки врожаю соняшнику – 13,8 млн. т. Враховуючи обсяги виробництва дрібних переробних підприємств, обсяг виробництва соняшникової олії у 2016/2017 маркетинговому році перевищив 6,4 млн. т [2; 4].

Експорт соняшникової олії в сезоні 2001/2002 р. становив 0,42 млн. т., а в 2016/2017 маркетинговому році вітчизняні підприємства експортували понад 5,84 млн. т. соняшникової олії, що на 30,4% більше показника 2015/2016 маркетингового року [3; 5].

Проте постійні та непередбачувані зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, в якому функціонують переробні підприємства олійно-жирової галузі, стають одними з причин появи численних ризиків. Аналіз характеру та

умов діяльності переробних підприємств олійно-жирової галузі засвідчив, що найбільш небезпечними (ключовими) ризиками для них є: фінансові зовнішні ризики (кредитні, валютні, інфляційні, процентні, інвестиційні), податкові, митні, природно-кліматичні, ринкові, правові, ризики зниження рівня попиту, виробничі, фінансові внутрішні (майнові, ліквідності, платоспроможності, ділової активності, рентабельності), комерційні, маркетингові, цінові, ризики страхування та репутаційні, які для спрощення процесу їх ідентифікації та оцінки розподілено на три групи (табл. 1).

Таблиця 1.

Найбільш небезпечні (ключові) ризики переробних підприємств
олійно-жирової галузі України

Назва	Визначення, характеристика
1	2
1. Екзогенні глобальні ризики	фінансові зовнішні ризики (кредитні, валютні, інфляційні, процентні, інвестиційні), податкові, митні ризики;
2. Екзогенні галузеві ризики	природно-кліматичні, ринкові ризики, правові ризики, ризики зниження рівня попиту;
3. Ендогенні ризики переробних підприємств	виробничі, фінансові внутрішні (майнові, ліквідності, платоспроможності, ділової активності, рентабельності), комерційні, маркетингові, цінові, ризики страхування, репутаційні.

Таким чином, ідентифікація основних видів ризиків, аналіз причин та джерел їх виникнення є одними із перших кроків на шляху управління ними, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності переробних підприємств олійно-жирової галузі України.

Список літератури:

1. Манойленко О.В., Жадан Т.А. Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України. *Проблеми економіки*. 2013. №1. С. 49–56. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/23317>
2. Масложирова промисловість – 2016. Матеріали конференції 26-27 жовтня 2016 р. в м. Одеса. URL: <http://www.apk-inform.com/ru/conferences/fat-and-oil-2016/about>
3. Офіційний сайт USDA (Міністерства сільського господарства США). URL: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome>
4. Україна встановила рекорд з виробництва соняшникової олії. URL: <https://economics.unian.ua/agro/2167476-ukrajina-vstanovila-rekord-z-virobnitstva-sonyashnikovoji-oliji.html>
5. Україна збільшила експорт соняшникової олії на третину. URL: <https://economics.unian.ua/agro/2178014-ukrajina-zbilshila-eksport-sonyashnikovoji-oliji-na-tretinu.html>

КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Коломієць Наталія Опанасівна

канд.екон.наук, доцент, доцент
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Коломієць Оксана Павлівна

асистент,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Інновація - це кінцевий результат інноваційної діяльності (інноваційного процесу), що має соціально-економічну або комерційну ефективність і який втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, що реалізується на ринку, новітньої або вдосконаленої технології, що впроваджена у виробництво нових організаційно-технічних рішень адміністративного, комерційного або іншого характеру, що знайшли використання у практичній діяльності. В результаті проведеного науковцями і експертами аналізу було виявлено, що близько 80% вітчизняних промислових підприємств країни взагалі не займаються інноваційною діяльністю. Визначальними факторами, що стримують розвиток інноваційної діяльності є: економічні, технологічні, організаційно-управлінські, правові, професійна підготовка кадрів [3].

Інновації поділяються на п'ять типів, а саме:

1. Виготовлення нового продукту (нового виду виробу) - такого, з яким споживачі недостатньо знайомі, або відомого продукту в новій якості;
2. Впровадження нового методу виробництва, випробувального експериментального, в основі якого не обов'язково лежить нове наукове відкриття, однак його існування можливе лише за нового способу управління товарним виробництвом;
3. Освоєння нового ринку збуту товарів;
4. Отримання нового джерела сировини та напівфабрикатів;
5. Проведення корінної реорганізації управління.

За ступенем новизни інновації можна поділити на три групи:

- Інновація світового масштабу. Матеріалізований винахід, який не має аналогів;
- Інновація в масштабі країни. Ця інновація має відтворювально-адаптаційний характер: немає аналогу в країні, але він існує за кордоном;
- Інновація в масштабі галузі чи підприємства. До даної групи відносяться інновації, що мають аналоги на різних підприємствах країни, а також

інновації, придатні для використання лише на одному підприємстві [4].

Інноваційний процес - це багато циклова система цілеспрямованої організації інноваційної діяльності що містить логічно пов'язані дії, які включають елементи генерації нових ідей, проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, впровадження у виробництво, поширення, споживання інноваційного продукту і в цілому охоплюють увесь складний комплекс суспільно-виробничих і фінансово-кредитних відносин у циклі «наука-техніка-виробництво-споживання».

Аналіз сучасного стану та перспектив інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств містить комплексний фінансово-економічний аналіз діяльності базового підприємства, оцінку сучасного стану інноваційної діяльності, питання необхідності і можливості організації інноваційної діяльності на підприємстві [1].

Багаторічний вітчизняний і зарубіжний досвід підтверджує, що виробництво - самофінансуюча система і при створенні необхідних умов реалізації перспективної програми її розвитку, зможе самостійно мобілізувати інвестиційні ресурси для підвищення ефективності, модернізації виробництва, стабілізації забезпечення населення продукцією сільського господарства, створення потужного експортного потенціалу і збільшити фінансові надходження до бюджету.

Слід зазначити, що для впровадження ринкової моделі розвитку сільського господарських підприємств в Україні та ефективного їх функціонування необхідно використати нові форми мобілізації інновацій шляхом створення регіональних фінансово-інвестиційних компаній, що дасть можливість сконцентрувати державні, колективні, приватні кошти для реконструкції і технічного переоснащення підприємств [2].

Поряд з використанням вітчизняних кредитів доцільно залучати і довгострокові іноземні кредити для реконструкції перспективних підприємств.

Але враховуючи негативні тенденції діяльності підприємств, на нашу думку, слід запровадити певні стратегії і програми.

Вивчити та висвітлити стратегію інноваційного менеджменту, формування оптимальної інноваційної програми підприємства і оцінити ефективності впровадження інноваційної розробки [5]. Функціонування й розвиток виробничих організацій спрямовані на збереження та зміцнення їхніх ринкових позицій. За умов жорсткої конкуренції це вдається лише тим із них, які орієнтуються на високі стандарти діяльності й постійно дбають про забезпечення своїх конкурентних переваг через залучення різноманітних інновацій.

Основним завданням конкурентної стратегії інноваційного розвитку підприємств, як складової стратегічного управління організацією, є визначення основних напрямів її науково-технічної і виробничої діяльності в таких сферах: розробка й запровадження нової продукції; вдосконалення й модифікація продукції, яка виготовляється, надання їй більшої оригінальності; зняття з виробництва застарілої продукції; залучення до виробничої діяльності нових

ресурсів і нових технологій; освоєння нових методів організації виробництва та праці тощо.

Для реалізації цих завдань інноваційний менеджмент передбачає:

- розробку планів і програм інноваційної діяльності;
- обґрунтування проєктів створення нових продуктів;
- формування і проведення єдиної інноваційної політики в усіх підрозділах організації;
- ресурсне забезпечення інноваційних програм і проєктів;
- створення організаційних форм управління реалізацією інноваційних проєктів.

Ефективність інноваційної діяльності можна оцінити через конкурентоспроможність нової продукції, успішне представлення її на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Результати інноваційної діяльності можуть бути представлені шляхом передачі (продажу) як у межах однієї країни, так і на міжнародному рівні.

Вдосконалити систему управління інноваційним процесом на підприємстві можливо при створенні науково-технічного відділу, який буде займатись інноваційними розробками, пошуком нових технологій. Даний відділ буде підпорядковуватись заміснику голови правління. Пропонуємо гібридну схему виробництва.

Інноваційна стратегія – це провідна функціональна стратегія високотехнологічного підприємства аграрного сектору. Вона передбачає формування комплексу заходів щодо технологічного вдосконалення виробництва, зміни організаційної структури підприємства, впровадження сучасних технологій управління, методів та інструментів маркетингу тощо. Інноваційна стратегія нерозривно пов'язана також з конкурентними стратегіями, що відображено у декількох класифікаційних підходах. Можливості застосування інноваційних стратегій в сільськогосподарській промисловості різні, адже сільське господарство є традиційною галуззю з мало диференційованою продукцією, де доцільні переважно активні, технологічні інновації. У передових галузях можливе застосування є як технологічних, так і маркетингових інновацій.

Список літератури:

1. Арсеєнко А. Инновационный процесс и инвестирование нововведений (экономические, социологические и социально – психологические аспекты) / А.Арсеєнко// Виче. – 2010.- №7. – С76-94.
2. Волобуєв Г.С.Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств / Г.С.Волобуєв// Економічний вісник Донбасу № 3 – 2016. – 213-217 с.
3. Киселева О.А. Разработка финансовой стратегии предприятий / Киселева О.А. // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. пр. – ДНУ. 2012. – Вип. 121. – С. 81-89.
4. Коломієць Н.О.Складові інноваційної політики підприємства/ Н.О.Коломієць// VI Всеукраїнська науково – практична конференція «Актуальні

проблеми соціально – економічних систем в умовах трансформаційної економіки» . Дніпро, НМАУ, 2020.- С.90-95.

5. Коломієць Н.О. Управління інноваційною діяльністю в системі аграрного бізнесу/Н.О.Коломієць // Четверта міжнародна науково – практична Інтернет – конференція «Управління розвитком соціально – економічних систем». Харків,ХНТУСГ, 2020. – С.262-264.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ В РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ МЕНЕДЖЕРА МІЖНАРОДНОГО КЛАСУ

Костик Євгеній Петрович,

к. іст. н., доцент кафедри економіки,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Основна функція менеджменту полягає в управлінні персоналом, а відтак розвиток ефективного комунікативного процесу є одним з найважливіших завдань будь-якої системи управління. Саме від успішності її реалізації значною мірою залежить ефективність професійної діяльності міжнародного менеджера, яка характеризується різноманітністю і частотою контактів всередині та за межами фірми, швидкою зміною обставин і людей. Все це ставить високі вимоги до менеджера міжнародного класу, його професіоналізму [1, с. 3].

Слід зазначити, що сукупність елементів, форм і методів професійного спілкування, які використовуються у процесі взаємозв'язку та взаємодії суб'єктів міжнародного бізнесу визначаються, як комунікативна активність, а відтак недостатня комунікативна активність ускладнює процеси міжнародної економічної взаємодії і, навпаки, ефективні комунікації сприяють встановленню взаєморозуміння й доброзичливості, як між суб'єктами трансграничної взаємодії, так і між працівниками в межах окремого підприємства [2, с. 112].

У контексті нашого дослідження ми з'ясували, що професійне спілкування менеджера міжнародного класу виконує п'ять функцій: комунікативну, перцептивну та соціалізуючу.

Комунікативна функція професійного спілкування менеджера міжнародного класу виявляється в здатності чітко, зрозуміло і переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування [3, с. 8].

Перцептивна функція професійного спілкування менеджера міжнародного класу – сприйняття його учасниками один одного у процесі спілкування, а також результати й наслідки сприйняття, характеру й глибини його розбіжності з інтенціональним. Динаміка трансграничних зв'язків і операцій породжує емоційну реакцію з боку окремих індивідів чи складних соціальних груп, ця компонента спілкування виникає не тільки як реакція на дії інших суб'єктів, а й під впливом власних соціально-психологічних потреб суб'єкта міжнародного бізнесу. До таких потреб можуть бути віднесені потреби у визнанні, авторитеті, ролі й допуску на певні ринки, але й існують потреби компенсаційного характеру: бачення знищити конкурента, відігратися на ньому.

Соціалізуюча функція професійного спілкування менеджера міжнародного класу полягає у тому, що саме у процесі спілкування з іншими і через спілкування певний суб'єкт бізнесу набуває нові для нього знання, погляди, вміння, навички

поведінки, цінності. Функція соціалізації забезпечує перехід кількості спілкування у якість: за певним накопиченням нової інформації, знань, технологічних вмінь тощо здійснюється якісна трансформація існуючих відносин і моделей взаємодії.

Мотиваційно-ціннісна функція професійного спілкування характеризується ієрархічною структурою основних орієнтацій, які визначають спрямованість спілкування міжнародного менеджера: орієнтація на інтереси професійної діяльності, її кінцеві результати; орієнтація на людей, формування сприятливих міжособистісних стосунків і позитивного психологічного мікроклімату в колективі; орієнтація на себе, прагнення до першості і престижу; орієнтація на офіційну субординацію, дисципліну і порядок в очолюваному колективі [1, с. 12].

Інтерактивна функцію професійного спілкування міжнародного менеджера виявляється у способах і прийомах впливу на підлеглих, тактиках і стратегіях організації професійної взаємодії.

Слід підкреслити, що запорукою успішності менеджера міжнародного класу є наявність комунікативних умінь, тобто: вміти скеровувати вчинки та логіку мислення інших людей в бажаному напрямку, не вдаючись до примусу; у спілкуванні враховувати специфіку стилю, проблем життя людей, у відносинах – особливості людей залежно від їх віку, рівня освіти, ціннісних орієнтацій, загальної культури, національності, мотивів діяльності, кола інтересів; вільно володіти мовою; правильно формулювати свої думки; керувати емоціями; зацікавлювати слухачів; прогнозувати та управляти поведінкою працівників; своєчасно оцінювати психологічний стан колективу; використовувати міміку, жести, інтонацію; регулювати процес спілкування як між групами, так і на міжособистісному рівні; підвищувати свій авторитет; встановлювати контакт навіть з малоприємними людьми; вести переговори; створювати атмосферу доброзичливості, взаєморозуміння, довіри [4, с. 6].

Висновки. Отже, сучасними трендами в розвитку комунікативних навичок, як запорука успішності менеджера міжнародного класу, є вміння правильно сприймати і розуміти партнера чи аудиторію, це допомагає знайти потрібні докази, а володіння ораторським мистецтвом, культурою мовлення, виразно і переконливо їх викласти. Все це необхідно для успішного ділового контакту, в ході якого виявляється вміння взаємодіяти з партнером: долати бар'єри в спілкуванні, займати адекватну психологічну позицію, виходити на відповідний рівень спілкування.

Список літератури

1. Лівенцова В.А. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів невиробничої сфери. Автореф. дис. ... канд. пед.наук. Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2002. 20 с.
2. Яхно Т.П., Лапшина І.А. Міжнародний менеджмент Навчальний посібник. Львів «Компакт-ЛВ», 2005. 304 с.

3. Замкова Н.Л. Формування професійних якостей майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у процесі вивчення іноземних мов. Автореф. дис. ... канд. пед.наук. Інституті вищої освіти АПН України. Київ: 2002. 20 с.

4. Гоменюк З. М. Розвиток комунікативних вмінь як умова успішної професійної діяльності сучасних менеджерів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/10_.pdf (дата звернення: 25.03.2020 р.).

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Кривоберець Марина Миколаївна

доцент кафедри міжнародних відносин та
організації туристичної діяльності

Гава Євгенія Олександрівна

студентка

Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

З розвитком ринкових реформ в Україні, посиленням конкуренції між суб'єктами господарювання виникає проблема забезпечення їх конкурентоспроможності, що є головною передумовою підтримання стійких позицій підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках. Успіх підприємства в умовах конкурентної боротьби обумовлюється здійсненням постійного моніторингу позицій на ринку, дослідженням сильних та слабких сторін власної господарської діяльності і конкурентів, здатністю пристосовуватись до змін ринкових ситуацій. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців вагомий вклад у розвиток сучасної теорії конкурентоспроможності внесли Портер М., Ансофф І., Градов А.П., Дикань В.Л., Іванов І.Б., Герчикова І.Н., Мазаракі А.А., Ушакова Н.М., Литвиненко А.Т., Смолін І.В., Балабанова І.В., Шишкова О.Є та інші, які досліджували проблему конкурентоспроможності підприємств у сфері матеріального виробництва та торгівлі [2].

Питання конкуренції та конкурентоспроможності, що набули важливого практичного значення в умовах ринкової економіки, залишаються не дослідженими з точки зору галузевої специфіки в туризмі. На сучасному етапі не уточнено понятійний апарат теорії конкурентоспроможності в сфері туризму, не розроблено чіткої системи критеріїв, показників та методів оцінки конкурентоспроможності туристських підприємств, мало дослідженими залишаються питання розробки конкурентних стратегій, не визначені фактори впливу на конкурентоспроможність [3].

Окремі методи, показники оцінки та зовнішні фактори конкурентоспроможності підприємств на ринку туристичних послуг висвітлені в роботах Котлера Ф., Дуровича О.П., Копанєва А.С., але ці дослідження носять фрагментарний характер.

Виходячи з вищезазначеного, істотно зростає необхідність теоретичного обґрунтування, розробки методичних основ та інструментарію оцінки конкуренто-спроможності туристських підприємств.

Щоб підвищити конкурентоспроможність фірми найчастіше використовують такі способи, як випуск нових продуктів (послуг), вдосконалення, підвищення їх

якості, реклами, надання додаткових послуг і гарантій обслуговування, а також різні види страхування своїх клієнтів.

Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну в 2018 році скоротилася на 94% порівняно з минулими роками (15 159 іноземних туристів), тоді як у 2017 році країну відвідало 232 311 іноземних туристів [1].

Внутрішній туризм за два роки скоротився вдвічі. Якщо в 2017 році Держстат зафіксував 702,6 тис. любителів подорожувати по країні, то в 2018 році внутрішніх туристів було 357 тисяч [1].

На даний час в Україні 2550 туристичних компаній, яким було видано безстрокову ліцензію на туроператорську діяльність [1].

У топ-3 найбільших туроператорів України входять Anex Tour (35 % ринку), Join Up (20 % ринку) і TPG (15 %).

Завдяки конкурентоспроможності підприємство має змогу існувати в умовах жорсткої конкуренції на туристичному ринку. З професійної точки зору туристичне підприємство не може бути абсолютно конкурентоспроможним, воно може займати провідні позиції на внутрішньому ринку країни та найнижчі позиції на міжнародній арені [4].

Отже, важливим чинником у конкурентоспроможності між фірмами є якість туристичного продукту або послуги, тому що конкурентоспроможність та стабільна діяльність підприємств туристичних послуг залежить від співвідношення якості та ціни на послуги. Тому дотримання цих критеріїв є обов'язковим для гарантії ефективності та конкурентоспроможності підприємств туризму в ринкових умовах. Забезпечення високої якості дозволяє уникати цінової конкуренції та збільшити доходність.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Зайцева М. Н. Роль держави в економіці туристичного бізнесу [Електронний ресурс] / М. Н. Зайцева. – Режим доступу : <http://socsvit.org/node/53>
3. Маркетинг туризму : навчальний матеріал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072015506/turizm/marketing_turizmu
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Мирончук Дарія Сергіївна

Студентка курсу 4 групи 15
кафедра обліку та оподаткування
Київський національний торговельно- економічний університет

Шушакова Ірина Костянтинівна

к.е.н, старший викладач
кафедра обліку та оподаткування
Київський національний торговельно-економічний університет

Ціноутворення - процес обґрунтування та встановлення цін на товари і послуги, визначення їх рівня і співвідношення на підставі існуючих методів і способів, єдиних для всіх товарів і послуг. Кожен суб'єкт господарювання має визначити ціну свого товару або послуги.

Ресторанне господарство — це галузь національної економіки, яке здійснює виробничо-торговельну діяльність: виготовляє та (або) доготовляє, продає і організує споживання продукції власного виробництва та закупних товарів, може організовувати дозвілля споживачів [1].

Оскільки в ресторанному господарстві комбінується і виробництво, і торгівля, ціноутворення в даній галузі являє собою складним за змістом процес і відрізняється від ціноутворення, наприклад, в роздрібній торгівлі. При розрахунку ціни потрібно враховувати специфіку діяльності закладів ресторанного господарства, як підприємств особливої сфери діяльності і брати до уваги велику кількість чинників як зовнішнього, так і внутрішнього впливу і при цьому забезпечувати конкурентоздатність виробленої продукції, а отже і конкурентоспроможність закладу ресторанного господарства в цілому.

Особливостями ціноутворення в закладах ресторанного господарства є:

- заклади ресторанного господарства виконують 3 функції (виробництво, реалізація, організація споживання)
- рівень цін залежить від типу підприємства, контингенту споживачів, місця його розташування [2].
- калькулювання цін на товари через короткі проміжки часу, адже існує залежність від ціни на сировину
- продукція, яка виробляється не може зберігатись тривалий час і потребує швидкої реалізації
- існує залежність від попиту споживачів
- кінцевою ціною закладу ресторанного господарства є продажна ціна, яка складається не тільки з вартості виробленої страви, а і вартості послуги, яка може надаватися.

- на кінцеву ціну страви впливає внутрішні та зовнішні фактори. До внутрішніх факторів можна віднести маркетинг підприємства, витрати на виробництво та реалізацію товару, рівень прибутку. До зовнішніх факторів відносять тип ринку та рівень конкуренції, оцінку попиту, загальну економічну ситуацію в країні, державну цінову політику [3].

Визначення ціни страви, головним чином, може здійснюватися двома методами (Рис.1).

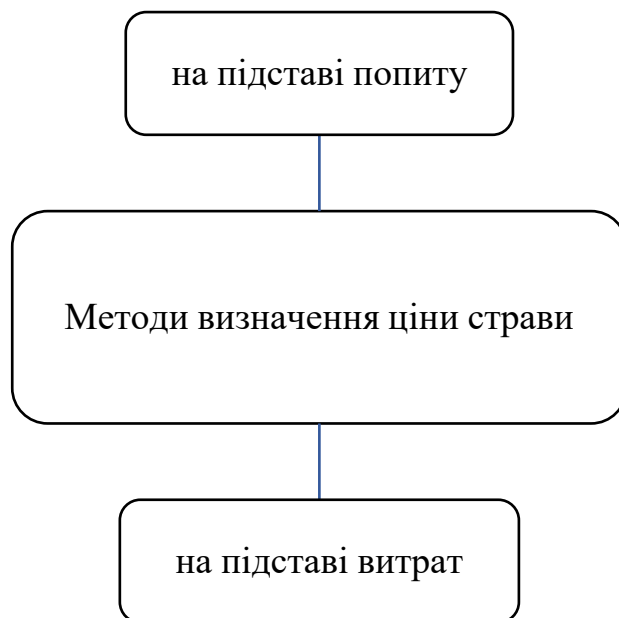

Рис. 1. Методи визначення ціни страви

Джерело: сформовано на основі [3]

Сутність методу на підставі попиту полягає у визначенні конкретних споживачів, які бажають користуватися послугами закладу ресторанного господарства та їх попиту. На підставі проведених досліджень визначається конкурентна ціна страви на даному сегменті ринку. Від отриманої ціни віднімаються всі прямі податки і визначається продажна ціна закладу. Від цієї ціни віднімається вартість закупленої сировини та матеріалів і розраховується надбавка закладу ресторанного господарства. В подальшому заклад ресторанного господарства визначає доцільність виробництва даної страви, виходячи з витрат і, головним чином, прибутку, який може отримати цей заклад [3].

Особливістю витратного методу є визначення спочатку витрат при виробництві страви з урахуванням ціни закупівлі сировини та матеріалів, а також отриманого прибутку. До цієї ціни додаються прямі податки і визначається кінцева продажна ціна страви.

Проведення цінової політики в закладах ресторанного господарства передбачає розробку та впровадження різноманітних цінових стратегій. Незважаючи на те, що ціна перестає бути вирішальним мотивом під час споживання послуги на розвинених ринках, важливість цінових стратегій у діяльності підприємства не зменшується, а, навпаки, збільшується (рис. 2) [4].

стратегія “психологічно го впливу”.	<ul style="list-style-type: none">• На страви встановлюється ціна нижче ніж кругла цифра і нижча ніж в інших закладах ресторанного господарства даного типу. Особливу увагу варто надавати ціні, яка закінчується на цифри 7 або 9, які найбільш позитивно сприймаються споживачами.
стратегія “постійної ціни”.	<ul style="list-style-type: none">• Заклад ресторанного господарства встановлює постійну на тривалий час ціну на страву і споживач поступово звикає не тільки до такої ціни, а до відповідного закладу
стратегія «впровадження на ринок».	<ul style="list-style-type: none">• Заклад ресторанного господарства встановлює на свої страви низьку ціну, що дозволяє збільшити свою питому вагу на відповідному ринку та зменшити вплив конкурентів
стратегія “знімання вершків”.	<ul style="list-style-type: none">• Ця стратегія може існувати випадках, коли пропонує споживачам нову страву, яка не виробляється в інших закладах. В цьому випадку заклад має можливість мати ексклюзивне виробництво і встановлювати підвищену націнку на страву
стратегія «престижної ціни».	<ul style="list-style-type: none">• Таку стратегію може застосовувати заклад ресторанного господарства, який має можливість виробляти не тільки фірмові страви, але і надавати відповідні послуги з дозвілля відвідувачів та інше.

Рис. 2. Основні цінові стратегії

Джерело: сформовано на основі [5]

Висновки. Особливості ціноутворення, притаманні ресторанному бізнесу, зумовлені тим, що ця діяльність поєднує і виробництво, і торгівлю. Визначення ціни на послуги цих закладів повинні не тільки відшкодовувати витрати, які має заклад, а і передбачати отримання певного прибутку. Існує декілька стратегій встановлення ціни, але при цьому вона повинна бути конкурентоздатною і спрямованою на збільшення контингенту споживачів в закладах ресторанного господарства відповідних типів, класів і таких, що пропонують широку номенклатуру послуг

Список використаних джерел

1. Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства, затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.07.2002 р. № 219.

2. ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація.-К. Держспоживстандарт України, 2004 – 87 “Услуги общественного питания. Общие требования”

3. «Методичні підходи щодо ціноутворення на продукцію закладів ресторанного господарства» О.І. Пилипенко, Я.В. Литвиненко, Т.Є. Литвиненко

4. Мардус Н.Ю.Особливості ціноутворення на готельно-ресторанні послугиН.Ю.Мардус//Приазовський економічний вісник. 2017. Вип. 4(04). С. 43–48.

5. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. / Л.Г. Агафонова, О.Є. Агафонова. К.: Знання України, 2002. 358 с.

ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

Степаненко Тетяна Олександрівна,

канд. екон. наук, доцент
Харківській національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва

Хлопоніна-Гнатенко Ольга Іванівна

канд. екон. наук, доцент
Харківській національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

В процесі розвитку землеволодінь на землекористувань протягом останніх років спостерігаються екологічно небезпечні явища, які знижують родючість земель, призводять до зникнення санітарно-захисних лісосмуг, зокрема вздовж річок та водоймищ, відбувається активація ерозійних процесів, відбуваються процеси вторинного засолення ґрунтів. Всі ці негативні явища неопосередковано впливають на функціонування природних територіальних комплексів – ландшафтів.

Рівень використання земель в Україні нині настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки, котрі відповідним чином, безперечно, позначаться на загальному рівні продовольчої безпеки країни, здоров'ї нації тощо [1, с. 584].

Сучасна техногенна інтенсифікація сільського господарства, нераціональне використання земельних угідь, недосконала техніка та технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, недотримання науково обґрунтованих систем землеробства, недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, невиконання природоохоронних, меліоративних, протиерозійних та інших заходів призвели до деградації земель, втрати ґрунтової родючості, забруднення навколишнього середовища. Уникнути таких негативних явищ, досягти природоохоронного типу землеволодінь та землекористувань можна шляхом удосконаленням структури природних територіальних комплексів, в контексті визначення їх ефективності.

Серед головних чинників, що впливають на екологічно безпечний стан земель, можна виділити й низку порушень природоохоронного та земельного законодавства [2]. Проблематичним є й фінансування програм щодо використання, охорони та підвищення родючості земель. Регіональна екологічна програма, що спрямована на вирішення найбільш актуальних природоохоронних проблем, поза сумнівом є важливою формою активізації екологічної політики, проте вона не завжди доходить до повної реалізації.

Однією із задач природооблаштування є підвищення продуктивності ґрунтів, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва та покращення властивостей природних компонентів, порушених людиною в процесі природокористування. Масштабне втручання в природу може викликати непередбачувані небезпечні наслідки. Приклад тому – підтоплення територій, засолення ґрунтів, посилення процесів ерозії земель, замулення водних об'єктів, виникнення масивних зсувів і провалин тощо. Для попередження таких негативних наслідків необхідні комплексні наукові дослідження. Слід розглядати альтернативні варіанти, виконувати прогнозування змін та здійснювати пошук нових підходів щодо подолання негативних явищ в природних територіальних комплексах. Тож, запровадження екологічнобезпечних систем землекористування, що є базовими індикаторами соціально-економічного розвитку країни, залишається лише першочерговим завданням, адже, процеси виснаження, забруднення й деградації природного середовища призводять до непоправної шкоди прогресивному розвитку людства.

Вирішення проблеми ефективного використання земельних ресурсів у вимагає дотримання таких принципів: рівноправність всіх форм власності на землю; платність землекористування; цільове, раціональне та екологічнобезпечне використання земель.

У вирішенні проблем і завдань охорони природних територіальних комплексів пріоритетним є комплексний підхід, за яким природа в соціально-господарському аспекті розглядається як елемент навколишнього середовища. Це в найбільшій мірі характерно для промислового виробництва, де природний та екологічний фактори взаємозалежні в соціальному аспекті, технологічно та економічно. Це дозволяє сформулювати перелік пріоритетних об'єктів оцінки та контролю в галузі охорони навколишнього середовища [3, с. 147-149; 4, с. 98-102]:

- шкода, завдана в процесі природокористування (природному середовищу, господарським, будівельним і культурним об'єктам);
- екологічна шкода, завдана в наслідок ведення технологічної та виробничо-господарської діяльності;
- напрямки ліквідації поточного забруднення та запобігання потенційно можливому;
- рівень компенсаційних, податкових і штрафних платежів, що справляються за завдану навколишньому середовищу шкоду, та її поточне забруднення;
- ефективність процесів природокористування та пов'язаних з ними екологічних та природоохоронних проблем;
- ефективність природоохоронної діяльності підприємств;
- ефективність функціонування природоохоронних об'єктів (очисних споруд, заповідників і т. д.);

Якість земельних ресурсів визначається відповідними складовими природно-екологічного потенціалу, які обумовлюють ефективність біологічних процесів. Якість земельного потенціалу можна охарактеризувати коефіцієнтом якості, при визначенні якого повинні враховуватися якість ґрунтів, агрокліматичний

потенціал, рельєф, еродованість ґрунтів, рівень антропогенного навантаження, рівень екологічного забруднення.

При оцінці природно-ресурсного потенціалу особливу увагу необхідно приділяти розрахункам показників економічної, екологічної та соціальної ефективності.

Показники економічної ефективності відтворюють фінансові та виробничі результати отримані внаслідок використання земельного ресурсу, що передбачають певні економічні вигоди як для підприємств, так і для державних структур. Економічний ефект полягає в забезпеченні необхідного рівня прибутковості при здійсненні економічної діяльності. Для природоохоронних заходів таким ефектом може стати необхідність спрямування на вирішення екологічних проблем всезростаючу кількість матеріальних ресурсів в майбутньому. Економічний ефект від реалізації екологічних регіональних програм оцінюється приростом збереженої сумарної вартості природних ресурсів на території їх дії.

При формуванні стійких агроландшафтів у процесі землеустрою необхідно підтримувати в природних ландшафтах ресурсо відтворювальні, середовище формуючі функції, зменшуючи на них антропогенний тиск.

Економічною проблемою формування сталого природно територіального комплексу є недосконалість оцінки процедури виведення непродуктивних угідь з інтенсивного сільськогосподарського виробництва. Тобто можна зробити висновок, що економічному обґрунтуванню можуть підлягати лише ті угіддя, які дають дохід (за рахунок підвищення врожайності сільськогосподарських угідь), а угіддя, які не забезпечують прямого економічного ефекту, проте є екологічно важливими для агроландшафту, повинні бути законсервовані шляхом залуження чи заліснення.

Ефективність природоохоронних заходів на екологічному рівні полягає в зниженні негативного впливу на навколишнє середовище та поліпшенні його стану. Зокрема, витрати на попередження негативного впливу забрудненого середовища на реципієнтів при забрудненні водних ресурсів, визначаються величиною фінансових ресурсів, необхідних для попередження використання забрудненої води на технологічні та комунально-побутові потреби. До їх числа відносяться витрати на: а) розведення (деактивацію) стічних вод; б) застосування досконаліших (ефективніших) способів очищення води; в) перенесення водозабору або забезпечення доступу водокористувачів до більш чистих водних ресурсів [5].

Для подальшого розвитку конкурентно спроможного сільськогосподарського виробництва в підприємствах, перш за все, необхідно реалізувати інвестиційно-інноваційну модель сталого розвитку землекористування, зокрема, шляхом: комплексної розробки та виконання державних, регіональних та інших програм розвитку галузі сільського господарства; формування інвестиційної підтримки підприємств з першочерговим її спрямуванням на реалізацію проектів з раціонального використання та охорони земельних ресурсів; створення економічних умов розвитку альтернативного землеробства. Тому сьогодні стратегічною метою має

бути підвищення ефективності виробництва, формування і збереження оптимальних пропорцій в кількісних і якісних параметрах господарських систем, вдосконалення системи оцінки та використання земельно-ресурсного потенціалу, оптимального поєднання використання й охорони земельних ресурсів, забезпечуючи баланс між вирішенням природничо-наукових, соціально-економічних і екологічних проблем збереження землі, підвищення добробуту населення та збереження його зайнятості.

Список літератури:

1. Топіха І.Н. Визначення ринкової ціни земель сільськогосподарського призначення в Миколаївській області. *Економіка: проблеми теорії та практики* : збірн. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. Вип. 209. С.581–586.
2. Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 28 жов. 2010 р.) Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ, РВПС України НАН України, 2010. 304 с.
3. Бильчак В. С. Формирование устойчивого развития предприятия региона: механизмы, методы, управление (эколого-экономический аспект) : монография. Калининград: РГУ им. И. Канта, 2009. 185 с.
4. Киселева Н. Н. Устойчивое развитие социально-экономической системы региона: методология исследования, модели, управление : монография. – Ростов-на-Дону: Изд-во ЮФУ, 2008. 288 с.
5. Кравчик Ю. В. Методологічні підходи до оцінки ефективності реалізації природоохоронних заходів. *Ефективна економіка* 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1505> (дата звернення 18.02.2021).

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Тверітіна Кіра Олександрівна

Учень 9-М класу Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6, Полтавської
міської ради Полтавської області» Україна

Науковий керівник

Соколова Альона Миколаївна

Доцент кафедри фінансів та банківської справи ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», к.е.н., доцент

Сутність та особливості функціонування ринку страхових послуг в Україні

Явище виникнення страхової справи зумовлене певними соціально-економічними потребами суспільства в захисті від непередбачуваних ризиків та невизначеності в майбутньому. В процесі цієї діяльності відбувається акумуляція фінансових коштів для відшкодування збитків, які були заподіяні настанням шкідливих для здоров'я, життя та матеріального благополуччя подій. Сфера страхування є важливою частиною ринку фінансових послуг, вона потребує певного економічного та адміністративного забезпечення на довгострокову перспективу.

Поняття «ринок страхових послуг» має різні трактування, що передусім зумовлено певною нерозробленістю вітчизняного законодавства відповідно до засад економічної теорії.

Страхування – це потужна фінансово-кредитна система, значення якої зростає в міру розвитку конкуренції і ринкових відносин.

Можна виокремити також три основні групи поглядів:

- 1) ототожнює поняття «ринок страхових послуг» та «страховий ринок»;
- 2) вважає використання поняття «ринок страхових послуг» недоцільним у процесі наукових досліджень і заміняють його більш популярним терміном «страховий ринок»;
- 3) розмежовує ці поняття на два окремі та термін «страховий ринок» вважає значно ширшим, що охоплює ринок страхових послуг, ринок страхових компаній і ринок страхових капіталів.

Головними стейкхолдерами на ринку страхових послуг є: страхові компанії (об'єднання страховиків, перестраховальники), страхувальники (застраховані особи, вигодонабувачі) та держава.

Структура страхового ринку базується на трьох структурних змінних:

- ступеня концентрації,
- свободи входу і виходу в страхову галузь,
- державному обмеженні обсягів прийнятих ризиків і конкуренції

Страховий ринок України має певну внутрішню структуру, яка включає дві основні складові:

- 1) суб'єкти страхового ринку (структура за учасниками);

- 2) об'єкти – страхові послуги, які реалізуються (галузева структура, яка представлена ринком страхових послуг за основними видами страхування)

Зарубіжний досвід організації функціонування ринку страхових послуг

В Україні ринок страхових послуг, на відміну від ринків розвинутих країн, знаходяться на стадії формування. Тому, вивчення зарубіжного досвіду щодо організації та функціонування ринку страхових послуг є актуальним питанням дослідження.

Одним з найбільш необхідних елементів ринкової інфраструктури є ринок страхових послуг, який забезпечує суб'єктам господарювання та населенню надійний захист інтересів від різних видів ризиків. Часто, в міжнародному просторі, рівень розвитку країни визначається рівнем організації страхової галузі в країні, яка за дохідністю в багатьох країнах займає друге місце після туризму, випереджаючи рентабельність у виробництві та в банківській сфері.

Розглянемо у загальних рисах досвід організації і особливості страхових ринків зарубіжних країн на прикладі окремих держав таких як: Німеччина, Японія, Великобританія та США [6].

Розглядаючи досвід Німеччини у сфері страхування, варто зазначити, що юридична особа, яка має на меті проводити діяльність із надання страхових послуг в цій країні, повинна отримати ліцензію.

Відповідно до страхового законодавства діяльність із надання страхових послуг в Німеччині складається із чотирьох напрямів: страхування на випадок захворювання, пенсійне страхування, страхування на випадок безробіття, страхування від нещасного випадку на виробництві.

У Японії страхування здійснюється приватними страховими компаніями, державними організаціями і кооперативами. При цьому, приватні компанії і державні організації зайняті пошуком прибуткових сфер для вкладання коштів, в які накоплені від страхових внесків, діючи на національному і міжнародному рівнях, їхня мета – зростання власних доходів, тому вони страхують тільки надійних партнерів. Кооперативні ж організації взаємного страхування зорієнтовані не на збільшення власного прибутку, а на задоволення потреб членів кооперативу.

Страхові компанії США – це багатофункціональні фінансово-кредитні установи, холдинги, які через дочірні компанії крім страхування, займаються наданням кредитів, здійснюють чекове обслуговування клієнтів, здійснюють операції з нерухомістю, цінними паперами, управляють майном та капіталом за дорученням своїх клієнтів. Це сприяє зміцненню фінансової стійкості страховиків в разі несприятливих ситуацій з окремими видами страхування.

На світовому страховому ринку відбувається активна діджиталізація галузі – використання страховими компаніями нових цифрових технологій. Діджиталізація зачіпає різні бізнес-процеси страхових компаній, в тому числі продажу страхових послуг.

Таким чином, діджиталізація страхової діяльності і поява цифрового страхування призводять до зміни конкуренції на ринку страхових послуг. Зміна моделей поведінки страхувальників при виборі страхових послуг з

використанням цифрових технологій виводить на перше місце змагальність страхових компаній не за вибір покупця, а за рівень рекомендації своєї послуги через використання цифрової технології.

Проаналізовано вітчизняний ринок страхових послуг за ключовими параметрами: активи, виплати, премії і зобов'язання та визначено його частку серед інших небанківських фінансових ринків. Визначилася чітка тенденція скорочення частки активів страховиків у загальному обсязі активів небанківських фінансових установ, що показує нижчу конкурентоспроможність страховиків по обслуговуванню споживачів, ніж її мають учасники інших фінансових ринків небанківського сектору. В розрізі одержаних платежів тенденції динаміки платежів є позитивними. Частка страхових премій у платежах за іншими фінансовими небанківськими послугами є майже постійною. Аналіз динаміки зобов'язань страховими послугами за період 2015-2019 рр. показує помірне зростання. Аналіз структури та динаміки страхових платежів за період 2015-2019 рр. показує чітку тенденцію виділення певних груп страхових послуг з найбільшою часткою в обсязі страхових платежів ринку: медичне страхування, страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування життя, автострахування, страхування фінансових ризиків, страхування майна. В результаті пандемії COVID-19 в 2020 році спостерігається зниження ділової активності по ряду страхових послуг. Найбільший спад у страхуванні фінансових ризиків, страхуванні від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхуванні відповідальності перед третіми особами та страхуванні майна. При цьому, чисті страхові премії зросли з страхування здоров'я на випадок хвороби, медичного страхування, страхування життя, автострахування. Дослідження показує необхідність консолідації зусиль щодо забезпечення страхового захисту громадянам та підприємствам не тільки на рівні окремих страхових компаній, але і активізація участі об'єднань страховиків та відповідних державних органів. Діджиталізація має величезний вплив на світову та національну економіку і суспільство в цілому, що вимагає змін та впровадження не лише нових продуктів та послуг на споживчих ринках, а й удосконалення чи навіть заміну системи управління різними процесами та фундаментальних структур.

Таким чином, у 2019 р. розпочалися наступні зміни у функціонуванні ринку страхових послуг України та намітилися тенденції його розвитку на майбутнє, відповідно до вимог сьогодення:

- 1) перерозподіл страхового ринку
- 2) підвищення попиту на медичне страхування
- 3) глобалізація страхового ринку;
- 4) поява нових страхових продуктів
 - а) кіберстрахування
 - б) Insuretech
- 5) P2P-страхування і мікрострахування
- 6) «Інтернет речей»

Отже, нами виокремлено основні елементи трансформацій даних для фінансового сектору, а також області, які відображають трансформацію діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг упродовж останніх десятиліть, такі як: внутрішня; орієнтована на провайдера; орієнтована на споживача діджиталізація. Виділено п'ять окремих фаз еволюції діджиталізації ринку фінансових та страхових послуг, в основу характеристики яких лягли: системний, стратегічний фокус та організаційна спрямованість.

Огляд літератури. Проблеми формування й розвитку ринку страхових послуг висвітлено в працях Л. Алексеєнко, В. Базилевича, В. Баранової, О. Барановського, Н. Внукової, О. Вовчак, Н. Мамонтової, С. Науменкової, Л. Примостки. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад функціонування ринку страхових послуг здійснили роботи О. Гаманкової, А. Гвозденко, А. Залєтова, М. Клапківа, М. Мниха, С. Навроцького, С. Осадця, С. Реверчука, І. Фисун та ін. Окремі аспекти обґрунтування сутності страхового ринку, страхової системи, інфраструктури та особливостей їхнього функціонування розглядаються у працях Д. Монкевіча, М. Мальованого, Н. Приказнюк, В. Силковська, А. Соколової, Н. Ткаченко, А. Шолойко. Світовий ринок страхування являє собою процес стирання законодавчих та економічних бар'єрів між національними страховими господарствами і має в якості кінцевої мети формування глобального страхового простору. У зв'язку з цим, незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї проблематики, вплив глобалізації і діджиталізації на тенденції розвитку ринку страхових послуг в Україні вимагають подальших досліджень та відкривають нові перспективи в сучасних економічних умовах.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ У РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ

Тодорюк Сергій Іванович,

к.е.н., асистент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В умовах сьогодення для ефективного функціонування системи управління персоналом необхідно використовувати сучасні методи управління працівниками. На будь-якому підприємстві вищому керівництву варто зосередити свої зусилля на розвитку кадрової політики, але в той же час службовцям необхідно зосередитись на методах та інструментах, що використовуються стосовно підлеглих. Адже, ефективність підприємства не можна аналізувати, без належної уваги до результатів діяльності працівників.

Використання інноваційних підходів до управління персоналом, що спрямовуються на розвиток їх творчого потенціалу дає змогу ефективніше використовувати уміння, навички та здібності працівників. Постійне оновлення «здібностей» працівників сприяє збільшенню економічного ефекту для підприємства, формування стабільного трудового колективу висококваліфікованих працівників. Тому варто постійно здійснювати моніторинг змін на ринку праці, вдосконалювати навички працівників, використовувати міжнародний досвід кадрової діяльності та систематично застосовувати інноваційні підходи до розвитку всіх працівників підприємства.

Розвиток персоналу – це цілеспрямований процес, метою якого є максимальне розкриття внутрішнього потенціалу працівників, включаючи кваліфікаційну, психологічну, соціальну складову та забезпечення їх поступового розквіту, який повинен призвести до збільшення продуктивності праці як окремого працівника так і організації в цілому. Вплив керівника є невід'ємним елементом процесу розкриття потенційних можливостей підлеглого. В кадровій діяльності HR-менеджер повинен виявити нерозкритий талант, навички, вміння підлеглого і намагатися їх розвивати, використовуючи традиційні чи сучасні методи розвитку персоналом [1].

Початковим етапом пошуку можливого потенціалу працівника є процес комунікації керівника зі своїм підлеглим. Так можна отримати більше інформації про його вподобання, захоплення, а також визначити чи доцільно, у подальшому, приділяти увагу зазначеному працівнику для розкриття його прихованих можливостей.

Крім того можна залучати іноземний досвід, або самостійно розробити власний метод та комбінувати його з іншими вже перевіченими на практиці. Обравши спосіб впливу, керівнику варто відправити працівника на курси підвищення кваліфікації, тренінги, вебінари, тощо. Це допоможе пришвидшити процес розкриття потенціалу працівника. Після завершення працівником вибраного курсу менеджер зможе проаналізувати та порівняти отримані результати з попередніми, окреслити переваги та недоліки, а також поглиблено

визначити економічну, соціальну та організаційну ефективність, що впливає на кінцеві результати підприємства. Розкривши професійні навички працівника варто розвивати й інші його можливості, як приклад – соціально-психологічну складову, що пов'язана із розвитком комунікаційних навичок, емпатійних здібностей людини.

Сучасні дослідники все частіше у своїх працях замінюють методи розвитку персоналом на персонал-технології як механізм взаємодії керівників усіх рівнів управління зі своїм персоналом із метою ефективного використання тих обмежених економічних ресурсів, що є на виробництві, насамперед робочої сили, трудового потенціалу всіх категорій працівників [2, с. 35]. Зазначене відображає сталу систему взаємозв'язків між керівником та його підлеглими, що спрямовані на максимальний розвиток можливих умінь, навиків працівників з метою підвищення продуктивності праці підприємства.

В сучасних нестабільних умовах господарювання методи розвитку персоналу змінюються. Тому науковці виділяють наступні сучасні методи навчання персоналу:

1. Коучинг.
2. Тренінг.
3. E-learning (електронне навчання).
4. Кейс стаді.
5. Самонавчання.
6. Secondment (своєрідне «відрядження»).
7. Баскет-метод.

Переваги та недоліки сучасних методів розвитку персоналу наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Переваги та недоліки використання сучасних методів розвитку
персоналу**

Метод 1	Переваги 2	Недоліки 3
Коучинг	<ul style="list-style-type: none"> • Постійна підтримка тренера; • Передача досвіду професіонала; • Розвиток творчого мислення учня. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик перейняти досвід від недостатньо кваліфікованого наставника; • Недостатня вмотивованість працівника; • Відсутність навчання групи людей.

Продовження таблиці 1		
1	2	3
Тренінг	<ul style="list-style-type: none"> • Доступність навчання для великих груп людей; • Розвиток творчого потенціалу працівників та групової взаємодії; • Поєднання теорії та практики для вирішення завдань. 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутня взаємодія з кожним учасником; • Недостатність отримання повної інформації за один тренінг; • Обмежена кількість групи для кращого засвоєння інформації.
E-learning	<ul style="list-style-type: none"> • Навчання великої групи людей; • Швидкість отримання великої кількості інформації; • Високий рівень вмотивованості працівника. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик отримання недостовірної інформації; • Виникнення труднощів з опрацюванням інформації; • Відсутність групової взаємодії.
Кейс-стаді	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток групової взаємодії; • Розвиток головних здібностей на навиків працівників; • Використання теоретичних знань на конкретному завданні. 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутня спрямованість на розвиток навиків окремого працівника; • Можливість домінування думки найактивнішого учасника та нівелювання суджень інших.
Самонавчання	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень вмотивованості; • Багатогранний розвиток особистості; • Розвиток саме тих навичок та вмінь, що потрібні працівнику. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик отримання застарілої та недостовірної інформації; • Ризик втратити мотивацію у випадку невдачі; • Доступність лише для цілеспрямованих та рішучих людей.
Secondment	<ul style="list-style-type: none"> • Переймання досвіду ведення кадрової діяльності в іншій компанії; • Освоєння нових навиків, потрібних для працівника; • Швидка адаптація до іншого середовища. 	<ul style="list-style-type: none"> • Психофізіологічне навантаження на працівника; • Складність у пристосуванні до нового середовища; • Комунікативні бар'єри з новим керівництвом.
Баскет-метод	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток навичок та вмінь, які необхідні для конкретної посади; • Швидке виявлення готовності працівника до посади; • Вмотивованість та бажання працівника отримати посаду. 	<ul style="list-style-type: none"> • Складність узагальнення даних та перевірка поставленого завдання; • Спрямованість на індивідуальний розвиток потенціалу працівника; • Значні затрати часу на підготовку завдання.

Примітка: Джерело [1, с. 442].

Вибір певного методу розвитку персоналу залежить від вищого керівництва й від кадрової ситуації, що склалася на підприємстві.

Застосування інноваційних методів навчання дає змогу:

- покращити фінансово-економічні результати діяльності підприємства;
- вдосконалювати уміння та навички працівників підприємства;
- забезпечити ріст продуктивності праці працівника і групи працівників;
- покращити командну взаємодію й налагодити відносини в колективі;
- краще адаптуватися працівникам до нововведень;
- розвивати креативність працівників й здатність оперативно приймати раціональні рішення.

Обираючи найоптимальніший метод навчання працівника варто врахувати:

- термін та вартість навчання;
- прагнення працівника до розвитку власних внутрішніх задатків;

- бажання керівника розвивати здібності та навички своїх підлеглих;
- спрогнозувати ефект від проведення навчання.

Отже, однією з найважливіших складових розвитку підприємства є працівник, який повинен систематично вдосконалювати власні навички та здібності задля підвищення продуктивності праці та покращення економічного, організаційного й соціального ефекту. Часто успіх підприємства залежить від вдало обраної, вищим керівництвом, стратегії розвитку. Керівництво повинно вбачати у своїх працівниках не просто робочу силу, а нерозкритий потенціал, нові можливості, які варто вдосконалювати з метою забезпечення сталого та стабільного розвитку фірми.

Список літератури:

1. Шелюжак І.Г., Тодорюк С.І., Кифяк В.І. Інноваційні методи розвитку персоналу. *Бізнес Інформ.* 2020. №3. С. 437-444. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2020&abstract=2020_3_0_437_444
2. Волянська-Савчук Л.В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. *Економіка і організація управління.* 2019. № 1 (33) С.33-42.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛОУКОСТ-АВІАКОМПАНІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ РИНКУ ПОСЛУГ У СФЕРІ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ УКРАЇНИ

Хлопоніна-Гнатенко Ольга Іванівна

канд. екон. наук, доцент
Харківській національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

Степаненко Тетяна Олександрівна,

канд. екон. наук, доцент
Харківській національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва

Гіржева Ольга Миколаївна

канд. екон. наук, доцент
Харківській національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

Розвиток ринку послуг у сфері авіаперевезень, є одним з ключових та стратегічних напрямків для України. Насамперед, це пов'язано з тим, що Україна є найбільшою країною Європи з вигідним географічним розташуванням, що може претендувати на статус міжнародного транзитного хабу. Авіаційний транспорт відіграє значну роль у забезпеченні пасажирських і невідкладних перевезень вантажів по Україні. Це поза конкуренцією серед інших видів транспорту по швидкості доставки пасажирів і вантажів на великі відстані.

11 травня 2017 Рада ЄС офіційно затвердив надання безвізового режиму України Європейським Союзом. Ця подія викликала значне збільшення обсягу авіаперевезень, створення нових авіакомпаній в Україні, а саме дешевих авіаперевезень пасажирів за цінами, в порівнянні нижче традиційних авіакомпаній, в обмін на відмову від більшості традиційних пасажирських послуг. Лоукостери – сучасний вид авіаперельотів, який відрізняється економічністю та стриманим рівнем організації. Це бюджетний варіант пасажироперевезень з ефективною організацією бізнесу, яка й визначає низьку вартість квитків. Бізнес-модель лоукостерів виникла в США наприкінці XX ст. і успішно поширилася на Європу, де почала стрімко розвиватися [1, с.30]

Останнім часом лоукост-авіакомпанії стали самим швидкозростаючим сегментом на ринку авіаперевезень. За 2009-2019 рр. кількість дешевих рейсів зросла на 20%, тоді як кількість традиційних регулярних рейсів знизилася на 10%.

Потрібно відмітити, що у 2020 році регулярні польоти до 48 країн світу здійснювали 8 вітчизняних авіакомпаній, якими за рік перевезено 1284,6 тис. чол. При цьому процент пасажирського завантаження міжнародних регулярних

рейсів українських авіакомпаній зменшився на 11,9 відсоткових пункта та склав 69%.

В той же час до України виконувала регулярні польоти 31 іноземна авіакомпанія з 34 країн світу. Їх послугами впродовж звітнього року скористались 3323,5 тис. пасажирів, що на 64,7 відсотка менше, ніж у 2019 році, та становить 72 відсотка від загального обсягу регулярних пасажирських перевезень між Україною та країнами світу.

Зазначимо також, що поряд із вимушеним скороченням маршрутної мережі, згортанням низки напрямків та переорієнтацією багатьох авіакомпаній на здійснення чартерних перевезень, у звітному році було розпочато виконання міжнародних регулярних рейсів за 30 новими маршрутами, з них за 6 новими маршрутами – українськими авіакомпаніями [2].

Але не зважаючи на труднощі пов'язані з світовою пандемією, лоукостери є невід'ємним елементом світової авіаційної системи та широко поширеною моделлю ведення бізнесу, яка проникає на все більшу кількість ринків.

У 2017 р. з'явилась нова українська лоукост-авіакомпанія SkyUp, головним акціонером якої є ТОВ «ACS-Україна», якому також належить туристичний оператор JoinUp. До відкриття регулярних міжнародних рейсів компанія займалася внутрішніми і чартерними перевезеннями в інтересах туроператора JoinUp. Внутрішні рейси почали виконуватися ще в кінці травня, і на першому етапі польоти були між такими містами, як Одеса, Київ, Харків та Львів. Чартерні авіаперевезення компанія здійснює з Києва (аеропорт «Жуляни»), Харкова, Одеси, Львова та Запоріжжя на курорти Єгипту, Албанії та Туреччини. На початку осені перевізник SkyUp розпочав продаж квитків на чотири міжнародні напрямки з Києва до Тбілісі (Грузія), Софії (Болгарія), Попрада (Словаччина) та Барселони (Іспанія). SkyUp отримала сертифікат ТСО (Third country operator license) від Європейського агентства з безпеки в авіації EASA. Цей документ дає авіакомпанії право літати в 28 країн Європи, які входять у EASA, а також до Швейцарії, Норвегії, Ісландії, Ліхтенштейну, які є членами Європейської асоціації вільної торгівлі [3, с. 191].

Нині лідером серед іноземних авіакомпаній, які здійснюють дешеві авіаперевезення в Україні, є Wizz Air. Цей лоукостер у 2017 р. збільшив пасажиропотік на українських рейсах на 64% порівняно з попереднім роком і постійно працює над територіальним розширенням своїх рейсів та оптимізацією операційних витрат в Україні. Wizz Air виконує прямі рейси з Києва в Будапешт, Венецію, Лондон, Барселону, Кельн, Мілан, Гамбург, Неаполь та багато інших європейських міст. Крім того, в Україну здійснюють авіаперевезення такі лоукост-компанії:

- **Air Arabia** – авіакомпанія з ОАЕ. Здійснює польоти з Києва в 26 країн, переважно в Азію та країни Близького Сходу;
- **Pegasus Airlines** – авіакомпанія з головним хабом у Стамбулі. Турецький лоукостер пропонує дешеве повітряне сполучення з Південною та Північною Європою, Азією та Туреччиною. Вильоти здійснюються з Харкова, Донецька та Львова;
- **Ernest Airlines** – італійська лоукост-авіакомпанія. Польоти здійснюються

з аеропорту «Київ (Жуляни)» і з аеропорту «Львів» до Венеції і Неаполя;

- **UP** – ізраїльський авіаперевізник. Українці мають можливість із Києва долетіти до Тель-Авіва, Берліна, Будапешта та Праги;
- **Vueling Airlines** – іспанська авіакомпанія, яка здійснює рейси з Києва до Італії (Рим) та Іспанії (Барселона);
- **EasyJet Airline Company Limited** – це британська лоукост-авіакомпанія, базується в аеропорту Лондон Лутон. EasyJet є однією з найбільших лоукост-авіакомпаній Європи;

Також є низка лоукостерів, які здійснюють рейси з аеропортів України лише в одному напрямку. Серед них можна виділити такі:

- **Meridiana** – італійський лоукостер, що виконує маршрути з України в Італію (Київ – Калгарі, Київ – Ольвія, Київ – Неаполь);
- **FlyDubai** – компанія, яка виконує прямий рейс у Дубай з аеропорту «Бориспіль»;
- **EstonianAir** – виконує дешеві рейси з Києва (аеропорт «Бориспіль») до Таллінна;
- **AegeanAir** – лоукостер із Греції, що виконує дешеві рейси з київського аеропорту «Жуляни» до Афін;
- **GermanWings** – німецький лоукостер, який виконує рейси з Києва до Франкфурта-Майні і Мюнхена;
- **Air Baltic** – популярний лоукостер із Латвії. Літає з Києва (аеропорт «Бориспіль») до Риги;
- **Ryanair** – ірландський лоукостер, обслуговує рейси у повітряному просторі між Італією та Україною.

Враховуючи стрімке зростання пасажиропотоку серед лоукосткомпаній, в аеропорту «Бориспіль» відкрили з 2019 року термінал F, який обслуговує рейси лоукостерів, а також чартерних авіакомпаній[2, 4].

Але попри всі досягнення для більш швидкого розвитку лоукост-компаній, необхідно зробити такі кроки:

- Обслуговування для авіакомпаній, цим вони забезпечать зниження собівартості квитків для пасажирів. Оскільки у аеропортів немає ні масових потоків, ні істотних неавіаційних доходів, які б дали їм змогу це зробити без шкоди для власної економіки, необхідно надавати їм дотації (державою або місцевою владою);
- Необхідно поліпшити технічне оснащення багатьох регіональних аеропортів: а) підвищити інтенсивність оборотності літаків, тобто звести до мінімуму ймовірність закриття аеропорту за несприятливих погодних умов та зменшення часу, який судно буде простоювати в аеропорту. Відсутність хоча б одного з обов'язкових елементів – світлосигнальної системи, засобів антикорозійної обробки і т. д. – підвищує ризик зриву операційних графіків лоукостерів; б) приймати великі середньомагістральні літаки з максимально дозволеною кількістю місць, на яких лоукост-компаніям найбільш вигідно здійснювати авіаперевезення. На жаль, приймати такі літаки без обмежень у нашій країні можуть далеко не всі аеропорти: десь коротка злітно-посадкова смуга коротка, десь незадовільний стан покриття, десь перон не пристосований,

десь із терміналом складності тощо;

- Необхідно збільшити масовість ринку авіаційних перевезень. Наприклад, у країнах Європи цей показник сягає 8, 10, а то і 15 польотів, оскільки люди літають на роботу, навчання, у справах бізнесу, на вистави та концерти, тому що для них це звичайна справа. В Україні ж цей показник становить близько 0,8. Це пояснюється нестабільним станом економіки в країні, курсовими стрибками та невеликим рівнем середнього доходу порівняно з іншими європейськими країнами. Навіть безвізовий режим не забезпечив достатнього сплеску активності і, відповідно, масового мотивованого трафіку, а за умов пандемії COVID-19 цей показник зменшився враз;
- Низькотарифні авіакомпанії постійно підтверджують той факт, що ціна авіаквитка для пасажирів – головне в конкурентоспроможності авіакомпанії. Тому вони вдосконалюють управління компаніями, щоб стримувати зростання собівартості та, відповідно, зростання тарифів. Важливим для клієнтів є і наземна інфраструктура. Авіакомпанії повинні звертати увагу на обслуговування клієнтів в аеропорту. Мається на увазі своєчасна видача вантажів, дорога до аеропорту, готель, прилегла до нього територія та інше. Організація дозвілля на борту не повинна зводитися нанівець. Пасажири повинні бути забезпечені додатковими видами розваг. В силу науково-технічного розвитку при будь-яких умовах це стає цілком можливим. Але, на жаль, жодна з авіакомпаній не розвиває наземну інфраструктуру і це негативне явище має суттєвий вплив на конкурентоспроможність[2].

Умови ціноутворення в лоукостях спрямовуються на рекомендації найнижчих цін, що утворюються внаслідок модернізації та поліпшення змінних витрат. Якщо ціна надто низька, літак швидко заповниться, і це може спричинити збитки. Навпаки, якщо ціна занадто висока, існує ризик незаповнення місць на рейсі. Лоукостери пропонують невисокі ціни, намагаючись реалізувати послуги перевезення заздалегідь. Обидва підходи демонструють свою ефективність для перевізників, внаслідок чого конкуренція зростає, що спонукає авіаперевізників до подальшого вдосконалення процесів ціноутворення та управління доходами. У підсумку виграє споживач, який отримує більше вибору пропозицій та ринку авіакомпаній в цілому за рахунок збільшення обсягу повітряних перевезень.

Як наслідок, не звертаючи уваги на сучасні реалії української економіки, авіа- та транспортної інфраструктури, мрія про низькі ціни на авіаперевезення – об'єктивний процес, який відбувається в Україні приблизно десятироків і, без перебільшення, має позитивні зрушення та буде продовжуватися. Вхідження на авіаційний ринок перельотів українського лоукостера є підтвердженням цього. При цьому важливо пам'ятати про появу такої проблеми: загальне збільшення кількості рейсів (регулярні рейси, чартери та лоукостери) призводить до того, що аеропорти (особливо влітку) не можуть впоратись з такою великою кількістю рейсів із належною якістю та відповідною до стандартів ICAO безпекою.

Дані аналітичної компанії Standard & Poor's свідчать про те, що останнім часом бюджетні авіакомпанії захопили значну частку ринку та мають активний вплив на ціноутворення, особливо в Північній Америці та Європі. Вони готові й надалі знижувати тарифи задля повного завантаження своїх літаків. Деякі з них

поступово відходять від традиційної направленості на національні або регіональні маршрути та беруть направи міжнародні рейси більшої дистанції, варіюючись з Азії деяких трансатлантичних маршрутів. Загалом, це доволі важко, оскільки в бюджет закладені значні кошти на паливо та обслуговування літаків. Зазначивши, що населення України має низький рівень зарплати, природним є те, що лоукост- перевезення, в певному сенсі, феномен нашого часу[5, с.61].

Таким чином, можна дійти висновку, що низькобюджетні авіаперевізення мають значні переваги порівнянні з традиційними і задають темп всій світовій галузі авіаперевезень.

Список літератури:

1. Смерічевський С. Ф., Михальченко І. Г. Особливості трансформації світового ринку авіаційних перевезень. / Науковий вісник Ужгородського університету.Серія «Економіка». 2015. Вип. 2. С. 29–37.
2. Державна авіаційна служба України. URL: <https://avia.gov.ua/>
3. Гапоненко Г. І., Василенко А. В. Тенденції розвитку лоукост-авіакомпаній в Україні та їх вплив на вітчизняний туристичний ринок / Бізнесінформ. 2020 Вип. № 1. С. 189–196.
4. Сайт бюджетних авіаперевезень URL: <http://www.lowcostavia.com.ua/> .
5. Гричкоєдова М. В., Руденський М. А. Дослідження діяльності низькобюджетних авіакомпаній на ринку авіаперевезень України. / Економічний простір. 2018, Вип. № 139. С. 55–65.

РОЛЬ УРЯДОВОГО ФІНАНСУВАННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ ОБОРОННИХ БНП

Хмара Олександр Петрович

аспірант кафедри міжнародного бізнесу
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Важливим питанням фінансового характеру функціонування виробничих мереж багатонаціональних підприємств (БНП) в оборонній сфері є роль урядових контрактів у зниженні вартості капіталу для основних підрядників (т.зв. «праймів», компаній-інтеграторів цілих оборонних систем (ОЕМ)), що сприяє їх фінансовим показникам. Урядові контракти в оборонній галузі характеризуються особливими обставинами, які впливають на спосіб їх аналізу та оцінки ефективності діяльності компаній-підрядників.

Традиційні фінансові показники, наприклад EBITDA, не повною мірою відображають позитивний вплив участі в державних контрактах на прибутковість. Тому паралельно використовуємо складніший коефіцієнт – EVA². Варто зазначити, що EVA – це реальна акціонерна вартість, яку генерує компанія. Позитивний показник EVA в абсолютному вираженні свідчить про те, що компанія окупила вартість капіталу, а потім створила надлишковий прибуток для акціонерів. І навпаки, від’ємний EVA в абсолютному вираженні означає, що компанія не окупила собівартості використаного капіталу.

Для нашого аналізу ми обрали дев’ять головних підрядників Міністерства оборони США: Lockheed Martin, General Dynamics, Northrop Grumman, Raytheon, Huntington Ingalls Industries, Leidos, L3Harris Technologies, SAIC та оборонний напрямок Boeing [1]. Для порівняння було обрано декілька компаній з інших промислових секторів – 3M Co, Honeywell International, Roper Technologies, Danaher Corporation, Rockwell Automation. Наявна фінансова звітність обох груп компаній дозволила здійснити аналіз з та без врахування вартості гудвілу. Останнє зумовлено фактом, що гудвіл включає значні капітальні витрати, які не є частиною контракту компаній з урядом.

У нашому аналізі розрахунок EVA для компаній зроблено з певними коригування даних фінансової звітності, щоб краще відобразити результати діяльності компаній. Зокрема, додано витрати на НДДКР та операційну оренду назад до капіталу. Таким чином, спред EVA показує різницю між рентабельністю інвестованого капіталу (ROIC) компанії та його вартістю (CoC), вартістю боргу та власного капіталу.

Як видно з рис. 1, порівняно з компаніями-аналогами з інших промислових

² Дорівнює операційному прибутку після оподаткування мінус вартості використаного капіталу. Можна обрахувати двома шляхами: 1. NOPAT- (CoC * Capital); 2) (ROIC – CoC)*Capital

галузей головні оборонні компанії демонструють слабшу динаміку рентабельності (EBITDA), з маржою приблизно вдвічі меншою від аналогів (26 % проти 13 % у 2019 р., відповідно). Такі значно нижчі рівні EBITDA, на нашу думку, можна пояснити операційною неефективністю у порівнянні з компаніями-аналогами з інших промислових секторів. Також останнє можна пояснити суворими нормативами та стандартами, які є основою контрактів на постачання озброєнь державі, а також традиційним підходом до контрактів у цій сфері – «вартість +».

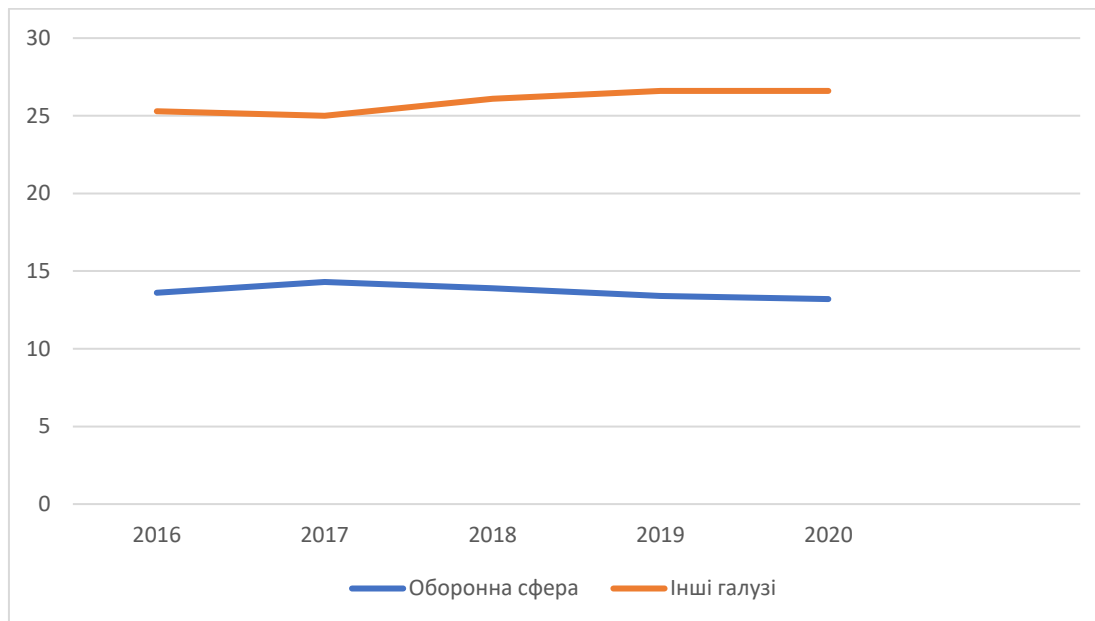

Рис. 1. Середня маржа EBITDA головних підрядників в оборонній сфері та інших галузях, 2016-2020 р. [2; 3]

З іншого боку, незважаючи на значно нижчу маржу, основні підрядники в оборонній галузі торгуються із суттєвою надбавкою до балансової вартості, якщо порівнювати з тими ж промисловими компаніями.

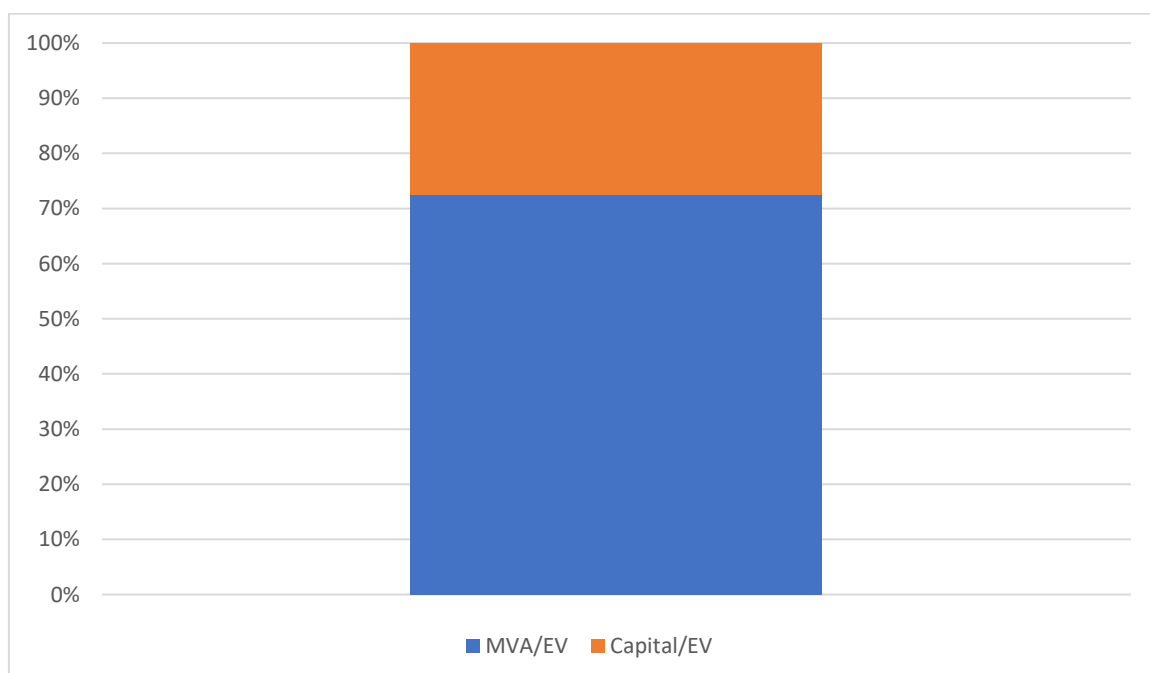

Рис. 2. Середній показник MVA/EV для головних постачальників в оборонній сфері, 2020 р. [2]

На нашу думку, такі значні премії до оцінки оборонних БНП можна пояснити двома чинниками: результативність EVA головних підрядників, а також тривалий період конкурентних переваг, якими користуються ці компанії з точки зору інвесторів.

Основні компанії-підрядники оборонної сфери постійно створювали значну додаткову вартість для акціонерів, яка вимірюється розміром EVA. Як бачимо з рис. 3, провідні оборонні підрядники показували двозначні числа EVA протягом останніх 10 рр. З 2014 р. цей показник був переважно вищим, ніж для компаній-аналогів з інших промислових секторів, незважаючи на те, що перші мали значно нижчу рентабельність (EBITDA).

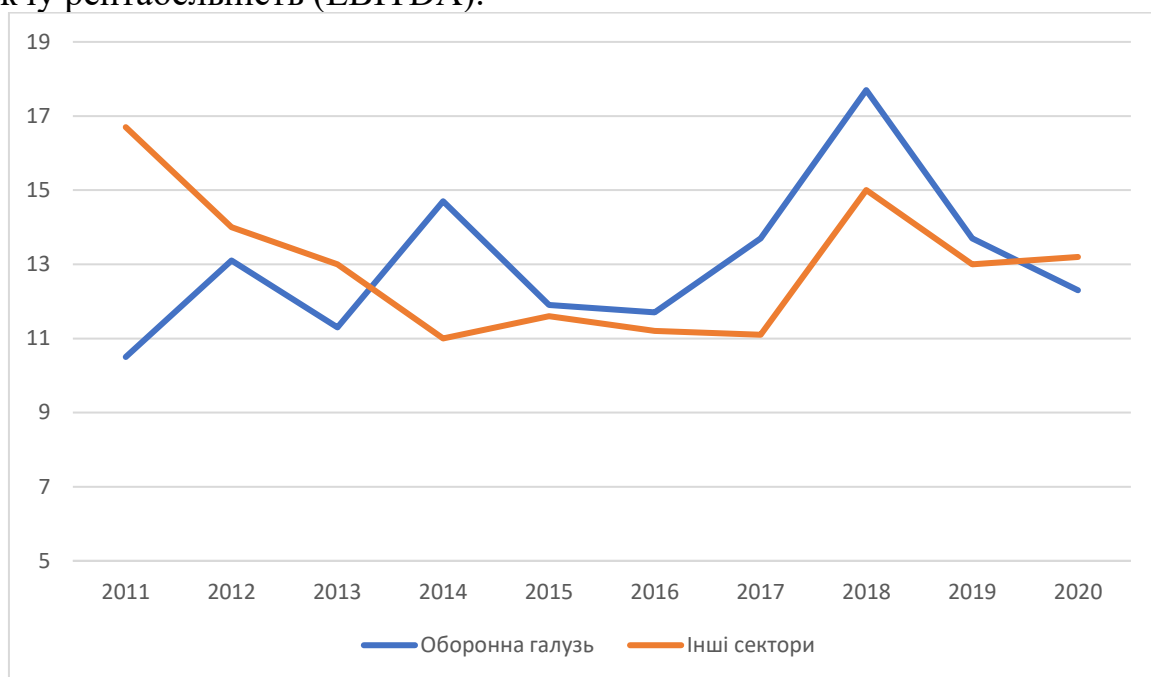

Рис. 3. Різниця у EVA для оборонного сектору та інших промислових секторів, 2011- 2020рр. [2; 3]

Оскільки державні контракти відшкодовують повною мірою або більшу частину необхідного капіталу для кожного оборонного проекту, власний капітал залучається значно менше і швидко поповнюється капіталом з джерела з низьким рівнем ризику, тобто урядового фінансування.

Це дозволяє оборонними компаніям мати в 1,5 рази більше кредитне плече у порівнянні з іншими промисловими компаніями, зберігаючи при цьому вартість капіталу на однаковому рівні.

Триваліший період конкурентних переваг означає, що компанія може користуватися позитивною дохідністю протягом більш тривалого періоду часу. Це, в свою чергу, призводить до вищої вартості. У випадку з головними оборонними підрядниками США довший конкурентний період зумовлений високими бар'єрами для проникнення у галузь. Сучасна технологічно складна техніка, спеціалізована та кваліфікована робоча сила та вимоги до ліцензування

роблять галузь висококонцентрованою та перешкоджають потенційним новим конкурентами виходити на ринок. Незважаючи на те, що певна конкуренція спостерігається на периферії галузі, вона жодним чином не загрожує найбільшим її гравцям.

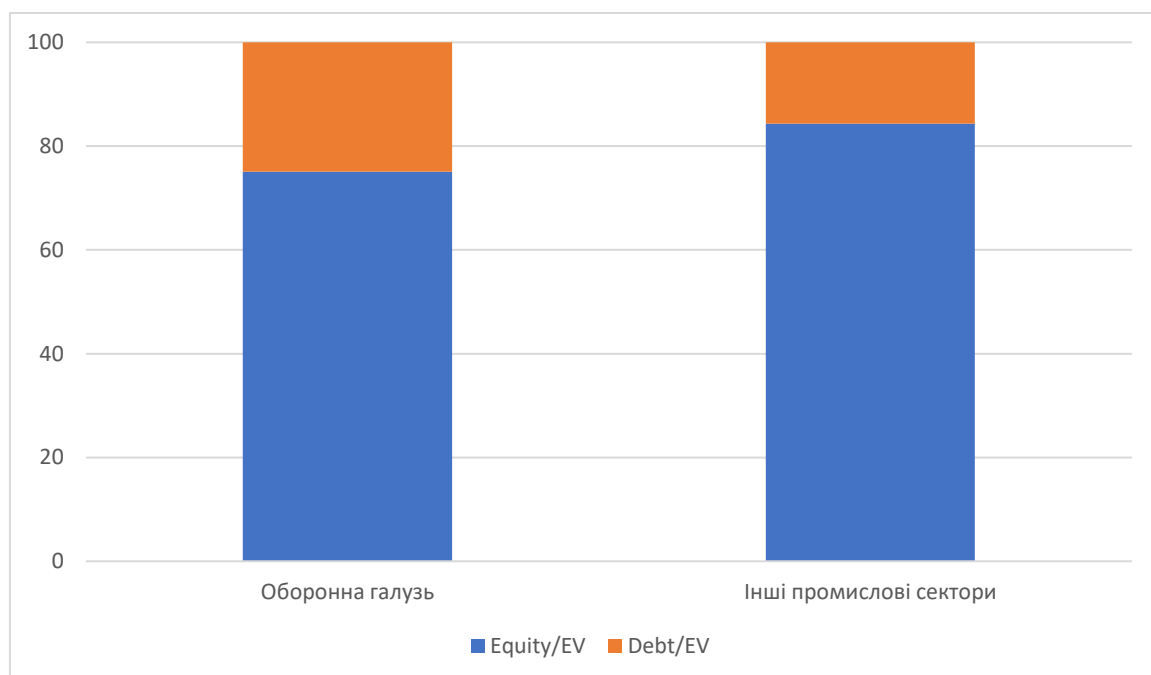

Рис. 4. Середнє значення співвідношення власного та запозиченого капіталу до вартості компаній, липень 2020 р. [2; 3]

Поточні умови державних контрактів призводять до значних показників прибутковості. Однак, зосереджуючись виключно на традиційних показниках, таких як EBITDA, не можливо врахувати вплив капіталу.

Таким чином, найбільші оборонні БНП, які є ядрами глобальних виробничих мереж, значним чином виграють від участі в урядових оборонних контрактах. Як мінімум, вони отримують зниження вартості капіталу. Традиційні фінансові показники, наприклад EBITDA, не демонструють справжню ефективність роботи цих компаній. Використання EVA з використанням порівняльного аналізу для оборонних та інших секторів дозволило показати справжні економічні показники головних БНП.

Література:

1. Top 100 Contractors Report. Fiscal Year 2019. URL: https://beta.sam.gov/api/prod/databank/v1/reports/static/download?fileName=Top_100_Contractors_Report_Fiscal_Year_2019&fileType=xls&api_key=null.
2. Aerospace and Defense Constituents. S&P Capital IQ. URL: <https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/Lists/Constituents.aspx?listObjectId=100884800>
3. Industry Constituents. S&P Capital IQ. URL: <https://www.capitaliq.com/CIQDotNet/Lists/Constituents.aspx?listObjectId=100884800>

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Швець Наталія Романівна

д.е.н., професор, проректор з навчально-методичної роботи,
Університет банківської справи

Акритов Андрій Анатолійович

аспірант, Університет банківської справи

Важливим питанням ефективної організації та функціонування фінансового моніторингу є дослідження передумов виникнення та необхідності формування системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. В цьому контексті хотілось би коротко зупинитися на передумовах інституціоналізації фінансового моніторингу. Основоположним механізмом інституціоналізації функціонування фінансового моніторингу розглядаємо міжнародне співробітництво у цій сфері, результатом якого є типологічні звіти, що використовуються суб'єктами фінансового моніторингу ідентифікації та запобігання неправомірних фінансових операцій. Мова йде, в першу чергу, про формалізовані критерії, за якими операції вважаються позанормативними і дозволяють шляхом порівняння та аналогії точніше та скоріше знайти ознаки злочинності операцій, що здійснюються, тобто дають змогу своєчасно відреагувати на сумнівність тих чи інших операцій. При цьому повністю підтримуємо науковця О. Акімову в тому, що процес інституціоналізації розподілу повноважень, компетенцій, відносин між окремими органами, які здійснюють фінансовий моніторинг, ґрунтується на таких групах передумов, як історичні, змістовні та функціональні. [1] Саме ці групи передумов у сукупності з дослідженими та визначеними нами першопричинами будуть безпосередньо визначати організаційну структуру, функціональне призначення та характер взаємодії з іншими інституціями окремих національних систем фінансового моніторингу.

Разом з тим не можна забувати про значний вплив на формування національних систем фінансового моніторингу процесів тінізації в економіці конкретної держави. Процеси тінізації охоплюють багато сфер функціонування держави, зокрема однією ланкою у фінансовій сфері є одержання та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом. Вони можуть використовуватися злочинними угрупованнями:

- 1) на покриття поточних витрат злочинців, організацію злочинів і споживання;
- 2) нагромадження у вигляді готівки, дорогоцінностей, інших предметів розкоші;
- 3) розвиток злочинної діяльності і її диверсифікацію;
- 4) інвестицій у легальну економіку тощо.

Явище злочинності тісно пов'язане з економікою, оскільки саме функціонування її (злочинності) нерозривно пов'язане з фінансовими кошами, фінансуванням тих чи інших правопорушень, а отже з економічними проявами

функціонування суспільства. Внаслідок «вростання» злочинності в економічні процеси можуть відбуватися значні зміни в економічних параметрах та цифрових орієнтирах, а також значно знижуватися ефективність застосовуваних державою соціально-економічних заходів впливу на розвиток соціальних процесів. [2; 165]

Зокрема, наприклад, тіньове підприємництво веде до значних втрат бюджетних ресурсів, завищення рівня оподаткування, глибокого розмежування людей за рівнем доходів, унеможливлення створення сприятливого інвестиційного клімату, дестабілізує грошовий обіг, керованість соціально-економічними процесами. [3; 202] Також небезпечним є зрощування тіньового капіталу з державним апаратом. Посилюється вплив тіньового капіталу на різні сфери політичного життя, зокрема діяльність партій, народних депутатів, регіональних владних структур і органів місцевого самоврядування, засоби масової інформації. Все це підриває авторитет системних перетворень, міжнародний імідж держави, загрожуює національній безпеці. [4; 121]

Саме в цьому контексті набуває особливої актуальності діяльність державних органів, спрямована на запобігання відмиванню злочинних доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, що здійснюється в процесі фінансового моніторингу. По суті фінансовий моніторинг покликаний відстежувати та запобігати тіньовим схемам в економіці, а відтак зниження рівня тінізації економіки можна розглядати в якості одного із завдань фінмоніторингу. Отож переконані, що наявність тіньової економіки в державі являється системною передумовою виникнення та функціонування фінансового моніторингу. Відтак, узагальнюючи результати проведених авторами досліджень констатуємо, що найважливіші передумови виникнення та необхідності функціонування фінансового моніторингу полягають у наступному (рис. 1):

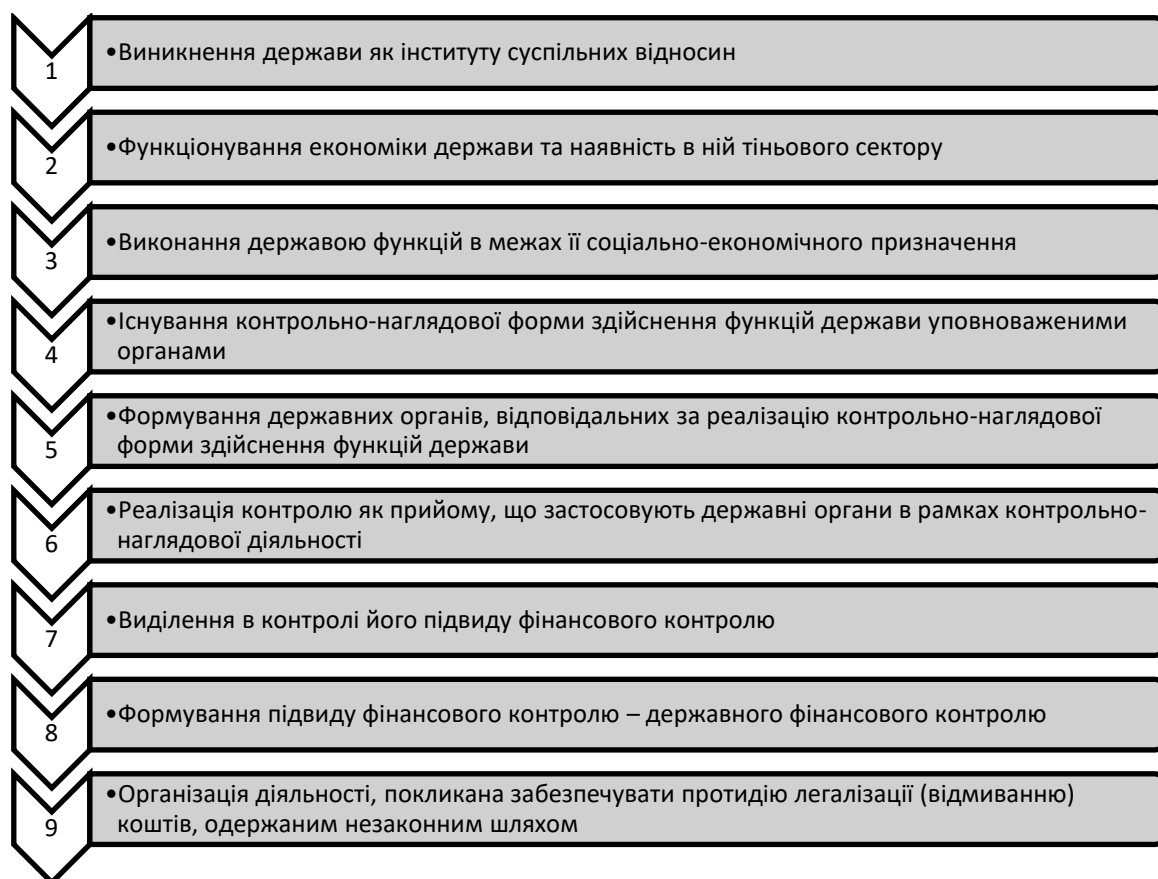

Рис.1. Передумови виникнення та необхідності функціонування фінансового моніторингу*

* Розробка автора

виникнення держави як інституту суспільних відносин; функціонування економіки держави та наявність в ній тіньового сектору; виконання державою функцій в межах її соціально-економічного призначення; існування контрольно-наглядової форми здійснення функцій держави уповноваженими органами; формування державних органів, відповідальних за реалізацію контрольно-наглядової форми здійснення функцій держави; реалізація контролю як прийому, що застосовують державні органи в рамках контрольно-наглядової діяльності; виділення в контролі його підвиду фінансового контролю, спрямованого на усунення протиправних дій, що стосуються фінансових відносин; формування підвиду фінансового контролю – державного фінансового контролю, що спрямований на протидію позазаконній діяльності щодо державної власності та державних коштів уповноваженими державою органами; організація діяльності, покликана забезпечувати протидію легалізації (відмиванню) коштів, одержаним незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму і поширенню зброї масового знищення, в рамках реалізації державного фінансового контролю (уповноваженими державними органами) та меншою мірою фінансового контролю, організаційна структура, функціональне призначення та характер взаємодії з іншими інституціями якої зумовлюється історичними, змістовними та функціональними факторами розвитку суспільства.

Список літератури

1. Акімова, О.В. Інституційні передумови формування системи фінансового моніторингу в Україні / О.В. Акімова // Ефективна економіка. – № 10, 2013.
2. Кальман, О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження / О.Г. Кальман. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 433 с.
3. Чубенко, А.Г. Значення підвищення ефективності фінансового моніторингу для забезпечення економічної безпеки держави / А.Г. Чубенко // Південноукраїнський правничий часопис. - № 3, 2014. – С. 203-206.
4. Економічна безпека: навчальний посібник / [О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко] – КНУВС. – 2008. – 400 с.

ЗМІНА ТЕМПЕРАТУРНОГО РЕЖИМУ В ПОЛТАВІ ЗИМОЮ ЗА ОСТАННІ ДВАДЦЯТЬ РОКІВ

Дєрябіна Інна Олексіївна

викладач, спеціаліст вищої категорії

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

Уманська Ольга Володимирівна

к.геогр.н., директор центру прогнозів

Одеський державний екологічний університет

Зміна температурного режиму на регіональному рівні в контексті глобального потепління та зміни клімату є дуже важливим питанням, яке потребує детального вивчення.

За географічним положенням м. Полтава належить до помірного континентального типу клімату [1]. Одним з найважливіших кліматичних показників є середня місячна температура повітря. Розподіл якої в зимові місяці представлений на Рис. 1.

Рисунок 1. Середня місячна температура повітря в Полтаві 2001-2020рр.

Клімат міста Полтави поступово змінюється у бік потепління (особливо в холодне півріччя). В грудні середня місячна температура повітря не опускається нижче -5 °C, а середня за двадцять років температура грудня складає - - 1,9°C. В січні, найхолоднішому місяці року, середня місячна температура змінюється від 0,8 °C (2007р.) до -6,6 °C (2011р.). Середня за двадцятирічний період температура січня склала -4,2°C. В лютому у Полтаві середня місячна температура з 2001 по 2020рр. коливалася від +2,7°C (2002р.) до -10,3 °C (2012р.). Загальний тренд показує тенденцію до зростання температури повітря у грудні та лютому та зниження температури у січні.

Було проведено порівняння середньої місячної температури зимових місяців у Полтаві за 2001-2020рр. з кліматичною стандартною нормою 1961-1990рр. (Рис.2).

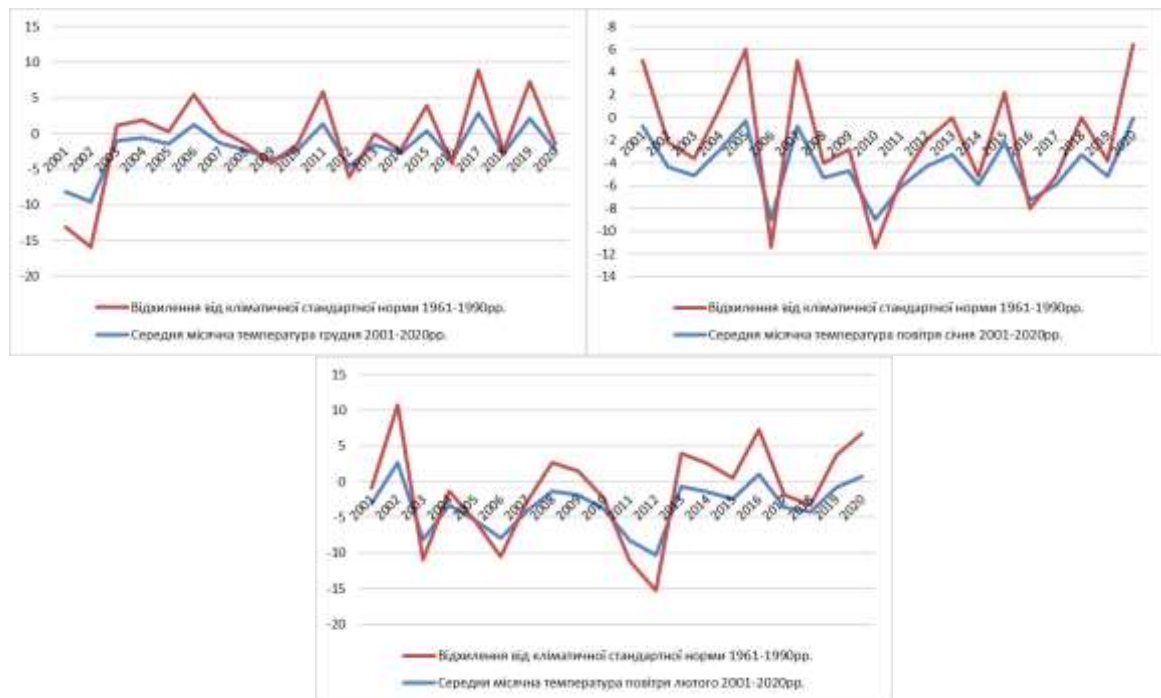

Рисунок 2. Середня місячна температура повітря та її відхилення від кліматичної стандартної норми

Як видно з Рис.2 найтеплішим за період дослідження був лютий 2016 року та січень 2020, коли середня місячна температура повітря перевищила кліматичну стандартну норму на 6,3°C та 6,5 °C відповідно. А найхолоднішим – грудень 2002 року, коли температура опустилася на 6,4°C нижче норми. Досить теплою була зима 2015 року, коли у всі місяці середня місячна температура перевищувала норму від 2,9 °C (лютий) до 4,4 °C (січень). Взагалі, починаючи з 2013 року, середня місячна температура повітря майже не опускалася нижче норми. Середнє за двадцять років відхилення від кліматичної стандартної норми середньої місячної температури повітря у всі зимові місяці є додатним. Найбільшого значення воно досягає у січні, і складає 2,3 °C.

В кінці XX ст. та на початку XXI ст. у Полтаві спостерігається ріст температури повітря. Починаючи з 2017 року у зимові місяці відмічається додатна аномалія температури. Це свідчить про потепління клімату не лише на глобальному рівні, але й на регіональному.

Список літератури:

1. Клімат України. За ред. В. М. Ліпінського, В. А. Дячука, В. М. Бабіченко. К.: Вид-во Раєвського. 2003. 343 с.

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД РЕКИ УБОРТЬ

Смилый Павел Николаевич

аспирант,
Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки, аспирант, г. Луцк, Украина

Введение. На сегодня в области рационального использования природных ресурсов Украины достаточно актуальным является вопрос экологической ситуации в бассейнах малых рек. Ведь бассейн малой реки является индикатором состояния окружающей среды, который обусловлен уровнем антропогенной нагрузки, что испытывают ландшафты, почвы, поверхностные и подземные воды, растительный и животный мир, атмосфера.

Несмотря на значительную роль рек во многих процессах, происходящих в природе, их современное состояние оценивают как критическое. Проведение своевременных и систематических наблюдений за состоянием поверхностных вод бассейнов рек является необходимой задачей при прогнозировании их изменений [1; 2].

Анализ научных публикаций по экологической оценке качества вод рек Украины, свидетельствует о ее проведении по административно-территориальному и бассейновому принципу [3].

Большой вклад в методологию комплексной интегральной оценки экологического состояния бассейнов рек сделали В. Н. Жукинский, С. И. Снижко, В. К. Хильчевский, А. П. Чернявская, А. В. Яцык и другие.

Цель исследования - экологическая оценка поверхностных вод реки Уборть в пределах Житомирской области.

Для достижения указанной цели решались следующие задачи:

- 1) проведен сбор, структурирование и систематизация гидрохимических, гидрофизических и гидробиологических данных в воде реки Уборть по наихудшим значениям показателей;
- 2) осуществлен анализ природных и антропогенных факторов, обуславливающих загрязнение поверхностных вод реки;
- 3) рассчитано блочные и экологические индексы качества воды, а также обобщены и определены классы, категории и субкатегории состояния качества воды.

Экологическую оценку качества поверхностных вод реки Уборть выполнено в соответствии с «Методикой экологической оценки качества поверхностных вод по соответствующим категориям» [4]. Методика основывается на показателях трех блоков (I_1 – блок показателей компонентов солевого состава в пресных водах; I_2 – блок трофо-сапробиологических (эколого-санитарных) показателей; I_3 – блок показателей содержания специфических показателей токсического и радиационного воздействия). На заключительном этапе был рассчитан интегральный индекс (I_E) экологической оценки качества вод и

определен класс и категории качества воды.

Исходными материалами служили информационные материалы Государственного агентства водных ресурсов Украины за 2018-2019 гг.. Исследования проводились в трех утвержденных пунктах гидроэкологических и санитарно-гигиенических наблюдений: 1) пгт. Емильчино, в районе поселка (240,0 км от устья реки); 2) пгт. Олевск, в районе поселка (192,0 км); 3) п. Перга, 500 ниже поселка, 800 м ниже впадения р. Перга (172,0 км).

Река Уборть – правый приток Припяти. Протекает на Украине и в Белоруссии. Длина реки составляет 292 км, в пределах Житомирской области – 174 км (66,4%), площадь водосбора 5820 км², в пределах области – 3808 км² (65,4%) [5]. Уборть берет начало в низменном болоте возле п. Андреевичи Новоград-Волынского района, течет с юга на северо-запад и с северо-запада на северо-восток, впадая в Припять на 280 км выше ее устья. Бассейн реки занимает северную часть Полесской низменности. Питание реки преимущественно снеговое (весеннее половодье дает 60% речного стока) со значительной долей болотного [6].

Экологическая оценка качества воды по солевому составу (I_1) на отдельных участках реки Уборть в пределах Житомирской области включала оценку качества речных вод по критериям минерализации, хлоридов, сульфатов и определения ионного состава речных вод.

Минеральный состав воды реки Уборть по наихудшим значениям составляет 350 мг/дм³. Возле пгт. Емильчино сумма ионов составляет 510 мг/дм³, через сброс недостаточно очищенных сточных вод предприятий пищевой промышленности. Поэтому, по наихудшим значениям минеральных веществ вода из 1 категории переходит в 2 категорию качества. В целом, поверхностные воды реки Уборть по наихудшим значениям суммы ионов соответствуют 1 категории качества - «отличные», «очень чистые».

Содержание хлоридов и сульфатов зависит от природных условий формирования химического состава воды и степени интенсивности хозяйственной деятельности на водосборе.

По значениям сульфатов воды реки Уборть очень загрязненные. Это лучше всего наблюдается в створе пгт. Емильчино – 3 категория качества (в других створах – категория 1, 2)

Оценка по критериям загрязнения компонентами солевого состава свидетельствует о том, что воды реки Уборть соответствуют II классу качества ($I_1=2,3$), воды «очень хорошие» по состоянию, «чистые» по степени чистоты.

Экологическая санитарно-гигиеническая оценка качества воды трофо-сапробиологического блока (I_2) выполнена по гидрофизическим, гидрохимическим показателям и индексам сапробности. Конечным результатом оценки является определение трофности и зоны сапробности вод согласно экологической классификации качества поверхностных вод по трофи-сапробиологическим критериям. Анализ качества воды реки Уборть, оцененной по результатам усредненного вычисления трофо-сапробиологическим индексов показал, что вода реки в пределах Житомирской области относится к III классу ($I_2=4,8$), по состоянию «посредственные», по степени чистоты «слабо

загрязненные», ев-политрофные, α - мезосапробные.

Относительно блока специфических веществ токсического действия (I_3), то в речном бассейне Уборть наблюдения проводились только в створе с. Перга (II класс). Поэтому экологическую оценку по данному блоку можно считать ориентировочной.

По итоговым значениям интегрального экологического индекса ($I_E=3,6$) поверхностные воды реки Уборть относятся к III классу 4 категории качества воды и характеризуются, как «достаточно хорошие» по состоянию и «слабо загрязненные» по степени чистоты.

Результаты экологической оценки качества поверхностных вод реки Уборть свидетельствуют о необходимости проведения целенаправленных мероприятий по улучшению экологической ситуации и защиты экосистемы реки и определение основных направлений по улучшению состояния водных ресурсов в пределах Житомирской области. Определение качества воды реки Уборть имеет большое значение для оценки экологической ситуации бассейна Припяти, определения основных направлений водоохраной деятельности по оздоровлению экологического состояния каждого водного объекта и установления экологических нормативов качества воды.

Литература:

1. Яцык А. В. Экологические основы рационального водопользования К. : Генеза, 1997. 640 с.
2. Водогосподарська екологія. В 4 т., 7 кн. Т. 3, кн. 5. / А. В. Яцик. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
3. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000, establishing a framework for Community action in the field of water policy // Official Journal of the European Communities. EN. – 22.12.2000. L. 327. pp. 1–72.
4. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / В. Д. Романенко, В. М. Жукінський, О. П. Оксіюк, А. В. Яцик. – К., 1998. 28 с.
5. Паламарчук М. М., Закорчевна Н. Б. Водний фонд України : довідковий посібник / за ред. В. М. Хорєва, К. А. Алієва. Київ : Ніка-Центр, 2001. 392 с.
6. Гідробіологія і гідрохімія річок Правобережного Придніпров'я / В. В. Поліщук, В. С. Травянко, Г. Д. Коненко, І. Г. Гарасевич. Київ : Наукова думка, 1978. 271 с.

THE ARMY AND MILITARY OFFICIALS OF CHINA IN THE TANG DYNASTY ERA (618-907)

Kozlovskiy Serhii

Ph.D., Associate Professor,
Department of History of Middle Ages and Byzantine Studies,
History Faculty,
Ivan Franko National University of Lviv

The Tang Dynasty (618-907) is considered to be the heyday of the early medieval Chinese Confucian meritocratic bureaucratic empire – during this period due to the successful land reform, which provided a systematic receipt of taxes to the treasury, the establishment of a single national currency and the use of free labor. As a result, roads, canals, palaces, temples, and entire cities were built in the empire, crafts and trade developed rapidly, and the army (禁軍) and military-official apparatus prospered.

The **purpose** of this study is to analyze the formation and features of the army and military officials of the Chinese Empire during the Tang Dynasty. The **object** of study is the army and military officials of the Tang era. The **subject** of the study is a set of articles on the Tang and later Sung codes, the provisions of a number of imperial edicts of the Tang era, which reveal the status of military officials, military personnel and the internal structure of the army.

The major sources for the study are the materials, contained in dynastic histories - "Sui Shu" – Sui history (581-617), and two Tan stories – compiled in the middle of X century under the leadership of the official Liu Xu "Jin Tang Shu" – Old Tang history and its extended historian and writer Ouyang Xu (1007-1072) – "intoxicated old man", a variant – "Xin Tang Shu" – New Tang history [6, 29-30].

The territory of the "Celestial Empire" was divided into ten provinces (and simultaneously into military districts), which in their turn were divided into districts and counties. The districts and the counties differed in the size of a territory, their population, the amount of taxes and, accordingly, were divided into categories, which affected the status and number of officials who managed them. The supreme power was concentrated in the sacred person of the emperor, a living deity - the son of Heaven and at the same time the supreme commander of the armed forces of the empire. And he, possessing unlimited rights, had to rule the country in concordance with the traditions and laws, relying on an extensive bureaucracy. Traditionally, the ruler was considered to be the representative of the higher celestial forces and the leader of their will. Officials were deemed to be the eldest sons of the emperor, and all the others – the younger sons. The emperor had the highest legislative, judicial and military power, the imperial throne was inherited by the emperor's eldest son, other sons received principalities – shares, whose lands were considered to be their property [2, 545].

The emperor's closest assistants were two chancellor advisers: the left (he was usually considered the senior one) and the right. Their positions were usually occupied

by the members of the imperial house or influential dignitaries. The country was governed through three chambers: the Cabinet of Ministers (Shang-shushen Chamber), the Court Council, and the State Chancellery. The Cabinet of Ministers was mainly in charge of the executive branch, and the other two chambers prepared and published the emperor's decrees.

The Executive power was exercised through six traditional departments, divided into two groups. The first (governed by the senior chancellor) included the departments of ritual, rank, finance, the second – the troops, the penitentiary, public works. At the provincial level, there were bureaucratic councils, governed by a deputy governor [3, 229]. In order to protect the northern borders from nomadic "barbarian" tribes and to ensure the security of the trade routes, leading to the countries of the Western Territory, the central imperial government created the institution of the governor-general. Those people, who held this position were endowed only with military authority. The county (there were about 1,500 of them in the empire) was usually represented only by a chief, who was appointed by the central government and staffed by his assistants. Below the county centers, there were village organizations headed by the village headmen. In order to get a position in the Tang China, it was necessary to pass a system of competitive palace exams - keju (three levels) [3, 230]. Descendants of the nobility, officials, wealthy landowners who obtained a good education, successfully passed the palace exams and received the appropriate rank in the system of the bureaucracy of that period and could get a high position.

Investigating the issue of the formation of the Tang dynasty army, we can identify three main stages in the establishment of the armed forces:

- *creation of dance troops (618-649) - the beginning of the formation of the system of fubins and the existence of the people's militia;*
- *a single imperial army (649-710) - the dominance of the regular system of fubins;*
- *period of disintegration (710-907) - the creation of troops of constant readiness and tsedushi.*

Fubin (Chinese: territorial troops) appeared under General Yuwei Tai in the Northern Wei era (the 5th century). At that time, some families (mostly descendants of the conquerors of the north) were exempt from taxes and duties, but were obliged to expose soldiers for service. At first, such system existed only in the north and provided military personnel with excellent privileges. The Tang emperors inherited more than 600 Fubin formations (4,800-720,000 soldiers). In 637 the order of service in these armies was established (折衝府; zhechongfu). There were 634 of the mentioned units. The officers were local officials (usually no-hans to the top command, and representatives of local regional ethnic elites), and soldiers were recruited among local residents. According to the provisions of the legislation of the time, men, aged from 20 to 60, served in the imperial troops. Fubin was represented by three types of troops – cavalry, infantry and archers. There were officer positions in Fubin - general manager (折衝都尉; zhechung duwei), left and right steadfast and courageous general manager (左右果毅都尉; tsoi yu goi duwei), chief administrator (長史; zhangshi), co-manager in personnel affairs (兵曹參軍事; tianjunshi), commander (別將; bejiang), bailiff (ke; xiaowei). The latter headed the Tuan (團, 300-200 people). Tuan was divided into dui (隊, 50 people), and dui into ho (火, 10 people). The Fubins were divided between the

capital's guards of the emperor (12, later 16) and the heirs to the throne (13). As a rule, the farther the Fubin was from the imperial capital, the longer was the service life of its soldiers. Thus, in the Fubins, which were at a distance of 50 li from the capital, this period was 1-5 months, and in the Fubins, which were at a distance of more than 2000 li - from 1 to 12 months. Some men were sent for three months to the border garrisons [6,111].

Take into consideration, that the fubins had their advantages and disadvantages. The positive thing was that the soldiers of these units did not get wages and had no security. However, along with this, it was not possible to quickly gather these units in one place; the soldiers did not have the proper training to conquer the professional enemy fighters. At the same time, the soldiers did not receive rewards for performing well in battle. The families of the fallen soldiers did not receive compensation. Lack of funding led to mass desertion, which is clearly traced in the pages of contemporary narrative sources [6, 111]. The geographical distribution of the fubins was uneven – most of these units were in the northwestern China, while two-thirds of the empire did not have a single Fubin at all. The fubins were completely abolished in 749.

There also existed border troops, which in 677 were taken under the control of the regular army. In 710 the frontier detachments were strengthened, creating 9 commands headed by tsedushi (Chinese 节度使). This position gave control over military, state revenues and state lands. Actually, it was the provincial governorship. Eventually, a tsedushi revolted in 755, causing the An Lushan uprising. The emperors had little control over the activities of the tsedushi of the northeastern provinces. Finally, in 737, the irregular troops were completely replaced by the regular units formed from volunteers among the population. The transition to a regular army led to a sevenfold increase in the defense budget – from 2 million copper cash in 712 to 12 million in 742 and 15 million in 755 [5, 215].

During the Tang Dynasty era, there were detachments of volunteers, including the Army of Fathers and Sons of the Northern Garrison. Jiangier soldiers served in the northern fortresses. Military settlements (tuntian) were established at the borders, whose soldiers simultaneously performed field work. In 724 the emperor recruited 120 thousand guards.

The emperor also formed the expeditionary troops, determined the troops, that should enter the army, who should be appointed as commander. The commander of the expeditionary army was (天下兵馬元帥, Tianxia Binma Yuanshuai) – the analogue of the modern marshal. According to Tundian (Comprehensive Canons), the expeditionary army consisted of 20,000 soldiers in seven divisions (from 2,600 to 4,000 men in each). In practice, only 14,000 of them were real fighters (including 4,000 equestrians and 2,000 archers), and the rest guarded the convoy and performed other functions [5,193]. The major operational and tactical unit was a platoon of 50 people. It consisted of five officers: a commander, a deputy, an ensign and two guardsmen. When the whole army was deployed, the troops were formed in two lines with cavalry on the flanks. The army also used scouts in the campaign – in four directions (south, north, west, east) sent a couple of scouts who patrolled the area at a distance of 2 to 30 li.

The Tan Empire inherited the tradition of using heavy cavalry that had existed since the time of the Trinity. But during the Tang Dynasty, the style of the battle

gradually changed, as their northern neighbors, the Turks, developed a mixed system of battle in which the cavalryman wore light armor and used a bow, spear and sword. Most often, mercenaries from nomadic peoples were recruited into the cavalry [4, 211]. One-handed sharp Jian swords, the sheaths of which were decorated with metal plates, were common among the equestrians. The equestrians had protective armor that could reach to the knee and even lower [12, 533]. During the Ta dynasty the armor could provide tremendous personal protection. In one case, Li Shimin's cousin, Li Taoxuan, was able to make his way through the enemy. During the battle, he used a similar technique several times. After the battle, there were so many arrows in his armor that he resembled a porcupine. The effective range of the bow against the fighters in armor was about 75-100 yards. Subsequently, the heavy cavalry was replaced by the light cavalry. After the An-Lushan uprising in the middle of the VIII century and the loss of northwestern pastures, Chinese cavalry almost completely disappeared as a military force [6, 116]. This can be explained by the fact that the horses of southern China were too weak and small to transport fighters in armor.

The infantrymen fought in infantry, closed formation, using spears or halberds. The Infantrymen used composite bows, and the crossbows were common in the south. Chinese soldiers used wooden rectangular shields with wedge-shaped tops. Brigantine and scaly armor were common among the armor. Infantry armor became more common in the Tang Dynasty, and about 60% of the soldiers were equipped with armor. Armor could be ordered from professional local gunsmiths or seized in battle. For example, during the Goguryeo-Tang War of 645-668, 10,000 pieces of iron armor were seized [8, 69]. Until the VII century the soldiers of the imperial army provided themselves with weapons and uniforms, and then the authorities took up this issue. The private ownership of military equipment, such as horse armor, long armor and crossbows, was banned. The army headquarters kept records of armor and weapons with a detailed record of the issued items. If there was a shortage, the soldier was ordered to pay restitution. The state also provided soldiers with clothing and rations. It should be noted that professional soldiers did not pay taxes and were exempt from duty [1].

Discipline played a very important part in the armed forces of the Tang Dynasty. During this period, there was a combination of two major Chinese legal studies – Confucianism and Legism. There was a system of penalties for evading from military service. The rules of the penitentiary system were defined in the Tang Liu Shui Criminal Code, which consisted of three parts. The sixth section of the second part collected military and mobilization guidelines and provided responsibility for the violations in these two important fields for the state. Articles 229, 231, 234, 235 and 236 provided penalties for evasion from the military service. Thus, the article 229 stated that anyone who was late for a large gathering was punished with 100 blows of heavy sticks [1]. For each subsequent 3 days the punishment was increased by one degree. If the commander did so, the punishment was increased by two degrees. Those, who were appointed and sent for escort, but were late, according to each case, the punishment was reduced by one degree.

Thus, in the Tang Dynasty, a powerful military system was formed, which went through a difficult path of evolution from the system of fubin – territorial troops and local militia, to the creation of a network of tsedushi – military governors, which

provided a centralized military-administrative apparatus, weakening the influence of aristocratic clans, on one hand, and on the other hand, it formed a powerful system of provincial defense. Provision of military personnel of the Tang Dynasty army was carried out through the successful passing of state exams (military service remained promising), which also provided the holder of the degree with certain tax and judicial benefits. Another important aspect of the Fubin system was the constant circulation of senior military personnel, which ensured the connection of the imperial house with local elites, as well as the unification of national identity – military officials used a clearly unified language and were the bearers of common cultural values in the "melting pot" of the Chinese Empire.

References:

1. Антонов Ю. Ответственность за преступные уклонения от военной службы по Уложению китайской династии Тан 29.06.2016 («Военно-юридический журнал», 2014, №5) URL: <https://center-bereg.ru/e4.html>
2. История Китая. Под ред. А.Меликсетова Москва: Изд-во МГУ, Высшая школа, 2002. 736 с.
3. Козловський С. Система шкіл та державних екзаменів у середньовічному Китаї епохи династії Тан / Сергій Козловський // Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2015. – №1. – С. 225–232
4. Полохало Ю. Управление Китаем в эпоху Тан //Управленческое консультирование. 2005. №4. С.211-216.
5. Попова И. Конница в китайской армии начала Тан (VII в.)/Записки восточного отделения Российского археологического общества. 2006. С.210-214.
6. Хрестоматия по истории средних веков // в 3-х томах. Под ред. акад. С. Д. Сказкина. – Том I, Раннее средневековье. – М. : Соцэкгиз, 1961. – 688 с.
7. Etienne Zi. Pratique Des Examens Militaires En Chine. Varietes Sinologiques. – No. 9. – Shanghai, 1896. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://archive.org/details/pratiquedesexam00zigoog>
8. Pulleyblank E. G. The Consonantal System of the Old Chinese / Edwin George Pulleyblank. – London: «Asia Major». – Vol. IX. – 1962. – 265 p.
9. Willfogel K. A., Feng Hsia-sheng. History of Chinese Society Liao (907-1125) / K. A. Willfogel. – Philadelphia – New York: American Philosophical Society, distributed by the Macmillan Company, 1949. – 752 p.
10. Graff D. Medieval Chinese Warfare, 300-900. London: Routledge, 2002. – 298 p.
11. Peers C. Soldiers of the Dragon: Chinese Armies 1500 BC - AD 1840. London: Osprey Publishing Ltd, 2006. 248 p.
12. 谢尔盖. 唐朝(618_907年) 中国文人家族的法律地位和性别关系 /谢尔盖 // 青年汉学家研修计划论文集, 2016, 上海: 上海社会科学院. - 531-537 页.

ЗАКОНОДАВЧА СТРАТИФІКАЦІЯ ДВОРЯН БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Захарова Оксана Володимирівна

фахівець кафедри судових енергетичних установок і систем,
Дунайський інститут національного університету «Одеська морська академія»

На території Бессарабії після її приєднання до Російської імперії у 1812 р. почав формуватися дворянський суспільний стан з представників місцевого елітарного прошарку населення, яке виконувало схожі обов'язки з представниками російського дворянства [1].

У Російській імперії за представниками місцевої еліти – бояринами визнали права особистих дворян [1, с. 20-21]. Вони отримали цей статус офіційно згідно наказу від 10 березня 1847 р. [2, с. 117].

Привілейовані місцеві соціальні групи Бессарабії стали отримувати дворянський статус після проведення засідань комісії 1821 р., котра була створена за розпорядженням керівника Бессарабської області генерал-лейтенанта Інзова [1]. Після розгляду документів комісією і прийняття нею позитивного рішення, дворянські роди заносили до губернської родословної книги, яка була поділена на 6 частин. Кожна з частин відповідала способу отримання дворянського статусу. Бессарабська родословна книга була затверджена указом від 29 січня 1845 р. [2, с. 115]. За весь час існування Бессарабської дворянської родословної книги у неї було записано 486 родин [3].

Згідно Зводу законів Російської імперії 1910 р. спадкове дворянство можна було отримати трьома способами: пожалуванням від монарха, при отриманні відповідного чину на службі, а також за нагородження російським орденом [4, с. 19]. Спадкове дворянство у свою чергу поділялося на 6 розрядів: жалуване або дійсне, військове дворянство, за вислугу чинів на цивільній службі або нагородження орденом, представників іноземних еліт, титуловане дворянство та давні дворянські роди [5 с. 42].

Проаналізувавши належність активних громадських та політичних діячів із дворянського стану Бессарабської губернії під час Першої світової війни за способом отримання дворянства і записах, зроблених у дворянській родословній книзі, стало відомо, що найбільшу кількість дворян Бессарабської губернії, котрі брали участь у виконавчих та адміністративних державних органах влади під час Першої світової війни становило жалуване або дійсне дворянство. Цей розряд був найбільшим не тільки у Бессарабській губернії, а й на території всіх новоприєднаних земель до Російської імперії, тому що до нього заносили представників місцевих еліт [6, с. 25]. До I частини родословної книги дворян Бессарабської губернії продовжували заносити на початку ХХ ст. З 1910 р. по 1912 р. у дворянську родословну книгу Бессарабської губернії було записано 5 родин: Крупко, Сінадіно (Кобієвої), Шеліго-Марковського та Кара-Василі. У 1915 р. до родословної дворянської книги Бессарабської губернії була занесена

родина Увалієва. Всього до I частини книги дворянської родословної книги Бессарабської губернії було занесено 152 родини [3].

Із I розряду дворян Бессарабської губернії мали право на участь в економічному та політичному житті країни під час Першої світової війни було 138 осіб [1]. До них належали родини Бібері, Казимір, Ярошевич, Андріяш, Крупко [3].

Принципи отримання спадкового дворянства за вислугу чину вперше було сформульовано в іменному указі 6 січня 1721 р. [4, с. 19]. Всіх дворян за вислугу чину записували до II частини дворянської родословної книги. Протягом 1911 – 1913 рр. до дворянської книги Бессарабської губернії було записано 5 родин: Стороженка, Терентьєва, Волошинова, Заботкіна. З 1821 р. і по кінець існування царського самодержавства Російської імперії у Бессарабську дворянську родословну книгу до II частини була записана 121 родина. Під час Першої світової війни нових записів цієї частини дворянської родословної книги не було [3].

Згідно 28 ст. Зводу законів Російської імперії 1832 р. [4, с. 26] будь-який ступінь російського ордену давав право на отримання спадкового дворянства. З середини 80-х років XIX ст. уряд Російської імперії став активно обговорювати входження у дворянство великої кількості вихідців з інших станів за вислугу певного чину на військовій або чиновницькій службах, що стало причиною посилення заходів по отриманню дворянського статусу за вислугу цивільного або військового чину [7, с. 27].

Вирішенням цього питання став указ Сенату від 28 травня 1900 р., який підтвердив основні положення закону від 9 грудня 1856 р. Новим указом було скасовано право отримання дворянського статусу для нагороджених орденом Св. Володимира IV ступеня. [7, с. 29-30]. Всіх осіб, котрі отримували дворянський статус за вислугу чину, записували до III частини родословної дворянської книги.

Під час Першої світової війни уряд царської Росії продовжував нагороджувати гідних осіб, котрі могли надати документи про отриманні нагороди і на цій підставі увійти до дворянського стану. Після того, як Румунія вирішила перейти на бік Антанти і виступити на боці Російської імперії, у 1916 р. на території Бессарабії та по Дунаю стали проходити бойові дії. За розгорнутий на березі лазарет та надання медичної допомоги пораненим під час артилерійського обстрілу на набережній Дунаю 3 липня 1917 р. медичний персонал плавучого лазарету – баржі «Сестриця» отримали орден Св. Станіслава II ступеню з мечами старший лікар плавучого госпіталю «Сестриця» Олександр Ширай; орден Св. Анни III ступеню з мечами та бантом – молодший лікар берегового лазарету санітарних барж на р. Дунай Брунон Блязинський; орден Св. Анни II ступеню з мечами – начальник канцелярії управління уповноважений Російського товариства Червоного Хреста радник Григорій Саргиджанц [8, с. 80].

Всього до III частини родословної дворянської книги Бессарабської губернії з 1821 р. було записано 128 родин. З 1910 р. по 1914 р. до III частини дворянської родословної книги Бессарабської губернії було записано 12 родин. З них під час

Першої світової війни до родословної книги було записано 3 родини: Лангади, Левинського та Мімі [3]. Представників дворянського стану з III розряду під час Першої світової війни, котрі брали участь у політичному та економічному житті Російської імперії було 70 осіб [1]. Сюди входили родини Бухаріна, Пуришкевича, Вішнякова, Лішина [3].

Всього до III частини родословної дворянської книги Бессарабської губернії з 1821 р. було записано 128 родин. З 1910 р. по 1914 р. до III частини дворянської родословної книги Бессарабської губернії було записано 12 родин. З них під час Першої світової війни до родословної книги було записано 3 родини: Лангади, Левинського та Мімі [3]. Представників дворянського стану з III розряду під час Першої світової війни, котрі брали участь у політичному та економічному житті Російської імперії було 70 осіб [1]. Сюди входили родини Бухаріна, Пуришкевича, Вішнякова, Лішина [3].

Згідно п. 22 ст. 92 Жалуваної грамоти всі представники іноземних еліт, котрі знаходилися на державній російській службі мали право отримати російське дворянство, але згідно ст. 22 Зводу законів Російської імперії 1832 р. отримати спадкове дворянство могли лише ті представники іноземних еліт, котрі прийняли підданство Російської імперії. Згідно постанови від 14.07.1847 р., ця умова зберігалася для отримання спадкового дворянства серед іноземців на чиновницькій або військовій службі, котрі мали право отримати спадкове дворянство внаслідок отримання ними відповідного чину [4, с. 30]. За весь час перебування Бессарабії у складі Російської імперії до IV частини дворянської родословної книги Бессарабської губернії було занесено лише 4 родини [3]. Родину Ботян першими було занесено до IV частини дворянської родословної книги у 1827 р., за нею була записана родина Андріянових – 1828 р., Ержиу – 1836 р. та Драгішевич-Никшича у 1900 р. Після 1900 р. нових записів у IV частині дворянської родословної книги Бессарабської губернії не було. Представники цих родин зберегли за собою право брати участь у роботі в корпоративних та земських організаціях Бессарабської губернії під час Першої світової війни. Їх кількість становила 10 осіб [1]. Це були члени родин Ержиу, Андріянова, Драгішевич-Никшича [3].

У царській Росії багато представників іноземних елітних родин ріднилися зі стовбовими давніми дворянськими родами і складали п'ятий розряд – титуловане дворянство [7, с. 30].

За час перебування Бессарабії у складі Російської імперії до Бессарабської дворянської родословної книги було занесено 10 родин титулованого дворянства: князя Гороновича (1905 р.), дві родини князів Кантакузенів (1843 р. та 1882 р.), князя Мурузі (1869 р.), князя Волконського (1887 р.), княжни Панютіної (Оболенської у 1910 р.), князя Святополка-Мирського (1901 р.), барона Розена (1890 р.), барона Сталь фон Гольштейна (1911 р.), барона Стурта (1869 р.) Після 1911 р. у V частині родословної дворянської книги Бессарабської губернії нових записів не було [3]. Під час Першої світової війни лише 13 осіб з V розряду дворян Бессарабської губернії брали участь у політичному та економічному житті Російської імперії [1].

До VI розряду найдавніших дворянських родів належали сім'ї, які були занесені в Оксамитову книгу або ті, хто міг довести своє дворянське походження за 100 років до видання «Жалуваної грамоти» Катерини II [7, с. 32]. За час перебування Бессарабії у складі Російської імперії до VI частини дворянської родословної книги Бессарабської губернії було записано 71 родину [3]. На початку XX ст. до цієї частини було записано лише 4 родини. З них 3 родини були занесені у книгу протягом 1910 – 1911 рр.: Остольського, Черткової (княгині Оболенської) та Цебржинського. Пізніших записів у цій частині книги вже не було. З розряду давніх дворянських родів під час Першої світової війни у політичному та економічному житті Бессарабської губернії брало участь 105 осіб [1]. До них належали такі родини, як: Доливо-Добровольського, Єрмолинського, Разу, Строевського, Крісті, Паніна, Хінкулова.

Отже, на початку XX ст. відбулися зміни у законодавстві Російської імперії. Згідно цих змін у Російській імперії на території Бессарабської губернії під час Першої світової війни всі дворяни продовжували поділятися на спадкових та особистих. Спадкові дворяни жодного з розрядів на початку XX ст. і під час Першої Світової війни не отримували земельних дарунків від представників царської влади. Розподіл дворян за розрядами під час Першої світової війни мало умовне значення і було необхідне лише для здійснення записів у дворянській родословній книзі.

Бессарабське дворянство продовжувало поповнюватися новими членами по 1916 р., про що свідчать записи зроблені у дворянській родословній книзі. Найпродуктивнішим способом отримання спадкового дворянства залишався спосіб вислуги чину або за нагородження орденом. Під час Першої світової війни цей спосіб отримати право на спадкове дворянство виявився найпродуктивнішим.

Після змін у законодавстві Російської імперії, котрі відбулися на початку XX ст., до дворянської родословної книги Бессарабської губернії було записано 29 родин. Останній запис було зроблено у 1915 р. до I частини книги.

СПИСОК літератури

1. Bacalov S., Gherasim C., Guțu M, «et al». Elita Basarabiei: social-politică și economică a sec. XIX–începutul sec.XX. Chișinău, 2014. 353 p.
2. Циганенко Л. Ф. Дворянство півдня України (друга половина XVIII ст. - 1917 р.): Монографія. Ізмаїл, 2009. – 384 с.
3. Российское дворянство. Бессарабская губерния. [Электронный ресурс]. URL: <http://goldarms.narod.ru/moldavia.htm>
4. Рикман В. Ю. Дворянское законодательство Российской империи. Москва, 1992. 118 с.
5. Баринава Е. П. Российское дворянство в начале XX века: экономический статус и социокультурный облик. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2008. – 351 с.
6. Морозан В. В. Организация дворянского общества в Бессарабской области 1812-1823 гг. История, университет, историк. СПб, 2014. С. 27-57
7. Карелин А. П. Дворянство в пореформенной России 1861-1904 гг. Состав, численность, корпоративные организации. Москва: Наука, 1979. – 304 с.

8. Захарова В. В. Ізмаїл в роки Першої світової війни: до питання про організацію медичної допомоги. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції «Теоретичні, методичні та практичні проблеми історії, філософії, соціології, політології, правознавства». Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2017. С. 79-83

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ 90-Х РР. XX СТ. ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-НАТО

Коцур Віталій,

Доктор історичних наук, професор
кафедри публічного управління і адміністрування

Магомедов Андрій,

Здобувач кафедри історії та культури України
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Розпад СРСР у 1991 р. завершив черговий етап боротьби за відновлення української незалежності. Унаслідок чого Україна опинилась в стані складної суспільно-політичної реальності, яка потребувала чітких, рішучих і виважених підходів у процесі подальшого державотворення.

У перші роки свого існування Україна мала вигляд доволі крихкого потенційно-конфліктного державно-політичного утворення, в руках якого опинився чималий арсенал ядерної зброї і яка прагнула стати у майбутньому постійно нейтральною державою, що не бере участі у військових блоках [2].(с. 110) [3].

Саме наявність потужного ядерного потенціалу та ракетних технологій були основними передумовами, котрі започаткували діалог України з НАТО. Адже, ще 19-20 грудня 1991 р. під час чергової осінньої сесії Північноатлантичної ради в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі міністри закордонних справ обговорили небезпеку розповсюдження ядерної зброї і у своєму комюніке закликали ті республіки, які мають ядерну зброю, забезпечити, щоб вони підпадали під режим безпечного, єдиного контролю та дотримувались Договору про нерозповсюдження ядерного зброї [5], [9]. До того ж, на фоні наростання міжетнічної війни на Балканах, в Альянсі побоювались ще й появи міжетнічних протиріч на територіях республік з ядерною зброєю. Тому, 22-23 лютого 1992 р. німецький політик й Генсекретар НАТО Манфред Вернер відвідав Київ та запросив Україну приєднатися до Ради співробітництва НАТО [1]. Вже 10 березня 1992 р. під час надзвичайного засідання Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС) в Брюсселі міністри закордонних справ (у тому числі й України) та представники країн-членів Північноатлантичного альянсу привітали включення додаткових держав як партнерів до Ради північноатлантичного співробітництва. На цьому ж засіданні було оголошено про намір працювати разом на шляху до нового, тривалого порядку миру в Європі шляхом діалогу, партнерства та співпраці[13]. Також у цей день було вироблено План роботи для діалогу, партнерства та співпраці, до якого увійшли два аспекти: посилені консультації з боку країн Центральної та Східної Європи з Північноатлантичною радою, різними спеціалізованими комітетами НАТО й Військовим комітетом та

цілий ряд спільних заходів [14]. А вже 1 квітня 1992 р. міністр оборони України К. Морозов вперше взяв участь у Нараді міністрів оборони НАТО, на якій всебічно було обговорено питання подальшого контролю над ядерним озброєнням [10]. Загалом упродовж усього 1992 – 1993 рр., Брюссель цікавила перш за все, політика скорочень ядерного озброєння та якнайшвидша передача ядерних арсеналів України, Білорусі й Казахстану та їх приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як держав, що не мають ядерної зброї [8], [6]. Альянс непокоїло й те, що до здобуття незалежності Україна самостійно не визначала своєї оборонної політики, фактично це був один із перших досвідів її оборонного планування без руки Кремля. Тому, у НАТО не мали наміру будувати з Україною будь-які інші відносини, допоки не буде вирішена проблема контролю над ядерним озброєнням, про що зокрема свідчать зустрічі міністрів оборонного планування та закордонних справ країн партнерів та НАТО [11], [7]. Водночас зациклившись на питанні ядерного статусу і Україна й НАТО не надали серйозного значення наростанню кризи російсько-українських відносин, пов'язаних з розподілом Чорноморського флоту й територіальними претензіями. У блоці наївно сподівалися, що Росія буде діяти відповідно до принципів Гельсінського Заключного акту, міжнародного права та в дусі добросусідських відносин [12]. Також поза увагою залишили посилення проросійських сил в Україні, особливо формування груп тиску з числа осіб з російськофонною ідентичністю. Мова йде передусім про Крим та очолюваний там Ю. Мешковим проросійський сепаратизм [4]. Та й політичні рішення, які приймало політичне керівництво України упродовж 1992-1993 рр. щодо євроатлантичного напрямку були непослідовними й діаметральними. З позицій сьогодення, для України ці прорахунки виявилися фатальними.

Отже, аналіз суспільно-політичних трансформацій в Україні засвідчив, що відносини України й НАТО тернистий шлях у своєму розвитку. На початковому етапі євроатлантичне співробітництво з Україною було започатковане як реакція на потенційно нестабільний і конфліктний регіон зі значною кількістю ядерної зброї. Проте поступово Україна стала одним із найнадійніших партнерів Альянсу. Водночас варто наголосити, що серйозною перешкодою у процесі налагодження конструктивного діалогу України й НАТО було складне соціально-економічне, політичне, культурне, етнополітичне та геополітичне становище України, в якому вона опинилась після розпаду Советського союзу. Уповільнював Рух України до НАТО й зовнішньополітичний тиск з боку РФ та присутність російської ідентичності серед лівової частки українського соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відкритий лист до Посольства ФРН в Україні / Тиждень.ua, Умлауфф Уве. (03.07.2012). – Режим доступу: <https://m.tyzhden.ua/publication/44352> (Дата звернення, 13.02.2020).
2. Декларація про державний суверенітет України / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, [N 31, С.429].
3. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант. – [К. 2007. – 365 с].
4. ЦДАВО, Ф.5252, Оп-1, ОД.ЗБ-35. [Арк. 117-133]. 25.03.94. 10-137/1. Президентіві України Л.М. Кравчуку. [Арк. 117-133].

5. Ambassador G. von Moltke, Assistant Secretary General of NATO's Political Affairs Division / NATO takes up its new Agenda. Web edition. [No. 1 - Feb. 1992, Vol. 40 p. 3-7.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/review/1992/9201-1.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

6. Final Communiqu / Nuclear Planning Group. Gleneagles, Scotland 21 Oct. 1992. – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c921021a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

7. Final Communiqu / Press Communiqu M-NAC-2(93)70. Ministerial Meeting of the North Atlantic Council. Brussels, [2 Dec. 1993.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c931202a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

8. Ministerial Communiqu / Defence Planning Committee And Nuclear Planning Group. NATO HQ Brussels, [27 May 1992.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920527a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

9. Perepelitsya Grygoriy. The final report of project "A distinctive partnership between North Atlantic Treaty Organisation and Ukraine as a new type of relations in the Euro-Atlantic security architecture". [54 p.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/perepelytsya.pdf> (Дата звернення, 13.02.2020).

10. Statement / Issued at the Meeting of Defence Ministers. NATO HQ Brussels, [1 Apr. 1992.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920401a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

11. Statement / *Press Communiqu M-DMCP-1(93)28*. Issued at the Meeting of Defence Ministers. NATO Headquarters, Brussels. [29 Mar. 1993.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c930329a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

12. Statement / Press Communiqu M-NACC-1(93)39. Issued at the Meeting of the North Atlantic Cooperation Council Athens, Greece. [11 June 1993.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c930611a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

13. Statement issued at the Extraordinary Meeting of the North Atlantic Cooperation Council / Extraordinary Meeting of the North Atlantic Cooperation Council meeting in Ministerial Session. NATO Headquarters Brussels, [10 Mar. 1992.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920310a.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

14. 1Work Plan for Dialogue, Partnership and Cooperation / Issued of the North Atlantic Cooperation Council held at NATO Headquarters, Brussels. [10 Mar. 1992.] – Режим доступа: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920310b.htm> (Дата звернення, 13.02.2020).

МЕДІАСОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Черниш Олег Олександрович

асистент кафедри журналістики та видавничої справи,
аспірант кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Меженська Юлія Володимирівна

здобувач освіти спеціальності «Журналістика»,
факультет української філології та соціальних комунікацій
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Процес медіатизації сучасного суспільства зумовив не тільки трансформацію суспільно-політичного устрою держав, але й зміну повсякденного життя особистості. Так, життя сучасної особистості складно уявити без різноманітних гаджетів, медіапристроїв та медіаконтенту. Нові інформаційні технології та їх активне використання в сучасних умовах призвели до певної трансформації звичного поняття «соціалізація», її факторів, агентів та особливостей. Зокрема, сьогодні постає потреба в ґрунтовному дослідженні характерних особливостей процесу медіасоціалізації, що полягає у засвоєнні й відтворенні соціального досвіду людства за допомогою засобів масової інформації.

Особливості процесу соціалізації в сучасних умовах детерміновані специфічним соціальним станом суспільства, який багато дослідників справедливо позначають як «соціальна криза» [1]. Значення засобів масової інформації у формуванні уявлень молоді про соціальні явища і процеси сьогодні істотно зростає. При цьому, інтерпретуючи ті чи інші соціальні реалії і проблеми, засоби масової інформації нерідко створюють «свої» зразки дійсності, «свої» уявлення про сучасну ситуацію в суспільстві і в світі, активно впливають на сприйняття фундаментальної інформації, і поряд з такими соціальними інститутами, як сім'я, школа, релігія, формують певні цінності особистості і соціальних груп [2]. Наукове осмислення проблем соціалізації має давню традицію і широко представлено Г. Тарда, Ч. Кулі, Е. Дюркгейма, М. Вебера, Дж. Міда, М. Міда, Р. Мертона, Т. Парсонса, Н. Смелзер, П. Бергера, Т. Лукмана, В. Воробйова, С. Іваненкова, А. Ковальової, І. Кона, В. Лісовського, С. Полутіна, В. Ядова.

Мета дослідження – охарактеризувати особливості процесу медіасоціалізації молоді.

Молодь постійно оточена засобами масової інформації, які мають силу диктувати те, як дізнатися що відбувається у світі, а також як належним чином взаємодіяти між собою. Нове середовище вимагає розробки цифрових навичок,

що дозволяють ефективно управляти інформацією і належно використовувати інформаційні джерела.

Сучасний світ дуже складний, і він змінюється, оскільки ЗМІ виступали посередником, який допомагає досліджувати реальність.

У цьому сенсі засоби масової інформації (соціальні мережі, блоги, чати тощо) стають одним з головних регуляторів зав'язків з громадськістю. Саме тому, засоби масової інформації можуть маніпулювати соціальними спільнотами, впливають на поведінку і відносини, і мають великий внесок в спілкування.

Засоби масової інформації допомагають людям дізнатися, побачити і відчувати багато речей, що трапилися в різних місцях, майже миттєво дають інформацію про останні події. Сайти соціальних мереж, дозволяють молоді спілкуватися збільшуючи їх суспільну активність. Таким чином, ми говоримо про медіатизацію суспільства, що означає взаємозв'язок між зміною анімації в засобах масової інформації та комунікації, з одного боку, і зміни в культурі та суспільстві з іншого ракурсу. Це

Дослідження засобів масової інформації та у галузі соціальних комунікацій дають багаті емпіричні докази активної взаємодії молоддю із засобами масової інформації. Наразі цьому питанню присвячена достатньо велика кількість наукових досліджень.

Наукові напрацювання учених показують, що діти та молодь використовують засоби масової інформації серед іншого й для того, щоб сформувати уявлення про навколишній світ, налагодити контакти з однолітками та друзями.

Як органи символів і смислів, засоби масової інформації пропонують дитині орієнтацію і потенціал для ідентифікації, а Інтернет-мережа пропонує широкий спектр можливостей для самопрезентації.

Використовуючи Інтернет-мережу, є можливість для власної самопрезентації без фактичної присутності в реальному часі. Для презентації власного «Я» потрібні ресурси для опосередкування не тільки обстановки та зовнішнього вигляду, але й манер, драматичної реалізації. А це, у свою чергу, вносить певні зміни в процес соціалізації особистості.

Соціалізація – комплексний процес та результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, моралі, традицій тощо) на основі її діяльності, спілкування і відносин, обов'язковий фактор розвитку особистості. Соціалізація виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує повноправне існування людини в середині суспільства. Соціалізація є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізація людиною соціальних зв'язків. [6].

Медіасоціалізація пов'язана з використанням медіаконтенту на індивідуальному рівні та використання засобів масової інформації. Медіасоціалізація активізує когнітивну мотивацію та набуття нових знань і навичок [5].

Медіасоціалізація включає в себе всі засоби, які мають різну ступінь впливу на групи й окремих осіб. Засоби масової інформації є специфічними системами збору, створення, передачі та сприйняття певних змістів, зображень та символів,

створених людьми та спрямованих на людей. Через зміст ЗМІ, молодь стає більш обізнаною з об'ємним інформаційним світом, отримує краще уявлення про речі та явища, розвиває систему цінностей і встановлює його соціальний стан в структурах і відносинах.

Проте, сьогодні медіа активно використовуються для саморозвитку особистості та її освіти. Медіаресурси стають одним з найбільш прогресивних механізмів та технологій для підтримки навчання, оскільки пропонують нові можливості, які непідвладні статичним пристроям.

Медіа групують молодь, роз'єднують й об'єднують в різні за сутністю і особливостями соціальні інституції. Молоді люди бажають, щоб їх сприймали як прогресивних у своєму оточенні, а засоби масової інформації створюють ідеальний образ, який говорить про те, які характеристики необхідно формувати, щоб бути придатними для відповідних соціальних груп. Загалом, вплив засобів масової інформації різниться, і це визначається багатьма факторами, такими як зміст повідомлень, а також звички громадськості, її ерудиція, готовність, зрілість та емоційний стан. У цьому сенсі, засоби масової інформації диференціюються залежно від аудиторії. Вплив медіаресурсів позначається на процесах поведінки та досвіді осіб, в межах досяжності засобів масової інформації.

Актуальним завданням сучасної освіти в рамках медіатизації сучасного суспільства виступає формування медіаграмотної особистості.

Медіаграмотність – це здатність аналізувати та оцінювати зображення, звук та повідомлення, які особа щодня отримує через медіа. Медіаграмотність не тільки дає можливість зрозуміти ЗМІ, аналізувати і оцінювати їх зміст, а також працювати з ними і створити адекватний медіаконтент, використовувати їх в якості засобу для інновацій.

Лівінгстон пов'язує медіаграмотність із усіма видами засобів масової інформації – друкованими, електронними та Інтернет-ЗМІ. Коли ми говоримо про інтернет-грамотність, комп'ютерну грамотність, інформаційну грамотність, ми маємо на увазі доступ і можливості для аналізу змісту, оцінки та створення нового контенту в різних типах засобів масової інформації. Можна сказати, що освіта і медіаграмотність знаходяться в тісній взаємодії, і вони доповнюють одна одну.

Крім того засоби масової інформації вносять важливий внесок в особистий розвиток молоді, сприяючи створенню соціальних мереж, встановленню дружніх відносин і виступаючи стимулюючим потенціалом і відкритістю світу.

Дуже часто засоби масової інформації та Інтернет-мережа є джерелом інформації для проведення науково-дослідних завдань, які здійснюються під час процесу медіасоціалізації.

Медіаграмотність включає в себе компетенцію, яку молодь повинна мати для соціальної взаємодії з цифровими технологіями, що включають технічні аспекти, а разом з соціальними аспектами застосовуються в новому цифровому середовищі. Медіаграмотність залишається сферою, в якій проводяться навчальні заходи на всіх рівнях.

Висновки. Засоби масової інформації мають серйозний вплив на молодих людей в процесі соціалізації, але цей вплив не варто переоцінювати.

Дослідження доводять, що, незважаючи на кризові явища, що відбуваються в сучасному українському суспільстві і торкнулися усіх його структурних ланок, як і раніше вирішальне значення мають такі інститути соціалізації, як сім'я і однолітки. Проте, медіасоціалізація сьогодні стрімко розвивається і стає частиною соціалізації сучасної молоді, оскільки медіа та Інтернет-мережа значно розширюють можливості для спілкування з однолітками та навчання (особливо в період карантину).

Література:

1. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід / за ред. Л. А.Найдьоновой, О. Т. Баришпольця. – К. : Міленіум, 2018. – 440 с.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упоряд. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. – К : Центр вільної преси, 2019. – 352 с.
3. Моніторинг медіакультури населення України. 2019 : інформ. бюл. / за ред. Л. А. Найдьоновой, О. Т. Баришпольця ; упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2010. – 48 с.
4. Найденова Л. А. Последствия эскалации парасоциальных отношений с виртуальными персонажами / Л. А. Найденова // Современные тенденции в развитии российского медиаобразования : сб. материалов всерос. науч. практ. конф. : в 2 т. – М., 2018. – Т. 1 – С. 212–220.
5. Найдьонов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М. І. Найдьонов. – К. : Міленіум, 2018. – 484 с.
6. Соціалізація // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремінь. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 834-835. ISBN 978-966-667-281-3

LEGAL ASPECTS OF THE COVID-19 REGULATION IN POLAND

Pavlichenko Borys

Master of Arts in Management

The Polish Government adopted the Regulation [1] in order to reduce the Second Wave of COVID-19. This solution, however, was described as controversial and even unlawful by the Polish media, society, entrepreneurs and politicians. Does these words have sense? To verify that, we have to make a detailed legal analysis of this Regulation.

First, *proportionality* (*zasada proporcjonalności*). Proportionality is one of the main principles of Polish law [2, art.8 §1]. It means that decisions made by the governmental institutions should be proportional to their goal. *Lex superior derogat legi inferiori* is one of the Romano-Germanic Legal System principle [3]. The Regulation (*rozporządzenie*) is the act which is being adopted by the Executive Power. The Legal Act (*Ustawa*) is an act which is being adopted by the Legislative Power (*Sejm* and *Senat*) and ratified by the President. In Polish Hierarchy the Constitution (*Konstytucja*) is the highest act. The Legal Act (*Ustawa*) is situated lower than the Constitution and the Regulation (*Rozporządzenie*) is situated lower than the Legal Act. Therefore, each regulation should be consistent with the Legal Act it refers to. Moreover, both regulation(s) and legal act(s) should be consistent with the Constitution (4, art. 87).

Second, public interest (*interes publiczny*) [2, art.7] is another general principle of the Polish law. It means that decisions made by the governmental institutions should protect the important interest of the Polish society.

Third, Article 22 of the Polish Constitution says that any entrepreneurship limitation can be provided only by the adoption of the legal act (*Ustawa*). Article 233 says that such legal act can be adopted only after the decision of the National Security Council [4, art. 22, art. 233].

In proportionality, the regulation did not fulfil its main goal. At the time when entertainment and tourist industries were restricted, churches functioned only with the sanitary limitations, which made people's gathering possible but limited to the specific places. In other words, partial public activity limitation did not bring any effect.

In the case of public interest, the act can be justified as a national health protection.

However, the regulation breached the Constitution. First, it breached Article 22. The regulation can not limit the freedom of entrepreneurship, only a legal act (*Ustawa*) can.

Second, the regulation breached Article 233. The legal act (*which was not actually adopted*) can not be adopted in the standard procedure. The procedure should involve the National Security Council gathering.

That fact should (*and it actually was*) have been involved the consequences of the legal procedure breaching.

Some of the entrepreneurs decided to set up the business which was restricted by the regulation. Lately, they faced fines by both police and Main Sanitary Inspection (*GIS*). The local court ruled that the fine based on the positions of the regulation is illegal, stating that the regulation can not limit the freedom provided by the article 22 of the Constitution [5]. In other words, any administrative procedure based on the regulation has no legal force since the Opole Court ruling was published.

The case created the legal paradox. Both police and the sanitary inspection have to follow the orders based on the regulation positions, but, at the same time, these actions will be unlawful, so the legal act they follow can not be forced legally.

References:

1. Regulation of the Council of Ministers of Poland, Dz.U. 2020 poz. 231. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2020/2316>
2. Code of Administrative Procedure of Poland, 1960. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19600300168/U/D19600168Lj.pdf>
3. Maufer P., Corpus iuris civilis: Justiniani Digestum novum cum glossa, Padova, 1479. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.tnp.org.pl/biblioteka/dlibra/docmetadata?id=543&from=publication>
4. The Constitution of Poland, 1997. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
5. Opole Court Rulling, 2020, sygn. akt II SA/Op 219/20. [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/ii-sa-op-219-20-upowaznienie-ustawowe-niespelniajace-523187612>

ЗМАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВІДПОВІДАЧЕМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Грабар Наталія Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Сьогодні досить багато уваги приділено зловживанню відповідачем своїми процесуальними правами. Потреби нинішнього суспільства ставлять перед державою вимоги до збереження та захисту наданих особі процесуальних прав. І хоча в процесуальному законодавстві передбачено ряд механізмів щодо забезпечення сторонами своїх процесуальних обов'язків, все ж зловживання процесуальними правами існують.

Для цього щоб усунути такі зловживання, виникає необхідність у підвищенні гарантій захисту порушених, оспорюваних чи не визнаних прав. Так, відповідно до ч.1 ст.44 ЦПК України учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається[1].

Під зловживанням процесуальними правами слід розуміти особливу форму цивільного процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу (а в окремих випадках і суду), що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснювані лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також в цілях того, що перешкодило діяльності суду в правильному і своєчасному розгляді та вирішенні цивільної справи, що потребують застосування засобів цивільного процесуального примусу[2, с. 57].

І. Лукіна зазначає, що зловживання процесуальними правами різко дисонує з проголошеними законодавцем метою і завданнями цивільного судочинства. Правильний і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ в умовах процесуальної недобросовісності стає складним, оскільки дії суб'єкта-правопорушника перешкоджають вирішенню цих завдань. Незважаючи на те, що завдання правильного та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи ставиться не перед сторонами процесу, а перед органом судової влади, ця обставина жодною мірою не виправдовує поведінку осіб, які беруть участь у справі, направлену на умисне перешкоджання досягненню органом судової влади вказаних завдань. Особи, які беруть участь у справі, не мають прямого юридичного обов'язку сприяти суду у правильному та своєчасному розгляді й вирішенні цивільної справи, проте за ними має бути визнаний обов'язок утримуватися від дій, здатних перешкоджати досягненню зазначених завдань[3].

Загалом, зважаючи на те, що відповідач наділений правом захищати свої права усіма не забороненими законом способами та засобами то в його обов'язки не входить враховувати зручність процесуальних дій для позивача чи інших учасників цивільного судочинства. Головне його завдання вибирати та застосовувати найефективніші законні способи та засоби для захисту своїх прав. Тому необхідним є визначення головних ознак кваліфікації дій відповідача, по відношенню до решти учасників цивільного процесу, що в подальшому надасть можливість суду встановити які саме використані процесуальні права мають виражені ознаки зловживань процесуальними правами.

З цього приводу, слушною є, на нашу думку теза про те, що наявність певних об'єктивованих меж і свідчить про те, що, здійснюючи своє право, особа не вправі його реалізувати абсолютно вільно, вона повинна діяти в межах, які окреслив їй законодавець[4, с.119].

Підтвердженням цього є положення зазначені у ст. 44 ЦПК України де вказано, що залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі[1].

В юридичній літературі зустрічається також поділ зловживань процесуальними правами на дві великі групи: 1) зловживання процедурою вирішення спору (наприклад, затягування процесу); 2) зловживання окремими процесуальними правами, наприклад правом на позов (позов подається без визначених на те правових підстав чи без конкретизації порушень з боку відповідача тощо); ініціюються нові позови за уже вирішеними по суті правовими конфліктами (позов про визнання договору недійсним при наявності судового рішення, за яким визнано неправомірними дії однієї зі сторін цього договору). Зловживання процедурою вирішення спору можна визначити як зловживання правом на отримання законного судового захисту, яке може

виходити як від позивачів, так і від відповідачів. Ідентифікація випадків зловживання окремими процесуальними правами виглядає більш складною, оскільки вони пов'язані з конкретними процесуальними правилами та особливими випадками порушення. Зловживання правом на судовий захист може виявлятися в надуманих запереченнях проти добре обґрунтованого позову, що не мають під собою ані фактичного, ані законодавчого підґрунтя. Зловживання окремими процесуальними правами може виявлятися також у заявах щодо відводів суддям за штучно сконструйованими підставами, у неодноразових, немотивованих клопотаннях щодо вжиття заходів до забезпечення позову, в чисельних "пустих" клопотаннях щодо перенесення слухання справи на іншу дату, у безпідставних скаргах на дії суду, інших осіб, що беруть участь у справі [5].

Відповідно до ч. 4 ст. 44 ЦПК України, суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. Заходами процесуального примусу є:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф[1].

Застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених ЦПК України. Оскільки ми аналізуємо процесуальне становище відповідача у цивільному судочинстві, то можемо стверджувати, що до нього також можуть застосовуватися такі заходи процесуального примусу.

Таким чином, законодавством чітко передбачено врегулювання як поведінки так і виконання процесуальних обов'язків відповідачем, проте в повній мірі при здійсненні правосуддя у цивільній справі не видається можливим тримати під контролем усі дії відповідача. І як результат, відбувається затягування самого процесу, що в свою чергу, є вагомою проблемою щодо розвитку ефективного правосуддя в Україні.

Список літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/card2#Card> (Дата звернення: 01.02.2021 р.)

2. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. СПб.: Изд-во юрид. фак-та С.- Петерб. гос. ун-та, 2005. 360 с.

3. Лукіна І.М. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі України. URL: <http://www.realllook.com.ua/4866/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-v-civilnomu-procesi-ukra%D1%97ni/>

4. Гражданский процессуальный кодекс КНР. URL: http://chinalawinfo.ru/procedural_law/law_civil_procedure (дата последнего посещения: 01.02.2021).

5. Харламов А. Правоведение: глоссарий. URL: <http://determiner.ru/dictionary/631/word/zloupotreblenie-procesualnymi-pravami>.

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ТА ДИСТАНЦІЙНЕ ШАХРАЙСТВО ЯК ОДНА ІЗ ЗАГРОЗ СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Думчиков Михайло Олександрович

к.ю.н., асистент кафедри кримінально – правових
дисциплін та судочинства навчально – наукового інституту
права Сумського державного університету

У наші дні використання інформаційних технологій не обмежується. Віртуальний простір переймає від реального все підряд, у тому числі й злочинність у її нових формах і проявах. Щороку у всьому світі скоюється десятки тисяч злочинів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, програмного та апаратного забезпечення (кіберзлочинність). Сучасні світові тенденції розвитку та розширення можливостей кіберзлочинності вказують на зростаючу важливість боротьби з нею для подальшого розвитку суспільства, що призводить до віднесення кіберсфери до компетенції правового регулювання. Зазначена проблема особливо стосується забезпечення національної безпеки та, відповідно, суспільно небезпечних діянь, які мають набути статусу злочинів у кіберсфері та нести відповідну юридичну відповідальність. Сьогодні Україна слабо задіяна у боротьбі з кіберзлочинністю і тому є незахищеною від злочинів у сфері інформаційної безпеки.

Кіберзлочинність – це незаконні дії, вчинені людьми, що використовують інформаційні технології для злочинних цілях. Основні види кіберзлочинності включають розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, злом паролів, викрадення номерів кредитних карток та інших банківських реквізитів, а також розповсюдження незаконної інформації через Інтернет. Кіберзлочинність розглядається як кримінально карана дія, яка передбачає несанкціонований доступ до комп'ютерних мереж, комп'ютерних систем та програм для зміни комп'ютерних даних. Таким чином, комп'ютер виступає предметом злочину, а інформаційна безпека об'єктом. До подій, пов'язаних зі злочинном можна віднести ситуації, при яких комп'ютер – знаряддя для вчинення злочинів, з метою порушення авторських прав, громадської безпеки, прав власності, моральності [2].

Враховуючи мотивацію злочинців, кіберзлочини можна розділити на такі категорії: кібершахрайство з метою заволодіння коштами; кібершахрайство ціллю якого є заволодіння інформацією (для особистого використання або перепродажу); втручання в роботу інформаційних систем для отримання доступу до автоматизованих систем управління (для навмисного пошкодження за певну плату або для нанесення шкоди конкурентам); інші злочини.

Найпопулярнішим серед кіберзлочинів сьогодні – це доступ до коштів банківських клієнтів.

У цій категорії найпоширеніші такі види злочинів:

1) шахрайство в Інтернеті, зокрема: створення "фінансових пірамід" в Інтернеті; шахрайство при продажу товарів (послуг) через Інтернет або Інтернет-аукціони; діяльність зі створення програмного забезпечення з метою викрадення фінансової, комерційної або особистої інформації (створення фіктивних веб-сайтів, розповсюдження комп'ютерних вірусів та троянських програм, блокування трафіку тощо);

2) шахрайство у системах дистанційного банківського обслуговування (далі – ДБО), зокрема: створення комп'ютерних вірусів та троянських програм для прихованого втручання в управління комп'ютером клієнта з встановленим програмним забезпеченням ДБО; відкриття рахунків, здійснення несанкціонованих операцій та отримання готівки в результаті несанкціонованих операцій в системах ДБО; отримання платежів від іноземних відправників через міжнародну систему SWIFT в результаті втручання в роботу комп'ютерів та систем ДБО клієнтів іноземних банківських установ.

3) підробка платіжних карток і банкоматне шахрайство, зокрема: використання втрачених/викрадених/підроблених платіжних карток; викрадення реквізитів платіжних карток, включаючи застосування технічних засобів їх «клонування»; скімінг – виготовлення, продаж та встановлення на банкомати пристроїв для зчитування/копіювання інформації з магнітної смуги платіжної картки та отримання до неї PIN-коду; використання "білого пластику" для "клонування" (підробки) платіжної картки та зняття готівки в банкоматах; Transaction Reversal Fraud – втручання в роботу банкомата під час здійснення готівкових платіжних операцій залишає баланс на картковому рахунку незмінним, коли готівка фактично отримана зловмисником; Cash Trapping – заклеювання диспенсера для присвоєння зловмисником готівки, яка була списана з карткового рахунку законного держателя картки [1].

Слід зазначити, що стрімкий розвиток інформаційних технологій постійно породжує нові види послуг, включаючи фінансовий сектор. Це змушує злочинців відточувати свою майстерність та знаходити нові способи нелегального заробітку в кіберпросторі. Тому можна з упевненістю сказати, що вирішення питань кіберзлочинності є однією з основних проблем, вирішення якої вимагає сучасних методів, активних, рішучих заходів та своєчасного регуляторного реагування.

Таким чином, сучасний рівень інформатизації суспільства вимагає від України забезпечити належний та ефективний механізм боротьби із кіберзлочинами як однієї із серйозних загроз національній безпеці держави. Така потреба стає ще більш очевидною, враховуючи транснаціональний характер досліджуваних злочинів, що вимагає від правоохоронних органів України ще більш якісного технічного забезпечення та компетентності для здійснення належної співпраці як у рамках, зокрема, міжнародного співробітництва під час кримінальних проваджень цієї категорії, так загалом у питаннях протидії кіберзлочинності. Тож протидія кіберзлочинності та рівень кібербезпеки на сьогодні є одним із пріоритетних напрямків в політиці країни. Але для комплексної боротьби з цією проблемою потрібні спільні зусилля держави, громадян та міжнародної спільноти. Активна боротьба із дистанційним

шахрайством – це нагальна вимога часу, що потребує консолідації зусиль банківських установ, правоохоронних органів, громадських організацій та, звичайно, користувачів банківських карток.

Список використаних джерел:

1. Карчевський М. В. Комп'ютерна інформація, як предмет злочину в сфері використання ЕОМ, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. Боротьба зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації : проблеми та шляхи їх вирішення. Донецьк: Донец. юрид. ін-т, 2012. С. 61-64.

2. Ращенко Є. Кримінально-правове забезпечення боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій. Право України. 2013. № 10. С. 87-91.

3. Самойленко О. А. Питання персоналізації відомостей про особу злочинця, що вчиняє кримінальне правопорушення у обстановці кіберпростору. Протидія організованій злочинній діяльності : матеріали всеукраїнської наук.- практ. інтернет-конф. м. Одеса, 19 квіт. 2019 р. Одеса, 2019. 116 с. С. 94-97.

4. Мащенко П. Л., Пилипенко М. О. Технология Блокчейн и ее практическое применение. Наука, техника, образование. 2017. № 32. С. 61-64.

КОНСТИТУЦІЇ БРАЗИЛІЇ, ІНДІЇ ТА КАНАДИ ПРО СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Зінченко Олена Володимирівна,

доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Мовна проблема та питання національних меншин відіграють руйнівну роль у розбудові української державності і проведенні продуктивної внутрішньої та зовнішньої політики, що викликає необхідність висвітлення особливостей вирішення подібних проблем іншими державами, зокрема, Бразилією, Індією та Канадою, які у минулому були колоніями, а сьогодні успішно розвиваються і законодавчо врегульовують права етнічних меншин.

Бразильська Конституція містить главу VIII – «Індіанці», – яка визнає за ними соціальну організацію, звичаї, мови, вірування й традиції, їхні первісні права на землі, якими вони споконвіку користувались і є невідчужуваними, а права на них – невід’ємними [1, ст. 231, с. 515]. Лише центральна влада країни має право розмежовувати ці землі, їх захищати і забезпечувати неможливість зазіхання на будь-яке майно індіанців. Використання гідроресурсів і потенційних джерел енергії, дослідження та видобуток мінеральних багатств на індіанських землях можуть здійснюватись лише з дозволу Національного Конгресу, а участь у результатах експлуатації означених ресурсів забезпечується відповідно до приписів закону. Основний закон забороняє переселення індіанських племен з їхніх територій, за винятком постанови Національного Конгресу у випадках катастроф та епідемій, що піддають ризику тубільне населення, або в інтересах забезпечення суверенітету країни після розгляду питання парламентом. В усіх випадках негайне повернення переселених гарантується після зникнення означених ризиків [1, ст. 231, п. 3-5, с. 515]. Індіанці, їхні спільноти та організації є сторонами у трибуналах для захисту їхніх прав та інтересів, а прокуратура повинна брати участь у всіх стадіях процесу [1, ст. 231, п. 6; ст. 232, с. 515].

Конституція Індії цілу главу присвячує врегулюванню мовних проблем різних етносів: «Охорона інтересів меншин». Стаття 29 декларує, що будь-яка група громадян, що проживають на території Індії або у будь-якій її частині і володіють особливою мовою, писемністю чи культурою, має право на їх збереження. Жодному громадянину не може бути відмовлено у прийомі до будь-якого навчального закладу, який утримується на державні кошти, за мотивами релігійної, расової, кастової приналежності та мови. Меншинам, релігійним і лінгвістичним, надається право відкривати навчальні заклади й управляти ними [2, ст. 30, с. 8]. Стаття 347 – «Спеціальна постанова стосовно мови, якою розмовляє будь-яка частина населення Штату» – надає право Президенту країни

задовольняти бажання населення вживати ту чи іншу мову на території усього Штату або на його частині [2, с. 75]. Додаток № 8 до Конституції містить перелік 18 можливих для такого застосування мов [2, с. 75, 92]. «Спеціальні постанови, що відносяться до деяких класів населення», передбачають резервування у федеральному парламенті, парламентах штатів, міських муніципалітетах і сільських органах самоврядування – панчаятах – місць за кастами та племенами, вирішення їхніх претензій стосовно служби та посади, створення Національних комісій у справах цих етносів, здійснення контролю Союзу над управлінням [2, ч. XVI, ст. 330, 332, 335, 338, 339, 340, 345, 346, 347, с. 70-75].

Конституційні акти Канади також містять частину II під назвою «Права корінних народів Канади», чим визнаються і підтверджуються чинні та договірні права цієї категорії населення країни [3, ст. 35 (1), с. 388]. Стаття пояснює поняття «корінні народи Канади», яке охоплює індіанців, інуїтів та метисів, а також поняття «договірних прав», що складає чинні нині або прийняті у майбутньому угоди про використання земель корінних народів. Означені права гарантуються у рівній мірі особам чоловічої і жіночої статі [3, ст. 35, с. 388]. Основний закон Канади наголошує, що Уряд країни, перш ніж внести до цієї статті ті чи інші поправки й доповнення, зобов'язується скликати «конституційні перемовини» за участю Прем'єр-міністра Канади, прем'єр-міністрів провінцій, до порядку денного яких вноситься пов'язане із поправкою питання, а також представників корінних народів для участі у його обговоренні [3, ст. 35 (1), с. 388]. Конституція декларує, що офіційними мовами Канади є «англійська та французька», які користуються однаковим статусом, правами і привілеями щодо використання їх в усіх парламентських та урядових органах країни [3, ст. 16, с. 385]. Стаття 23 (1) – «Право на освіту мовою меншин» – гарантує дітям право отримувати початкову та середню освіту «мовою англомовної чи франкомовної меншини» населення у будь-якій провінції [3, с. 386].

Таким чином, конституції означених держав присвячують спеціальні розділи гарантуванню прав національних меншин. Спільною їх ознакою є гарантування права користування рідною мовою. Відмінність же полягає у поєднанні мовного питання із гарантуванням права на користування заселеними меншинами землями у Бразилії, резервуванням місць в усіх виборних органах влади в Індії та врахуванням пропорційного співвідношення англомовних та франкомовних меншин в Канаді.

Список літератури:

1. Конституція Федеративної Республіки Бразилії від 5 жовтня 1988 р. *Конституції зарубіжних країн*. Харків: ФІНН, 2009. С. 431-518.
2. Конституция Индии (26 ноября 1949 г.). *Конституции стран мира*. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=28>.
3. Конституційні акти Канади. *Конституції зарубіжних країн*. Харків: ФІНН, 2009. С. 358-392.

ТЕРРОРИЗМ – ОДНА ИЗ ГЛАВНЫХ ПРОБЛЕМ 21 ВЕКА

Казарова Диана Сергеевна

доцент, кандидат психологических наук, доцент кафедры ГПД
Липецкий государственный педагогический университет имени
П.П. Семенова-Тян-Шанского г. Липецк

Харькина Виктория Александровна

Студентка 3 курса
Липецкий государственный педагогический университет имени
П.П. Семенова-Тян-Шанского г. Липецк

Типунова Анастасия Сергеевна

Студентка 3 курса
Липецкий государственный педагогический университет имени
П.П. Семенова-Тян-Шанского г. Липецк

«Терроризм» во всех его формах и проявлениях относится к числу опасных преступлений против общественной безопасности и общественного порядка, поэтому является острой и злободневной проблемой, которая имеет глобальную значимость в мировом сообществе. Из года в год информация о террористических актах появляется в СМИ, что несомненно делает эту тему актуальной. Каждый совершенный террористический акт несет за собой массовые жертвы, а также разрушение духовных, культурных и других ценностей. Распространение терроризма привлекло к созданию международной борьбы с ним.

Терроризм - многообъектное преступление, главной целью которого является общественная безопасность, равно как посягательства на жизнь и здоровье граждан; объекты критической инфраструктуры; природную среду; информационную среду; органы государственного управления; государственных и общественных деятелей. [1] В современном обществе можно проследить эволюцию терроризма, которая проявляется в новых формах и методах осуществления террористических актов.

Еще с древних времен террористическая деятельность использовалась в качестве незаконного, но острого и эффективно средства разрешения политических и социальных противоречий. Терроризм проявляется и в совершение взрыва, поджога и иных действий, создающих опасность гибели людей, причинение значительного имущественного ущерба, либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения либо оказания воздействия на принятие решений органами власти.

Говоря о терроризме, необходимо рассмотреть такую важную категорию, как международный терроризм, который представляет собой использование любого уязвимого места в ряде борющихся с ним государств. В современном обществе международный терроризм расширяет свое взаимодействие с преступностью, наркобизнесом, закупкой большого количества оружия, и это не может не заставлять страны тревожиться. В данной ситуации странам ничего не остается, кроме как разрабатывать глобальную систему борьбы с угрозами терроризма.

В настоящее время остро стоит вопрос с религиозным терроризмом. Многие люди, воспитанные в религиозной/патриархальной обстановке, хотят найти родственные модели и стереотипы поведения в группе, идеи и ценности которой станут органическим продолжением тех, что вкладывали в них родители. Религиозно мотивированными радикалами становятся люди, которые недавно вели светскую жизнь, например, согласно исследованию О. Руа, основанному на сведениях, просочившихся из ИГИЛ (запрещена в России), около четверти обращенных в ИГИЛ (запрещена в России) составляют неофиты, то есть люди, пришедшие к вере недавно, многие имеют лишь поверхностные знания о вере [2].

В конце XX века в мире насчитывалось более 500 террористических организаций. За последние 12 лет сформировался «Единый федеральный список организаций, в том числе иностранных и международных организаций, признанных в соответствии с законодательством Российской Федерации террористическими», включающий 23 организации. [3] Это говорит о том, что пока что в борьбе с терроризмом не найдено какого-то действенного средства, так как террористам не страшны никакие наказания за совершенные ими деяния.

Согласно статистики гибели людей во время совершения террористических актов, в XX веке, одним из самых крупных является теракт, совершенный на пассажирском самолете Boeing 747 авиакомпании Air India. В этом теракте, из-за подложенной экстремистами-сикхами бомбы в багажном отсеке, погибло 329 человека, это все люди, пребывавшие на борту самолета. Самым крупным по количеству жертв террористическим актом в мире в 21 веке становится взрыв Башен – Близнецов в США в 2001 года. Террористы – смертники захватили пассажирские самолеты и врезались на них в здание Пентагона и Всемирного торгового центра. Данный теракт унес жизни 2996 человек. Это говорит о том, что террористам не страшно ничего, не жалко никого, и они не собираются останавливать свои деяния [4].

На сегодняшний день, мы вынуждены признать, что терроризм – это явление, которые было, есть и скорее всего будет в мире, но страны мирового сообщества способны уменьшить его размеры благодаря сплочению стран, выработке общих концепций действия, а также рассмотрение и прогнозирование новых угроз. Даже самый небольшой вклад в борьбу с терроризмом способен уменьшить его. Все мы способны попытаться искоренить данное явления, ну или по крайней мере снизить причины, порождающие террористические акты к минимуму.

Список использованной литературы:

1. Организация современной антитеррористической борьбы. [Электронный ресурс] <https://62.мвд.рф/document/19121349>
2. Казарова Д.С., Лебедева И.Н., Шатурина Н.А. Вовлечение индивида в террористическую деятельность: социально-психологический анализ. *Minbar. Islamic Studies*. 2020; 13(1): 217-248 DOI: 10.31162/2618-9569-2020-13-1-217-248
3. Единый федеральный список организаций, в том числе иностранных и международных организаций признанных в соответствии с законодательством Российской Федерации террористическими. [Электронный ресурс] <http://www.fsb.ru/fsb/npd/terror.htm>
4. 10 крупнейших терактов в мире – Международная панорама – ТАСС. [Электронный ресурс] <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2436364>

МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ И МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ КАК ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Казарова Диана Сергеевна

доцент, кандидат психологических наук, доцент кафедры ГПД
Липецкий государственный педагогический университет имени
П.П. Семенова-Тян-Шанского г. Липецк

Харькина Виктория Александровна

Студентка 3 курса
Липецкий государственный педагогический университет имени
П.П. Семенова-Тян-Шанского г. Липецк

Бабич Инна Станиславовна

учитель истории и обществознания
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение Средняя школа
№ 33 имени П.Н Шубина

В наше время проблема возникновения межэтнических и межнациональных конфликтов набирает обороты в современном обществе. Причины этих конфликтов различные: столкновение противоположных интересов разного уровня, национальные и религиозные различия, ухудшение экономического положение и многое другое. Все это приводит к общественному резонансу, порождает дискуссии, а также предоставляет повод для активного обсуждения со стороны общественности. Стороной таких последствий зачастую выступает чрезмерная окраска обсуждений, которые приводят к обвинительной стороне. Виновными становятся: власть, нации, этносы, общество, СМИ и другие общности.

Нация – исторически сложившаяся устойчивая общность людей, образующаяся в процессе формирования общности их территории, экономических связей, литературного языка, особенностей культуры и духовного облика. [1] Этнос – исторически сложившаяся этническая общность – племя, народность, нация. [2] В этносе люди разговаривают на одном языке, имеют общие традиции, корни, происхождение. Нацию можно воспринимать, как объединение активных этносов, которые ведут политическую борьбу и оказывают влияние на историю. На фоне определенных различий у этносов и наций могут возникать конфликтные ситуации.

Проблемами изучения межнациональных, межэтнических конфликтов занимались В.В. Амелин, А.Г. Здравомыслов, В.Н. Иванов, В.И. Козлов, В. Лихачев, Н.П. Медведев, Р. Оберлерхер, В.А. Тишков и другие.

Большинство исследователей сходятся во мнении, что межэтнический и межнациональный конфликт является частным случаем конфликта социального, при этом имея специфическими особенностями. К ним можно отнести характер субъектов и эмоционально-иррациональный характер протекания конфликта [3].

В.А. Тишков характеризует межэтнический конфликт как любую форму «гражданского, политического или вооруженного противоборства, в котором стороны, или одна из сторон мобилизуются, действуют или страдают по признаку этнических различий» [4].

Межэтнические конфликтные ситуации возникают как результат требований и выражений недовольства, основанных на территориальных, экономических, социокультурных, политических взаимных или односторонних претензиях. Помимо этого, часто возникают межэтнические конфликты «смешанной обусловленности», сочетающие в себе сразу несколько групп причин. Так, например, к предпосылкам, выступившим в качестве причин реальных этнических конфликтов и конфликтных ситуаций в СССР и постсоветских государствах относятся социально-экономические, политические, культурно-языковые, этнодемо-графические, экологические, этнотерриториальные, исторические, конфессиональные, культурные и психологические факторы. [5]

При исследовании межэтнических конфликтов часто описывается эффект «зеркального восприятия», когда представители двух сторон приписывают себе одни и те же положительные черты, а своим противникам – отрицательные. Это характерно не только для межэтнических конфликтов, но и для любого рода конфликта, а также для политической борьбы.

Данный эффект можно увидеть в школьной среде: когда в школу, а затем в класс приходит ребенок другой национальности или народности. Многие дети, в силу своего недостаточного воспитания могут проявлять негативные эмоции и действия в сторону «нового одноклассника». Порой это доходит до так называемого «школьного буллинга». Другая часть детей могут быть нейтральны или же с уважением и добротой встречать нового товарища. Проще говоря, все идет из семьи. Важно научить ребенка уважать не только себя, но и других, даже если эти люди другой национальности или этноса.

Для преодоления противоречий необходимо снижение реальной и воображаемой угрозы для позитивного восприятия инокультурных групп. Методом ослабления конфликта является деконсолидация сил, участвующих в конфликте, с помощью системы мер, которые позволяют убрать радикальные элементы или группы и поддержать силы, более склонные к компромиссам, переговорам и примирению.

Если конфликтная ситуация возникла, то действенными средствами урегулирования будут:

- А) Нейтрализация конфликта;
- Б) Избегание (игнорирование);

В) Откладывание;

Г) Переговоры;

Д) Третейское разбирательство;

Е) Разделение проблемы на задачи и способы их решения;

Ж) Примирение;

З) Медиативные технологии (медиация возможна, когда стороны хотят урегулировать конфликт и когда необходимо восстановить отношения людей, желающих взаимодействовать в будущем); [6]

В процессе регулирования конфликта надо исключать воздействие факторов, которые способны консолидировать ту или иную конфликтующую сторону. Таким фактором может быть применение силы или угроза ее использования. Опыт Чеченского конфликта очень наглядно продемонстрировал это. [7]

Более серьезными методами являются санкции: от символических до военных. Необходимо заметить, что санкции могут работать на экстремистские силы, усиление и ожесточение конфликта, поэтому военное вмешательство необходимо только тогда, когда конфликт, принявший форму вооруженных столкновений, подразумевает массовые нарушения прав человека.

При регулировании многих межнациональных конфликтов этносоциологи выступали экспертами, а порой и участниками переговорного процесса. В Центре, в субъектах Российской Федерации этносоциологи участвовали в подготовке законов, которые регулируют межнациональные отношения. Выявление и проверка гипотез о причинах появления конфликта, оценочные факторы сил, количества участников, а также последствия принимаемые решения – одни из главных задач этносоциологов.

Чтобы предсказать конфликт, нужно иметь достаточно большой объем информации о влиянии этнического фактора на социально-политическую жизнь общества, групп. Такие исследования проводились во ВЦИОМе (Левада, Гудков), ФОМе (Клямкин), Институте этнологии антропологии РАН (Арутюнян, Дробижева, Губогло), Институте географии РАН (Стрелецкий).

На сегодняшний день, мы вынуждены признать, что межэтнические и межнациональные конфликты были, есть и будут. Единственное, что может снизить их возрастание в современном мире, это любовь и уважение к окружающим нас нациям, этносам, религиям и народам, ведь каждый из нас по-своему замечательный.

Список использованной литературы:

1. Толковый словарь русского языка онлайн[Электронный ресурс]
<https://ozhegov.slovaronline.com/>

2. Толковый словарь Ожегова онлайн [Электронный ресурс]
<https://slovarozhegova.ru/>
3. Денисова Г.С., Радовель М.Р. Этносоциология. Ростов-н/Д.: ООО «ЦВВР». 2000. с. 271
4. Тишков В.А. Очерки теории и политики этничности в России. М., 1997. С.480
5. Этнические конфликты, причины возникновения и способы урегулирования этнических конфликтов. [Электронный ресурс]
https://studref.com/505998/psihologiya/etnicheskie_konflikty
6. Казарова Д.С, Калинина Е.В., Свечникова В.В. Медиативные технологии как способ урегулирования конфликтов среди несовершеннолетних: социально-философские, психолого-педагогические и правовые аспекты. Липецк, 2017.
7. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сусоколов А.А. Этносоциология. М., 1998. С.254

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Карпишин Р.М.

студентка

Юридичний факультет

Національний авіаційний університет

М. Київ

Науковий керівник:

Грекова Л.Ю.

Запис доказів є найважливішим елементом їх збору. Через важливість зізнань для розкриття злочину, важливим стає повнота та точність інформації, отриманої від свідка, потерпілого, підозрюваного. У багатьох випадках спотворення інформації, наданої сторонами, зумовлене складним механізмом, за допомогою якого слідчий отримує її. Цей механізм має багатоланцюговий характер (сприйняття - передача - сприйняття - фіксування). Помилки в кожному елементі структури призводять до значного спотворення інформації.

Кримінальний процесуальний кодекс надає можливість використання аудіо- та відеозапису, виготовлених за допомогою цифрових пристроїв, як речових доказів у кримінальних провадженнях. Протокол є основним засобом запису показань свідка, потерпілого або підозрюваного, який відображає хід та результати допиту. Аудіо- та відеозаписи - це додаткові засоби фіксування, які забезпечують повноту протоколу допиту та адекватність інтерпретації інформації, отриманої слідчим (стаття 105 (3) у частині 2 КПК України) [1].

Науково-технічні засоби максимізують переваги різних інструментів у консолідації та зберіганні інформації та скорочують час її аналізу. Ці інструменти дозволяють не тільки повністю і точно фіксують показання допитуваного, але також краще організовують роботу слідчого, прокурора та судді.

Безумовно, застосування технічних засобів фіксування під час допиту сприяє об'єктивізації та оптимізації доказування. Завдяки застосуванню технічних засобів процес доказування стає «прозорим, наглядним, а його результати – переконливішими», посилюється надійність і достовірність показань свідків, потерпілих та підозрюваних, економиться час та мінімізуються сили на їх закріплення. Але, як вірно зазначає В.О. Лазарєв, разом з цим існують й проблемні питання, адже фіксування допиту за допомогою технічних засобів:

1) ускладнює подальшу роботу з доказами, зафіксованими на технічний носій інформації;

2) потребує суворого дотримання по черговості діалогу і послідовності поведінки учасників процесуальної дії для отримання якісного технічного запису, що в свою чергу може негативно впливати на тактику проведення процесуальної дії;

3) вимагає створення особливих умов для довгострокового зберігання матеріалів технічного запису та вжиття спеціальних заходів попередження від випадкових пошкоджень;

4) утрудняє ідентифікацію людини за голосом й мовою, що зафіксовані за допомогою технічних засобів, у разі виникнення сумнівів чи оскарженні їх приналежності, що виражаються у необхідності експертного дослідження [2, с. 82].

Окремо слід відмітити невдоволення слідчих рівнем технічних засобів фіксації. На думку слідчих, технічні засоби фіксації повинні відповідати таким критеріям, як законність, наукова, пізнавальна цінність, точність відображення, економічна ефективність, простота використання, безпека. Серед причин, чому слідчі не використовують науково-технічні засоби, було відмічено відсутність потреб, відповідних навичок або необхідних науково-технічних засобів, а також той факт, що використання науково-технічних засобів у деяких випадках ускладнює організацію та тактику розслідування. Складний процес реєстрації використання відео- та аудіозаписів під час слідчих дій, зокрема допиту, на практиці спричиняє збільшення типових процесуальних помилок, розслідуваних слідчими, що призводить до значної втрати ефективності цієї форми запису доказів. Протоколи слідчих заходів у разі використання науково-технічних засобів фіксації містять повторювану інформацію, яка невиправдано ускладнює діяльність слідчого і на практиці викликає обґрунтовану критику [3, с. 167].

Таким чином, зазначені складнощі дійсно створюють несприятливі умови для більш широкого використання засобів фіксації під час допиту. Проте, технічне фіксування доказів, вважається найважливішим елементом їх збирання. З урахуванням значущості показань для розкриття злочину, в більшості випадків технічні засоби фіксації є не лише необхідними, але й обов'язковими та сприяють отримати повноту і достовірність відображення в процесуальному документі інформації, що надходить від свідка, потерпілого, підозрюваного.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2010. № 4651-VI. Редакція від 14.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Лазарев В.О. Особливості фіксування доказів під час досудового розслідування. Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 24.09.2015). С. 80-83
3. Журавель В.А. Фіксація доказової інформації: сучасний стан та перспективи розвитку. Актуальні проблеми держави і права. С. 164-169

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПРЯМОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБИТКІВ, ЯКІ ЗАВДАНІ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

Парасюк Василь Михайлович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівський державний університет внутрішніх справ

Рудомська Юлія Андріївна

здобувач вищої освіти
Львівський державний університет внутрішніх справ

Питання, пов'язані із розглядом справ про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, мають особливе значення, оскільки виникає велика кількість відповідних цивільно-правових спорів.

Відносини щодо відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки врегульовано низкою статей Конституції України, Цивільного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю України тощо.

Поняття джерела підвищеної небезпеки на рівні закону (легальна дефініція) закріплено в ст. 1187 ЦК України, відповідно до якої під джерелом підвищеної небезпеки розуміють діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для осіб, які цю діяльність здійснюють, та інших осіб [1].

На сьогоднішній день категорія шкоди, що завдається транспортним засобом, є досить поширеною, тому варто врегулювати деякі законодавчі питання, які б полегшили саму процедуру відшкодування збитків.

Відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01 липня 2004 року № 1961-IV, потерпілий звертається за страховим відшкодуванням до страховика, який застрахував відповідальність винного у скоєнні ДТП [2], а страхувальник не має безпосередніх стосунків із страховиком, у якого був придбаний страховий поліс. Оскільки потерпілий у ДТП має справу не зі страховиком, якого обрав сам, то такий страховик недостатньо зацікавлений у якісному обслуговуванні такого потерпілого. Тривала процедура відшкодування збитків (тільки 50% врегулюються протягом 120 днів) породжує численні скарги на дії страховиків від потерпілих осіб. При цьому за експертними оцінками, страхові компанії затягують розгляд та не відображають в своєму обліку до 30% збитків [3].

Європейський досвід доводить, що система прямого врегулювання збитків, коли потерпілий (у випадку, якщо він не є пішоходом) звертається за відшкодуванням до страховика, який застрахував його цивільно-правову відповідальність, сприяє більш повному задоволенню потреб клієнта.

Діюча модель врегулювання страхових випадків є недосконалою та породжує серйозні соціальні конфлікти між учасниками дорожньо-транспортної пригоди та страховиками, сприяють зростанню кількості незадоволених громадян умовами здійснення цього виду обов'язкового страхування, що призводить до недовіри населення до страхового ринку в цілому [4].

Вагомий внесок у дослідження засад страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів зробили такі вчені України, зокрема, В. Д. Базилевич, І. А. Габідулін, О. О. а також закордонні науковці такі як Є. В. Коломін, Ж. Лемер, А. Манес, Л. А. та ін.

Пряме врегулювання збитків – виконання страховиком, який застрахував цивільно-правову відповідальність потерпілого, обов'язків страховика, який застрахував цивільно-правову відповідальність особи, відповідальної за заподіяння шкоди, у частині відшкодування шкоди, пов'язаної з пошкодженням або фізичним знищенням транспортного засобу потерпілого.

Основний принцип прямого відшкодування збитку полягає в тому, що при зверненні у разі заподіяння збитку та незалежно від виду ДТП (два автомобілі або більше) прямий страховик відшкодовує збиток своєму клієнту (потерпілому внаслідок ДТП) відповідно до його прав на відшкодування збитку, визначених загальним правом.

При цьому, страховик винуватця ДТП не може заперечити здійснену прямим страховиком виплату потерпілому, а той (прямий страховик) зобов'язується не здійснювати виплату, якщо тільки його клієнт (потерпілий внаслідок ДТП) не має таке право на відшкодування заподіяного йому збитку. Важливими умовами переходу на цю систему є єдина методика оцінки збитку при проведенні технічної експертизи, стандарти електронного документообігу, бази даних ДТП, кліринговий центр для розрахунків між страховиками [5, с. 277].

В Україні на ринку обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників пряме врегулювання збитків запрацювало завдяки угоді, укладеної 24 березня 2016 року між Моторним транспортним страховим бюро України (МТСБУ) і страховиками-членами МТСБУ.

Для України перехід на систему прямого відшкодування збитку внаслідок ДТП стане можливим тільки при виконанні певних умов. У першу чергу необхідно розробити єдину для страховиків схему визначення вини учасників ДТП. При цьому необхідно враховувати, що відсутність на місці ДТП співробітників ДПС може викликати ріст шахрайства в даній сфері страхування. Для запобігання цього функції незалежного експерта можна покласти на співробітників страхових компаній (аварійних комісарів), але й тут є свої недоліки. Тому необхідно законодавчо закріпити повноваження страхової компанії (аварійних комісарів) по встановленню винного в ДТП, визначити в яких випадках патрульна поліція зобов'язана виїжджати на місце ДТП,

визначити юридичний статус повідомлення про ДТП, права, обов'язки та відповідальність сторін щодо оформлення ДТП [5, с. 280].

Іншою проблемою є необхідність єдиної системи оцінки збитку. На сьогоднішній момент єдиних стандартів оцінки збитку немає, не розвинений і ринок послуг незалежних експертів.

Для впровадження прямого врегулювання збитків внаслідок ДТП необхідні мінімальні ресурси для створення клірингового підрозділу на базі МТСБУ (мінімальний штат, до 3-х співробітників, базове обладнання), застосування проектного підходу на етапі розробки нормативних документів, що будуть регулювати процес прямого врегулювання [5, с. 280].

Також потребує внесення змін до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» щодо впровадження прямого врегулювання збитків внаслідок ДТП, а також щодо обов'язковості участі всіх страховиків – членів МТСБУ у системі прямого врегулювання.

Страхувальники внаслідок прямого врегулювання збитків внаслідок ДТП, зможуть вибирати страхову компанію, виходячи з надійності і якості сервісу, оскільки саме ця страхова компанія буде врегульовувати їхні збитки. При цьому страхові компанії будуть зацікавлені інвестувати в сервіс, прагнутимуть якнайшвидше виплатити відшкодування своїм клієнтам аби отримати автоматичне відшкодування за допомоги клірингової схеми, оскільки затягування виплат втратить всяку фінансову доцільність.

Пряме врегулювання збитків також прискорить вихід з ринку неплатоспроможних компаній.

Таким чином, український ринок страхування може отримати також додаткові переваги від впровадження прямого врегулювання, а саме загальне скорочення видатків страховиків, спрощення процедури відносин між страховиками та зменшення кількості судових позовів.

Подальший успішний розвиток системи прямого врегулювання збитків залежатиме від збільшення інвестицій страховика в якісний сервіс, залучення до системи усіх страховиків-членів МТСБУ, удосконалення порядку прямого врегулювання збитків.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 року № 1961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961>
3. Мошаро О. В. Визначення та обґрунтування максимального розміру майнового збитку при спрощеній системі врегулювання ДТП. *Україна-Бізнес*. 2011. № 24. С. 7.

4. Межебицький М., Грабко Р. Пряме врегулювання: зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні. *Финансовые услуги*. 2010. №3-4. С. 17-20.

5. Чубінський М.А. Концептуальні засади впровадження в Україні прямого врегулювання збитків внаслідок дорожньо-транспортних пригод. *Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки»*, 2015. Випуск 3. С. 276-282.

6. Положення про Пряме врегулювання збитків : затверджене Президією МТСБУ від 10.03.2016 року URL :<http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=131169&schema=main>.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Пилипів Руслан Миронович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри «Право» Івано-Франківської філії
Університету «Україна»

Сучасні діти інколи бувають досить жорстокі один до одного і це проявляється не тільки в словах, фізичних розправах, але і у вчинках, які зазвичай підлі та підступні. У шкільному чи підлітковому віці діти не розуміють, що своїми словами та діями вони можуть вплинути на життя іншого, на його почуття, на відносини до оточуючих та до самого себе. Цей різновид насильства і цькування вивчається давно і навіть має назву – «булінг». До булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душовими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організовуються за згодою керівника закладу освіти, в тому числі дорогою до (із) закладу освіти [1].

Згідно Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), *булінг (цькування)* – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої й неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода фізичному чи психічному здоров'ю. Закон України «Про освіту» також було доповнено поняттям «булінг», крім цього було виділено типові ознаки цього явища. Серед них: 1) систематичність діяння; 2) наявність сторін (кривдник – булер, потерпілий – жертва булінгу, спостерігачі); 3) дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Статистика поширення булінгу – жахлива. Майже 70% українських дітей були жертвами або кривдниками, або свідками булінгу. Майже третина заявила, що стали жертвами цькування в Інтернеті, а 16% – були змушені пропускати через це шкільні заняття [2]. Але все ж таки прийнятий Закон діє, і про це свідчить статистика судових рішень, яка була підготовлена Міністерством юстиції України. За її даними суди розглянули 316 справ про адміністративні правопорушення з приводу булінгу, з яких у 123 випадках винесено рішення про накладання стягнення. Основними видами стягнення за булінг є: штраф;

громадські роботи; виправні роботи. Згідно статистики Мінюсту у 84% накладається стягнення у вигляді штрафу, у 8% – громадські роботи (які на думку суддів призначаються рідко через їх неефективність), а також попередження і зобов'язання публічно вибачитися (ці заходи не передбачені у санкції ст. 173-4 КУпАП) [3].

Як слушно зазначає М. Веселов інститут адміністративної відповідальності у сфері ювенальної юстиції охоплює такі напрями реалізації, як: захист прав неповнолітніх, що притягаються до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень (адміністративна відповідальність неповнолітніх); адміністративна відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей, зокрема так зване перекладання відповідальності («трансмисія») за вчинення особою віком від 14 до 16 років адміністративного проступку; адміністративна відповідальність посадових осіб за протиправні дії чи бездіяльність, що порушують права дітей або не забезпечують їх дотримання іншими фізичними чи юридичними особами [4, с. 53]. Це цілком втілюється у відповідних частинах статті 173-4 КУпАП. Розгляд питань про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення булінгу належить суду.

Порядок реагування на випадки булінгу (цькування), затверджений Наказом МОН України від 28.12.2019 р. № 1646 містить перелік суб'єктів реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти (далі – суб'єкти реагування), якими є: служба освітнього омбудсмена; служби у справах дітей; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; органи місцевого самоврядування; керівники та інші працівники закладів освіти; засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган; територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України [1]. Суб'єкти реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти діють в межах повноважень, передбачених законодавством та цим Порядком.

Педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти у разі, якщо вони виявляють булінг (цькування), зобов'язані: вжити невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу; за потреби надати домедичну допомогу та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги; звернутись (за потреби) до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України; повідомити керівника закладу освіти та принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування) [1].

За законом адміністрація закладу освіти має повідомляти органи Національної поліції (підрозділи ювенальної превенції) про всі випадки булінгу. За наявності підтвердженої інформації працівники ювенальної превенції складають протокол про адміністративне правопорушення, після чого справа передається на розгляд суду для притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності та призначення виду і розміру стягнення. Норми статті 173-4 КУпАП передбачають відповідальність не лише за безпосереднє здійснення булінгу учасником освітнього процесу (відповідальність за булінг покладається

на осіб, які досягли віку адміністративної відповідальності безпосередньо, а у разі вчинення таких дій малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років – на батьків дитини), але й за неповідомлення керівником закладу освіти органів Національної поліції про випадки цькування. Що ж стосується педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти – для них не передбачено відповідальності за приховування булінгу, хоча вони займають провідне місце серед осіб, яким зазвичай стає відомо про подібні факти. Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) окреслює алгоритм дій керівника закладу освіти у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування). Водночас у багатьох випадках першими, хто отримує таку інформацію, чи спостерігає різноманітні прояви цькування стають саме педагогічні працівники (вчителі). Але практика свідчить, що цей контингент суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) не завжди своєчасно надають таку інформацію керівництву навчального закладу. За нашими власними соціальними спостереженнями (під час проведення профорієнтаційної роботи у закладах середньої освіти Івано-Франківської області (до та після введення карантину) було опитано понад 40 вчителів (анкетування анонімне)) було встановлено, що близько 40% педагогічного складу взагалі нібито не стикалися за свою педагогічну практику з будь-якими проявами булінгу; 20% опитаних зазначили, що такі прояви періодично мають місце у школах, але вони нібито не «критичні» і кривдники (булери) обмежувалися усними зауваженнями, чи на рівні класних керівників класів викликалися їх батьки для проведення бесіди з ними; понад 25% опитаних вказали, що в їх практиці факти булінгу зустрічалися і вони повідомляли про це керівництво навчальних закладів; близько 15% респондентів підтвердили актуальність цієї проблематики для школи, але визнали, що вони зайвий раз намагаються не втручатися у такі ситуації і не повідомляють керівництво навчального закладу, оскільки така ініціативність потім призводить до «зайвої» надмірної роботи і відволікає багато часу. Отже, можна констатувати, що значний відсоток педагогічних працівників прояви булінгу намагаються не помічати!

З урахуванням зазначеного, задля покращення стану запобігання таким негативним проявам як булінг серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів, необхідно активізувати участь у превентивному процесі таких суб'єктів реагування як педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти, у зв'язку з чим пропонується передбачити у КУпАП (окремою частиною статті 173-4) *адміністративну відповідальність* для педагогічного складу закладів освіти за бездіяльність у разі виявлення фактів булінгу серед учнів.

Список літератури:

1. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ МОН України від 28.12.2019 р. № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20> (дата звернення: 18.02.2021).

2. Майже третина підлітків в Україні стали жертвами онлайн-булінгу – опитування ЮНІСЕФ. *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-online-bullying-unicef-opytuvannya/30145880.html> (дата звернення 18.02.2020).

3. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична газета Online*. 2020. Вип. 1 (707). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html> (дата звернення 18.02.2020).

4. Веселов М. Інститут адміністративної відповідальності у системі ювенальної юстиції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Юридичні науки*. 2019. № 5 (106). С. 49–63. DOI: 10.31617/zt.knute.2019(106)05.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Щурат Тарас Григорович,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного
університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Поляков Євген Валентинович,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного
університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Усата Галина Олексіївна

курсант 407-го взводу факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ

Оперативно-розшукова діяльність щодо протидії тероризму в сучасних умовах пов'язана з опрацюванням значної кількості джерел та роботи з інформацією, тому істотним фактором, що впливає на ефективність боротьби зі злочинністю, є правильно організоване інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

У науці поняття «оперативно-розшукова діяльність» та «інформаційно-аналітичне забезпечення» розглядалося як на рівні окремих монографічних досліджень, так і в комплексі з дослідженням інших організаційних аспектів оперативно-розшукової діяльності. Серед таких досліджень відзначились такі вчені: К. В. Антонова, О. М. Бандурка, Г. М. Воскресенський, Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, А. М. Лисенко, В. Л. Регульський та ін.

Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності – передбачена законодавством України система запроваджених заходів, спрямованих на збір, узагальнення, аналіз, зберігання та використання інформації, у тому числі обмеженого доступу, що має значення для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності в інтересах досудового слідства, безпеки громадян, суспільства і держави [1].

Емпіричний досвід вказує, що інформаційно-аналітичне забезпечення за цією лінією роботи здійснюється на неналежному рівні у зв'язку з наявністю певних недоліків організаційного характеру. До таких недоліків, насамперед, входить недосконалість системи збору інформації, недоліки її накопичення та використання. Враховуючи складний стан криміногенної обстановки в сучасній Україні, пов'язаний зі зростанням рівня терористичної загрози, вважаємо неприпустимим таке становище.

Під час організації інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності застосовується система подвійного аналізу одержаної інформації, що складається з її аналізу на тактичному рівні, який здійснюється

безпосередньо оперативним працівником та керівником оперативного підрозділу, а також аналізу на стратегічному рівні, що здійснюється працівниками підрозділів інформаційно-аналітичної підтримки[2].

З метою недопущення такого становища, кожен окремий працівник оперативного підрозділу з моменту початку своєї служби вживає заходів щодо пошуку та використання джерел отримання інформації, яка характеризує оперативну обстановку. Одержана інформація повинна аналізуватися, фіксуватися та накопичуватися з метою зручності її використання в спеціальних справах та автоматизованих інформаційних системах.

Для забезпечення накопичення та зберігання оперативно-розшукової інформації вона систематизується та вноситься до автоматизованих інформаційно-пошукових систем, а також відповідних неавтоматизованих спеціальних обліків (справ), які ведуться безпосередньо в оперативних підрозділах.

Слід звернути увагу на те, що право оперативних підрозділів на створення і застосування автоматизованих інформаційних систем має законодавче закріплення п. 18 ч. 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3].

Ефективність протидії тероризму залежить від рівня інформаційно-аналітичного забезпечення обізнаності правоохоронних органів. Без наявності достатнього обсягу інформації вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності буде носити несистемний, випадковий характер.

Основним елементом інформаційно-аналітичного забезпечення виступає інформація. Так відсутність інформації про злочин не дозволяє ефективно та цілеспрямовано виявляти та документувати його.

Причиною більш високого рівня використання оперативними працівниками інформації, яка міститься в спеціальних неавтоматизованих обліках (справах), є простота доступу до них у порівнянні з автоматизованими інформаційно-пошуковими системами оперативного призначення, оскільки перші ведуться безпосередньо в оперативному підрозділі або взагалі знаходяться в провадженні оперативного працівника[4].

У процесі організації та налагодження інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності за розглядуваною лінією роботи найважливішу роль відіграє своєчасне та правильне визначення джерел надходження інформації про терористичну діяльність. Такий підхід обумовлений тим, що здійснення будь-яких дій (перевірка, обробка, аналіз, накопичення тощо) з отриманою оперативно-розшуковою інформацією має другорядне значення по відношенню до її безпосереднього отримання.

З метою отримання оперативно-розшукової та іншої інформації про терористичну діяльність, оперативний працівник повинен визначити вірогідні джерела її надходження. Під час провадження оперативно-розшукової діяльності щодо протидії тероризму нерідко в оперативних працівників карного розшуку та СБУ виникає нагальна необхідність у підвищенні рівня своєї обізнаності про особистості терористів, їх зв'язки, місце, спосіб підготовки або вчинення злочину та інші обставини.

Необхідно зазначити, що використання працівниками оперативних підрозділів ресурсів різноманітних інформаційно-пошукових систем покликане сприяти підвищенню рівня інформаційно-аналітичного забезпечення їх діяльності під час виявлення та попередження злочинів, виконання інших завдань оперативно-розшукової діяльності та доручень слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій у межах досудового розслідування злочинів [5].

При організації інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо протидії тероризму немає сенсу враховувати такий принцип, як достатність джерел інформації, адже обсяг отриманої оперативно-розшукової інформації не може бути завеликим. Пошук джерел інформації та їх використання щодо протидії тероризму повинні здійснюватися цілеспрямовано, на систематичній основі.

Такий підхід має забезпечити постійне надходження оперативно-розшукової інформації до оперативних підрозділів з метою здійснення ефективного спостереження за криміногенними процесами, що відбуваються за даною лінією роботи, та своєчасного виявлення злочинів, що готуються, встановлення осіб, які готують або вчинили злочин, розшуку осіб, котрі переховуються від органів дізнання, слідства, суду.

Підсумовуючи вищевикладене можна зазначити наступне: причинами незадовільного стану здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності щодо протидії тероризму є не тільки протидія з боку злочинців (насамперед, приховування своєї злочинної діяльності), але й причини організаційного характеру (недоліки в зборі, накопичені та використані оперативно-розшукової інформації).

Список літератури:

1. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник / С.В. Албул. – Одеса: Астропринт, 2017. – 132 с.
1. 2. Катеринчук І.П. Інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів України: проблеми теорії і практики: монографія / І.П. Катеринчук. – Одеса: ОДУВС, 2015. – 392 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 18 лютого 1992 року: станом на 02.01.2020 рік // Офіційний сайт Верховної Ради України.-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
4. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної поліції : монографія / Я. Ю. Кондратьєв. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. - 444 с.
5. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : підручник. Харків. : Національний університет внутрішніх справ, 2002. 336 с.

DÉVELOPPEMENT DES COMPÉTENCES DES CADRES DE LA HAUTE FONCTION PUBLIQUE EN FRANCE

Amosova Larissa

Candidat en sciences pédagogiques, Professeur agrégé
Institut régional d'administration publique de Kharkiv de l'Académie nationale
d'administration publique auprès de la Présidence de l'Ukraine

Les compétences des cadres de la haute fonction publique française s'inscrivent dans une démarche de modernisation de la fonction publique. Pour être porteur de la modernisation, le haut fonctionnaire doit être capable de s'adapter rapidement, de communiquer une vision du changement et d'être en mesure d'y rallier l'ensemble des employés pour la concrétiser.

La haute fonction publique en France est composée de responsables qui ont reçu un haut niveau de formation répondant à des besoins spécifiques. Deux voies coexistent : - celle des corps techniques recrutant à l'Ecole Polytechnique, destinée à donner la compétence technique nécessaire à leurs premiers emplois dans le corps ; -celle des corps administratifs recrutant à l'Ecole Nationale d'Administration : les corps étant choisis à l'issue de la période d'enseignement, les connaissances spécialisées sont acquises pendant le début de carrière.

Le double cursus peut également se rencontrer.

Les premiers postes, dans tous les cas de figure, doivent permettre de parfaire la formation et de répondre avec efficacité aux attentes de l'administration dans les différentes tâches qui sont confiées aux jeunes hauts fonctionnaires. Ces postes doivent permettre aussi d'acquérir l'expérience nécessaire aux fonctions de management. Les hauts fonctionnaires peuvent alors accéder à des responsabilités de direction où les capacités d'encadrement et de pilotage sont fondamentales, quelle que soit la formation d'origine : directeurs, chefs de service, sous-directeurs etc.

Des évolutions sont sans doute envisageables dans la structure des grands corps techniques et administratifs de l'Etat mais elles ne doivent pas remettre en cause la logique des compétences spécialisées qui est au cœur des performances de la haute fonction publique française. En premier lieu, parce que les fonctions de base que remplissent les membres de ces corps, lorsqu'ils ne sont pas en situation d'occuper des emplois de direction, demeurent, en elles-mêmes, importantes pour l'action de l'Etat.

A partir de ses compétences et de ses métiers différents, la haute fonction publique, offre un vivier diversifié dans lequel peuvent être choisis les managers dirigeants. Toute évolution des formations et des corps de hauts fonctionnaires doit maintenir cette diversité des compétences.

La fonction publique « active » comporte plusieurs niveaux d'encadrement. Les hauts fonctionnaires les plus hauts placés, qui préparent, mettent en œuvre les politiques publiques et mènent les processus de réforme, doivent aussi gérer de manière efficace le changement organisationnel de l'administration publique. Ils doivent en particulier disposer d'une vision et d'une stratégie, avoir une autorité de compétence et un réel savoir-faire en gestion des ressources humaines. Il leur incombe, par ailleurs, comme les autres responsables administratifs, d'orienter leurs actions vers les résultats de façon à garantir une organisation efficace et efficiente des processus dans l'administration et pour impliquer toutes les parties prenantes [1].

Dès lors, les principales compétences d'un haut fonctionnaire peuvent être résumées ainsi :

- disposer d'une autorité de compétence dans son domaine d'activité ;
- contribuer à la vision et aux objectifs de l'administration, les façonner et les promouvoir ;
- évaluer de manière critique les informations avant de parvenir à des conclusions;
- transposer la stratégie globale en des termes pratiques pour les autres ;
- instaurer une compréhension partagée des objectifs à atteindre ;
- mettre au point et superviser la mise en œuvre du changement dans un environnement en mouvement constant.

Le développement de ces compétences est irréductible aux formations initiales et continues des hauts fonctionnaires. Ces formations peuvent utilement être complétées par des parcours de carrières construits en cohérence avec les besoins opérationnels de l'administration à court terme et ses orientations stratégiques [2].

Il existe déjà de nombreux dispositifs de gestion individualisée des carrières, mis en place au cas par cas dans certains corps et dans certaines administrations, mais ils doivent être promus, généralisés et en mis en cohérence [3]. Parmi les pistes envisageables à court terme dans la mise en place de tels dispositifs pour les hauts fonctionnaires, avec un impact budgétaire pouvant être considéré comme négligeable au regard des bénéfices attendus, certaines sont proposées ci-après.

1. Création/consolidation de cellules de « mobilité professionnelle ».

Les hauts fonctionnaires sont attachés à des conditions de nomination les plus objectives possibles aux postes de responsabilité. L'accès à ces postes doit se faire de la façon la plus transparente possible, non seulement sur les principes mais aussi dans la réalité. Compte tenu des moyens mobilisables, il paraît nécessaire d'envisager deux niveaux d'intervention : l'une, au niveau de chaque corps ; l'autre, au niveau interministériel. Une structure de coordination interministérielle, placée auprès du Premier ministre, bien plus largement dimensionnée que la mission actuelle qui se

consacre aux seuls cadres susceptibles d'accéder à un poste à la décision du gouvernement, permettrait de constituer un réseau auquel les quelque 12 000 hauts fonctionnaires pourraient se référer pour identifier les postes à pourvoir susceptibles de les intéresser [4]. Inversement, cette structure pourrait disposer d'un « vivier » de hauts fonctionnaires pour susciter des candidatures correspondant aux profils recherchés par l'Administration. La structure devrait être animée par un expert en gestion des ressources humaines, doté de charisme et bénéficiant d'une posture suffisamment « visible » des hauts fonctionnaires.

2. Réalisation de bilans de compétences.

Il conviendrait de faciliter la réalisation de bilans de compétences pour les hauts fonctionnaires, à l'initiative de l'intéressé ou de l'administration. Ce dispositif faciliterait la conception de projets professionnels et la promotion de parcours professionnels diversifiés enrichissant l'expérience des agents et bénéfiques à l'ensemble de la fonction publique. En outre, une telle démarche encouragerait la mobilité, notamment entre les trois versants de la fonction publique, qui est un gage de dynamisme et d'efficacité grâce au brassage qu'elle permet des origines et des expériences [5].

La réalisation de ces bilans de compétences ne peut se concevoir sans la définition préalable d'un référentiel de compétence de la haute fonction publique. Dans cette perspective, la compétence pourrait être définie comme étant « l'aptitude à faire usage de connaissances et autres facultés, nécessaire pour l'accomplissement réussi et efficace d'une mission fixée, la gestion de travaux, la réalisation d'objectifs ou l'accomplissement d'un certain rôle dans le processus métier » [6].

Le terme « compétence » devrait aussi être associé aux qualités personnelles du haut fonctionnaire favorisant des performances et un comportement excellent pour atteindre les objectifs stratégiques de l'administration [7].

3. Entretiens périodiques de carrière.

Les hauts fonctionnaires devraient faire périodiquement l'objet d'entretiens de carrière, tant de façon obligatoire qu'à la demande des intéressés. L'objectif serait de leur proposer la réalisation d'un bilan de compétences ou de formations qui participeraient au développement de leurs compétences [8]. Ces entretiens, complémentaires aux entretiens professionnels et réalisés au niveau approprié, seraient centrés sur le projet professionnel à long terme et prendraient en compte à la fois les fonctions déjà assumées et l'horizon professionnel jusqu'au moment de la retraite.

4. Mise en place d'un accompagnement interne personnalisé.

Plus particulièrement destiné aux jeunes hauts fonctionnaires, un dispositif d'accompagnement interne personnalisé (« coaching ») portant sur la gestion de carrière pourrait être mis en place. Une option serait de constituer un réseau d'agents

volontaires « seniors » pour assurer un tel accompagnement auprès des membres de leurs corps.

5. Reconnaissance de nouvelles missions transversales.

L'Administration centrale française est régie de manière très rigide par une hiérarchie structurée en chef de bureau, sous-directeur, directeur et directeur général. Des inspections générales et des conseils généraux complètent le dispositif administratif. Cette organisation n'identifie pas les fonctions relatives à la gestion de la qualité ou à l'amélioration continue des processus administratifs. Elle ne fait aucune place au profil expert, qui pourrait être utile tout en étant différent d'un positionnement fonctionnel. Il serait intéressant de promouvoir la structuration de telles fonctions et de pourvoir les emplois correspondant par des hauts fonctionnaires expérimentés. Leur expertise reconnue pourrait ainsi être mise à profit de façon transversale et pérenne. Il existe déjà des missions de ce type, sous forme de « directeurs de projet » ou d'« experts de haut niveau », mais elles sont insuffisamment reconnues et mériteraient un meilleur processus de sélection.

6. Mise en place d'un cursus de formation continue de haut niveau. Sans aller jusqu'à la création d'une sorte d'Ecole de Guerre qui a, pour les officiers de l'Armée française, la mission de les préparer à assumer des responsabilités d'état-major, de commandement et de direction, il serait souhaitable de mettre en place un cursus de formation pour les cadres de l'Administration volontaires, à haut potentiel et en milieu de carrière. Un tel cursus serait une opportunité de faciliter le brassage interministériel des hauts fonctionnaires et contribuerait à une nouvelle dynamique de carrière pour les hauts fonctionnaires qui le souhaiteraient [9].

Il faut noter que les hauts fonctionnaires se reconnaissent pleinement dans les valeurs d'une haute fonction publique de carrière. Ces valeurs sont constituées d'un socle de compétences traditionnelles et d'un ensemble de compétences en développement portant une plus grande attention aux services à rendre aux usagers citoyens [10].

Les compétences traditionnelles comportent: - le respect de la légalité; - la loyauté à l'égard du gouvernement en place; - le souci de l'intérêt général aussi bien dans le long terme que dans le court terme; - l'intégrité, la probité, l'honnêteté, la dignité dans l'exercice des fonctions; - l'indépendance d'esprit, l'impartialité et l'honnêteté intellectuelle (rien ne serait plus inefficace que d'avoir des fonctionnaires serviles); - le professionnalisme, l'excellence dans l'exercice du métier; - la préservation de la mémoire institutionnelle et la continuité de l'action publique. Ces compétences rejoignent le très haut niveau d'exigence déontologique dont sont porteurs les hauts fonctionnaires.

Les compétences en développement comportent: - la considération première de l'usager, la prise en compte plus attentive de ses besoins et le dialogue avec lui; - la recherche de l'efficacité, de l'efficience, de l'optimisation de l'usage des deniers publics; - la recherche de la motivation des hommes, l'introduction des techniques du

management; - la responsabilité à l'égard de l'action conduite; - la transparence et la volonté de rendre compte.

Les hauts fonctionnaires considèrent que la prise en compte des compétences en développement nécessite du temps et implique un processus d'appropriation qui doit faire l'objet d'échanges approfondis entre les responsables politiques et les hauts responsables de l'administration. Mais il est clair que cette évolution répond à un besoin clairement exprimé par les concitoyens. Elle doit donc être conduite avec persévérance en s'appuyant sur les exemples réussis qui témoignent de l'intérêt d'une telle approche. Les hauts fonctionnaires considèrent qu'ils doivent prendre en compte pour eux et l'ensemble des services qu'ils dirigent la double préoccupation des concitoyens qui attendent des services de qualité et des autorités politiques qui les représentent au sein des institutions démocratiques du pays. Ils sont déterminés à répondre à cette double attente.

Ils estiment toutefois que le respect du socle des compétences traditionnelles ne doit pas être remis en cause car il constitue l'essence même d'une haute fonction publique respectée.

Ainsi, des points clefs de cette analyse sont suivants:

- Les compétences traditionnelles de la haute fonction publique doivent être complétées par des compétences en développement, davantage orientées vers la satisfaction de l'usager citoyen, la recherche de l'efficacité, de la bonne gestion des deniers publics, l'introduction de règles de management, la confiance et le besoin de rendre compte, valeurs que la haute fonction publique se doit d'introduire au sein de l'ensemble des services de l'État.

- Les différentes compétences et profils dont sont porteurs les hauts fonctionnaires, comme les différents métiers qu'ils exercent, sont une des grandes forces de la haute fonction publique française et doivent être jalousement préservés.

- Une évolution statutaire de la haute fonction publique est souhaitable sous réserve qu'elle comporte deux volets, un socle commun traduisant les compétences communes traditionnelles ou émergentes de ses membres, des profils professionnels préservés traduisant le savoir-faire diversifié et irremplaçable des hauts fonctionnaires.

- Il faut introduire un management moderne du capital humain exceptionnel que représentent les hauts fonctionnaires, avec leurs compétences et leur expérience.

Références :

1. Kuperus H., Rode A., Hauts Fonctionnaires en Europe, Gestion et conditions de travail des cadres supérieurs de la fonction publique dans les Etats membres de l'Union européenne, Institut Européen d'Administration Publique, Maastricht, décembre 2008.

2. Teyssier A., Ferri E., Guillot J., Camet F., Lévêque Ph., Rapport IGA-CGEDD-CGEF « L'encadrement supérieur et dirigeant de l'Etat », juillet 2014.
3. <https://www.carrieres-publiques.com/actualite-fonction-publique-la-notation-des-fonctionnaires-vers-la-fin-d-une-tradition-d-215>
4. Ketelaar, A., N. Manning et E. Turkisch, «Formules de gestion de la haute fonction publique axées sur les performances : Les expériences respectives de l'OCDE et de différents pays», Documents de travail sur la gouvernance publique, 2007/5, p.16.
5. <https://www.fonction-publique.gouv.fr/bilan-de-competences>
6. Pagon M., Banutai E., Bizjak U., Leadership Competencies for Successful Change Management, Rapport d'étude préliminaire commandé par la présidence slovène de l'UE, 2008.
7. Frank T., The Conditions Shaping Different Forms of Convergence – Competency Frameworks for the Senior Civil Service in a Comparative Perspective, « Leading the Future of the Public Sector: The Third transatlantic Dialogue », University of Delaware, Newark, Delaware, United States, 31 May - 2 June 2007, p.2.
8. <https://www.demarches.interieur.gouv.fr/particuliers/evaluation-professionnelle-fonction-publique-etat>
9. <https://www.centre-inffo.fr/site-droit-formation/loi-de-transformation-de-la-fonction-publique-les-mesures-relatives-a-la-formation>
10. Décret n°2010-888 du 28 juillet 2010 relatif à l'appréciation de la valeur professionnelle des fonctionnaires de l'État

THE EMPIRICAL EVIDENCE FOR APPROPRIATENESS OF THE ECOLOGICAL MARKETING APPROACH: CASE OF ONLINE STUDY IN FORESTRY

Zinovchuk Vitaly,

Dr. of Sc. (Economics), Professor

Budnik Olga,

PhD (Economics), Associate Professor

Yurchuk Veronika,

Graduate Student

Polissia National University, Ukraine

The nature of transactions in the forestry sector indicates the extensive and not always rational use of forest resources, which has certain signs of spread. In this regard, environmental problems and the need to comply with ecological requirements and standards in the process of economic activities of forest enterprises should be recognized as urgent. After all, the implementation of ecological marketing measures is aimed at eliminating the negative effects of human intervention into the environment and improving both economic and environmental situation. To this end, it is important to establish an effective system for collecting, processing, systematizing and analyzing ecological information in order to be able to give it an objective assessment and predict changes. Based on the analysis, it is necessary to develop recommendations for management decisions in a particular business enterprise.

The purpose of this study is to determine the initial level of working out and decision-making in forestry, taking into account the requirements of environmental marketing. The main objectives of the study are: theoretical generalization of the concept of “ecological marketing”, the definition of evolution and the prerequisites for its formation; analysis of the possibilities of ecological marketing tools in the activities of forestry enterprises on the basis of an expert online survey; substantiation of organizational decisions on improvement of activity of forestry in the long run.

M. Polonsky defined ecological (or green) marketing as that is “consisting of all activities designed to generate and facilitate any exchanges intended to satisfy human needs, such that the satisfaction of these needs and wants occurs, with minimal detrimental impact on the natural environment” [1]. J. Ottman also emphasized that ecological marketing involves bringing all the resources of the enterprise in line with the requirements and opportunities of the market to make a profit without harming the environment [2]. This is of crucial methodological importance for empirical research in forestry.

Over time, based on this conceptual approach, the evolution of the paradigm of environmental marketing. It is worth focusing its two main bifurcation moments (environmental and sustainable). Environmental marketing is a broader approach

aimed at reducing the harmful effects on the environment through the use of lean production technologies, the creation of innovative new products that provide lower emissions and waste. All this creates opportunities to achieve competitive advantages by meeting the demand of environmentally conscious consumers. Sustainable marketing is a more radical approach to markets and marketing that seeks to cover all the costs of production and consumption related to environmental protection to create a sustainable economy. In this concept, in addition to environmental aspects, of particular importance are social requirements [3].

S. Ilyashenko draws attention to the following preconditions for the formation of ecological marketing: a) market oriented – the emergence of concepts that allowed the possibility of balancing several controversial tasks in order to reduce the negative impact of marketing on society; b) ecological – strengthening of technogenic impact and disturbance of the environment caused by pollution of atmospheric air, water and forest resources, as well as soils, as a result of anthropogenic human activity; c) social – an increase in the level of needs for environmentally friendly products and greening of business, formed as a result of deteriorating human health caused by environmental pollution; d) technological – rapid development of technical means and technological solutions that promote the introduction of environmentally friendly production; e) economic – the presence of economic conditions that ensure the efficiency of production of environmentally friendly products or services [4].

According to A. Kuchmiyov, ecological marketing has its own characteristics at the state, regional and local levels [5]. At the state level: a) ensuring the promotion of environmentally friendly types of production and economic activities in the sectoral context; b) promotion of Ukrainian ecological goods and services into the World markets c) development and implementation of state regional environmental policy aimed at identifying and solving major ecological problems in the regional context. At the regional level, environmental marketing has two main components: a) environmental marketing of natural resources and requirements as a corporate type of ecological marketing; b) marketing of ecological activities and reproduction of the environment. At the level of the initial territorial link: a) marketing of traditional nature management; b) marketing of environmentally sustainable enterprises; c) marketing of environmental knowledge and technologies.

The usual simplicity of the marketing mix model limits thinking to its tools, instead of considering marketing as a social process that involves many more factors. A. Vichevych warns that the a priori acceptance of marketing theory without adaptation to specific conditions, its self-isolation can have a destructive effect on the activities of enterprises [3]. The key to the success of any company in the market is the ability to find and meet the needs of consumers. This approach to the enterprise reflects the essence of marketing as a business philosophy and provides an orientation of its reality to meet the needs of consumers, as the only opportunity to achieve goals related to profit, penetration into new markets, business development. S. Kovalchuk holds this opinion [6]. In addition, the ecologically oriented marketing E. Mishenin considers in specific organizational forms, such as ecological marketing (mainly implemented within forest processing and associated with the production of environmentally friendly products) and ecosystem marketing (within forestry and logging) [7].

Thus, the spread of ecological marketing involves the introduction of new methods and techniques aimed at improving the environment, which in the long run will increase the competitiveness of domestic forestry enterprises. Ecologically oriented and responsible forestry supposes the harvesting of timber and other forest products while preserving the biodiversity and productivity of forests, natural ecological processes. Y. Tunytsia argues that socially oriented forestry contributes to the well-being of the local population and society as a whole, as well as encourages the local population to preserve forest resources [8].

In order to conduct a more in-depth and detailed empirical analysis, as well as to estimate the state of use of forest protection measures, a research of the local level situation in the forestry has been occurred. Its special focus was to identify the factors of the marketing micro- and macroenvironment that influence basic activities, to figure out how marketing instruments and technologies are used within the industry, and to develop their improvement measures. To this end, in the course of the study, an online survey of 30 experienced forest industry experts was conducted. The questions of the questionnaire contained general information about the respondents, of which 55 % have special technical education, 28 % of them graduated from University, and 17 % have a scientific degree. By field of activity, 5 % of respondents work in local governments, 20 % are forestry workers, 72 % are employed in the field of green tourism, and 3 % hold other positions. According to the study, 60 % of respondents live in urban-type settlements; 33 % – in the villages, and 17 % – in the city.

As for the problem of deforestation, 69 % of experts believe that deforestation causes significant damage, 28 % acknowledged the need for sanitary deforestation and 3 % did not consider the damage from deforestation as a serious problem. Regarding the public position on deforestation, 6 % of respondents suggest the role of communities is completely passive, 33 % – more active than passive, 50 % – more passive than active. However, experts estimate over 10 % of local population are very active in this regard, they know the problems faced by the forestry and have a number of proposals to reduce deforestation, but with the preservation and timely implementation of sanitary deforestation. The perfection of the current legislation in the field of forestry and its correspondence to the European legal norms and regulations was recognized by only 28 % of experts, 21 % of respondents do not distinguish any incompliance, but 51 % of respondents could not answer this question.

During the survey, the special attention was paid to local environmental and economic problems and the level of public awareness of the facts of illegal deforestation. It was found that 56 % of respondents believe that illegal logging is the cause of both and economic problems, 33 % denied it, and 11 % did not decide on the answer. In addition, 22 % of respondents know the people who carry out illegal deforestation, 33 % know the facts from other residents, 28 % – from the media, and 17 % have other sources of information. It is established that 11 % of felling is carried out by citizens for the needs of their households, 22% – for profit, 34 % are felling by enterprises on the basis of permits but with gross violations, 11 % are felling carried out by businesses without permits, 22 % are commercial felling on the basis of permits, but which are carried out with gross violations.

To the question ‘In your opinion, what measures could help eliminate illegal deforestation?’ 22 % supported the establishment of public control over forest certification, 35 % noted the need to strengthen administrative and criminal liability, 40 % pointed the need to increase penalties, 2 % – community participation in forest management planning and 1 % – reduction of unemployment and the growth welfare of the population. Regarding the analysis of the possibilities of respondents’ personal influence on solving the forest resources use problems, 61 % indicated that nothing depends on them, 33 % can influence the solution of most problems, and 6 % can help only in some issues.

The next block of questions was formed to assess the level of corruption in forestry and the appropriateness of fines. Among those surveyed, 65 % believe that the level of corruption in forestry is high, 21 % – medium and 14 % – low. In addition, 54 % of respondents indicated low fines for relevant offenses, 33 % considered them appropriate, and 13% reported high fines. Also, 17 % of experts suggest that the current legal norms should be tightened, 17 % propose to strengthen forest protection measures, 33 % – to change the structure of forest management, 22 % – to strengthen the intervention of nongovernment environmental organizations, 6 %, on the contrary – to limit interference public environmental organizations, and 5 % were in favor of activating local communities to protect their legitimate interests.

Conclusions. To radically change the current trends in the field of forestry, it is necessary to provide measures, the main of which should be:

- organization of effective management of the forest industry based on the marketing concept;
- creation of a favorable economic environment for both producers and consumers of forestry products;
- development of a product marketing program, search for possible forms of partnership cooperation with countries – the largest consumers of forestry products;
- carrying out analytical studies of the current state and priority areas of activity in the forestry sector;
- focusing on pricing policy;
- reducing dependence on fluctuations in market conditions, introducing European standardization system for forest products.

Conducting an expert online survey in the course of this study revealed a number of pressing problems in the activities of forest enterprises that need to be addressed. It worth to emphasize that now there is an obvious need for the introduction and use of environmental marketing tools, because ignoring external factors leads to increased risks. This is due to the fact that the forest companies operate in conditions of uncertainty without proper monitoring and analysis of both market conditions and changes in consumer demand.

In addition, the enterprises of the industry do not have a comprehensive system of marketing activities. This is primarily due to management’s underestimation of the need to pursue marketing policies, inadequate understanding of its nature and lack of

funding. Because of this, management saves financial resources and does not consider the necessity to use them for marketing activities. In addition, there is a shortage of skilled employees who are able to develop and implement a marketing strategy, as well as monitor its fulfillment and adjustment. It should be recognized that currently the use of marketing elements is only sporadic, so there is a need to develop an environmental marketing plan based on relevant, professionally performed marketing research. In this regard, it is proposed for forest enterprises to introduce the position of marketer.

References

1. Polonsky M. J. An Introduction to Green Marketing. *Electronic Green Journal*, Vol.1, Issue 2, Nov, 1994. URL: <https://escholarship.org/uc/item/49n325b7> (19.02.2021).
2. Ottman, Jacquelyn. *Green Marketing: Opportunity for Innovation*. 2nd Ed. Chicago: NTC/Contemporary Publishing Company, 1998.
3. Вічевич А. М., Вайданич Т. В., Дідович І. І., Дідович А. П. Екологічний маркетинг. Львів: УкрДЛТУ, 2002. 248 с.
4. Ілляшенко С. М., Прокопенко О. В. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: за ред. С. М. Ілляшенка. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 250 с.
5. Кучмійов А. В. Екологічний маркетинг у системі еколого-економічного управління. *Ефективна економіка*. № 11. 2011. Електронний ресурс. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2278> (03.02.2021)
6. Ковальчук С. В. Актуальні проблеми застосування маркетинг-менеджменту в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 5. Т. 2. С. 179-186.
7. Мішенін Є. В., Мішеніна Н. В., Ярова І. Є. Розвиток маркетингу екосистемної продукції та послуг у лісоресурсній сфері. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. 2. С. 209-219.
8. Туниця Ю.Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. Нац. лісотехн. ун-т України. К. : Вид-во "Знання", 2006. 314 с.

СУТЬ, ПЕРЕДУМОВИ, ПРИНЦИПИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Василик Наталія Михайлівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Луцький національний технічний університет

Запровадження в організації креативного менеджменту є сьогодні чи не одним із ефективних інструментів конкурентної боротьби, адже дозволяє сформулювати, як принципово нові ідеї, рішення, процеси, товари, послуги, так і удосконалити їх на більш якісному рівні, в порівнянні з конкурентами, з метою задоволення потреб споживачів та суспільства в цілому.

На нашу думку, креативний менеджмент – це особлива управлінська діяльність, що спрямована на активізацію творчої діяльності працівників щодо генерування креативних ідей, їх оцінку та відбір, з метою формування ефективних креативних рішень, реалізація яких забезпечить підприємству інноваційних розвиток та одержання високих економічних, соціальних та екологічних результатів.

Метою креативного менеджменту є формування креативних рішень, реалізація яких забезпечуватиме організації отримання конкурентних переваг та інноваційний розвиток суспільства в цілому.

Цілями креативного менеджменту є генерування креативних ідей, їх оцінювання і відбір, що дозволить сформулювати ефективні креативні рішення.

Завданнями креативного менеджменту є:

- формування стратегічної політики створення креативної організації;
- встановлення стратегічних, довго- і короткострокових цілей креативної діяльності;
- створення творчої атмосфери в колективі;
- розвиток креативного потенціалу працівників організації;
- формування та розвиток потенціалу менеджера креативного типу;
- створення ефективних креативних команд;
- забезпечення здатності будь-якого працівника підприємства висувати креативні ідеї;
- створення можливостей застосування на підприємстві різноманітних методик і технік креативності для генерації, оцінювання та відбору креативних ідей;
- регулювання креативних процесів в організації;
- стимулювання творчої активності персоналу в організації;
- оцінка та контроль креативної діяльності в організації.

Поштовхом до запровадження та використання креативного менеджменту в організації є певні внутрішні та зовнішні передумови, Рис. 1.

Внутрішні передумови здійснення креативної діяльності варто розглядати з точки зору позитивних та негативних внутрішньо організаційних тенденцій. Так,

необхідність вирішення внутрішніх проблем, що склались в організації, вимагає застосування нестандартних креативних підходів, що і стає поштовхом до запровадження креативного менеджменту. Разом з тим існування певних позитивних тенденцій сприяє розвитку креативної діяльності з метою закріплення та посилення конкурентних переваг і розвитку організації.

До зовнішніх передумов запровадження креативного менеджменту можна віднести низку факторів зовнішнього середовища прямого і непрямого впливу.

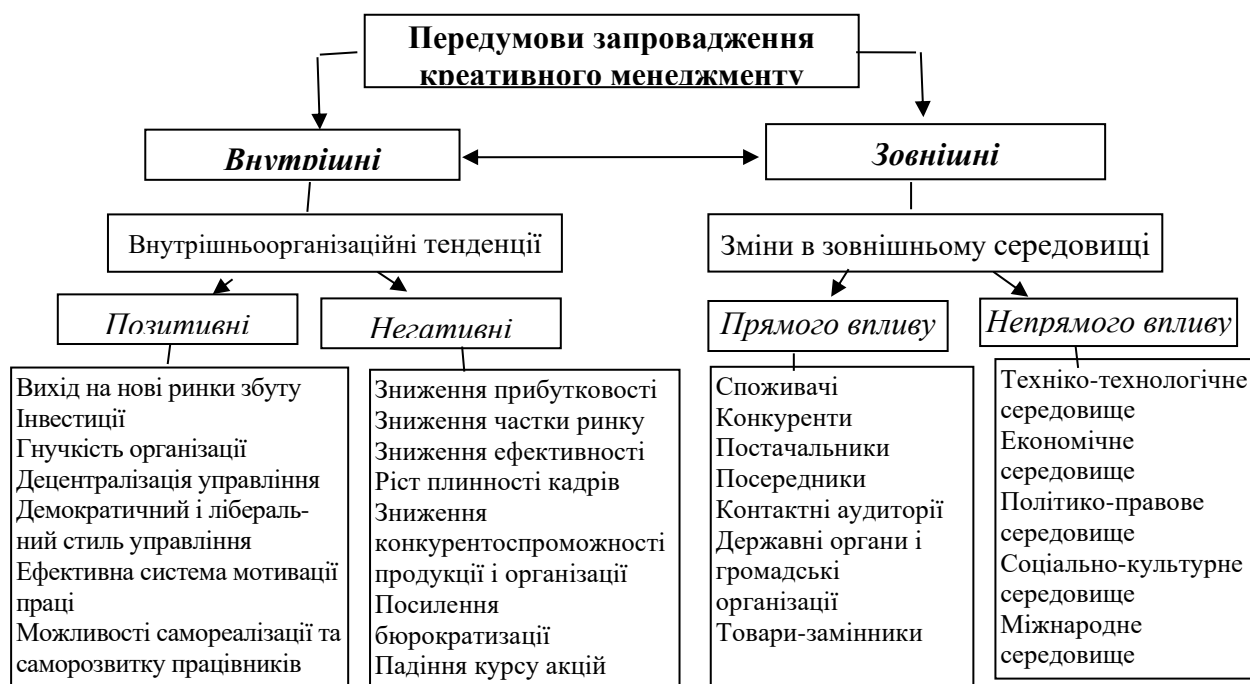

Рис. 1. Передумови запровадження креативного менеджменту в організації [1]

Крім того, на формування і розвиток креативного менеджменту впливають певні чинники техніко-економічного, організаційно-управлінського, юридичного та соціально-психологічного характеру, що стримують або сприяють здійсненню креативної діяльності в організації.

До зовнішніх факторів, які сприяють розвитку креативного менеджменту в організації, можна віднести розвиток в країні і світі креативного суспільства, креативної економіки, креативної освіти, що в цілому формують креативну особистість, яка в подальшому розвиває креативні процеси і є джерелом їх запровадження в будь-якій організації і в будь-якій сфері діяльності і, за принципом зворотного зв'язку, робить свій внесок у подальший розвиток креативного суспільства, креативної економіки, креативної освіти.

Внутрішні фактори формування і розвитку креативного менеджменту базуються на створенні креативного середовища в організації. Функціонування креативного менеджменту можливе тільки у багатогранному креативному середовищі організації, тільки за умов використання різноманітних способів і засобів мотивування (особливо внутрішнього), активізації й розвитку креативності працівників. І основними завданнями менеджерів, які повинні цілеспрямовано впливати на осіб, що можуть креативно самостійно мислити, є

необхідність здійснювати свій вплив так, щоб не порушувати творчої атмосфери кожного індивідуума, стимулювати рівень інтелектуальної творчої активності для вирішення визначеного кола проблем у діяльності організації.

Основними принципами формування та розвитку креативного менеджменту в організації, на нашу думку, мають бути, таблиця 1.

Таблиця 1

Принципи креативного менеджменту

Вид	Характеристика
Ціленаправленості	Формується на засадах узгодження цілей і методів їх досягнення креативного менеджменту із цілями і методами організації загалом
Гнучкості	Забезпечення швидкого адекватного реагування на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування організації
Інтуїтивності	Використання інтуїтивного підходу до прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності
Латеральності	Пошук рішень за всіма можливими напрямками з метою формування якомога більшої кількості нестандартних варіантів, які сприятимуть прийняттю ефективного креативного рішення
Комбінованості	Застосування різних методів акумулювання креативних ідей і вироблення креативних рішень
Результативності	Спрямованість на отримання конкретних креативних рішень в ході креативного процесу
Оптимальності	Забезпечення мінімізації витрат часу на розроблення та аналізування креативних ідей і рішень
Ефективності	Забезпечення позитивного ефекту від реалізації креативних ідей та рішень
Ініціативності	Надання можливості будь-якому правнику організації, незалежно від посади, брати участь у діяльності робочих груп із висунення креативних ідей і розроблення креативних рішень
Інформаційної безпеки	Забезпечення конфіденційності інформації про сутність креативних ідей і рішень

Подальший розвиток креативного менеджменту в організації має відбуватись на базі побудови та функціонування дієвої системи креативного менеджменту.

На думку Зінкевича Д.К. [2], розвиток управлінських систем, зокрема системи креативного менеджменту, вимагає дотримання керівниками підприємств певних принципів, а саме

– принципу причинно-наслідкового зв'язку між метою формування креативних рішень, їх розробленням, оцінюванням і регулюванням;

- можливості участі будь-якого працівника підприємства, незалежно від обійманої посади, в діяльності робочих груп із висунення креативних ідей і розроблення креативних рішень;
- комбінованого застосування різних методів акумулювання креативних ідей і вироблення креативних рішень; системності у створенні умов для зацікавленості працівників організації у творчому розвитку;
- мінімізації витрат часу на розроблення і аналізування креативних ідей і рішень; забезпечення позитивного впливу креативних ідей і рішень на показники економічної ефективності, екологічності і безпеки життєдіяльності;
- забезпечення конфіденційності інформації про сутність креативних ідей і рішень.

Сповідування керівниками підприємства цих принципів є запорукою побудови такої системи креативного менеджменту підприємства, яка з позиції функціонально-процесійного підходу буде інтегрованою у систему управління підприємством зокрема в ієрархію цілей, корпоративну інформаційну систему, виробничі технологічні процеси, а також у бізнес-процеси, що реалізуються за участю постачальників, споживачів та інших ділових партнерів [2].

Отже, основними вимогами (правилами) креативного менеджменту є: інновації вимагають з боку керівництва підприємства пильної уваги; потрібен розум, сприйнятливий до всього нового; учасникам творчого процесу слід звикати до нечіткої логіки; творчий процес необхідно розбивати на етапи; учасникам креативного процесу треба бути морально готовими до дефіциту ресурсів; учасникам процесу необхідно навчитися постійно вчитися; потрібно активно залучати найближче оточення до творчого процесу; креативні ідеї повинні бути клієнтоорієнтованими; творчим особам необхідно навчитися ділитися славою; необхідно освоїти і активно застосовувати методи командного менеджменту; треба навчитися з гідністю тримати удари долі.

Список літератури:

1. Божидарнік Т.В, Василик Н.М. Формування й розвиток креативного менеджменту на підприємстві. *Економіст*. 2015. № 3. С. 37-39.
2. Зінкевич Д.К. Характеристика системи креативного менеджменту підприємстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 727. 2012. С. 49-58.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Гузар Богдан Степанович,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ,

банківської справи та страхування

Уманський національний університет садівництва

Крім правила фінансування, забезпечення стабільної рівноваги в діяльності підприємства вимагає ще й дотримання золотого правила економіки, яке встановлює вимоги щодо збалансованості темпів зміни основних фінансово-економічних показників – чистого прибутку, чистого доходу від реалізації, обсягів власного капіталу і сукупних активів. Враховуючи це, сама система організації та впровадження фінансового контролінгу, її методи та інструменти вітчизняних підприємств, на відміну від закордонних, мають бути орієнтовані, у першу чергу, на вирішення завдань зростання прибутковості та оптимізації витрат як основи для створення та підвищення ринкової вартості підприємства.

Фінансовий контролінг використовується підприємством для отримання необхідної інформації, на основі якої будуть у подальшому прийматися управлінські рішення. Тому коли вже на підприємстві діє налагоджена система контролінгу, її постійно необхідно моніторити й удосконалювати.

Значну увагу дослідженню теорії і практики фінансового контролінгу приділили у своїх працях такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як: І.А. Бланк , М.П. Бутко, Ш. Ванг, Й. Вебер, О. Клокар, Г.О. Партин, Н.Д. Собкова, І.Б. Стефаник, Д.Г. Савчук, О.О. Терещенко, Р. Хілтон, П. Хорват, К. Серфінг та інші. Питання сутності, методів, інструментів та необхідності фінансового контролінгу дедалі частіше привертають увагу як зарубіжних, так і вітчизняних вчених- економістів : Є. Майєр, Р. Манн, Д. Хан, А. Дайле, М.С. Пушкар, Л.О. Сухарєва, С.М. Петренко, Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова, О.О. Козакова, С.Г. Фалько, І.В. Радзівіло, С.В. Приймак, В.Б. Дзьоба, О.М.Савицька, А.Ю. Скляр ,О.О. Коковіхіна, М.В. Тарасюк.

Проте не повною мірою розкрита роль фінансового контролінгу як складової системи управління стійким розвитком підприємства, що забезпечує її ефективне функціонування потребують подальшого дослідження. Також слід зазначити, що недостатньо чітко окреслена специфіка фінансового контролінгу в цілому та його особливості, не визначені риси відмінності фінансового контролінгу від інших його видів. Разом з тим, питання, пов'язані з особливостями організації системи фінансового контролінгу на підприємстві в сучасних умовах, не одержали достатнього дослідження.

Метою дослідження є теоретичне узагальнення основних сутнісних характеристик, розробка методичних засад і практичних рекомендацій щодо необхідності впровадження фінансового контролінгу на підприємстві як важливої складової системи управління стійким розвитком.

Фінансовий контролінг – це мистецтво управління (система управління), спрямоване на визначення майбутнього фінансового достатку підприємства і шляхів його досягнення.

Фінансовий контролінг - це система інформаційної підтримки фінансово-економічних рішень, що передбачає використання методів і процедур з бюджетування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, інвестор-рілейшнз, управління ризиками та внутрішнього контролю і бухгалтерського обліку, які в сукупності забезпечують координацію окремих підсистем управління та зорієнтовані на оптимізацію фінансових рішень і збільшення вартості підприємства. Конкретно контролінг - це система інструментів, методів і технологій для підтримки оперативного і стратегічного управління організацією.

Однак, як вважають окремі науковці, неможна ставити знак рівності між фінансовим контролінгом як функцією координації та системою управління [1;2]. В основу ідеї контролінгу, що ґрунтується на пріоритетності функції координації, покладена інтерпретація контролінгу як самостійної підсистеми управління. На думку П. Хорвата, ця підсистема спрямована на системоутворювальну та системоінтегровальну координацію усередині підсистеми управління та між окремими її підсистемами з урахуванням особливостей системи господарювання [3].

У США розглядають контролінг як систему управління підприємством, яка забезпечує визначення цілей та стратегії управління, стратегічне та оперативне планування, облік і контроль результатів діяльності та прийняття відповідних управлінських рішень[4]. Практичне застосування фінансового контролінгу на підприємстві базується на використанні набору методів. Сукупність усіх можливих методів, аналітичних процедур, методик, процесів, дій, знань та різнопланового досвіду їх створення і використання функціональними підсистемами підприємства складають інструментарій контролінгу.

Проведене дослідження свідчить що контролінг є важливим компонентом у цілісній системі управління підприємством, оскільки є його ефективним інструментом. Він є окремою системою, що з економічної точки зору розглядається як динамічний процес перетворення та трансформації наявних методів, аналізу, обліку, планування, бюджетування та контролю в єдину систему отримання, опрацювання інформації для прийняття управлінських рішень, орієнтованих на досягнення всіх завдань, що стоять перед підприємством.

З метою удосконалення механізму здійснення системи управління на підприємстві службою контролінгу необхідно створити інформаційну базу, яка дасть змогу вчасно реагувати на всі зміни і відповідно до цього приймати необхідні управлінські рішення.

Слід враховувати й те, що не має універсального підходу до впровадження системи фінансового контролінгу на підприємстві. У кожного підприємства існує своя стратегія розвитку, бачення проблем управління, взаємодії з

контрагентами тощо. Не рідкість, коли суто технологічні особливості, статус підприємства на ринку визначають менталітет його організаційної структури.

Ці та інші передумови повинні враховуватись при визначенні стратегії фінансового котролінгу для кожного підприємства окремо та для групи споріднених підприємств за галузевою приналежністю [5].

На сьогодні не сформульовано єдиного визначення змісту «контролінг», але практично ніхто не заперечує, що в ході його еволюції як наукової дисципліни і практичної діяльності підприємця має місце взаємне проникнення і доповнення окремих функцій. Процес формування та реалізації системи фінансового контролінгу залежить від організаційної структури, яка існує на підприємстві. При цьому підприємства різних галузей економіки мають свої специфічні особливості побудови організаційної структури[6].

На сучасному етапі розвитку України відбувається трансформація ключових засад функціонування різних суб'єктів економічних відносин, що обумовлено активізацією глобалізаційних та інтеграційних процесів, оскільки посилення впливу означених процесів призводить до зростання рівня відкритості національних економік, а, отже, і до інтенсифікації конкуренції. Таким чином, суб'єкти господарювання мають об'єктивну необхідність проводити адаптацію їх діяльності до викликів зовнішнього та внутрішнього середовища з метою набуття додаткових конкурентних переваг.

Таким чином, можна відзначити, що специфіка сучасних умов господарювання підприємств, які охоплюють питання інтенсифікації конкурентної боротьби, підвищення рівня прибутковості, нівелювання ризиків, зумовлюють необхідність трансформації системи управління господарюючого суб'єкта.

У контексті даного дослідження необхідно відзначити, що одним із досить ефективних сучасних інструментів забезпечення високої результативності діяльності суб'єктів господарювання є фінансовий контролінг, який дозволяє оптимізувати фінансові рішення, використовуючи при цьому різні технології. Так, фінансовий контролінг як комплекс заходів у фінансовому менеджменті підприємств охоплює блок роботи пов'язаний значним чином із контролінгом витрат, який є ключовим у системі їх управління та основним об'єктом фінансового контролінгу.

Застосування інструментів контролінгу дозволить підприємству отримати максимальну ефективність діяльності шляхом досягнення оптимального рівня витрат - основний принцип, який обумовлює важливість здійснення контролінгу на підприємстві.

Ознака оптимальності витрат - є індивідуальною характеристикою для кожного підприємства, особливо враховуючи специфіку його діяльності, адже неможливо визначити універсальні для усіх суб'єктів господарювання правила структурування витрат. Більше того, не видається можливим навіть розробка таких уніфікованих рекомендацій для підприємств, які функціонують у межах єдиної галузі, сегменту ринку, регіону тощо. Зокрема, досить часто у практичній діяльності підприємств реального сектору економіки оптимізація витрат ототожнюється з їх мінімізацією.

Справедливо також відзначити, що концепція мінімізації собівартості є певною мірою ризиковою, оскільки в умовах невизначеності зовнішнього середовища не завжди є можливість з високим рівнем достовірності спрогнозувати коливання цін на сировину та матеріали і, як наслідок, протягом тривалого періоду гарантувати зменшення витрат на виробництво товарів, а тому можна підсумувати, що мінімізація витрат дозволяє досягти позитивного короткострокового ефекту, що не завжди є передумовою довгострокового зростання капіталу підприємства.

Основними способами вдосконалення системи фінансового контролінгу на підприємстві є: скорочення часу подання інформації та прийняття рішень; прозорість і достовірність даних; використання новітніх технологій; стратегічне планування; організація служби контролінгу.

Як свідчить зарубіжний досвід, запроваджений фінансовий контролінг переводить управління підприємством на якісно новий рівень, інтегруючи, координуючи і узагальнюючи діяльність різних служб і підрозділів суб'єкта господарювання, спрямовуючи її на досягнення оперативних і стратегічних цілей.

Список літератури

1. Клокар О. Соціально_економічна сутність фінансового контролінгу та його ефективне формування й розвиток .*СХІД*. 2016. № 5 (145). С. 11-15.
2. Папп В.В., Бошота Н.В. Фінансовий контролінг як основа ефективного управління фінансами підприємств. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2014_53/files/ST53_38.pdf (дата звернення 20.05.2017).
3. Horvath, P. (2011), Controlling, Munchen, Germany.
4. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. К.: Ника_Центр, 1999. Т. 1. 592 с.
5. Бутко М.П. Організація системи контролінгу на підприємствах України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч. 2. С. 116—118.
6. Радзівіло І.В., Сіліна І.В. Концептуальні засади фінансового контролінгу на підприємстві *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_46 (дата звернення 27.08.2018).

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Гула Олена Ігорівна,

Аспірантка Міжрегіональної Академії управління персоналом,

Кадрова безпека – це основа забезпечення сучасного суспільства професійними кадрами, постійне оновлення кадрового потенціалу, розвиток та модернізація кадрів.

Кадрову безпеку в системі публічного управління можна розглядати у вузькому та широкому змістах. У вузькому змісті – це захист персоналу, забезпечення його розвитку, самореалізації, самовдосконалення. У широкому змісті – це сукупність методів, механізмів, прийомів, які забезпечують захищеність самої системи публічного управління від загроз непрофесіоналізму, деструктивного професіоналізму, збільшення кількості клановиків, осіб, які мають певні особисті зв'язки та ін. [1].

Кадрова безпека в системі публічного управління – це сукупність механізмів, інструментів методів, спрямованих на мінімізацію або ліквідацію загроз та небезпек в системі кадрової політики.

До основних складових кадрової безпеки системи публічного управління відносяться: персонал; основні загрози (зовнішні та внутрішні); механізми забезпечення кадрової безпеки (відбір кадрів; мотивація; підготовка та підвищення кваліфікації; адаптація; кар'єрне зростання тощо); методи забезпечення кадрової безпеки (соціально-економічні; психологічні; адміністративні; організаційні; дисциплінарні; інформаційні); суб'єкти забезпечення кадрової безпеки [1; 2].

Кадрова безпека є основою національної безпеки та її фундаментом (рис.1).

Рис. 1. Місце кадрової безпеки у структурі системи національної безпеки України.

На нашу думку, якість кадрового потенціалу будь-якої сфери публічного управління впливає на державно-управлінські рішення, які приймаються у цій сфері публічного управління, а тому впливають і на саму безпеку. Без кадрів неможливо уявити будь-яке рішення, формування та реалізацію нормативно-

правових актів України. Тому, саме кадрова безпека є основою національної безпеки.

До основних принципів кадрової безпеки в системі публічного управління слід віднести:

1. Системність. Принцип системності означає, що в системі публічного управління повинна функціонувати система кадрової безпеки, за якої буде зберігатися режим захищеності для всіх складових публічного управління: система закладів, організаційну структуру, персонал, інформаційну складову, фінансову складову тощо. Таким чином, система безпеки повинна бути всебічно задовільною для того, щоб гарантувати захист публічного управління як зсередини, так і за його межами.

2. Терміновість. Принцип терміновості передбачає, що система кадрової безпеки вимагає такої побудови, за якої вона могла б розрізняти на початкових етапах всілякі аномальні відхилення в процесі функціонування публічного управління, брати участь в усуненні їх негативного впливу і, як наслідок, заподіяння шкоди.

3. Надійність. Принцип надійності передбачає, що система кадрової безпеки повинна ґрунтуватися на тому, щоб постійно забезпечувати захист інтересів системи публічного управління в сучасних глобалізаційних умовах розвитку світового суспільства.

4. Законність. Усі вжиті заходи щодо забезпечення кадрової безпеки повинні спиратися на чинне законодавство та нормативно-правові документи України.

5. Економічність. Принцип економічності передбачає раціональний розподіл витрат на забезпечення кадрової безпеки таким чином, щоб обсяг витрат був економічно раціональним і не виходив за межі рівня економічного сенсу його використання.

6. Комунікативність. Для збереження режиму захищеності системи в інтересах кадрової безпеки варто, щоб зусилля всіх осіб, які її забезпечують, були взаємопов'язаними. Тобто всі суб'єкти цього процесу повинні взаємодіяти один з одним, точно знати та виконувати свої обов'язки і повноваження.

7. Відкритість та приватність. Деякі способи, методи і засоби забезпечення кадрової безпеки повинні бути негласними, з якими може бути ознайомлене лише тісне коло фахівців, що працюють з конфіденційною інформацією і системі публічного управління. Такі заходи можуть зробити кардинальний вплив на боротьбу з внутрішніми і зовнішніми загрозами, вчасно запобігати негативним чинникам, які можуть призвести до дестабілізації господарської діяльності підприємства. Проте, сукупність базових заходів повинна бути відома всім службовцям та громадянам України [3].

8. Професіоналізм. Передбачає, що в системі публічного управління працюють лише професійні державні службовців та інші фахівці.

9. Незалежність, яка передбачає, що система кадрової безпеки незалежно від політичних впливів та на неї не впливають політичні пріоритети провладних партій, посадових осіб.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко-Куцевіл О.І. Кадрова безпека в системі державного управління України: теоретичні засади. *Ефективність державного управління : зб. наук. пр.* 2013. Вип. 37. С. 13-20.
2. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або Як перемогти зловживання персоналу. *Персонал.* 2006. № 5. С 19-25.
3. Кавтиш О.П. Системна природа кадрової безпеки підприємства. *Економічний вісник НТУУ «КПІ».* 2015. № 2. С.181-189.

ДІАГНОСТИКИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА ЗА МОДЕЛЯМИ БІВЕРА, ТЕРЕЩЕНКА ТА РЕКОМЕНДАЦІЯМИ МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

Осовська Галина Володимирівна

канд. екон. наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Волківська Алла Миколаївна,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри управління адміністрування,
заступник директора з науково-методичної роботи,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Житомир

Шнайдер Вікторія Олександрівна

магістр кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Житомир

Велика кількість підходів щодо діагностики банкрутства підприємства, яку використовують на практиці менеджери вищого ешелону, обумовлена їх бажанням отримати максимально повну та всебічну картину «фінансового майбутнього». Нами уже була здійснена діагностика банкрутства ДП «ЖЛГЗ» за найбільш поширеними моделями, а саме – моделями Альтмана, Спрінгейта, Тоффлера та моделлю Ліса. Не могли ми залишити поза увагою й такі моделі як модель Бівера, модель Терещенка та затверджені наказом Міністерства фінансів України методичні рекомендації, щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства.

«З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу підприємства і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутства пропонується проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємства за допомогою коефіцієнта Бівера (Z_B), що визначається за формулою:

$$Z_B = (\text{чистий прибуток} + \text{амортизація}) / \text{зобов'язання}.$$

Якщо протягом певного періоду (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, то це свідчить про формування незадовільної структури балансу, а, звідки, і небезпеку банкрутства» [1].

Розрахуємо цей показник для ДП «ЖЛГЗ» за даними фінансової звітності:

$$Z_B = \phi_2 (2350 + 2515) / \phi_1 (1595 + 1695) \quad (1)$$

$$Z_{B\ 2017} = 0,0412;$$

$$Z_{B\ 2018} = 0,0647;$$

$$Z_{B\ 2019} = 0,0844.$$

З даних розрахунків ми спостерігаємо, що небезпека банкрутства ДП «ЖЛГЗ» протягом 2017-2019 рр. не загрожувала. Цей коефіцієнт набагато нижчий від нормативного значення 0,2. Це свідчить про те, що підприємство у змозі спрямувати на розвиток свого виробництва значну частку власних фінансових ресурсів, а значить одержує задовільну структуру балансу.

В більш розгорнутому вигляді модель Бівера може бути представлена за допомогою системи показників діагностики банкрутства (табл. 1):

Таблиця 1

**Система показників діагностики банкрутства ДП «ЖЛГЗ»
за моделлю Бівера**

Показник	Розрахунок показника	Значення показника		
		2017 р.	2018 р.	2019 р.
Коефіцієнт Бівера	(Чистий прибуток + амортизація) / зобов'язання	0,0453	0,0647	0,0844
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Активи	0,0101	0,0184	0,0130
Фінансовий леверидж	Зобов'язання / Власний капітал	5,46	4,79	3,21
Коефіцієнт маневрування	Власний оборотний капітал / Активи	0,0385	0,0216	0,0268
Коефіцієнт покриття	Оборотні активи / Короткострокові зобов'язання	1,0455	1,0419	1,0480

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності підприємства.

Невисоке значення показника рентабельності активів свідчить про незадовільну роботу підприємства. Не існує єдиного нормативного значення показника. Необхідно аналізувати його в динаміці. В нашому випадку це значення надзвичайно мале.

«Коефіцієнт фінансового левериджу – це важіль, що вказує на позитивний або негативний ефект, який отримується за рахунок відповідного значення його диференціалу» [1]. Для ДП «ЖЛГЗ» фінансовий леверидж має позитивне значення диференціала. Тому коефіцієнт фінансового левериджу позитивно впливає на підвищення приросту коефіцієнта рентабельності власного капіталу.

Коефіцієнт маневрування для ДП «ЖЛГЗ» за 2017-2019 рр. знаходиться в межах 0,0216-0,0385. Нормативним вважається значення 0,1 і вище. В нашому значенні цей показник на порядок нижчий, але він має позитивне значення, що

свідчить про достатність власних фінансових ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних.

«Показник поточної ліквідності – це індикатор здатності компанії відповідати за поточними зобов'язаннями за допомогою оборотних активів. Показник демонструє, скільки в компанії є гривень оборотних коштів на кожну гривню поточних зобов'язань. Нормативним є значення в рамках 1-3, однак більш бажаним є значення 2-3» [2]. В нашому випадку значення коефіцієнта покриття для ДП «ЖЛГЗ» становить 1,04, що відповідає нормативному значенню і означає, що банкрутство підприємству не загрожує, але для бажаного показника (2-3) він далеко не дотягує.

Незважаючи на ряд переваг цих моделей, в наших економічних умовах вони не дозволяють отримати достатньо точний та об'єктивний результат, що зумовлено нестабільністю діяльності вітчизняних підприємств, розходженням в обліку окремих показників, впливом інфляції на їх формування тощо.

«Найбільш повну оцінку схильності підприємства до банкрутства, що враховує особливості національної економіки дає шестифакторна модель, затверджена наказом Міністерства фінансів України. Вона має наступний вигляд:

$$Z_{MF} = 1,04X_1 + 0,75X_2 + 0,15X_3 + 0,42X_4 + 1,8X_5 - 0,06X_6 - 2,16» [3, с.44].$$

Результати розрахунків за даною моделлю представимо у таблиці 2.

Таблиця 2

**Система показників діагностики банкрутства ДП «ЖЛГЗ»
за моделлю, затвердженою Міністерством фінансів України**

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1	2	3	4
X_1 – коеф. покриття	1,0455	1,0419	1,0480
X_2 – коеф. забезпечення власними засобами	0,0435	0,0254	0,0340
X_3 – коеф. оборотності активів	1,2567	1,8697	2,1626
X_4 – коеф. рентабельності операційної діяльності	1,8082	2,4953	2,0398
X_5 – коеф. рентабельності активів	0,0129	0,0184	0,0130
X_5 – коеф. рентабельності активів	0,0129	0,0184	0,0130
X_6 – коеф. оборотності залученого капіталу	0,8452	0,8274	0,7625
Z_{MF}	-0,1194	0,2548	0,1143

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності підприємства.

Визначений інтегрований показник за цією шестифакторною моделлю вказав на низький рівень ймовірності банкрутства ДП «ЖЛГЗ» у період 2018-2019 рр. Коефіцієнт покриття за аналізований період становить 1,04 і він нижчий від нормативного значення – 2. За підсумками 2019 р. коефіцієнт покриття трохи більше 1, а це означає, що фінансовий стан підприємства не характеризується

ознаками неплатоспроможності (підприємство має неліквідний баланс, якщо значення коефіцієнта покриття менше 1). Це означає, що на кожну 1 грн. поточних зобов'язань ДП «ЖЛГЗ» у 2019 р. має 1,05 грн. поточних активів.

«Найбільш поширеною в Україні є діагностика банкрутства підприємства за моделлю О. Терещенка. Розроблена дискримінантна модель О. Терещенка має значні переваги над традиційними вітчизняними методиками. Модель Терещенка представляється у такому вигляді:

$$Z = 1,5 X_1 + 0,08 X_2 + 10 X_3 + 5 X_4 + 0,3 X_5 + 0,1 X_6$$

де X_1 – відношення грошових надходжень до зобов'язань;

X_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань;

X_3 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів;

X_4 – відношення прибутку до виручки;

X_5 – відношення виробничих запасів до виручки;

X_6 – відношення виручки до основного капіталу

Граничне значення коефіцієнта: стан підприємства $0 < Z < 1$ – існує загроза банкрутства; $1 < Z < 2$ – фінансова стійкість порушена; $Z > 2$ – банкрутство не загрожує » [4].

Розрахунок показників діагностики банкрутства за моделлю Терещенка приведений в таблиці 3.

Таблиця 3
**Діагностика банкрутства ДП «ЖЛГЗ»
за моделлю Терещенка**

Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1	2	3	4
X_1 – відношення грошових надходжень до зобов'язань	1,7892	2,4044	3,4088
X_2 – відношення валюти балансу до зобов'язань	1,1833	1,2273	1,3277
X_3 – відношення чистого прибутку до середньорічної суми активів	0,0101	0,0184	0,0130
X_4 – відношення прибутку до виручки	0,008	0,0099	0,006
X_5 – відношення виробничих запасів до виручки	0,0969	0,0983	0,0742
X_6 – відношення виручки до основного капіталу	12,9891	12,9622	12,1855
$Z_{\text{Тер}}$	5,1566	6,92	7,7904

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності підприємства.

Як показують приведені дані $Z_{\text{тер}}$ знаходиться в межах 5,16-7,79. Це означає, що ДП «ЖЛГЗ» банкрутство не загрожує.

При оцінці стану антикризового управління ДП «ЖЛГЗ» в період з 2017 р. по 2019 р. нами були виявлені певні як позитивні, так і негативні тенденції, хоча загальна картина є досить стабільною. Чистий дохід від реалізації продукції в 2019 р., порівняно з 2017 р., зріс на 37105 тис. грн. (або на 14,0%) і знизився порівняно з 2018 р. на 14703 тис. грн. (або на 4,7 %). Валовий прибуток зріс за цей період на 76% і становить 107950 тис. грн. Разом з тим, ми бачимо зниження прибутку від операційної діяльності на 3,15%, порівняно з 2017 р., а, порівняно з 2018 р., – на 15,26%. За цей період чистий прибуток знизився на третину порівняно з 2017 р., а, порівняно з 2018 р., – на 41,8% і становить 1810 тис. грн.

Коефіцієнт оборотності оборотних активів зріс на 0,9 та коефіцієнт оборотності власного капіталу – на 0,94. Тривалість обороту оборотних активів зменшилась на 119 дні, а тривалість обороту власного капіталу – на 3,2 дні. Це говорить про постійну оптимізацію роботи підприємства.

Які ж факти свідчать про погіршення фінансово-господарської діяльності ДП «ЖЛГЗ» та з часом можуть стати першоосновою для виникнення кризової ситуації? Так, коефіцієнт вибуття основних фондів у 2019 р., відносно 2017 р., збільшився на 0,04 і становить 0,64; коефіцієнт оновлення зменшився з 0,04 до 0,003. Негативним є таке явище, що коефіцієнт зносу є набагато більшим, ніж коефіцієнт оновлення. Це свідчить про те, що основні засоби швидше зношуються, ніж оновлюються.

Коефіцієнт рентабельності практично за всіма показниками не змінюється і досі залишається на низькому рівні 0,01, а рентабельність активів зменшилась на 0,49 %, рентабельність власного капіталу – на 3,5%, рентабельність продукції – на 0,74%, що свідчить про зменшення прибутку на 1 грн. вкладених коштів.

Отже, при визначенні загрози банкрутства ДП «ЖЛГЗ», використовуючи модель Бівера, модель Терещенка та затверджені наказом Міністерства фінансів України методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства, ми встановили, що дане підприємство не знаходиться у критичному стані і загрози банкрутства не має.

Список літератури

1. Економічний аналіз. Частина III. Фінансовий аналіз. 7. Аналіз фінансового стану підприємства. 7.7. Діагностика ймовірності банкрутства підприємства. Електронний ресурс: <https://subject.com.ua/economic/analysis/67.html>

2. Кобилецький В. Р. *Онлайн-журнал «Financial Analysis online»* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.finalon.com/slovník-ekonomichnikh-pokaznikov/337-pokaznik-rentabelnosti-aktiviv-pokaznik-rentabelnosti-pasiviv>.

3. Муляр. Т. С. Імплементация методик та моделей діагностики кризового стану в практику аграрних підприємств. *Економіка та держава* № 4. 2017. С. 41-45.

4. Хринюк О. С., Бова В. А. Моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>

МІСІЯ ЯК ГОЛОВНИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ПІДПРИЄМСТВА

Осовська Галина Володимирівна

канд. екон. наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Волківська Алла Миколаївна,

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри управління адміністрування,
заступник директора з науково-методичної роботи,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Житомир

Косинський Олександр Юрійович

магістрант кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Житомир

Місія – це головний стратегічний орієнтир підприємства, який визначає причину його існування. Вона відбиває оцінку ролі та значення підприємства у першу чергу, з боку керівників, що приймають рішення і відповідає на запитання: яка головна мета організації? При визначенні місії враховуються інтереси основних груп людей, які впливають на діяльність організації. Найбільший вплив на місію підприємства мають власники, співробітники і покупці. Тому місія підприємства повинна бути сформульована таким чином, щоб у ній обов'язково знаходило прояв поєднання інтересів цих трьох груп людей.

Досліджуючи інформацію про формування місій та стратегічних цілей підприємств та організацій різних форм господарювання за підручниками, посібниками та деякими науковими статтями [1-4], ми дійшли певних висновків:

1) менеджмент будь-якого підприємства (організації) організації безпосередньо бере участь у розробці й затвердженні різних варіантів стратегії, визначає шлях розвитку нових і нових ринків, намічає перспективи просування на ринку тощо.

Стратегія – загальний план керування для підприємства. Вона поширюється на усі структурні підрозділи підприємства (організації), охоплюючи всі напрямки діяльності, та складається з дій, що починаються для формування своїх позицій з різних напрямів діяльності, і підходів, які використовуються для управління господарською діяльністю;

2) при розробці стратегії, як правило, застосовують чотири види дій:

1. *Дії по досягненню*, де вирішується найважливіша проблема –

визначення сфери діяльності.

2. *Поліпшення загальних показників роботи* в тих сферах, де вже діє підприємство, шляхом поступового посилення позиції підприємства (першочергові рішення приймаються стосовно зміцнення конкурентних позицій на перспективу і прибутковості підприємств, у які вкладено кошти).

3. *Знаходження шляхів одержання синергетичного ефекту* серед споріднених структурних підрозділів і перетворення їх в конкурентну перевагу (чим сильніші зв'язки між різними структурними підрозділами підприємства, тим більша можливість підвищення конкурентних переваг за рахунок використання синергетичного ефекту).

4. *Створення інвестиційних пріоритетів і перерозподіл ресурсів підприємства* в найбільш перспективні напрямки.

Перш за все визначимося із місією ДП «Зарічанське лісове господарство», а також побудуємо дерево цілей, що дозволить зрозуміти яким же підприємство має стати, як планує представити себе своїм покупцям у певному сегменту ринку. Відштовхуючись від цього, можемо сформулювати та запропонувати наступну версію місії підприємства: місією ДП «Зарічанське лісове господарство» є вирощування високопродуктивних біологічно стійких насаджень, одержання якісної деревини для задоволення потреб народного господарства, надання населенню нашої держави та інших держав якісної продукції, розширення площ за рахунок освоєння малопродуктивних земель та забезпечення охорони лісів.

Для втілення викладеної місії в життя, необхідно визначити та сформулювати цілі підприємства, що крок за кроком будуть допомагати керівництву підприємства йти до визначеної мети. Такими цілями є:

- *стратегічна ціль 1*: налагодження експорту продукції;
- *стратегічна ціль 2*: збільшення частки ринку на національному рівні.

Умови, що забезпечуватимуть досягнення стратегічних цілей у загальному вигляді, показані в табл. 1. За цією таблицею чітко можна прослідкувати умови, що забезпечать виконання поставлених цілей щодо організації управління, організації виробництва, маркетингу та фінансового управління підприємством. Якщо місія задає загальні орієнтири, то кінцевий конкретний стан, до якого в кожний момент часу прагне підприємство, фіксується у вигляді цілей. Існує чотири сфери, в яких підприємство встановлює свої цілі: доходи; робота з клієнтами; потреби та благополуччя співробітників; соціальна відповідальність

Таблиця 1

Фактори (умови), які забезпечують досягнення місії

Фактори (умови)	Поточний потенціал фірми	Потенціал, необхідний для досягнення місії
Організація управління	Лінійна структура управління	Створення в організаційній структурі відділу маркетингу
Організація виробництва	Ведення лісового господарства та лісозаготівля; первинна переробка деревини, виготовлення бруса, дошки обрізної та не обрізної.	Розширення асортименту; покращення якості продукції
Фінансове управління	Низька платоспроможність та ліквідність підприємства, залежність від зовнішніх джерел фінансування	Зниження дебіторської заборгованості. Фінансування лісової охорони та лісогосподарських робіт за рахунок бюджетних коштів.
Маркетинг	Робота з ринком на низькому рівні	Проведення маркетингових досліджень та налагодження постійного контакту з покупцями продукції в середині країни та за кордоном.
НДДКР	Повноцінні роботи не проводяться	Створення нових видів продукції, підвищення якості у відповідності до запитів споживачів.

Джерело: розроблено авторами на основі проведених досліджень.

Правильно організований процес установаці цілей припускає проходження чотирьох фаз: виявлення й аналіз тих трендів, що спостерігаються в оточенні; установаці цілей для організації в цілому; побудова ієрархії цілей; встановлення індивідуальних цілей.

Основною помилкою при втіленні місії в життя є одночасне вирішення всіх життєво важливих проблем. Їх розв'язання має бути здійснене в певній послідовності в залежності від ступеня важливості розв'язання проблеми для підприємства.

Цілі повинні бути прийнятними для основних суб'єктів впливу, що визначають діяльність організації, і в першу чергу для тих, кому доведеться їх досягати. За допомогою визначених стратегічних та забезпечуючих цілей побудуємо їх дерево для ДП «Зарічанське лісове господарство» (рис. 1). На рисунку зображені стратегічні та забезпечуючі цілі діяльності підприємства, чітко прослідковується послідовність їх виконання та досягнення для забезпечення виконання місії підприємства. Дані цілі визначають загальний стратегічний напрям діяльності ДП «Зарічанське лісове господарство».

Рис. 1. «Дерево цілей» для ДП «Зарічанське лісове господарство»

Джерело: складено авторами.

Конкретизуємо цілі ДП «Зарічанське лісове господарство» за основними напрямками. Так, основними цілями в сфері виробництва підприємства є вдосконалення техніко-технологічної бази шляхом впровадження інноваційних технологій, зокрема використання обладнання, яке забезпечує більший вихід продукції. Дана стратегічна ціль може реалізуватися за рахунок придбання нового обладнання.

Фінансова сфера має головну стратегічну мету – збільшення рентабельності підприємства (до 15% до 2022 р.) та досягнення співвідношення власного та залученого капіталів на рівні 60:40. Тактичні цілі в даному випадку наступні: зниження непродуктивних витрат на 30%, реінвестування прибутку на рівні 70%.

Стосовно персоналу, то для ДП «Зарічанське лісове господарство» головна стратегічна ціль – це підвищення рівня спеціалізації керівництва за функціональними сферами та покращення скоординованості діяльності. Відповідно передбачається проведення підвищення кваліфікації спеціалістів та фахівців до середини 2022 р., а також зменшення норми керованості до 7-8 чоловік на основному виробництві.

В системі управління стратегічні цілі передбачають створенню групи зі стратегічної діяльності під керівництвом директора до липня 2021 р. та створення маркетингового відділу.

Отже, відповідно до тенденцій розвитку лісового ринку, позиції ДП «Зарічанське лісове господарство» та його цілей, сформовані нами стратегічні напрями підвищення подальшої конкурентоспроможності забезпечать стабільний розвиток на вітчизняному рівні.

Список літератури

1. Васи́лига С. М. Поняття стратегії розвитку підприємства. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 121–125. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.121
2. Власенко В. А. Розробка та реалізація стратегії розвитку підприємства в умовах трансформації ринкових відносин: принципові підходи та інструменти. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26(1). С. 32–41. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмерп_2014_26\(1\)__6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмерп_2014_26(1)__6)
3. Гончаров Ю.В., Лапчик Ю.Ю. Удосконалення стратегії розвитку підприємства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. № 1. С. 193–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknutd_2014_1_30.
4. Осовський О. А., Осовська Г. В. Стратегія управління підприємствами харчової промисловості. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. №1(79). 2017. С.84-93.

МІНІМІЗАЦІЯ КАДРОВИХ РИЗИКІВ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Падафет Юлія Геннадіївна,

кандидат наук з державного управління,
доцент Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

Фесенко Вікторія Олександрівна,

здобувач Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

Однією з головних особливостей, які визначають характер цивілізації поточного століття, її специфіку, є надзвичайно потужний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Відбувається перехід до інформаційного суспільства, яке володіє гігантським потенціалом, зокрема у контексті співвідношення «громадянське суспільство – влада». Адже відомо, що демократія, передусім, передбачає реалізацію права громадян впливати на прийняття найважливіших державних рішень, контролювати органи влади всіх рівнів, можливість забезпечити закон і порядок, що захищає права і свободи особистості.

У період інтенсивного розвитку інформаційного суспільства, інформації, як ресурсу, належить вирішальна роль в управлінських технологіях та процесах. Відповідно, розбудова інформаційного суспільства сьогодні є одним із пріоритетних завдань України, яке декларується у багатьох державних нормативно-правових актах, концепціях, програмах та стратегіях розвитку, артикулюється на чисельних наукових та професійних заходах. Враховуючи постійну динаміку розвитку соціально-економічної ситуації у світі, особливо беручи до уваги сучасні виклики (такі, як наприклад, пандемія, пов'язана із поширенням COVID-19), є можливим охарактеризувати її як мінливу, складну, а часом навіть непередбачувану, що внаслідок, породжує доволі значну кількість різноманітних ризиків для організацій та установ різних сфер та напрямків діяльності. Безперечно, значним чином це стосується і органів місцевого самоврядування в Україні, де на відміну від державної влади, є дещо ширша можливість зміцнення внутрішніх чинників щодо опору ризикам з одного боку, а з іншого – і більша «вразливість» перед невизначеністю фінансової, організаційної та кадрової складових. Остання з них набуває за таких умов особливо вирішального значення, адже є безпосередньо пов'язаною з якістю персоналу і ефективністю цілої системи управління персоналом організації. Саме це зумовлює успішність досягнення поставлених стратегічних цілей органу

самоврядування, але водночас є джерелом виникнення кадрових ризиків, які не просто несуть загрозу гальмування ефективної діяльності владної структури, але й можуть виступати як руйнівний фактор системного гатунку.

З огляду на те, що кадрові ризики можна визначити як ймовірність втрат і неможливість досягнення головних цілей організації, пов'язаних з прийняттям неефективних управлінських рішень щодо забезпечення функціонування основних складових системи управління персоналом, є доцільним проаналізувати використання інформаційних технологій у кожній з них.

Так, процеси підбору та відбору персоналу до органів місцевого самоврядування повинні передбачати якісний пошук потенційних кандидатів на посаду з метою врахування цілої сукупності вимог та мінімізації можливих внутрішніх кадрових ризиків, до яких відносяться так звані, особистісні ризики. Відповідний аналіз передбачає опрацювання об'єктивних даних (наприклад, документації, яка доводить оволодіння претендентом певною кваліфікацією, демонструє наявність освіти та досвіду роботи), що набуло ознак вже доволі стандартизованої та поширеної практики у працівників служб персоналу. Однак такий підхід практично не дає можливості отримання інформації більш суб'єктивного, проте не менш важливого характеру, а саме: настанов щодо ціннісно-морального ядра претендента (переконання, вірування, рівень загальної культури), творчого та професійного потенціалу, рівня та характеру вмотивованості, лояльності та довіри тощо. Значною мірою полегшити вирішення цього завдання поза особистісним спілкуванням може пошук відомостей про кандидата у різних видах соціальних мереж: зокрема, мереж для спілкування, до яких відносяться «Вконтакте», «Facebook», для обміну медіа-контентом – «Instagram», «YouTube», мережі для авторського запису, сервіси соціальних закладок тощо. Особливо, враховуючи той факт, що відповідно до статистики, яка аналізувалась цифровим агентством PlusOne, на початок 2020 року українська аудиторія Facebook склала 14 млн, кількість користувачів Instagram досягла 11,5 млн [1]. Маємо констатувати невинне зростання цих показників, що у свою чергу дає можливість стверджувати все більшу залученість громадян нашої країни до таких мереж і уможливорює відстеження їх вподобань. Сучасні психологи на підставі отриманих даних в змозі сконструювати доволі чіткий психологічний портрет особистості.

Безперечною перевагою для успішного підбору персоналу доцільним буде активне використання новітніх програм пошуку фахівців, таких, як наприклад, HeadHunter, LinkedIn, Xing, а також їх комбінування, що сприятиме більш детальному пошуку та відбору потенційних посадовців.

Використання хмарних технологій, зокрема он-лайн сервісів, тісно пов'язане з оцінкою персоналу й підготовкою та підвищенням кваліфікації працівників органів місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування України відповідно до чинного законодавства мають два види оцінювання – це щорічна оцінка виконання посадовими особами покладених на них обов'язків і завдань та атестація. Основною проблемою оцінювання персоналу сьогодні є формалізований порядок її проведення і низький рівень психологічної готовності до змін, що

поєднуються з обмеженням бюджетом, часом та усталеним бюрократичним характером сприйняття процедури. Однак, запропоновані далі впровадження не потребують вагомого фінансового забезпечення та значних часових витрат. Навіть більше: у перспективі такі заходи дозволяють суттєвим чином економити бюджет організації та мінімізувати психологічні кадрові ризики. Так, перебуваючи безпосередньо на робочому місці (або навіть поза ним), посадовець може заповнити анкету, опитувальник за допомогою Google-Форми. В той же час, працівник служби управління персоналом за допомогою потрібної програми може обробити показники та скерувати звіт з пропозиціями до відповідного керівника. Можливість використання цифрового підпису надасть оцінці регламентований характер. Таким чином, оцінка персоналу сприятиме мінімізації внутрішніх кадрових ризиків, пов'язаних і з психологічними чинниками, такими як: вигорання персоналу, стрес, відсутність мотивації до виконання завдань та потенціалу до розвитку, незадовільний соціально-психологічний клімат у колективі. Завдяки превентивному характеру оцінки можна також регулювати плинність персоналу.

Одним з заходів реалізації надання освітніх послуг у сфері професійного навчання є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для організації підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування. Багато корпорацій світу, у зв'язку з пандемією, пішли на зустріч сфері освіти і дали безкоштовний доступ до своїх програмних продуктів, таких як CiscoWebex, ZOOM, Skype, Microsoft 365, Prometheus, Google Meet, Hangout, що сприяло проведенню якісного дистанційного навчання. Так, керівники органів місцевого самоврядування шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій змогли, по-перше, скоротити витрати бюджету (мінімізувавши видатки на оплату навчання), по друге, збільшити кількість робочого часу для ефективного виконання завдань і обов'язків посадовців. Перспективним напрямком можна вважати ширше використання онлайн опитувань, онлайн-тестувань, зокрема у контексті аналізу потреб у навчанні посадовців, а також при оцінці його результатів.

Слід підкреслити, що дієвість методів інформаційно-комунікативного забезпечення у відстеженні та мінімізації кадрових ризиків в органах місцевого самоврядування можлива лише за умови їх системного комплексного використання з постійним моніторинговим супроводом. Так, службам управління персоналом варто звертати увагу не лише на кількісно-якісний склад посадових осіб місцевого самоврядування, а й на більш детальне вивчення працівників, як особистостей, з метою кращого їх пізнання та, як наслідок, мінімізації плинності персоналу в органах місцевого самоврядування.

Список літератури:

1. Как украинцы пользуются Facebook и Instagram – исследование / Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ. URL: <https://tech.liga.net/technology/novosti/kak-ukraintsy-polzuyutsya-facebook-i-instagram---issledovanie> (дата звернення: 20.02.2021).

ЗАСТОСУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКІВ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ІТ-ПОСЛУГ

Подчерняєва Вікторія,

студентка

кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Для створення інноваційних високотехнологічних продуктів працівники освітніх ІТ-підприємств повинні мати не лише технічні навички, але й мотивацію до перетворення власних знань в інтелектуальний капітал компанії. Крім того, завдання працівників передбачають не лише індивідуальне їх виконання, а й командне, тому вони мають доповнювати один одного багатьма поведінковими характеристиками, такими як: ставлення до змін та ризиків, стиль мислення, рівень ініціативи тощо. Для підвищення продуктивності роботи програмістів українським освітнім ІТ-підприємствам необхідно розвивати лідерські компетенції серед своїх фахівців. Для підвищення кваліфікації ІТ-фахівця повинен володіти не лише навичками написання програмного забезпечення на одній або декількох мовах програмування, але й розвинутими навичками «м'якої» поведінки. Необхідно враховувати специфіку реалізації ІТ-проектів відповідно до принципів «швидкого» (гнучкого) розвитку, при якому команди повинні бути самоорганізованими [4]. Отже, одним із найважливіших аспектів ІТ-спеціаліста є вдосконалення лідерських компетенцій.

Застосування організаційних мереж сприяє розвитку лідерства як організаційного процесу, що полегшує пріоритетні завдання розподілу. Традиційно основний напрямок розвитку лідерства спрямований на особисті компетенції, але ефективність лідерів безпосередньо залежить від можливостей побудови стійких діадичних, внутрішніх та зовнішніх стосунків команди. Основним напрямком організаційного аналізу мережі є дослідження, що вивчає взаємозв'язок між діадою та командою.

За допомогою ONA (organizational network analysis) – організаційного мережевого аналізу можна виміряти стан неформальних організаційних мереж для виявлення високих потенціалів, відстеження вигорання лідерів, прогнозування звільнення продуктивних виконавців та оцінювання лідерських компетенцій менеджерів та розробників на різних організаційних рівнях [7].

Рівень компетенцій лідера вимірюється для надання зворотного зв'язку за п'ятьма критеріями лідерської поведінки:

1. Лідери можуть впливати на структуру, підтримуючи необхідну кількість стійких зв'язків між членами мережі.

2. Шкала відповідальності – відображається через метрику багатовекторності зв'язків. Але важливо пояснити рівень відповідальності керівника в цих мережах: активний учасник або лише член групи.

3. Рівень проактивності – кількість з'єднань і відношення ініційованої лідером діяльності до загальної діяльності всієї мережі

4. Якість виконання власної роботи – відображається не лише за кількістю підключень, але й за статусом завдання в робочому розділі в режимі онлайн як інструменти відстеження завдань. Порівнюючи кількість дій окремо для кожного завдання зі статусом його реалізації (необхідно виконати, виконується, на етапі тестування, виконано тощо), менеджери отримують дані про фактичну якість керівної діяльності кожного окремого члена мережі.

5. Пріоритет результатів команд лідерів – також відображається через декілька джерел інформації. По-перше, менеджери повинні враховувати рівень важливості завдання керівника (низький, середній, високий). По-друге, менеджери повинні розуміти наміри керівника взяти участь у конкретних мережах: керівник хоче націлюватись на власні цілі кар'єри, створювати дружні стосунки або вирішувати конкретні робочі проблеми.

Управління ефективністю, засноване на моніторингу показників ONA, призводить до підвищення ефективності керівництва на рівні команд та організацій і покращення показників якості, ресурсів та термінів виконання проектів.

Підхід до розвитку лідерства із зазначеними вище показниками має недолік у складності відстеження комунікативної діяльності членів робочої групи. Тому для автоматизації систем відстеження рівня розвитку організаційних мереж та окремих компетенцій керівника розроблено веб-додаток [10], який збирає інформацію та одночасно допомагає безпосереднім робочим завданням: визначити перевантажених розробників, ефективно розподілити пріоритетні завдання серед членів команди, визначити розробників периферійного програмного забезпечення для проведення додаткових заходів щодо розвитку їх лідерських компетенцій. Оцінка розвитку лідерства розраховується за допомогою індивідуальних та командних показників.

Індивідуальні показники включають:

- кількість вхідних та вихідних повідомлень, кількість групових чатів, співвідношення особистих, діадичних та командних повідомлень.
- кількість виконаних завдань (пріоритетних та загалом) і погодинна статистика / відношення виконаних завдань у часі до загальної кількості;
- кількість запропонованих удосконалень у роботі в команді;
- кількість впроваджених удосконалень у роботі;
- кількість індивідуальних та командних нарад та погодинна статистика / кількість ініційованих зустрічей;
- середній час відповіді повідомлення.

Командні показники включають:

- кількість особистих, діадичних, групових (декілька розробників з однієї команди) та командних (загальний командний чат) повідомлень і їх співвідношення;
- розподіл пріоритетних завдань між членами команди (для визначення ступеня розподілу важливих завдань між усіма задіяними командами);
- співвідношення окремих завдань до групових завдань (декілька

виконавців);

– загальна кількість та розподіл запропонованих покращень роботи між групами.

– загальна кількість та розподіл між групами впроваджених удосконалень;

– кількість та погодинна статистика командних, групових та індивідуальних зустрічей.

Веб-додаток складається з модулів: чат, модуль довгострокового планування команд, модуль календаря команд та модуль для моніторингу поточної активності команди (рис. 1).

Рис. 1. Модуль для моніторингу завдання

Отже, веб-додаток не тільки відстежує показники індивідуального розвитку лідерських компетенцій, але також реалізує організаційний аналіз мережі за допомогою автоматизованих аналітичних систем та допомагає вітчизняним ІТ-компаніям здійснити перехід від індивідуального до командного, організаційного та інтегрованого лідерства, що є надзвичайно важливою умовою успішної реалізації проектів ІТ-галузі. Швидке зростання цієї галузі вимагає мінімальних часових рамок для розвитку будь-яких нових технологій (програмного забезпечення, електронних пристроїв тощо) та відповідних оновлень. Таким чином необхідно виділити роль лідерів порівняно з офіційними менеджерами в успішній реалізації ІТ-проектів (табл. 1). Традиції лідерства у практиці вітчизняних компаній лише починають застосовуватися.

Таблица 1

Роль керівників та менеджерів у успішній реалізації ІТ-проектів

Характеристика для порівняння	Лідер	Менеджер
Регулювання діяльності	Норми моралі та правила поведінки у колективі	Правове регулювання
Методи контролю	Офіційно встановлений	Обрано командою

Бізнес-цілі	Підвищення ефективності	Мотивація, стимули
Методи мотивації	Директива	Інтелектуальне заохочення, творчий підхід
Тип комунікації	Регулюється	Персонально з кожним членом команди
Результати діяльності	Виконання функціональних обов'язків згідно поставлених задач	Об'єднання, генерація ідей, підвищення інтелектуального розвитку та професійних навичок

У свою чергу, саме командна інтегрована взаємодія створює умови як для формування лідера, так і для його підтримки. Якість та ефективність такої взаємодії стають головним пріоритетом залежно від рівня розвитку інтелектуального капіталу фірми (організації). Визначення та ефективне управління інтелектуальним капіталом є головним пріоритетом ІТ-компаній, враховуючи важливість індивідуальних рівнів їх керівників. Індивідуальний підхід означає, що цінність лідера як джерела інтелектуального капіталу відображається в отриманих результатах його інтелектуальної діяльності, який перетворюється на системоутворюючі елементи успіху проекту. Зокрема, ІТ-компанії використовують інтелектуальний капітал розробників, але має сенс виділити групи таких інтелектуальних працівників, як менеджери. З іншого боку, існує також окрема група власників бізнесу, які створили його власним талантом та знаннями.

При цьому інтелектуальний капітал формується як здатність, талант, знання особистості. Однак, щоб бути лідером, потрібно мати життєвий досвід, високі професійні та моральні якості, доброзичливість та навички командної роботи. Це проявляється у формуванні системи компетентностей (рис. 2), що є характерним для лідерів освітніх ІТ-компаній [7; 8].

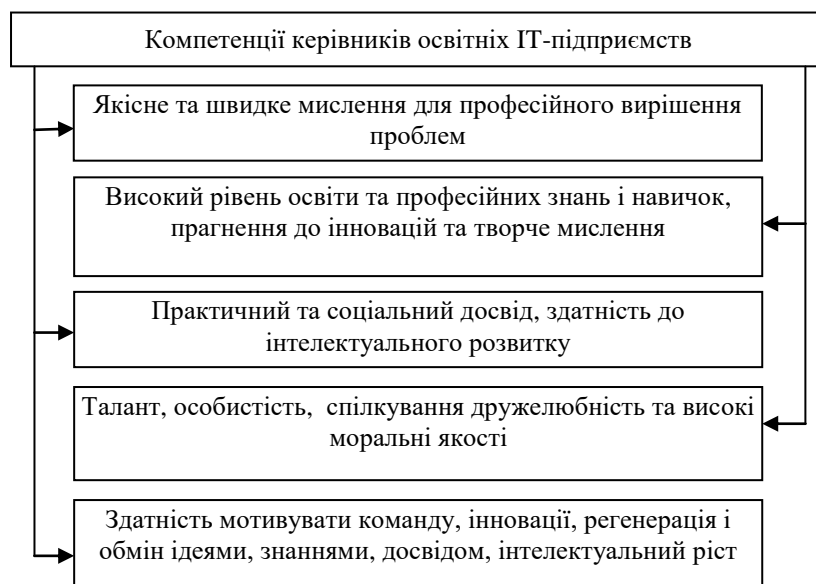

Рис. 2. Фактичні компетенції сучасного керівника групи з розробки ІТ-проектів*

*Сформовано автором на базі [9]

Особливості зростання економічного потенціалу освітніх ІТ-компаній збільшують необхідність передачі якості лідерських практик бренду компанії. Це

означає кількісне та якісне розповсюдження формату лідерських практик через мережу територіально відокремлених організаційних підрозділів без втрати значення та вартості; а також об'єднання корпоративного досвіду та знань у системі міжкультурного управління.

Таким чином, лише на основі об'єднаних зусиль співробітників освітніх ІТ-компаній завдяки керівництву та розширенню компетенцій інтелектуальний капітал може розвиватися та зростати, відповідаючи як операційним, так і стратегічним викликам бізнесу. Якщо лідерство розглядається як загальний процес, а не як індивідуальні навички, тоді керівництво освітнього ІТ-підприємства має зосередитись насамперед на допомозі у побудові мережових відносин в організації, а також поза нею. У висновку важливо зазначити, що був розроблений веб-додаток, який збирає інформацію, одночасно допомагає безпосереднім робочим завданням та може використовуватись у подальших дослідженнях пов'язаних зі сферою освітніх ІТ-послуг.

Список літератури

1. Van Velsor E. The center for creative leadership handbook of leadership development // CA : Wiley Imprint, 2010. P. 528.
2. Bersin J. Research report by Deloitte: High-Impact Leadership // Master Deck, 2017. P. 99.
3. Balkundi P. The ties that lead: A social network approach to leadership // The Leadership Quarterly, 2006. Volume 17. Issue 4. P. 419-439.
4. Bartol. K.M. Networks and leadership development: Building linkages for capacity acquisition and capital accrual // Human Resource Management Review, 2017. Volume 17. Issue 4. P. 388-401.
5. Li. M. Social network and social capital in leadership and management research: A review of causal methods // Leadership Quarterly, 2013. Volume 24. Issue 5. P. 638-665.
6. Kobets V. Cluster Analysis of Countries Inequality Due to IT Development Through Macros Application. In: Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications // Communications in Computer and Information Science, 2020. Volume 11. Issue 75. P. 415-439.
7. Asaul. A. The latest information systems in the enterprise management and trends in their development // Ceske Budejovice, 2019. P. 409-412.
8. Voynarenko. M. Development of information systems and modeling of their implementation in the business: problems and Perspectives in Management // International Research Journal, 2016. Volume 14. Issue 3. P. 102-107.
9. Zhylynska. O. Innovation as a Strategic Factor of Raising the Competitiveness of National Economy // Journal L'Association "SEPIKE", 2014. P. 280-284.
10. Веб-додаток "Ценностное предложение работодателя" // [электронный ресурс]. URL: <https://scrumi.org>.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ У ЛОГІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Харута Віталій,

канд. техн. наук, доцент

Національний транспортний університет

Приймак Анастасія,

Студентка,

Національний транспортний університет

В сучасних умовах загострення боротьби за споживача успіх діяльності того чи іншого підприємства залежить не стільки від його виробничих і фінансових можливостей, скільки від ефективності його збутової діяльності.

На сучасному етапі розвитку економіки України ринок диктує умови переорієнтації підприємств до потреб споживачів. На сьогоднішній день ринок перенасичений продуктами, тому кожен виробник змушений вести боротьбу за кожного споживача. За таких умов найважливішим питанням є формування ефективної розподільчої системи відповідно до жорсткого конкурентного середовища та мінливих вимог споживачів аби забезпечити доступність товарів та безперервність процесу поставок [2].

Найважливішим інструментом у поліпшенні збутової діяльності підприємства стає логістика. Завдання логістики включають в себе такі сфери діяльності, як вивчення попиту на продукцію та послуги підприємства; формування портфеля замовлень споживачів, участь в асортиментній завантаженості виробництва замовленнями споживачів, перспективне, поточне і оперативне планування збуту, здійснення заходів щодо стимулювання збуту, здійснення принципу системності, тобто управління розподілом у взаємозв'язку всіх елементів збутової діяльності [1].

Правильна організація управління збутовою політикою і своєчасне запровадження збутових стратегій можуть забезпечити підприємству міцну позицію на ринку й активізувати його ринкову діяльність в умовах жорсткої конкуренції.

Щоб завоювати покупців, підприємства, оптимізують та полегшують процес купівлі, збільшують кількість точок збуту для доступності товару та економії часу на пошук, надаються різні методи оплати, вдосконалюють упаковку, покращують сервіс обслуговування. Для цього поліпшують зовнішній вигляд товару, полегшують процедуру його придбання, економлять час покупця, а також використовують найзручніший спосіб продажу товару покупцям [4].

На жаль, система розподілу на вітчизняних підприємствах перебуває на стадії розвитку, це підкреслює її не спроможність повноцінно забезпечувати розподіл продукції відповідно до сучасних тенденцій розвитку ринку.

Для вирішення цієї проблеми доцільно буде опиратися на досвід розвинених країн у процесі трансформації каналів розподілу. Для реалізації товарів та послуг

підприємство має оптимально поєднувати побажання споживачів та власні можливості для отримання максимального прибутку, також має вдосконалювати свої процеси функціонування аби стати більш гнучким. Це дозволить швидко і ефективно реагувати на зміни середовища споживачів, посередників та конкурентів [3].

Одним надзвичайно важливим кроком у вдосконаленні збутової діяльності підприємств є використання новітніх технологій для просування продукції на ринок.

Наприклад, підприємствам слід автоматизувати бізнес-процеси – CRM. CRM – це сучасна бізнес-стратегія, націлена на зростання і підвищення прибутковості бізнесу організації, шляхом підвищення лояльності клієнта через розуміння їх індивідуальних потреб протягом усього циклу взаємодії з ними, визначає взаємодію з клієнтами у всіх організаційних аспектах: вона торкається реклами, продажу, доставки і обслуговування клієнтів, дизайну і виробництва нових продуктів, виписки рахунків і т.д. CRM – система дозволяє організувати єдину базу для всієї цієї інформації і надати менеджерам актуальні відомості про переваги клієнта, його історії покупок, фінансових можливостях. Внаслідок цього, менеджер зможе швидко підібрати оптимальну пропозицію для кожного клієнта. CRM дозволяє вести роботу з потенційними і діючими клієнтами по бізнес-процесу, його алгоритм процесу залежить від сукупності параметрів даного клієнта (тип клієнта, прибутковість клієнта, річний обсяг, розмір компанії (для юридичних осіб), форма обслуговування).

Переваги та ризики CRM-системи:

Переваги:

- Єдина точка керування всіма даними про клієнтів та постачальників
- Моніторинг історії роботи з контрагентами – дзвінки, зустрічі, продажі
- Керування зростаючими обсягами даних – сегментування і робота з цільовими групами
- Централізація комунікацій – багато CRM-систем дозволяє автоматизувати відправку електронної пошти, SMS розсилок тощо.
- Прискорення роботи і підвищення ефективності центрів обробки вхідних контактів
- Величезна допомогу відділу маркетингу – вже хто-хто, а вони точно оцінять можливість таргетованої реклами
- Багато систем доповнені мобільними додатками – співробітники, що працюють віддалено, зможуть підтримувати потрібний рівень комунікацій і швидкість обробки замовлень

Ризики:

- Чим більше даних вноситься до CRM, тим більший страх втратити їх одним махом (Страх з'являється у всіх – від менеджера, чия заробітна плата залежить від цієї інформації, до IT-директора, якому потрібно це захистити. Директорат зазвичай теж на нервах.)

- Можливі проблеми з інтеграцією (Не всі системи знаходять спільну мову. Та й сам процес інтеграції може виявитися досить трудомістким і вимагати доопрацювання програмних продуктів. Обирайте мудро.)

- Перехід в іншу програму / зміни типу операцій пов'язані з нерозумінням і супротивом (Чим більший штат компанії, тим складніше провести швидку і, в той же час, плавну міграцію. Невідомість завжди лякає) [5].

Взагалі, CRM-системи покликані вирішувати абсолютно різні класи задач і у кожному конкретному випадку необхідне чітке розуміння мети автоматизації, що проводиться.

Недостатня вивченість даної проблеми породжує відсутність адаптивних і гнучких методів управління збутовою політикою, що, у свою чергу, призводить до зниження якості управлінських рішень керівництва підприємств-виробників і виникнення додаткових витрат. Таким чином, вдосконалення збуту продукції є актуальним питанням та потребує наукових методів вирішення.

Література:

1. Балабанова Л. В. Управління збутовою політикою: навчальний посібник [Текст] / Л. В. Балабанова, П. Митрохіна – К.: ЦУЛ, 2011. – 240с.

2. Гамалій В.Ф., Романчук С.А., Фабрика І.В. Сучасні проблеми збутової політики українських підприємств. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: КНТУ, 2012. Вип. 22, ч. 2. С. 10-13.

3. Огерчук Ю.В., Аналіз організування збутової діяльності вітчизняних виробників [текст]/Ю.В.Огерчук //Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2003. - №484 – С. 335-341.

4. Шпилик С. Управління збутовою діяльністю підприємства. Галицький економічний вісник. 2012. №4(37). С. 88-95.

5. Яшин Я.С., Кашуба Ю.П., Удосконалення організації управління збутом продукції/Я.С.Янишин, Ю.П.Кашуба//Економіка АПК.-2013.-№9. – С.67-70.

SELECTION OF BILIARY DECOMPRESSION METHOD FOR TREATMENT OF OBSTRUCTIVE JAUNDICE IN PATIENTS OF DIFFERENT AGE GROUPS

Kanikovskiy Oleg,

Professor

National Pirogov Memorial Medical University

Karyi Yaroslav,

Associate Professor

National Pirogov Memorial Medical University

Al-Mutasam Billah Al Ktavneh,

graduate student

National Pirogov Memorial Medical University

Introduction: According to WHO, obstructive jaundice is one of the most common diseases observed in 10-15% of the world's population [1, 2]. The development of minimally invasive techniques allowed to expand indications and possibility of performing surgeries in patients suffering from obstructive jaundice [3, 4]. However, the optimal method of biliary decompression for treatment of bile duct obstruction remains unclear.

The aim: To study the efficiency of minimally invasive and open methods of biliary decompression in treatment of obstructive jaundice in patients of different age groups.

Materials and methods: In the period from 2002 to 2020 240 patients with obstructive jaundice received treatment. 160 (66.7%) patients were females and 80 (33.3%) patients were males. The patients were divided by age according to WHO recommendations. There were 19 (7.9%) patients of a younger age, 63 (26.2%) patients of a middle age, 86 (35.8%) elderly patients, 67 (27.9%) senior patients, and 5 (2.1%) long-livers. The average age was 62 ± 6.0 years. The duration of obstructive jaundice up to 7 days was diagnosed in 87 (36.2%) patients, from 7 to 14 days – in 62 (25.8%) patients, from 14 to 21 days – in 30 (12.5%) patients, from 21 to 28 days – in 36 (15.0%) patients, and more than 28 days – in 25 (10.4%) patients. The average duration of obstructive jaundice was 20 ± 3.7 days.

The obstructive jaundice underlying diseases were: choledocholithiasis – in 142 (59.2%) patients, Mirizzi's syndrome – in 15 (6.2%) patients, common bile duct stricture – in 7 (2.9%) patients, stenotic papillitis – in 19 (7.9%) patients, chronic fibrous pancreatitis – in 10 (4.2%) patients, pancreas head cyst – in 5 (2.1%) patients, duodenal ulcer penetrated in hepatoduodenal ligament – in 2 (0.8%) patients, cancer of the pancreas – in 23 (9.6%) patients, cancer of the major duodenal papilla – 5 (2.1%)

patients, cancer of the bile ducts – in 8 (3.3%) patients, cancer of the gallbladder – in 2 (0.8%) patients, and liver metastases – in 2 (0.8%) patients.

Results and discussion: Two-stage minimally invasive surgical procedures were performed on 95 (39.6%) patients of older age groups with bilirubin level higher than 200 $\mu\text{mol/L}$, obstructive jaundice duration of over 14 days, concomitant diseases in the phase of decompensation. At the first stage in 25 (10.4%) cases in the presence of bile stones of up to 10 mm in diameter, incomplete endoscopic papillosphincterotomy (up to 10 mm) was performed. A complete endoscopic papillosphincterotomy (over 10 mm) was performed in 18 (7.5%) patients. This made it possible to carry out lithoextraction of Dormia basket. Mechanical lithotripsy was performed in 13 (5.4%) cases with bile stones having the dimensions of 10-20 mm. Then the fragmented stones were removed by means of Dormia basket. Endoscopic papillosphincterotomy was also performed in 19 (7.9%) patients with stenosing papillitis. Due to the presence of obstructive jaundice, repeated gradual endoscopic papillosphincterotomy were performed because rapid biliary decompression led to the progression of the liver failure. In case of purulent cholangitis, a nasobiliary drainage was performed in 20 (8.3%) patients, which made it possible to decompress and sanitation bile ducts. Laparoscopic cholecystectomy was performed at the second stage after liquidation of obstructive jaundice and purulent cholangitis.

Single-stage minimally invasive surgical procedures were performed on 31 (12.9%) young and middle aged patients with bilirubin level lower than 200 $\mu\text{mol/L}$, obstructive jaundice duration of less than 14 days, compensated or subcompensated concomitant diseases. In the presence of bile stones of up to 5 mm in diameter, laparoscopic cholecystectomy and lithoextraction were performed through cystic duct stump by means of Fogarty balloon catheter in 10 (4.2%) cases. In the presence of Mirizzi's syndrome type I in 8 (3.3%) patients laparoscopic cholecystectomy was performed with external drainage of the common bile duct. Endobiliary retrograde stenting (stent diameter was 7 Fr) were performed: stricture of the terminal common bile duct – in 3 (1.2%) cases, cancer of the major duodenal papilla – in 5 (2.1%) patients, and cancer of the pancreas – in 5 (2.1%) cases. The stent encrusted with bile acid salts was replaced in 3-4 months.

Single-stage open surgeries on bile ducts were performed on 114 (47.5%) patients of different age groups. Open cholecystectomy with choledocholithotomy was performed in 29 (12.1%) cases in the presence of bile stones of up to 20 mm in diameter. A probe-obturator for extrahepatic bile ducts (patent of Ukraine No. 104826) was used to perform lithoextraction with further graduated decompression of bile ducts during the postoperative period. 38 (15.8%) of the patients with obstructive jaundice of the non-tumor genesis, a choledochoduodenoanastomosis was formed using an intraoperative technique for prevention of reflux of duodenal contents (patent of Ukraine No. 85986). 6 (2.5%) of the patients with cancer of the pancreas, supraduodenal choledochoduodenoanastomosis was formed. Which provided prolonged decompression of the bile ducts. 11 (4.6%) of the patients with obstructive jaundice of the non-tumor genesis, a combined areflux hepaticojejunoduodenostomy (patent of Ukraine No.112735) was formed. 18 (7.5%) of the patients with obstructive jaundice of the tumor genesis, Roux-en-Y hepaticojejunostomy was formed. In patients

with pancreatic cancer, pancreaticoduodenal resection was performed in 4 (1.7%) cases and antegrade stenting of the common bile duct – in 4 (1.7%) of the patients. Also antegrade stenting of the common bile duct was performed in 2 (0.8%) patients due to the presence of cancer metastases in the liver. In 2 (0.8%) patients with duodenal ulcer penetrated in hepatoduodenal ligament, excision of the ulcer with common bile duct plastic on T-drainage was performed.

Complications after 126 minimally invasive surgeries were observed in 7 (5.6%) cases: in the form of clipped common bile duct in 1 (0.8%), cystic duct stump inefficiency in 2 (1.6%), acute pancreatitis in 2 (1.6%), and haemorrhage from the major duodenal papilla after endoscopic papillosphincterotomy in 2 (1.6%). There were no fatalities. Complications after 114 open surgeries were observed in 13 (11.4%) cases: injury of the common bile duct in 1 (0.9%), cystic duct stump inefficiency in 3 (2.6%), choledochoduodenostomy insufficiency in 3 (2.6%), hepaticojejunostomy insufficiency in 2 (1.7%), and cholemic bleeding during the postoperative period in 2 (1.7%). 2 (1.7%) patients with obstructive jaundice died, cause of death was transmural myocardial infarction.

Complications after minimally invasive surgeries were observed in 7 (5.6%) patients and in 13 (11.4%) patients after open surgeries ($p < 0.05$).

Conclusions: 1. The use of minimally invasive methods of biliary decompression in patients of different age groups with bile duct obstructions allows to reduce the frequency of postoperative complications down by 2 times ($p < 0.05$).

2. Two-stage surgical technique is given priority in treatment of obstructive jaundice in patients of the older age groups. Single-stage correction is recommended for young and middle aged patients with bilirubin level lower than 200 $\mu\text{mol/L}$, obstructive jaundice duration of less than 14 days, compensated or subcompensated concomitant diseases.

References:

1. Topal B., Vromman K., Aerts R. Hospital cost categories of one-stage versus two-stage management of common bile duct stones. *Surg. Endosc.* 2010; 24: 413-416.
2. De Palma G.D., Luglio G., Maione F. et al. Endoscopic snare papillectomy: a single institutional experience of a standardized technique. A retrospective cohort study. *Int. J. Surg.* 2015; 13: 180-183.
3. Stark A., Hines O.J. Endoscopic and operative palliation strategies for pancreatic ductal adenocarcinoma. *Semin. Oncol.* 2015; 42(1): 163-176.
4. Santo M.A., Domene C.E., Riccioppo D. Common bile duct stones: analysis of the videolaparoscopic surgical treatment. *Arg. Gastroenterol.* 2012; 49(1): 41-51.

EXPERIENCE OF SURGICAL TREATMENT OF HIATAL HERNIAS WITH SIMULTANEOUS CHOLECYSTECTOMY

Parkhomenko Kyrylo,

Doctor of Philosophy in Medicine, Associate Professor,
Kharkiv National Medical University;

Head of the surgical division of Municipal non-commercial enterprise of the
Kharkiv regional council «Regional Clinical Hospital»

Hiatal hernias remain an urgent problem of modern surgery. Currently, this disease is considered to be second only to cholelithiasis in its prevalence. Clinical manifestations of hiatal hernias are nonspecific, and often the disease is detected accidentally during additional examinations. Even so, chiasmatic hernias are diagnosed in almost 30-40% of the adult population in Europe and the USA, and in more than half of elderly and senile patients [1, 6, 9].

In contrast to hernias of other localizations, the vast majority of patients with Hiatal hernias receive conservative treatment, and the indications for surgical treatment are large hernias and the presence of complications, in particular, gastroesophageal reflux disease (GER) with reflux esophagitis [2, 4; 8; 10]. But in the last decade, the indications for surgical treatment of chiatal hernias have significantly expanded due to the use of laparoscopic methods of hernioplasty [5, 6; 7].

Currently, laparoscopic hernioplasty is considered to be the method of choice for the treatment of hiatal hernia if there are appropriate indications. However, there are still clearly defined indications for surgical treatment of chiatal hernias [10].

Based on the above, it is logical to conclude that cholecystectomy and hernioplasty during a single laparoscopic intervention, i.e. simultaneous surgery. But if the indications for LCE are beyond doubt, the need for hernioplasty of hiatal hernias should be justified, especially in cases of increased risk of complicated course of surgical intervention and postoperative period.

Laparoscopic cholecystectomy (LCE) is the "gold standard" treatment of HCC.

Material and methods of investigation. Analysis of 32 medical charts of patients with chiatal hernias aged from 48 to 71, who underwent laparoscopic hernioplasty for hiatal hernia including 11 patients with isolated laparoscopic hernioplasty for hiatal hernia (group I) and 21 patients who underwent simultaneous LCE due to HCC I, chronic cholecystitis (group II) was performed. The incidence and structure of intraoperative and early postoperative complications were analyzed.

All patients were operated routinely after a complex of general clinical, laboratory and instrumental studies, including ultrasound of the abdominal cavity, retroperitoneal space and cardiovascular system, endoscopic and X-ray contrast studies of the gastrointestinal tract (GIT), as well as ECG and external respiratory function studies.

All patients underwent surgical intervention using general anesthesia with artificial lung ventilation, spinal anesthesia with peridural catheterization. Laparoscopic short-floppy-Nissen fundoplication was performed for the plasty of hiatal hernia, in 27 patients we additionally performed crurorrhaphy, in 5 patients we performed hiatal plasty using a polypropylene mesh or a coated composite implant.

The results were processed using PSRP statistical software package by applying frequency analysis and comparing qualitative data using Fisher exact test and χ^2 criterion, quantitative data - t-criterion.

The difference between the groups was considered significant at ($p < 0.05$). Results are given as absolute number (%) for qualitative indicators and $M \pm SD$ (mean and standard deviation of the mean) for quantitative indicators.

Results of the study and their discussion.

The mean age of group I patients was 58.7 ± 7.6 (49 to 68 years), group II was 55.6 ± 9.5 (48 to 71 years) ($p = 0.363$ by t-criterion). Women predominated in both: group I had 2 (18%) men and 9 (82%) women, group II had 1 (5%) and 18 (95%) ($p = 0.537$ for Fisher's exact criterion). Patients with increased weight predominated in both groups in the first group the mean BMI was 30.3 ± 4.9 kg/m², in group II it was 31.5 ± 4.3 kg/m² ($p = 0.486$ by t-criterion). Obesity I-II stages. (BMI over 30 kg / m²) was diagnosed in 5 (45%) patients in group I and 12 (57%) patients in group II ($p = 0.712$ for Fisher's exact criterion).

About 50% of patients in both groups had concomitant cardiovascular and/or respiratory pathology with no significant difference between the groups. Interestingly, 4 (36%) group I patients had undergone LHE from 2 to 7 years ago and were subsequently treated for postcholecystectomy syndrome (PCES), which was the basis for endoscopic and radiological examinations, during which hiatal hernia was detected. The increased frequency of more severe forms of hiatal hernia (types II and III) and relatively higher frequency of detection of endoscopic and radiological signs of GER and/or reflux gastritis (not statistically significant) in group I patients are also noteworthy.

According to the results of the analysis of surgery and postoperative period peculiarities, Group I patients performed hiatal alloplasty significantly more often, Group II patients had a longer average duration of surgical intervention.

During the operation and in the early postoperative period, pneumothorax was observed in both groups in rare cases, which required drainage of the pleural cavity; one patient in group I had distinct dysphagia in the early postoperative period, which could be treated conservatively.

So, in both groups of patients, middle-aged and elderly women with increased BMI and a sufficiently high frequency of concomitant cardiovascular and or respiratory pathology predominated. Among the patients who underwent isolated laparoscopic hernioplasty, the proportion of patients with II-III types of hiatal hernia and a higher frequency of detecting radiological and/or endoscopic signs of GER and reflux esophagitis increased. This can be explained by the fact that manifestation of GER and

reflux esophagitis was the reason for treatment and the indication for surgical intervention in all Group I patients. In group II patients only 43% of cases the main indication for surgery was HCS, in other cases the reason for referral to a surgeon was LCD, and HCS was detected during additional examination. On the other hand, 36% of Group I patients had LCE, but were subsequently treated for PCES, the main cause of which was uncorrected hiatal hernia.

The frequent combination of GER and hiatal hernia can be explained by similar mechanisms of pathogenesis based on connective tissue dysplasia and functional disorders in the upper gastrointestinal tract [3]. Manifestation or intensification of clinical manifestations of GER, which was observed in more than one third of Group I patients after LHE, indicates the feasibility of hiatal hernia correction during surgical intervention for HCC.

The immediate results of simultaneous laparoscopic interventions for HCC and GSOD did not differ from isolated laparoscopic hernioplasty, which is evidence of the absence of additional risk of surgery due to the expansion of its volume. Some increase in the duration of surgical intervention (within 15-20 min) did not affect the incidence of intraoperative and postoperative complications and the duration of hospital treatment is consistent with the findings of other authors [3].

The results obtained provide additional evidence for the feasibility of simultaneous LHE in the presence of HCC and laparoscopic hernioplasty for hiatal hernia [3]. In addition, we believe that patients with planned LHE should be further examined to rule out GSOD, which may be the cause of separate complaints in patients with HCC. If signs of a hiatal hernia are detected clinically and/or instrumentally, the issue of simultaneous surgical correction of hiatal hernia should be addressed.

References

1. Зябрева ИА, Джулай ТЕ. Грыжи пищеводного отверстия диафрагмы: спорные, нерешенные и перспективные аспекты проблемы (обзор литературы). Верхневолжский медицинский журнал. 2015; 14(4): 24-28.
2. Карпицкий АС, Журбенко ГА, Шестюк АМ. Видеолапароскопическая фундопликация как метод коррекции недостаточности нижнего пищеводного сфинктера. Новости хирургии. 2013; 21(2): 94-99
3. Мелентьев АА. Хирургическое лечение желчнокаменной болезни, сочетанной с грыжей пищеводного отверстия диафрагмы: автореф. дис..... канд. мед. наук. 14.01.17 — хирургия. М., 2013. 22 с
4. Тимербулатов МВ, Сендерович ЕИ, Гришина ЕЕ, Зиганшин ТМ, Сагитов РБ, Гимаев ЭФ и др. Эндоскопическое обследование фундопликационной манжеты для оценки результатов антирефлюксных операций. Эндоскопическая хирургия. 2015; 21(5): 11-18 doi: 10.17116/endoskop201521511-18
5. Усенко АЮ, Дмитренко ЕП. Особенности лапароскопической фундопликации. Шпитальна хірургія. Журнал імені Л. Я. Ковальчука. 2015; 4: 37-40

6. Усенко АЮ, Лаврик АС, Тывончук АС, Згонник АЮ, Дмитренко ЕП. Лапароскопические оперативные вмешательства при доброкачественных заболеваниях пищеводно-желудочного перехода. Український Журнал Хірургії, 2011; 5 (14): 72-75.
7. Cohn TD, Soper NJ. Paraesophageal Hernia Repair: Techniques for Success. J Laparoendosc Adv Surg Tech A. 2017 Jan;27(1):19-23. doi: 10.1089/lap.2016.0496. Epub 2016 Nov 22.
8. Sathasivam R, Bussa G, Viswanath Y, Obuobi R-B, Gill T, Reddy A et al. 'Mesh hiatal hernioplasty' versus 'suture cruroplasty' in laparoscopic paraoesophageal hernia surgery; a systematic review and meta-analysis. Asian Journal of Surgery. 2019; 42: 53e60
9. El-Serag HB, Sweet S, Winchester CC, Dent J. Update on the epidemiology of gastro-oesophageal reflux disease: a systematic review. Gut. 2014 Jun;63(6):871-80. PMC free article: PMC4046948
10. Sandhu DS, Fass R. Current Trends in the Management of Gastroesophageal Reflux Disease. Gut Liver. 2018 Jan 15;12(1):7-16.

PREVALENCE OF POSTPARTUM DEPRESSION AMONG RECENTLY DELIVERED WOMEN IN THE DONETSK REGION

Shevchenko I.

Assistant of the Department of Obstetrics and Gynecology
Donetsk National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine

Postpartum depression (PPD) is a major problem for modern obstetrics, as its prevalence in the world, according to the WHO epidemiological questionnaire survey in 2018, ranges from 10 to 15%.

A number of social determinants, including socioeconomic status and lack of social support, affect a risk of perinatal mental health problems experienced by the woman. Fear of stigma can also prevent women from seeking medical assistance. However, even if a woman seeks the assistance, she may not have access to the services she needs. Given limited health care human resources it is especially difficult to provide high-quality perinatal mental health services.

Although the prevalence of suicide during pregnancy or in the postpartum period is unknown, mental health problems in the perinatal period sometimes result in self-harming, one of the major causes of death among women throughout the world. In addition, perinatal mental health problems may appear immediately in the postpartum period, thereby harming not only the woman but also her baby. Accordingly, there is a need to choose the optimal method for PPD diagnosis. The Edinburgh Postnatal Depression Scale (EPDS) is a self-administered questionnaire consisting of 10 short statements that shall reveal: sense of guilt, anxiety and worry, panic, inability to laugh, difficulty of falling asleep due to feelings of unhappiness, sadness, tearfulness, and suicidal thoughts. A simple technique with high sensitivity and specificity can be used for quick screening of postpartum depression and making decisions on the need for consultation with subject matter specialists.

The characteristic features of the scale may include the lack of items indicating the somatic depression symptoms. This feature has made the Edinburgh Scale popular among the scientific community.

When answering the questions, the woman is asked to recall how she felt during the last week (7 days). In order to get a reliable result, the child's mother should answer all 10 questions on her own, without discussing her answers with others. Just 1 answer is required for each question. The test may be carried out anywhere, at home, in the hospital.

Each answer is assigned 0, 1, 2, and 3 points, respectively. For answers to questions 1, 2, 4, the answer is in the following sequence – 0 points, – 1 point, – 2 points, – 3 points. For answers to questions 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, points are assigned in the reverse order, i.e. 3 points, – 2 points, – 1 point, and – 0 points. Then the points obtained for the answers to all 10 questions should be summed up, and the final result is obtained.

If the total score is 12 points or more, it means that the woman is more likely to have postpartum depression.

The total score of 8 to 9 points and more indicates a high probability of PPD (approximately in 86% of cases).

The total score of above 12 points indicates a 100% probability of PPD. If the total score is less than 5 points, the probability of postpartum depression is minimal.

Even if the woman has scored less than 12 points in total, but in the item 10 (Have you ever had thoughts of harming yourself?): (a) this happened quite often – 3 points; (b) sometimes – 2 points; (c) hardly ever – 1 point; (d) no, not at all – 0 points) she has scored 2 or 3 points, she would need to visit a psychiatrist for a complete examination.

The aim of the research was to identify women at risk of PPD and analyze the structure of the predominant psychopathic symptoms of PPD.

The analysis of questionnaire survey data using the EPDS was performed for 340 women in the postpartum period, who have delivered in the period of December 2018 to February 2020, and were at the hospital-based “Kramatorsk Regional Perinatal Center”.

Upon interpreting the results of the questionnaire survey, it was found out that 144 women (42.3%) were at risk of developing PPD. The EPDS total scores greater than 8, which indicates a probability of postpartum depression of 86%, were obtained by 54 recently delivered women (15.8%). The total scores higher than 12 indicating a 100% probability of developing postpartum depression were obtained by 90 women (26.4%). In the structure of psychopathic conditions, the first place was occupied by the sense of guilt (21.5%). Next, the symptoms of depression by their significance were distributed as follows: feelings of anxiety (20.1%), decreased working capacity (15.9%), panic (13.8%), feelings of sadness (9.0%), tearfulness (6.25 %), low mood (4.1%), sleeping difficulty (7.6%), thoughts of self-harming (2.0%), and pessimistic future outlook (2.0%).

It was also found out that among women who received more than 8 and 12 points (144 recently delivered women), the method of delivery was cesarean section (86 cases – 59.7%). Upon a more in-depth analysis, it cannot be asserted that the development of psychopathic states of these patients is associated with pain syndrome after the surgical delivery.

The age structure of recently delivered women at a high risk of postpartum depression is as follows: 18 to 25 years – 64 women (44.4%), 26 to 35 years – 68 women (47.2%), 36 to 45 years – 12 women (8.3%). Thus, analyzing the results obtained, it can be concluded that almost every second woman (38.8%) has the risk of development of postpartum depression among the recently delivered women in the Donetsk Region. When comparing the obtained PPD prevalence value with the average PPD prevalence worldwide, according to the WHO data, it can be concluded that it exceeds the latter by 25%. This may be due to the condition of chronic stress experienced by the women in the Donetsk Region for a long period of time. It also indicates the need to increase the number of examinations and consultations for pregnant women and recently delivered women by psychologists and psychoneurologists for timely detection and proper treatment of the pathological condition.

References

1. T. M. Pushkareva, N. Ya. Skrypchenko. Algorithm of screening diagnostics of depressive and anxiety depressive disorders of women during pregnancy and after delivery/ T. M. Pushkareva, N. Ya. Skrypchenko/ *Perinatology and Pediatrics*. – 2017. – No. 1(69). – P. 74–79.
2. American Academy of Pediatrics. Intrapartum and postpartum care of the mother / In: *Guidelines for Perinatal Care*. – 7th ed. Elk Grove Village, Ill.: American Academy of Pediatrics; Washington, D.C.: American College of Obstetricians and Gynecologists; 2012.
3. Pushkareva T. N. Postpartum depression: prevalence, clinical picture, dynamics / T. N. Pushkareva / *Mental health*. – 2005. – No. 3 (8). – P. 31–36.
4. Pushkareva T. N. On the diagnostics of postpartum depression / T. N. Pushkareva, T. A. Sheludchenko, A. V. Mirza / *Archives of Psychiatry*. – 2003. – Vol. 7, No. 1. – P. 42–46.
5. Cox J. L. Detection of postnatal depression. Development of the 10-item Edinburgh Postnatal Depression Scale / J. L. Cox, J. M. Holden, R. Sagovsky/ *British Journal of Psychiatry*. – 1987. – Vol. 150. – P. 782–786.
6. N. I. Dolishnia. Postpartum depression: features of the course and treatment/ N. I. Dolishnia/ *Neuronews. Psychoneurology and neuropsychiatry*. – 2010. – No. 8 (27).
7. S. R. Vlokh, R. I. Bilobryvka, L. B. Markin, A. B. Zimenkovskyi. Postpartum depression of women with depression and anxiety during pregnancy/ *Clinical pharmacy, pharmacotherapy, and medical standardization*. – 2015. No. 1–2. – P. 111–117.

USE OF THE LOCAL DRUG DELIVERY SYSTEMS WITH ANTIBIOTICS IN THE THERAPY OF PERIODONTITIS. REVIEW

Sulym Yurii

PhD, Associate Professor
Department of Therapeutic Dentistry,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

Petryshyn Olga

PhD, Associate Professor
Department of Therapeutic Dentistry,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

The goal of periodontitis treatment is to eliminate the infection in the periodontal pockets, remove gingival stones and plaque by scaling and root planning (SRP) [1]. Antimicrobials are recommended in the treatment of periodontitis as mandatory additional drugs during and after SRP. They can be administered both systemically and locally – by intra-pocket administration. The advantages and disadvantages of both of these routes of administration are described by us earlier [2].

Recently, the systems of local drug delivery (LDD) that provide antimicrobial activity of the latter in the periodontal pocket for a long time is gaining popularity in periodontology. Numerous non-resorbable and resorbable intra pocket delivery systems have been developed. They are created by immobilization of antimicrobial agents on the carrier substance to ensure long-term sustained release of the active substance and are made in the form of fibers, gels, films, strips, micro particles, nanoparticles etc. [3, 4]. The use of such systems has significant advantages and opens new opportunities in the treatment of periodontitis [2, 5].

The first antimicrobials to be used for topical administration to the periodontal pocket were antibiotics, namely tetracycline. Tetracycline is a bacteriostatic antibiotic that inhibits bacterial protein synthesis and inhibits tissue collagenase activity.

Goodson et al. in 1979, the concept of tetracycline immobilization in the treatment of periodontitis was first proposed. Hollow cellulose acetate fibers filled with tetracycline were used. Tetracycline fibers are the first available LDD system. It consisted of ethylene / vinyl acetate copolymer fiber with a diameter of 0.5 mm, which contained 12.7 mg of tetracycline per 23 cm in length [4].

Tetracycline fibers are commercially available under the name ACTISITE. ACTISITE has been approved by both the US Food and Drug Administration (FDA) and European Union regulators. It is a non-absorbable, biologically inert, safe plastic copolymer filled with 25% by weight of tetracycline hydrochloride powder, packed in a thread with a diameter of 0.5 mm and a length of 23 cm. It maintains a constant concentration of active drug in gingival fluid over 1000 mg / ml for 10 days [6].

Resorbable form with tetracycline – PERIODONTAL PLUS AB. The drug dissolves in the pocket within 7 days, so it does not require a repeat visit to the doctor. A 6-month study of the effects of tetracycline fibers by Newman et al. showed that such treatment significantly increased the effectiveness of SRP in patients with recurrent periodontitis [7].

Tetracycline-containing periodontal gel was proposed by Maheshwari et al. He found that the use of gel in combination with SRP gave much better results than the use of SRP alone [8]. Singh et al reported that there was no statistically significant difference in the results of topical tetracycline or metronidazole as an adjunct to SRP [9]. However, both antibiotics have improved microbiological performance compared to SRP alone. Sachdeva and Agarwal used tetracycline as part of a modified collagen matrix after SRP. They concluded that in the group where SRP was performed and tetracycline fibers were administered, there was a significant decrease in pocket depth and increased clinical attachment level compared to the group where treatment was performed only with SRP [10]. Sadaf et al. also evaluated the use of tetracycline fibers and reported a higher decrease in plaque index, gingival index and clinical pocket depth in the study group, compared with the control at all follow-up periods - 15, 30, 60 and 90 days [11]. Gupta Nidhi et al. also noted that tetracycline fiber therapy increases the benefits of SRP in the treatment of chronic periodontitis [12].

Minocycline is a broad-spectrum antibiotic that is a derivative of tetracycline. Available in the form of film, microspheres, ointments and gels [13, 14].

Pragati et al. used a film of ethyl cellulose containing 30% minocycline and claimed that its use can lead to complete destruction of pathogenic flora in the periodontal pocket after 14 days [15].

Recently, the FDA approved a new form - minocycline microspheres with long-term release of the drug for topical treatment. Commercial name - ARESTIN. 2% minocycline is encapsulated in a soluble microsphere (diameter 20-60 μm) in a gel carrier, which has a resorption time of 21 days. It is assumed that the release of minocycline lasts at least 14 days [15].

A 2% ointment of minocycline hydrochloride in a matrix of hydroxyethyl cellulose, amino alkyl methacrylate and glycerin is proposed. It is commercially available as DENTOMYCIN in the European Union and PERIOCLINE in Japan. The concentration of minocycline in the periodontal pocket is about 1300 mg / ml 1 h after a single topical application of 0.05 ml ointment and decreases to 90 mg / ml after 7 hours. Van Steenebergh et al. showed that combination therapy using minocycline hydrochloride ointment and SRP gave a better result than only SRP in areas with pockets deeper than 7 mm [16]. Timmerman et al. reported that they did not benefit from using 2% minocycline gel as a supplement to SRP to reduce deep pockets [17]. Jung et al reported that the results of therapy were significantly better when the ointment with minocycline was used in flap surgery [18].

Doxycycline, like minocycline, is a long-acting tetracycline. 10% ATRIDOX doxycycline gel is the only ADA- and FDA-approved sustained-release prolonged-release agent with doxycycline. The level of doxycycline in the gingival fluid reaches a maximum of 1500-2000 mg / ml 2 hours after the introduction of ATRIDOX in the pocket and slowly decreases to 6.0 mg / ml on the 7th day. 95% of the polymer is

bioresorbed or displaced from the pocket naturally within 28 days [19]. The FDA has also approved the use of doxycycline hyclate in a bioabsorbable polymer gel as a separate therapy to reduce pocket depth and restore clinical attachment [20]. Tomasi and Jan noted that topical controlled release doxycycline gel may partially counteract the adverse effects of smoking on periodontal healing after non-surgical therapy [21]. Deo et al., Chaturvedi et al. reported that 10% doxycycline hyclate gel as a supplement to SRP provided a significant reduction in the depth of the periodontal pocket and increased the level of gum attachment, compared with SRP performed without the use of gel [22, 23].

Sulym et al. used a gel containing metronidazole, lincomycin and chondroitin sulfate for the treatment of patients with periodontitis. There was a significant decrease in the depth of the periodontal pocket and the values of the Russel index in the experimental group [24, 25].

Agarwal et al. conducted a study to investigate the additional effect of SLE 0.5% clarithromycin as an adjunct to SRP in the treatment of chronic periodontitis in smokers. They found that although both treatment strategies were effective, the additional use of 0.5% clarithromycin as a SLE drug improved the clinical outcome [26].

Conclusion. At present, there is no single periodontal therapeutic regimen that will provide a beneficial response for all patients. It is very unlikely that there, ever will be one. Non-Surgical therapy remains the cornerstone of periodontal treatment. Clinical trials are still needed to objectively evaluate adjunctive periodontal therapy. Frequent re-evaluation and careful monitoring allows the practitioner the opportunity to intervene early in the diseased state, to reverse or arrest the progression of periodontal disease with meticulous non-surgical anti-infective therapy.

Controlled and novel drug delivery systems with antibiotics offer clinicians a potential adjunct or alternative to traditional treatments. Scaling and root planning alone are effective in reducing pocket depths, gaining increases in periodontal attachment levels, and decreasing inflammation levels. When scaling and root planning are combined with the sub gingival placement of sustained-release vehicles, additional clinical benefits are possible, including further reduction in pocket depths, additional gain in clinical attachment level and further decrease in inflammation.

References:

1. J. Tanwar, S. A. Hungund, K. Dodani. Nonsurgical periodontal therapy: A review. *Journal of Oral Research and Review*. 2016; Vol.8, Issue1: 39 – 44|
2. Sulym Yu.V., Petryshyn O.A. Prospects for the use of long-acting drugs in the treatment of periodontitis *Theoretical foundations for the implementation and adaptation of scientific achievements in practice: Abstracts of XXII International Scientific and Practical Conference*. Helsinki, Finland 2020. Pp. 271 – 274. URL: <http://isg-konf.com> .
3. Dusane J. et al. Recent trends in treatment of periodontitis. *Pharmaceutical and Biological Evaluations*. 2016; 3(1): 19-31.
4. Kaplish V, Walia MK, Kumar HS. Local drug delivery systems in the treatment of periodontitis: A review. *Pharmacophore*. 2013; 4(2):39-49.

5. M. Szulc, A. Zakrzewska, J. Zborowski. Efficacy of local drug delivery in periodontitis treatment. *Dent Med Probl.* 2018; 55(3):331–340
6. Maurizio S, Tonetti. The topical use of antibiotics in periodontal pockets., in: N.P. Lang, T. Karring, J. Lindhe (Eds.), *Proceedings of the Second European Workshop on Periodontology Quintessence*, London, 1997, pp. 109-132.
7. Newman MG, Kornman KS, Doherty FM. A 6-month multi-center evaluation of adjunctive tetracycline fiber therapy used in conjunction with scaling and root planing in maintenance patients: Clinical results. *J Periodontol.* 1994 Jul; 65(7):685-91.
8. Manish Maheshwari, Gunjan Miglani, Amita Mali, Anant Paradkar, Shigeo Yamamura, Shivajirao Kadam. Development of Tetracycline-Serratiopeptidase-Containing Periodontal Gel: Formulation and Preliminary Clinical Study *AAPS PharmSciTech.* 2006; 7 (3). 76
9. Singh S, Roy S, Chumber SK. Evaluation of two local drug delivery systems as adjuncts to mechanotherapy as compared to mechanotherapy alone in management of chronic periodontitis: A clinical, microbiological, and molecular study. *J Indian Soc Periodontol.* 2009; 13(3):126-32.
10. Sachdeva S, Agarwal V. Evaluation of commercially available biodegradable tetracycline fiber therapy in chronic periodontitis. *J Indian Soc Periodontol.* 2011; 15(2):130-4.
11. Nishat Sadaf, Bhushan Anoop, Bisht Dakshina, Bali Shweta, Evaluation of efficacy of tetracycline fibers in conjunction with scaling and root planing in patients with chronic periodontitis, *J Indian Soc Periodontol.* 2012; 16 (3):392-397.
12. Gupta Nidhi, Gupta Amit, Agarwal Anirudh, Sharma Sumit and Garg Shiv. Evaluation of clinical changes after use of tetracycline fibers in chronic periodontitis patients *J Chem and Pharm Res.* 2015, 7(9):56-59
13. Akula S, Chava V. Minocyclines in periodontal therapy; *J Indian Soc Periodontol.* 2000; 3: 49-51.
14. Vandekerckhove BN, Quirynen M, V Steenberghe. The use of locally delivered minocycline in the treatment of chronic periodontitis. A review of the literature. *J Clin Periodontol.* 1998; 25: 964-968.
15. Pragati S, Ashok S, Kuldeep S. Recent advances in periodontal drug delivery systems. *Int J Drug Del.* 2009; 1: 1-14.
16. Van Steenebergh D, Bercy P, Kohl J. Subgingival Minocycline Hydrochloride ointment in moderate to severe chronic adult periodontitis a randomised double blind, vehicle controlled multicenter study. *J Periodontol.* 1993; 64:637-644.
17. Timmerman M, van der Weijden GA, van Steenberghe T, Mantel MS, de Graaff J, van der Velden U. Evaluation of the long term efficacy and safety of locally applied minocycline in adult periodontitis patients. *J Clin Periodontol.* 1996; 23: 707-16.
18. Jung DY, Park JC, Kim YT. The clinical effect of locally delivered minocycline in association with flap surgery for the treatment of chronic severe periodontitis: a split-mouth design. *J Clin Periodontol.* 2012; 39:753-759.
19. Polson AM, Garrett S, Stoller NH, Bandt CL, Hanes PJ, Killoy WJ. Multi-center comparative evaluation of subgingivally delivered sanguinarine and doxycycline in the treatment of Periodontitis. II. Clinical results. *J Periodontol.* 1997; 68:119- 126.

20. Eickholz P, Kim TS, Burklin T, et al. Non-surgical periodontal therapy with adjunctive topical doxycycline: A double-blind randomized controlled multicenter study. *J Clin Periodontol*. 2002; 29: 108-117.
21. Tomasi C, Jan LW. Locally delivered doxycycline improves the healing following non-surgical periodontal therapy in smokers. *J Clin Periodontol*. 2004; 31: 589-595.
22. Deo V, Ansari S, Mandia S and Bhongade, M. Therapeutic efficacy of subgingivally delivered doxycycline hyclate as an adjunct to non-surgical treatment of chronic periodontitis. *J Oral Maxillofacial Res*. 2011; 2:e3.
23. Chaturvedi TP, Srivastara R, Srivastara AK et al. Doxycycline Poly E-Caprolactone Nanofibers in Patients with Chronic Periodontitis – A Clinical Evaluation. *J Clin Diagn Res*. 2013 Oct; 7(10): 2339–2342.
24. Patent of Ukraine № 20976, IPC A 61K 6/00; publ. 15.02.07, Bull. № 2.
25. Sulym. Yu.V., Petryshyn O.A., Buchkovska A.Yu. The use of gel with chondroitin sulfate in the treatment of periodontitis. *Bulletin of problems biology and medicine*. 2018. Issue 4, Volume 1 (146):315-317.
26. Agarwal E, Pradeep AR, Bajaj P, Naik SB. Efficacy of local drug delivery of 0.5% clarithromycin gel as an adjunct to non-surgical periodontal therapy in the treatment of current smokers with chronic periodontitis: a randomized controlled clinical trial. *J Periodontol*. 2012 Sep; 83(9):1155-63.

RUPTURE OF THE EPIDURAL MEMBRANE AFTER DIAGNOSTIC LUMBAL PUNCTURE CAUSING LONG- LASTING COMPLICATIONS: CLINICAL CASE SCENARIO

Ібрагімова Олена Леонідівна

асистент, кандидат медичних наук кафедри неврології №1
Харківський національний медичний університет

Гуменюк Ірина Андріївна

студент IV курсу III медичного факультету
Харківський національний медичний університет

Леженцев Георгій Костянтинович

студент IV курсу III медичного факультету
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Lumbal puncture – is a routine diagnostic procedure that is regularly used both in neurology as well in emergency cases. Postdural puncture headache is a common side effect of this intervention.

PPH is a clinical diagnosis that is based on anamnesis of recently performed dural puncture together with present symptomatic of an orthostatic headache. The diagnosis does not require blood sampling and X-ray diagnostic. Staying in bed, rehydration, caffeine, painkillers and use of epidural blood patch are used to cope with symptoms that usually last for few days. Finally, surgical observation of the dural intervention wound could be considered if symptoms continue. There is obvious lack of data about managing PPH as most of patients do not apply for special clinical assistance. Epidural infection and hematoma perform with symptoms ranging from local spinal pain to general plegia and paralysis. Spinal MRI is crucial for confirming the diagnosis

There was an observation of several symptomatic epidural cases in pediatric cohort. We also identified one report in adults that describes severe PPH with liquor transfusion after epidural anaesthesia (although in this case the transfusion was not linked to diagnostic procedure performed that had been previously considered as a cause). 29 year old woman without previous anamnesis appeared in emergency unit with symptoms of dizziness and non-specific pain/loss of sensitivity in lower limbs during last 5 days. Woman is a mother of 2-year old twins and she has not been eating and sleeping for couple of days; there was no fever, vomiting and nausea in anamnesis.

Besides these symptoms all other indicators have been normal. Somatic and neurological tests as well as blood tests have been normal, no signs of infection identified. As part of clinical strategy it was considered to exclude viral meningitis and/or other neuroinfection. The procedure has been described as “technically

complicated” and after several attempts the team succeeded to perform puncture with 25 G needle on L3 / L4 level. Liquor was normal without signs of pleocytosis and the patient was released.

The next day patient appeared in the unit with symptoms of severe orthostatic headache, pain in the back, nausea and vomiting. Observation of the patient`s back revealed several injection signs and minor subcutaneous haematoma. Neurological and blood screening have been normal. Because of severe pain symptom in the back that spread along the spine, the decision was taken to perform MRI of the spine and medulla oblongata to exclude spinal epidural haematoma. MRI revealed significant epidural transfusion from C2 to sacrum. The liquid has been localized backwards, from both sides and upfront, thus pushing spinal cord upfront and disturbing nerves. Based on low density on T2 screens and low density signals on T1 screens the liquid has been identified as liquor and not blood.

The patient has been coping symptoms with painkillers, anti-nausea meds, rehydration, coffeine and staying in bed. Immediate therapeutic effect has been reached by epidural blood patch on L3 / L4, however the symptoms were back after 12 hours. Blood patching was done twice – in 24 and 48 hours respectively. After third intervention the effect was stable. The patient was released after 7 days inpatient care.

After 5 months the patient still suffered from severe headache that has been progressed when physical exercising. She was failing to look after her twins, had to take hospital leave, can not perform her professional work. This is a clear case when epidural intervention because of lumbal puncture could lead to significant complication due to chronic PPH. MRI showing pathology of the frontal segment of the dural space because of liquor transfusion into epidural backspace is not acknowledged by clinicians with only one case described in a literature in adults. Taking into consideration that MRI is not a routine procedure in patients with PPH, we can assume that such cases are underdiagnosed and happen more often.

The most evidence-based reason for massive liquor transfusion is a rupture of dura mater after numerous attempts of diagnostic punctures. It is mainly because of priority for excluding meningococcal and TB meningitis, the use of such invasive intervention is implemented in emergency care.

In conclusion: lumbal puncture could cause symptomatic penetrations of the dura mater that leads to long-lasting complications. In this thesis we would like to emphasize the need for immediate special care when problems with diagnostic puncture had happened. MRI has been proven to be the most informative method for identifying liquor transfusion.

List of literature:

1. Vandam L.D., Dripps R.D.(1956) Long-term follow-up of patients who received 10,098 spinal anesthetics. Syndrome of decreased intracranial pressure (headache and ocular and auditory difficulties). JAMA; 161(7): 586-591.
2. Фесенко В.С., Настенко О.М.(2005) Ускладнення й невдачі спінальної анестезії в акушерстві та гінекології – досвід лікування й профілактики Проблеми медичної науки та освіти., №3, с.86-89.
3. Gormley J.B.(1960) Treatment of post-spinal headache. Anesthesiology; 21: 565-566

РОЗВИТОК АТЛАНТИЧНОЇ ХВОРОБИ НОВОНАРОДЖЕНИХ У ДІТЕЙ З ПЕРИНАТАЛЬНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ

Ізюмець Ольга Іванівна

к.мед.н., доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Фурман Валентина Григорівна

к.мед.н., доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Стецун Ольга Олександрівна

Лікар-інтерн педіатр
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Пологові пошкодження шийного відділу хребта та спинного мозку є однією з самих маловивчених проблем у неонатології, які призводять до розвитку нестабільності краніо-вертебральної зони та характеризуються найчастіше хронічним динамічним підвивихом в атлanto - окципітальному та атлanto - аксіальному суглобах. Пологова травма хребта виникає в 2-3 рази частіше, ніж внутрішньочерепна, її частота складає від 2 до 7 на 1000 живонароджених. Серед всіх пологових травм, травма шийного відділу хребта складає 85,5%, найчастіше виявляється ротаційний підвивих. Ротаційний підвивих першого шийного хребця - це патологічний поворот першого шийного хребця направо чи наліво. Зміщення відбувається, як правило, одночасно в декількох площинах.

При зміщенні першого шийного хребця відбуваються: здавлення хребтової артерії погіршує постачання кров'ю стовбура мозку, мозочка, вестибулярного апарата, потиличної (зорової) кори; подразнення симпатичних сплетень хребтової артерії порушує регуляцію мозкового кровотоку; порушення мікроциркуляції та венозного відтоку з порожнини черепа веде до підвищення внутрішньочерепного тиску та порушення трофіки нервової тканини; перерозподіл навантаження на суглоби потиличного сегмента провокує розвиток артрозу, а рефлексорний спазм м'язів веде до розвитку міофіброзу, м'язово-тонічних болей та синдрому хребтової артерії. Інтранатальна травма верхньо-шийного відділу хребта викликає не тільки зону враження, а й призводить до каскадного розвитку пошкоджень на рівні органів та систем безпосередньо або вторинно за рахунок порушення кровопостачання, іннервації, трофіки та в цілому на рівні всього організму, що призводить до дезадаптації та порушення нормального розвитку дитини. Більш сучасна трактовка старих, часто загальновідомих дитячих проблем, в основі яких може бути одна причина - травма або вада розвитку атланта (C1) - називається атлантична хвороба у дітей перших років життя (атлантична патологія) і вона може переслідувати людину

впродовж всього життя. Тому вкрай необхідна своєчасна діагностика та лікування захворювань хребта.

Мета нашого дослідження - удосконалення ранньої діагностики ушкоджень шийного відділу хребта, детальне вивчення причин та особливостей клінічного перебігу.

Матеріали та методи: Відповідно до мети нами було обстежено 35 новонароджених дітей. Серед яких у віці від 4 до 10 діб було 12 (34,2%) дітей, від 11 до 20 діб - 18 (51,4%) дітей і від 21 до 30 діб - 5 (14,2%) дітей. Найбільш поширеними факторами ризику були стрімкі пологи (19%), обвиття плоду пуповиною (18%), слабкість пологової діяльності або її стимуляція (12%). Оцінка стану новонароджених за шкалою Апгар показала, що 43% обстежених дітей мали асфіксію до 7 балів, з них важка зустрічалась у 13%, помірною у 40% новонароджених. З метою діагностики пошкоджень шийного відділу хребта новонародженим проводилось рентгенологічне обстеження у наступних термінах (в залежності від важкості загального стану): на 1 - 7 добу - 20%; на 8 - 28 добу - 77%; на 29 добу і пізніше - 3%. Новонародженим з клінічними ознаками пологової травми верхньошийного відділу виконувалась бічна та трансоральна рентгенографія в горизонтальному положенні. Нами оцінювались співвідношення C1 - C2 на бічній рентгенограмі - наявність кута, що утворюють проведені через хребці вісі. На трансоральній рентгенограмі оцінювалась асиметрія бічних мас C1 відносно зубоподібного відростка C2 - в мм, а кут, що утворюють суглобні поверхні у бічних атланта-аксілярних суглобах - в градусах. Розраховувався індекс X, що відповідає тангенсу кута, який утворюється між суглобними поверхнями і свідчить про пошкодження міжхребцевого диска.

Результати. Більшість обстежених новонароджених в стаціонарі знаходились з приводу краніоспінальної пологової травми (у 42% випадків) та перинатальної енцефалопатії гіпоксично-ішемічного генезу (у 39%), перинатальної енцефалопатії гіпоксично-травматичного генезу (у 19%). Всім новонародженим було проведено НСГ, яка у 1/3 новонароджених мала менші чи більші ступені відхилення пошкоджень структур головного мозку. Серед обстежених новонароджених, у яких були фактори ризику щодо пологової травми шийного відділу спинного мозку, у 22 дітей (62,8%) методом рентгенографії виявлений ротаційний підвивих C1 хребця. Серед них підвивих C1 з ураженням міжхребцевого диска у 18 дітей (83%), без ураження міжхребцевого диска у 4 дітей (17%). Підвивих C1 з двобічним ураженням міжхребцевого диска був у 13 дітей (59%). Серед усіх 35 обстежених новонароджених дітей лише у 13 дітей рентгенологічна діагностика з приводу ушкодження шийного відділу хребта була негативною.

Висновки:

1. Ротаційний підвивих C1 зустрічається близько 62,8%, за даними нашого дослідження, а на практиці діагностується дуже рідко. Ретельний збір анамнезу по виявленню факторів ризику та клінічна настороженість сприяють ранньому виявленню ушкоджень шийного відділу хребта (а саме ушкодження атланта).

2. Профілактика пошкоджень атланта повинна включати: планування вагітності заздалегідь, усуваючи захворювання та оптимізуючи спосіб життя;

нормальне харчування та уникнення інфекційних хвороб під час очікування дитини; отримання грамотної медичної допомоги під час вагітності; уникнення надмірної кількості медичних процедур та маніпуляцій під час вагітності та пологів; своєчасна медична допомога при пологах і після них; грамотні дії акушерів; спостереження за новонародженим після пологів; комплексний підхід до відновлення здоров'я дитини.

Рекомендації:

3. Своєчасна рання діагностика (пальпаторно оцінюється положення та рухливість С1, рентгенологічна діагностика з урахуванням факторів ризику та особливостей клініки). Рентгенологічне обстеження є пріоритетом інструментальної діагностики пологової травми хребта, однак воно дає можливість виявити лише кісткові пошкодження, в той час як спинний мозок, його оболонки та хребтові артерії - не візуалізуються.

4. У ранньому неонатальному періоді новонародженим з ризиком ушкоджень хребта необхідно проводити огляд шийного відділу хребта дитячим травматологом (пальпаторна діагностика). Сума цих заходів і є реалізацією системного підходу до лікування патологій атланта - маленької кісточки, від якої може залежати життя.

Список літератури:

1. Hill, S. A., Miller, C. A., Kosnik, E. J., & Hunt, W. E. (1984). Pediatric neck injuries: a clinical study. *Journal of neurosurgery*, 60(4), 700-706.

2. Ю.А. Коломійченко. Променева діагностика пологової травми у новонароджених/ Ю.А.Коломійченко// Scientific Journal «ScienceRise» №10/3(15)2015, с. 63-70.

3. Ghanem, I., El Hage, S., Rachkidi, R., Kharrat, K., Dagher, F., & Kreichati, G. (2008). Pediatric cervical spine instability. *Journal of children's orthopaedics*, 2(2), 71-84.

4. Lustrin, E. S., Karakas, S. P., Ortiz, A. O., Cinnamon, J., Castillo, M., Vaheesan, K., ... & Singh, S. (2003). Pediatric cervical spine: normal anatomy, variants, and trauma. *Radiographics*, 23(3), 539-560.

ОЦІНКА БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ У НОВОНАРОДЖЕНИХ ЗА ПОВЕДІНКОВОЮ ШКАЛОЮ

Ізюмець Ольга Іванівна

к.мед.н., доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Фурман Валентина Григорівна

к.мед.н. доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Стецун Ольга Олександрівна

Лікар-інтерн педіатр
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, протягом перших 18 місяців життя навіть здоровій дитині доводиться перенести до 15 ін'єкцій, пов'язаних з плановою імунізацією.

Відчуття болю залежить від активації ноцицепторів, що належать мієліновим А-дельта, немієліновим С-волоконкам і пов'язаних з ними нейронам висхідних трактів спинного мозку та стовбура мозку, що направляються в ретикулярну формацію, таламус і кору великих півкуль головного мозку. Біль є типовим, еволюційно виробленим процесом, який виникає в результаті послаблення протибольової системи або в разі дії на організм ноцицептивних факторів. Він включає в себе перцептуальні, вегетативні, емоційні, поведінкові, рухові, антиноцицептивні компоненти та направлений на захист організму від пошкодження та усунення больового синдрому.

Особливістю нервової системи новонароджених є її значна морфологічна та функціональна незрілість у порівнянні з організмом дорослої людини. Дослідження довготривалого впливу больових факторів на ранніх етапах життя на розвиток нервової системи показують, що досвід, отриманий в період новонародженості, включаючи больову пам'ять, може мати суттєві впливи на подальший нервовий розвиток дорослих. Ноцицептивні стимули, що повторюються під час періоду новонародженості, спричиняють зміни сенсорних і ноцицептивних впливів, що можуть тривати місяці та роки після пошкодження.

У ряді досліджень було показано, що поведінкові реакції та фізіологічні показники у відповідь на больовий подразник у новонароджених дітей пов'язані між собою. Складність при виявленні та оцінці больового синдрому у новонароджених дітей пов'язана з відсутністю здатності до мовного контакту у цьому віці. Для діагностики болю у неонатальний період використовують непрямі ознаки, до яких належать поведінкові та фізіологічні показники (параметри гемодинаміки та дихання, оцінка поведінки), гормональні індикатори, реакцію вегетативної нервової системи.

Перенесений дітьми у період новонародженості помірний біль, наприклад, при імунізації, може мати серйозні довгострокові фізіологічні, психологічні та поведінкові наслідки, такі як пригнічення активності імунної системи, підвищення чутливості до болю, надмірну соціальну настороженість та інші. Також встановлено, що виконання болісних процедур у ранньому віці може сприяти тому, що дорослішаючи людина не тільки буде намагатися уникати подібних маніпуляцій, але і взагалі стане відмовлятися від медичної допомоги.

Встановлено, що сильний хронічний біль у новонародженої дитини викликає розвиток виражених соматичних розладів, включаючи внутрішньоплуночкові крововиливи, ішемії, перивентрикулярної лейкомаляції, призводить до збільшення ризику розвитку сепсису, ДВЗ-синдрому, метаболічного ацидозу. Сформований стан хронічної гіпералгезії, коли будь-який подразник сприймається дитиною як больовий, підвищує ризик неонатальної смертності. У зв'язку з негативними ефектами та катастрофічними наслідками гіпералгезії у новонароджених необхідність ліквідовувати біль у відділеннях інтенсивної терапії має особливий сенс.

Надмірна активність у нервовій системі, що розвивається, викликана болем, змінює та порушує нормальний синаптичний розвиток. В результаті цього відбувається пошкодження в соматосенсорній обробці ноцицептивної інформації. Віддалені клінічні наслідки некупованого больового синдрому полягають в порушенні нервово-психічного розвитку та соціальної поведінки, пізньому становленню уваги та зниженні здатності до навчання.

Результати Центру вивчення медичного стресу у дітей (США) підтверджують, що досвід перенесення болю може мати значні негативні короткотривалі чи відстрочені у часі психологічні або соціальні наслідки. Серед психологічних наслідків у дорослому житті зустрічаються: хронічні больові розлади, тривожність, різноманітні фобії, іпохондричні розлади особистості, панічні атаки; серед соціальних наслідків виділяють реакції унікаючої поведінки в нових та маловивчених ситуаціях, що значно знижує рівень соціальної адаптації. До довготривалих негативних наслідків неадекватної аналгезії належать триваліший термін реабілітації дитини після перенесеного захворювання, підвищений ризик ускладнень у післяопераційному періоді, обмеження рухів, нудота та блювота, збільшення навантаження на серце та підвищена потреба у кисні, підвищений викид катехоламінів, більш повільні відновлення функції легень, значний ризик аритмії та ішемії внутрішніх органів.

До нефармакологічних методів контролю болю відносять: уникнення впливу надмірного освітлення на дитину (закривати пеленкою інкубатор, при фототерапії та при знаходженні на обігрівальному столику прикрити очі дитини, використовувати концентровані джерела освітлення); захищати від надмірного шуму – звуків (радіо, голос, монітор), що перевищують 70 децибел; зменшувати надмірну кількість оглядів та процедур (наприклад, різких пасивних рухів дитини після сну); своєчасний туалет та зміна мокрих чи брудних пелюшок; підтримувати у дитини відчуття «безпечності», «необхідності» та «співчуття» зі сторони оточуючих її дорослих, заохочуючи до цих дій матір та доглядаючий за дитиною медичний персонал; взяття на руки, поглажування, спокійні розмова та

погляд; виконання інвазивних процедур тільки підготовленим персоналом; збільшення періодів відпочинку між болючими процедурами; підтримка зручного для дитини положення валиками.

Серед медикаментозних засобів впливу на біль використовують наркотичні анальгетики (фентаніл, морфін, налоксон, флумазенил, налмефен), ненаркотичні анальгетики (парацетамол, ібупрофен, седативні засоби), засоби для місцевої анестезії (крем EMLA, тетракаїновий крем, лідокаїн, інстилагель).

Мета: оцінити больовий синдром у новонароджених дітей при використанні поведінкової шкали FLACC під час проведення рутинних маніпуляцій у дітей та вивчення шляхів подолання больового синдрому.

Матеріали та методи: Шкала FLACC була розроблена для використання у новонароджених і дітей віком до 7 років. Вона має назву «обличчя-ноги-активність-плач-заспокоєння» (FLACC: face, legs, activity, cry, consolability). Відповідно до шкали проводиться оцінювання 5 поведінкових характеристик: вираз обличчя, рухи ніг, активність, плач та необхідність заспокоєння.

Таблиця 1
Поведінкова шкала оцінки болю FLACC

Б а л и	Вираз обличчя	Ноги	Активність	Плач/крик	Реакція на намагання заспокоїти
0	Невизначений вираз або посмішка	Нормальний чи розслаблений стан	Спокійний, положення тіла звичайне, рухи не утруднені	Не плаче, не кричить, не стогне (в тому числі уві сні або коли тільки що проснувся)	Заспокоєння не потребує, розслаблений, задоволений
1	Іноді хмуриться, морщиться або не проявляє інтересу	Неспокійні, напружені	Відштовхується, корчиться, йорзає, напружений	Періодично стогне, хниче, інколи плаче, «свариться»	Якщо обняти, погладити, заспокоїти – добре заспокоюється, перестає плакати
2	Сильно хмуриться, зуби стиснуті, часте чи постійне тремтіння підборіддя	Брикається чи витягує ноги	Різко дригається чи вигинається дугою, завмирає	Постійно плаче, кричить, часто «свариться»	Погано піддається заспокоєнню або взагалі не заспокоюється

Шляхами для створення зовнішнього комфорту у новонароджених дітей є місцеве використання крему EMLA або призначення 24-30% розчину сахарози у дозі 0,1-1 мл/кг через рот за 2 хвилини до процедури, чи одночасне поєднання цих процедур у деяких випадках.

Отримані результати. Було обстежено 63 новонароджені дитини, які перебували на стаціонарному лікуванні у відділенні патології новонароджених з приводу пологової травми, гіпоксично-ішемічної енцефалопатії та синдромом жовтяниці (неонатальна жовтяниця і гемолітична хвороба новонароджених по АВО-системі чи Rh-фактору). Больова реакція оцінювалася під час процедури взяття крові з пальцю для загального аналізу крові.

Новонароджені діти, які були обстежені, розділені на 3 основні групи (по 21 дитині у кожній групі з однаковим співвідношенням основних діагнозів) залежно від використання виду міри комфорту для керування больовим синдромом:

- 1 група – без використання міри комфорту;
- 2 група – застосування 25% розчину глюкози для перорального введення;
- 3 група – місцеве застосування крему EMLA.

Середній вік обстежених новонароджених дітей був: 15 діб для першої групи, 10,95 днів - для другої групи, 11,76 днів - для третьої групи.

Середній показник результатів за шкалою FLACC для першої групи дорівнював 6,19 балів, для другої групи – 2,43 балів, для третьої – 4,71 балів.

Середня оцінка показника реакції на больовий подразник за шкалою FLACC складала для першої групи дітей $6,17 \pm 0,36$; для другої групи дітей $2,43 \pm 0,33$, а для третьої групи дітей $4,71 \pm 0,28$ балів при $p < 0,05$. Критерій Стюдента при порівнянні другої групи з контрольною склав 7,67, а для третьої – 6,4.

При порівнянні методів керування больовим синдромом у новонароджених дітей при використанні розчину глюкози порівняно з контрольною групою дітей, за даними шкали FLACC отримані нижчі результати – 2,43 та 6,19 балів відповідно. Це вказує на те, що застосування розчину глюкози має вплив на поведінкову реакцію новонародженої дитини та сприяє значному зменшенню її больових проявів.

Висновок: Пероральний 25% розчин глюкози впливає на зменшення проявів реакції на больовий подразник більш інтенсивно, ніж використання крему EMLA при порівнянні їх за поведінковою шкалою оцінки болю FLACC.

Список літератури:

1. Жигунова А.К. Достоверный способ облегчить боль у детей в возрасте до 1 года / А.К. Жигунова // Украинский медицинский журнал. – 2012. - №6. - С. 10-12.
2. Женило В.М. Современные представления о функционировании ноцицептивной и антиноцицептивной систем организма/ В.М. Женило, П.А. Азнаурьян, Ю.Б. Абрамов // Вестник интенсивной терапии.- 2000.- №2. С. 30-35.
3. Lucie A. Low. Acute pain and a motivational pathway in adult rats: influence of early life pain experience/ Lucie A. Low, Maria Fitzgerald // PLoS ONE.-2012. – Vol 7 issue 3.

4. Клипинина Н.В. Некоторые особенности восприятия и переживания боли детьми: взгляд психолога / Н.В. Клипинина // Медицина неотложных состояний. - 2009. - №2(21). – С. 16-18.
5. Дмитриев Д.В. Методы оценки боли у детей разного возраста / Д.В. Дмитриев, А.В. Катилов, Л.И. Лайко, Е.Е. Вжецон // Дитячий лікар. - 2015. - №1(38). – С. 20-24.
6. Постернак Г.И. Оценка боли у новорожденных и детей раннего возраста / Г.И. Постернак , М.Ю. Ткачева, Т.Е. Соболева // Медицина неотложных состояний. – 2013. - №4 (51). – С. 7-11.
7. Keels Erin. Prevention and management of procedural pain in the neonate: an update / Keels Erin, Sethna Navil. // Pediatrics. – 2016. - №2. - vol. 137.
8. Постернак Г.И. Формирование ноцицептивной системы у новорожденного ребенка / Г.И. Постернак, М.Ю. Ткачева, Н.Н. Фетисов, С.Н. Манищенков // Медицина невідкладних станів. – 2013. - №2(49).
9. Шабалов Н.П./ Неонатология. В II томах. Том 2. 3-е издание, дополненное и исправленное/ Москва медпресс-информ 2004.

БІОХІМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОПОНОВАНОГО КОМПЛЕКСУ АДРЕНОБЛОКАТОРІВ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ХВОРИХ НА ГЕНЕРАЛІЗОВАНИЙ ПАРОДОНТИТ З ПСИХОСОМАТИЧНИМ СТРЕСОМ

Борисенко Анатолій Васильович

доктор медичних наук, професор
завідувач кафедри терапевтичної стоматології
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця, Київ

Кононова Оксана Валеріївна

кандидат медичних наук, доцент
доцент кафедри терапевтичної
стоматології
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця, Київ

Актуальність. Розповсюдженість та характер перебігу захворювань пародонта залежать від низки загальносоматичних факторів та, зокрема, психологічного стресу. Зважаючи на ці обставини, визначення певного співвідношення між психосоматичним станом пацієнтів та станом їх тканин пародонта представляє певний науковий інтерес. Для ефективного лікування захворювань пародонта у цих пацієнтів необхідно експериментально обґрунтувати ефективність запропонованого комплексу адреноблокаторів.

Мета: експериментальне обґрунтування ефективності запропонованого комплексу адреноблокаторів для лікування хворих на генералізований пародонтит з проявами психосоматичного стресу.

Методи дослідження: експериментальний адреналіновий стрес моделювали у 40 щурів пероральним застосуванням гелю з адреналіном у дозі 0,36 мг/кг протягом 10 днів. 20 шурам основної групи вводили запропонований гель адреноблокаторів (зоксон + ніцерголін і сібазон) у дозі 0,6 мг/кг [1, 2]. У 20 щурів контрольної групи застосовували антидисбіотичний засіб квертулін (кверцетин + інουλін + цитрат кальцію) [3, 4]. У сироватці крові щурів визначали вміст глюкози, тригліцеридів, загального холестерину та малонового діальдегіду (МДА) та активність уреаз, лізоциму, еластази та каталази.

Результати. У щурів з адреналіновим стресом відмічено підвищення рівня глюкози (до $7,46 \pm 0,3$ ммоль/л), тригліцеридів (до $1,42 \pm 0,1$ ммоль/л) та холестерину (до $1,56 \pm 0,08$ ммоль/л). Уведення гелю з адреноблокаторами у щурів основної групи викликає певне зниження даних показників: глюкози до $7,63 \pm 0,41$ ммоль/л, тригліцеридів – до $1,25 \pm 0,37$ ммоль/л та холестерину – до

1,85±0,11 ммоль/л. У тварин контрольної групи відмічено подібне зниження даних показників: глюкози до 7,15±0,22 ммоль/л, тригліцеридів – до 1,03±0,09 ммоль/л та холестерину – до 1,90±0,05 ммоль/л. Це свідчить, що активність запропонованих препаратів знаходиться на рівні препарату порівняння квертуліну.

У щурів з адреналіновим стресом відмічено підвищення рівня маркеру мікробного обсіменіння уреаз (до 1,40±0,14 нкат/л), зниження рівня захисту – лізоциму (до 63±3 од/л) та підвищення рівня дисбіозу до 1,81±0,22 од. Аплікації гелю з адреноблокаторами знижують активність уреаз до 0,66±0,21 нкат/л та підвищують рівень лізоциму до 73±6 од/л. Це приводить до значного зниження ступеня дисбіозу – до 0,74±0,20 од. В контрольній групі також відмічене подібне покращення цих показників: зниження активності уреаз до 1,47±0,43 нкат/л та підвищення рівня лізоциму до 73±5 од/л. Ступінь дисбіозу знизився до 1,63±0,18 од. Таким чином, аплікації гелю з адреноблокаторами достовірно краще ($p<0,05$) покращують дані біохімічні показники дисбіозу.

Розвиток адреналінового стресу викликає у тварин зміни показників запалення (елазази) та перекисного окиснення (малонового діальдегіду – МДА). Зокрема рівень елазази підвищується до 138±10,4 мк-кат/л, а вміст МДА підвищується до 1,06±0,06 ммоль/л. Аплікації гелю з адреноблокаторами приводять у тварин основної групи до значного зниження цих показників: елазази до 112,4±12,0 мк-кат/л і вмісту МДА до 0,90±0,02 ммоль/л. Аплікації квертуліну справляють більш виражену протизапальну дію, знижуючи активність елазази до 99,7±8,9 мк-кат/л і незначно впливають на процеси перекисного окиснення, знижуючи вміст МДА до 1,01±0,04 ммоль/л. Отримані результати свідчать, що гелі з адреноблокаторами мають протизапальну дію на рівні квертуліну і значно краще нормалізують процеси перекисного окиснення ліпідів.

У разі розвитку адреналінового стресу у тварин основної групи значно знижуються й інші показники; активність каталази знижується до 0,22±0,02 мкат/л і антипрооксидантний індекс (АПІ) знижується до 2,07±0,17 од. Аплікації гелю з адреноблокаторами у тварин основної групи підвищують активність каталази до 0,30±0,01 мкат/л та індексу АПІ до 3,33±0,21 од. Аплікації гелю квертуліну у тварин контрольної групи підвищують активність каталази до 0,37±0,03 мкат/л та індексу АПІ до 3,66±0,25 од. Це свідчить про здатність обох досліджених препаратів позитивно впливати на антиоксидантний статус організму.

Таким чином, аплікації гелю з адреноблокаторами справляють протизапальну дію, та більш виразно нормалізують процеси перекисного окиснення ліпідів.

Висновки. Проведені експериментальні дослідження свідчать, що запропонована комбінація адреноблокаторів справляє антидисбіотичну та антиоксидантну дію (більш виражену, ніж аплікації квертуліну), та протизапальну дію на рівні препарату порівняння квертуліну.

Список літератури

1. Кононова О. В. Влияние линкомицина на состояние пародонта у крыс с адреналиновым стрессом. Вісник стоматології. 2016; 3(96): 26-28.
2. Кононова О. В., Борисенко А.В., Левицкий А. П. Влияние оральных гелей квертулина и адреноблокаторов на состояние пародонта у крыс с адреналиновым стрессом. Вісник стоматології. 2016; 4(97): 8-11.
3. Левицкий А. П., Макаренко О. А., Селиванская И. А. [и др.]. Квертулин. Витамин Р, пребиотик, гепатопротектор. Одесса: КП ОГТ, 2012. – 20 с.
4. Трухачева Н. В. Математическая статистика в медико-биологических исследованиях с применением пакета Statistica. М., ГЭОТАР-Медиа, 2012. – 379 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА КАФЕДРІ КЛІНІЧНОЇ АНАТОМІЇ І ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Білаш Сергій Михайлович

доктор біологічних наук, професор
Українська медична стоматологічна академія

Коптев Михайло Миколайович

кандидат медичних наук, доцент
Українська медична стоматологічна академія

Олійніченко Ярина Олександрівна

викладач
Українська медична стоматологічна академія

Подальший розвиток України як сучасної європейської держави потребує проведення суттєвих всеосяжних реформ. У сфері вітчизняної вищої медичної освіти також відбуваються значні зміни, які суттєво відобразилися на навчальному процесі. Так, із 2019-2020 навчального року було проведено різке скорочення кількості практичних занять із клінічної анатомії і оперативної хірургії: для студентів медичного факультету із 40 до 15, для студентів-стоматологів – із 20 до 15, при фактичному збереженні того ж обсягу матеріалу, що вивчається. Тому надзвичайно важливою стала правильна організація позааудиторної роботи студентів при вивченні нашої дисципліни. Адже на сьогодні клінічна анатомія і оперативна хірургія є напівклінічною інтегративною дисципліною, яка систематизує усі відомості з морфології людини відповідно до практичних медичних потреб [1]. При цьому зростає роль викладача як організатора позааудиторної роботи студента [2]. Розвиток сучасних інформаційних технологій дозволяє студентам отримати доступ до найрізноманітнішої інформації, зокрема, із джерел віртуальних просторів Інтернету. Тут майбутні медики можуть знайти як багато корисної інформації, яка стане у нагоді під час підготовки до практичних занять, так і безліч недостовірних відомостей. Зважаючи на обмеженість теоретичних знань та недостатній практичний досвід, особливо у студентів молодших курсів, викладачі повинні уважно ставитися до отриманої студентами із ненадійних електронних джерел інформації, вказувати на недостовірні чи хибні відомості.

Для спрямування у правильному руслі самостійної роботи при вивченні клінічної анатомії і оперативної хірургії, викладачами кафедри була підготовлена уся необхідна навчально-методична документація. Зокрема, типографським способом за останні 5 років було видано 10 навчально-

методичних посібники із грифом ЦМК МОЗ України або Вченої ради академії, колектив кафедри брав активну участь у підготовці до друку національного підручника для студентів-стоматологів (Оперативна хірургія і топографічна анатомія голови та шиї; за ред. В.І.Півторака, О.М.Проніної. – Вінниця, 2016. – 312 с.).

Для студентів постійно оновлюються списки рекомендованої літератури, у яких поряд із класичними підручниками подано електронні ресурси. Цю, а також іншу інформацію, потрібну під час самостійної підготовки до практичних занять, студенти можуть, зокрема, отримати на сторінці кафедри сайту УМСА.

У матеріалах для завантаження кожен студент може відшукати українською, російською чи англійською мовами календарні та тематичні плани практичних і лекційних занять, презентації лекцій, навчально-методичні посібники для підготовки до практичних занять, а також силабуси, які містять загальні відомості про навчальну дисципліну, оцінювання поточної навчальної діяльності, структуру предмету, перелік питань до проміжного та підсумкового модульного контролю, списки рекомендованої літератури тощо. Таким чином, сучасний студент, маючи доступ до Інтернету, може не виходячи з дому дізнатися про тему майбутнього заняття, та отримати вказівки щодо самостійної підготовки до нього. Із введенням у дію електронного журналу студенти академії також отримали змогу постійно контролювати свій рівень успішності, слідкувати за наявністю у себе невідпрацьованих пропущених занять тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє краще оволодіти теоретичними основами майбутньої професії. Проте самостійно оволодіти практичними навичками, зважаючи на специфіку нашого предмету, надзвичайно складно. Практичні заняття з оперативної хірургії і клінічної анатомії потребують навчальних операційних кімнат, спеціального обладнання, хірургічного інструментарію, шовних матеріалів тощо. Відпрацювання практичних навичок зазвичай виконується на трупному матеріалі чи ізольованих органах тварин, іноді – на муляжах чи фантомах. Тому намагатися підмінити практичні аудиторні заняття студентів позааудиторною роботою студентів, на наш погляд, недоцільно. Зважаючи на різке обмеженість годин, відведених для аудиторної роботи студентів, для успішного оволодіння практичними навичками, їм пропонується відвідування засідань студентського наукового товариства кафедри, де окрім виконання наукової роботи, кожен студент може взяти участь у проведенні навчальних оперативних втручань на біотренажерах.

Широкий арсенал сучасних технічних засобів дозволяє студентам працювати як із відеотекою нашої кафедри, так і здійснювати пошук відеофільмів відповідно до теми заняття у мережі Інтернет. Порівняння методик оперативних втручань, а також сучасних і класичних навчальних фільмів з оперативної хірургії, розширює кругозір нинішнього студента, дає уявлення про сьогодишню хірургію, формує його власне ставлення до різних хірургічних операцій. Самостійна робота студентів із навчальним відеофільмами безперечно сприяє кращому оволодінню практичними навичками та професійними вміннями.

Таким чином, ера інформаційних технологій дає сучасному студентові більше перспектив для успішного оволодіння майбутньою професією. Можливість одержувати достатні обсяги сучасних знань з оперативно хірургії та топографічної анатомії дають змогу майбутнім медикам не тільки краще опанувати теоретичну складову цієї дисципліни, а і якісніше оволодівати практичними навичками та професійними вміннями.

Список літератури:

1. Вовк Ю.Н. Клиническая анатомия – основа современной морфологии и хирургии / Ю.Н.Вовк // Морфология. – 2016. – № 3. – С. 354-357.
2. Білаш С.М. Використання інформаційних технологій у вивченні морфологічних дисциплін / С.М.Білаш, М.М.Коптев, Я.О.Олійніченко // Abstracts of IX International Scientific and Practical Congress «Science and Practice of Today». – Анкара, 16-19 листопада 2020. – С. 385-387.

КЛІНІКО-ЛАБОРАТОРНІ ЗМІНИ ПРИ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Дудник Вероніка Михайлівна

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри педіатрії № 2
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

Пасік Валентина Юріївна

аспірант кафедри педіатрії № 2
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

Пневмонія є одним із найрозповсюдженіших нозологій дитячого віку [1]. В основі даного захворювання дихальна недостатність, інфекційний токсикоз, метаболічні порушення, що мають негативний вплив на органи та системи дитячого функціонально та анатомічно незрілого організму [1,2,3]. Дані багатьох досліджень вказують на суттєву залежність частоти виникнення пневмонії від віку[2,3]. За даними Rudan I. et al.[4] пневмонія діагностується приблизно у 20 з 1000 дітей першого року життя і у 40 із 1000 дітей дошкільного віку. Показники захворюваності на пневмонію в Україні складають від 4 випадків на 1000 у віці 1 місяця до 20 на 1000 дітей віком 15 років [3]. На даний момент ситуація загострюється також через пандемію COVID-19, що, як відомо, у тяжких випадках супроводжується двобічною пневмонією як у дорослих, так і у дітей[5]. Тому, загроза виникнення пневмоній у дітей раннього віку полягає в ризику ускладнень системного характеру, що може виражатися у порушеннях з боку органів та систем, в тому числі і гепатобіліарної системи[6]. Метою роботи було дослідити особливості змін клінічних та лабораторних показників та прослідкувати їхній взаємозв'язок із перебігом позалікарняної пневмонії у дітей раннього віку. Протягом 3 років на базі Вінницької обласної дитячої клінічної лікарні було обстежено 2 групи дітей у віці від 1 місяця до 36 місяців. Основну групу склали 338 дітей, хворих на позалікарняну пневмонію, контрольну - 40 практично здорових однолітків. В усіх дітей, включених в наше дослідження було проаналізовано скарги, дані анамнезу захворювання та життя, проведено фізикальне та інструментальне обстеження. Клінічний та біохімічний аналізи крові проводили з використанням загальноприйнятих методик. Статистична обробка отриманих результатів виконували за допомогою програми IBM SPSS Statistics (версія 20), із застосуванням параметричних і непараметричних методів оцінки. Достовірними вважали значення $P < 0,05$. Згідно з нашими даними у 82,5% основної групи була діагностована двобічна позалікарняна пневмонія, у 14,5% – правобічна і у 3,0% – лівобічна. Вогнищеву пневмонію мали 167 пацієнтів, сегментарну – 164 дітей та дольову – 7 дітей. Переважна більшість 62,1% обстежених дітей основної групи мали III ступінь важкості (тяжкий перебіг) позалікарняної пневмонії. Результати досліджень клінічної симптоматики у дітей з позалікарняною пневмонією показали, що у $(98,2 \pm 0,78)\%$ дітей мало місце підвищення температури тіла, у $(93,5 \pm 1,34)\%$ пацієнтів

спостерігався сухий кашель, а в $(40,5 \pm 2,67)\%$ дітей виявлена нежить. Слід зауважити, що у всіх обстежених дітей захворювання розпочиналося з появи лихоманки та кашлю. У $54,1\%$ обстежених лихоманка мала фебрильний характер. Найбільш частим $(63,9 \pm 2,61)\%$ серед патологічних змін клінічного аналізу крові у обстежених дітей були виявлені збільшення рівня ШОЕ та лейкоцитоз $(27,2 \pm 2,42)\%$. Проаналізувавши стан дихальної системи, у $31,4\%$ пацієнтів зафіксована задишка інспіраторного характеру, $9,8\%$ – мали тахіпное, а у $91,4\%$ – спостерігалось жорстке дихання. Під час аускультації було виявлено вологі дрібнопухирчасті хрипи $78,4\%$ обстежених. Дихальна недостатність (ДН) різного ступеню вираженості була зафіксована у $87,3\%$ обстежених хворих, серед яких переважала ДН I ступеня $79,3\%$. За допомогою рентгенографії органів грудної клітини встановлено посилення легеневого малюнку у всіх дітей, гомогенне затемнення мали $179 (53\%)$ хворих, вогнищеві тіні були виявлені у $154 (45,6\%)$ дітей. Нашими дослідженнями встановлено, що у 120 обстежених дітей основної групи $30,9\%$ спостерігалися патологічні зміни гепатобіліарної системи. Так, під час проведення ультразвукового дослідження органів ШКТ у $55,5\%$ дітей з позалікарняною пневмонією діагностовано збільшення розмірів печінки. Зміни виявлені і в жовчному міхурі: у $28,1\%$ спостерігалася деформація жовчного міхура, у $12,1\%$ – потовщення стінки жовчного міхура, у $16,7\%$ з – дискінезія жовчовивідних шляхів. Аналіз основних біохімічних маркерів функціонального стану органів гепатобіліарної системи показав відхилення від норми. Встановлено, що у дітей з позалікарняною пневмонією рівні аланінамінотрансферази та аспартатамінотрансферази у $3,3$ рази та у $2,3$ рази перевищували показники контрольної групи відповідно. Підвищення рівня печінкових ферментів у крові може бути наслідком дії ендотоксинів на функціональний стан печінки. Ми констатували, що рівень показників цитолізу в пацієнтів з позалікарняною пневмонією був достовірно вищим за показник групи контролю. Розвиток пневмонії може ініціювати роботу ферментних систем печінки, так званої «реакції гострої фази», що призводить до вироблення печінкою білків гострої фази. Підтвердженням цього є підвищення рівня у крові С-реактивного протеїну. У всіх обстежених дітей основної групи нашого дослідження встановлений патологічний рівень С-реактивного протеїну, який у 13 разів перевищував показники контрольної групи дітей. Різке підвищення рівня С-реактивного протеїну крові дітей може призводити до ускладнень пневмонії. У нашому дослідженні ми встановили, що для пневмонії характерні не лише типові клінічні прояви захворювання – сухий кашель, підвищення температури тіла, нежить, але й виявили низку специфічних уражень гепатобіліарної системи. Про це свідчать дані ультразвукового дослідження та біохімічних аналізів (активість аланінамінотрансферази та аспартатамінотрансферази, підвищення рівня С-реактивного протеїну та ШОЕ).

Список літератури

1. Revised WHO classification and treatment of pneumonia in children at health facilities. Evidence summaries, 2014.

2. David M. le Roux and Heather J. Zar. Community-acquired pneumonia in children-a changing spectrum of disease. // *Pediatr Radiol*. 2017; 47(13): 1855.
3. Міронова Є.В., Долбня С.В. Пневмонії у дітей молодшого віку. // Методична розробка. - 2016 р.
4. Cynthia I. ,Boschi-Pinto, Zrinka Biloglav, Kim Mulhollandd & Harry Campbelle. Epidemiology and etiology of childhood pneumonia. // *Bulletin of the World Health Organization*. 2008;86:408-416.
5. COVID-19 in children and adolescents in Europe: a multinational, multicentre cohort study/ F. Götzinger et al. 2020.25 June
DOI: 10.1016/S2352-4642(20)30177-2
6. Gao F., Cai M.-X., Lin M.-T., Zhang L.-Z., Ruan Qian-Zi, Gao F. Model for end-stage liver disease and pneumonia: An improved scoring model for critically ill cirrhotic patients with pneumonia. *Turk J Gastroenterol*, 2019, vol. 30(6), pp.532-540.
DOI: 10.5152/tjg.2019.18421

КЛІНІЧНА АНАТОМІЯ ШИЙНОЇ ЧАСТИНИ ХРЕБТОВОЇ АРТЕРІЇ ЛЮДИНИ ЗА ДАНИМИ ПОСТМОРТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зоренко О.В.

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця

Шевченко О.О.

доктор медичних наук, професор

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця

Кобзар О.Б.

кандидат медичних наук, доцент

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця

Спінальні інсульти являють собою досить рідкісну патологію і точна поширеність їх достеменно не відома [1]. Найбільш тяжкі інсульти шийного відділу спинного мозку спричиняють виражені неврологічні розлади від м'язової слабкості до параплегії чи тетраплегії, залежно від рівня та глибини ураження, а у випадках переходу вогнища ішемії на стовбур мозку – швидку смерть. Гострі мієлоішемії виникають унаслідок раптового або швидко прогресуючого порушення спинномозкового кровообігу у зв'язку зі стисненням, закупоркою, тромбозом чи ураженням судин, які кровопостачають шийний відділ спинного мозку з наступним розвитком розм'якшення та утворенням порожнини в зоні їх васкуляризації [2].

В наш час доведено, що основним джерелом кровопостачання шийного відділу спинного мозку є корінцеві артерії, що є гілками спинномозкових артерій, які відходять від правої та лівої хребтової артерій [3]. Однак, до сих пір в клінічній анатомії хребтової артерії, особливо її шийної частини, є прогалини, що потребують більш докладного вивчення. Шийна частина хребтової артерії має велике клінічне значення завдяки особливостям її топографії.

За даними рентгенографічних досліджень шийного відділу хребта, підключичної артерії та її гілок, що кровопостачають шийний відділ спинного мозку, із застосуванням контрастних речовин (постмортальні дослідження), хребтова артерія починається від підключичної артерії майже під прямим кутом і йде вгору. Передхребтовий відділ хребтової артерії дещо розширений і не має згинів. Далі хребтова артерія входить у кістково-фіброзний канал, який, як правило, починається в поперечному отворі поперечного відростка VI шийного хребця і це є початком її шийної частини. Далі шийна частина хребтової артерії проходить у кістково-фіброзному каналі, стінки якого утворені послідовним чергуванням поперечних отворів поперечних відростків шийних хребців, вкритих окістям, і поперечними зв'язками між поперечними відростками цих шийних хребців. В середині кістково-фіброзного каналу шийна частина

хребтової артерії супроводжується хребтовою веною. Хребтова вена навколо артерії формує венозне сплетення. Судинні утворення оточені шаром клітковини, яка виконує роль буфера. За даними дослідження, хід шийної частини хребтової артерії в кістково-фіброзному каналі залежить від положення голови під час дослідження. Шийна частина лівої хребтової артерії більш пряма, а шийна частина правої хребтової артерії злегка звивиста. За даними літератури [4] визначаються варіанти входу шийної частини хребтової артерії до поперечних отворів поперечних відростків шийних хребців. Найбільш часто хребтова артерія входить до поперечного отвору поперечного відростка VI шийного хребця (85-88%). В 7-9% випадків зафіксовано входження хребтової артерії в поперечний отвір поперечного відростка V шийного хребця. Більш рідко (в 6% випадків) хребтова артерія входила в поперечний отвір поперечного відростка III шийного хребця. Дуже рідкий варіант (0,5%), коли хребтова артерія входить в поперечний отвір поперечного відростка IV шийного хребця. В 5,7% - хребтова артерія входить до поперечного отвору поперечного відростка VII шийного хребця.

Поперечні отвори поперечних відростків шийних хребців мають овальну форму, внаслідок чого формуються резервні простори. Ці резервні простори заповнені клітковиною і, імовірно, виконують роль своєрідної муфти, що необхідно для нормального зміщення хребтових артерій у разі різних рухів голови і ший та збільшення розмірів артерії у разі її різкого кровонаповнення. Однак, ці додаткові простори в поперечних отворах поперечних відростків шийних хребців можуть відігравати і негативну роль, сприяючи виникненню патологічної звивистості шийної частини хребтової артерії, що може обумовити можливі порушення гемодинаміки у вертебро-базілярному басейні.

Список літератури:

1. Aljishi M., Abernethy D. Spinal Cord Infarction // The New Zealand Medical Student Journal. – 2015. – Vol. 20. – P.18–21.
2. Novy J., Carruzzo A., Maeder P., Bogousslavsky J. Spinal Cord Ischemia. Clinical and Imaging Patterns, Pathogenesis, and Outcomes in 27 Patients // Arch Neurol. –2006. – Vol. 63, N 8. – P. 1113–1120.
3. Черняк В.А., Шевченко О.О., Зоренко О.В., Левон М.М., Селіванов С.С., Голінко В.М. Анатомічні особливості кровопостачання шийного відділу спинного мозку // Клінічна анатомія та оперативна хірургія.- 2019, Т. 18, №1 (67). - С. 88-101.
4. Куртусунов Б.Т., Асфандияров Р.И. Вариантная анатомия позвоночных артерий по данным морфометрии. Астрахань, 2010, 35 с.

АНАЛІЗ ЯКОСТІ НІЧНОГО СНУ ТА ПОРУШЕНЬ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ, КОГНІТИВНОЇ ФУНКЦІЇ У ПІДЛІТКІВ, ПОШУК МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАННЯ

Калинович Назарій Олександрович

Учень 11-М класу Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6,
Полтавської міської ради Полтавської області» Україна

Науковий керівник:
Пурденко Тетяна Йосипівна

Дозвольте зупинитися на актуальній проблемі, присвяченій вивченню сну, адже:

Сон – це періодичний функціональний стан організму людини, який характеризується вимкненням свідомості й зниженням здатності нервової системи відповідати на зовнішні подразники.

Порушення сну мають суттєві наслідки, що проявляються у вигляді падіння загального рівня здоров'я, зниження імунологічного гомеостазу, підвищений ризик розвитку онкологічних, серцево-судинних, шлунково-кишкових, ендокринних захворювань, порушення зору, нечіткість мови, зниження пам'яті, концентрації уваги, продуктивності праці, порушення ваги, психічні та емоційні розлади, мігрень.

Метою нашої роботи було: визначити вплив тривалості нічного сну на стан вегетативної нервової системи, когнітивні функції у підлітків на основі клініко-неврологічного, нейропсихологічного та нейрофізіологічного досліджень, пошук методів поліпшення якості нічного сну.

Було обстежено 45 підлітків (20 хлопців та 25 дівчат), учнів 9-11 класів, що навчаються у Полтавській гімназії №6. Середній вік $14,3 \pm 0,8$ р.

В залежності від тривалості нічного сну, всі підлітки були розподілені на 3 групи:

- 1 – 17 підлітків з тривалістю нічного сну 7 год. (7 хлопців та 10 дівчат);
- 2 – 15 підлітків з тривалістю нічного сну 6 год. (8 хлопців та 7 дівчат);
- 3 – 13 підлітків з тривалістю сну близько 9 год. (8 хлопців та 5 дівчат)

Для оцінки вираженості сонливості у підлітків використовували шкалу Епворта.

Нейропсихологічне тестування когнітивних функцій проводили із використанням шкали Мока.

Оцінювання стану вегетативної нервової системи здійснювали за допомогою опитувальника А. М. Вейна.

Для визначення характеру вегетативної дисфункції із переважанням симпатичного чи парасимпатичного відділів використовували вегетативний

індекс (BI) Кердо, що обчислювали за формулою: $BI = (1 - D/ЧСС) \times 100$, де D – рівень діастолічного АТ, ЧСС – частота серцевих скорочень за 1 хв.

Для об'єктивізації змін головного мозку всім підліткам було проведено кількісну електроенцефалографію (КЕЕГ) за допомогою 16-ти каналного програмно-апаратного комплексу для реєстрації та комп'ютерної обробки електроенцефалограм „DX-NT 32” (м.Харків)

При аналізі основних чинників, що впливають на якість нічного сну у групах підлітків було встановлено наступні фактори:

- завантаженість домашніми завданнями;
- пізній відхід до сну»
- вечірня активність (перегляд телепередач, гра у телефонв, на комп'ютері);
- пізня вечеря (після 20.00).

Найбільше ці проблеми стосувалися 1 та 2 групи підлітків, що мали нестачу тривалості нічного сну.

Під час оцінки когнітивної сфери підлітків за Монреальською шкалою було виявлено, що найбільш вразливими у 1 та 2 групі підлітків, особливо у 2 –гій, були субтести на оцінку пам'яті, уваги, мови, в порівнянні з 3 (контрольною)групою підлітків).

Всім пацієнтам була проведена кількісна електроенцефалографія за допомогою 16-ти каналного програмно-апаратного комплексу для реєстрації та комп'ютерної обробки електроенцефалограм „DX-NT 32” (м.Харків).

Біоелектрична активність головного мозку реєструвалася за допомогою електродів, які розміщували за міжнародною схемою „10-20” на поверхні голови обстежуваних. Для вивчення механізмів регуляції мозку та динаміки нервових процесів були використані слідуючі функціональні навантаження: проба з відкриванням очей, проба з гіпервентиляцією та фото стимуляцією.

Для клінічної характеристики ЕЕГ ми використовували частотно-амплітудні показники, які запропоновані Е.А.Жирмунською, виділяючи при цьому 6 основних типів ЕЕГ:

В результаті проведеного ЕЕГ дослідження у 65% підлітків 1 групи та 40% підлітків 2 групи визначався I тип ЕЕГ, у 35% підлітків 1 групи та 40% дітей 2 групи – II тип ЕЕГ (гіперсинхронний). У 20% підлітків 2 групи виявлені зміни дифузного характеру у вигляді зниження кількості та амплітуди а-хвиль (10-20 мкВ), збільшення кількості b-ритму (в 3-15 разів) та низькоамплітудної повільної активності, що відповідає III типу ЕЕГ (десинхронному).

- При обстеженні стану вегетативної нервової системи за опитувальником Вейна у 10 дітей (58,8%) 1 групи та 12 підлітків (80%) 2 групи спостерігали прояви вегетативної дисфункції, на відміну від дітей контрольної 3 групи – 2 (13,3 %), $p < 0,05$.

- Для визначення переважання симпатичного чи парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи обстеженим підліткам розраховували вегетативний індекс Кердо. У більшості дітей контрольної групи спостерігали

переважання еутонії, а у підлітків 1 та 2 груп – переважання симпатичного тону ВНС.

Всім підліткам було проведено лікування із застосуванням правил гігієни сну та призначення препарату Магне –В6 по 1 т. 3 р. на день після їжі впродовж 1 місяць.

Після проведеного курсу комплексного лікування із застосуванням правил гігієни нічного сну, що включали наступні рекомендації: відхід до сну до 22.00, відміна стимуляції зорового аналізатору увечері перед сном (заборона комп'ютерів, ігор в телефоні та перегляду телевізору після 20.00), відмова від пізньої вечері (до 20.00) та із застосуванням препарату магне В6 по схемі 1 таб 3 рази на добу після їжі впродовж 1 місяця, відмічено позитивні зміни з боку шкали Епворта. Відмічено покращення сну у вигляді збільшення тривалості нічного сну.

Після проведеного лікування відбулися позитивні зміни з боку пам'яті, уваги, зорово-просторових функцій у 1 та 2 групах підлітків за даними шкали Моса: підвищився відсоток правильного виконання субтестів Монреальського когнітивного тесту у підлітків 1 та 2 групи, що саме мали дефіцит сну.

Після проведеного лікування спостерігали тенденцію до збільшення амплітуди та частоти альфа-хвиль, альфа-індексу відносно підлітків до лікування. В результаті проведеної терапії з додаванням препарату Магне В6 у підлітків 1 та 2 груп виявили достовірно підвищення амплітуди та частоти альфа-ритму. Таким чином, відбулася нормалізація показників ЕЕГ, змінився тип ЕЕГ.

- При обстеженні стану вегетативної нервової системи за опитувальником Вейна після проведеного лікування, спостерігалось зниження вираженості вегетативної дисфункції у групах підлітків: у 9 дітей (58,8%) 1 групи та 9 підлітків (80%) 2 групи спостерігали прояви вегетативної дисфункції, на відміну від дітей контрольної 3 групи – 2 (13,3 %), $p < 0,05$.

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- Порушення сну є серйозною проблемою у підлітків та заслуговують подальшого вивчення як в діагностичному, так і у лікувальному аспектах. Встановлено, що серед обстежуваних підлітків загальна тривалість нічного сну становить близько $6,1 \pm 0,6^{**}$ - у другій групі підлітків, $7,2 \pm 0,3^*$ – у 1 групі підлітків в порівнянні з 3 групою $8,9 \pm 1,1$ год.

- За даними шкали Епворта, встановлено, що у 2 групі підлітків, спостерігається патологічна сонливість впродовж дня ($p < 0,01$), 1 групі підлітків - легкі розлади порушення сну ($p < 0,05$) в порівнянні з контрольною групою.

- Основними факторами порушень сну у групах підлітків були: перевантаженість домашніми завданнями (30% 1 гр.), пізній відхід до сну (60% 1 гр. та 55% 2 гр.), інтерактивні ігри та розважальні програми увечері (12% у 1 гр, 18% у 2 гр.), пізня вечеря.

- Серед когнітивних функцій, що страждають при порушеннях сну є: короткочасна пам'ять, увага, здатність до абстрагування - найнижчий відсоток правильного виконання у підлітків з порушенням сну (1 та 2 гр.).

- За даними опитувальника Вейна у 10 дітей (58,8%) 1 групи та 12 підлітків (80%) 2 групи спостерігали прояви вегетативної дисфункції, на відміну від дітей 3 групи.

- Активність у фронтальній і тім'яній частинах, які, як відомо, відповідають за прийняття рішень, пам'ять і вирішення задач, помітно знижена у 2 групі підлітків.

- Використання препарату магне В6 по 1 таб 3 рази на добу під час їжі впродовж 1 місяця із дотриманням правил гігієни сну, допомагає у нормалізації стану когнітивної сфери, показників вегетативної нервової системи та показників ЕЕГ.

Враховуючи актуальність даної теми, результати проведених досліджень, ми маємо собі за мету проведення подальших клінічних досліджень у таких напрямках:

- Оцінка когнітивних змін та функції вегетативної нервової системи у підлітків, що полюбляють денний сон.

- Аналіз полісомнографічних показників сну у підлітків та їх динаміка в процесі лікування з використанням різних методів.

- Розробка практичних рекомендацій щодо тактики вибору лікування підлітків згідно з дослідженими особливостями.

ПАРАМЕТРИ ЕЛІМІНАЦІЇ НОВОГО ЦЕРЕБРОПРОТЕКТОРА «ЦЕРЕБРОГЕРМ» У ЩУРІВ В НОРМІ ТА НА ТЛІ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЇ ТРАВМИ

Лук'янчук Віктор Дмитрович,

доктор медичних наук, професор, головний науковий співробітник
Державна Установа «Інститут фармакології та токсикології НАМН України», м.
Київ

Гордійчук Дар'я Олександрівна,

кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини, Харківський
Національний медичний університет, м. Харків

Поліщук Євген Миколайович

кандидат медичних наук, ТОВ санаторій «Сонячний», м. Павлоград

Закрита черепно-мозкова травма (ЗЧМТ) є однією з найбільш важких серед механічних ушкоджень головного мозку та такою, що відрізняється чисельністю патогенетичних ланок, які обумовлюють складність проведення фармакотерапії, особливо у ранньому посттравматичному періоді. У теперішній час арсенал засобів лікування наслідків ЗЧМТ є вельми широким та включає представники різних фармакологічних груп. Разом з тим, ефективність існуючих засобів фармакотерапії ЗЧМТ не в повному обсязі відповідає сучасним вимогам. Тому пошук та розробка нових більш вискоєфективних та безпечних церебропротекторів є пріоритетним завданням фармакологічної науки.

Раніше проведеними нами комплексними дослідженнями показана висока церебропротекторна активність та токсикологічна безпечність нової координаційної сполуки германію ферум біс(цитрато)германат («Цереброгерм»).

Приймаючи до уваги, що необхідним етапом доклінічних досліджень ліків є визначення їх фармакокінетичного профілю, вважали за необхідне встановити параметри елімінаційних процесів «Цереброгерма» у щурів в нормі та при ЗЧМТ, що, власне, і склало мету даного фрагмента роботи.

Досліди виконані на моделі ЗЧМТ у щурів після нанесення дозованого за силою та орієнтованого за локалізацією удару вільно падаючим вантажем масою 45 г на тім'яну ділянку черепа. «Цереброгерм» вводили внутрішньочеревно за раніше встановленим дозованим режимом: 126,5 мг/ кг через 70 хв після травми голови. Контролем слугувала група тварин у яких не моделювали ЗЧМТ, але вводили «Цереброгерм» у вказаному режимі дозування. Визначали низку фармакокінетичних показників що характеризують процес елімінації, а саме: період напівелімінації ($t_{1/2,el}$), константа швидкості елімінації (K_{el}), середній час перебування ксенобіютика в організмі (MRT) та загальний кліренс (Cl_T).

Експериментально доведено, що за умов ЗЧМТ має місце достовірне ($p < 0,05 - 0,001$) модифікація всіх параметрів, що характеризують елімінацію потенційного церебропротектора у порівнянні з контрольними щурами. Так, величина $t_{1/2, el}$ на фоні травми головного мозку збільшується майже в 2 рази, а константа швидкості елімінації навпаки – зменшується в такому ж ступені, причиною чого, як нам видається є порушення процесів біотрансформації (детоксикації) «Цереброгерма» під впливом посттравматичного ендотоксикозу. На користь такого тлумачення вказує двократне зменшення величини загального кліренсу у травмованих тварин. Встановлено також, що у тварин із ЗЧМТ на 20% збільшується показник MRT, що свідчить про середній час перебування «Цереброгерма» в організмі при нейротравмі.

Отже, за умов травматичної хвороби головного мозку відбувається суттєве зменшення інтенсивності елімінації церебропротектора що вивчається, за рахунок пригнічення біотрансформаційних та екскреторних процесів, що, звісно, потребує відповідної корекції режиму дозування «Цереброгерма» при його застосуванні у ранньому посттравматичному періоді ЗЧМТ.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА И ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕЗЕНХИМАЛЬНЫХ СТВОЛОВЫХ КЛЕТОК

Невмержицкая Наталья Николаевна

Ассистент кафедры гистологии, цитологии и эмбриологии
Национальный медицинский университет имени О.О. Богомольца,
г. Киев

Сегодня к стволовым клеткам приковано внимание всего научного и медицинского мира. По прогнозам ученых, с их помощью уже в недалеком будущем можно будет излечивать даже самые тяжелые малокурабельные заболевания такие как сахарный диабет, деменция, болезни Паркинсона и Альцгеймера, эпилепсия и др. Представляем вашему вниманию исторические данные связанные с открытием мезенхимальных стволовых клеток (МСК), а также их общую характеристику.

На заре развития клеточной терапии существовало мнение о том, что в костном мозге присутствуют только гемопоэтические стволовые клетки, однако позже, в начале 70-х годов прошлого столетия А.Я. Фриденштейн там обнаружил еще один вид клеток, которые он описал как колониеобразующие единицы фибробластов (КОЕ-Ф), дающие начало различным тканям мезенхимного происхождения [1, 2]. Выявил он их двумя способами: во-первых, в экспериментальных моделях при интраперитонеальной трансплантации стромы костного мозга почему-то возникали очаги остеогенеза [3], во-вторых, из костного мозга была выделена популяция клеток, отличных от гемопоэтических, но обладающих свойствами стволовых. Эти клетки образовывали колонии фибробластов при культивировании [2] и сохраняли способность к дифференцировке в трех основных направлениях : в остеобласты, адипоциты и хондроциты [4, 5]. Такая пластичность в пределах клеточных элементов стромального микроокружения, т.е. в пределах мезенхимальной ткани, называется ортодоксальная пластичность [6]. Появилось предположение о том, что в течение жизни потомки этой клетки проходят через различные стадии дифференцировки, давая начало клеткам соединительных тканей, а именно костной и жировой ткани, сухожилиям, хрящам и гладким мышцам [7].

Позднее клетки, совпадающие по своим фенотипическим характеристикам и видах дифференцировки с мезенхимальными стволовыми клетками костного мозга, выделены были практически из всех эмбриональных и постнатальных тканей млекопитающих, птиц и амфибий [8]. На основании этих наблюдений возникла теория о том, что костный мозг служит депо постнатальных стволовых клеток как гемопоэтических, так и мезенхимальных. Однако предположение о том, что восстановление соединительных тканей всего организма определяется активностью МСК костного мозга, не получило твердых доказательств до сих пор [9]. Многие исследования показали способность МСК также

дифференцироваться во многие другие типы клеток как мезодермального, так и эктодермального и энтодермального происхождения, включая эндотелиальные клетки [10], кардиомиоциты [11], гепатоциты [12] и нейральные клетки [13]. Несмотря на то, что по способности к самообновлению и дифференцировке в различных направлениях такие клетки представляют собой весьма гетерогенную популяцию, их все же называли МСК. Затем Международное общество клеточной терапии (ISCT, Ванкувер, Канада) указало на несоответствие гетерогенной популяции МСК строгим критериям стволовости и предложило для них более осторожный термин «мультипотентные мезенхимные стромальные клетки» [14]. По классификации Международного общества клеточной терапии следует использовать следующие термины: мезенхимальные стволовые клетки (МСК) для клеток в организме, *in vivo*, и мультипотентные стромальные стволовые клетки для клеток в культуре, *in vitro*. На английском языке, соответственно, *mesenchymal stem cells* (MSC) и *multipotent mesenchymal stromal cells* (MSC). Нельзя ставить знак равенства между МСК в организме (*in vivo*) и выделенными/размноженными в культуре (*in vitro*). Свойства мезенхимальных стволовых и мультипотентных стромальных стволовых клеток не идентичны. Такой тип дифференцировки в клетки энтодермального и эктодермального происхождения называется неортодоксальная пластичность МСК. Было показано, что миогенез и кардиомиогенез можно вызвать при добавлении в культуру аскорбиновой кислоты, дексаметазона и 5- азацитидина. В последнее время с этой целью используют 5-азацитидин, который, как предполагается, может блокировать остеогенную и жировую дифференцировку МСК. Нейрогенный потенциал мезенхимальных стволовых клеток возможен под действием нейроиндукторов-ретиноевой кислоты (RA), EGF, BDNF и спонтанно под воздействием соответствующего микроокружения. [15]. Установлено, что МСК обладают способностью проникать через гематоэнцефалический барьер и мигрировать от места введения к различным областям мозга [16]. Следует отметить также тот факт, что некоторые авторы, признают способность МСК дифференцироваться в трех основных направлениях мезенхимальной дифференцировки – в остеобласты, хондробласты и адипоциты, однако ставят под сомнение способность МСК дифференцироваться в клетки других зародышевых листков (энтодермального и эктодермального) как *in vitro*, так и *in vivo* [14].

Список литературы:

1. Friedenstien AJ, Chailakhjan RK, Lalykina KS. The development of fibroblast colonies in monolayer cultures of guinea-pig bone marrow and spleen cells. *Cell Tissue Kinet.* 1970, 3(4):393-403.
2. Fridenshtein AJ., Deriglazova UF, Kulagina NN. et al. Precursors for fibroblasts in different populations of hematopoietic cells as detected by the *in vitro* colony assay method. *Exp. Hematol.* 1974. 2 : 83-92.
3. Friedenstien AJ, Piatetzky-Shapiro II, Petrakova KV. Osteogenesis in transplants of bone marrow cells. *J Embryol Exp Morphol.* 1966.16(3):381-90.

4. Фриденштейн АЯ, Чайлахян РК, Лалыкина КС. О фибробластоподобных клетках в культурах кроветворных тканей морских свинок. Цитология. 1970. 12:1147—55.
5. Сухих ГТ, Спивак НЯ, Малайцев ВВ с соавт. Мезенхимальные стволовые и прогениторные клетки. Биологические свойства и перспективы использования. Физиол.журн. 2007. 53(1): 62-76.
6. Bianco P., Riminucci M. The bone marrow stroma in vivo, ontogeny, structure, cellular composition and changes in disease. Marrow Stromal Cell Cultures. Cambridge, Cambridge University Press; 1998. 10—25.
7. Caplan AI. The mesengenic process. Clin Plast Surg 1994. 21:429—35.
8. da Silva Meirelles L., Chagastelles PC, Nardi NB. Mesenchymal stem cells reside in virtually all post-natal organs and tissues. J. Cell Sci. 2006. 119: 2204–2213.
9. Giannoudis PV, Goff T, Roshdy T, Jones E, McGonagle D. Does mobilisation and transmigration of mesenchymal stem cells occur after trauma? Injury. 2010. 41(11):1099-102.
10. Konno M, Hamazaki TS, Fukuda S, et al. Efficiently differentiating vascular endothelial cells from adipose tissue-derived mesenchymal stem cells in serum-free culture. Biochemical and Biophysical Research Communications. 2010. 400(4):461-465.
11. Tan G, Shim W, Gu Y, Qian L, Chung YY, Lim SY, Yong P, Sim E, Wong P. Differential effect of myocardial matrix and integrins on cardiac differentiation of human mesenchymal stem cells. Differentiation. 2010. 79:260–271.
12. Banas A, Teratani T., Yamamoto Y, Tokuhara M, Takeshita F, Osaki M, Kato, T, Okochi, H., & Ochiya, T. Rapid hepatic fate specification of adipose-derived stem cells and their therapeutic potential for liver failure. Journal of Gastroenterology and Hepatology (Australia). 2009. 24(1) : 70-77
13. Park BW, Kang DH, Kang EJ, Byun JH, Lee JS, Maeng GH, et al. Peripheral nerve regeneration using autologous porcine skin-derived mesenchymal stem cells. J Tissue Eng Regen Med. 2012. 6:113–124
14. Dominici M, Le Blanc K, Mueller I, Slaper-Cortenbach I, Marini F, Krause D, et al. Minimal criteria for defining multipotent mesenchymal stromal cells. The International Society for Cellular Therapy position statement. Cytotherapy. 2006. 8:315–317.
15. Sanchez-Ramos, J. et al. Expression of neural markers in human umbilical cord blood. Exp Neurol 2001; 171: 109-115.
16. Koppen, GC, Prockop, DJ, Phinney, DG. Marrow stromal cells migrate throughout forebrain and cerebellum, and they differentiate into astrocytes after injection into neonatal mouse brains. Proc Natl Acad Sci USA 1999; 96:10711- 10716.

КЛІНІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОК ІЗ ЗВИЧНИМИ ВТРАТАМИ ВАГІТНОСТІ

Пахаренко Людмила Володимирівна

Д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Жураківський Віктор Миколайович

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Невиношування вагітності є актуальною проблемою в акушерстві, незважаючи на досягнення та розвиток медичної науки. Звичний викидень зустрічається у 1-5% пар [1, 2]. Серед відомих причин розвитку даної патології виділяють хромосомні аномалії, вади розвитку матки, ендокринні порушення, антифосфоліпідний синдром та ін. [3, 4, 5]. Зараз активно вивчається роль імунологічних порушень, пов'язаних з активністю натуральних кіллерів, Т-клітин, фактором некрозу пухлин α , лептину, певних видів глікопротеїнів та цитокінів в генезі звичного викидня [2]. Тим не менш, в 50-75 % випадків причина звичного викидня є невідомою [1, 6].

Мета дослідження: встановити клініко-анамнестичні особливості у жінок зі звичними втратами вагітності.

Матеріали та методи. Проведено аналіз медичної документації 50 жінок, які мали дві втрати вагітності підряд в терміні до 22 тижнів. Ці пацієнтки становили основну групу. До контрольної групи увійшли 30 жінок, які мали спонтанні вагітності, відсутність втрат вагітності та народили в терміні доношеної гестації.

Результати дослідження. Середній вік хворих основної групи ($33,17 \pm 1,20$ роки) був статистично більшим, ніж контрольної ($26,92 \pm 1,43$ роки; $p < 0,05$). Нами не було виявлено достовірної різниці стосовно віку настання менархе між особами двох груп. Проте, у 7 (14,00 %) хворих із звичними втратами вагітності в анамнезі менархе настало у віці 16 років. Регулярний менструальний цикл був у всіх жінок контрольної групи. Розлади менструального циклу по типу опсоменореї констатовано у 13 (26,00 %) основної групи, олігоменореї – 7 (14,00 %), у 5 (10,00 %) пацієнток відмічались випадки аменореї. Аномальні маткові кровотечі мали 9 (18,00 %) осіб із звичними втратами вагітності.

У жінок основної групи виявлено підвищену частоту гінекологічної патології, порівняно з контрольною групою. Запальні процеси органів малого тазу виявлено у 14 (28,00 %) пацієнток із втратами вагітності, синдром полікістозних яєчників – у 6 (12,00 %), ендометріоз – 11 (22,00 %), хронічний ендометрит – 4 (8,00 %), аномалія розвитку матки – 1 (2,00 %). Тоді як в

контрольній групі тільки у 3 (10,00 %) осіб діагностовано хронічні запальні процеси органів малого тазу.

У більшості жінок основної групи переривання вагітності відбулось у вигляді мимовільного викидня. 11 (22,00 %) пацієнток мали два мимовільні викидня до 12 тижнів гестації, 3 (6,00 %) хворі – два мимовільні викидня після 12 тижнів, 17 (34,00 %) – один ранній та один пізній мимовільний викидень; у 9 (18,00 %) пацієнток був один аборт, що не відбувся, до 12 тижнів та один ранній мимовільний викидень, 5 (10,00 %) – один аборт, що не відбувся, в терміні після 12 тижнів та один ранній мимовільний викидень, 3 (6,00 %) – один аборт, що не відбувся, до 12 тижнів та один пізній мимовільний викидень, 2 (4,00 %) – один артифіційний аборт до 12 тижнів та два ранні мимовільні. Тільки 13 (26,00 %) хворих мали вагітність, яка завершилась терміновими пологамі, у 4 (8,00 %) пологи були передчасні.

Таким чином, показано, що для жінок із звичними втратами вагітності характерними є розлади менструального циклу, підвищена частота гінекологічної патології, а в структурі цих втрат переважають ранні мимовільні викидні.

Список літератури.

1. Homer HA. Modern management of recurrent miscarriage. Aust N Z J Obstet Gynaecol. 2019 Feb;59(1):36-44. doi: 10.1111/ajo.12920.

2. Garrido-Gimenez C, Alijotas-Reig J. Recurrent miscarriage: causes, evaluation and management. Postgrad Med J. 2015 Mar;91(1073):151-62. doi: 10.1136/postgradmedj-2014-132672.

3. van Dijk MM, Kolte AM, Limpens J, Kirk E, Quenby S, van Wely M, Goddijn M. Recurrent pregnancy loss: diagnostic workup after two or three pregnancy losses? A systematic review of the literature and meta-analysis. Hum Reprod Update. 2020 Apr 15;26(3):356-367. doi: 10.1093/humupd/dmz048.

4. Youssef A, Lashley L, Dieben S, Verburg H, van der Hoorn ML. Defining recurrent pregnancy loss: associated factors and prognosis in couples with two versus three or more pregnancy losses. Reprod Biomed Online. 2020 Oct;41(4):679-685. doi: 10.1016/j.rbmo.2020.05.016.

5. de Ziegler D, Frydman RF. Recurrent pregnancy losses, a lasting cause of infertility. Fertil Steril. 2021 Feb 10:S0015-0282(20)32746-1. doi: 10.1016/j.fertnstert.2020.12.004.

6. Kaiser J, Branch DW. Recurrent Pregnancy Loss: Generally Accepted Causes and Their Management Clin Obstet Gynecol. 2016 Sep;59(3):464-73. doi: 10.1097/GRF.0000000000000214.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ

Проніна Олена Миколаївна,

д.мед.н., професор

Українська медична стоматологічна академія

Донченко Світлана Владиславівна,

аспірант

Українська медична стоматологічна академія

Кобеняк Микола Миколайович,

аспірант

Українська медична стоматологічна академія

Дистанційне навчання – форма організації та реалізації навчального процесу, за якою всі учасники здійснюють навчальну взаємодію переважно екстериторіально. Дана форма навчання стала неабияким викликом для всіх учасників освітнього процесу: студентів та викладачів. Дистанційне навчання - новий освітній досвід, що з'явився в Україні зовсім недавно, але вже встиг отримати своє місце в педагогічному середовищі

Як виявилось, зовсім не просто організувати якісне навчання з використанням новітніх інформаційних технологій, надихнути студента на роботу, боротися із технічними проблемами. Дистанційна форма навчання передбачає собою доступ до мережі Інтернет, технічне забезпечення (телефон, комп'ютер та ін.) студентів, а також спирається на знання і вміння викладачів користуватися сучасними гаджетами та програмами. Це справді не просте завдання – організувати онлайн-навчання.

Дистанційне навчання включає в себе заходи, які передбачають: надання учбового матеріалу для студентів, засоби контролю успішності студентів, консультації студентів викладачами кафедри, інтерактивну співпрацю студента і викладача, можливості швидкого надання інформації та коригування помилок студентів.

Навчання на кафедрі у дистанційній формі звісно відрізняється від звичайного заняття: викладач готує та надсилає завдання студентам до опрацювання, використовуючи платформи Zoom, Google Classroom та застосунки Viber, Telegram. Студенти опрацьовують матеріал, виконують завдання та надсилають виконану роботу за допомогою електронної пошти або ж згаданих вище додатків.

Проте часто така форма навчання не виправдовує свого призначення. Знання, які отримують студенти, можуть бути поверхневими, а сам процес заняття – не продуктивним. Основними недоліками дистанційного навчання є: 1) відсутність мотивації у студентів самостійно опрацьовувати велику кількість матеріалу. Це

вимагає відповідальності та самоконтролю. Не всім викладачам вдається заохотити і проконтролювати всіх студентів; 2) проблеми із ідентифікацією студентів. Дуже важко і майже не можливо визначити, чи виконує студент самостійно свої завдання; 3) часто відсутність якісного зв'язку із студентами; 4) нестача практичних вмінь та навичок. Надзвичайно велика проблема якісно організувати дистанційне навчання за хірургічним напрямом, тобто на парах, де передбачена велика кількість практичних занять. Навіть найсучасніші комп'ютерні тренажери не замінять майбутнім лікарям «живої» практики; 5) дистанційне навчання не підходить для розвитку комунікабельності. Під час дистанційної форми особистий контакт студентів один з одним і з викладачами мінімальний, а то і цілком відсутній. Тому така форма навчання не підходить для розвитку комунікабельності, впевненості, навичок роботи у колективі; 6) брак досвіду роботи із сучасними програмами і не кожен викладач здатний до повноцінного переходу на дистанційну форму навчання.

Існують і переваги дистанційного навчання, яких, на щастя, значно більше. До них відносяться: 1) можливість навчатися у темпі, який обирає студент. Він завжди може повертатися до більш складних питань, декілька разів вивчати лекції, робити тести в on-line – режимі не поспішаючи; 2) можливість навчатися у зручний час. Студенти на дистанційному навчанні самостійно обирають, скільки часу потрібно відвести на окремі теми, будують для себе ідеальний комфортний графік; 3) можливість обирати конкретні електронні освітні платформи, онлайн сервіси та інструменти, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Zoom тощо). Даний вибір значно полегшує учасникам дистанційного навчання процес організації навчальних годин та користування даними електронними ресурсами. Водночас викладач обирає форму, методи і засоби дистанційного навчання, а також визначає доцільність проведення конкретного навчального заняття в синхронному або асинхронному режимі; 4) навчання можливе без відриву від додаткової роботи чи хобі; 5) постійний зв'язок із викладачами по телефону, через застосунки, електронною поштою; 6) можливість навчатися в спокійній обстановці. Навчання проходить в режимі on-line, тому в студентів буде менше причин хвилюватися, як це часто буває на парах під час усних відповідей; 7) індивідуальний підхід до кожного студента, чого буває важко досягнути на парі. Дистанційно студент сам обирає темп навчання та може отримати у викладача відповіді на важливі питання; 8) Можливість навчатися в будь-якому місці. Студенти можуть вчитися, не виходячи з дому чи додаткової роботи. Щоб приступити до навчання, необхідний лише комп'ютер або телефон з доступом до мережі Інтернет.

Можна зробити висновок: дистанційне навчання має великі перспективи, тому що виправдовує себе і є дійсно зручним для навчання студентів. Дана форма навчання інноваційна, але вже зараз дистанційне навчання набуває своїх послідовників. Система дистанційного навчання побудована з урахуванням всіх позитивних та негативних сторін, щоб забезпечити максимальну ефективність і користь навчання і в той же час, забезпечити зручність її використання. Однак опанування медичної спеціальності важко уявити у дистанційній формі.

Список літератури:

1. Вовк Ю.Н. Клиническая анатомия – основа современной морфологии и хирургии / Ю.Н.Вовк // Морфология. – 2016. – No 3. –С. 354-357.
2. Білаш С.М. Сучасні аспекти вивчення клінічної анатомії і оперативної хірургії / С.М.Білаш, О.М.Проніна, М.М.Коптев // Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні». – Полтава, 21 березня 2019. – С. 18-20.
3. Проніна О.М. Особливості проведення занять у вищих навчальних закладах під час дистанційного навчання / О.М.Проніна, С.В.Донченко, М.М.Кобеняк // Abstracts of X International Scientific and Practical Conference – Ванкувер, Канада, 23-26 листопада 2020. – С. 367-368.

ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ ЛЕЙКОГРАМИ ПІСЛЯ ОВАРІОЕКТОМІЇ ЯК ПРОЯВ ДИСБАЛАНСУ В НЕЙРОІМУНОЕНДОКРИННОЇ РЕГУЛЯЦІЇ В ЕКСПЕРИМЕНТІ

Ракша-Слюсарева Олена Анатоліївна

доктор біологічних наук, кандидат медичних наук,
професор кафедри мікробіології,
вірусології та іммунології
Донецький національний медичний
університет (МОЗ України)

Друпп Юрій Григорович

кандидат медичних наук,
доцент кафедри акушерства та гінекології №3
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця, Київ

Слюсарев Олексій Аркадійович

кандидат медичних наук,
завідувач кафедри мікробіології,
вірусології та іммунології
Донецький національний медичний
університет (МОЗ України)

Оваріальна недостатність є частою супровідною як післяопераційних втручань при видаленні яєчників й розвитку посткастраційного синдрому, так і при вікових змінах у жінок. Для підвищення ефективності лікування оваріальної недостатності необхідно поглиблене вивчення механізмів її виникнення, особливо у аспекті існування цілісної нейроімуноендокринної регуляції організму, та впливу оваріальної недостатності на показники гематоімунологічного стану, як основного показника стану клітинної ланки системи імунітету [1].

Метою роботи було вивчення впливу оваріальної недостатності на вміст в крові лімфоцитів, моноцитів та великих гранульованих лімфоцитів, в асоціації з природними кілерами.

Матеріали і методи. Експерименти проводили на 50 самицях білих щурів масою 200 - 220 грамів, поділених на 2 групи по 25 осіб. Першу групу склали інтактні самиці. Другу - щури з моделлю оваріальної недостатності. Оваріальну недостатність моделювали шляхом двосторонньої оваріектомії. Наявність посткастраційного синдрому встановлювали за рівнем статевих гормонів в крові (естрадіол, прогестерон, тестостерон), а також за допомогою метода вагінальних мазків.

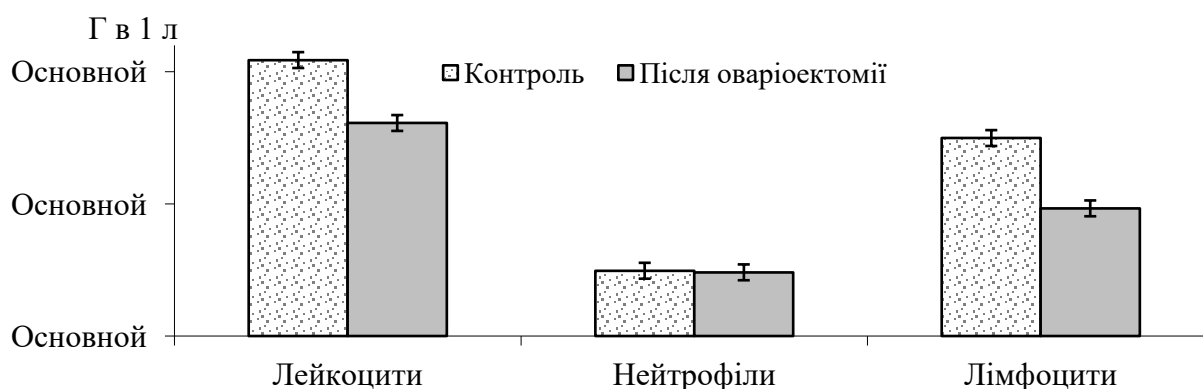
Кров, для оцінки гемато-імунологічного стану та визначення вмісту гормонів, забирали з хвостової вени. Тварин обстежували до оваріоектомії, а також протягом формування й при сформованому посткастраційному синдромі протягом 32 тижнів.

У периферичній крові визначали вміст загального числа лейкоцитів [6]. Оцінювали вміст гомологів природних кілерів - великих гранульованих лімфоцитів.

Отримані результати обробляли за допомогою програми Microsoft Excel. Вірогідність відмінностей між показниками оцінювали за критерієм Стюдента.

Результати та їх обговорення. Після видалення яєчників у щурів 2 групи реєструвалось зниження вмісту статевих гормонів, таких як естрадіол, прогестерон й тестотерон й найбільш проявлялись щодо естрадіолу, вміст якого знижувався майже десятикратно й становив 0,5 нмоль/л, порівняно із вихідними даними 5,4 нмоль/л та показниками інтактних тварин на стадії проєструсу естрального циклу. Зниження вмісту естрадіолу оцінювалось як стан оваріальної недостатності.

На тлі формування оваріальної недостатності у тварин відбувалось зниження, порівняно з вихідними даними та показниками інтактних тварин, пулу лімфоцитів. Дані із зміни основних пулів лейкоцитів периферичної крові наведені на малюнку 1.

Малюнок 1. Зміни вмісту пулу лейкоцитів, нейтрофілів й лімфоцитів периферичної крові щурів після формування оваріальної недостатності.

Вміст лейкоцитів у периферичній крові тварин 2 групи, в середньому, знижувався й становив $8,06 \pm 0,52$ Г в 1 л, при показниках щурів 1 групи – $10,44 \pm 0,27$ Г в 1 л ($P < 0,05$). Зниження вмісту лейкоцитів майже не торкалось пулу нейтрофілів і відбувалось, в основному, за рахунок пулу лімфоцитів, що є імунокомпетентними клітинами.

Вміст нейтрофілів після формування оваріальної недостатності становив $2,47 \pm 0,10$ Г в 1 л й практично не відрізнявся від їх вихідного вмісту – $2,41 \pm 0,18$ Г в 1 л. Вміст лімфоцитів після видалення яєчників значно й вірогідно знизився й становив $4,83 \pm 0,32$ Г в 1 л при вихідних значеннях $7,49 \pm 0,21$ Г в 1 л ($P < 0,05$).

Разом із зменшенням пулу лімфоцитів, більш ніж вдвічі, зменшився пул природних кілерів з $0,04 \pm 0,01$ Г в 1 л до $0,01 \pm 0,01$ Г в 1 л, але ці зміни були невірогідні ($P > 0,05$). Вміст моноцитів ($0,13 \pm 0,01$ Г в 1 л) після видалення яєчників мав тенденцію до збільшення й становив $0,17 \pm 0,04$ Г в 1 л.

У таварин після видалення яєчників були виявлені вірогідні відмінності у вмісті пулу еозинофілів, який збільшився після овариоектомії з $0,33 \pm 0,02$ Г в 1 л до $0,45 \pm 0,05$ Г в 1 л при ($P > 0,05$). Це може свідчити про можливий початок розвитку аутосенсibiliзації до власних тканин й подальшого аутоімунного процесу, що спостерігається при видаленні яєчників.

Отримані дані свідчать про негативний вплив овариоектомії на показники системи імунітету. Що побічно підтверджує отримані дані з імуностимулюючого впливу естрадіолу на систему імунітету [3]. Так, показники вмісту основної популяції імунокомпетентних клітин - лімфоцитів значно та вірогідно знижуються при недостатності яєчників, що виробляють естрадіол, й відновлюються після трансплантації культур тканин ембріональних яєчників [3, 4]. Також встановлено пригнічення вищої нервової діяльності щурів у процесі розвитку оваріальної недостатності [4].

Висновки

1. Отримані результати підтверджують тісний зв'язок нервової, ендокринної та імунної систем.
2. Отримані результати свідчать про зміни гемато-імунологічного стану й розвиток недостатності системи імунітету, при естрогенній недостатності, що поглиблюються з часом.
3. Надбана оваріальна недостатність вимагає корекції як традиційними методами терапії, так й методами імунокорегування.
3. Отримані результати підтверджують дані про стимулюючий вплив естрадіолу на стан системи імунітету.

Список літератури:

1. Slyusarev O., Raksha-Slyusareva O., Drupp Y. Method of correction of water-salt metabolism in white rats after ovariectomy // The IX th International scientific and practical conference «Science and practice of today» November 16-19, 2020 Ankara, Turkey.- p.368-371.
2. Диагностика и коррекция нарушений репродуктивной системы у детей и подростков.: монография. /Под редакцией В.К.Чайки, Л.М. Матыциной Донецк.- 2000.- 206 с.
3. Основы репродуктивной медицины: Практическое руководство/ Под ред. Профессора В.К. Чайки.- Донецк: 000 “Альматео”, 2001.- 608 с.
4. Вплив овариоектомії і подальшої трансплантації культури оваріальної тканини на показники грумінгу щурів /Д.Ю.Кустов, Ю.Г.Друпп, О.А.Слюсарев, О.А.Ракша-Слюсарева та інші // Трансплантологія –2004.–Том 7, №3.–С.293–295.

УЛЬТРАСТРУКТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕНАТАЛЬНОГО ОНТОГЕНЕЗУ КРОВОНОСНИХ КАПІЛЯРІВ СОМАТИЧНОГО ТИПУ ЛЮДИНИ ЗА ДАНИМИ МОРФОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ

Шевченко О.О.

Назар П.С.

Левон М.М.

доктор медичних наук, професор

доктор медичних наук, професор

кандидат медичних наук, доцент

Національний медичний університет ім.О.О.Богомольця

ПВНЗ «Київський медичний університет»

Національний медичний університет ім.О.О.Богомольця

В органах, що забезпечують підтримку параметрів гомеостазу, визначаються капіляри соматичного типу, яким притаманний високий ступінь селективної проникності. Кровоносні капіляри соматичного типу найбільш розповсюджені і визначаються в багатьох органах та анатомічних утвореннях [1]. Будова кровоносних капілярів скелетних м'язів вважаються найбільш типовою для капілярів соматичного типу. Однак, до сих пір питання, присвяченні ультраструктурним закономірностям розвитку кровоносних капілярів соматичного типу протягом пренатального онтогенезу людини, ще до кінця не визначені. Цій проблемі присвячені окремі роботи [2,3] . За даними дослідження на 2-му місяці внутрішньоутробного розвитку в протокапілярному русі скелетного м'яза починаються процеси ланкової диференціації, в наслідок яких визначаються обмінні мікросудини. Стінка обмінних мікросудин утворена ендотеліоцитами неперервного типу; базальна мембрана вже починає розвиватися. Зовні навколо ендотеліального шару розташовані клітини паравазальної сполучної тканини. В період активного ланкового диференціювання протягом 2-3 місяців внутрішньоутробного розвитку визначається зменшення усіх морфометричних показників, які характеризують геометричні трансформації капілярних профілів. Однак, процес становлення зональності цитоплазми ендотеліоцитів протікає досить повільно: відсоток периферійних відділів цитоплазми ендотеліоцитів збільшується протягом 2-3 місяців від 57% до 63%. Одночасно із становленням зональності цитоплазми ендотеліоцитів визначається перерозподіл органел. Основна маса органел концентрується в зоні перикаріону. В цій зоні визначаються мітохондрії, фрагменти зернистої ендоплазматичної сітки, елементи комплексу Гольджі, вільні рибосоми. В периферичних відділах цитоплазми ендотеліоцитів визначаються окремі органели синтетичного апарату, але основним компонентом периферичних зон є мікропіноцитозні везикули і елементи цитоскелету. Люмільна поверхня ендотеліальної вистелки стає менш рухлива,

що підтверджує і ріст фактору форми люмінальної поверхні ендотеліальної вистілки. Довжина базальної поверхні ендотеліального вистилання також знижується. Однак, рельєф базальної поверхні досить складний, про що свідчить низький фактор форми базальної поверхні ендотеліальної вистілки. Сумарна площа мікросудини, площа просвіту мікросудини, площа профілю ендотеліальної вистілки протягом 2-4 місяців внутрішньоутробного розвитку суттєво знижуються. Середня товщина ендотеліальної вистілки має тенденцію до зниження. У другу половину плодового періоду визначаються циклічні зміни морфометричних показників кровоносних капілярів гемомікроциркуляторного русла скелетного м'яза із збереженням загальної тенденції їх зниження до кінця внутрішньоутробного періоду розвитку. На 5-му, 7-му і 9-му місяцях пренатального онтогенезу визначаються зміни морфометричних показників кровоносних капілярів, які свідчать про підвищення їх функціональної активності. В ці терміни визначається достовірне збільшення середнього діаметру судини. Відповідно збільшується площа профілю судини і його сумарна площа. Це супроводжується зменшенням площі профілю ендотеліальної вистілки і паралельно знижується середня товщина ендотеліального шару. Зниження товщини ендотеліального шару також обумовлено збільшенням довжини периферійних відділів ендотеліальної вистілки. Визначається підвищення рухливості люмінального і базального контурів ендотеліальної вистілки, про що свідчить зниження факторів форми люмінальної і базальної поверхонь ендотеліальної вистілки. Визначена динаміка морфометричних показників кровоносних капілярів свідчить про зростання їх функціональної активності на 5-му, 7-му і 9-му місяцях пренатального онтогенезу. Збільшення середнього діаметру судини і площі його просвіту сприяє збільшенню об'єму крові, що притікає до мікрорегіону. Збільшення довжини периферійних відділів цитоплазми ендотеліоцитів одночасно із зниженням площі профілю ендотеліальної вистілки і середньої товщини ендотеліального шару створює оптимальні умови для інтенсивного транссудинного транспорту речовин. Таким чином, на 5-му, 7-му, 9-му місяцях внутрішньоутробного розвитку визначаються структурні перебудови кровоносних капілярів гемомікроциркуляторного русла, що забезпечують високі темпи органогенезу в ці терміни розвитку. Одночасно із структурними перебудовами кровоносних капілярів визначаються ознаки цитодиференціації їх ендотеліоцитів у напрямку ендотеліоцитів соматичного типу. В ендотеліоцитах обмінних мікросудин визначається невеликі за розмірами ядра. Довжина контуру ядра ендотеліоцита, площа профілю ендотеліоцита поступово знижуються протягом внутрішньоутробного періоду розвитку. Протягом цитодиференції в цитоплазмі ендотеліоцитів визначаються добре розвинуті органели синтетичного апарату: мітохондрії, фрагменти зернистої ендоплазматичної сітки, рибосоми. Найбільшого розвитку органели синтетичного апарату досягають на 3-му місяці внутрішньоутробного розвитку. Добре розвинутий синтетичний апарат ендотеліоцитів саме в ці терміни обумовлює високі темпи становлення і розвитку власної базальної мембрани. В подальшому спостерігається поступова редукція органел синтетичного апарату, про що свідчать зниження її кількісних параметрів. В процесі дослідження

встановлено, що паралельно редукції органел синтетичного апарату в цитоплазмі ендотеліоцитів відбувається прогресивне збільшення морфометричних показників системи мікропіноцитозних везикул. Чисельність популяції мікропіноцитозних везикул прогресивно зростає до 5-го місяця; в більш пізні терміни пренатального онтогенезу зберігається тенденція до зростання численності мікропіноцитозних везикул, однак, темпи приросту помірні. Поступово зменшується середній діаметр усіх класів мікропіноцитозних везикул. Популяція мікропіноцитозних везикул стає однорідною за діаметром. З ростом плода спостерігається зниження відсотку великих за діаметром мікропіноцитозних везикул і збільшення більш дрібних мікропіноцитозних везикул. В периферичних відділах цитоплазми ендотеліоцитів визначаються добре розвинені елементи цитоскелету, які представлені тонкими пучками мікрофіламентів і мікротрубочек. Характерно, що основна маса елементів цитоскелету в цілому набуває орієнтації вздовж довгої вісі судини. Однак, окремі пучки мікрофіламентів, особливо мікротрубочки, орієнтовані хаотично. Для ендотеліоцитів соматичного типу, що розвиваються, притаманне ускладнення міжендотеліальних контактів. Стики між сусідніми ендотеліоцитами подовжуються, набувають складної конфігурації. Міжендотеліальні щілини вузькі і практично не визначаються розширення. Міжендотеліальні щілини заповнені речовиною середньої електронної щільності.

Таким чином протягом внутрішньоутробного розвитку в ендотеліоцитах обмінних мікросудин протокапілярного русла скелетних м'язів відбуваються структурні процеси ланкової диференціації і спеціалізації, що приводить до формування ендотеліоцитів соматичного типу, які вистіляють кровоносні капіляри гемомікроциркуляторного русла.

Література.

1. Бобрик И.И., Шевченко Е.А., Черкасов В.Г. Развитие кровеносных и лимфатических сосудов. Киев, Здоров'я, 1990.- 206 с.
2. Стеченко Л.А., Куфтырева Т.П., Козак А.И., Скибинская Т.Р. Особенности становления эндотелия кровеносных капилляров миокарда человека в эмбриогенезе // Таврический медико-биологический вестник.-2002.- Т.5, С.61-63.
3. Гелашвили П.А., Юхимец С.Н. Морфологический и математический анализ развивающихся микрососудов скелетных мышц у плодов человека и при посттравматической регенерации и эксперименте. //Морфология.-2008.-т.133, №2.-С.31.

INTERACTIVE GAME TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Bartienieva Iryna,

Candidate of Pedagogical Sciences
Senior Lecturer at the Department of Pedagogy,
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky

Nozdrova Oksana,

Candidate of Pedagogical Sciences
Senior Lecturer at the Department of Pedagogy,
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky

Teacher training in the conditions of modernization of education and innovative pedagogical technologies in the field of fundamental open and continuous education is training of the teacher of the corresponding level and profile; competitive in the labor market; a competent person who is fluent in related fields of knowledge and is able to work effectively in the profession at the level of world standards; ready for constant professional growth, social and professional mobility.

Particular attention in the study is paid to the formation of pedagogical skills of future teachers in the educational process of higher education.

As you know, skill is defined as the possession of professional knowledge and skills, which allows a specialist to successfully solve professional problems. This general definition is also applied in the field of pedagogical activity. Pedagogical skill can be presented as a systemic quality of the teacher's personality, which is acquired in the process of his professional development in the form of pedagogical skills [2]. Scientists identify many grounds for the decomposition of pedagogical activities into subsystems of skills, and in accordance with these grounds provide different classifications of professional and pedagogical skills.

F. Gonobolin, for example, singled out as the main pedagogical skills — didactic, expressive (language), perceptual, suggestive and academic [2]. A.I. Scherbakov included informational, mobilizing, developing and orienting among the main pedagogical skills [3]. According to N.V. Kuzmina's structure of pedagogical activity consists of design, gnostic, constructive, organizational and communicative skills. In the study, we combine pedagogical skills into the following blocks: design (goal-setting skills), informational, prognostic, constructive (decision-making skills), organizational, communicative, control-evaluation and correction.

It is analyzed that the problem of formation of pedagogical skill of the future teacher as a competent, capable of self-development personality is constantly investigated (M. Zhaldak, I. Zymnya, O. Ovcharuk, O. Romanyshyna); preparation of the future teacher for work in the conditions of education reform (M. Klarin); organization of professional self-education of future teachers (O. Khutorsky) [1, p.7]. Instead, we believe that the problem of forming the pedagogical skills of future teachers in the process of introducing game teaching technologies into the educational space of higher education institutions is insufficiently covered in scientific sources.

We offer interactive game technologies for practical classes, independent work of students and performance of individual educational and research tasks which should orient future experts in structure of pedagogical disciplines, to accentuate their attention on the most important subjects of courses.

Here are examples of interactive exercises «Teaching-learning», «Microphone» during the study of pedagogical disciplines.

The interactive exercise «Teaching-learning» was used during the generalization, repetition or study of a block of information and gave everyone the opportunity to participate in the transfer of their knowledge to classmates. Thanks to this technique, a general picture of the concepts and facts that needed to be known emerged, and interest in learning increased.

To conduct a practical lesson on this technology, it was necessary to prepare cards with facts related to the topic of the lesson (one for each student).

We provide oriented material for conducting a practical lesson on the technology «Teaching-learning» (theme «Development and formation of personality»):

a) In the Bach family musical talent was first discovered in 1550. With special force it manifested itself five generations later in the great composer Johann Sebastian Bach. There were more than 50 musicians in the Bach family. Of these, 20 are well known. It is noteworthy that according to family custom, all the Bachs annually gathered for a kind of congress, where the main occupation was music. Thus, in 1750 at such a meeting there were 120 representatives of the Bach family.

— Analyze this phenomenon from the standpoint of concepts of human development. Do you think that this example shows that talent and musical abilities are inherited? [1, p.65].

b) In October 1920 near the Indian village of Godamuri in a wolf kennel together with wolf cubs they found two girls: eight and three years old. They became wolves in infancy. The girls were taken to an orphanage and taken care of. The eldest was given the name Kamala, the youngest — Kamala. Kamala soon died of kidney disease. Kamala lived until 1929.

Kamala did not like sunlight, with the onset of darkness she became lively and went to the garden. She ate only meat, tearing it with her teeth, and sipped water. Kamala did not recognize any clothes, tore them from her body. Moved on four limbs.

It was very difficult to teach Kamala to speak. Six years later, she knew only 40 words. Later, her lexicon expanded to 100 words. Seven years later, she learned to walk on two legs, but when she was in danger, she ran on all fours. Kamala mental development at the age of 7 corresponded to the development of a four-year-old child.

1. Why did Kamala development during the years of her stay in the wolf environment not follow a «human» path?

2. Why has the girl's development over the last 9 years been so slow?

3. Analyze this phenomenon from the standpoint of the genetic concept of human development) [1, p.17].

b) In 2000, a thirteen-year-old graduate of secondary school (Tatarstan) successfully entered the Faculty of Mechanics and Mathematics of Kazan University. In a conversation with the boy's mother, reporters asked:

— When and how did you start raising him?

— «Oh, before I was born» said my mother. When he was 4 months old, I repeated the multiplication table aloud. So at age 3, I reminded him — and he played.

1. To what extent does this opinion of the boy's mother correspond to certain patterns of human development?

2. What factors and from what moment can affect human development? [1, p.70].

The teacher distributed the prepared cards to each student. For several minutes, students read the information, considered the appropriate clarity. After they had mastered the material, the teacher asked the students to acquaint the other classmates with the information they had acquired and to get information from other students themselves. Everyone had to communicate with the maximum number of classmates to get as much information as possible. When processing information, it was possible to make notes (if necessary). After that, students had to reproduce the information, analyze and summarize their knowledge. The answers could be written briefly on the board.

Summing up the practical lesson «The personality of a modern school teacher. Teacher's Technique» we used the «Microphone» technology, which gave students the opportunity to quickly present their messages from the material studied. When using this technology, students passed each other an imaginary microphone, taking turns taking the floor. The submitted answers were not commented or evaluated. No one interrupted or shouted at anyone.

We provide targeted material for the «Microphone» technology. Rubrics were used: «Comment», «Do you know that ...» and so on.

a) Perhaps the most striking example of what people can achieve if he aspires to something is Demosthenes, who was born in the middle of IV century BC in Greece.

His first speech failed, moreover — he was booed. But it could not be otherwise. Nature endowed him with qualities that, in the opinion of the ancients, were incompatible with oratory: small stature, weak voice, poor diction and even a nervous shrug. It seemed that the road to the podium was closed to him forever. Another would reconcile and do something else. But not Demosthenes.

On the advice of his friend, the famous actor Satyr, he began daily work. Arriving at the beach, he collected stones in his mouth and practiced diction. With each incorrect position of the tongue, the stones stuck in the palate. Then he began to speak loudly enough to drown out the sound of the surf. To overcome the shrug, he hung a sword from the ceiling, which stuck in his shoulder each time he jerked. Unbelievable, but thanks to such training Demosthenes got rid of his shortcomings and became one of the closest speakers.

Thus, there is nothing unattainable [1, p.100].

b) Comment on the statement of IP Pavlov: «Positive emotions tone work-that hemisphere, negative — inhibit, suppress. Positive emotions are powerful awakeners and inspirers of human activity».

It should be noted that making a collage «Age features of child development» in practical classes in pedagogical disciplines, the description of pedagogical posters contributed to the development of creative potential of future professionals.

The description of pedagogical posters in practical classes on the subject «Pedagogy» helped to clarify the features and specifics of professional training of future professionals; taught students to use pedagogical knowledge as a means of learning the basic laws and patterns of education, training and education of the individual; acquainted applicants for higher education with methodological, theoretical, practical principles of education in secondary schools; contributed to the development of pedagogical abilities of students.

Conclusions. Thus, it was found that the formation of professional skills in students was most effectively facilitated by the introduction of game technologies in the educational space during the study of pedagogical disciplines. Interactive technologies for identifying ways to implement individual educational trajectories of students in the process of training are described. In particular, it is stated that they contributed to the formation of professionalism of future teachers; encouraged them to be capable of self-development, creativity, creative thinking, self-organization of their lives and highly productive professional activities.

We see prospects for further research in the preparation of guidelines, development of a series of training sessions on the implementation of an interactive model of learning in the educational process of higher education.

References

1. Kondrashova L.V., Vievskaya M.G., Savchenko L.A. Imitation-game training in high school: a textbook. Krivoy Rog, 2001. 194 p.
2. Omelyanenko V.L., Kuzminsky A.I., Vovk L.P. Pedagogy: tasks and situations: workshop 2nd ed., Ed. Kiev. Knowledge Press, 2006.423 p.
3. Sysoeva S. Teacher preparation for the formation of a student's creative personality: Monograph. Kyiv: Polygraph. book, 1996. 40 p.

INFLUENCE OF SWIMMING CLASSES ON THE PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF STUDENTS OF A SPECIAL MEDICAL GROUP

Malechko Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Theory and
Methodology of Physical Education
Faculty of Physical Education, Sport and Health
National Pedagogical Dragomanov University

Bondar Tetiana

Assistant Professor of the Department of Olympic and Professional Sports, Candidate
of Pedagogical Sciences.
Faculty of Physical Education, Sport and Health
National Pedagogical Dragomanov University

Domina Zhanna

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Department of the
Theory and Methodology of Physical Education
Faculty of Physical Education, Sports and Health
National Pedagogical Dragomanov University

Education reform in Ukraine is aimed at improving the system of physical education and attracting students with disabilities to exercise, swimming. However, the level of quality of education in the field of physical culture among students with nosology still remains low, as well as the level of motivation to exercise.

After all, they are the necessary components of the pedagogical process, which provide an opportunity to obtain a qualitative description of the assimilation of educational material by students and encourage them to actively attend physical education classes [1].

Given the low level of motivation of students to exercise, increasing morbidity and changing the status of physical education in higher education, there is a need to strengthen the sectional work based on the use of physical exercises that have both health and applied value [2]. According to foreign and domestic scientists, exercise in water improves the cardiorespiratory system, speeds up metabolism, is characterized by high energy power of physical activity, relieves the musculoskeletal system, hardens and enhances immunity.

Swimming provides students with the formation of vital motor skills, the ability to use different styles of swimming, underwater and preparatory exercises, additional technical means for the development of psychophysical qualities [3].

In modern youth, sedentary lifestyle prevails, and as a consequence, there is such a phenomenon as hypodynamia, static overexertion of the musculoskeletal system with simultaneous relaxation of the abdominal muscles, which leads to various deformities

of the spine, reduced respiratory and circulatory systems, slow metabolism. body. At the same time, the student needs a high level of mental capacity, withstand the effects of strong psychological stimuli, be able to concentrate and quickly switch attention, maintain optimal emotional tone throughout the day. Thus, swimming is the optimal type of physical activity of students of higher education institutions, which has a positive effect on the psycho-emotional state of students.

At boys and girls at student age formation of an organism, motor and vegetative functions comes to the end, the high level of their interaction is reached. During this age, a person has a relatively high efficiency and shows significant motor activity [4]. Meanwhile, student age can still be considered the final stage of progressive age development of motor and physical functions, when the effectiveness of the impact of exercise on the body is quite high [5]. That is why physical education and sports in this period become the most important means of strengthening physical and mental health, which is the basis for the harmonious development of personality.

There is an obvious relationship between the physical and mental state of student youth.

Research data show that students from the very beginning with higher physical fitness are better able to adapt to new conditions that arise at the initial stage of learning. They are more resistant to the adverse effects of the environment (socio-domestic, climatic-geographical, emotional-stress and other factors), and this has a positive effect on their well-being, mental state and learning.

The psychophysical health of student youth is the main problem. The selection of means and methods of physical education should be carried out taking into account the peculiarities of the psychophysical state of the individual and contribute to the formation of a stable, mentally stable personality.

Swimming is of great practical importance, is one of the means of physical development and health promotion. It reduces excessive excitability and irritability, strengthens the nervous system [6].

Today, the health and fitness of our young people are not at the proper level. The state does not pay due attention to the development of physical culture and sports, which leads to further deterioration in the level of health and efficiency of the younger generation Sport and mass swimming, as well as other modern sports, in Ukraine face a number of problems on the way to development. Swimming is the best way to prevent disease and promote good health. You can go swimming from early childhood to old age. People who regularly swim have good performance, well-developed muscular and respiratory systems. Lack of swimming skills is a significant risk factor for human life. The main reason is the lack of places to learn to swim, as well as a lack of understanding of the importance of acquiring this vital skill.

In order to determine the impact of typical swimming lessons on the psychophysical condition and motor readiness of students, it is necessary to determine the degree of increase in results using a battery of informative tests. However, the analysis of the literature showed that there is no generally accepted system of student testing today. Obviously, for a comprehensive assessment of the psychophysical state, it is necessary to include psychological tests [7]. There is a problem of developing such a battery of tests that would allow to control the current psychophysical condition,

personal characteristics, level of physical condition and motor readiness of those involved. In this case - the battery of tests should be small, simple and accessible, otherwise it will be impossible to use in real practice of physical culture and health classes with students.

The mental state of students is determined by three methods: personality questionnaire, character traits and temperament, situational anxiety test.

The personal questionnaire allows you to assess three indicators: extraversion, introversion, neuroticism. The relatively high rate of neuroticism, which indicates the instability of the emotional state, suggests the need for an individual approach, which, in particular, can be expressed in planning the training load on swimming, taking into account the psycho-emotional state of those involved.

The blank test of RHT (character traits and temperament) allows to estimate indicators of emotional reactivity, neuroticism and level of claims, - and also to estimate some typological features of the person.

For all the main features and other subgroups showed a pronounced expression of the following indicators: the strength of nervous processes on the part of excitation, the nervous system on the part of the lower thresholds of sensitivity; forces of nervous processes from braking; mobility of nervous processes.

Numerous studies and pedagogical practice confirm the effectiveness of physical education for students engaged in intellectual work, experiencing high mental stress. In this regard, of particular importance are the recommendations on the mode of study and rest, the active use of exercise to improve mental performance [7].

Physical education classes also have educational value. They contribute to the formation of a mentally stable, active personality, able to set and independently achieve goals.

Studies conducted with maladapted students show that the influence of different types of physical activity on mental and physical condition forms a positive attitude of adolescents to socially significant activities.

However, according to other authors, students' ability to work depends on the interaction of many components, such as personal qualities, hygienic and psychological, among which it is difficult to identify the most significant.

Thus, swimming lessons in higher education have a positive effect on the state of the central nervous system, contribute to the formation of a balanced and strong type of nervous activity. Swimming tones the nervous system, balances the processes of excitation and inhibition, improves blood supply to the brain.

Thus, numerous studies and pedagogical practice confirm the positive impact of swimming on the psychophysical condition of students of a special medical group. It is established that at the raised initial psycho-emotional state of the student it is expedient to use the physical activities promoting its decrease, and at the lowered level - physical activities during swimming which activate the student of special medical group.

Reference

1. Bubley T. A. (2018) Methodology of differential education of physicists has the right of the main school scholars with health outcomes: author. dis. ... Cand. ped.

Sciences: [special] 13.00.02 "Theory and technique of navchannya (physical culture, bases of health)" /; Nat. ped. un-t im. M.P.Dragomanova. – Kiev, 19 p.

3. Dubogay O.D. (1995) Methodology of physical education of students who lead health behind the camp to a special medical group: the head master. - Lutsk: Nadstyrrya, - 220 p.

4. Domina Zh. G. (2010) Technique of navchannya has the right to coordinate the directing of the music teachers in the process of physical communication: author. dis. Cand. ped. Sciences: 13.00.02.– Kiev: NPU imeni M.P. Dragomanova, - 22 p.

5. Kruchevich T. Yu., Andreeva O. V., Blagii O. L., Sadovskiy O. O. L. Blagiy, O. O. Sadovskiy (2018)// "Molodiy Vcheniy". No. 4.2 (56.2).- S. 24-29.

6. Tymoshenko O. (2016) Yak modernizuvati the national system of physical wickedness? Happy Holy Week // Osvita: all Ukrainian. thunder-polit. tizh. - 2016. - No. 15 (April 13-20). - S. 6; Osvita. - No. 21/22 (25 grass-1 worm). - S. 6.

7. Lawrence D. (1999)The complete guide to exercise in water // A&C Black London, 1999. – P. 15–26.

A STEP TOWARDS DISTANCE LEARNING IMPLEMENTATION

Moroz Olena

Ph.D., Associate Professor
Kherson State Maritime Academy

One of the most important characteristics of the modern era is the transition towards the information society which determines the need of information and communication technologies introduction into all spheres of life. The tendency of the last decade is the continuous improvement of technical systems and devices used at workplaces. As a result it is explicitly required that an employee is ready to work with digital technologies. It is especially true about the work of future seafarers as they will need to operate ships equipped with modern navigational systems, electronic charts, satellite navigation and communication systems, integrated bridge systems as the like. Such rapid technological advancement and intense growth of information lumps in all social spheres result the aggravation of clashes between the amount of the information produced by society and the possibility of its uptake with the help of traditional educational technologies. The need to uptake more and more amount of information demands for the search and use of new learning and teaching technologies and approaches. So, the global aim of today's education is the development of key competencies which will enable the graduates to effectively perform their professional duties, to easily adjust to new trends and changes in their sphere, to readily develop and grow both as professionals and personalities.

In compliance with the requirements stipulated by the European Council [1] to implement the competency-based approach we, as teachers, need to remember about the need to develop along with the professional competencies also some basic competencies such as the ability to speak a foreign language, the ability to work in a team, the ability to learn. These basic competencies will enable them to form and effectively use the mechanism of deliberate information search, analysis, transformation and usage for the achievement of specific practical purposes, to act independently and improve their knowledge, to master new skills and new technologies remaining flexible, up-to-date and competitive specialists. Due to the active IT introduction, it is almost impossible to imagine the work of both teachers and students without the use of computer-based technologies that appear to be a powerful means of active learning and research processes. Scientists emphasize the essential role of ICTs, multimedia tools, computer databases at all stages of the teaching / learning process. They consider the use computer-based tools and devices to be a crucial condition of making future professional ready to function fully in the digital world. Today both higher education and the contemporary workforce call for digital savants who can seamlessly work with different media and new technologies as they emerge [2].

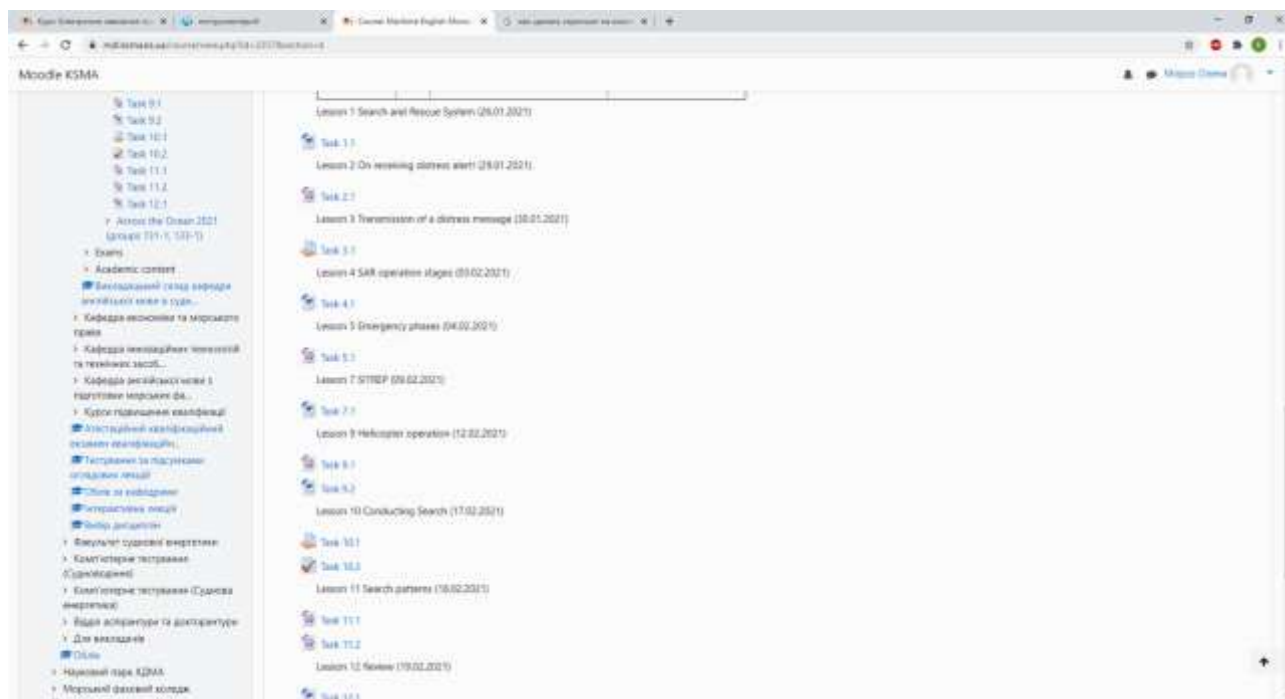
The on-line education as a pedagogical technology can provide for the above mentioned aim achievement. At the same time, in sight of the situation created by the COVID-19 pandemic all over the world, it has been acknowledged that the distance

learning mediated via computer based technologies can become a really useful tool to ensure the access to the learning materials and procedures to the learners. For the students of high maritime institutions such type of education is even of bigger importance as because of peculiar features of their shipboard practice they do not always have the possibility to visit the lesson off-line.

Considering the above mentioned, it is believed that the development of on-line courses should be implemented into the practice of teaching-learning process to make provisions for up-to-date, efficient and sound professional training. The **aim** of the paper is to describe the attempt of the on-line course Business Maritime English introduction for the maritime students of Master's degree via learning management system Moodle complimented by the possibilities of cloud platform Zoom.

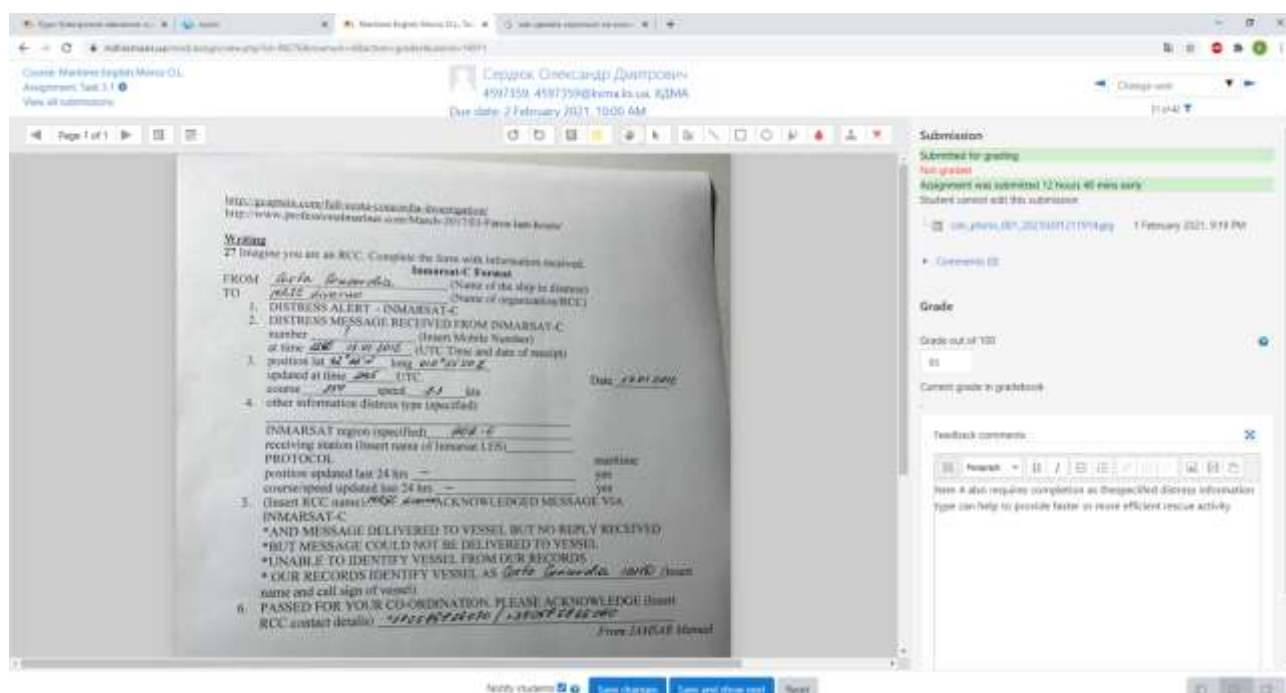
LMS Moodle is free of charge open system for distance learning management. It provides for the wide range of tools for the teaching-learning interaction in high education establishment. A teacher can organize her/his own course in compliance with the learning needs. When developing the course in Business Maritime English it was decided to use the following logic of structuring: presenting new information to students, providing them with the possibility of practicing the material in focus, testing language the outcomes of the Module and then ensuring the students have the ability to speak on the topic studied.

Moodle toolset allows presenting the material in different formats: word documents, presentations, training videos, etc. The most preferable types of files for material presentation in the course of Maritime English are word or pdf documents with the extracts / chapters / annexes of official International Maritime Organization (IMO) adopted documents such as SOLAS, STCW Code, IAMSAR Manual and the like which provide internationally adopted rules and regulations concerning the topic studied. Another useful source of information presentation is posting training videos connected to the topic and explaining main procedures of passage planning, inspection conduct, Man Overboard or other distress units rescue. This part of the course has proved to be quite effective as it allows for the self-paced learning [3], when students can process the information as many times as they actually need and when it is convenient for them with the possibility to review separate pieces or the whole files whatever is necessary which encourages students' initiative to learn. Picture 1 shows the way the tasks are structured across the Module "Search and Rescue at Sea".

Picture 1 The structured design of the course Module

After the information has been presented to students they need to practice the key language elements – grammar and/or vocabulary – essential for the topic which are then used as “the building blocks” of language [4, 77] while producing meaningful utterances. Such training tasks and activities can be introduced in two main formats. Assignments are the downloaded tasks which require completion by students and uploading the tasks done back on Moodle for a teacher to assess and leave some feedback or correction if necessary. Depending on how successful the performance is a teacher can either leave some feedback for a student to mind those details later on or provide for another assignment if a student has obviously failed the first one. This enables the personalized approach towards the teaching-learning process as those students who complete the tasks successfully do not need to waste their time waiting for others to succeed or repeat similar tasks again. So, only those who have some difficulties in performing the tasks and not showing positive outcomes of the lessons passed will need to review the material again and practice dealing with other activities until they finally pass them successfully. Teacher’s comments and feedback, grade and the amount of repeated tasks is visible only to the teacher and the student they are intended for, so it averts the problem of criticism or mockery thus making weaker students more confident and feeling at ease. Picture 2 illustrates the way the page with the assessed assignment looks like and how teacher – student interaction is achieved while having on-line courses. Together with Assignments Moodle suggests a wide variety of quizzes (True/False, multiple choice, gap filling, labeling and other types). Quizzes are also designed and assigned to students individually; they can be arranged in multiple tries mode to provide for the practicing opportunities.

Picture 2 Assessing students' assignments on-line

Though, it is need to be kept in mind that one of the key professional competencies of future seafarers is the communicative one [5], which means that they need to be able to use and understand English which is recognized by IMO as a working language. That is why the main priority when teaching Maritime English is the development of basic communication skills (speaking, writing, listening and reading) by means of providing the range and diversity of communicative activities where students will be actively engaged into communication in English. For that purpose the element of face-to-face collaboration and cooperation is extremely important as it enables the communication skills and strategies development. So, the course described is complemented with the on-line sessions in the format of video conferences conducted on Zoom platform which allows for the teacher – student(s), student – student(s) communication arranged in the form of pair or group work. Having already mastered the necessary vocabulary and grammar, having gained the necessary amount of professional information and facts individually via Moodle tasks at this stage of the course structure the students are ready to use the knowledge for performing collaborative tasks based on active interpersonal communication aimed at producing appropriate solutions for the given professional problems, situations or tasks.

So, the use of the on-line course for the purposes of distance learning implementation has proved to be a quite effective and useful tool of achieving learning needs and providing the students with the opportunity to continue the education even if they don't have a chance to visit the lessons at the Academy for a variety of reasons. The future research may be focused on determining the differences and specific peculiar features of on-line courses for students of different levels of education (1-2 year students, 3-4 year students, master degree course etc.).

References:

1. COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01)https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG
2. Freeman, A., Adams Becker, S., Cummins, M., Davis, A., & Hall Giesinger, C. (2017). *NMC/CoSN Horizon Report: 2017 K–12 Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium.
3. Valiathan, P. (2002). *Blended Learning Models*. <https://purnima-valiathan.com/wp-content/uploads/2015/09/Blended-Learning-Models-2002-ASTD.pdf>
4. International Maritime Organization. (2015). *Model Course 3.17. Maritime English*. London: IMO.
5. International Maritime Organization. (2010). *The Manila Amendments to International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers*. London: IMO.

TRENDS TO PROMOTE PROFESSIONAL PREPARATION IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS TECHNOLOGIZATION WITH THE MASTER TRAINING SYSTEM OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS

Rudyk Anna

postgraduate student, Kyiv International University
49, Lvivska Str., Kyiv, Ukraine

Introduction. In the context of the implementation of educational reforms in Ukraine, the problem of improving the skills of teachers and the large-scale improvement of the education of a large number of educators is relevant. To this end, MES, together with the Institute for the Modernization of Educational Content and other institutions, conduct nationwide webinars and other events for disseminating excellence in training. In order to these problems, attention should be paid to the availability of educational resources and facilities, centers providing training services. Among them, for example, Insight Center, Academy of Educational Innovation Development, New Education Centers, as well as scientific institutions of applied scientific research of modern production. Scientists have developed complexes of practical training, master classes and courses. In the programs of these events we can find different kind of learning such as: acquaintance with the existing domestic and foreign methods of conducting classes, familiarity with the possibilities of modern digital technologies, positive examples of the introduction of STEM-training and examples of the implementation of STEM-projects.

Analysis of research and publications. By analyzing scientific sources on the application of information technology in teaching stitutions, scientists conclude that there is a need to update the system of tasks for the teaching of informatics with the focus on modern applied field research and mathematical data processing, the introduction of STEAM-education elements into curricula of profile school The orientation of modern training in educational institutions to the introduction of STEAM-education will actualize the development of methods for the implementation of interdisciplinary relationships. Informatics, as the system-building science of tools and methods for the preservation, processing and transmission of data, is the key to integration training projects.

For example, for the implementation of interdisciplinary connections according to the sections of the informatics of the school course: Information processes and systems (for the calculation of such units of measuring information as bits, bytes, kilobytes, megabytes, gigabytes) - the relationship is implemented with the section: natural numbers and actions with them; Network technologies and the Internet, the formation of a scientific outlook - the relationship is realized with the section: fractional numbers and actions with them; Algorithms and programs (for the automation of computations using program development in the programming language) - the relationship with the

sections is implemented: Natural numbers and actions with them; Fractional numbers and actions with them [1, 2].

Formation of the base of the corresponding tasks is one of the features of updating the methodology of teaching computer science taking into account the individual characteristics of pupils and students. The use of the developed database corresponds to the individualization of training, and the development of a Web-based testing system based on a developed system of tasks is an example of the implementation of mobility learning [1-3].

Analyzing modern methods of studying Web-technologies and Web-programming in the secondary and high school, we concluded that in the training of Web-programming, one must rely on professional approaches of the industry. This is due to the diversity of technologies, the limited ability of students to gain experience in applying technology to work in a group when developing Web-based learning systems [4-7]. Therefore, Web-programming is an actual direction of professional training of future teachers and teachers of mathematics and informatics.

The implementation of an adaptive system requires the development of a set of measures that will help educators in their professional activities and manage their professional competencies and contribute to the formation of STEM competencies, such as: readiness to solve complex problems, critical thinking, creativity, organizational skills, ability to work in a team, emotional intelligence, assessment and decision making, ability to interact effectively, ability to negotiate, cognitive flexibility. Steps to building such a system are: management creation of innovation and technological environment as the basis for research work with the aim of realization of innovative ideas; interaction of teachers and students in the research work with the aim of scientific and methodological development and training of personnel reserve; management of presentation events to disseminate innovative experience and implement a motivational component of research and business investment attraction [8].

Purpose is to substantiate the trends of professional training improvement in the conditions of technological process of educational process with the system of master's training of future teachers of mathematics.

Accordingly, the objectives of the study are defined:

1) to do the system analysis of scientific light sources to experience professional training in the educational process technologizing profile school to improve the system master training of teachers of mathematics;

2) to substantiate the tendencies of improving the professional training of future mathematics teachers to the technological process of the educational process in the profile school in the system of master's training.

Presentation of the research material. One of the main conditions for improving the quality of training pedagogical, scientific and pedagogical staff, increasing their professional competence, and wider use of innovative pedagogical technologies is the introduction of adaptive cloud-based systems in educational institutions [9]. According to the Law of Ukraine on general secondary education, general secondary education is provided not only by elementary schools, gymnasiums, lyceums, but also by scientific lyceums. The draft Provision on scientific lyceums is currently presented for public

discussion on the MES website, but the next stage of the implementation of the Law of Ukraine on general secondary education provides for the development of the Procedure for enrollment in scientific lyceums and scientific boarding schools. The draft Law on Scientific Lyceums states that the institution of education should have at least two cycle commissions of pedagogical (scientific and pedagogical) employees. In this regard, there is a need for fundamental research into the design and use of cloud-oriented adaptive systems in the process of training and professional development of teachers of profile schools and scientific lyceums [10].

Scientists offer different design techniques and adaptive learning scenarios. M. V. Pikulyak proposes to construct an adaptive training module in the system of distance education based on the scenario method. The proposed idea is based on so-called scenarios (scenario examples). The scenario example is a separate special rule (software solution) that binds quanta (educational units of the material). The result of the user's work with the system should be in this situation, the output result (the number of the training mode). The value of the proposed method is that there is the possibility of modeling and implementing software training; - assimilation of the educational material occurs in different ways; more ways to check the assimilation of knowledge by the student (listener); available research on the ways of selecting each user in the system; possibility of estimation of probability to receive hints; control of the acquisition of knowledge by each student separately [11, 12].

For effective organization of professional training of future teachers of mathematics to adapt the educational process in the profile school, adaptive learning becomes of special significance. The practical use of adaptive learning scenarios in educational processes is analyzed in the works.

Nowadays a promising direction in the theory of artificial intelligence - evolutionary calculations - has been formed and is successfully developing. This term is used for the general description of various search, training or optimization algorithms based on formalized principles and approaches of natural evolutionary selection. The peculiarities of the putative ideas of evolutionary calculations and self-organization consist in their relevance and versatility for application in order to solve technical, biological and economic problems. Similar ideas are successfully implemented with the help of high-level development and programming tools in practice. Evolutionary computations are used to solve problems of high computational complexity (tasks belonging to the NP class), that is, instead of a complete search of options, which takes a lot of time, and sometimes technically impossible, a much faster but not substantiated theoretically algorithm is used. Evolutionary calculations are used in areas of artificial intelligence, such as image recognition, due to the lack of a general solution to the task. Different heuristic approaches are used in anti-virus programs, computer games. The idea behind the evolutionary calculations is to use the heuristic information to evaluate the promise of the undiscovered vertices of the state space (in terms of achieving the goal) and choose the most promising vertex for the search to continue [15].

The most common way of using heuristic information is the introduction of a so-called heuristic valuation function. This function is defined on the set of vertices of the state space and accepts numeric values. The value of the heuristic valuation function $Est(V)$ can be interpreted as the prospect of the disclosure of the vertex (sometimes -

as the probability of its location on the decisive path). The vertices are revealed in order of magnitude of the value of the estimated function. The sequence of steps of the formulated basic evolutionary computation of ordered quenching is similar to the sequence of steps of the blindfold algorithms, the difference being the use of a heuristic valuation function. Heuristics work much faster than the methods for the complete selection of branches and borders [13, 14].

The decision tree is quite widespread and decision-making is applied to improve technological processes for optimization of modern production, therefore, it is promising to introduce into the curriculum of mathematics in a profile school [13, 14].

The most famous and adapted for mathematical calculations are following packages: MS Excel, Maple, MathCad, Mathematica, MATLAB, however, it does not support the ability to implement various evolutionary calculations to solve optimization tasks and does not have specific extensions, modules, or libraries for connecting such functions. Consequently, it is necessary to modernize the software for modeling of evolutionary calculations in order to solve the problems, scientists point out [14, 15].

The analysis of existing approaches to the use of heuristic algorithms for modeling and solving optimization problems indicates their relevance and demand in practice in comparison with existing methods of simple selection.

Conclusions

On the basis of the systematic analysis of the scientific sources of the experience of professional training in the process of technological process of the educational process in the profile school, perspective directions for the improvement of the system of master's training for future mathematics teachers were determined: the design of adaptive learning, the methods of studying Web-technologies and Web-programming, application of methods of mathematical modeling in applied scientific research

The tendencies of improvement of professional training in the conditions of technological process of educational process with the system of master's training of future teachers of mathematics are grounded: use of cloud-oriented adaptive systems; implementation of heuristic learning in educational process using mathematical modeling, optimization of decision making for improvement of processes, technology transfer; development of management of conducting scientific presentation events, master classes for the purpose of dissemination of innovative experience; realization of the motivational component of research activity and attraction of investment of business for commercialization of branch researches, designing of economic efficiency of scientific research activity.

REFERENCE:

1. Breskina LV, Maiko R. S. Methodical peculiarities of realization of interdisciplinary relations of mathematics and informatics. Pp. 135-136.
2. Zhaldak MI, Groholskaya AV, Zhiltsov O. B. Mathematics (algebra and principles of analysis) with computer support Kyiv .: MAUP, 2003. - 304 p.
3. Shuvalova O. I. Stages of the implementation of the laboratory and practical part of the content component of Web-programming for future teachers of informatics pp. 135-140.

4. Ramsky Yu.S., Ivasky I.S., Nikolayenko O.Yu. Studying Web-Programming at School: A Tutorial. Ternopil: Educational book. Bogdan, 2004. 200 p.
5. Kremen V. G., Bykov V. Yu. Modern information technologies and innovative methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. Issue 37. Kyiv-Vinnitsa: Open Company "Planer", 2014. S. 3-15. 3
6. Franchuk VM Use of Web-oriented computer systems in an educational institution. Higher education in Ukraine: theoretical and methodological journal. 3 (54) Thematic issue "Pedagogy of Higher School: Methodology, Theory, Technology", Appendix 2, Volume 2, 2014 Kyiv-Kirovograd, December 12-14.
7. Galitsky OV Web-oriented computer systems for the management of information resources in educational institutions. *Scientific journal of NP Drahomanov NPP. Series 2: Computer-based learning systems*. 2015. No. 15. P. 131-135. URL: <http://nbuv.gov.ua/> 6.
8. Valko N.V., Osadchiy V.V. Adaptive system of implementation of STEAM-education in higher education institutions. Pp. 90-91
9. Trius Yu.V. The main approaches to the use of cloud technologies in technical universities. *Newest Computer Technologies*. Kryviy Rih: Publishing Center of the State Pedagogical University "Krivoy Rog National University" 2016. Volume XIV. C.59-62.
10. Popel MV The state of development of scientific research in the design of adaptive cloud-oriented systems. Pp. 36-39.
11. Pikuluka MV Modeling adaptive learning scenarios in the system of distance education. *Physico-mathematical education: scientific journal*. 2016 Issue 3 (9). - P. 77-81. 3. MODERN
12. Shishkina M.P. Formation and development of the cloud-oriented educational and scientific environment of a higher educational institution: a monograph. M.P. Shishkin. K.: UkrISTEI, 2015. 256 pp.
13. Nakic J. Anatomy of Student Models in Adaptive Learning Systems: A Systematic Literature Review of Individual Differences from 2001 to 2013 / Jelena Nakic, Andrina Granic, Vlado Glavinic // *Journal of Educational Computing Research*. SAGE Publications Inc., 2015. Vol 51 (4). P. 459-489.
14. Onah D.F., Sinclair E. J. Massive open online courses- an adaptive learning framework. International Technology, Education and Development Conference, IATED, Madrid, Spain, 2–4 March. – Madrid, 2015. – P 1258–1266.
15. Dyachenko D. S., Gunchenko Yu. O. Analysis of the features of heuristic algorithms for modeling optimization tasks. P. 79-82.

SUMMARY

Prospective directions for improvement of the system of master's training of future teachers of mathematics are defined in the article: design of adaptive training, application of methods of mathematical modeling in applied scientific researches.

The tendencies of improvement of professional training in the conditions of technological process of educational process with the system of master's training of future teachers of mathematics are grounded: use of cloud-oriented adaptive systems; implementation of heuristic learning in educational process using mathematical

modeling, optimization of decision making for improvement of processes, technology transfer; development of management of conducting scientific presentation events, master classes for the purpose of dissemination of innovative experience; realization of the motivational component of research activity and attraction of investment of business for commercialization of branch researches, designing of economic efficiency of scientific research activity.

Key words: prospective directions, system of master's training, future teachers of mathematics, adaptive training, heuristic learning, application of methods of mathematical modeling in applied scientific researches, innovative experience, motivational component of research activity, mathematics and teaching computer science for students of higher education.

RELEVANCE OF CREATIVE THINKING DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS FOR STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES

Svitlana Nykyporets

lecturer at the Department of Foreign Languages
Vinnytsia National Technical University

Nadiia Herasymenko

lecturer at the Department of Foreign Languages
Vinnytsia National Technical University

Living in a dynamic, ever-changing world puts modern person not only in front of the needs to adapt to new living conditions, but also to actively, creatively learn about the surrounding reality, to act confidently in unpredictable situations. To overcome difficulties, find new ways to solve problems, be successful, a person must activate their creative potential, their creativity. Creativity as a creative ability is a powerful factor in the development of personality, determines its readiness for non-standard thinking and behaviour [1]. Therefore, education faces the task of educating a creative person who is able to think creatively and act in various spheres of life.

An important condition for the effective implementation of new technologies is the ability of teachers who are entrusted with this task, to change the emphasis in teaching methods, their readiness for activities based on new principles. After all, the success of pedagogical activity will largely depend on the psychological readiness of the teacher to accept the new, to take it and to be convinced of the correctness of the chosen path. Transformation of the traditional system of teacher-student relations, changing the role of the teacher, who must perform the role of mentor, will ensure the fundamentality of education, which is a tool for achieving scientific competence.

One of the urgent tasks of today is the formation of an active life position among the young generation, the ability to defend their point of view, respect the opinion of the interlocutor, correctly, clearly and concisely formulate their thoughts. [2]

In the modern world, any person needs to be a competitive, effective worker, creative, independent, responsible, communicative specialist capable of solving emerging problems. Such specialists are in great demand. They are characterized by the desire to know more, the need to learn new things, the ability to navigate the vast world of information, to collect the necessary material.

In order to ensure the creative development of the student's personality during the educational process, modern didactics recommends enriching traditional teaching methods with creative techniques and methods that would be focused on creating students' own educational products, would contribute to the formation of learning subjects future motivation and meaningful life, guidelines, a high level of activity in educational and cognitive activities, creating conditions for active independent

acquisition by students of general scientific and partially professional knowledge, skills and abilities.

Methods of creative activity include methods that activate creative thinking, helping to develop the ability to solve new problems, leading to a purposeful, conscious search for a solution to the problem. G.S. Altshuller, O. G. Bogdanova, A.V. Brushlinsky, G. Melhorn, B. Mironov, P. Yakobson developed methods for the growth of creative activity.

These include:

The method of time constraints is based on taking into account the significant influence of the time factor on the design activity: for some students, time constraints cause an increase in activity and the achievement of even higher results than in a "calm" environment; other students (most of them) change their behaviour, reduce their results and do not always reach the final solution; for the third group of students, time constraints render attention retarding, they come to confusion, panic and refuse to solve the problem.

The method of sudden prohibitions – at one stage or another it is forbidden to use any mechanisms for their actions, which contributes to the proliferation of clichés in creative activity.

The method of high-speed sketching, in the process of which it is required to draw as often as possible everything that the student represents at one or another pocket moment of his creative activity, to make sketches and which comes to mind, which contributes to stricter control of his activities, especially in the classroom drawing and a circle of the Russian language.

The method of new options consists in the requirement to perform the task in a different way, to find new options for its implementation, when there are already several options for solving.

The method of information saturation is based on the inclusion of unnecessary information into the initial condition of the problem.

Diary Method: pocket notebooks are distributed to each student. During the week, they enter there all the ideas that arise on the problem under discussion. The records are then analysed and discussed. This method is valuable in that the emerging idea, concrete rational proposals acquire a collective coloration and different points of view are revealed, a general "average" opinion is made.

The method of "shadow brainstorming". Not every student can work creatively and generate ideas in the presence of strangers, they need solitude and silence for this. Therefore, during the "shadow brainstorming" students are divided into two groups: the first of them puts forward ideas during the usual brainstorming, the second – does not take part in the general discussion. These students write down their ideas and pass them on to the teacher. Until now, there is no single correct way to conduct brainstorming, but there are useful recommendations during a brainstorming.

1. It is necessary to sit the participants nearby, materials on the problem should be in front of them. The fact that students are sitting side by side can stimulate the desire to tackle the problem together.

2. Forbid any negative criticism. If ideas are rejected until they are accepted by all students, then the obvious goal is to put forward an idea that no one will reject.

3. Do not pay attention to who put forward what idea.

4. Write down ideas so that everyone can see. Writing ideas down on a chalkboard or piece of paper creates a sense of collective achievement for students; all this stimulates new ideas.

5. In the process of brainstorming it is necessary to encourage everyone to generate as many ideas as possible. The most fantastic ideas should be encouraged. The more ideas, the better. Ultimately, quantity breeds quality.

6. All participants should be encouraged to develop or change the ideas of others.

In your classroom, you might want to display this student policy poster:

- ✓ Say whatever comes to your mind.
- ✓ Do not discuss or criticize the statements of other students.
- ✓ Feel free to repeat ideas suggested by someone else.
- ✓ Expansion or development of someone's ideas is encouraged.
- ✓ Keep thinking, even when you think your fantasy has already run out.

Ranking method – analysis and discussion of students' views. In doing so, they are asked to make a choice between different alternatives. For example, target students are asked to make a choice where to attribute interjections – to service parts of speech or to special parts of speech. The purpose of this method is to show the result spatially.

PJEC-Formula – this method is useful for discussing controversial issues, exercises in which you can know a certain position. Purpose: present students during the lesson with a simple format in which they develop opinions and arguments. This method helps to clarify your thoughts and formulate your opinion in a clear and concise manner.

How to conduct: materials on the English language are distributed, in which 4 stages of the PJEC method are given:

P – position – state your opinion.

J – justification – give the reason for your opinion.

E – example – give an example to explain the reason.

C – consequence – summarize your opinion.

Take a stand – this method is useful when leading a discussion on a controversial topic. Two legitimate, but controversial, opposing opinions should be used as problems. The purpose of this method is a useful introductory exercise in order to demonstrate the diversity of opinions on the topic being studied, to give trainees the opportunity to express their point of view, and finally to evaluate the mastery of the topic.

How to conduct: place posters at opposite ends of the class. One of them should say “agree”, on the other – “disagree”. Bring the problem forward.

For example: A hydroelectric power plant operates either DC or AC generators. Ask students to stand at the poster based on their opinion on the issue under discussion. Select several participants and ask them to substantiate their point of view. After setting out the reasons, ask if any of the participants have changed their opinion and if they would like to come to another poster. Then they must explain their reasons for the transition. Our students of the Faculty of Power Engineering and Electromechanics of Vinnysia National Technical University like this kind of work more than others.

The aquarium is an auxiliary method. It is applied in cases where it is not possible to involve the entire class, but there is a need for all students to participate. This method can be thought of as a theatre with an auditorium and stage. The listeners who play the roles act as actors, and the students who watch them act as spectators. This method allows participants to analyse the actions performed by others and not participate themselves. Situation analysis develops critical thinking in students and gives them the opportunity to work out ways to solve the problem themselves without the help of a teacher.

How to conduct: a place for the role-playing game is being prepared. Participants in the role-playing game act out the situations, while the rest are given the task to closely observe the game. Then there is a discussion and evaluation of the game. Participants and observers should have the opportunity to analyse and discuss what happened during the game. After the end of the game, the teacher asks the listeners questions.

Situation modelling – this method allows participants to respond to a specific problem in a given situation. The purpose of this method is to develop the ability to develop alternative modes of action and the ability to empathize. Students are offered a general situation. The class is divided into two groups, the first subgroup must defend one statement, and the second subgroup must defend another statement. Each subgroup makes decisions in a given situation, based on its conditions.

Non-traditional forms of English lessons are implemented, as a rule, after studying any topic or several topics, performing the functions of educational control. Such lessons are held in unusual, non-traditional conditions. Such a change of the usual situation is appropriate, because it creates an atmosphere of celebration when summarizing what has been done, removes the mental barrier that arises in traditional conditions for fear of making a mistake. Non-traditional forms of foreign language lessons are carried out with the mandatory participation of all students in the class, as well as implemented with the use of auditory and visual aids.

In such lessons it is possible to achieve various goals of methodological, pedagogical and psychological nature, which can be summarized as follows:

- ✓ control of knowledge, skills and abilities of students on a particular topic;
- ✓ provide a business, working atmosphere, a serious attitude of students to the lesson;
- ✓ minimum participation of the teacher in the lesson is assumed.

So, every student has creative talents, the main thing is to inspire him, to help him open up, even in English lessons, which some students find difficult. Therefore, today it is very important to develop students' creativity in English lessons, using the method of developing creative thinking, because it allows students to communicate more in English, removing the well-known language barrier, enrich the vocabulary, because children use vocabulary not only of their textbook. The method of developing creative thinking, project method motivates children to learn English, reveals the creative abilities of children, which helps to unite the team.

Thus, practically all cognitive levels are involved in the process of using such interactive methods as the method of developing creative thinking, which allow both to expand theoretical knowledge and to form practical skills and abilities of students.

References

1. Ludmila Munakova. (2014). Critical Thinking Development in Foreign Language Teaching for Non-language-majoring Students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 154. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.10.157.
2. Snider, D. (2017). Critical Thinking in the Foreign Language and Culture Curriculum. *The Journal of General Education*, 66 (1-2), 1-16. doi:10.5325/jgeneeduc.66.1-2.0001
3. Teaching critical thinking in the language classroom. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2018/04/04/teaching-critical-thinking>
4. Sarah Wike Loyola. Authentic Activities for the World Language Classroom. Retrieved from: <https://www.edutopia.org/blog/authentic-activities-world-language-classroom-sarah-loyola>
5. Shea Dean. Learning and Thinking Differences in English Language Learners. Retrieved from: <https://www.understood.org/en/school-learning/special-services/english-language-learners/understanding-learning-and-thinking-differences-in-ells>

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ФІЗИКИ ДЛЯ УЧНІВ 7-9 КЛАСІВ НА БАЗІ САЙТУ ІНТЕРАКТИВНИХ СИМУЛЯЦІЙ «PHET COLORADO»

Zaporozhets Oksana,
вчитель вищої категорії,
«Старший вчитель»

Миколаївська загальноосвітня школа
I-III ступенів №57 імені Т.Г.Шевченка

Симуляція – це процес розробки моделі реальної чи уявної системи і проведення з нею експериментів.

Як зазначає Дементієвська Н. В., використання симуляцій для моделювання явищ і процесів має певні **переваги**:

- безкоштовне та доступніше користувачам (батькам, вчителям, учням);
- постійне оновлення та вдосконалення використаних матеріалів з мережі Інтернет;
- наочне уявлення процесів та явищ, які неможливо відтворити в умовах шкільного експерименту;
- можливість організації індивідуальної або групової роботи учнів.

Однією з таких платформ-симуляцій є **сайт «Інтерактивні симуляції» Phet (Physics Education Technology)** - <https://phet.colorado.edu/uk/>, який використовується для віртуального моделювання у процесі вивчення природничих наук.

PhET-симуляції створені на основі наукових педагогічних досліджень і спонукають учнів до навчальних досліджень і експериментування, використовуючи інтуїцію в середовищі, подібному до гри (рис.1).

Рис.1

Сайт є безкоштовним для використання і найпопулярнішим серед подібних сайтів. Надійність джерела і

достовірність інформації сайту PHET можна оцінити за таким критеріями: **точність ідентифікації; авторитетність; об'єктивність; актуальність; оновлення.**

Аналіз сайту засвідчив, що на сьогодні він містить моделі, що відносяться до фізики, хімії, біології, математики, вивчення Землі. На сайті всі моделі впорядковані і можуть бути знайдені спеціальними інструментами пошуку за: тематичними блоками (наприклад, «Рух», «Звук і хвилі», «Спектр», «Теплота», «Квантові явища» тощо); типом занять (наприклад, для лабораторних робіт, демонстрацій, для виконання домашніх робіт тощо); рівнями (для учнів початкових класів, учнів середніх і старших класів, завдання підвищеної складності тощо).

Можна визначити такі **переваги** симуляцій PhET:

- симуляції допомагають розумінню явищ, понять і процесів, які неможливо побачити;
- симуляції дуже ефективні під час демонстраційної лекції, в класній дослідницькій роботі, для домашніх завдань;
- симуляції легко інтегрувати в різні етапи уроку;
- за допомогою симуляцій учні спостерігають аналогію, що допомагає їм зрозуміти незнайоме явище;
- симуляції можуть бути використані як доповнення традиційним формам викладання, за якими учні зазвичай навчаються в класі;
- симуляції мають унікальні особливості, які недоступні більшості засобів навчання: інтерактивні елементи, анімацію, динамічний зворотній зв'язок, вони дозволяють продуктивно досліджувати різноманітні процеси і явища;
- за допомогою симуляцій PhET можна виконати майже всі лабораторні роботи з фізики, що є дуже зручним під час дистанційного та змішаного навчання, а також при відсутності обладнання для виконання робіт.

Фізика, як одна з природничих наук, завжди була й залишається наукою експериментальною. Навчальний експеримент є основою вивчення всіх природничих предметів, зокрема й фізики. Фізичний експеримент, пройшовши тривалий шлях розвитку, перетворився з окремих дослідів на струнку систему навчального експерименту, яка охоплює такі його види:

- 1) демонстраційні досліди, що виконуються вчителем;
- 2) фронтальні лабораторні роботи;
- 3) роботи фізичного практикуму;
- 4) експериментальні задачі;
- 5) позакласні досліди.

Одним із завдань курсу фізики основної школи є формування і розвиток в учнів експериментальних умінь, дослідницьких навичок, уміння описувати і систематизувати результати спостережень. Це завдання реалізується під час виконання лабораторних робіт з фізики.

Якісне проведення лабораторних робіт допомагає з'ясувати фізичний зміст навчального матеріалу, виробляє практичні навички, виховує акуратність, дотримання правил техніки безпеки, відповідальне ставлення до роботи. Виконання лабораторних робіт має бути побудоване таким чином, щоб це було дослідження, а результатом дослідження став невеликий крок до пізнання істини.

Тому далі буде йти мова про віртуальні лабораторні роботи під час вивчення курсу фізики.

Віртуальна лабораторна робота – це повна заміна лабораторної установки, коли всім процесом вимірювання займається комп'ютер, а рука дослідника потрібна тільки для правильного налаштування комп'ютерного обладнання. Можна виділити різні типи віртуальних лабораторій (рис.2).

Рис.2

В наш час існує безліч різноманітних програмних засобів для проведення віртуальних лабораторних робіт:

- Конструктор віртуальних експериментів «Crocodile» — це програма-симулятор, яка дозволяє моделювати фізичні явища й проводити експерименти. За допомогою цього потужного й простого у використанні симулятора можна моделювати будь-які процеси для вивчення фізичних явищ і проведення дослідів.

- Програмний комплекс PhysicsToolKit 6.0, який має статус продукту з вільним використанням і знаходиться в мережі на сайті <http://www.physicstoolkit.com/>. PhysicsToolKit 6.0 витримав конкурентну боротьбу з низкою продуктів подібного призначення і є не тільки аналізатором зображень фізичних явищ, але й інтерактивним навчальним засобом, оскільки містить курс теорії, пов'язаної з фізичними процесами, й основи використання аналізу даних за рахунок цього пакету.

- Лабораторні роботи в середовищі програми Multisim, яку використовують для моделювання електричних схем.

- PHET – симуляції на базі інтерактивного комплексу PHET COLORADO та інше.

Для виконання розроблених робіт учні повинні проходити декілька етапів:

I Підготовчий етап.

1. Перед початком виконанням віртуальної лабораторної роботи учні дають відповіді на запитання за темою лабораторної роботи.

2. Учні прогнозують з приводу того, що має відбутися, якщо вони будуть змінювати деякі параметри віртуальних дослідів.

3. Концептуальні запитання і відповіді на них обговорюються на онлайн-консультації перед тим, як учні ознайомлюються з моделюванням. Учні записують свої попередні відповіді, щоб потім порівняти їх з результатами експерименту.

4. Учні ознайомлюються з комп'ютерними моделями, відзначаючи змінні і сталі параметри, умови змін величин та їх характеристик;

5. Ознайомлення з інструкцією до виконання роботи;

6. Учні записують свої висновки щодо припущень і результатів експерименту і обговорюють їх на спільній дискусії (онлайн або при зустрічі).

II Виконання лабораторної роботи за інструкцією з чітким поясненням кожного етапу роботи.

III Виконання творчого завдання на більш високий рівень оцінювання (по бажанню).

IV Оформлення виконаної лабораторної роботи

Учні у своїх зошитах записують дату виконання роботи, її назву, виведення розрахункової формули, креслять схеми установок, таблиці для запису характеристик засобів вимірювання і результатів вимірювань, розв'язують експериментальні задачі та інше.

Аналізуючи педагогічний досвід та роботи видатних науковців, можна визначити переваги віртуальних лабораторних робіт над реальними:

- відсутність необхідності придбання коштовного обладнання;
- можливість моделювання процесів, протікання яких неможливе в лабораторних умовах;
- можливість проникнення в тонкощі процесів;
- безпека при роботі з небезпечними речовинами чи приладами;
- можливість швидкого проведення серії дослідів з різними значеннями вхідних параметрів;
- економія ресурсів і часу;
- можливість використання віртуальної лабораторної роботи під час дистанційного та змішаного навчання.

Приклад інструкції до лабораторної роботи на базі сайту інтерактивних симуляцій «PHET COLORADO»

Лабораторна робота № 11 (7 клас)

Тема: З'ясування умови рівноваги важеля

Мета: перевірити дослідним шляхом, яким має бути співвідношення сил і їхніх плечей, щоб важіль перебував в рівновазі.

Обладнання: інтерактивна модель PHET COLORADO «Балансування»- «Лабораторія рівноваги» (рис.1).

Посилання: <https://phet.colorado.edu/uk/simulation/balancing-act>

Рис.1

Хід роботи:

1.Відкрийте комп'ютерну модель за посиланням для виконання лабораторної роботи. Натисніть «Лабораторія рівноваги» (рис.2).

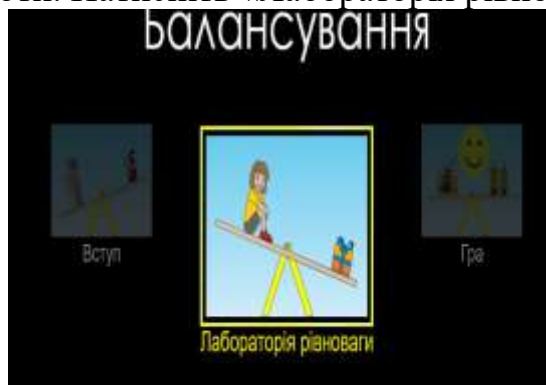

Рис. 2

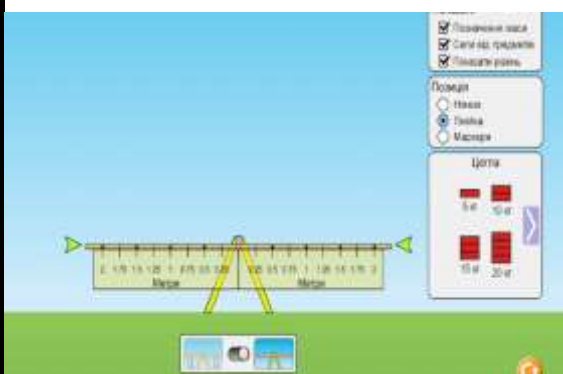

Рис. 3

2.Виконайте налаштування, як вказано на малюнку (рис.3).

3.Покладіть на важіль зліва і справа цеглини масою по 5 кг. Досягніть рівноваги важеля. Визначте силу $F_1 = m_1 \cdot g$, що обертає важіль проти годинникової стрілки та $F_2 = m_2 \cdot g$, що обертає важіль за годинниковою стрілкою.

4.Виміряйте плечі цих сил d_1 та d_2 (в метрах).

5.Визначте моменти сил за формулами: $M_1 = F_1 \cdot d_1$; $M_2 = F_2 \cdot d_2$

6.Знайдіть відношення F_1/F_2 та d_2/d_1 . Порівняйте їх та зробіть висновок. Порівняйте M_1 та M_2 . Зробіть висновок.

7.Покладіть на важіль зліва цеглину 5 кг, а справа 10 кг.

Повторіть дії в п.4-7

8.Покладіть на важіль зліва цеглину 5 кг, а справа 15 кг.

Повторіть дії в п.4-7

9.Покладіть на важіль зліва цеглину 5 кг, а справа 20 кг.

Повторіть дії в п.4-7

10.Заповніть таблицю:

№	Проти годинникової стрілки			За годинниковою стрілкою			F1/F2	d2/d1
1	F1,Н	d1,м	M1,Н*м	F2,Н	d2,м	M2, Н*м		

2								
3								
4								

11. Сформулюйте і запишіть висновок, у якому зазначте:

а) які результати ви отримали в ході виконання роботи;

б) що можна сказати про результати порівняння відношення сил, що діють на важіль, і відношення його плечей?

Творче завдання

Оцініть довжину важеля, за допомогою якого ви змогли б підняти слона. Вважайте, що довжина плеча, на яке діє слон, дорівнює 3м.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шейко Н.С. Методика проведення експериментів та лабораторних робіт // Фізика в школах України : Науково-методичний журнал. - Харків : Вид. група "Основа" № 5–6 (321–322) березень 2017 р.- с.32.1-32.7.

2. Дементієвська Н.В. Використання Інтернет–ресурсів для навчального експерименту з курсу фізики середньої школи. URL: http://lib.iitta.gov.ua/639/1/dementievska_Phet.pdf

3. Чемерис М. І. Лабораторні роботи в середовищі програми Multisim / М. І. Чемерис // Фізика в школах України : Науково-методичний журнал. - 2015. - N 11/12. - с. 50-59

4. Сіденко О. М. Конструктор віртуальних експериментів "Crocodile" / О. М. Сіденко. // Фізика в школах України : Науково-методичний журнал. - Харків : Вид. група "Основа", 2015.- N 11/12 (279/280)- с.16-19

5. Чемерис М. І. Лабораторні роботи в середовищі програми Multisim/М. І. Чемерис // Фізика в школах України : Науково-методичний журнал. - 2015. - N 11/12. - с. 50-59

6. <https://phet.colorado.edu/uk/> - Інтерактивні симуляції PHET

7. <http://www.physicstoolkit.com/> - Програмний комплекс PhysicsToolKit 6.0

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Ільчук Ліна Петрівна,

к. п. н., доцент

кафедра мистецьких дисциплін та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка

На тлі всесвітньої пандемії коронавірусу особливо стала актуальною онлайн-освіта. Постала потреба в підготовці й адаптації вчителів до нових умов праці, що у свою чергу активізувало розроблення сучасних систем інтернет-навчання з використанням різних освітніх онлайн-платформ. Активні зміни в освіті детермінують переосмислення технологій і методик підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Адже конкурентоспроможний фахівець має володіти інфомедійними компетентностями, а саме: бути різнобічно освіченим, готовим до використання освітніх електронних ресурсів, інтернет-сервісів і цифрових технологій у професійній діяльності.

Водночас актуальність означеного питання обумовлюється потребою майбутніх освітян адекватно й усвідомлено здійснювати відбір медіатекстів з інтернет-простору, ідентифікувати фейкову інформацію, правильно її інтерпретувати.

Сучасні науковці проявляють неабиякий інтерес стосовно дослідження візуальної медіаграмотності, медіакультури особистості та медіаосвітніх підходів до навчання (І. Баликін, О. Волошенюк, О. Георгіаді, О. Глазова, Г. Єрко, Т. Жалко, О. Залюбівська, О. Кравченко, В. Маркова, О. Семенов, І. Сніховська, Т. Устименко, О. Федченко, Т. Хижня, О. Чорний, В. Чуприна, О. Шуневич, М. Ячменик та ін.).

У науковій літературі поняття «інфомедійна грамотність» інтегрує в собі кілька компонентів: інформаційну грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, соціальну толерантність, стійкість до впливів медіа на наші емоції, фактчекінг, цифрову безпеку, візуальну грамотність, інноваційність і креативність [2, с. 11]. Англійський науковець Р. К'юбі вважає дефініції «медіакомпетентність» і «медіаграмотність» (англ. media competence / media literacy) синонімічними та визначає їх як «здатність використовувати, аналізувати, оцінювати й передавати повідомлення (англ. messages) в різних формах» [3, с. 3].

Медійна грамотність є складовою інфомедійних компетентностей, які є необхідними для фахівців педагогічної галузі. Застосування у навчанні потенціалу сучасних медіаінструментів, таких як: візуальний сторітеллінг, онлайн-підручники, інтерактивні презентації, методичні кейси сприяє глибшому і різнобічному розкриттю тієї чи іншої теми.

Потребу в інфомедійно грамотних педагогах обумовлено в Концепції нової української школи, де сказано, що: «наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі та управлінні закладами освіти і системою освіти має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи» [1, с. 8]. Відтак, завданням сучасного вчителя є підготовка учня до впевненого й, водночас, критичного застосування інформаційно-цифрових технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією, розвитку навичок безпечної роботи в Інтернеті.

Отже, для ефективної підготовки інфомедійно компетентних учителів музичного мистецтва важливо створити необхідні педагогічні умови:

1) скерування освітнього процесу закладів вищої педагогічно освіти на формування в студентів інфомедійних компетентностей. Ця умова передбачає уведення в освітньо-професійну програму навчальної дисципліни «Інфомедійна грамотність», а також змістових доповнень до інших освітніх компонентів;

2) стимулювання внутрішньої позитивної мотивації майбутніх педагогів до саморозвитку у сфері медіакультури та медіаосвіти, розвиток пізнавального інтересу до сучасних цифрових технологій;

3) спрямування позааудиторної самостійної роботи здобувачів на відтворення засвоєних теоретичних знань у практичній діяльності через створення певного медіапродукту.

Таким чином, реалізація педагогічних умов розвитку інфомедійної грамотності майбутніх учителів музичного мистецтва сприятиме формуванню в них програмних компетентностей і результатів навчання в означеній сфері. Студентська молодь набуває здатності: планувати й організовувати роботу в галузі онлайн-освіти; впроваджувати інноваційні технології в системі професійної діяльності; аналізувати медіаматеріали; втілювати власні ідеї завдяки онлайн-інструментам; ефективно шукати інформацію;

Результатом сформованих компетентностей є наступні вміння: ефективно здійснювати пошук інформації та вміння працювати з нею; аналізувати мистецькі твори, фото, схеми, інфографіку; використовувати інтерактивні та онлайн інструменти в освітньому процесі навчання мистецтва; вміння застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення з його інтеграцією в сучасне освітнє середовище.

Використання медіа-ресурсів в освітній підготовці педагогів-музикантів пов'язано з необхідністю бути медіаграмотним для того, аби створити функціональний і привабливий контент задля кращої комунікації з цільовою аудиторією. Підготовка сучасного, цікавого уроку музичного мистецтва неможлива без створення мультимедійної презентації, тому вивчення інфомедійної грамотності допомагає студентам критично мислити при роботі з інформацією і грамотно її використовувати. На думку І. Сніховської, медіакомпетентність студента є результатом його особистісно-суб'єктних надбань у процесі формального та неформального навчання, що характеризує індивідуальну готовність до професійної діяльності [4, с. 340].

Вважаємо, що проектування освітнього середовища з формування інфомедійної компетентності майбутніх педагогів в умовах онлайн-навчання має

ґрунтуватися на засадах критичного мислення, адекватному розумінні інформації, складанні власного судження й особистої позиції, захисті особи від маніпуляції з боку засобів масової інформації.

При впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти моделі розвитку інфомедійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва рекомендуємо послуговуватися матеріалами міжнародного проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», пройти навчання з медіаграмотності «Very Verified, онлайн-курси, зокрема на популярному ресурсі Prometheus, а також використовувати матеріали методичних кейсів із музичного мистецтва.

Зважаючи на розглянуті основні аспекти, що стосуються формування інфомедійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва відзначимо важливе значення у цьому процесі педагогічних умов. Інфомедійна грамотність є актуальною компетентністю педагога ХХІ ст. Вона включає такі поняття як: медіакультура, медіаграмотність, медіакомунікація, медіаторчість, медіапродукт тощо. Отож доцільно вводити в освітньо-професійні програми закладів вищої освіти навчальні дисципліни, які спрямовані на розвиток інфомедійної грамотності студентів, що сприятиме їхньому професійному зростанню.

Список літератури

1. Концепція «Нова українська школа» [електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Кучерук О. А. Інтегрування інфомедійної грамотності в простір мовної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2020. №3. С. 9–12.
3. Kubey R. Media Literacy in the Information Age. New Brunswick; London, 1997. 484 p.
4. Сніховська І. Формування інфомедійної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 338–342.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ КРИЗОВИХ КАТЕГОРІЙ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Бандровська Ірина Володимирівна,
магістрантка групи змСП-11
факультету педагогіки і психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Парфанович Іванна Іванівна,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти та менеджменту соціокультурної
діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка

Актуальність теми дослідження. У професійному середовищі триває доволі гостра дискусія з приводу того, хто і як має опікуватися дітьми в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ). Дискусія активна, але дуже часто в її учасників спостерігаємо дефіцит професійних аргументів, неналежне знання законодавчих актів і норм, брак досвіду реалізації та необізнаність з шляхів реалізації завдань. Практичне життя громадян постійно ставить завдання та проблеми, які громада може вирішити. Об'єднані територіальні громади забезпечує захист багатьох категорій дітей, які є мешканцями громади.

Комплексна соціально-педагогічна робота проводиться на різних рівнях: державними органами соціального захисту, регіональними центрами реабілітації, соціальними службами, громадськими організаціями, спеціалізованими закладами освіти та культури [1, с. 43–46].

Метою є аналіз можливостей об'єднаних територіальних громад у забезпеченні соціально сприятливого середовища для розвитку й життєдіяльності дітей, які перебувають у кризовому становищі.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Проаналізовано думки вчених з питання змісту та специфіки соціально-педагогічної роботи закладів, установ, організацій об'єднаних територіальних громад у роботі з дітьми кризових категорій [1; 3]:

- найбільш поширеною соціальною інституцією соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у територіальній громаді залишаються загальноосвітні заклади; у нових соціально-економічних умовах разом із освітніми і виховними все більшого значення набувають соціально-педагогічні функції школи, що спрямовані на захист прав та інтересів дітей, створення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату в шкільному соціумі; зараз відбувається активний пошук, розробка та впровадження різноманітних технологій і форм соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у загальноосвітніх закладах;

- за роки незалежності в Україні створена та набуває свого розгалуження система соціальних служб, яка представлена соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді, низкою їх спеціалізованих формувань, центрами соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями, центрами соціально-психологічної допомоги, соціальними гуртожитками, інтегрованими службами підтримки сім'ї, дружніми клініками для молоді;
- у територіальних громадах все більше уваги починає приділятися наданню соціальних послуг різним категоріям дітей та учнівської молоді, оскільки територіальним громадам сьогодні делеговано право створення саме таких служб і закладів, які сприятимуть задоволенню потреб і вирішенню проблем дітей на місцевому рівні;
- соціально-педагогічна робота здійснюється у певній соціальній інституції та спрямована на точно визначений об'єкт впливу; засіб реалізації соціальної політики, як соціальний локатор, який визначає наслідки соціальної політики, і як діяльність із надання різного роду захисту, допомоги та підтримки людині, сім'ї чи спільноті у складних життєвих ситуаціях.

Організуюючи соціально-педагогічну роботу в громаді, важливо також зважати на ресурс часу, оскільки саме від кількісних характеристик тривалості вирішення певних соціально-педагогічних проблем залежить як ініціативність людей, так і міра їх задоволеності певними послугами та змінами. Часовий ресурс в цілому складається з витрат часу, потрібних для реалізації кожного наміченого виду діяльності і має бути визначений на підставі міркувань, планів, розрахунків. Соціально-політичні процеси, що відбуваються в Україні, створюють умови, за яких зростатиме роль територіальних громад у вирішенні місцевих проблем, все більше актуалізується соціально-педагогічна робота з дітьми та учнівською молоддю в територіальних громадах, стимулюючи появу нових педагогічних інновацій [2].

Виклад основного матеріалу. Основними напрямками соціальної роботи згідно Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року є соціальний захист, соціальна політика, соціальна допомога, соціальне обслуговування, соціальні послуги, соціальний патронаж, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід.

Аналізом діяльності закладів, установ, організацій соціально-педагогічного спрямування з дітьми кризових категорій в об'єднаних територіальних громадах нами визначено їх структурну ієрархію (Рис. 1).

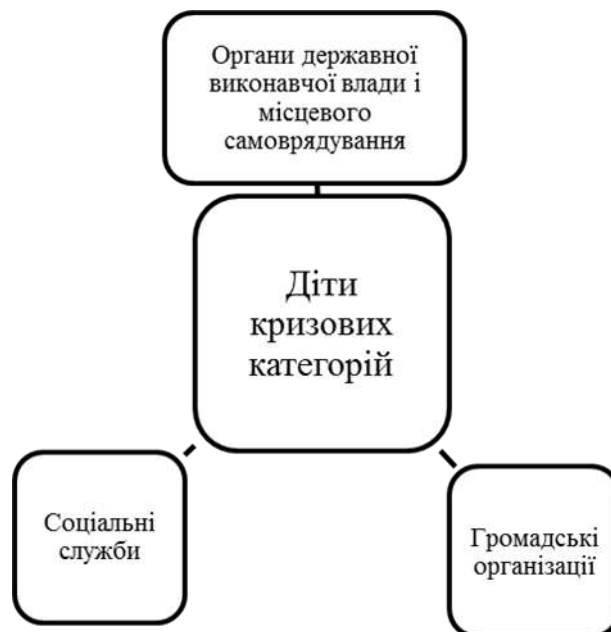

Рис 1 Заклади, установи, організації соціально-педагогічної роботи з дітьми кризових категорій в об'єднаних територіальних громадах

Соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді є найбільш поширеними закладами соціально-педагогічного спрямування, на які покладається реалізація основних напрямів соціальної політики щодо дітей та молоді у територіальних громадах. В результаті дослідження встановлено, що зараз їх соціально-педагогічна робота з дітьми та учнівською молоддю у місцевих громадах, переважно, регламентована розпорядженнями та інструкціями Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді і регіональних центрів, спрямована на забезпечення досить розгалужених напрямів соціально-педагогічної роботи, які не завжди є актуальними для певної територіальної громади. Сьогодні назріла об'єктивна необхідність планування соціально-педагогічної роботи, впровадження соціальних послуг центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді виходячи з потреб та проблем цих цільових груп у окремій громаді, узгоджуючи певним чином такі плани та послуги з пріоритетами державної соціальної політики щодо дітей та молоді [3, с. 24–25].

Проаналізувавши наукові напрацювання та здійснивши аналіз практики суспільного життя у соціально-педагогічній діяльності об'єднаних територіальних громад варто виділити такі основні положення [4, с. 147-148]:

- активним суб'єктом соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у територіальних громадах дедалі все більше стають неурядові організації, які спрямовують свою діяльність на вирішення багатьох соціальних проблем дітей і учнівської молоді місцевих громад шляхом розробки та впровадження інновацій соціально-педагогічної роботи, вирішення проблем підростаючого покоління, які не завжди є в полі зору державних організацій;

- залучаючи до соціально-педагогічної роботи на волонтерських засадах представників громади, неурядові організації активно обстоюють різні ініціативи в інтересах дітей та молоді, надають їм широкий спектр соціальних послуг; наразі їх соціальна діяльність не регламентована відповідними нормативно-правовими документами, що певним чином обмежує можливості

соціально-педагогічної роботи неурядових організацій у територіальних громадах;

- найближчим часом слід розробити та впровадити дієві механізми соціального замовлення для цих організацій в умовах територіальної громади, що дасть їм можливість створити систему соціальних служб та соціальних послуг, альтернативних державним, що, у свою чергу, призведе до збільшення числа суб'єктів соціально-педагогічної роботи у територіальних громадах;

- соціально-економічні трансформації останнього десятиріччя негативно вплинули на умови життєдіяльності дітей у громадах: закриття закладів соціальної інфраструктури, погане матеріально-технічне оснащення шкіл, їх недостатнє кадрове забезпечення, масове безробіття та зниження економічного рівня життя сільських родин стали першопричиною багатьох соціальних проблем дітей у соціумі;

- діти з особливими потребами, діти-сироти шкільного віку мають можливість у медико-соціальних установах вивчати академічні дисципліни і здійснювати підготовку до трудового життя [1, с. 43–46].

Викладене в теоретичному обґрунтуванні теми дослідження та у представлених матеріалах основного викладу дало нам змогу визначити основні положення, що стосуються соціально-педагогічної роботи з дітьми кризових категорій в об'єднаних територіальних громадах:

1) динаміка соціальної структуризації закладів, установ, організацій та сучасні вимоги до діяльності об'єднаних територіальних громад визначили необхідність удосконалення їхньої діяльності з акцентом на наданні соціальним структурам водночас і більших прав, і більших обов'язків стосовно соціальної підтримки своїх громадян;

2) послаблення можливостей таких основних інститутів як сім'я і школа у вихованні дітей, посилення негативного впливу інформаційних засобів, сприяє активізації діяльності альтернативних способів впливу, якими можуть бути громадські, релігійні, благодійні організації;

3) громадський сектор сьогодні володіє значними можливостями впливу з використанням ресурсів громади у розробці заходів профілактичного, корекційного, реабілітаційного характеру;

4) альтернативні способи впливу, зокрема через діяльність громадських, релігійних, благодійних організацій, посилюються у взаємодії всіх соціальних структур об'єднаних територіальних громад і, насамперед, провідних закладів, установ, організацій, що безпосередньо відповідають за соціальну підтримку дітей кризових категорій

Висновок. Отже, динамічні умови сьогодення вимагають перегляду соціально-педагогічної роботи з дітьми кризових категорій. Безумовно, вплив мають усі структури об'єднаних територіальних громад. Але сьогодення висуває альтернативні способи впливу. Недержавний сектор діяльності громадських організацій посилює вплив громади на індивіда та його підтримку.

Означене не вичерпує проблеми та вимагає перегляду засобів масової інформації як одного із основних інститутів соціалізації дитини.

Список літератури

1. Крузе-Брукс О. А. Педагогическая модель формирования социальной компетентности учащихся младших классов. *Вестник НовГУ*, 2007. № 42. С. 43–46.
2. Серякова С. Б., Галакова О. В. Программное обеспечение развития социальной компетентности младших школьников во внеурочной деятельности. *Наука и школа*. 2013. № 4.
3. Лукьянова И. И. Базовые потребности как основа развития социальной компетентности подростков. *Психологическая наука и образование*. 2001. № 4. С. 24–25.
4. Никитина Н. О., Баркунова О. В. Проблемы формирования социальной компетентности младших школьников. *Международный журнал экспериментального образования*. 2015. № 11-1. С. 147–148.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УЧНІВ

Белан Тетяна Григорівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики
технологічної освіти Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Мельник Анна Володимирівна

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка

Проектна діяльність – важлива частина освітнього процесу учнів в умовах сьогодення, оскільки вона створює умови для творчого саморозвитку та самореалізації учнів, а також формує всі необхідні життєві компетенції: полікультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні [1]. Самостійне здобування знань, їх систематизація, здатність самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, усвідомлювати проблему та її причини, приймати самостійні рішення відбувається саме завдяки методу проектів.

Метод проектів все більше поширюється в освітній системі країн світу. Причинами цього дослідники вважають не тільки проблеми сфери педагогіки, а й соціальної сфери:

- необхідність навчити учнів здобувати знання самостійно, а також використовувати їх для вирішення пізнавальних і практичних задач через різноманітні види діяльності;

- важливість розвитку у школярів комунікативних навичок, умінь працювати в різних групах, виконувати соціальні ролі, уміти налагоджувати стосунки з іншими людьми, знаходити шляхи виходу із конфліктних ситуацій;

- важливість для людини вміти використовувати дослідницькі методи: отримувати необхідну інформацію, аналізувати її, висувати гіпотези, робити висновки [2].

Уміння ефективно застосовувати метод проектів – беззаперечний показник кваліфікації педагога, адже вимагає від учителя максимально розвинених організаційних здібностей, високого рівня наукових знань зі свого предмета, високого рівня комунікативних навичок та знань з психології, адже часто учні обирають для себе непосильні проекти і завдання вчителя у цій ситуації – тактовно і ефективно перенаправити інтерес учня на відповідний його рівню проєкт. У ході виконання проєктів вчитель допомагає учням у пошуку джерел інформації, необхідних для роботи над проєктом, координує весь процес, підтримує постійний зв'язок зі школярами, консультує та заохочує учнів. Особливо важливий момент в організації вчителем проєктної діяльності учнів, який вимагає високого професіоналізму – організувати роботу учнів таким чином, аби вони не відчували тиску керівництва педагога проєктною діяльністю.

Тобто, вчитель має організувати процес так, щоб учні відчували свободу дій, але усвідомлювали наставництво вчителя.

Під час виконання проєкту учні допомагають одне одному, враховують інтереси та думки своїх колег, оцінюють особистий внесок та внесок кожного учасника в результат роботи, формують вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, набувають почуття обов'язку та колективної відповідальності.

Виділяють такі види проєктів: дослідницький, творчий, ігровий, інформаційний, практично орієнтований [2].

Дослідницький проєкт вимагає дотримання чіткої структури, яка включає мету дослідження; аргументацію актуальності, об'єкт, предмет, завдання і методи проєкту; характеристику методів дослідження; гіпотезу розв'язання проблеми та визначення шляхів її розв'язання.

Творчий проєкт не має чітко передбаченої структури, оскільки вона змінюється в процесі, підлаштовуючись під остаточний результат та інтереси учасників, шляхом прийняття учнями напрямку та логіки їхньої діяльності. Вони заздалегідь визначають заплановані результати і форму їх подання – колективний колаж, відеофільм, концерт тощо. Для цього потрібен сценарій фільму, програма свята, макет журналу, газети, тощо.

Для реалізації ігрового проєкту учні обирають певні ролі, визначені характером і змістом проєкту. Це можуть бути і літературні персонажі, і реальні особистості. Учасники обігрують соціально-ділові відносини своїх персонажів, які можуть ускладнюватися вигаданими ситуаціями. Ступінь творчості учнів високий, провідним видом діяльності є гра.

Інформаційний проєкт спрямований на пошук і систематизацію інформації про об'єкт або явище. Учасники проєкту ознайомлюються з цією інформацією, аналізують та узагальнюють факти. Інформаційний проєкт потребує чітко визначеної структури, можливості проведення коригування під час роботи над проєктом. Структура проєкту складається з мети і актуальності проєкту, методів пошуку інформації та презентації. Інформаційні проєкти можуть бути також частиною структури дослідницьких проєктів.

Результат практично орієнтованого проєкту учасники визначають першочергово, оскільки він орієнтований на соціальні або освітні інтереси учасників (документи, брошури, програми гуртків, навчальні макети, словники, проєкт шкільного подвір'я). Проєкт вимагає визначення послідовності діяльності його учасників та функцій кожного з них. Важливими є ефективна організація роботи учасників у вигляді обговорень та презентація отриманих результатів і можливих засобів їх впровадження у практику.

Белєвцева Т. визначила такі загальні вимоги до проєкту: проєкт виконується учнем самостійно, але тему проєкту може запропонувати вчитель; проєкт повинен відповідати рівню знань, вмінь та навичок учня; робота над проєктом повинна мати дослідницький характер; учень самостійно формулює постановку проблеми та аналізує шляхи її вирішення; проєкт повинен бути педагогічно значущим, тобто учні в процесі його виконання отримують нові знання або засвоюють вже отримані, формують або закріплюють необхідні вміння та

навички; проєкт повинен бути попередньо спланованим, виконаним учнями самостійно при консультуванні вчителя, але в той же час передбачати коригування і зміни в разі потреби; проєкт презентується в межах класу, декількох класів, школи задля підвищення мотивації учнів, участі інших в реалізації проєкту, усвідомлення учнями суспільної та особистої значущості проєкта [3].

Найбільш доцільним метод проєктів є на уроках трудового навчання, адже саме на них учні отримують найбільше практичних умінь та навичок. Найчастіше для цього використовуються практично орієнтовані проєкти (виготовлення виробу, реконструювання предмету, надання послуг, тощо) та інформаційні (створення інструкцій до обладнання, навчальних стендів тощо). Загалом, практично орієнтовані проєкти з трудового навчання мають на меті не тільки сформувати практичні знання та уміння і систематизувати знання учнів, а й формувати винахідливість та підприємливість. В учнів формується і закріплюється звичка до аналізу споживчих, екологічних, економічних і технологічних ситуацій, вміння оцінювати власні ідеї, орієнтуючись на реальні потреби, матеріальні можливості та вміння, вибирати найбільш доцільний технологічний, економічний спосіб виготовлення об'єкта проєктування (виробу), який відповідав би вимогам дизайну.

Таким чином, практично орієнтовані проєкти з трудового навчання мають особливу структуру:

I етап – організаційно-підготовчий (визначення та обґрунтування теми, визначення вимог до проєкту, аналіз ринку, проведення міні маркетингового дослідження);

II етап – конструкторський (аналіз зразків-аналогів, генерування ідеї, виконання ескізу або кресленника);

III етап – технологічний (вибір конструкційних матеріалів, розробка раціонального процесу (вибір та аргументування технології), виконання технологічних операцій);

IV етап – завершальний (визначення вартості виробу, самоаналіз, презентація) [4].

Для практично орієнтованих проєктів, виконуваних на уроках трудового навчання, висуваються такі вимоги:

1. Технологічна: проєкт має бути доступним для виконання в умовах конкретної шкільної майстерні.

2. Технічна: учень складає перелік вимог до фізичних характеристик виробу (розмір, вага, густина, міцність, гнучкість, тощо).

3. Екологічна: конструкційні матеріали, з яких виготовляється проєкт або частини проєкту мають бути екологічно чистими та безпечними для людини та довкілля.

4. Економічна: вартість виконаного виробу має бути аргументованою та відповідати запиту ринку.

5. Естетична: виконаний виріб повинен бути охайно виконаним із дотриманням технологічних операцій, бути естетично привабливим.

6. Функціональна: учень має визначити, яку функцію (або функції) виконує виріб (зберігання, підтримання, освітлення, декор, інструмент, тощо) [4].

Формувати винахідливість учнів можна за допомогою методу фантазування, методу комбінування, методу фокальних об'єктів, методу біоніки, системи теорії розв'язання винахідницьких задач (мозковий штурм, метод синектики, метод проблемності, метод акваріуму, метод великого кола). За допомогою цих методів кожен учень зможе винайти щось унікальне, надати новий сенс уже існуючому, або удосконалити його [2].

Отже, метод проєктів це модель організації освітнього процесу учнів, який орієнтується на творчу самореалізацію учнів, розвиток їх фізичних та інтелектуальних можливостей, творчих здібностей і вольових якостей в процесі створення товарів або послуг під контролем вчителя, що мають практичну значимість та новизну. Метод проєктів також може бути застосований в інклюзивній освіті, оскільки має різноманітні форми та засоби, які учні з особливими освітніми потребами можуть успішно використовувати для задоволення своїх навчальних інтересів та потреб, а також вчить долати труднощі, працювати над собою, стає поштовхом для нового пошуку.

Список літератури

1. Варзацька Л. Організація проектної діяльності учня . *Дивослово*. 2004. №11. С. 10-18.

2. Бербец В.В., Дубова Н.В., Коберник О.М. та ін. Методика організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках обслуговуючих видів праці. Навч. метод. посібник. Київ, 2003. 92 с.

3. Белєвцева Т. Застосування методу проєктів при формуванні пізнавальної активності учнів . *Відкритий урок*. 2004. №5-6. С.24-25

4. Пискун О.М. Методика трудового навчання. Проектна технологія навчання: Навчально-методичний посібник до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Середня освіта. Трудове навчання та технології». Чернігів, 2017. 88 с.

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ В ПОЛІТЕХНІЧНІЙ ОСВІТІ

Букатова Оксана Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Сучасний етап розвитку суспільства, соціально-еколого-економічні катаклізми нашого життя, а також швидкий перехід до ринкових відносин змінили вимоги до виховання підростаючого покоління. У зв'язку з цим перед освітньою системою постають завдання виховання людини, готової жити у ХХІ столітті, здатної до оволодіння різними видами майстерності, самовдосконалення, самооновлення, самореалізації [1, с. 2].

Закон відповідності освіти рівню розвитку продуктивних сил говорить про те, що система освіти повинна забезпечити адекватність освітнього потенціалу трудових ресурсів техніці, технології, методів управління виробництвом, які сьогодні розвиваються дуже швидко. Однак освітньо-кваліфікаційний потенціал суспільства не відповідає його вимогам, що негативно позначається на якості трудових ресурсів, рівні знань, деформує структуру кадрів, все це призвело до того, що мільйони людей працюють не за фахом або формально працюють за фахом, але не справляються зі своїми обов'язками [1, с.3].

Стратегія сучасної педагогічної освіти спрямована на реалізацію принципів політехнізму в цілісному педагогічному процесі.

Аналізуючи проблему розвитку сфери освіти в середньостроковій перспективі група експертів прийшла до висновку, що «сучасна економіка вимагає від освіти ... стимулювання в учнів креативності, активного застосування отриманих знань, подолання підходів до навчання, орієнтованих на наслідування, копіювання і слухняність» [7, с. 147].

Можна констатувати, що основні тенденції суспільного розвитку вказують на те, що праця сьогодні набуває творчий характер, а тенденції розвитку школи характеризуються посиленням діяльнісної спрямованості освітнього процесу, формуванням у учнів компетенцій, що дозволяють бачити, виявляти і вирішувати проблеми в професійній і соціальній діяльності.

Наукове забезпечення політехнічної освіти повинно мати міжпредметний характер.

У змісті базового компонента загальної середньої освіти поряд з основами природничих і суспільно-наукових знань повинен бути представлений і технологічний аспект, пов'язаний з синтезом штучних об'єктів, з технологічним освоєнням світу, а не його науковим, художнім пізнанням. Технологія в даному випадку розуміється в найширшому значенні слова як спосіб використання наукових знань як засіб перетворювальної діяльності людини.

В сучасних умовах технологічне освоєння дійсності здійснюється, перш за все, в рамках системи «наука – виробництво», тобто в процесі науково-виробничої діяльності. Загальна ж технологічна культура, яка визначається як

сукупність способів такої діяльності, є сьогодні основою трудової культури людини. У зв'язку з цим поняття культури, технології, діяльності, способів діяльності є ключовими в сучасній концепції політехнічної освіти [7, с. 142].

Засвоєння загальних способів діяльності передбачає активну, творчу участь школярів в безпосередньому моделюванні і здійсненні етапів науково-виробничого циклу, трансформації знань у працю, включаючи: висування ідеї, пошук і засвоєння необхідних прикладних знань як засобів реалізації результатів фундаментальних наук, знаходження способів їх застосування, проведення необхідних досліджень, участь у розробках зразків, технологічної підготовки, організації виробничої роботи та ін. Безпосередньо виробничий процес є при цьому завершальним етапом, результатом усіх видів діяльності. При такому підході об'єктом засвоєння є не тільки способи перетворення матеріалів, енергії, а й, перш за все, способи отримання, застосування, трансформації наукових знань, інформації у процесі створення того чи іншого продукту. Перераховані види діяльності учнів доцільно розглядати в якості ланок цілісної системи "вчення - праця" як педагогічної моделі системи "наука - виробництво" [5, с. 32].

У масовій практиці праця школярів відбувається переважно в рамках традиційної форми виробничого процесу, при цьому вони беруть участь, в основному, тільки в його завершальних, виконавських ланках, рідко включаються у процеси конструкторської, технологічної, організаційної підготовки виробництва. В результаті діяльність учнів багато в чому заснована на емпіричних знаннях, слабо пов'язана з використанням наукових досягнень, що сковує розвиток ініціативності, самостійності, творчих потенцій школярів, перешкоджає справжньому з'єднанню навчання з працею. Існуючі в школі і у позашкільних установах різні види роботи, що відображають ланки науково-виробничого циклу (факультативи та гуртки науково-прикладного характеру, форми технічної творчості, шкільного виробництва, тощо) необхідно спробувати об'єднати в цілісну систему "навчання - праця" (на рівні школи, району або міста в залежності від конкретних умов, можливостей), тобто встановити між ними органічну "співпрацю", що відбиває структуру системи "наука - виробництво" при широкій варіативності, гнучкості форм реалізації взаємозв'язків між базовим компонентом загальної середньої освіти та конкретними видами трудової діяльності, врахування інтересів, схильностей учнів, обраних ними профілів навчання [6, с.11].

До основних цілей та завдань політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл належать такі: набути уявлення про технологічні аспекти сучасної картини світу в контексті сукупності науково-фундаментальних ідей, принципів, понять про техносфери, способи отримання і перетворення різноманітних матеріалів, різних видів енергії, інформації, соціально-технічне проектування навколишнього середовища, розвиток технологічного системного способу мислення учнівської молоді, орієнтованого на синтез різних знань, інтегративний та багатofакторний, міждисциплінарний підхід до осмислення і вирішення проблем, виховання технологічної культури, здатності критичного мислення та сприйняття, всебічне оцінювання реалізованих проєктів, створених продуктів праці з відповідно до їхніх соціальних, еколого-естетичних,

економічних та інших характеристик, розвиток та впровадження творчо-ініціативного підходу до вирішення практичних проблем. Керуючись аналізом тенденцій щодо розвитку систем сучасної освіти розвинених зарубіжних країн, можна стверджувати про актуальність формулювання таких завдань [2, с.4].

Такі знання, поряд з традиційними предметами, прикладними розділами природничих і суспільних наук, слід розглядати в якості джерел змісту політехнічної освіти учнів.

Системний характер забезпечення сучасної виробничої діяльності вимагає розвитку комплексного стилю мислення, орієнтованого на цілісне сприйняття об'єктів з урахуванням усіх боків їх функціонування (соціальних, екологічних, економічних, технологічних та ін.), на пошук взаємозв'язків різних знань і підходів. Основу такого способу мислення складають фундаментальні ідеї, принципи, основні уявлення, погляди на науково-виробничу діяльність часткою і її результати - світ штучних об'єктів або техносферу. Все це і повинно входити до інваріанту, базового компоненту змісту політехнічної освіти. З іншого боку, оволодіння школярами загальними способами науково-виробничої діяльності на прикладі конкретних, за вибором учнів, видів праці становить варіативний компонент змісту навчання [2, с.5].

Однак слід підкреслити, що учні молодших класів не в змозі ще розуміти і вирішувати всі виникаючі проблеми, тому зміст освіти тут має бути орієнтований переважно на структурну організацію технічних об'єктів (принципи дії, пристрій і т.ін.). Зміст навчання школярів старших класів необхідно чітко систематизувати. Підставою такої систематизації є цілісність науково-виробничого циклу в його трьох аспектах: як системи "наука - виробництво" (фундаментальні, прикладні дослідження, розробки, технічна підготовка виробництва, сам виробничий процес), як системи виробничого процесу (техніка, технологія, предмет, продукт, суб'єкт праці), як системи опису компонентів виробничого процесу - взаємозв'язку його функціональних, процесних, структурних властивостей. При цьому повинні бути виділені різні рівні вмісту: його загальна для всіх, інваріантна частина і варіативні складові, пов'язані з окремими видами, напрямками трудової діяльності.

Практична реалізація даної концепції вимагає істотного посилення трудового і технологічного початку в загальноосвітніх предметах. Базисний компонент їх змісту має сприяти формуванню в учнів уявлень про сучасну технологічну сторону наукової картини світу, у варіативній частині (в тому числі сформованого за рахунок резервного часу в шкільному компоненті навчального плану) необхідно забезпечити активне, творче ознайомлення школярів з прикладними питаннями досліджуваних фундаментальних наук (природно, з урахуванням інтересів дітей, профілів навчання в школі), їх участь у пошуку способів практичної реалізації наукових знань, моделюванні різних варіантів їх застосування та ін. У той же час можлива реалізація підходу, заснованого на логіці практики з виходом на відповідні розділи необхідних предметів. Такий варіант може бути прийнятним для учнів, які визначили профіль свого навчання і націлені на практичну підготовку (а не на академічну освіту) [2, с.7].

Необхідно розробити принципово нову стратегію втілення проміжних (між базовим компонентом загальної середньої освіти та безпосередньо трудовою діяльністю школярів) ланок системи "навчання - праця", що забезпечують включення учнів у моделювання етапів розробки і підготовки виробництва. Вони можуть бути практично реалізовані у формі курсів за вибором (з VIII класу), в змісті профільного навчання (з X класу), у вигляді групових занять або індивідуальної роботи у виділений в шкільному компоненті навчального плану резервний час і, нарешті, в самому процесі трудового навчання.

Програми в цих ланках повинні бути гнучкими, відкритими, побудованими на діяльнісній, проблемній основі з урахуванням вимог до розвитку політехнічних якостей особистості, форм мислення, способів їх формування. Необхідно реалізувати відповідну спрямованість навчальних посібників, здійснити логіку їх побудови у вигляді процесу рішення науково-виробничих проблем, орієнтацію на самостійну, творчу участь школярів у проектуванні, конструюванні виробів, розробку технології їх виробництва, пошук необхідної інформації, на постійне використання активних методів включення учнів у різні ситуації (наприклад у ділових іграх).

В якості одного з можливих варіантів доцільно розробити самостійний узагальнюючий політехнічний предмет (для старших класів, за вибором). Його логіка, структура, зміст повинні бути пов'язані з відповідними ланками науково-виробничого процесу. Інваріантна частина предмета становитиме зміст програми навчання, спеціальна ж частина - широко варіюватися в залежності від конкретних видів діяльності, форм організації праці, інтересів і схильностей школярів.

Необхідно також забезпечити активну взаємодію учнів з навколишнім виробничим і соціальним середовищем. Це передбачає тісну взаємодію навчальних закладів, науково-дослідних, виробничих та інших установ, справжню інтеграцію освіти, науки і виробництва. Реальними формами такої інтеграції можуть служити навчально-науково-виробничі об'єднання, технічні ліцеї і коледжі.

Важлива наявність сучасної навчально-матеріальної бази. Виходячи з нинішніх непростих економічних умов, можливе використання обладнання, побудованого на основі модульного принципу, компоненти якого мають поліфункціональний характер.

У навчальному процесі доцільно ширше застосовувати роботу учнів з моделями, конструкторами, що демонструють принципи сучасної техніки. Однак при цьому не повинно допускатися порушень природних відносин, зв'язків між функцією і матеріалом, формою і змістом модельованих пристроїв [4, с.71].

У зв'язку з цим, потрібно істотно підвищити рівень підготовки педагогів в області сучасної техніки, творчої науково-технічної, технологічної діяльності. Вони повинні орієнтуватися у способах здійснення різних етапів науково-виробничої праці, володіти сучасними методами технічної творчості. Тому доцільно більше залучати до викладацької діяльності працівників НДІ, технічних вузів, КБ, підприємств та ін.

Реалізація проблемного навчання в контексті політехнічної освіти немислима без розвитку наукових досліджень в області політехнізації сучасної школи. Вони повинні мати комплексний, міждисциплінарний характер і здійснюватися на різних взаємопов'язаних рівнях: фундаментальні, прикладні дослідження і науково-педагогічні розробки.

Пріоритетними напрямками в даний час повинні стати загальні теоретико-методологічні роботи, виявлення та обґрунтування інваріантного компонента змісту навчання, розробка і експериментальна перевірка різних способів реалізації інваріантної та варіативної компонентів політехнічної освіти в контексті проблемного навчання в умовах середньої загальноосвітньої школи.

Список літератури

1. Савченко О.Я. Основні напрями реформування шкільної освіти // Шлях освіти. - 1998. - №1. - С.2-4.
2. Сидоренко В. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми / В. Сидоренко, О. Калігаєва // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – № 2. – С. 4-7.
3. Терентьева Н. О. Развитие политехнической освіти у высших педагогических учебных заведениях Украины (XX столетия) [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Терентьева Наталья Александровна ; Черкасский национальный ун-т им. Богдана Хмельницкого. – Черкаси, 2007. – 245 с.
4. Терентьева Н. О. Политехническая освіта у высших педагогических учебных заведениях Украины: теория і практика. Черкаси, 2012. – 294 с.
5. Фіцула Л.М. Педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія». 2000 р. – 544 с.
6. Шиманович І. О. Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання в Україні (друга половина XX ст.) [Текст] : монографія / Шиманович І. О. – Херсон : Херсон. акад. неперерв. освіти, 2012. – 231 с.
7. Янцур М.С. Теорія трудового навчання: навч. посіб. для студ. напряму підготовки «Технологічна освіта» / М.С. Янцур. – Рівне: РДГУ, 2010. – С. 142-150.

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ГОТОВНОСТІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА

Гончар Людмила

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий
співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем
виховання НАПН України

На сьогодні актуальним є перехід від розгляду сім'ї як об'єкта педагогічного впливу до розуміння її як суб'єктом саморозвитку і саморегуляції. Це передбачає підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічної і психотерапевтичної діяльності. Однак, дослідники однастайні в тому, що у сучасній взаємодії ініціатором практичної взаємодії з сім'єю має виконувати саме школа, оскільки педагоги мають кваліфікаційну підготовку стосовно виховання дітей.

Сучасні дослідники трактують взаємодію сім'ї і школи як: 1) інтеракцію, аспект спілкування, що виявляється в організації людьми (соціальними інститутами) взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети, регулювання внутрішньої організації, узгодження видів діяльності окремих її учасників; 2) «інтегративний чинник, за допомогою якого здійснюється поєднання частин (індивідів) у певний тип цілісності (соціальну групу)» [1, с. 75]; 3) спільні скоординовані дії педагогів, учнів та батьків, спрямовані на виховання дитини як суб'єкта власного життя, спроможного робити усвідомлений життєвий вибір [2, 20–21]; 4) інтегровану соціально-педагогічну систему, що об'єднує взаємодіючі між собою структури чи процеси, які становлять єдине ціле і виконують спільну функцію, є відкритими для будь-яких зовнішніх впливів, різноманітних чинників і обумовлюють спрямування практичної діяльності [3, с. 2]; 5) один із головних принципів організації освіти, що впливає із спільності інтересів держави і народу, єдності виховних цілей та ідеалів кожної сім'ї і суспільства загалом. [4, с. 51]; 6) спеціально організований педагогічний процес, базований на взаємоузгоджених, взаємоспрямованих діях його учасників задля досягнення спільної мети. [5, с. 43]. Ці визначення не протирічать один з одним, а, навпаки, взаємодоповнюють сутнісні характеристики взаємодії.

Успішність взаємодії школи і сім'ї, на думку дослідників (В. Вершинін, Т. Виноградова, Т. Кравченко, О. Коберник), зумовлюється, насамперед, певними чинниками впливу на батьків, а саме: роллю, яку покладає на батьків школа. Найбільш оптимальною є та, що ґрунтується на дієвому співробітництві, узгодженні виховних дій, які продукуються стосовно виховання і розвитку дитини кожним із цих соціальних інститутів. Лише за цих умов підвищується не лише батьківський потенціал, а й збільшується сукупний ресурс сім'ї і школи як взаємодіючих партнерів; центрацією на дитині, її становленні й особистісному

розвитку. Оскільки сім'я і школа – два простори, в яких відбувається життєдіяльність зростаючої особистості, кожний із них характеризується своїм змістом, метою виховання, методами їх досягнення [6, с. 176]; запровадженням системи педагогічних ідей, які є ключовими та актуальними для навчального закладу, що передбачає надання взаємодії багатоаспектного характеру через такі завдання, як: спонукання колективу навчального закладу до самовдосконалення з врахуванням думки батьків про якість освітнього процесу; піклування педагогами школи про авторитет навчально-виховного закладу в мікрорайоні; формування критичного мислення колективу в ставленні до освітнього процесу, прагнення до його оновлення, вдосконалення [4, с. 51]; підвищенням інтересу батьків до навчального процесу, орієнтації на оцінювання роботи вчителя і школи загалом з огляду на ефективність інтелектуального розвитку своєї дитини, зростання усвідомлення батьками власних дидактичних можливостей. Це зумовлює виведення сім'ї з традиційно незручної для неї позиції «вічно винного невинного підмайстра вчителя» на більш привабливий і продуктивний рівень – рівень встановлення відносин між професіоналами, які взаємно поважають один одного, хоча, безумовно, перебувають «у різних вагових категоріях»; переходом від звичних, традиційних форм спілкування з батьками до експерименту, пошуку нового, підвищували ефективність управління цією важливою ділянкою роботи загальноосвітнього навчального закладу [6, 176].

У нашому дослідженні партнерська взаємодія сім'ї і школи виконує функцію координатора спільної діяльності батьків і педагогів з формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства. Завдяки цьому відбувалося взаємне стимулювання, здійснювався взаємний контроль та взаємодопомога, які були спрямовані на розв'язання спільного завдання. Це забезпечує більшу ефективність, аніж індивідуальні дії кожного з цих соціальних інститутів.

Для оптимізації взаємодії сім'ї і школи з формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства нами було розроблено технологію залучення батьків і вчителів до цієї взаємодії на засадах партнерства. Вона охоплювала такі етапи: діагностичний, цільовий, організаційний, діяльнісно-коригуючий, рефлексивний. Діагностичний етап мав на меті проведення педагогічної діагностики, яку проводили в рамках констатувального етапу дослідження. На цільовому етапі здійснювалась розробка стратегії подальшої роботи, визначалась мета і завдання партнерської співпраці школи і сім'ї з питань формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства. Такою метою постала: синхронізація виховних впливів і зусиль сім'ї і школи у плані оптимізації цього виховного феномену. Організаційний етап передбачав організацію роботи педагогів (класних керівників, шкільних психологів, соціальних педагогів) з батьками на основі партнерської взаємодії. Класний керівник як основний організатор взаємодії попередньо планував залучення батьків до спільної діяльності з формування в старшокласників готовності до відповідального батьківства на основі довіри, відкритості, дотримання етичних норм спілкування. Наступний, діяльнісно-коригуючий

етап забезпечував активізацію участі батьків у виховній діяльності школи, запровадженні педагогічної просвіти батьків, зорієнтованої на підвищення батьківської компетентності з означеної проблеми, надання психолого-педагогічної допомоги батькам в усвідомленні їх ролі, відповідальності у вихованні старшокласників, побудові довірливих взаємин з дітьми. У процесі запровадження програми підвищення батьківської компетентності здійснювалось коригування виявлених у процесі констатації недоліків сімейного виховання, обиралися найбільш доцільні форми й методи роботи з батьками. Рефлексивний етап передбачав усвідомлення батьками тих важливих моментів, про які вони дізналися у процесі роботи за розробленою нами експериментальною програмою, прийняття їх як власного надбання. Це давало їм змогу оволодівати прийомами ефективної комунікації, розвивати вміння керувати власною діяльністю, збагачувати особистий виховний досвід завдяки сприйняттю позитивного досвіду інших батьків.

Отже, поняття «партнерство» характеризує певну форму взаємодії між суб'єктами діяльності, в основу якої покладаються діалог, рівні права, узгодженість і добровільність участі в спільній діяльності, взаємна зацікавленість сторін.

Список літератури

1. Корнєв М. Н. Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко. – Київ : АТ Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.
2. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, модель : навч. практико зорієнтований посіб. / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. – Харків : Вид-во Точка, 2007. – 192 с.
3. Назаренко Л. М. Сутність та особливості моделі родинно-шкільного виховного простору / Л. М. Назаренко // Виховна робота в школі. – 2005. – №3. – С. 2-13.
4. Виноградова Т. Взаємодія батьків і педагогів – необхідна умова для виховання нового покоління / Т. Виноградова // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2003. – № 2. – С. 51-52.
5. Гуцуляк Л. Взаємодія сім'ї і школи як чинник оптимізації формування та розвитку особистості / Л. Гуцуляк // Гуманітарний вісник Григорія Сковороди. Педагогіка. Психологія. Філософія. – 2014. – Вип.33. – С. 39-48.
6. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. В. Кравченко. – Київ : Фенікс, 2009. – 416 с.

ПРОВЕДЕНИЕ МЕРОПРИЯТИЙ ПО СПОРТИВНОМУ ОРИЕНТИРОВАНИЮ В СОВРЕМЕННОЙ ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ

Губернаторова Татьяна Олеговна

магистрант, ГАОУ ВО Московский городской педагогический университет

Красильников Арсентий Александрович

к.п.н., доцент, ГАОУ ВО Московский городской педагогический университет

Под внеурочной деятельностью в рамках реализации ФГОС НОО следует понимать образовательную деятельность, осуществляемую в формах, отличных от классно-урочной, и направленную на достижение планируемых результатов освоения основной образовательной программы начального общего образования.

Необходимость организации внеурочной деятельности младших школьников позволила нам сформулировать проблему исследования, которая заключается в необходимости определения социализирующего потенциала внеурочной деятельности обучающихся в условиях освоения ФГОС и разработки технологии организации ее в процессе социализации обучающихся.

Спортивное ориентирование одно из наиболее эффективных средств укрепления здоровья и повышения уровня физической подготовленности, так как оно оказывает благоприятное воздействие на сердечнососудистую систему и другие органы человека [2, стр.9].

Спортивное ориентирование – это вид спорта, включающий и развлекательную деятельность, и физическую нагрузку, и решение умственных задач. Ориентированием занимаются люди всех возрастов, имеющих разные способности и интересы. В ориентировании органично сочетаются физические и умственные начала. Цель достигается тем, что такое однообразное упражнение как бег, выполняется в непринужденной мыслительно-игровой обстановке, когда по ходу дела решаются разнообразные задачи - сличение карты с местностью, правильная отметка на К.П, поддержание необходимой скорости и другое [1, стр.11-13].

Сегодня тема нашего исследования является актуальной, так как спортивное ориентирование является универсальным средством развития двигательной активности и двигательных способностей обучающихся младшего школьного возраста, и возможно его использования в внеурочной деятельности в общеобразовательной организации.

Цель исследования: определить влияние занятий внеурочной деятельностью по спортивному ориентированию физическую подготовленность обучающихся 3-4 классов

Задача: Определить эффективность программы внеурочной деятельности по спортивному ориентированию для обучающихся 3-4 класса.

Результаты исследования и их обсуждение. Внеурочная деятельность по спортивно - оздоровительному направлению способствует усилению оздоровительного эффекта, достигаемого в ходе активного использования обучающимися освоенных знаний, способов и физических упражнений в физкультурно-оздоровительных мероприятиях, режиме дня, самостоятельных занятиях физическими упражнениями.

За первый год обучения по программе внеурочной деятельности «Спортивное ориентирование» произошли положительные изменения в результатах тестирования общей физической подготовки.

Таблица 1 - Сравнительный анализ результатов тестирования общей физической подготовленности обучающихся МОУ СОШ № 34 Раменского района МО за период педагогического эксперимента представлен в таблице 1 (n=25)

№	Контрольное упражнение	Результат				W, %	t
		Сентябрь 2017 г.	Май 2018 г.	Сентябрь 2018 г.	Март 2019 г.		
1.	Прыжок в длину с места, см	134,90±11,58	142,60±10,28	144,80±9,31	148,30±11,26	9,9	1,02
2.	Челночный бег 3х10 м, с	10,13±0,28	9,33±0,36	9,13±0,39	8,89±0,31	12,2	2,97
3.	Подтягивание на низкой перекладине (девочки n=12), кол-во раз	5,51±1,47	6,21±1,17	6,91±1,07	7,61±1,07	79	2,50
4.	Подтягивание на высокой перекладине (мальчики, n=13), кол-во раз	0,88±1,1	1,03±1,25	1,33±1,05	2,01±1,05	128	0,74
5.	Бросок набивного мяча, см	6,28±2,28	6,88±2,45	7,26±2,75	9,21±3,01	46	0,78
6.	Бег 1500 м, с	7,85±1,1	6,95±0,89	6,25±0,77	6,05±0,44	28	2,03
7.	Бег 30м, с	6,68± 0,26	6,33± 0,21	6,03± 0,27	5,89± 0,27	11	2,4
8.	Наклон из положения сидя, см	8,00±0,89	10,12±1,89	11,12±1,39	13,02±1,09	62,75	3,57

Полученные значения t-критерия Стьюдента по результатам тестирования общей физической подготовленности обучающихся, больше критического значение = 2.042, при уровне значимости $q = 0,05$ в таких контрольных упражнениях, как «Челночный бег 3х10 м», «Подтягивание на низкой перекладине», Бег 1500 м, «Бег 30м», «Наклон из положения сидя» что позволяет сделать вывод, что различия статистически значимы ($p < 0,05$) и прирост результатов достигнут за счет эффективного использования средств обучения в программе внеурочной деятельности. Полученные данные говорят об эффективности использования программы внеурочной деятельности по спортивному ориентированию.

Таблица 2 - Сравнительный анализ результатов тестирования технических навыков ориентирования обучающихся МОУ СОШ № 34 Раменского района МО за период педагогического эксперимента (2018-2019 гг)

№	Контрольное упражнение	Время выполнения/Результат						W, %	t
		Май 2018 г.		Сентябрь 2018 г.		Март 2019 г			
		с	баллы	с	баллы	с	баллы		
1.	«Перенос 10 КП на время»	115,2±11,26	3,4±0,37	105±2,06	4,0±0,26	90,1±2,06	4,1 ± 0,21	21	2,20
2.	«Дистанция по нитке» (маркированная трасса)	25,1±5,96	3,3±0,21	23,05±3,16	3,8±0,38	22,4±3,27	3,9 ± 0,28	13	0,40
3.	«Определение расстояний»	46,5±6,11	4,1±1,18	37,2±5,11	3,5±1,16	21,4±5,91	3,7±1,18	53,9	3,5

По итогам педагогического эксперимента, технические навыки ориентирования у обучающихся МОУ СОШ № 34 Раменского района МО улучшились по сравнению с показателями в конце 2018-2019 учебного года (таблица 2):

- средний показатель времени выполнения задания «Перенос 10 КП на время» улучшился на 25,1 сек. Оценка за выполнение задания увеличилась на 0,7 балла. Ошибки допустили только 3 юных спортсмена, повторяющихся ошибок не обнаружено.

- время пробега «Дистанция по нитке» (маркированная трасса) в среднем по группе составило – 22,4 минуты (на 3,4 минуты лучше, чем результат по итогам 1-го года обучения), а средняя оценка качества возросла на 0,8 балла. Изменился и тип ошибок юных спортсменов, они почти все стали в пределах отклонения от 2 до 6 мм, что свидетельствует о достаточно высоком уровне чтения карты. Юные ориентировщики чётко представляют, в какой точке на карте находится КП. Таким образом, в экспериментальной группе в техническом элементе «Чтение карты», в исходном тестировании «грубые» ошибки были обнаружены у 20% испытуемых, «незначительные» у 80%, из них практически без ошибочно выполнили контрольные задания 30%. После завершения эксперимента количество «незначительных» ошибок уменьшилось в среднем по группе на 20%, а «грубые» исчезли вообще. Необходимо отметить, что после эксперимента 40% испытуемых выполнили контрольные задания без ошибок.

- средний показатель погрешности в контрольном упражнении «Определение расстояний» измерений уменьшился на 17,1мм. Общая оценка улучшилась на 0,5 балла. Больше половины юных спортсменов (60%) показали результаты, приближенные к идеальным - ошибки в пределах до 30 мм. Количество незначительных ошибок увеличилось с 30 до 40% - это объясняется тем, что грубые ошибки перешли в незначительные, тем самым они исчезли.

Сравнивая показатели тестирования технических навыков ориентирования обучающихся по итогам второго года обучения было выявлено, что результаты выполнения контрольных испытаний улучшились. И полученные значения t-критерия Стьюдента, больше критического значение $= 2.042$, при уровне значимости $q = 0,05$ в контрольных упражнениях «Перенос 10 КП на время» и «Определение расстояний», что позволяет сделать вывод, что различия статистически значимы ($p < 0,05$) и прирост результатов достигнут за счет эффективного использования средств обучения в программе внеурочной деятельности.

На основании полученных данных, можно сделать вывод, под воздействием занятий спортивным ориентированием значительно развиваются объем и переключение внимания, наглядно-образная память [3, стр.39].

Литература:

1. SHramko L.Yu., Krasilnikov A.A. Podcasting as an innovative approach to teaching students using the example of medical education // В сборнике: II INTERNATIONAL SCIENCE CONFERENCE ON SCIENCE AND PRACTICAL TECHNOLOGIES. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 349-353.
2. Красильников А.А. Новые технологии обучения в образовательном процессе по физической культуре // В сборнике: ADVANCING IN RESEARCH AND EDUCATION. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference. 2020. С. 348-353.
3. Лубышев Е.А., Красильников А.А., Закиров Ф.Х. Ценностные ориентации в области физической культуры и проблемы их формирования в молодежной среде // В сборнике: Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения сборник статей по материалам X научно-практической конференции с международным участием. 2020. С. 288-294.
4. Николаева Н.И., Лубышев Е.А., Красильников А.А. Соответствие должностей и видов деятельности в профессиональном стандарте «Тренер» квалификационным требованиям отрасли «Физическая культура и спорт» // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2020. № 6. С. 70-73.
5. Красильников А.А., Лубышев Е.А., Валиев Р.Р. Программные продукты и сервисы в работе учителя физической культуры // В сборнике: Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения сборник статей по материалам X научно-практической конференции с международным участием. 2020. С. 259-267.
6. Красильников А.А., Лубышев Е.А. Ключевые преобразования образовательной среды в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 382-389.

7. Красильников А.А., Лубышев Е.А., Измененная образовательная среда в контексте внедрения цифровых технологий в образовании // В сборнике: Study of modern problems of civilization. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. 2020. С. 307-312.
8. Zakirov F. H., Krasilnikov A. A., Pushkina V. N., Gernet I. N., Andruschenko L. B., Yamaletdinova G. A. The role of damages and epigenetic modifications of dna in alzheimer's disease // Indo American Journal of Pharmaceutical Sciences. 2019. – Т. 6. – №5 – С. 9700-9703.
9. Лубышев Е.А., Красильников А.А., Лубышева Г.С. Спортивные сооружения как движущий фактор развития массовой физической культуры в обществе // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 425-432.
10. Красильников А.А. Применение информационных технологий в преподавании физической культуры // В книге: Trends in the development of modern scientific thought. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference. 2020. С. 470-475.
11. Лубышев Е.А., Красильников А.А. Занятия карате киокушинкай в системе дополнительного образования студентов экономического ВУЗа // В сборнике: Шаг в науку. сборник статей по материалам III научно-практической конференции института естествознания и спортивных технологий. 2019. С. 79-81.
12. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Использование технологии подкастинга как инновационного метода обучения в физической культуре // В сборнике: ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СПОРТЕ И ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ Материалы IX Всероссийской научно-практической конференции. Институт естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета Коллектив авторов. 2019. С. 112-116.
13. Закиров Ф.Х., Красильников А.А., Лубышев Е.А., Чубанова Г.Р. Перспективы использования биомаркеров остеопороза в диагностике и лечении // Хирургическая практика. 2019. № 1 (37). С. 45-47.
14. Лубышев Е.А., Красильников А.А. Индивидуализация современных образовательных технологий в преподавании теории физической культуры // В сборнике: Трансформация подходов к физическому воспитанию в образовательных организациях Материалы Межрегиональной научно-практической конференции института естествознания и спортивных технологий. 2019. С. 77-82.
15. Zakirov F.Kh., Krasilnikov A.A. Age-related differences in decision-making process in the context of healthy aging // В сборнике: BIO Web of Conferences. 2020. С. 01022.
16. Красильников А. А., Лубышев Е. А., Закиров Ф. Х. Информационные технологии в методологии преподавания физической культуры // Материалы III научно-практической конференции (I всероссийской) института

естествознания и спортивных технологий. 2019: сборник научных статей – Москва, 2019. Москва: МГПУ – С. 66-70

17. Федорова Е.Ю., Красильников А.А. Медико-социальные особенности пациентов со стенокардией и сахарным диабетом 2 типа // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 255-264.
18. Красильников А.А. Возможности применения цифровых ресурсов в образовательном процессе системы высшего образования // В сборнике: Академические исследования в области междисциплинарных инноваций. 2020. С. 278-283.
19. Битейкин М.М., Красильников А.А. Дистанционное обучение по предмету «физическая культура» как способ мотивации обучающихся к самостоятельной двигательной активности // В сборнике: Шаг в науку. сборник статей по материалам IV научно-практической конференции молодых ученых. 2020. С. 103-110.
20. Пушкина В.Н., Закиров Ф.Х., Красильников А.А., Гернет И.Н. Возможности применения новых технологий в преподавании физической культуры // В сборнике: ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СПОРТЕ И ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ. Материалы IX Всероссийской научно-практической конференции. Институт естествознания и спортивных технологий Московского городского педагогического университета Коллектив авторов. 2019. С. 160-162.
21. Закиров Ф. Х., Красильников А. А., Лубышев Е.А. Фитнес-трекеры на уроках физической культуры: примеры и перспективы // Московский экономический журнал. – 2020. – №4 – С. 63.
22. Красильников А. А., Закиров Ф. Х. Подкастинг как инновационная методика обучения студентов на примере медицинского образования // Педагогический журнал. – 2018. – Т. 8. – №5А. – С. 553-558.

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З АБІТУРІЄНТАМИ

Заря Лариса Олександрівна,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фортепіано
Харківська гуманітарно – педагогічна академія

Карташова Лариса Володимирівна

викладач-методист кафедри
вокально-хорової підготовки вчителя
Харківська гуманітарно – педагогічна академія

Башевська Марина Леонідівна

викладач-методист кафедри
вокально-хорової підготовки вчителя
Харківська гуманітарно – педагогічна академія

Україна, як держава, постійно піклується про забезпечення високої якості професійної освіти, світової конкурентної спроможності майбутніх фахівців. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») визначила пріоритетні складові стратегії освітнього процесу. Це – «формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності всебічного розвитку людини [1, с. 7].

У наш складний час, змін однієї соціальної формації другою, час, коли соціальні пріоритети змінюються, а вплив масової інформації часом не найкращим чином діє на несталий світогляд підлітків, треба обумовити потребу посилення педагогічного впливу на шкільну молодь, постійне удосконалення оновлення методів їх виховання.

Педагогічгі навчальні заклади мають бути беззаперечно цікавлени в тому, щоб до них приходила молодь, яка має сталий інтерес до педагогічної професії.

Загально відомо, що багато абітурієнтів, які вступають до закладів музично педагогічної освіти, не мають достатньо повного уявлення про обрану ними професію. Лише деякі з них приходять в навчальний заклад зі сформованим інтересом до педагогічної діяльності. У більшості таких абітурієнтів інтерес до педагогічної праці виникає в роки навчання.

Багаторічні спостереження свідчать, що такі абітурієнти найбільш успішно опановують педагогічну професію. Треба зазначити, що майбутнім учителям музичного мистецтва у загальному освітньому навчальному закладі «повинні бути притаманні такі професійно-особистісні якості, які визначають формування емоційно-вольового і пізнавального аспекту їх особистості. Водночас професійно значущі якості особистості, мають бути пов'язані с таким психічними процесами як увага, пам'ять, уявлення, мислення, емоції, вольові процеси. [2, с. 199].

У першу чергу інформаційна робота з профорієнтація абітурієнтів, бажаючих придбати професію вчителя музичного мистецтва в школі, повинна бути особливо широко розгорнута, так як про цю професію часто майбутні абітурієнти мають не доволі ясне уявлення. По-друге, профорієнтація, у зв'язку малим інтересом підлітків до професії вчителя музичного мистецтва, повинна бути активною.

Добрі результати дають прямі контакти досвідчених викладачів, які займаються профорієнтацією з учнями в закладах загальної середньої освіти, музичних шкіл та ліцеїв у вигляді зустрічей, концертів, творчих колективних контактів, бесід, лекцій тощо. При цьому школам та ліцеям повинно надаватися і наочна профорієнтація у вигляді об'яв про умови вступу в навчальний заклад, проспекти і листівки з інформацією про майбутню професію.

Треба відзначити, що навіть при широко розгорнутій інформаційній роботі багато хто вступає в навчальний заклад, не маючи достатньої професійної орієнтації. У таких випадках ці недоліки необхідно виправляти на місці, під час прийому документів для вступу та в перший час після їх зарахування до навчального закладу. З метою проведення подальшої профорієнтаційної роботи дуже корисно провести бесіду на тему: «Як ти уявляєш собі майбутню професію?»

Вчитель музичного мистецтва за покликанням – це мрія кожного музично-педагогічного навчального закладу, але серед великою кількістю абітурієнтів не часто зустрінеш такого, який у майбутньому зможе відповідати високим критеріям учителя.

До професійного відбору на музично-педагогічне відділення педагогічних навчальних закладів важливо урахувати такі обставини:

- педагогічна професія – одна з найбільш масових професій, що стримає можливості орієнтуватися лише на абітурієнтів з чітко виявленими педагогічними здібностями;
- педагогічна направленість у випускників закладів загальної середньої освіти ще недостатньо сформована;
- частина абітурієнтів поступає на музично-педагогічне відділення з різних мотивів, які не завжди співпадають з їх дійсними інтересами, що потребує методиці їх навчання не тільки прямих, але деяких особливих тактичних методів;
- нині частина абітурієнтів педагогічних закладів має або не повну музичну освіту, або зовсім її не має.

Спеціальна комісія, яка приймає вступні іспити на музичні відділення педагогічних навчальних закладів складається з висококваліфікованих викладачів, котрі визначають не тільки якість знань майбутнього спеціаліста, але і його професійну направленість та індивідуальні схильності, необхідні для майбутнього вчителя музичного мистецтва. При прийомі абітурієнтів без музичної освіти комісія має урахувати не тільки об'єктивні музичні здібності абітурієнтів, але і зацікавленість в майбутній професії педагога – музиканта.

Профорієнтаційна робота з абітурієнтами повинна продовжуватись і на перших етапах їх навчання. З цією метою на перших заняттях музичних дисциплін треба розповісти їм про специфіку роботи вчителя музичного

мистецтва у майбутньому, про її радощі та труднощі, про випускників, які успішно працюють в цій галузі, про їх успіхи і досягнення. З цією метою дуже корисно провести зустріч студентів першого курсу з випускниками, які успішно працюють учителями, які змогли би поділитися з починаючими здобувачами освіти своїм педагогічним досвідом, своїми успіхами в роботі.

У такій профорієнтаційній роботі дуже важливо використовувати принципи особистісної орієнтованої педагогіки, це, насамперед, «формування у суб'єкта здібності й бажання усвідомлювати себе як особистість, культивування у вихованні поваги до цінностей іншої людини, а також культивування у вихованні досвіду свободи приймати особисті рішення» [4, с. 138].

Отже, професійна орієнтація – це сукупність соціальних, економічних, технологічних та психофізичних відомостей про професію, шляхи до її надбання. Така інформація є дуже важлива і першорядним елементом системи професійної орієнтації молоді. Особливо важливе значення така професійна орієнтація набуває в час складних соціальних, економічних та психофізичних у нашій державі. Ці фактори набувають особливо важливе значення для абітурієнтів, які вступають до закладів музично-педагогічної освіти. Профорієнтація в цьому випадку повинна мати певну специфіку і бути діючою і активною.

Список літератури

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : затверджено постановою Кабінетом да 1993 року Міністрів України від 9 листопада № 896 [електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/Lans/show/896-93-%DO%BP/>

2. Танько Т.П. Формування особистісно значущих якостей майбутнього вчителя музики /теоретичні питання культури, освіти та виховання, зб. наук. праць Київського національного лінгвістичного університету / Т.П. Танько/ – Київ, 2008. – 199 с.

3. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех Кн. 2. – Київ: Либідь, 2003. – 280 с.

РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Кириченко Олена Віталіївна

Старший викладач
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Атаманюк Світлана Іванівна

Кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Фізичне виховання - органічна частина загального виховання і тому характеризується всіма загальними ознаками, що притаманні педагогічному процесу, який спрямований на вирішення певних конкретних завдань. Головним напрямком фізичного виховання є формування здорової, розумово підготовленої, соціально-активної, морально стійкої, фізично вдосконаленої і підготовленої до майбутньої професії людини. Великі розумові і статистичні навантаження в школі, відсутність додаткової рухової активності, малорухомий спосіб життя, нераціональне харчування, приводять до того, що в більшості школярів погіршується зір, діяльність серцево - судинної і дихальної системи, порушується обмін речовин, зменшується опірність організму до різних захворювань, що приводить до погіршення стану їхнього здоров'я.

У сучасних умовах важливим завданням родини і школи в роботі зміцнення здоров'я дітей є прищеплювання учням стійкого інтересу до занять фізичними вправами в школі і дома. У зв'язку з цим необхідно використовувати усі форми фізичного виховання в школі, а також самостійні заняття фізичними вправами вдома з метою підвищення рухової активності, зміцнення здоров'я, поліпшення фізичної підготовленості школярів.

У процесі фізичного виховання школярів вирішуються різноманітні питання: виховуються морально – вольові якості особистості; виробляється необхідність в повсякденних заняттях фізичними вправами; формуються життєвоважливі рухові дії та вміння виконувати їх в різноманітних умовах; розвиваються рухові якості. Але через недостачу часу, який по плану відводиться на фізичне виховання, вирішити ці питання тільки зусиллями школи неможливо. Організовані форми фізичного виховання, передбачені шкільним планом, складають в середньому 32% добової необхідності підлітка, а спонтанні побутові рухи -18% - 20%. Тому використання різних форм фізичного виховання в режимі дня, в позакласний та вільний час може заповнити недостачу рухової активності підлітків.

Результативність фізичного виховання школярів може бути ефективним лише при умові систематичних самостійних занять фізкультурою: виконання

ранкової гімнастики, заняття бігом, плаванням. Формування гармонійної особистості школярів можливе за умови активного способу життя, що пропонує сучасна система фізичної освіти.

Особистість - це сукупність різних рис та вад характеру, що роблять людину унікальною, несхожою на всіх інших. Вона містить у собі не тільки духовні властивості, але й фізичні, розумові, емоційні і соціальні, а також відбиває властивості, уроджені або обумовлені навколишнім середовищем.

Фізичний розвиток безпосередньо впливає на самооцінку і погляди дитини. Фізичні здібності і вродлива зовнішність є запорукою успіху підростаючої дитини в складному світі. Розумовий розвиток відіграє головну роль у розвитку інтересів, поглядів і інтелектуальних здібностей дитини.

Емоційний розвиток є також невід'ємною частиною, оскільки любов батьків або її відсутність на довгий час залишає відбиток на особистості дитини. Підростаюча дитина піддається також зовнішньому емоційному впливу. Гнів, біль, смуток, радість, сум, сміх, лемент, шепіт тощо - усе це створює навколишню атмосферу і визначає поведінку дитини.

Велике значення має й соціальний розвиток, і перш за все розвиток здатності до спілкування, що є надзвичайно важливим не лише для дитини, а й для дорослої людини. І, нарешті, слід пам'ятати про те, що у дітей є певні духовні потреби про які, на жаль, батьки дуже часто забувають або на які не звертають уваги.

Мета виховання реалізується за допомогою змісту загальної освіти та змісту виховання у взаємодії. Зміст загальної освіти як сукупність знань, умінь і навичок які необхідні для кожної дорослої людини визначає завдання фізичного виховання, які зумовлені об'єктивною необхідністю сучасного розвитку.

У процесі розвитку людини великого значення набувають біологічні та соціальні фактори як основні передумови виховання фізичних якостей підростаючого покоління. Основною концепцією взаємозв'язку розвитку особистості з вихованням та навчанням виступає теорія Л.Виготського, П.Блонського, С.Костюка [4; с.12-18] згідно з якою розвиток дитини з самого початку визначається вихованням та навчанням.

Основною умовою розвитку особистості виступає діяльність, основи якої розроблені в наукових дослідженнях А.Леонтьєва, С.Рубінштейна, А.Запорожця, Д.Ельконіна та ін [1; с.64] .

На підставі цього можемо зробити узагальнення, що виховання фізичних якостей школярів повинно проходити у зв'язку з освітою, коли в процесі навчання особистість по справжньому освічується, тобто розкриває в собі розумові, моральні та фізичні якості. З огляду на це зазначаємо, що у шкільній програмі з фізичної культури для учнів 5-12 класів [3, с. 3-5] виховання фізичних якостей виступає першочерговою задачею уроків фізичної культури. Такі глобальні завдання, які окреслюються шкільною програмою з фізичної культури для учнів основної та старшої школи, можуть бути успішно реалізовані

за умови формування в учнів індивідуальних ціннісних орієнтацій на заняття фізичними вправами, зміцнення здоров'я, задоволення соціально значимих і особистісно орієнтованих потреб.

Цілком зрозуміло, що фізичне виховання спрямовано на оптимізацію фізичного розвитку людини, а також на вдосконалення фізичних якостей у єдності з вихованням духовних та моральних якостей, підготовкою кожного члена суспільства до плідної діяльності у різних сферах.

З огляду на це відмічаємо велике значення всебічного виховання фізичних якостей для школярів. Це як базовий шар на якому проходить цілеспрямована рухова діяльність у різних сферах життєдіяльності, проходить вдосконалення тілобудови, гармонійний та пропорційний розвиток м'язової маси всіх частин тіла, сприяння вихованню правильної постави та забезпечення тілесної краси.

Завдання фізичного виховання зумовлені об'єктивною необхідністю сучасного розвитку суспільства в забезпеченні оптимальної рухової активності людини і, як наслідок, досягнення певних фізичних кондицій необхідних для виконання важливих соціальних та професійних функцій. Першочерговим завданням уроків фізичної культури виступає виховання фізичних якостей школярів.

Виховання фізичних якостей проходить на підставі загально педагогічних та специфічних принципів. При визначенні принципів виховання фізичних якостей домінуючим є вплив фізичних навантажень на фізичний стан організму.

Національна доктрина розвитку освіти передбачає, що фізичне виховання як невід'ємна складова освіти, має забезпечити можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності.

Першою потребою, яка спонукає людину до руху, є біологічна потреба, зв'язана з розвитком рухового апарата в певному віці. Вона з'являється в ранньому дитинстві і поступово згасає, починаючи з підліткового періоду розвитку. Однак, біологічна потреба рухатись живе в людині протягом усього життя і повинна постійно задовольнятись. Надзвичайної шкоди дорослі завдають розвитку дитини (свідомо чи несвідомо), якщо обмежують її рухову активність.

Педіатри давно звернули увагу на те, що повноцінний розвиток психіки дитини потребує рухів. Вони формують не тільки рухові навички, а й психіку, свідому і цілеспрямовану діяльність особистості. В наші дні вже з'ясовано, що від рівня розвитку рухової функції значною мірою залежать найважливіші етапи вікового дозрівання організму. Реалізуючи біологічну потребу в руховій діяльності, необхідно враховувати інтереси і бажання учнів щодо використання засобів, забезпечувати їх належний руховий режим (8-12 годин упродовж тижня).

Другою є потреба у всебічному гармонійному розвитку особистості. Дана потреба пов'язана зі здоров'ям. Заняття фізичними вправами сприяють поліпшенню фізичного і духовного здоров'я. За даними ВООЗ здоров'я людини на 50% залежить від активного способу життя. Зрозуміло, що повноцінно прожити життя і бути корисним для суспільства, за всіх інших рівних умов, більше шансів у здорової людини.

Ще в глибоку давнину лікарі і філософи відзначали необхідність фізичного навантаження для здоров'я людини. Підкреслювалось, що немає таких ліків, які можуть замінити рух, у той час як рухова активність здатна замінити багато ліків. Арістотель вважав найзгубнішою для здоров'я людини бездіяльність, а Авіценна вказував, що якщо займатись фізичними вправами, то непотрібно приймати ліки. Платон говорив: "Гімнастика є цілющою частиною медицини". Він радить дозволяти дитині вільно рухатись, якнайліпше годувати її, якнайбільше тримати на чистому повітрі, давати багато спати і ніколи не доводити до перевтоми. При цьому необхідно використовувати рухливі ігри і спорт, бо в них багато рухів, живий інтерес та веселість, які позитивно впливають на дітей.

Отже, мета системи фізичного виховання може бути визначена як задоволення певних потреб суспільства та окремих його громадян, пов'язаних з біологічним і духовним розвитком, здоров'ям та високопродуктивною працею і захистом від несприятливих природних та соціальних факторів.

Список літератури:

1. Кліщевська Я.А. Диференційований підхід до розвитку творчих здібностей на уроках фізичної культури з урахуванням вікових та статевих особливостей дітей / Матеріали з досвіду педагогічної діяльності// Наук-метод. жур. - Х.:Основа, 2006.- №10. С.20-27.
2. Балак О.М. Формування здорового способу життя шляхом застосування самостійних занять фізичними вправами // Матеріали з досвіду педагогічної діяльності, представлені на другий тур Всеукраїнського конкурсу "Вчитель року – 2005". Наук-метод. жур. - Х.: Основа, 2007. №10. С.21-29.
3. Войнар Ю. Профессионализм в сфере физической культуры и его формирование в современных условиях. - Санкт-Петербург, 2002. - 200 с.
4. Ведмеденко Б.Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури. — К.: Либідь, 1993. — 114 с.
5. Гаркавенко А.Д. Розвиток творчих здібностей учнів засобами фізичного виховання // Матеріали з досвіду педагогічної діяльності, представлені на другий тур Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року -2000». Наук-метод. жур. - Х.: Основа, 2008. №11. С.21-29.
6. Гончарук Михайло. Особливості формування здорового способу життя молоді засобами фізичного виховання. / Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збірник наукових праць. — Луцьк, 2005. — С. 27-29.

7. Глазирін І.Д. Основи диференційованого фізичного виховання. - Черкаси: Відлуння Плюс, 2003. - 352 с.
8. Дерчук В.К. “Марафон – гра” як засіб формування активного дозвілля і здорового способу життя учнів /Правові основи фізичної культури в Україні. 2007. №5 С. 17-27.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кравчук Галина Теодорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Університет банківської справи, м. Львів

Кудринська Ганна Іванівна

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Шевчук Тетяна Віталіївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової та міжнародної економіки
Університет банківської справи, м. Львів

Значимою ознакою сьогодення є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розповсюдження Інтернету. Ці процеси торкаються різних аспектів людської діяльності, змінюють характер соціально-економічних взаємодій, відкривають нові можливості для реалізації потреб та інтересів кожного. Вища освіта не може залишатися поза цими процесами. Освітній простір зазнає суттєвих змін, набуває нових рис та розширює своє функціональне призначення.

Сучасні освітні тенденції вимагають великої гнучкості та динамічності в організації навчального процесу. Розвиток економіки створює потребу в професійних кадрах нових спеціальностей. Класичні спеціальності потребують модернізації процесу навчання в умовах стрімкого розвитку науки та техніки.

Практично всі країни світу проводять різні за змістом і масштабами реформи національних систем вищої освіти. Кінцевою метою багатьох педагогічних інновацій є сприяння переходу від традиційної системи передавання знань до системи формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Адже сьогодні навчатися та набувати нових умінь, навичок та компетенцій можна не лише у традиційному навчальному форматі в аудиторіях (формальна освіта), а щораз більше за їх межами. Важливі знання та навички здобуваються у віртуальному просторі завдяки Інтернету та мобільним пристроям (як індивідуально, так і спільно з іншими) шляхом організованого, але неформального навчання. У глобалізованому світі, де технології дають змогу здобувати знання різними способами, зокрема, через відкриті освітні ресурси і на відстані, інформальне навчання набуває все більшої ваги та значимості.

Запровадження карантину суттєво вплинуло на заклади освіти, змусивши пристосовуватись до нових умов надання освітніх послуг. У цій ситуації інформаційно-комунікаційні технології прийшли на допомогу, забезпечивши перехід на дистанційну форму навчання. Простежується зростання популярності онлайн-курсів, які й надалі відіграватимуть ключову роль у навчанні майбутніх поколінь. На думку В. Бакірова, вищу освіту очікує домінування дистанційної та онлайн-форми навчання. Це, своєю чергою, зумовлює радикальну зміну методик, дидактичних та психологічних моделей викладання, розвиток цифрової педагогіки [1].

Інтелектуалізація сучасних інформаційно-освітніх ресурсів на сьогоднішній час є одним із найбільш перспективних напрямків спільного дослідження педагогів, психологів і фахівців у сфері інформаційних освітніх технологій. Учені зосереджують свою увагу на різних аспектах розвитку інтелектуальних освітніх систем: розширення можливостей пристроїв і технологій, веб-платформ, веб-онтологій, освітніх Інтернет-ресурсів, педагогічних програмних засобів, форм організації освітнього процесу тощо.

За останнє десятиліття створено безліч інтелектуальних інформаційних систем, програмних платформ, навчальних веб-додатків та електронних засобів навчального призначення, на доцільності та перспективності впровадження яких наголошує І. Роберт. Зокрема, йдеться про інтелектуальні навчальні системи, навчальні бази даних (знань), системи віртуальної реальності та мультимедіа [2].

Розглядаючи вплив інтелектуальних інформаційних систем на подальший розвиток системи вищої освіти, П. Лукша та Д. Песков прогнозують, що [3]:

- навчання стане високостратифікованим і детермінованим можливостями доступу (в т. ч. вартістю цього доступу) до унікальних носіїв компетенцій;
- масові знання та навички передаватимуться, першочергово, за рахунок автоматизованих рішень (у ближній перспективі – змішане навчання, в далекій – автоматизовані системи-наставники);
- традиційне очне навчання матиме «преміальний» характер і, здебільшого, організовуватиметься у форматі коротких інтенсивних сесій (зміст цього навчання зосереджуватиметься не на передачі загальнодоступної інформації та відпрацюванні рутинних вправ, а на формуванні складних надпредметних компетенцій, пов'язаних із творчим мисленням).

Водночас, доцільно акцентувати на основному завданні освіти – трансляванні знань. Цей процес і є центром нашої особливої уваги. Особливого значення набуває технологія штучного інтелекту (ШІ) подання знань. Відкривши для себе комп'ютерні технології, працюючи над проблемою штучного інтелекту філософськи і технічно, людство намагається «перекласти» частину відповідальності за власну освіту на комп'ютерні системи. Завдання полягає у тому, щоб хоча б частково підтримати та забезпечити освітній процес системами ШІ, що «розуміються» на деяких аспектах освіти людини. Одним із таких аспектів і є власне передача знань, оптимальної навчальної інформації, що висвітлює навчальний предмет.

У процесі навчання для досягнення максимально можливого результату в зоні потенційного розвитку студента, викладач використовує спеціальні знання трьох основних типів: знання про предмет навчання, знання про методи навчання і знання про студента. У традиційних автоматизованих системах навчання фрагменти цих знань жорстко вбудовані в текст окремих частин навчального предмету відповідно до обраної методики навчання. Натомість в інтелектуальних системах навчання необхідні знання виділені і представлені за допомогою різних методів і технологій штучного інтелекту. Використовуючи ці знання, інтелектуальна система навчання здатна, в залежності від психофізіологічних та інтелектуальних можливостей студента, обирати найбільш ефективні методи, темп і способи подання навчального матеріалу, регулювати його зміст, обсяг і складність, тобто індивідуалізувати процес навчання, підвищити його якість.

Аналітичний звіт «Вища освіта», підготовлений групою експертів міжнародного фонду New media consortium і асоціацією розробників інформаційних технологій в освіті Educause, висвітлює загальні перспективи розвитку освітніх навчальних систем [4]. Так, до короткострокових перспектив (1-2 роки) автори звіту зараховують зміцнення позицій змішаного навчання та перепланування навчального простору (перетворення просторів навчальних закладів у місця для індивідуального навчання, де зручно працювати зі своїми мобільними пристроями). Середньостроковими перспективами (3-5 років) названі орієнтація на відкриті освітні ресурси та зміна ролі оцінювання успішності (зміщення акцентів із підсумкових оцінок на проміжні результати, що є важливішим для планування стратегії навчання). У довгостроковій перспективі (5 років і більше) дослідники вбачають розширення співпраці між вузами та трансформацію культури інновацій (перманентне вдосконалення технологій навчання з метою підвищення конкурентоспроможності фахівця).

Інтерактивні середовища вивчення (ICV) сповідують спосіб навчання, головним ініціатором в якому є студент, який вчиться за допомогою методу дослідження. За допомогою спроектованих у ICV об'єктивних властивостей світу, студенти мають змогу вивчати його, досліджуючи ці властивості і відношення.

Таким чином, ICV намагаються представити студенту частину світу, що є в полі його педагогічних інтересів, надавши йому відповідний інструментарій для зміни параметрів і спостереження. При цьому майже не використовується дидактичний вплив на навчання. Дослідницький процес, його інтенсивність, спрямування довіряється самому суб'єкту навчання – студенту. Водночас, під впливом нових технологій, застосованих для освіти: зміщуються акценти в процесі опанування знань:

- конструювання, а не інструктування (студенти ефективніше вчать, конструюючи свої знання самостійно, а не під контролем інструкторів);
- студентський контроль, а не контроль наставницький (студент має переважне право контролювати своє навчання, наставник виступає в ролі помічника);

– індивідуалізація визначається студентом, а не викладачем (наставник не має виключного суверенного права повністю контролювати те, як проходить індивідуалізація навчання для потреб студента);

– мультиреакція, зворотній зв'язок системи генерується на основі взаємодії студента з середовищем вивчання, а не наставником (інформація та поведінка системи формуються, у більшій мірі, як відповідь на вибори та дії студента, аніж як розповіді, що генеруються наставником).

Таким чином, у сучасному суспільстві проблематика формування перспективних напрямків у розвитку освіти містить невичерпаний потенціал, проте єдиної позиції з цього питання немає. Сьогодні навчальний процес в українських закладах вищої освіти здебільшого залишається на стадії переходу до інновацій, а перевага надається традиційним методикам викладання. Освітня система нового покоління робить виклик традиційним формам і методам навчання. Як наслідок, актуалізується потреба в створенні систем навчання нового покоління, характерними рисами яких є орієнтація на індивідуальні особливості здобувача освіти, гнучкість та відкритість до модифікацій.

Список літератури:

1. В.Бакіров. У постковідні часи вища освіта втрачає свої переваги. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3154752-ludina-merezeva-i-zakritta-majbutnogo-sociologi-pro-svit-pisla-pandemii.html>.

2. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования : монография. Москва : ИИО РАО, 2010. 140 с.

3. Доклад о глобальной повестке образования URL: <https://fly-uni.org/stati/budushhee-obrazovaniya-globalnaya-povestka>.

4. Волошинов С. А., Осадчий В. В., Осадча К. П. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2018.06.04.04>.

ФОРТЕПІАННИЙ ЦИКЛ М. ВЕРИКІВСЬКОГО «ВОЛИНСЬКІ АКВАРЕЛІ» ЯК СКЛАДОВА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Легкун Оксана Гаврилівна

кандидат мистецтвознавства, доцент
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка

Модернізація мистецької освіти висуває нові вимоги до процесу реформування фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, головним завданням якої є розвиток його професійно-виконавських здібностей на засадах національних музичних традицій, формування творчої особистості з інноваційним типом мислення, спроможної до успішного саморозвитку та самореалізації.

Рівень професійної компетентності майбутніх учителів у класі основного інструменту визначається можливістю самостійного розучування й інтерпретації музичних творів, словесного тлумачення музичних образів, реалізації цих умінь на практиці, тобто поєднанням виконавського та просвітницько-виховного аспектів. У навчальних програмах із основного музичного інструменту здобувачам вищої освіти рекомендовано різноманітний за жанрами та стилями репертуар, у якому провідне місце займають твори українських композиторів.

Сучасну українську музичну культуру неможливо уявити без вагомого доробку уродженця Кременця Михайла Вериківського – композитора, педагога, диригента, музично-громадського діяча. Живучи у складний та суперечливий час, він спрямовував усю свою багатогранну діяльність на розбудову української національної культури. Напевно, немає такої галузі в українській музиці, до якої б він не звертався.

Майбутні учителі музичного мистецтва Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка знайомляться із життям та творчістю М. Вериківського у кімнаті-музеї, яка у 2016 році була відкрита у навчальному закладі під час святкування 120-річчя від дня народження композитора.

Зокрема, здобувачі вивчають кременецький період життя митця та його творчий доробок, який пов'язаний із волинською тематикою. Навчаючись у Кременецькому комерційному училищі, М. Вериківський робить свої перші композиторські спроби. Це «Сім романсів на слова російських та зарубіжних поетів» (загублені), фортепіанні п'єси (зокрема, «Елегія»), «Марш учнів Кременецького училища» для оркестру народних інструментів, кантата на слова В. Самійленка «Умер поет».

У 1934 р. вийшла збірка М. Вериківського «26 волинських народних пісень» для голосу й фортепіано. До 150-річчя від дня народження кременчанина, геніального польського поета Юліуша Словацького композитор пише три

романси на його слова: «В альбом Софії Бобровій (Нехай мене Зося...), «Не знав я ліків» та «Якщо ти будеш у моїй країні» (1958).

Перебуваючи під час Другої світової війни в евакуації в Уфі, М. Вериківський подумки звертається до рідного Кременця та пише фортепіанний цикл «Волинські акварелі» – «п'ять програмних п'єс на білих клавішах», об'єднаних однією художньою ідеєю, ангемітоновим звукорядом (пентатонікою) [2, с. 81].

Українська фортепіанна музика ХХ століття представлена яскравими зразками музичного живопису, серед яких увагу композиторів нерідко привертає «акварель». Спільним для циклів «Волинських акварелі» М. Вериківського, «Акварелі» Ф. Надененка, «Акварелі» В. Кирейка, «Гуцульські акварелі» І. Шамо виступило бажання композиторів об'єднати той або інший задум під егідою техніки акварелі.

Розглядаючи типи програмності в українській фортепіанній музиці, О. Фрайт відносить цикл М. Вериківського «Волинські акварелі» до фольклорного типу, як засадничого для програмності «...використання мотиву відомої народної, а ширше – взагалі поширеної в певному середовищі пісні, що завжди несе образно-семантичне значення» [5, с. 12].

Назви усіх п'яти програмних п'єс («Поганське місто Велинь», «Вечір в Авратинських горах», «Комедіанти на контрактовому ярмарку в Дубні. 1774 рік», «На Святязькому озері», «Весняні ігрища біля Дівочого озера перед облогою Батием Кременецької фортеці. 1240 рік» свідчать про глибоке знання історії Волині та Кременеччини. Фортепіанні п'єси М. Вериківського нагадують про древнє місто і городище Велинь, яке було розташоване біля сучасного села Гродек над Бугом, про Авратинські (Кременецькі) гори, про славнозвісні контрактові ярмарки, які проводились у Дубно у палаці Любомирських (саме у 1774 році ярмарки були перенесені зі Львова у Дубно). І сьогодні на Кременеччині передають нащадкам легенду про нескорених дівчат, які не здалися у полон ворогу під час монголо-татарської навали.

Досліджуючи стилістику фортепіанних творів М. Вериківського, які були написані упродовж 20–60-х років ХХ століття, І. Гринчук зазначає, що інтерпретація фортепіанних творів митця вимагає розуміння не тільки особливого композиторського мислення, а й «осмислення широкого культурологічного контексту експериментів і пошуків нової музичної мови, її виразових засобів, зокрема ладо-гармонічних, у контексті плюралізму стилів і стилістик у європейській та українській музиці 1920–1930-х рр., у середині минулого століття загалом» [3, с. 121].

На думку О. Горбач, цикл «Волинські акварелі», завдяки своїй картинності, імпресіоністичному «звукопису», поєднанню архаїчної споглядальності «пейзажних» замальовок з портретною характерністю (третя п'єса), з динамічним дійством (остання п'єса), заслуговує повнішого використання у навчально-виконавському репертуарі [2, с. 83].

Опанування циклу вимагає від виконавця передачі «звукового образу» інтонуючого фортепіано. На думку В. Клима, інтерпретація потребує майстерності темброво-ладової колористичності, багатства артикуляційної та

педальної палітри попри достатню прозорість та аскетичність фактури. Саме прослуховування ладо-гармонічної основи частин циклу, побудови їх лінейних та горизонтальних накладень допоможе піаністу передати забарвлення своєрідної «епічної фактури» [4, с. 183].

«Волинські акварелі» стали «своєрідною «історичною алюзією», проекцією картин і уроків минулого та засвідчують глибоко усвідомлену митцем ідентичність з історією та культурою України, зокрема Волині» [1, с. 45].

Фортепіанний цикл М. Вериківського «Волинські акварелі» завдяки яскравій образності та колоритності, особливій щирості емоційного вислову поглиблює виховний та пізнавальний процес музично-естетичного виховання та залишається актуальним у навчальному й концертному репертуарі майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список літератури

1. Горбач О. Творчість М. Вериківського у контексті ознайомлення з фортепіанною спадщиною українських композиторів у класі основного музичного інструменту : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 лист. 2011 р. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 44–48.

2. Горбач О., Гринчук І. Фортепіанна мініатюра українських композиторів (друга половина XX – початок XXI століть) : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2013. 96 с.

3. Гринчук І., Грищенко Т. Стилїстика фортепіанних творів Михайла Вериківського (20–60-і роки XX століття). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство*. 2016. № 1 (Вип. 34). С. 118–123.

4. Українська радянська фортепіанна музика / В. Л. Клин. К. : Наук. думка, 1980. 314 с.

5. Фрайт О. В. Особливості втілення принципу програмності в українській фортепіанній музиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист.: 17.00.03. Київ, 2000. 20 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лосєва Олена Сергіївна,
викладач-методист кафедри фортепіано

Лосєв Олександр Семенович,
викладач-методист кафедри фортепіано

Погода Олена Василівна,
викладач-методист кафедри фортепіано,
Харківський педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Сучасна вітчизняна вища освіта орієнтує майбутнього фахівця на здобуття максимальної самостійності, яка повинна в подальшому виявлятися як у професійній, так і в особистій сферах. Феномен самостійності вважається добре дослідженим педагогічною, історико-педагогічною, філософською, психологічною науками, водночас, фактично кожне прийдешнє десятиліття вносить у його змістове наповнення суттєві корективи. В сучасних умовах реформування освіти в Україні музично-педагогічна освіта відіграє важливу роль у створенні підґрунтя для розвитку музичних здібностей та реалізації творчих потреб майбутніх фахівців.

Проблема вивчення особливостей музично-педагогічної діяльності стає у ряд актуальних питань сьогодення. Визначити особливості та обґрунтувати педагогічні умови художньо-творчої самореалізації учасників освітнього процесу музично-педагогічних спеціальностей – таку мету покладено в основу наукової роботи.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є концептуальні положення музичного виховання К. Орфа, теорії та методики музичного виховання О. Ростовського, О. Рудницької, В. Кушнір, Г. Падалки, наукові дослідження в галузі художнього та музичного виховання Н. Овчаренко, Т. Стратан-Артишкова, В. Черкасов; ідеї дослідників, в роботах яких обґрунтовано специфіку моделі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до інноваційної діяльності К. Завалко, Л. Василенко, професійної майстерності учителів музики (А. Козир), професійного розвитку викладача музичного мистецтва (Н. Сегеда) та інших фахівців.

Науковці стверджують, що у сучасних умовах важливим фактором формування світогляду здобувачів вищої освіти музично-педагогічного напрямку навчання стає середовище, що оточує молоду людину. Отже, слід створити таке педагогічне середовище, в якому викладач здатен зорієнтувати та спрямовувати

активність учасників освітнього процесу в необхідному напрямку, зокрема, на художньо-творчу самореалізацію у процесі підготовки до музично-педагогічної діяльності [1].

Фахова підготовка майбутнього вчителя музики нині є багатою палітрою освітнього процесу, що включає: безпосередньо музичну, вокальну, інструментальну, диригентсько-хорову, музично-теоретичну, музично-історичну підготовку, психолого-педагогічну, музично-педагогічну, методичну підготовку та підготовку з циклу суміжних мистецькознавчих дисциплін. У цьому процесі за принципом реінтеграції в студентів формуються наукова, педагогічна, методична, художня й виконавська кваліфікації [2, с.81-82].

Система найбільш раціональних способів досягнення високого рівня фахової підготовки та художньо-творчої самореалізації здобувачів вищої освіти в умовах сучасного музично-педагогічного навчання побудована на дотриманні таких педагогічних засад: забезпечення гуманно-демократичного стилю взаємин у системі «викладач-студент» на основі особистісно-орієнтованого підходу; стимулювання потреби художньо-творчої самореалізації у різних видах музично-виконавської діяльності; забезпечення випереджаючої ролі навчання у розвитку музичних здібностей та творчого потенціалу майбутніх фахівців; набуття умінь та формування навичок, необхідних для художньо-творчої самореалізації здобувачів вищої освіти у процесі підготовки до музично-педагогічної діяльності на основі традицій фахової музичної освіти та фортепіанного виконавства.

Організуючи навчання здобувачів вищої освіти в умовах інтеграції різних видів музичної діяльності, слід наголосити, що під впливом оточення формується уявлення про себе, зміст якого визначатиме їхню поведінку, успіхи, можливості і бажання самовираження [3]. Усвідомлюючи власні потреби і цілі, учасники освітнього процесу реалізують свій творчий потенціал лише тоді, коли розпочнуть працювати над собою під впливом внутрішніх спонукань.

Виховуючи любов до музики, розвиваючи музично-виконавські навички гри на фортепіано, викладач навчає здобувачів освіти вільно користуватись засобами музичної виразності, допомагає виробити творчий підхід до аналізу та оцінки творів, прищеплює справжній музичний смак, розвиває вміння та навички самопрезентації та самореалізації своїх художньо-творчих можливостей та музичних здібностей. Знання, засвоєні студентами самостійно, зазвичай є якіснішими, міцнішими, більш глибоко усвідомленими й продуманими, оскільки процес самостійного мислення, самостійної пізнавальної діяльності зміцнює інтелектуальний потенціал майбутнього фахівця [4; 5; 6]. Досвід багаторічної роботи доводить, що в процесі систематичних занять у здобувачів освіти розвивається музичний слух і пам'ять, відчуття ритму та образне мислення, формується емоційне сприймання музики та естетичні погляди й переконання.

Таким чином, визначені педагогічні засади є найсуттєвішими. В них відображені не тільки дидактичні та виховні, а й психологічні та музичні закономірності художньо-творчої самореалізації здобувачів освіти у процесі підготовки до музично-педагогічної діяльності. Дотримання цих умов у

освітньому процесі забезпечує успішний перебіг формування художньо-творчої самореалізації майбутніх фахівців музично-педагогічних спеціальностей.

Список літератури

1. Завалко К. В. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти : [монографія] / К. В. Завалко. – Черкаси : Черкаський ЦНП, 2013. – 520 с.
2. Козир А.В. Педагогічна складова безперервної освіти викладача мистецьких дисциплін/ А.В.Козир, Е.М.Кучменко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – № 1. – С. 80–85.
3. Сегеда Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва : історія, методологія, теорія : [монографія] / А. Н. Сегеда. – Київ : НПУ, 2011. – 273 с.
4. Малихін О.В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09 / Малихін Олександр Володимирович ; Харківський нац. пед. ун-т. – Харків, 2009. –550 с.
5. Євтушенко Н.І. Формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів у процесі навчання гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Євтушенко Наталя Іванівна; Криворізьк. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2010. –275 с.
6. Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія /Олена Миколаївна Отич ; наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 248 с.
7. Кушнір В.А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект : [монографія]Василь Андрійович Кушнір. –Кіровоград : Видавничий центр КДПУ, 2001. –348 с.
8. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навч. посібник]. – Київ : ТОВ. «Інтерпроф», 2002. – 270 с.
9. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2011. – 640с.
10. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва. Монографія. / Т. Б. Стратан-Артишкова. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 448 с.
11. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). –Київ : Освіта України, 2008. –274с.

ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКІВ ДО СТВОРЕННЯ СИСТЕМ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Лунячек Вадим Едуардович,

д.пед. н., проф.,

завідувач кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності

Української інженерно-педагогічної академії

Адреса: м.Харків, вул. Університетська, 16

Поліпшення якості надання освітніх послуг в Україні є нагальною потребою часу. Сьогодні треба визнати той факт, що перманентне реформування системи освіти в країні, хоча й має певну позитивну динаміку, але не надало бажаних результатів, що потребує суттєвого коригування як змістовного наповнення реформ, так і їх організаційного супроводу. У своїх роботах ми не одноразово висвітлювали проблеми української освіти протягом останнього часу [1–2]. Нами була також оприлюднена низка робіт, які були направлені на поліпшення процесів забезпечення якості освіти в Україні [3–5].

Протягом 2015–2021 років кафедрою креативної педагогіки і інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії систематично проводилося підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) шляхом трансферу педагогічних і управлінських технологій. В умовах диверсифікації освітніх послуг з підвищення кваліфікації працівників освіти була доведена ефективність цієї інноваційної форми індивідуального професійного розвитку керівника освіти, що знайшло відображення у відповідних монографічних дослідженнях [6].

Разом із тим проведена рефлексія спонукала нас сформулювати основні проблеми, що виникають в системі освіти в цілому та у керівників ЗЗСО, зокрема, щодо створення під їх керівництвом внутрішніх систем забезпечення якості освіти (ВСЗЯО) у підпорядкованих закладах освіти. Це, насамперед:

1. Відсутність системного бачення об'єкту управління, що не дозволяє чітко виписати всі компоненти ВСЗЯО в ЗЗСО.

2. Складність у побудові ієрархії цілей для підсистем, що входять до ВСЗЯО в ЗЗСО.

3. Відсутність або фрагментарність знань керівників ЗЗСО з теорії освітнього моніторингу.

4. Недостатня обізнаність керівників ЗЗСО з теорією педагогічного оцінювання.

5. Замала кількість сертифікованого інструментарію для проведення вимірювань, що веде до певного волюнтаризму в цьому питанні.

6. Невелика кількість методичних матеріалів за напрямом, що розглядається, та низька якість окремих з них, що веде до заплутування керівників і, як результат, виникненню зворотного ефекту в процесі створення ВСЗЯО в ЗЗСО.

7. Неготовність системи підвищення кваліфікації працівників освіти надати повноцінну освітню послугу щодо поліпшення професійної компетентності керівників ЗЗСО та керівників освіти вищих рівнів у питанні, що розглядається.

8. Відсутність у ЗЗСО спеціально підготовлених кадрів, що спроможні вирішити поставлені завдання.

9. Додаткове навантаження на керівників освіти без відповідного їх мотивування й створення належних організаційно-фінансових умов, що викликає прихований спротив цієї категорії управлінських кадрів.

Зазначене вище спонукало нас, з одного боку, до створення 30-годинних модулів (1 кредит ЄКТС) за темою «Створення внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі освіти» для експрес-підготовки керівників ЗЗСО (основні результати цієї роботи висвітлюються на сторінці кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності у Facebook (<https://www.facebook.com/kafedraKPiV>); з іншого боку, до відкриття нової освітньо-професійної програми «Освітні вимірювання» за спеціальністю «Професійна освіта (Метрологія, стандартизація та сертифікація)».

Сьогодні ми дотримуємося чіткої позиції, що без спеціальної підготовки керівників закладів загальної середньої освіти, практика тиску на них з боку органів управління освітою щодо створення ними внутрішніх систем забезпечення якості освіти, може призвести до зворотного ефекту.

Виходячи з викладеного вище, ми переконані, що без спеціальної підготовки керівників закладів загальної середньої освіти, створення внутрішніх систем забезпечення якості освіти у ЗЗСО може призвести до негативних наслідків.

Література

1. Lunyachek V. Problems of the Education System Development of Ukraine in Times of Crisis / V. Lunyachek // Public policy and administration. – 2011. – №10 (1). – с.67-79.

2. Лунячек В.Е. Чому не ідуть реформи освіти в Україні [Електронний ресурс] / В.Е.Лунячек / Освітній портал. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/819-chomu-ne-jdut-reformi-osviti-v-ukrajini>

3. Лунячек В.Е. Управління якістю освіти: досвід для України / В.Е.Лунячек. – Х.: Гімназія, 2009. – 128 с.

4. Лунячек В.Е. Якість освіти в контексті державної кадрової політики // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. статей: Вип. 16. – Ялта: РВВ КГУ, 2007. – Ч.2. – 248 с., с.177 – 185.

5. Лунячек В.Е. Педагогічний менеджмент / В.Е.Лунячек. – Х. – Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – 512 с.

6. Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності : монографія / В. Е. Лунячек, Н. П. Рубан, А. М. Бровдій та ін.; за заг. ред. В. Е. Лунячека. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2020. – 368 с.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Мельничук Лілія Борисівна,

Канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад.
С. Дем'янука», м. Рівне

Дмитрук Ірина Анатоліївна,

Педагог-організатор, вчитель початкових класів
Микитицька ЗОШ І-ІІ ст. Дубенського району, Рівненської області

Процес реформування освіти в Україні є спробою застосування нових форм роботи в межах традиційної системи. Результативність у роботі досягається шляхом впровадження інноваційних технологій, пошуками відповіді на питання: «Як навчати, як створити сприятливі умови засвоєння нового матеріалу?» [1, с. 82].

За умов особистісно орієнтованого підходу до виховання особистість школяра визначається відповідним рівнем вихованості, навчальної компетентності, комунікативними вміннями, духовними орієнтирами та цінностями, активною громадянською і соціальною позицією. Такий підхід в організації виховної діяльності потребує від учителя введення інноваційних технологій, однією з яких є моделювання інноваційних форм та методів виховання.

Проблема впровадження інноваційних технологій у освітянську практику є однією з важливих на сучасному етапі. Різні аспекти цієї проблеми висвітлюється у працях багатьох дослідників (О. Арламов, І. Бех, В. Загвязинський, В. Журавльов, В. Сластьонін, А. Хуторський та ін.). Значна увага приділяється розробці та впровадженню інноваційних технологій в освітній процес (І. Дичківська, О. Пехота, О. Пометун, І. Підласий, О. Савченко та ін.).

Метою окреслених тез є теоретичне обґрунтування та класифікація інноваційних методів виховання молодших школярів.

Термін «інновація» походить від латинської мови і в перекладі означає оновлення, новина, змінювання – це введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання, в організацію діяльності педагога [2, с. 12].

Поряд з поняттям інновації у вихованні вживається термін «інноваційні виховні технології», спрямовані на розвиток духовних здібностей учнів як вирішальних для розвитку ціннісної системи людини [3].

Мета інноваційного виховання, на відміну від традиційного, спрямована не на засвоєння учнями прийнятих у суспільстві цінностей, норм, відношень та зразків поведінки, а перш за все, на проектування і становлення унікального образу життєдіяльності учня, зацікавленості кожної дитини у виявленні свого

життєвого досвіду, створення для дітей і дорослих ситуацій вибору та успіху, побудові діалогічних форм спілкування [4, с. 54].

Інноваційні методи виховання, як правило, припускають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем, рольові ігри [5].

В сучасній педагогічній науці не існує уніфікованої класифікації інноваційних методів виховання. У цьому зв'язку аналіз науково-педагогічних праць [1-6] та власний педагогічний досвід дав нам змогу класифікувати інноваційні методи виховання на 4 групи: імітаційні, пізнавальні, мотиваційні та регулятивні.

1. Імітаційні (інформаційні) – методи діалогічної взаємодії учасників виховного процесу з метою обміну матеріальними та духовними цінностями [6] («Моє ім'я», «Перше знайомство», «Хвилина мого життя», «Паперові літаки», «Мені подобається...», «Мікрофон» та ін.). Наведемо приклади використання означеної групи методів.

Гра «Я-першокласник»

Вчитель пропонує дітям за допомогою тексту-опори скласти усний твір:

Я (хто?) дівчинка (хлопчик)

Моє ім'я....

Мені у школі подобається (що?)

Мені не подобається у школі

Мій клас (який?)

Мене оточують (які?) ...(хто?)

Мої друзі серед дівчаток

Мої друзі серед хлопчиків....

Питання відіграють роль стимулів для творчого розповідання про себе-першокласника, дають змогу виявити учителю дітей-лідерів, з'ясувати, яким предметам у першому класі діти надають перевагу.

Паперові літаки

На аркуші формату А4 діти занотовують:

1. Що сподобалось на уроці.
2. Що виявилось незрозумілим?

Далі з аркуша моделюють паперові літаки і занурюють у «чарівний мішечок».

Один з учнів виходить до дошки, розгортає кожен літак, зачитує записки учнів, учитель – коментує.

Така форма співпраці дає змогу учителю виявити прогалини, які було допущено під час проведення уроку. Також цінність такої форми виховної роботи полягає у тому, що вона дає змогу кожному учневі відкрито висловити свою думку.

2. Пізнавальні – методи пізнавальної взаємодії (діалогу) учасників з метою отримання нових знань, їх систематизації, творчого вдосконалення професійних вмінь і навичок [6] (творчі вправи виховного спрямування, «Від А до Я», мозковий штурм, рольові та імітаційні ігри, драматизації, вікторини, коло, тематичні брейн-ринги, захист проєкту тощо). Наведемо приклади окремих методів цієї групи.

«Брейн ринг» – інтерактивний метод виховання, спрямований на визначення рівня загальної обізнаності учня в різних галузях науки, розвиток комунікативних навичок, вміння працювати в команді, виховання поваги до опонента.

Вчителі під час проведення такої форми роботи відзначають зацікавленість учнів, їх високу активність. Оскільки брейн-ринг проходить у формі змагання, молодші школярі мають змогу перевірити свої знання, порівняти свої успіхи з іншими, розвивати ініціативу, взаємодопомогу, чесність і справедливість.

Творчі вправи виховного спрямування теж сприяють підвищенню рівнів вихованості молодших школярів.

Наприклад:

– Придумати різні варіанти позитивного закінчення речення, яке виконує кожен учень. Наприклад: «Батьківщина завжди...», «Щоб мій народ був щасливим, потрібно...», «Я прагну бути корисним своїй країні, тому що...» та інші. Учні продовжують речення самостійно.

Аналіз асоціативних рядів дозволяє учням спільними зусиллями сформувати уявлення про місце громадянина в державі.

– Виключення зайвого слова («Україна», «народ», «воля», «припинення», «незалежність»), побудова речення із застосуванням даних слів («Працювати», «Батьківщина», «користь»), підбір синонімів («Вітчизна»).

Виконуючи таку роботу, учні приходять до розуміння того, що не тільки світ створений для нас, але й ми для світу, ми допомагаємо творити світ, починаючи від наших думок і до відчуття належності своєї діяльності до життя своєї держави.

Наступне творче завдання: скласти вірш, пісню про Україну.

3. Мотиваційні – методи діалогічної взаємодії учасників виховного процесу, за допомогою яких кожен визначає власну позицію у ставленні до способів діяльності групи, окремих учасників, вчителя, самого себе [6] («Мої очікування», «Самооцінка», «Лист до самого себе», «Інтерв'ю», обмін думками, «Чарівний стілець», гіпотетичні ситуації морального вибору). Наведемо методику використання окремих методів цієї групи.

Психологізація виховного процесу в школі, обумовлена новою педагогічною позицією у ставленні до особистості школяра як до суб'єкта життєтворчості, вивела педагогічну практику на рівень нових і простих форм групової діяльності, які дозволяють розвивати в школярів інтерес до людини як такої, сприяють формуванню гідності як риси характеру, позитивної «Я-концепції». Одним з таких інноваційних методів є «Чарівний стілець». В ньому поєднується ціннісно-орієнтаційна ігрова діяльність.

На «чарівний стілець» запрошується один з учасників гри: коли він сідає на стілець, висвітлюються і стають очевидними всі його гідності, переваги, чесноти, проте присутні не можуть побачити жодного недоліку, оскільки стілець називається «чарівним».

Вчитель пропонує в тиші замислитись і назвати вголос всі добродіє, які висвітлює стілець. Діти називають якості: «розумний, добрий, ніжний, веселий, сміливий...», або вказували на поведінкову характеристику («він завжди

допомагає», «в нього можна попросити...»). Чарівний стілець, який ніби «підносить учня на п'єдестал», створює ігровий настрій, сприяє формуванню позитивної Я-концепції. «Чарівний стілець» має проводитись систематично, так, щоб через моменти «підвищення» пройшов кожен учень класу.

Демократизація суспільства сприяла поширенню і зміцненню такої форми групової діяльності, як «Захист проекту». В ній учень виявляє себе як індивідуальність, яка здатна не лише оцінювати дійсність, але й проєктувати в ній певні зміни з метою покращення життя. Багато що в цих проєктах йде від мрії, від фантазії. В проєкті- мрії молодший школяр виступає як соціальна особа, яка прагне запропонувати нові вирішення окремих життєвих проблем.

Тематику проєктів обдумують педагоги, батьки, діти: «Наша школа через 50 років», «Ігрова кімната в школі», «Від серця до серця», «Марафон добрих справ» та ін.

Захищають проєкти учні як індивідуально, так і мікрогрупами. Практикується набір ігрових ролей: мрійник-доповідач, критик-опонент, спільник, пропагандист, фінансист тощо.

Досвід впровадження означеної форми роботи дав підстави зазначити, що для того, щоб «проєкт-мрія» став для школярів творчістю і турботою, грою й інтелектуальною працею, доцільно паралельно з широкою рекламою передбачити консультації як до оформлення проєкту, так і щодо його захисту.

Гіпотетичні (уявні) виховні ситуації – це інноваційний метод виховання, який полягає в аналізі вчинків персонажів. Як правило, це вигадані (уявні) ситуації, однак вони можуть зустрічатися в реальному освітньому процесі початкової школи.

За змістом цих ситуацій учні можуть висловити судження щодо міри провини персонажа (винен-не винен), його осуду і покарання значимим дорослим (покарають - не покарають) та оцінки міри провини персонажів.

Наведемо зразок двох сюжетів, спрямованих на перевірку такого аспекту розуміння вчинку, як категорія безкорисності. Вчинки персонажів гіпотетичних сюжетів необхідно оцінити за критерієм «доречність-недоречність соціального схвалення вчинку» (заслуговує - не заслуговує похвали).

Ситуація 1.

Вчителька розповіла дітям про те, що потрібно допомагати людям похилого віку.

Йдучи до школи, Сергійко і Володя помітили, що бабуся не може піднятися сходами. «Давай допоможемо їй», – сказав один із хлопчиків, може, нас Ольга Сергіївна побачить. До речі, он вона йде. Швидше, швидше бери бабусю під руку. Хай вчителька бачить!

– Чи добре вчинили хлопці, що допомогли бабусі?

– Чи заслуговують хлопці на похвалу?

Ситуація 2.

Гуляючи на вулиці, Оленка побачила, як схвильована бабуся розшукує свого маленького внука. Дівчинка швиденько побігла і, розшукавши малюка, привела до бабусі. «Скажи, в якому класі ти вчишся, – запитала бабуся, – я розповім твоїй вчительці». «Ну що ви», – промовила дівчинка і побігла гратися далі.

- Чи добре зробила дівчинка, допомігши відшукати внука?
- Чи заслуговує вона на похвалу?
- Чий вчинок заслуговує на більшу похвалу: Сергійка з Володею (про яких розповідалося раніше) чи Оленки? Чому?

Відповіді дітей оцінюються не лише на основі того, як вирішується етична проблема, але й за характером аргументів, що наводяться, різнобічністю розмірковування.

4. Регулятивні – методи, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників виховання [6] («Виробимо правила», «Рахуймо разом»).

Наведемо приклади використання таких методів у початковій школі.

У кожній школі є належно оформлені правила для учнів, на які вихованці, як правило, не звертають ніякої уваги. З цією метою можна дати учням наступне завдання: підготувати правила поведінки вихованого школяра. Це дає змогу молодшим школярам ставати співавторами проекту нових правил, самим визначати ті норми поведінки, які притаманні вихованому учневі. Крім того, ці правила мають стати спільними для всіх учнів початкових класів. Усе це сприяє активній взаємодії молодших школярів, розвитку комунікативних зв'язків, залучення до колективної діяльності навіть тих учнів, які раніше не цікавилися подібною роботою. У процесі такої роботи учні, пропонуючи включити до правил певний пункт, мають обґрунтувати свою думку. На цій основі відбувається ретельний аналіз багатьох понять, які не завжди адекватно усвідомлюються молодшими школярами. Така робота дає змогу розширити і поглибити понятійний апарат дітей щодо формування таких понять, як «чуйність і доброзичливість», «сумлінне ставлення», «відповідальність» тощо. Розроблені дітьми правила після активного обговорення коригуються вчителем, оформляються як пам'ятка і зберігаються у класі.

Крім правил для учнів, можливе колективне складання правил поведінки: у громадському транспорті; у бібліотеці; у театрі (кінотеатрі, ляльковому театрі) тощо.

Отже, означені методи якнайбільше сприяють формуванню навичок і умінь, виробленню цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії, дозволяють стати педагогові дійсним лідером освітнього процесу в початковій школі. Пошук та впровадження інноваційних методів виховання скеровує виховний процес на створення системного підходу до організації виховної діяльності та відображає сучасний зміст виховання в Україні.

Список літератури:

1. Ілляш С. Д. Педагогічні умови формування пізнавального інтересу до навчання в учнів початкових класів. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. № 6 (89) червень 2012. С. 81-84.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.

3. Баліцька Н. Г., Біда О. А., Волошина Г. В. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: монографія / за заг. ред. Н. С. Побірченко. Київ : Науковий, світ, 2003. 138 с.
4. Підготовка майбутнього майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
5. Шапран О. І. Основні тенденції розвитку інноваційних освітніх процесів у практиці сучасної вищої школи. *Наукові записки*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. Випуск LVIII (58). С. 186-197.
6. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання. *Сільська школа України*. 2004. №16-17 (88-89). 128 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В МУЗИЧНІЙ ШКОЛІ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Омелянович Оксана Валеріївна,
викладач за класом флейти,
завідувач відділу духових інструментів,
Дитяча музична школа №40 міста Києва

Омелянович Віталій Юрійович,
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри медичної психології,
психосоматичної медицини та психотерапії,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Музична освіта традиційно вважається за важливу частину життя дитини, такою, що формує її культуру, ідентичність та майбутні стереотипи поведінки. Так Fang E.R. [1, 2] пов'язує музичну освіту з структуруванням внутрішнього світу учня: «музика може допомогти дитині розвинути комунікативні, соціальні, поведінкові та академічні навички, які необхідні для подальшого успішного функціонування в суспільстві.

Музична освіта також є надзвичайно корисною для реабілітації дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Здібності людей з цими розладами є вкрай варіабільними, що розсіює у соціумі цих людей у спектрі від вкрай високофункціональних, успішних фахівців до глибоких замкнених інвалідів [3]. Користь музичної освіти для дітей з РАС підтверджується ретельними науковими дослідженнями останніх десятиріч [4, 5].

Також слід підкреслити, що діти з РАС крім проблем з навчанням, виявляють порушення формування нормальних соціальних відносин та мають обмеження можливості у спілкуванні з оточуючими [6]. За відсутності на теперішній час адекватних методів психофармакотерапевтичної корекції їх стану, саме музична освіта може допомогти учням, які страждають на РАС, розвинути комунікативні та мовні навички [7].

Наукова література, присвячена вивченню корекції стану дітей, які страждають на РАС, вказує на високу ефективність не тільки музикальної терапії, але й суто музичної освіти. Слід зауважити, що на соціальному рівні участь дітей з РАС у музичних заходах в якості виконавців також приносять користь, призводячи до розширення їх розуміння себе та членів групи, покращуючи спілкування, надаючи нові навички співпраці, переживання та виразу емоцій і думок у соціально бажаних формах. Разом з цим, Fang E. R. вказує на те, що деякі діти з РАС дуже залижать від занять музикою, тоді як інші

тільки використовують її в якості засобу розслабитися та отримати комфортні відчуття [1].

Наукові дослідження Gerrity K.W., Hourigan R.M., & Horton P.W. [8] і Campbell P. [5] також вказують на переваги музичної терапії учнів з обмеженими можливостями, при чому автори підкреслюють необхідність проведення додаткових досліджень, які могли б бути покладені в основу сучасних навчальних програм для інклюзивної освіти учнів з РАС. Flohr, J.W. [9] також стверджує, що музика – це чудовий носій інформації, який може допомогти дітям практикуватися у загальноосвітніх дисциплінах, сприяючи вивченню алфавіту, правопису, цифр, рахування та сприймання кольорів. Як вказує McCarthy W. G. [7], музика сприяє комунікативним навичкам та розвиває мовлення, більш того, коли музика та мова використовуються спільно, вони розширюють знання учнів та сприяють навчанню у спокійній, захоплюючій формі [3].

Campbell D. [10] у своїй роботі підтверджує ефективність музики в процесах саморегуляції в стресових умовах та її позитивний вплив на соціальний розвиток та гармонійне становлення особистості дитини. Також Campbell D. вказує на зниження тривожності та агресивності дітей з РАС, які навчаються музиці, на покращення їх можливостей чути, концентрувати увагу та соціально взаємодіяти.

Великою проблемою у використанні музики в інклюзивній освіті дітей з РАС, безперечно, є відсутність бажання займатися цією роботою вчителів як загальноосвітніх, так і музичних шкіл. Цей страх витікає як із розуміння недостатності відповідного досвіду, так і з особливостей учнів та відсутності адекватної фінансової оплати цієї праці. Як вірно відмічає Kosmerl K.M. [11], музична освіта часто практикується вчителями, які не пройшли спеціалізованої підготовки для роботи з дітьми, що страждають на РАС, мають вкрай суб'єктивні установки щодо педагогічних підходів і очікуваних результатів навчання, а їх реакції на дітей варіювали «від ентузіазму до ворожнечі». Вчителів, які звикли працювати з високомотивованими учнями, часто не можуть або не хочуть формувати більш прості завдання та складати інклюзивні навчальні плани для дітей з РАС [8].

Крім того, деякі вчителі, які вже мають непоганий досвід роботи з учнями, які страждають на РАС, вважають, що для здійснення інклюзивної освіти їм необхідна допомога з боку вчителів спеціалізованих навчальних закладів. Також навчальний процес вимагає розробки індивідуальних навчальних планів інклюзивної освіти для кожного конкретного учня, з урахуванням його особливостей [12], а це, в свою чергу, ще більш додає навантаження на вчителя без конкретних матеріальних стимулів.

Наш особистий досвід вказує на те, що вчителі музичних шкіл, які займалися інклюзивною музичною освітою дітей з РАС та досягли в цьому певних позитивних результатів, як правило мають більш широкий педагогічний світогляд та більш високі досягнення у своїх звичайних учнів.

Ідеальним, безперечно, є використання в інклюзивній музичній освіті командного методу з включенням до роботи таких фахівців, як «помічник вчителя» та «психолог». Насправді такі методи роботи залишаються за межами

звичайних музичних шкіл і обмежуються центрами допомоги дітям з РАС, які підтримуються не державою, а благодійними фондами.

На останок слід сказати, що дані наукової та методичної літератури, присвяченої особливостям інклюзивної освіти учнів з РАС дійсно є обмеженими, а успіх розробки та втілення в практику нових навчальних програм інклюзивної музичної освіти залежить від досвіду і мотивації вчителів, можливості включення їх до інклюзивних команд та використання методу матеріального заохочення.

1. Fang, E. R. (2009). Music in the lives of two children with autism: a case study. [Masters Dissertation] Retrieved from http://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4344&context=etd_theses
2. Meyer, J. (2017). Music Education with Autistic Students in the Mainstream Elementary Classroom / A research paper submitted in conformity with the requirements For the degree of Master of Teaching Department of Curriculum, Teaching and Learning Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto/ Retrieved from <https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/77125>
3. Berger, D. (2002). *Music Therapy, Sensory Integration and the Autistic Child*. London: Jessica Kingsley Publishers. British Columbia Government Ministry of Children and Family Development. (2015). *Autism Spectrum Disorder*. Retrieved from <https://www.mcf.gov.bc.ca/autism/>
4. Kosmerl, K. M. (2011). A comparative investigation of general and special education elementary teachers' beliefs about including students with an educational disability of autism in the general education setting. [Doctoral Dissertation, 535631]. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED535631>
5. Campbell, P. (2010). *Songs in Their Heads: Music and the Meaning in Children's Lives* (2nd Ed.). New York: Oxford University Press.
6. Merriam-Webster. (2016). Autism. *Medical Dictionary*. Retrieved from <http://www.merriam-webster.com/medical/autism>
7. McCarthy, W. G. (1985). Promoting language development through music. *Academic Therapy*. 21(2), 237-242.
8. Gerrity, K. W., Hourigan, R. M., & Horton, P. W. (2013). Conditions that facilitate music learning among students with special needs: a mixed-methods inquiry. *Journal of Research in Music Education*. 61(2), 144-159.
9. Flohr, J. W. (2006). Enriching music and language arts experiences. *General Music Today*, 19(2), 12-16.
10. Campbell, D. (1995). *The Mozart Effect for Children: Awakening your Child's Mind, Health, and Creativity with Music*. New York: Black Thistle Press.
11. Kosmerl, K. M. (2011). A comparative investigation of general and special education elementary teachers' beliefs about including students with an educational disability of autism in the general education setting. [Doctoral Dissertation, 535631]. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED535631>
12. Balbo, M. L. (2010). A study of current interventions and professional development interests of teachers of early childhood special education for children with autism

spectrum disorders [Doctoral Dissertation]. Retrieved from the University of
Minnesota Digital Conservancy, <http://hdl.handle.net/11299/92173>.

ТЕКСТ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Орлова Оксана Петрівна

кандидат педагогічних наук

Дубенська філія Університету «Україна»

Посилення практичного спрямування занять з української мови вимагає постійного виявлення пильної уваги до різних аспектів навчальної діяльності з вивчення усіх мовних розділів. Цей процес здійснюється за допомогою дидактичного матеріалу, який служить для реалізації пізнавальної, розвивальної та виховної функцій. Окремі слова, словосполучення чи речення не мають таких великих можливостей, як, наприклад, зв'язний текст.

Текст – це «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, ...спільною тематикою і сюжетною заданістю» [4, с. 627]. Текст є «ідейно-тематичною цілісністю, що несе певний пізнавальний і виховний заряд» [2, с.4], він забезпечує ефективне засвоєння мовних явищ, наочно демонструє особливості функціонування мовних одиниць, дозволяє закріплювати вивчений матеріал, систематично повторювати вивчене, проводити узагальнення і систематизацію. Текст має здатність здійснювати зв'язки між окремими предметами, а також між окремими темами в середині предмета.

Враховуємо те, що тексти диференціюються за формами їх реалізації на усні й писемні, якими успішно послуговуємося під час вивчення і мовних норм, і усного мовлення з метою їх аналізу, відтворення, зміни й доповнення. За словами Л. В. Щерби «... Якщо правила невідомі, то вправлятися нема в чому», робота над вивченням нового матеріалу, його закріплення, повторення, узагальнення і систематизація цілком можлива й необхідна як під час, так і після вивчення мовного матеріалу. У першому випадку для вивчення мовних правил завжди наводяться приклади, взяті з текстів різних стилів мовлення, але прикладів взято з текстів художнього стилю як для первинного ознайомлення з лінгвістичним матеріалом, так і для закріплення вивченого. Тексти володіють дидактичними можливостями. Із цього приводу

М. І. Конфедерат [1, с. 4] актуалізувала увагу на функціях тексту, які є актуальними для засвоєння мовного матеріалу. Основною функцією тексту є *функція поповнення знань* про мовну систему, функціонування мовних явищ і практичну її реалізацію у завданнях до запропонованого тексту, що охоплюють різні мовні рівні. Мета функції поповнення знань є ознайомлення зі зразками мовного матеріалу на змістовій основі тексту. Завдання цього рівня засвоєння знань, що реалізується за допомогою таких кроків: 1) відшукати речення зі звертаннями; 2) інтонаційно правильно, відповідно до розділових знаків, прочитати речення зі звертаннями; 3) розставити розділові знаки в реченнях зі звертаннями тощо.

Для закріплення вивченого мовного матеріалу виводиться інша функція, яка впливає поглиблення здобутих мовних знань – це *функція тренування*. Її мета – формування мовних умінь і навичок. Завдання для закріплення вивченого мовного матеріалу опираються на влучно дібраний текст із наявними в ньому зразками матеріалу відповідного мовного рівня, який опрацьовується. Наприклад, під час вивчення теми «Звертання» можна запропонувати такі мовні завдання, що ґрунтуються на матеріалі тексту: 1. Знайти в тексті речення, на початку якого є звертання (в середині якого є звертання; в кінці якого є звертання), зачитати їх, пояснити вживання розділових знаків. 2. У реченнях зі звертаннями правильно розставити розділові знаки, пояснити їх уживання, прочитати з інтонацією, відповідно до розставлених розділових знаків. 3. Замінити наявні звертання в реченнях тексту на інші відповідно до вироблення культури мовлення, наприклад: *Маріє Васи́лівно*, вітаємо Вас зі Святom весни. – *Шановна наша вчителько*, вітаємо Вас зі Святom весни. 4. Відтворити текст із використанням вивчених мовних конструкцій. 5. Створити міні-текст із використанням вивчених мовних одиниць на тематику аналізованого на уроці тексту.

Відтворення і створення текстів вказує на активацію *функції розвитку усного мовлення*, зокрема – продукування діалогів, монологів – описів,

розповідей, роздумів. Навчальний процес засвоєння мови і формування мовно-мовленнєвих умінь і навичок проявляється в успішному засвоєнні мовного матеріалу у поєднанні з мовленнєвою діяльністю і становить багаторівневий, багатокомпонентний набір мовних і мовленнєвих дій різної складності, пов'язаних, з одного боку, з рівнями мови (фонетики, лексики, граматики тощо), а з іншого – з видами мовленнєвої діяльності.

Зупинимося на вимогах до вибору текстів, що володіють можливостями засвоєння мовних знань і вироблення мовленнєвих умінь. Для створення можливостей використання дидактичних текстів на заняттях з української мови потрібно добирати: 1) тексти країнознавчого спрямування, які володіють відомостями про екологічні проблеми суспільства; 2) тексти, наповнені лінгвістичними явищами, які вивчаються на занятті для засвоєння мовного матеріалу; 3) тексти різних стилів, насичених багатою лексикою для збагачення словникового запасу мовної особистості; 4) тексти, що мають виховний потенціал, який зможе зворушити особистість, наповнити серце милосердям, любов'ю до Батьківщини, до її захисників, які віддають своє життя за нас, за майбутнє України, що зможуть позбавити від почуттів жорстокості й бездуховності; 5) тексти екологічного спрямування, які допоможуть індивідууму усвідомити себе як частинку природи, Всесвіту; 6) комунікативно спроможні тексти проблемного характеру, що легко сприймаються і дають можливість роздумувати, міркувати й висловлювати свої думки усно і письмово, демонструють сформовані мовно-мовленнєві знання, уміння й навички з усіх видів мовленнєвої діяльності. Крім цього, дібраний текст своїм змістовим навантаженням повинен сприяти його відтворенню, стимулювати до продукування діалогів, монологів-роздумів, щоб навчитися мислити, аргументувати, доводити свої думки і переконувати; 7) тексти, доступні для

певної вікової категорії. Вони не повинні бути занадто важкі, або легкі, бо в кожному випадку будуть нецікаві під час виконання різних завдань мовного і мовленнєвого характеру.

За умови дотримання перелічених вимог до тексту можна сподіватися на позитивні результати у процесі засвоєння мовно-мовленнєвих знань і формування відповідних умінь.

Використання дидактичного тексту вимагає попередньої роботи над його змістом, яка проводиться за такими завданнями: 1) прочитати текст мовчки, щоб ознайомитися з лексикою і змістом; 2) прочитати текст уголос для вироблення навичок виразного читання; 3) визначити тему й мету тексту; 4) виділити незрозумілі слова і виявити їх значення за допомогою тлумачного словника чи словника іншомовних слів [3].

Другий етап роботи над текстом стосується виконання практичних завдань, що сприяють вивченню мовного матеріалу: 1) відшукування, слів, сполучень слів, словосполучень чи речень, які є прикладами до правил, що вивчаються; 2) виявлення ролі, яку виконують віднайдені мовні одиниці в дидактичному тексті, потреби їх використання; 3) з'ясування можливостей заміни одних мовних одиниць іншими тощо.

Третій етап роботи над текстом стосується різнорівневого вправлення з дотриманням принципу послідовності і перспективності: виконання завдань для закріплення вивченого мовного матеріалу з виробленням мовленнєвих умінь. Використання дидактичних текстів на уроках української мови розцінюємо як метод, методичний прийом і засіб навчання, що об'єднує у собі можливість виконувати пізнавальну, розвивальну і виховну функції.

Список літератури

1. Конфедерат М. І. Дидактичні можливості тексту / М. І. Конфедерат – К., 1988. – 116 с.
2. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для учителів / В. Я. Мельничайко – К. : Рад. шк., 1986. – 168 с.
3. Палихата Е. Я. Навчання діалогічного мовлення на текстовій основі / Е. Я. Палихата // Початкова школа. – 1991. – № 11. – С. 28–32.
4. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тарасенко та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СТИЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Савіна Мирослава Валеріївна,

викладач психолого-педагогічних дисциплін,
Коростишівський педагогічний фаховий коледж імені І.Я.Франка
Житомирської обласної ради

У сучасних умовах інклюзія стала пріоритетною в освітній політиці нашої держави. Про це свідчить прийнятий у липні 2017 року Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг».

В Україні практика впровадження інклюзивних форм освіти в систему загальноосвітніх навчальних закладів є досить складною, що пов'язано з наявністю перешкод загальної освіти, які заважають успішній реалізації інклюзивних процесів. До таких перешкод належать:

- відсутність системного бачення проблеми інклюзивної освіти та шляхів її вирішення;
- невідповідність учителів загальної освіти (дидактична, психологічна, особистісна) до інклюзивного навчання і виховання дітей з особливими освітніми проблемами;
- недостатній рівень компетентності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів щодо розв'язання цієї проблеми;
- відсутність реальних стимулів та активного інтересу до проблем інклюзивного навчання в загальноосвітній школі тощо.

Актуальність проблеми інклюзивної освіти головним чином зумовлена зростанням кількості дітей, які потребують корекційної освіти. В Україні понад 1 мільйон дітей, які потребують поліпшення фізичного та розумового розвитку, що становить 12% від загальної кількості дітей у країні. [4]

На сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується інтеграцією нашої країни до європейських освітніх інституцій, проблема підготовки фахівців, які можуть виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, є особливо важливою. Приєднання України до європейського освітнього простору ставить перед закладами вищої освіти нові вимоги до формування основ майбутньої професійно-педагогічної діяльності студентів, зокрема в аспекті організації освіти на засадах Концепції «Нової української школи». Майбутні вчителі повинні свідомо застосовувати основні принципи концепції, формувати інноваційний стиль професійної діяльності та створювати інклюзивний освітній простір для всіх здобувачів освіти в Україні без винятку.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи повинна бути професійно орієнтована, і кожен предмет повинен спрямовувати студента до майбутньої

професійної діяльності, готувати його до здійснення професійних функцій, оволодіння необхідними знаннями, уміннями та навичками. Інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить у практику сучасного загальноосвітнього закладу, ставить перед учителями (у тому числі й викладачами вищих навчальних закладів) багато складних питань і нових завдань, які потрібно вирішувати як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Згідно з Галузевим стандартом вищої освіти (спеціальність 015 "Професійна освіта") вчитель початкової школи повинен володіти знаннями, навичками, прийомами навчання всіх предметів початкового циклу та вміло використовувати їх під час виконання педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань, проводити роботу з виявлення й розвитку здібностей дітей, формувати культуру усного та писемного мовлення, розвивати необхідні навчальні вміння й навички, всі форми мислення, виховувати любов до навчальної діяльності, залучати молодших школярів до різних видів особистої та суспільно корисної діяльності тощо. [1]

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.[3]

Нині особливої уваги заслуговує проблема підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій учителя значно розширюється. Тобто, крім основних (дидактичної, виховної й розвивальної), додаються діагностична (діагностика можливостей та потреб дитини), корекційна (добір і проведення психолого-педагогічних заходів щодо виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей, їхньої адаптації та соціалізації), інклюзивна (здійснення адаптації і модифікації навчальної програми відповідно до потенційних можливостей дитини з психофізичним порушенням; здатність до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до Державного стандарту початкової освіти; вміння викладати предмети початкової школи дітям з особливими освітніми потребами) та рефлексивна (розроблення критеріїв і показників для оцінювання освітніх досягнень учнів, аналізу ефективності навчально-виховного процесу й пошуку способів його коригування). Для виконання цих функцій учитель має володіти глибокими знаннями з фахових дисциплін, методики викладання предметів початкової школи, високим рівнем майстерності в галузі навчально-виховної та розвивальної роботи як зі здоровими учнями, так і з особливостями в розвитку. Тобто педагоги повинні отримати не лише загальну професійну, але й специфічну підготовку з інклюзивної та корекційної педагогіки та психології. [4]

Тому із запровадженням інклюзивної освіти процес підготовки майбутніх учителів початкових класів набуває більш широкого контексту. Безперечно, вчитель сучасної початкової школи повинен мати високий рівень професійної, методичної та психологічної підготовки, щоб мати можливість виконувати розширений спектр професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Результатом підготовки сучасних студентів до інноваційної діяльності є їхня готовність до нововведень. Результат цілеспрямованої роботи може бути

виражений у моделі (професіограмі) вчителя інноваційного типу: це вчитель-дослідник, учитель-новатор, який одержує високі результати в роботі, завдяки вдосконалюванню процесу навчання й виховання школярів і впровадження Концепції «Нової школи». Інноваційна діяльність учителя передбачає оновлення педагогічного процесу, впровадження нововведень у традиційну систему навчання, виявлення вчителем педагогічної творчості, яскравої індивідуальності, інноваційного стилю діяльності. Інноваційний стиль діяльності учителя визначаємо як сукупність способів професійно-педагогічної діяльності, спрямованих на модернізацію (прогресивне перетворення) освітнього процесу. [2]

Етапи інноваційної діяльності, які необхідно впровадити у процесі підготовки майбутнього вчителя в закладі вищої освіти:

1-й етап - первинне сприйняття інновацій, що виходить з установки свідомості студента.

2-й етап - збереження концепції інновації, заснованої на суб'єктивній здатності майбутнього вчителя змінювати свідомість.

3-й етап - розуміння результатів дії, її змісту, методів, процесу, первинне очікування результатів діяльності.

4-й етап - фактична інноваційна діяльність, заснована на процедурній та інструментальній підтримці.

5-й етап - набуття професійного сенсу діяльності (на основі результатів діяльності).

6-й етап - набуття особистісного сенсу діяльності.

Варто зазначити, що це дозволяє адаптуватися до етапів інноваційної діяльності й тим самим формувати стиль інноваційної професійної діяльності.

Процес формування інноваційного стилю діяльності вчителя визначається важливими професійними особистісними характеристиками, що впливають на продуктивність професійної діяльності: гуманістична та професійно-педагогічна спрямованість, наполегливість, мобільність, оперативність, енергійність, рішучість і діловитість при вирішенні ситуацій та організації навчально-виховного процесу, схильність вести за собою, брати відповідальність за свої рішення, готовність до ризику, виявлення незалежності та критичності суджень, сміливість уяви й думки при вирішенні нестандартних ситуацій, виборі альтернативних рішень; виявлення спроможності творчо й самостійно здійснювати дії за нових умов, здатність до співпраці, демократичного стилю взаємодії зі суб'єктами педагогічного процесу.

Отже, зазначені якості зумовлюють формування інноваційного стилю професійної діяльності, виявляючи її творчий характер, особливий стиль розумової діяльності педагога, пов'язаний з новизною й значимістю її результатів, викликаючи складний синтез усіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової й мотиваційної) особистості вчителя. Саме такий вчитель буде готовий до створення інклюзивного освітнього простору початкової школи у парадигмі «Нової української школи».

Список літератури:

1. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 015 «професійна освіта (за спеціалізаціями)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2019 р. № 1460
2. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва – К.: «Саміт-Книга», 2009. – 272 с.
3. <https://cutt.ly/ZldJTl6>
4. <https://cutt.ly/PldKxBa>

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНILI КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Суліцький Вадим Володимирович

кандидат психологічних наук, доцент

Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Болотна Анна Володимирівна

аспірантка

Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Сім'я, як первинний колектив, займає центральне місце у формуванні особистості неповнолітнього. Вона надає дитині уявлення про життєві цінності й орієнтири; про те, що потрібно знати та вміти; як себе поводити в різних ситуаціях; взаємодіяти з соціумом. Саме батьки мають великий вплив на дитину через постійне спілкування з нею.

Сім'я, як соціальний інститут, має свої функції. З-поміж основних, важливе місце належить виховній, емоційній і духовній функціям, які повною мірою розглядаються нами як складові виховної системи. Виховна функція сім'ї здійснюється в процесі задоволення індивідуальних потреб дорослих її членів у батьківстві та материнстві, взаєминах із дітьми та їхньому вихованні, самореалізації батьків у дітях. Належна реалізація цієї функції сім'єю забезпечує соціалізацію молодого покоління, його підготовку до майбутнього життя. Емоційна функція передбачає задоволення членами сім'ї потреб у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті. Функція духовного (культурного) спілкування – це задоволення потреб у спільному дозвіллі, взаємному духовному збагаченні тощо.

Результати науково-педагогічних досліджень свідчать, що батьки розуміють суть процесу виховання загалом правильно: як спеціально організований процес, що здійснюється з метою формування у дитини певних позитивних особистісних якостей. Найчастіше вони акцентують увагу на формуванні у дітей рішучості, самостійності, комунікабельності, наполегливості, цілеспрямованості, уміння відстоювати власну думку, постояти за себе, пристосовуватися до різних обставин. Історичний досвід переконує, що метою виховання є формування внутрішнього світу людини. Тому, цінності, що повинні бути в центрі уваги теорії та методики виховання в родині, повинні сприяти вихованню людини в людині, пробуджувати та культивувати в ній силу людського духу і буття. Отже, основний ціннісний орієнтир у виховній діяльності батьків – особистість дитини, її людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуальний, творчий, фізичний, естетичний [1, с. 56].

Найчастіше неповнолітні беруть приклад поведінки людей, яких вони вважають для себе авторитетами. Для 74% неповнолітніх саме батьки є таким. Тому діти свідомо чи підсвідомо перейматимуть культуру спілкування,

світосприймання, моральність, ставлення до закону саме від батьків. Таким чином, основний вплив на формування правослужняної поведінки у підлітків відбувається в сім'ї.

Вивчення кримінальних справ про тяжкі злочини, що вчинили неповнолітні, свідчать, що найчастіше (у 8 випадках з 10) в сім'ї створюються несприятливі умови виховання, що підштовхують підлітків до кримінальних правопорушень. Саме недоліки сімейного виховання негативно впливають на моральний розвиток неповнолітнього.

Основні теоретичні та методологічні, наукові напрями проблеми виховання дитини в родині відображені в працях класиків педагогіки та психології, зокрема Л. Виготського, Я. Коменського, Г. Костюка, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших, а також у наукових працях А. Бесєдіна, М. Буянова, А. Грись, І. Топольскової, О. Шенкевич тощо. Найгострішою проблемою сьогодення залишається проблема злочинної поведінки неповнолітніх. Теоретичні аспекти порушеної проблеми висвітлювались у працях таких вчених, як В. Голіна, В. Кудрявцев, І. Рущенко, І. Топольскова, М. Супрун, Н. Яковлева й інші.

Сім'я є основним середовищем соціалізації дитини, саме в ній дитина засвоює основні правила, норми та моделі спілкування, поведінки, взаємодії. Досить часто батьки або особи, які їх замінюють, навіть не знають про факт існування заходів адміністративної відповідальності до неповнолітніх. Тому, не доречно з числа заходів впливу на підлітків включити й такі, як догана або сувора догана, оскільки належного виховного результату їх застосування у 9 випадках з 10 не спостерігається. Їх варто замінити повідомленням адміністрації за місцем роботи або навчання неповнолітнього або ж повідомленням батьків про факт вчинення правопорушення [2, с.78]. У тих випадках, коли заходи впливу не дають очікуваного результату, тобто неповнолітній продовжує свою протиправну поведінку, доречно застосовувати заходи адміністративної відповідальності на загальних засадах.

Батькам важливо усвідомлювати вплив чинників громади на формування протиправної поведінки їхніх дітей. Основними з цієї групи ми визначаємо: обмеження ресурсів для відпочинку, змістовного й активного дозвілля, здобуття професійних навичок, духовного розвитку, медичної допомоги для неповнолітніх; високий рівень кримінальних правопорушень у районі проживання дитини; доступність алкоголю та наркотиків; засилля реклами, популяризація шкідливих речовин.

Чим більша кількість чинників впливає на дитину, тим вищий ризик вчинення нею правопорушення. Більше того, комбінація таких чинників та їх взаємозв'язок не тільки зменшує спроможність суб'єктів, що надають соціальні послуги та працюють з цією категорією, передбачати ризик вчинення майбутніх правопорушень, але й заважає краще зрозуміти поведінку дитини, її модель, основні причини, наміри, мотивацію змінюватись, щоб соціально-виховна робота була максимально ефективною.

Велику роль відіграє наявність або відсутність у громаді мережі закладів для проведення дозвілля дітей громадськими та волонтерськими організаціями, просвітницькопрофілактичних (або корекційних) програм як для загалу дітей,

так і для тих, хто має девіантну поведінку або вже перебуває у конфлікті із законом. Чим більшою є спроможність громади взяти на себе широкі повноваження у вирішенні проблем неповнолітніх, які вчинили правопорушення або мають ризик його вчинення та практикують девіантну поведінку, тим вища можливість їх реабілітації та подальшої інтеграції у суспільство.

Процес розвитку соціально-виховного потенціалу батьків містить низку етапів, що передбачають різноманітні інтервенції фахівців соціальної сфери. Особливо, це набуває актуальності в контексті соціально-педагогічної підтримки батьків неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом.

Ми підтримуємо позицію сучасних науковців і вважаємо, що цей процес складається із таких етапів: 1) встановлення контакту з дитиною та її сім'єю, мотивування їх до співпраці й роботи над проблемами дитини; 2) здійснення комплексної оцінки потреб дитини та сім'ї; 3) розроблення плану соціально-педагогічної підтримки сім'ї дитини; 4) контроль за поведінкою дитини, за дотриманням нею умов звільнення від покарання, норм моралі та права, угоди щодо співпраці; 5) психологічна та педагогічна реабілітація дитини; 6) формування сприятливого соціального, педагогічного середовища довкола дитини; 7) соціальна реінтеграція та реадaptaція дитини; 8) оцінка процесу і результативності соціально-педагогічної підтримки.

Важливо, що більшість учених розглядають соціально-педагогічну підтримку батьків неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом, у контексті вирішення професійно значущих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню батьками діловими, особистісними, комунікативними та моральними якостями, що сприяють розвитку їхньої виховного потенціалу [4, с.210].

Таким чином, до соціально-педагогічної підтримки неповнолітніх злочинців залучаються фахівці різних установ і служб (а саме: уповноважених органів філій Державної установи «Центр пробації», служб у справах дітей, центрів соціальних служб, служб зайнятості, закладів освіти тощо). Ефективність їхньої співпраці позначається на успішності ресоціалізації та соціалізації дитини. Узгодженість дій, регулярний обмін інформацією, самооцінка результатів, дотримання в роботі гуманістичних принципів – запоруки ефективної міжвідомчої співпраці. Інновацією у напрямку соціальної реабілітації є використання корекційного відновлювального підходу в роботі з дітьми, які перебувають у конфлікті з законом.

Ефективним варіантом роботи з батьками є використання відновлювальних соціальних технологій. Це вид соціальних технологій спрямований на відновлення попереднього (нормального) стану людини, порушеного внаслідок негативного впливу соціального середовища, соціальної дезадаптації, девіантної та ризикованої поведінки, вчиненого злочину тощо. Вони можуть застосовуватись як для допомоги постраждалим від девіантної поведінки дитини, так і для соціальної реабілітації самої дитини, якій властива девіантна поведінка, та її соціального оточення, для відновлення нормального стану суспільного осередку, в якому відбулася та чи інша негативна подія.

Потреба пошуку нового підходу виникла через те, що традиційний

корекційний вплив передбачає зовнішнє втручання в особистість дитини та в її стосунки з оточенням, що часто пов'язане із покаранням, є примусовим, незрозумілим і важким для дитини та її близьких, тому й викликає їхню протидію. Опір дитини та її оточення корекційному впливу часто зводить нанівець усі спроби її соціальної реабілітації. На відміну від цього відновлювальний підхід передбачає не стільки корекцію особистісних якостей дитини, скільки відновлення належних умов її життєдіяльності та гармонізацію її стосунків із соціальним середовищем, що є бажаним для дитини, відповідає її потребам, відбувається у співпраці з дитиною, а отже, не викликає опору.

Різновидами соціальних технологій для роботи з розвитку соціально-виховного потенціалу батьків є: відновна конференція, сімейна групова нарада, мережева зустріч.

Так, відновна конференція – технологія відновного правосуддя, що передбачає групове обговорення наслідків правопорушення та пошук шляхів виправлення ситуації, що склалася через правопорушення. До розмови залучається широке коло родичів правопорушника, представників його безпосереднього оточення, а також ті, хто постраждав від правопорушення.

Таким чином, Відновна конференція (нарада) охоплює і правопорушника, і постраждалого від правопорушення, і все коло осіб, на яких цей вчинок вплинув. У ході такої конференції беруть участь щонайменше дві підсистеми суспільства – соціальні мережі правопорушника і постраждалого.

Відновна конференція проводиться нейтральним координатором і передбачає ґрунтовну підготовку. Координатором наради може бути представник соціальних служб, закладу освіти, громадських організацій.

Процедура відновної конференції складається з чотирьох етапів. На першому – координатор наради представляє учасників і описує правопорушення, що стало приводом до наради. На другому етапі учасники висловлюють думки та почуття з приводу правопорушення і його наслідків. На третьому етапі учасники обговорюють і ухвалюють можливі дії, що спрямовані на подолання наслідків правопорушення та поновлення правового становища. На четвертому етапі може відбутися формальне та неформальне примирення сторін (у тому числі й через спільне чаювання).

Результатом відновної конференції є план дій сторін, що передбачає найкращий спосіб вирішення справи. Він містить три основні компоненти: встановлення факту визнання правопорушником того, що він вчинив правопорушення; інформація, якою поділилися учасники наради стосовно сутності та причин вчинення та наслідків правопорушення; рішення про заходи, що мають бути вжиті, чи рекомендації щодо подальшої поведінки правопорушника, необхідні для усунення шкоди та запобігання подальшим правопорушенням [5, с.416].

У сфері соціальної роботи з сім'єю відновлювальні технології застосовуються для надання соціальної підтримки проблемним і кризовим сім'ям із метою створення в них належних умов для розвитку та соціалізації дитини й усунення чинників, що призводять її до соціальної дезадаптації.

Сімейні групові наради (далі – СГН) – збори членів розширеної сім'ї та її

оточення з метою ухвалення рішення щодо шляхів виходу сім'ї зі скрути. СГН проводяться у випадках, коли є загроза життю дитини, її здоров'ю, повноцінному розвитку та вихованню, власне, коли в неї формується девіантна поведінка; сама сім'я виявила неспроможність самостійно вирішити проблему або перебуває у кризовому стані.

СГН проводиться з ініціативи працівників соціальних служб у справах дітей, організовується незалежним координатором, який має зібрати разом усіх зацікавлених осіб – як членів сім'ї, так і представників її соціального оточення. У сімейному колі, без присутності сторонніх (координатора, фахівців соціальних служб, ініціатора проведення наради) учасники СГН обговорюють проблему сім'ї та розробляють план її вирішення за допомогою власних ресурсів.

Запровадження технології сімейних групових нарад сприяє соціальній єдності в суспільстві, тому що громадяни, які вступили у конфлікт із суспільством, мають можливість самі знайти рішення в межах своєї сім'ї та своєї культури.

Таким чином активізується потенціал сім'ї та її соціального оточення; створюється можливість дуже точно визначити та задовольнити потреби людей; втручання у процес догляду за дитиною та її виховання відбувається від імені сім'ї та її соціального оточення, що робить його більш прийнятним; сім'я залишається відповідальною за проблему, її члени зберігають контроль над власною життєдіяльністю; рішення знаходять у рамках культурного середовища цієї сім'ї, дитина (підліток) залишається частиною сім'ї; рішення щодо дитини (підлітка) ухвалюються разом із нею, сім'єю та її соціальним оточенням; розроблений план має значну довготривалу підтримку; співпраця між сім'ями та працівниками служб соціального захисту стає ефективнішою; соціальні працівники займаються своїми справами та нічого не вирішують за інших; це є важливим внеском до підвищення статусу сім'ї.

Дослідники визначають чотири особливості сімейних групових нарад:

1. Це – модель для ухвалення рішень.

2. СГН є зборами сім'ї та членів її соціального оточення, які самі за неї відповідають (на ній присутні «свої» люди, вони самі визначають місце та час її проведення, самі розробляють план), тому сім'я не втрачає контроль над власною життєдіяльністю.

3. Координатор СГН є незалежним. Це означає, що він не працює для установи або організації, що ухвалюють рішення щодо сім'ї, тож він жодним чином не зацікавлений у тому чи іншому результаті СГН.

4. Сім'я має право отримати необхідну інформацію, обговорити проблему й ухвалити рішення без присутності сторонніх осіб, а розроблений нею план має обов'язково прийматися, якщо тільки він не є небезпечним або не суперечить законодавству.

Також ефективною є мережева робота, що здійснюється переважно у формі зустрічей. Ця технологія в останні десятиліття широко розповсюджується у різних країнах світу. Мережева робота базується на гуманістичному та цілісному підходах і віддзеркалює дух Конвенції ООН про права дитини. Метою мережевої зустрічі є залучення самих дітей, які опинилися у життєвій скруті, і їхніх батьків

до терапевтичної роботи, в ході якої соціальні працівники допомагають сім'ї знайти ресурси для розв'язання певної проблеми. Мережева зустріч – це ефективний спосіб встановлення стосунків між дітьми, їхніми батьками та іншими родичами.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що застосування відновлювальних соціальних технологій у межах комплексних програм профілактики протиправної поведінки та соціальної реабілітації дітей, які схильні до правопорушень або вчинили їх, дасть змогу не лише запобігти негативним явищам у підлітковому середовищі, а й покращити потенціал сім'ї та громади. Проте, ефективне застосування відновлювальних технологій потребує системної співпраці працівників соціальних служб із закладами освіти, правоохоронними органами, територіальними громадами та громадськими організаціями.

Список літератури:

1. Бандурка І.О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: монографія. Харків : Золота миля, 2015. 402 с.
2. Журавель Т.В. Кияниця З.П. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
3. Журавель Т. В. Соціальна профілактика жорстокого поводження з дітьми серед батьків підлітків, які перебувають у конфлікті із законом. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф., Переяслав-Хмельницький, 29 січ. 2021 р. Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 140—142.
4. Юзікова Н. С. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй: монографія. Дніпро : Біла К.О., 2016. 510 с.
5. Кулик Л.М. Медіація як пріоритетний напрям профілактики злочинності неповнолітніх Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф. Київ, 27 листоп. 2015 р. Київ: Ін-т кримін.-виконав. служби, 2015. С. 415-417.

ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сікора Віра Степанівна

кандидат фіз.-мат.наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Юрченко Ігор Валерійович

кандидат фіз.-мат.наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вміти ефективно працювати на відстані, добре розумітися на технологіях та бути медіаграмотним — надважливі навички ХХІ століття. Зараз перед кожним педагогом України та світу постало випробування, як відпрацювати ці навички разом з учнями та студентами під час дистанційного навчання. При цьому компетентнісний підхід до навчання не лише ставить нові цілі перед учнями та студентами, але й формує нові вимоги та виклики для педагогів й адміністрації навчальних закладів. Саме вони повинні модифікувати та вдосконалювати прийоми і засоби навчання та управління у зв'язку з новими вимогами інформаційного суспільства.

Поєднання сучасних інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ) та різних форм навчання має значний дидактичний потенціал, який успішно реалізується у навчальних закладах більшості розвинутих країн світу. Результати застосування міжнародного досвіду засвідчують: цифрові технології стали рушійною силою соціально-економічного розвитку, відновлення економіки багатьох держав світу та визначають основу сталого розвитку в майбутньому. Тому завданням системи вищої освіти України є підготовка освіченої, творчої, конкурентоспроможної на сучасному ринку праці особистості [1].

На сучасному етапі реформування освіти України актуальною є проблема впровадження провідного досвіду з використання новітніх цифрових технологій у підготовці майбутніх фахівців.

У проекті The European Digital Competence Framework for Citizens (відомого також як DigComp) визначено основну термінологію, концептуальні моделі та шляхи формування цифрової компетентності громадян. Основними компонентами цифрової компетентності, згідно з DigComp [2,3], є:

- інформація та цифрові дані (формулювати інформаційні потреби, знаходити та отримувати цифрові дані, інформацію та вміст; судити про відповідність джерела та його зміст; зберігати, керувати та організувати цифрові дані, інформацію та контент);

- комунікація та співпраця (взаємодіяти, спілкуватися та співпрацювати за допомогою цифрових технологій, одночасно усвідомлюючи різноманітність культур та поколінь; брати участь у житті суспільства через публічні та приватні

цифрові служби та громадянське співтовариство; для управління цифровою ідентифікацією та репутацією);

- створення цифрового контенту (створення та редагування цифрового контенту; для вдосконалення та інтеграції інформації та контенту в існуючий набір знань під час розуміння того, як слід застосовувати авторські права та ліцензії; знати, як дати зрозумілі інструкції для комп'ютерної системи);

- безпека (захист пристроїв, вмісту, особистих даних та конфіденційності в цифрових середовищах; захист фізичного та психологічного здоров'я, використання цифрових технологій для соціального добробуту та соціальної інтеграції; вплив цифрових технологій на навколишнє середовище);

- вирішення проблем (визначити потреби та проблеми, а також вирішити концептуальні проблеми та проблемні ситуації в цифрових середовищах; використовувати цифрові інструменти для реалізації інноваційних процесів; бути в курсі цифрової еволюції).

Доцільно також звернути увагу на складові інформаційно-комунікаційної компетентності, визначені в [4]: технологічну, дослідницьку, модельну, методологічну та алгоритмічну.

Технологічна складова передбачає володіння сучасними засобами ІКТ для розв'язування поточних задач у інформаційному суспільстві.

Алгоритмічна складова передбачає володіння базовими поняттями теорії алгоритмів, базовими алгоритмами і сучасними засобами конструювання алгоритмів; усвідомлення комп'ютера як універсального виконавця алгоритмів і як універсального засобу конструювання алгоритмів; використання сучасних систем розробки програмного забезпечення.

Модельна складова передбачає володіння базовими поняттями теорії моделей, поняттями комп'ютерного моделювання, усвідомлення комп'ютера як універсального засобу інформаційного моделювання; використання пакетів комп'ютерного моделювання для різних освітніх галузей та навчальних предметів.

Дослідницька складова передбачає володіння засобами ІКТ та методами застосувань і наукових досліджень у різних галузях знань; усвідомлення комп'ютера як універсального технічного засобу автоматизації навчальних досліджень; автоматизацію навчальних досліджень загального призначення та за профілем навчання.

Методологічна компетентність охоплює можливості застосування засобів ІКТ для розв'язування соціально й індивідуально значимих задач сьогодні й у майбутньому; усвідомлення комп'ютера як основи інтелектуального технологічного оточення; методологічні, технологічні, етичні обмеження застосувань ІКТ.

Такі виклики сьогодення, як пандемія COVID-19, спричинили стрімкий перехід до використання технологій дистанційного та електронного навчання, мобільного навчання, навчання із залученням інтерактивних методик, навчання за технологією тренінгу та ін.

Для їх використання необхідними є наявність високошвидкісного Інтернету, високий рівень інформаційно-цифрових компетенцій усіх учасників освітнього процесу, технічне забезпечення навчального процесу тощо. Для успішної реалізації

дистанційного навчання потрібні ефективно і динамічне інформаційно-освітнє середовище, яке повинно забезпечити активну взаємодію між учасниками освітнього процесу (Moodle, Google Classroom, Canvas...); он-лайн середовище, організоване на основі хмарних технологій, які дають можливість використання прикладних програм без установки і доступу до особистих файлів з будь-якого пристрою, який підключений до Інтернет мережі.

Дистанційне навчання ставить не тільки нові цілі перед студентами, але й, насамперед, нові вимоги перед педагогами, які повинні постійно вдосконалювати прийоми та засоби навчання та управління у зв'язку з новими вимогами інформаційного суспільства.

Ключовим тут є компетентнісний підхід, тобто для кожного викладача важливо вміти не тільки розробляти певні теоретичні положення, правила та рекомендації щодо організації освітнього процесу, але й застосовувати різні новітні методики у реальному житті (див., наприклад, [5]).

При цьому доцільно в рамках вищого навчального закладу:

- запровадити єдиний внутрішній електронний документообіг в навчальному закладі (на кафедрі, факультеті, в інституті) на основі єдиної хмарної технології (наприклад, Google Drive);
- комунікаційні технології Google плідно запроваджувати для електронного голосування та опитування, проведення занять та нарад в дистанційному режимі (наприклад, Google Forms, Google Calendar, Google Meet, ...);
- для організації навчальної діяльності всіх студентів використовувати єдину корпоративну платформу електронного навчання Moodle;
- для обміну досвідом та удосконалення знань і вмінь викладачів щодо використання засобів дистанційного навчання корисно запровадити загальноуніверситетські семінари (коворкінги, майстер-класи тощо).

Список літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use | EU Science Hub (europa.eu)
3. Трифонова О.М. Інформаційно-цифрова компетентність: зарубіжний та вітчизняний досвід // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки.– 2018.– Вип. 173(2).– С.221-225.
4. Власій О.О., Дудка О.М. Шляхи формування інформаційно-цифрової компетентності учасників освітнього процесу // “New Pedagogical Approaches in STEAM Education” International Conference. Open Educational e-Environment of Modern University, Special Edition (2019).– P.383-397.– ISSN: 2414-0325.
5. Morze N., Bazeliuk O., Vorotnikova I., Dementiievska N., Zakhar O., Nanaieva T., Pasichnyk O., Chernikova L. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника // “New Pedagogical Approaches in STEAM Education” International Conference. Open Educational e-Environment of Modern University, Special Edition (2019).– С.1-53.
<https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39>

ПРОПАГАНДА ПРОТИПОЖЕЖНОЇ ТА ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА УРОКИ

Чубіна Тетяна Дмитрівна

доктор історичних наук, професор

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

Коротяєва Леся Миколаївна

Управління ДСНС України в Черкаській області

Здоров'я дитячого й підліткового населення визначає майбутнє держави, подальший економічний, духовний, культурний і науковий рівень розвитку суспільства. В Україні на тлі несприятливої демографічної ситуації зберігаються високі рівні захворюваності підростаючого покоління. Серед різних видів патології молодого покоління зростає травматизм. Травматизм особливо збільшується серед такої перехідної вікової групи як підлітки. Травми виступають однією з провідних причин інвалідності й смертності підлітків. Дуже часто травматизм підлітків набуває рис епідемії. Адже саме ця група, у силу свого віку, не маючи необхідних навиків поведінки при настанні надзвичайної ситуації зазнає найбільшого ураження.

За рівнем розповсюдження серед населення світу, травматизм належить до масових страждань. Географія травматизму зумовлюється рівнем індустріалізації й урбанізації країн і регіонів. Чим інтенсивніші ці процеси, тим вище травматизм серед усіх вікових груп населення. При цьому, існують соціальні, економічні, виробничі, психологічні, екологічні фактори травматизму.

Тільки за останні три роки загинуло близько 5 тисяч дітей у віці до 14 років, що складає 2,4% від загальної кількості загиблих від нещасних випадків зі смертельними наслідками. У структурі смертей від нещасних випадків вихованців, учнів у побуті за 9 місяців 2014 року найпоширенішими причинами були: дорожньо-транспортні пригоди — 27% (загинуло 179 дітей), утоплення - 24% (загинуло 156 дітей), самогубство - 14% (загинула 91 дитина), падіння, обвали - 5% (загинуло 33 дитини), вбивства - 4% (загинуло 27 дітей).

За оцінками фахівців, побутовий травматизм є основною причиною смерті дітей в Україні. Травматизм серед цього контингенту населення складає більше 22% всієї сукупності нещасних випадків. При цьому найбільша кількість ушкоджень відзначається у віковій групі 8-14 років з активною тенденцією зростання у віці 15-20 років.

Середній коефіцієнт дитячої смертності по Україні складає 3,24 на 100 тисяч дітей. Згідно зі статистичними даними, причиною кожної десятої пожежі в Україні є необережність дітей під час поводження з вогнем. Необхідно підкреслити, що винні в цьому перш за все батьки, які залишають дітей вдома без нагляду, не ховають від них сірники та легкозаймисті і горючі речовини, не контролюють поведінку своїх дітей, не слідкують за їх іграми, не проводять

роз'яснювальних бесід щодо правил безпечної поведінки, а інколи, потураючи дитячим примхам, дозволяють самотійно гратися із сірниками, доручають малолітнім наглядати за печами, які опалюються, вмикати електричні плити.

Існують виражені регіональні особливості травматизму підлітків України. Особливо високі показники травматизму підлітків характерні для промислових регіонів, таких як Донбас.

Хоча і спостерігається в деяких областях незначна тенденція до зменшення смертельних випадків від побутового травматизму серед дітей, проте не може не хвилювати ситуація, яка складається в інших регіонах країни. Так, загальна кількість загиблих дітей віком до 14 років від нещасних випадків у побуті значно збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2006 року в Дніпропетровській (109 проти 99), Запорізькій (72 проти 55), Херсонській (54 проти 39), Хмельницькій (52 проти 46), Черкаській (57 проти 39) областях. Серед дітей віком до 14 років найбільша кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком сталася внаслідок утоплення та транспортних подій, за 12 місяців 2015 року загинуло відповідно 321 та 299 дітей, а за 9 місяців 2016 року - 207 та 214. За останні п'ять років унаслідок порушення дітьми правил дорожнього руху загинуло 1394 дитини. Основними причинами загибелі учнів, студентів на воді є грубе порушення правил безпечної поведінки та пустощі (55,6% від усіх загиблих). Статистика свідчить, що 95 відсотків потерпілих на воді гине в місцях відпочинку, які ніким не обслуговуються. А на водоймах, що належать міським і селищним радам, взагалі не проводиться ніяких профілактичних заходів. У деяких областях смертність дітей внаслідок утоплення набагато вища, ніж смертність дітей від інфекційних захворювань. Це свідчить про те, що профілактична і просвітницька робота з дітьми проводиться вкрай недостатньо.

Аналіз звітності та перевірка на місцях свідчать про те, що травматизм серед учасників навчально-виховного процесу в значній мірі вдалося стабілізувати і є тенденція до поступового його зниження. Якщо під час навчально-виховного процесу в 2014 році загинуло 12 учнів, у 2015 році – 11, а за 10 місяців 2016 року – 9 учнів. У загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах Вінницької, Закарпатської, Київської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей та міста Києва протягом останніх років випадків травматизму зі смертельними наслідками серед учнів і вихованців не зареєстровано.

Разом з тим, перевірки свідчать, що керівники навчальних закладів не приділяють достатньої уваги охороні праці, недостатньо звертають увагу на соціально-стресовий розлад у поведінці дітей та підлітків, не ведуть профілактичну роботу в цьому напрямку й основні проблемні питання залишаються невирішеними.

Травматизм підлітків вивчався в містах та сільських районах Черкаської області за останні 15 років. Основні матеріали отримані за останні 8–10 років. Джерелами інформації про травматизм і фактори, що його визначають, слугували результати медичних оглядів (420 осіб), статистичні звіти ЦРЛ, ЦМЛ, зведені статистичні матеріали санепідемслужби, соціологічні опитування й інтерв'ю старших школярів, учнів ПТУ й технікумів, хворих підлітків

травматологічних відділень, міських лікарень і обласної травматологічної лікарні (м. Черкаси). Усього статистичною обробкою охоплено близько 70000 випадків травм. Соціологічним дослідженням охоплено 450 підлітків. Виходи травм оцінювалися за даними клінічних спостережень, медичних оглядів і архівних матеріалів Черкаської обласної лікарні (252 одиниці).

Особливості побутового й вуличного травматизму, а також фактори його ризику, вивчалися за даними обстеження дитячих дворових майданчиків, об'єктів вуличної інфраструктури, місць навчальної й виробничої діяльності підлітків, за судово-медичними актами, статистичних даних обласних, районних і міських установ із зайнятості населення. Опитано 150 осіб і проаналізовано 80 одиниць архівних документів.

Соціальне середовище проживання підлітків характеризується переважно депресивним станом з великою кількістю факторів ризику травматизму соціально-економічного й соціально-психологічного характеру, активною трансформацією умов і способу життя в бік травмонебезпечних форм діяльності й ростом на популяційному рівні психологічної тривожності підлітків, особливо в малих містах.

Травматизм підлітків має хвильову динаміку. При цьому відстань між мінімальними рівнями травматизму становить 4–6 років, а піковими – 8–10 років. Протягом 90-х років XX століття виробничий, вуличний і шляхово-транспортний травматизм знижувалися, а спортивний і побутовий – активно підвищувалися. Динаміка виробничого травматизму носила виражений регресивний характер протягом 10 років, що привело до його зниження за цей період в 2,3 рази. При цьому більш сильне падіння травматизму відбулося серед сільських підлітків (в 4,1 рази). Однак, з початку XIX століття пішов підйом рівня травматизму серед підлітків. Такий тип хронодинаміки даного виду травматизму визначений, насамперед, різким зменшенням кількості підлітків, зайнятих у промисловому й сільськогосподарському виробництві в 90-х роках XX століття і поступовому збільшенні їх з початком 2000-х років.

Динаміка вуличного й шляхово-транспортного травматизму має схильність до дисинхронних, але однотипних хвилеподібних змін: глибоке одночасне падіння до середини 90-х років XX століття, з активним підйомом у другій половині цього десятиліття й повторний спад з початком 2000-х років, але більш ранній з боку вуличного травматизму.

Для побутового травматизму властива прогресивна динаміка його підвищення протягом 90-х років XX століття із середнім темпом 7,8% випадків на рік, переважно за рахунок міських підлітків, де він зростає із темпом 9,6% випадків на рік на фоні падіння серед сільських підлітків, де він став активно підніматися тільки в другій половині 90-х років. З початком 2000-х років почалося повільне зниження побутового травматизму як серед міських, так і сільських підлітків.

Для кожного виду травматизму характерні стандартні величини, що визначають його рівні. Так, побутовий травматизм спостерігається в межах $459,9 \pm 10,5$ випадків, вуличний – $49,9 \pm 6,2$ випадків, виробничий – $15,83 \pm 4,2$ випадків, а дорожньо-транспортний – $7,9 \pm 3,0$ випадків на 10000 підлітків.

Рівні побутового й вуличного травматизму вищі серед міських підлітків, а виробничого й дорожньо-транспортного – серед сільських, що визначається соціальними й соціально-психологічними особливостями життєдіяльності підлітків.

У ранговій структурі травматизму підлітків перше місце із гранично високою питомою вагою (84,0%) належить побутовому, друге – вуличному (9,1%), третє – виробничому (2,9%), четверте – дорожньо-транспортному травматизму. В основі сучасного підліткового травматизму в умовах урбанізованого регіону лежать побутові травми, питома вага яких в 9,2 рази більша, ніж вуличних, і в 56 разів більша дорожньо-транспортних.

За середніми показниками на 10000 населення на основі математичного закону великих чисел травматизм підлітків з імовірністю більше 95% розподіляється за п'ятьма якісними рівнями: низький, середній, вищий за середній, високий і дуже високий. Ця закономірність дозволяє формувати оцінну шкалу рівня підліткового травматизму, за допомогою якої травматизм оцінюється й прогнозується за кількісними показниками.

Вибіркове спостереження за травматизацією школярів старших класів, з родин, які добре соціально забезпечені, з наявністю грамотного батьківського виховання показує, що серед цих підлітків рівень загального травматизму, переважно за рахунок побутового й вуличного, нижчий середньопопуляційного на 40-47%, тоді як з низьким соціальним рівнем і якістю життя він вищий на 14,0-15,5%. Ситуація, що склалася з травматизмом побутового характеру, обумовлена низкою причин, серед яких є формальна організація проведення інструктажів та роботи з боку деяких керівників та посадових осіб навчальних закладів щодо створення безпечних умов праці, навчання безпечній поведінці дітей у побуті.

Протипожежна пропаганда, та пропаганда правил власної безпеки, що ведеться в молодіжному середовищі, відіграє велику роль у запобіганні виникнення екстремальних ситуацій серед підлітків. Незважаючи на заходи, які вживаються ДСНС України щодо попередження травмування та загибелі дітей на пожежах, та в наслідок настання надзвичайних ситуацій проблема ця залишається актуальною. Про зростання кількості випадків загибелі дітей на пожежах свідчить недостатня ефективність масово-профілактичної протипожежної роботи серед батьків, дітей та юнацтва. Ключовими не вирішеними завданнями щодо зниження дитячого травматизму є відсутність достатньої батьківської уваги, високий рівень соціального сирітства в суспільстві. Зниження соціальних установ у сім'ї безпосередньо впливає на поведінку дітей. Для виховання підростаючого покоління вкрай мало використовуються нові форми та методи проведення пропаганди, спрямованої на підвищення рівня обізнаності дітей і підлітків правил пожежної та власної безпеки. Навчання основам безпеки життєдіяльності в дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах, а також проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності з учнями, студентами, систематичне навчання працівників галузі освіти і науки дозволить значно зменшити травматизм серед учасників навчально-виховного процесу, в тому числі на пожежах.

Попередження вуличного, у тому числі дорожньо-транспортного, травматизму, та травматизму внаслідок пожеж пропонується реалізовувати за програмою заснованою на таких принципах:

- формування в підлітків прихильності до здорових і безпечних ігор і розваг на відкритому повітрі;
- якісне планування й технічне рішення, забезпечення конструктивно досконалим і безпечним обладнанням майданчиків для ігор і розваг;
- забезпечення високого рівня безпечного стану об'єктів пішохідного руху в населених пунктах;
- забезпечення підлітків правилами вірного й безпечного поведіння в місцях масового збору;
- виховання манер у підлітків щодо суворого дотримання правил дорожньо-транспортного й вуличного руху на території населених місць.

Список літератури:

1. Пікож А. Навчаємо дітей правил пожежної безпеки // Пожежна безпека. – К., 2000. – №4. – С.18 – 20.
2. Рожков А. Концептуальні засади навчання з питань пожежної безпеки. Пожежна безпека. – К., 2001. – №1. – С. 44–45.
3. Романчик О. Про пожежну безпеку – змалку // Пожежна безпека. – К., 2002. – №5. – С.46.
4. Скобелєв О. Як запобігти пожежам у дитячих дошкільних закладах // Пожежна безпека. – К., 2000. – №4. – С.20.
5. Таратухін В. З якого поверха стрибати дітям // Пожежна безпека. – К., 2001. – №2. – С.46.
6. Таратухін В. Хибні рекомендації // Пожежна безпека. – К., 2004. – №3. – С.25.

АКАДЕМИЯЛЫК ЛИЦЕЙЛЕРДЕ АББАЗ ДАБЫЛОВ ЛИРИКАСЫН ОҚЫТЫҰ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Юсупова Жамила Серикбаевна

Учительница академическая лицейя КГУ
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: В этой статье изучены в преподавании обучение лирика Аббаз Дабылова, и в проведении занятий, а также в правильном использовании методов обучения от педагога требуется большое методическое мастерство. Создаем основу формирования культуры речи и разбития языкового богатства.

Ключевые слова: литературовед, образ, творчество, стиль, лирика, метод, жанры, язык, обучение, процесс урока, писатель, произведение.

Key words: specialist in literature, character, creative work, style, method, writing, genres, language, training, the process of the lessons, writer, work.

Búgingi bilimlendiriw sistemasına inovaciya engiziw, jedel bilim beriwshi hám ámelde jaqsı nátiyje beretuǵın oqıtıw jolların ózlestiriwdegi tiykarǵı wazıypalardıń biri óz sharayatımızǵa hám ózligimizge dúnya jetiskenliklerine say keliwshi bilim beriwdiń jańa usılların islep shıǵarıwdan ibarat. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında kórkem shıǵarmanı tallaw hám kórkem shıǵarma ústinde islew basqıshları eń áhmiyetli máselelerdiń biri. Tallawdıń maqseti, wazıypası, dúzilisi, ózine tán mazmunı bar. Hárbir dóretiwshiniń shıǵarması menen baylanıslı tallaw hám ózine tán ózgeshelik penen úyreniw talap etiledi. Usı kóz qarastan ádebiyattı oqıtıw metodikası boyınsha Yu.O.Bogdanova [1], Q.Yuldashev [2] K.Yusupov[3] hám basqalardıń sabaqlıǵı, izertlew metodikalıq jumısları baspadan shıqtı. Usı metodikalıq miynetlerden paydalanıp A.Dabilovtıń lirikasın oqıtıwdıń usıllarına pikir júrgizemiz. Shayır lirikasına arnalǵan sabaq barısında interaktiv texnologiyalardı qollanıw tómendegi nátiyjelerge alıp keledi:

- Oqıwshılardıń A.Dabilovtıń lirikasına qızıǵıwshılıǵı artadı;
- A.Dabilovtıń lirikasın bekkem ózlestiredi;
- Shayır lirikası boyınsha tereńnen oylaw hám erkin pikirlew rawajlanadı;
- Qarım-qatnas jasaw mádeniyatı qalıplesedi;
- Oqıwshılar oqıw iskerligine belsendilik penen qatnasadı;
- Oqıw ushın qolaylı (unamlı) psixologiyalıq ortalıq jaratıladı.

A.Dabilovtıń poeziyasına aranalǵan sabaqta interaktiv oqıtıw texnologiyasın qollanıwda bir qatar qaǵıydalardı basshılıqqa alıw kerek.

Birinshi qaǵıyda: Sabaqqa barlıq oqıwshılar tolıq qatnasıwı kerek.

Ekinshi qağıyda: A.Dabilovtın poeziyasına aranalğan sabaqta oqıwshılardıń texnologiyalıq tayarlıǵın biliw kerek.

Úshinshi qağıyda: A.Dabilovtın poeziyası boyınsha ótkeriletuǵın interaktiv texnologiyada oqıwshılar sanınıń kóp bolmaǵanı maqul.

Tórtinshi qağıyda: A.Dabilovtın poeziyası boyınsha sabaqtı shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tayarlıǵına itibar berin.

Besinshi qağıyda: A.Dabilovtın poeziyası boyınsha ótkeriletuǵın sabaqta qollanatuǵın interaktiv texnologiya barısında tártip hám reglament máselelerine turaqlı itibar beriliwi tiyis. **Altınshi qağıyda:** A.Dabilovtın poeziyası boyınsha ótkeriletuǵın sabaqta oqıwshılardıń toparlarǵa bóliniwinde basta óz erki tiykarında bóliniw, keyin ala tosattan tańlaw principin qollanıw paydalı.

Sabaqtı bekkemlew basqışında klaster usılın paydalansaq boladı. A.Dabilov lirikasınıń sorawlar:

1-topar: 1920-jıllardaǵı lirikası. **2-topar:** 1930-jıllardaǵı lirikası

3-topar: 1940-jıllardaǵı lirikası. **4-topar:** 1950-jıllardaǵı lirikası

Oqıwshılar berilgen sorawlarǵa juwap beredi.

1-topar: A. Dabilovtın 1920-jıllardaǵı lirikasına “Joldaslar”, “Ótken zaman”, “Ekew bolmadı” qosıqları jatadı. **2-topar:** A. Dabilovtın 1930-jıllarındaǵı lirikasına “Tashkent”, “Shayırlar”, “Moskva”, “8-mart”, “Kóp balalı analarǵa”, “Ózligimnen bir bilmedim” h.t.b qosıqları kiredi.

3-topar: 1940-jıllardaǵı lirikası: “Bir brigad haqqında”, “Nawayı haqqında”, “Biz jeñemiz”, “Jeñgen jaqsı”, “Námárt jigit nege dárkár?”, “Xalıq ǵargısı”, “Jawdı keyin ısırıptı”, “Fronttan harmasın”, “Shawgúl”, “Orazgúl”, “Shomanay”, “Toyların keldi”, “Jıl kiyatır”, “Qız benen kelinshek”, “Bes qız”, “Qumarı keldi” h.t.b. qosıqlarınan ibarat.

4-topar: 1950-jıllardaǵı lirikası: “Paxtakeshlerge”, “Aq súyrik”, “Bilimli adam mıńdı jıqqan emes pe?”, “Aq bóget”, “Bilimlen”, “Báhár”, “Jaz máwsimi”, “Biybisánem”, “Berdaqqa”, “Ámiwdárya”, “Tınıshlıqtı súyemen”, “Harmasın”, “Náwbáhár”, “Amanqılısh”, “Paxta” h.t.b qosıqlarınan ibarat.

Eń jaqsı juwap bergin toparlardı xoshametlep olarǵa reyting esabında ball qoyıladı.

A.Dabilovtın ómiri hám lirikasınıń úyreniw maqsetinde oqıwshılardı kishi toparlarǵa bólemiz. Bul toparlarǵa hár qıylı ádebiy laqap beremiz. 1-toparǵa “Ziyrekler”, 2-toparǵa “Tapqırlar”, 3-toparǵa “Shaqqaqlar”, 4-toparǵa “Dilwarlar”, 5-toparǵa “Sheshenler” dep at qoyıladı. Toparlar ózleriniń qálewı boyınsha topar sárdarın saylaydı. Sońınan úy tapsırması soraladı.

Oqıw baǵdarlamasında Abbaz shayırdıń lirikasınıń úyreniwge **6 saat** berilgen. A.Dabilovtın ómiri hám dóretiwshiligi ótıledi. Muǵallım ótken temanı sorawda tarqatpa qaǵazlarǵa tómendegishe sorawlar tayarlap keledi.

1-toparǵa soraw: A.Dabilovtıń ómir bayanına tiyisli maǵlıwmatlardı jazıw;
2-toparǵa soraw: A.Dabilovtıń lirikasınıń tematıkası. 3-toparǵa soraw:
A.Dabilovtıń qosıqlarında tábiyattıń súwretlenıwı. 4-toparǵa soraw: Shayır
lirikasında miynet temasınıń jırlanıwı. 5-toparǵa soraw: Shayırdıń urıs
jıllarındaǵı lirikası.

Oqıwshılardıǵa oylanıwǵa 2 minut waqıt beriledi. Soń hár bir topardan
bir aǵza shıǵıp sorawlarǵa qaytarǵan juwabın taqtaǵa jazadı.

1-topardıń juwabı: A.Dabilov 1898-jılı Taxtakópırdıń “Qaraoy” awılında
tuwılǵan. 1906-jılı shayırdıń ákesi bir qansha sebepler menen otırǵan jerinen
kóship, qońsı Shımbay rayonınıń territoriyasına keledi.

2-topardıń juwabı: Shayır lirikasınıń tematıkası miynet, xalıqlar doslıǵı,
tábiyat, elimizdegi dáslepki jańalıqlar haqqında boldı.

3-topardıń juwabı: Abbaz shayır tábiyattıń gózzallıǵın hár qıylı ráń-báreń
boyawlar menen súwretledi. Ol “Báhár”, “Kókshetaw”, “Jaz
máwsimi”, “Ámiwdáriya” qosıqlarında tábiyattıń sulıwlıǵın táriyipleđi.

4-topardıń juwabı: Shayırdıń miynet teması ayrıqsha kóterińlik ruwxta
jırlandı. Onıń “Qız benen kelinshek” qosıǵında hayal-qızlardıń pidákerlik miyneti
ayırıqsha súwretlendi. Bunan basqa “Biybisánem”, “Orazgúl”, “Aq súyrik”,
“Qaharman ǵarrı” qosıqları miynet temasın súwretlep berdi.

5-topardıń juwabı: Shayırdıń “Námárt jigit nege dárkár?”, “Jeńgen jaqsı”
qosıqlardıń ideyası oqıwshılarda tuwǵan elge, xalıqqa tereń súyiwshilik oyata aldı.
Solay etip hár bir topardıń bergen juwaplarına reytiń tiykarında baha qoyıladı.

“A.Dabilovtıń urıs jıllarındaǵı lirikası” degen temada “Oqıwshılardıń bilim,
eplilik hám kónlikpelerin tekseriw” sabaǵın ótemiz. Sabaqta “Dialog” texnologiyasın
qollanamız. Sabaqtıń maqseti: oqıwshılarda A.Dabilovtıń urıs jıllarındaǵı lirikası
tuwralı túsinigin tereńlestiriw, bekkemlew, olardı watanǵa súyiwshilikke
tárbiyalaw, oqıwshılardıń bilimin, pikirlew oy-órisin rawajlandırıw bolıp tabıladı.

Oqıwshılardıǵa tómendegishe sorawlar berilip, hár sorawǵa 5 minut waqıt
beriledi. **1-soraw:** “Jeńgen jaqsı” qosıǵınan úzindi yadqa keltiriń.

Juwabı: Jolın bolsın bar azamat, Barlıq jawdı jeńgen jaqsı,
Bizge islegen qıyanet, Dushpan otı sóngen jaqsı.

2-soraw: “Námárt jigit nege dárkár?” qosıǵınan úzindi keltiriń.

Juwabı: Xalıq ushın belin buwmasa, Jigitte namıs bolmasa,
Watan ushın tuwılmasa, Onday jigit nege dárkár?

3-soraw: “Xalıq ǵargısı” qosıǵınan úzindi keltiriń.

Juwabı: Súyikli watanǵa qıyanet qılǵan,
Qaraqalpaqta qashqan jigit kim edi?
Ádiwli xalqınıń ǵargısın alǵan,
Qanday jigit aqıl hushı kem edi?

Usılayınsha bir neshe sorawlar beriledi. Qatarlardagı qaysı bir oqıwshı birinshi sorawdı orınlap bolğan bolsa qolın kóterip otıradı. Onı hár qatardıń sárdarı baqlap turadı. Qol kótergen oqıwshı sorawğa juwap berse dóńgeleksheniń bir bólegi, eki sorawğa juwap berse ekinshi bólegi, barlıq sorawğa juwap berse, barlıq bólekler sárdar tárepinen boyalıp baradı. Belgilengen 5 minutta juwap bere almağan oqıwshınıń juwap ornı bos turadı. Eger dóńgeleksheler tolıq boyalğan bolsa, sol oqıwshıǵa yaki qatarǵa orın berilip 5 ballıq baha qoyıladı. Bunda barlıq oqıwshı tolıq juwap bere bermewi múmkin. Geybirewleri 2, geybirewleri 3,4,5 sorawǵa juwap beredi, yamasa geybirewleri hesh qanday juwap bere almawı da múmkin.

Bul kórsetkishte 3 qatarda 1 oqıwshıdan sorawǵa juwap bere almağan. Úsh qatar teńbe-teń. Endi oqıwshılardıǵa jáne shayır tuwralı hám basqa da sorawlar beriledi. Hár bir sorawǵa bir minuttan waqıt beriledi. Aqılıy hújimge 6 minut waqıt beriledi. A.Dabılovtıń shıǵarmalarınıń mazmunı nelerden ibarat? Terekke izbe-izlik penen oqıwshılar menen birgelikte japıraq soǵamız. Japıraqlardıǵa shayırdıń shıǵarmalarınıń mazmunı nelerden ibarat ekenligi jazıladı. Terekktiń ózine **Abbaz Dabılov** dep jazıladı. Batırлық, doslıq, watan haqqında, miynet haqqında, adamgershilik, tábiyat, haqqında, xalıq haqqında, qızlar haqqında, 8-mart haqqında, Jańa jıl haqqında pikirlerin jazadı. Usılayınsha oqıwshılardı oylanıwǵa, izleniwge, pikirlewge iytermelep, terek japıraqları menen tolıqtırıladı. Óz betinshe jumıs 10 minut dawam etedi. Oqıwshılardı 4 topardıǵa bólip, A.Dabılovtıń danalıq sózleri haqqında jazıw tapsırıladı. Misalı: 1.Qorqaqqa keń dúnya iyne tebendey, Batırǵa tar dúnya dala jerdey.

2. Xalıqqtıń ǵargısın alıw jaman is, Biziń tilegimiz mudamı jeńis.

3. Jigitte jigit bar xalıq ushın tuwǵan, Watannıń dushpanın qaytarıp quwǵan. 4. Aq júzli, qaraqas, kirpik tógilgen, Barlıq kúshi watan ushın berilgen,
Watan súyer barlıq isin Shawgúldıń.

Abbaz shayır lirikasını oqıtıw barısında oqıwshılardı kishi toparlarǵa bólip, olardıǵa shayır lirikasınıan at beremiz. 1-topardıǵa “Jengen jaqsı”, 2-topardıǵa “Báhár”, 3-topardıǵa “Ámiwdárya”, 4-topardıǵa “Shawgúl”, 5-topardıǵa “Biybisánem”. Usı toparlarǵa sorawlar beriledi.

1. A.Dabılov neshinshı jılı dástan jazdı?

2. Qaysı shıǵarmasına Berdaq siylıǵın aldı?

3. Watan haqqında jazılǵan lirikası

4. Hayal-qızlarǵa arnalǵan qosıǵı barma?

5. Urıs dáwirine arnalǵan lirikası

1-topardıń juwabı: 1957-jılı jazıldı. 2-topardıń juwabı: “Bahadır” dástanı ushın berildi. 3-topardıń juwabı: “Námárt jigit nege dárkár?”. 4-topardıń juwabı: “Miyirxan”, “Biybisánem”, “Shawgúl” qosıqları. 5-topardıń juwabı: “Jengen jaqsı”,

“Námárt jigit nege dárkár?” qosıqların jazdı. Usı tiykarda ótilgennen keyin 5 topardıń juwapları muǵallım tárepinen bahalanadı.

A.Dabılovtıń lirikasında doslıq temasın oqıwshılardıǵa túsindirıw maqsetinde aqlıy hújim, dóngelek jarısı siyaqlı usıllardı paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde taxtaǵa dóngelek sıızıp, topar járdeminde oǵan nur shashtıramız. Dóngelek, kún nurına “Doslıq” dep jazamız. Onı ótkeriw usılın kórip shıǵayıq. Muǵallım oqıwshılardıǵa doslıq úlken, qúdiretli kúsh ekenligin, onıń mánisin soráǵanındaǵı sebebi, milletler aralıq doslıq qarım-qatnastıń jaqsı jetiskenliklerge alıp keletuǵınlıǵın qaraqalpaq xalqı burında, házirde Orta Áziyadaǵı kóp xalıqlar menen birge, sonıń ishinde ózbek, qazaq, túrkmenler menen de doslıqta jasap kelgenin aytıp ótedi. Bul temanı talantlı shayır Abbas Dabılov “Sabıt Muxanovqa”, “Maqtumqulıǵa”, “Nawayı haqqında”, “Ázerbayjanlı doslarǵa” qosıqlarında doslıq temasın ádiwli jırlaǵan. Oqıwshılardı úsh topardı ajratıp hár bir topar doslıq temasına shayır lirikasınań úzindiler keltiredi.

1-topardıń juwapı: Tanıdıq sózińnen seniń oyıńdı,

Súwretińnen kórdim seniń boyıńdı,

Bıylǵı jıl bes júz jıllıq toyıńdı,

Bir kóriwge qumarlımız Nawayı.- dep qosıq qatarlarınıń mánisin túsindirip, Á.Nawayı ullı shayır ekenligin táriyiplegenin aytıp ótedi. Bul Á.Nawayıǵa arnalǵan qosıq.

2-topardıń juwapı: Kavkaz tawı, Káspiý teńiz, Ol teńizde sansız semiz.

Orman aǵash taw tasında, Baylıǵında joqtır kemis.- dep “Ázerbayjanlı doslarǵa” qosıǵında xalıq doslıǵın tolıp tasıp táriyiplegen hám jırlaǵan.

3-topardıń juwapı: Shaǵlap sapar tartıp Ózbekstanǵa,

Tuwısqan tuwǵanǵa bastı qosqanǵa,

Baxıttıń nurınan baǵlı bostanǵa,

Barıp kórdim ullı sháhár Tashkentti.- dep Tashkent qalasın úlken maqtanısh penen táriyiplegen. “Aqlıy hújim” metodın 5 minut ishinde qollanıwǵa boladı. A.Dabılovtıń ismindegi hár bir hárıpkе shayırdı tiyisli pazıyetlerdi keltirip jazıwı kerek. Solay etip oqıwshılardıń oylaw uqıplılıǵı rawajlanadı. Olar jańa nárseler, jańalıqlar tabıwǵa háreket isleydi. Mudamı izlenedi, kitaplardı kóp oqıwǵa qábiletin rawajlandıradı. Jańasha pikirlew qalıpleseı. A.Dabılovtıń lirikasını tapqırılıq, izleniw metodı boyınsha oqıwshılarda jańasha túsiniw payda etemiz. Bul metodlar sabaqtı bekkemlew barısında qollanıladı. Oqıwshılardı eki topardı bólemiz. Birewin “Mártlik” toparı deymiz, ekinshisi “Mángilik” toparı. “Mártlik” toparına alma, “Mángilik” toparına almurt miywe aǵashı tiyisli. Usı alma hám almurt aǵashlarına ildirilgen miywelerge sanlar jazıladı. Onıń bir tárepine sanlar, al ekinshi

tárepi qızıl, sarı boyawlar menen boyalgan boladı. Oqıwshılar ózleriniń jaqsı kórgen sanların aladı hám usı sanlardı ne ushın jaqsı kóretuǵının aytadı. Misalı, 1 sanın alǵanımnıń sebebi, men barlıq waqıtta birinshi bolǵım keldi, - deydi. Soń kespe qaǵazdaǵı 1-sorawǵa juwap beredi. Juwap bar bolsa, almanıń ekinshi qızıl tárepi awdarılıp qoyıladı. Sorawlar kespe qaǵazlarda beriledi.

1. A. Dabılovtıń shayırshılıq talantı qalay bolǵan? Ol qaysı dástúrlerdi ózlestiredi? 2. Abbas shayırga dáslep kim ustazlıq etken? 3. Abbas qaysı dástanlardı yadqa bilgen? 4. Abbas shayır tábiyattı qalay súwretlegen? 5. Shayırdıń lirikası qaysı dáwirde kúshli rawajlandı, tolıstı? Berilgen sorawlarǵa juwap berip reyting tiykarında ball toplaydı. Eki toparǵada qaǵaz beriledi. Abbas shayırdıń shıǵarmalarınń mazmunı nelerden ibarat ekenligin jazıwı kerek. Bunda oqıwshılar Abbas shayırdıń shıǵarmaların oqıp, kitap boyınsha isleydi. Soń topardan bir oqıwshı shıǵıp, jazǵan pikirlerin dálillep beredi hám tolıqtıradı.

Ulıwma oqıwshılar A.Dabılovtıń lirikasını úyreniw barısında interaktiv metodlardıń járdeminde erkin pikirlew, jazba hám awızeki sóylew kónlikpelerin qalıplestirip baradı. Olarda izleniwshilik, tapqırlıq, bilimlilik artadı.

Список литературы:

1. Богданова О.Ю., Леонова С.А., Чертова В.Ф. Методика преподавания литературы. – Москва: Педагогика, 2002. -162 с.
2. Юлдашев Қ., Юлдашева М. Бадиий таҳлил асослари. Тошкент: КАМАЛАК, 2016.
3. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Саностандарт, 2018. Стр.336.
5. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпакстан, 2019. -Стр. 112
6. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. Ausgabe, 1-2019. 83-85.
7. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде драмалық шығармаларды интерактив технологиялар менен оқытыў // Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў. – Нөкис, 2019. – №6/1. – Б. 4-8 (13.00.00. №20).
8. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қабуловтың өмири ҳәм лирикасын үйрениў // Pim ha'm ja'miyet. Нукус давлат педагогика институти журналы. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 106-110 (13.00.00. №3).
9. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде лирикалық шығармаларды таллаў // Қорақалпоқ давлат университети ахборотномаси. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 181-184 (13.00.00. №13).
10. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227>).
11. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қайыпбергенов дәретиўшилигин оқытыў методикасы // Pim ha'm ja'miyet. Нукус давлат педагогика институти журналы. – Нукус, 2020. – №2. – Б. 100-103 (13.00.00. №3).
12. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
13. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).

ЎЖИНИЯЗ ШАЙЎР ЛИРИКАСЎН ОҚЎТЎ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Хожаметов Бахтияр Бекмуратович

Учитель средней общеобразовательной школы №15 Чимбайского района,
Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Юсупов Исламбек Конысбаевич

Магистрант Каракалпакский государственный университет
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: В этой статье изучены в преподавании обучение лирика Ажинияза, и в проведении занятий, а также в правильном использовании методов обучения от педагога требуется большое методическое мастерство. Таким образом, путем анализа художественных произведений в сознании учащихся формируем общечеловеческие чувства и ценности, восстанавливаем истинную историю народа, воспитываем эстетическое чувство.

Ключевые слова: писатель, произведение, роман, литературовед, образ, творчество, стиль, метод, жанры, язык, обучение, процесс урока, литература.

D nya j zilik pedagogika ilimi tez r wajlan w h m  zgerisler jol  menen barmaqta. Sol sıyaql   zbekstan Respublikası g rezsizlikke eriskennen keyin bilimlendiriw tarawında  dewir  zgerisler j z berdi. «Bilimlendiriw haqqında»g  ja na Nizam qabıllandı h m pedagogika ilimini n aldına  lken wazıypalar qoydı. D nya xalıqlarında globalas w procesinde t lim-t rbiya m seleleri ayrıqsha  hmiyetke iye. J h nde bilimlendiriwdi r wajlandırıw ideyaları xalıq aralıq sh lkemler h m r wajlang n m mleketler t repinen qabıl etilgen 2030-jıllar a shekem ja na t lim koncepciyasında: «Bilimlendiriw –r wajlanıwdı n tiykarg  hareketlendiriwshi k shi h m r wajlanıw maqsetlerge jetkiziwshi  hmiyetli iskerlik» [1] sıpatında esapqa alınıp, bul wazıypalardan kelip sh gıp qaraqalpaq  debiyatın oqıtıw texnologiyaların jetilistiriw, innovaciyalıq jantasıw tiykarında qaraqalpaq  debiyatı sabaqlarında oqıwshılar al an  debiy ja nalıqların talqılaw, olardı n teoriyalıq bilimlerin h m k nlikpelerin r wajlandırıw a, sapalı bilim beriw, bilim alıwın jaqsılaw h m  zlestiriw n tiyjelerin bahalaw usılların jetilistiriwge ayrıqsha dıqqat qaratılmaqta.

Ulıwma bilim beretu ın mekteplerde, licey h m joqarı oqıw orınlarında  debiyattı oqıtıw boyınsha belgili metodist alımlar Q.Yuldashev [2], V.Ya. Korovin [3], S.Matjanov [4], Xusanbaeva [5], K.A.Yusupov [6] h m basqalar t repinen ilimiy metodikalıq jumıslar alıp barıldı. Usı k z qarastan akademiyalıq liceylerde  debiyat

baǵdarlamasında berilgen saatlar boyınsha Ájiniyaz lirikasını úyreniw metodikasına qısqasha toqtap ótkendi maqul kórdik. SHayır lirikasını eki túrli baǵdarda úyreniwge boladı. Birinshiden, baǵdarlamada berilgen materiallar tiykarında Ájiniyaz shayırdıń lirikasınıń túrleri: filosofıyalıq, didaktikalıq, muhabbatlıq hám watan temasındaǵı qosıqların sabaq túrleri, dástúriy hám interaktiv metodlar arqalı úyreniw, ekinshiden, sabaqtan hám klasstan tıs jumislardıń túrleri: konferenciya, ádebiy keshe, diywalı gazeta, h.t.basqalar arqalı úyrenip barıw múmkin. Usılardıń ishinde sóz sheberiniń lirikasını sabaq barısında interaktiv metodlardan paydalanıw arqalı úyreniw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Ájiniyazdıń lirikası boyınsha ótiletuǵın sabaqlardı mazmunlı hám qızıqlı oqıtıw ushın sabaq tiplerin hám metodlardı durıs tańlay biliw kerek. Ásirese, interaktiv metodlarınan klaster, múyeshler, “dóngelek stol”, zigzag, insertt sıyaqlı túrlerinen sabaq barısında kóbirek qollansa maqsetke muwapıq boladı.

Akademiyalıq liceylerde Ájiniyaz lirikasını úyreniwde interaktiv metodlardan paydalanıwdıń áhmiyetine, qollanıw ózgesheliklerine dıqqat awdarıp óteyik. XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatınıń belgili wákili Ájiniyazdıń lirikasını “klaster” metodı arqalı úyreniw áhmiyetli metodikalıq usıllardan esaplanadı. SHayır dóretiwshiligi boyınsha oqıwshılardı klasterge bóliw-bul olardıń oylaw qábiletin, pikirlew tereńligin rawajlandırıp, sóz sheberiniń lirikasını jaqsı túsinip alıw uqıplıǵın jetilistiredi. Negizinde «klaster» sózi “baw”, “toplam” degendi ańlatadı. Bul metodtı ótkeriw metodikası tómendegishe: klass taxtasına «Ájiniyaz shayır lirikası» dep jazıladı. Shayır dóretiwshiligi boyınsha pikirler bildiriledi. XIX ásirdegi qaraqalpaq poeziyasında salmaqlı orın iyeleytuǵın lirik shayır Ájiniyaz Qosıbay ulı. Onıń lirikasını qaysı alımlar izertlegen dep, usınıs túrinde soraw oqıwshılardıǵa beriledi. Oqıwshılar óz pikirlerin bildirip baradı.

Ájiniyaz lirikası boyınsha N.Dáwqaraev, Q.Ayımbetov, Q.Bayniyazovtıń «Qosıqtıń kúshi», A.Murtazaevtıń «Shayır muhabbatı», B.Qálimbetovtıń «Ájiniyaz lirikası», K.Mámбетovtıń «Ájiniyaz», Q.Járimbetovtıń «Ashıq Ziywar», B.Genjemuratovtıń «Ájiniyaz lirikasınıń poetikası» h.t.b ilimpazlardıń izertlegen ilimiy miynetleri baspadan shıqtı.

Ájiniyaz shayırdıń lirikasında óz xalqına bolǵan súyiwshilik sezim, qızlardıń sulıwlıǵın táriyiplep beriw, jaslarǵa ádep ikramlılıq haqqında tárbiya máseleleri joqarı kóterińkilik ruwxta súwretlengen. Sonlıqtan onıń lirikası watan teması, filosofıyalıq lirika, diaktikalıq lirika hám muhabbatlıq lirika bolıp bólingen.

Ájiniyaz shayır folklorlıq dástúrlerdı óz poeziyasında ádewir jetilistirdi. Onıń lirikasında súwretlew qurallarınan teńew, epitet, metafora, giperbola h.t.basqa awızeki xalıq dóretpelerindegi súwretlew usılları sheber paydalanǵan. Olardı dóretiwshilik penen qollanǵan. Shayırdıń lirikasında úsh túrli stillik ózgeshelik bar. Birinshiden, folklorlıq usıldı sheber ózlestirgen. Ekinshiden, túrkiy jazba stilindegi dástúrdi rawajlandırǵan. Ásirese, bul stillerdı Xojaaxmet Yassawiy, Maqtumqulı shayırlardıń dóretpelerindegi sheberlikler menen úyregeni kórinedi. Úshinshiden, shıǵıs ádebiy jazba stiliniń tásiri kúshli boldı.

Ájiniyaz shayırdın tilinde XIX ásirde jasağan basqa qaraqalpaq shayırlarına usamağan ózgesheliklerinen arab, parsı hám eski túrkiy tilleriniń tásiiri kúshli bolğan. Búğan eń baslı sebep sol dáwirlerde usı úsh til negizinde ataqlı shayırlardıń dóretpeleri jazılğan. Bul tillerdi Á.Nawayı, Fizuliyler jaqsı bilgen hám óz shıǵarmaların usı tillerde jazǵan.

Ájiniyaz lirikasında watan teması ayrıqsha jırlanadı. Hárqanday shayıır óz xalqınıń ádiwli perzenti. Solay eken ol birinshi gezekte óz xalqın, watanın jırlap kelgen. Sol sıyaqlı Ájiniyazda «Ellerim bardı» qosıǵında:

Ótirikti ras etip aytpağan,
Baskesse de tuwrı joldan qayıtpağan,
Námáhremdi hasla joldas tutpağan,

Atı qaraqalpaq ellerim bardı.- dep qaraqalpaq xalqınıń tuwrı sózliligin, mártligin úlken maqtanış penen súwretlegen. Sonday-aq shayırdın «Bardur», «Ayrılса» qosıqlarında watanǵa súyiwshilik ideyalar ayrıqsha yosh penen súwretlenedi. Onıń «Jaqsı» qosıǵında:

Giyne qılıp eldi taslap ketkennen,
Qádirin bilmes jerde xızmet etkennen,
Jat jerlerde músápirlik shekkennen,

Urıp-sógıp qorlasada el jaqsı - dep watannın qádir-qımbatı úlken maqtanış penen táriyiplenedi. Bularan basqada oqıwshılardıń pikirleri uslayınsha jazılıp barıladı. Nátiyjede Ájiniyaz lirikası boyınsha klaster metodınıń qollanılıw ózgeshelikleri anıqlanadı.

Ájiniyaz shayırdın lirikasınıń múyeshler metodu menen úyreniw oqıwshılarda azda bolsa qızıǵıwshılıqtı payda etedi. Bul metodtıń maqseti: oqıwshılardıń pikirlesiw qáiletin rawajlandırıw. Akademiyalıq licey oqıwshıları Ájiniyaz lirikasını usı metod penen úyreniw barısında tómendegi talaplardı bilip baradı. Oqıwshılar shayıır lirikası boyınsha pikirlesip belgili sheshimge keliwi tiyis. Olar Ájiniyaz lirikasınıń hárqıylı kóz qarasta bayanlap pikir bildiredi. Muǵallım oqıwshılardan úsh minut ishinde shayıır lirikası boyınsha óz pikirleri tiykarında kishkene shıǵarma jazıwdı tapsıradı.

Sóz sheberiniń lirikası boyınsha shıǵarma jazıp bolǵannan soń jazba jumıslarınıń mazmunı tiykarında oqıwshılardıń pikirlerine qarap hár qıylı múyeshlerge bólemiz. Pikirleri joqlar ortada turadı. Topardıń aǵzaları 5 minut ishinde óz-ara pikir alısıp, shıǵarma jumıslardı talıqlap, jaqsı jazılǵan jumıslardı úlgi sıpatında eki-úsh oqıwshı oqıp bergeni maqul. Toparlardı gezekpe-gezek Ájiniyaz lirikası boyınsha óz pikirlerin bildiriwge shaqıradı. Pikir alısıwǵa basqa topar aǵzaları da qatnasıwǵa ruxsat etiledi. Ayırım topar aǵzaları dáslepki pikirlerin ózgertiwi múmkin. Bunday jaǵdayda qálegen pikirles toparına qosılıwı múmkin. Ájiniyaz lirikası boyınsha pikirlesiw tamamlanǵannan keyin hárbir toparǵa óziniń kóz qarastarın bildirip hám pikirlerin jazba túrde juwmaqlap beriw tapsırıladı.

Shıǵıw kartası

Eger Ájiniyaz lirikası boyınsha pikirlesiwge waqıt jetpey qalsa, onda qatnasıwshılar pikirlerin kartoshkalarğa úsh punkt boyınsha jazıwı múmkin.

- Ájiniyaz lirikası boyınsha ótilgen sabaqtıń eń áhmiyetli basqışın atap ótiw tiyis.

- Sabaqtıń teması boyınsha bir soraw jazıw kerek.

- Ájiniyaz lirikası boyınsha ulıwma túsinik beriw zárúr.

Ájiniyaz lirikası tiykarında bul metodtı mına baǵdarda qollanamız:

Oqıwshılardıń pikirleri boyınsha olardı tórt toparǵa bólemiz.

1-topar. Ájiniyaz-lirik shayır

2-topar. Ájiniyaz-realist shayır

3-topar. Ájiniyaz-muhabbat jırshısı

4-topar. Ájiniyaz-filosof shayır

Hár bir topar óz-ara pikir alısıp temalarǵa pikirlerin bılayınsha bildiredi:

1-topardıń juwabı: XIX ásirdegi qaraqalpaq poeziyasın rawajlandırıwǵa úles qosqan shayır Ájiniyaz Qosıbay ulı. Onıń bir neshe lirikalıq qosıqları bar. Shayırdıń «Megzer», «Ayrılса», «Qash-qash», «Kerek», «Ellerim bardı», «Bardur», «Bolmasa» h.t.basqa qosıqlarında watan, el, xalıq, ádillik, tábiyat, adamgershilik, ádep ikramlılıq sıyaqlı ideyalar dı jırladı. Sóz sheberiniń «Eldi kórer kún bar ma eken?» qosıǵında tuwılǵan el saǵınıshı poetikalıq til menen jırlanadı.

Elinen ayrılǵan diywana bolar,

Yarınan ayrılǵan biyǵaná bolar,

Hárreler usha almay párwana bolar,

Uyası buzılıp paldan ayrılса.- dep «Ayrılса» qosıǵında ómirdegi táshwishlerdi, watannıń qádir-qımbatın kórkem súwretlegen.

Ulıwmalastırıp aytqanda shayır lirikası tematikalıq jaqtan bay, ideyalıq-kórkemlik jaqtan tásirli hám obrazlı jazılǵan.

2-topardıń juwabı: Ullı danışpan shayır Ájiniyaz Qosıbay ulınıń dóretpelerinde turmıs shınıǵı filosofiyalıq hám didaktikalıq kóz qarastan tásirli súwretlengen. Onıń «Kerek» qosıǵında bul ideyalar ayrıqsha berilgen.

Xalıq soraǵan atalıqqa,

Is júritip qatallıqqa,

Kúsh berip gilkiy salıqqa,

Xalıqtı postırıw shul kerek.- dep awıl kát qudaların saldamlı, bilimli, ádalatlı bolıwın tileydi. Biraq olardıń kópshiligi dıyanatsız bolǵan. Olar xalıqtıń táǵdiri menen sanasa bermeydi. Kúnin zorǵa kórip otırǵan xalıqqa salıqtı kóp salǵan. Bulda azday miynetkesh xalıqtan para dámetken. Shayır olardıń jaramsız islerin qatań áshkaralap ótedi.

Sógis keltirip ataǵa,

Isin jiberip qataǵa,

Awıldaǵı kátqudaǵa,

Sanı joq pul kerek.- dep danışpan shayır turmıs haqıyqatlıgın tartınbastan súwretlep bergen. Solay etip shayır zaman teńsizligin, xalıqtın jasaw jaǵdayın, patshalardıń ádalatsız siyasatın durıs táriyiplegen.

3-topardıń juwabı: Ájiniyaz shayırdıń lirikasında muhabbat teması belgili orındı iyeleydi. Sóz sheberiniń «Gózzallar», «Sáwdigim», «Megzer», «Súygen yarım bar», «Bir janan», «Bir páriy» h.t.basqa muhabbatlıq qosıqlarında qızlardıń ruwxıy dúnyasınıń pákligin, sulıwlıgın, hadallıgın, kóklerge shıǵarıp tariyipleydi. Shayır dóretpelerinde qızlar obrazın sheberlik penen súwretleydi. Gózzallar haqqında gáp etkende olardıń sırtqı sulıwlıgı menen ishki ruwxıy dúnyası birdey gózzal bolıw kerekligin jırlaydı.

Janıń alsın jállat kibi,
Xosh minayım bolsın ózi,
Seniń sóziń, onıń sózi,

Misli gúl kibi shırmalsın.- dep qızlardıń minez-qulqı, opadarlıǵı, shiyrin sózligi, móldir sezimi haqqında jırlaydı.

4-topardıń juwabı: Ájiniyaz shayırdıń filosofiyalıq lirikası onıń dóretywshiliginde ayrıqsha orındı iyeleydi. Sóz zergeriniń «Ayrılsa», «Kerek», «Jaqsı» qosıqlarında filosofiyalıq oylar tásirli berilgen. Shayırdıń pikirinshe insannıń ómir gózállıǵı awız birshilikte ekenligin táriyipleydi. «Ashıq-yarsız, búlbúl-gúlsiz, kiyik-shólsiz, sona-kólsiz, Ziywar aytar, jurtsız-elsiz, Adam bir diywana megzer»- dep «Kóńlim meniń» qosıǵında adamlar arasında bekkem joldaslıq, doslıq bolıwın, watan mápinde birigiwin tileydi. Bulardan basqa da ómir haqqında óz kóz qarasların bildirdi. Hár bir topardıń bergen juwaplarına muǵallım tárepinen tiyisli bahalar qoyıladı.

XIX ásirdegi qaraqalpaq xalqınıń ullı shayırı Ájiniyaz lirikasın sabaq barısında interaktiv metodlardan paydalanıw arqalı akademiyalıq licey oqıwshıların erkin pikirlewge úyretemiz. Olardıń sanasında shayır lirikasın oqıtıw arqalı watanǵa bolǵan súwiwshilikti, adamgershilikti, ádep ikramlılıqtı, insannıń ruwxıy dúnyasınıń tazalıgın, pákligin qalıplestirip baramız.

Список литературы:

1. Incheon Declaration / Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. –p.6-7. <http://unesdoc.unesco.Org/images/0023/002338/233813m.pdf>.
2. Юлдашев Қ., Юлдашева М. Бадиий таҳлил асослари. Тошкент: КАМАЛАК, 2016, стр 461.
3. Коровин В. Я. Анализ художественного произведения в курсе литературы IV-VII классов. -М.: Просвещение, 1977. - 224 с.
4. Матжанов С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. -Т.: Ўқитувчи, 1996.
5. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Методика преподавания литературы. –Т.: Баркамал файз мадиа, 2018. - стр. 352
6. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Сано-стандарт, 2018. Стр.336.

7. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
8. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. Ausgabe, 1-2019. 83-85.
9. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. Ausgabe, 1-2019. 83-85.
10. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 ([https://www.scopus.com /sourceid / 21100920227](https://www.scopus.com/sourceid/21100920227)).
11. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
12. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program / Cutting edge-science. International scientific and practical conference, USA Conference Proceedings, Shawnee, July, 2020. – P.P. 83-87.
13. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпакстан, 2019. -Стр. 112

AKADEMIYALÍQ LICEYLERDE Á.ATAJANOV'TÍN PROZASÍN ÚYRENIW

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Оразбаев Заман Жумабаевич

Учитель академический лицей КГУ
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: А.Атажанов – один из ведущих каракалпакских прозаиков. Произведения писателя неоднократно переводились на русский и другие языки. Эпические произведения А.Атажанов монументальны не только по объему, но и по идейно-тематической значимости, масштабам характеров.

Ключевые слова: творчество, метод, язык, обучение, процесс урока.

Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde, licey hám joqarı oqıw orınlarında ádebiyattı oqıtıw boyınsha belgili metodist alımlar O.Yu.Bogdanova [1], Q.Yuldashev [2], Á.Paxratdinov [3], Sh.Islamov [4], V.Ya. Korovin [5], S.Matjanov [6], Xusanbaeva [7], K.A.Yusupov [8] hám basqalar tárepinen ilimiy metodikalıq jumıslar alıp barıldı.

Házirgi qaraqalpaq ádebiyatı hár tárepleme kórkemlik jaqtan rawajlanıw baǵdarına iye boldı. Ásirese, balalar ádebiyatı ideyalıq, tematikalıq, janrlıq hám kórkemlik jaqtan S.Abbazov, J.Dilmuratov, Á.Atajanov, Sh.Xalmuratova, Ó.Sársenbaev, Á.Atajanov, J.Óteniyazov, Ya.Ájimov, A.Ábdiev h.t. basqa jazıwshı-shayırlardıń kórkem dóretpeleri menen rawajlandı. Bul jazıwshılardıń kórkem shıǵarmaları óziniń stillik ózgeshelikleri, bayanlaw usılları, qaharman obrazın jasaw, syujet hám kompoziciya qurıw sheberlikleri menen bir-birinen parq qıladı. Solardıń ishinde belgili jazıwshı Ábdimurat Atajanovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi prozalıq shıǵarmaları ayrıqsha orındı iyeleydi. Bul jazıwshınıń ádebiy dóretiwshiligi elege arnawlı izertlenbedi.

Belgili jazıwshı Ábdimurat Atajanovtıń «Duwtar» (1976), «Atamákan» (1978), «Jeti xat» (1981), «Qos kanikulda» (1983), «Sapalaq palwan» (1984), «Pikassonıń aq kepteri» (1986), «Sońǵı jawǵan qar» (1987), «Mashqala» (1988), «Pátpelektey pálpellegen dostım-ay!» (1994), «Qaytıp keliw» (1996), «Jiyde jegin kele me» (1997), «Jat jurtta japa shekken adam» (2010), «Talant tulparın minip...» (2012), «Janıma jaqın adamlar» (2014) usaǵan gúrriń, povest, ocherk hám maqalalar toplamları baspadan jarıq kórdi hám kitap oqıwshıları tárepinen jaqsı bahalandı. Biz pitkeriw qanıgelik jumısımızdıń kólemine esapqa alıp, tek ǵana «Jiyde jegin kele me» (1997), «Jat jurtta japa shekken adam» (2010), «Talant tulparın minip...» (2012), «Janıma jaqın adamlar» (2014) sıyaqlı toplamların tallawǵa tartıp, jazıwshınıń ómir jolına qısqa maǵlıwmat beremiz.

Ábdimurat Atajanov 1938-jılı 17-yanvarda Nókis rayonına qaraslı «Qattiǵar» xojalıǵı «Tolis» awılında tuwılǵan. Ol 1957-jılı Nókis awılxojalıǵı texnikumın, 1964-jılı Qaraqalpaq mámleketlik pedagogikalıq institutın tamamladı. 1957-59-jılları mektepte muǵallım bolıp isleydi. 1964-jıldan «Jetkinshek» gazetasında ádebiy xızmetker, soń, bólim baslıǵı, «Ámiydáriya» jurnalınıń bólim baslıǵı (1972-1975), «Jetkinshek» gazetasınıń redaktóri (1975), «Ustaz jolı» gazetasınıń bas redaktóri (1998-2002), 2002-jıldan ómiriniń aqırına shekem «Ustaz jolı» gazetasınıń redaktor orınbasarı bolıp isledi.

Ǵárezsizlik jılları jazıwshı Á.Atajanovtıń prozalıq shıǵarmaları tematikalıq hám kórkemlik jaqtan ádewir jetilisti. Hár bir shıǵarması qızıqlı syujetke hám waqıyalarǵa qurılǵan. Onıń prozalıq shıǵarmaların tallap qaraǵanıwızda kóp ǵana poetikalıq súwretlew usıllarınan paydalanıwda jetiskenliklerdiń bar ekenligi kórinedi. Ádebiyattanıw ilimi arqalı Ábdimurat Atajanovtıń prozası hám ondaǵı kórkemlik izleniwshilikti úyreniw, onıń áhmiyetin keń jámiyetshilikke túsindiriw, sol arqalı qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminiń, prozanıń rawajlanıw dárejesin anıqlaw ayırıqsha áhmiyetke iye.

Hárbir jazıwshı birinshiden, óziniń milliy folklorın hám jazba ádebiyatın tereń ózlestirip, ózinde kórkem sóz dúnyasın toplaydı hám bayıtıp baradı. Ekinshiden, dúniya xalıqlarınıń kórkem sóz ǵáziyneleri menen tanısıp, estetikalıq zawıq alıp, sol xalıqlardıń jazıwshılarınıń sóz ǵáwharları menen tereńnen tanısıp hám sóz baylıǵın bayıtıp ádebiy baylanıstı, dástúrlerdı ózlestirip aladı. Nátiyjede talantlı jazıwshılardıń dóretiwshilik sheberligin úyrenip, ózlerindegi kórkemlik izlenislerdi jetilistirip baradı. Sol sıyaqlı Ábdimurat Atajanov dúnyaǵa belgili jazıwshılardan M.Sholoxov, S.Baruzdin, B.Polevoy, S.Axmad, O.Omarbekovlardıń gúrriń hám povestlerin qızıǵıp oqıp shıqtı. Sońınan bul jazıwshılardıń prozalıq shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarıp, qaraqalpaq kitap oqıwshılarına jetkerip berdi. Nátiyjede jazıwshınıń ádebiy dóretiwshiligi kórkemlik jaqtan ádewir tereńlesti. Onıń dóretpelerinde kórkemlik izlenisler sezile basladı. Ǵárezsizlik dáwirinde jazılǵan prozalıq shıǵarmaları qaraqalpaq ádebiyatınıń poeziya tarawı sıyaqlı jámiyetlik, siyasiy ózgerislerge tez kirisip kete aldı hám ádebiyattıń talabına jıldam juwap bere aldı. Sonıń ushın ǵárezsizlik dáwiri qaraqalpaq prozasında gúrriń, povest, roman janrların eń tez rawajlanǵan janrlardıń biri sıpatında alıp qarawımızǵa boladı.

Ábdimurat Atajanovtıń prozasında kórkemlik izlenislerdiń, onıń tematikası, qaharman obrazları hám konfliktlik shárayatlardıń qurılıwı baǵdarında kórinwi úlken áhmiyetke iye. Sebebi, jámiyettegi qubılıslardı, insanıy túsiniqlerdi joqarı dárejede beriwde avtorlardan kórkemlik izlenislerdi talap etedi. Sol tiykarda Ábdimurat Atajanovtıń ǵárezsizlik dáwiri prozasında kórkemlik izlenisleri jańasha baǵdarlardaǵı kóplegen shıǵarmaları dóretildi. Jazıwshınıń «Jiyde jegin kele me?» (1997), «Jat jurtta japa shekken adam» (2010), «Talant tulparın minip...» (2012), «Janıma jaqın adamlar» (2014) sıyaqlı toplamların úyreniw hám olardı tallaw zárúrligi kelip shıqtı. Jazıwshınıń «Jiyde jegin kele me?» atlı gúrrińler toplamı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttırdı.

Onıń dóretpeleri tuwralı ayırım ádebiyatshılardıń maqalaları baspada járiyalandı. Hár bir gúrrińi qısqa syujetke qurılıp, qaharmanlar obrazı qısqa waqıyalar menen ashılıp baradı. Onıń «Jiyde jegin kele me» atlı gúrrińi de qısqa syujetke qurılıp, waqıyalar ıqsham berilgen. Jazıwshınıń tiykargı ideyası qaharmanlardıń obrazında miynet etiw, hadallıq, átiraptaǵı jańalıqlardı úyreniw, adamlar arasındagı qarım-qatnas máselelerine arnalǵan. Bundaǵı waqıyalar awıl balalarınıń turmısına arnalıp, olardıń tınbay miynet etiwı, úy jumıslarına dıqqatı, oyın balalarınıń is-háreketleri, ata-ananıń aytıwına qaramastan, berilgen tapsırmalardı orınlamay, oyın oynap ketiwleri tásirli bayanlanǵan. Jazıwshı waqıyanı bılayınsha baslaydı: «Bul jılları awılдаǵı jaylar hár qaysısı hár jaqta, araları at shaptırım jer edi. Tańqalarlıq jeri sol, jaylar dıń basına, ırash etegine jabıstırılıp salınǵan. Házirgi zamandıǵıday kóshe-kóshe emes jáne awıl arasında aynala dógeresinde iyrenlegen sayda kóp, «órkeshe» aǵarańlaǵan ırashta tolıp atır. Ana jerde ırash, mına jerde ırash, bazı jerlerde tereń shuqırılıqta bar.» -dep awılдаǵı úylerdiń jaylasıw tártibine, olardıń uzaq jaylasıw kórinislerin, kóbinese jaylar biyik jerlerge salınǵanın súwretlegen. Bul kórinisti jazıwshı jáne de tereńlestirip: «Ol waqıtları biziń úy yamasa bes-altı xojalıq panalaǵan jay dáryanıń jaǵasında, eki aralıq elli-alpıs adımnan aspaydı. Jazda suwı jıltırıp, gúzde tınıq móldirep, qısta kók tayǵaq muzı kúńge shaǵılısıp, anıq kórinip jatadı... Bir kúni ájaǵam keshke taman jiydeniń bir baw qıp-qızıl shúlligin er ústinde aldına óńkerip alıp keldi. Qırıqlaǵan shúllik bir qıylı uzınlıqta shabılǵan, biri kelte, ekinshisi uzın emes. Úkem ekewimiz buǵanda dıqqat awdarmadıq aqırı. Úlken aǵamnıń isine kishkene balalardıń aralaspaǵa haqı joq. Bul qádeni apam menen ájaǵam qulaǵımızǵa quyıp qoyıptı.» Jazıwshı bul kóriniste awıl tábiyatı menen birlikte awıl adamlarınıń tirishilik etiwı, olardıń tártip qaǵıydaların, jası úlkenlerdi húrmet etiwı uasaǵan máselelerde súwretlengen. Bul jiyde shúlliklerin egip, onnan kógergen jiyde túplerinen úlken nárwan túplerge aylanıp, adamlar tirishiligi ushın zárúr miywege aylanatuǵının durıs táriyplep bergen. Sonlıqtan bul miywe aǵashların tárbiyalaw, olardı waqtında suwǵarıp, jiyde pisik waqtında jıynap alıw úlken mashaqatlı jumıs. Bul kórinislerdi jazıwshı orınlı súwretlep, awıl balalarınıń psixologiyasın, miynetkeshligin, erinshekligin, aq kókirekligin durıs ashıp beredi. Máselen, «Qayt izińe. Jiyde jegin kele me, qaytasań bala. -Ájaǵa, azǵanday oynap qaytayın da! – Bolmaydı. Qayt deymen saǵan. Úkesi ilajsızdan izine qıynalıp qayttı. Urtı topayıp, qattı ashıwlanıp kiyatır. Ájaǵam onıń birjıǵan bet ajarın kórip kúlip jiberdi. Dawısıńın barınsha ráhátlenip kúldi. –Áy mıqır tentek, jiyde jiyseń be? Jiyde jegin kele me? –Jegim kelmeydi. Jemeymen! –Nege? –Oynayjaqpan. Jiyde jegennen oynanǵan jaqsı. Kúnde-kúnde jiyde terip jalıqtım.» Bul kórinis kitap oqıwshılarına qızıǵıwshılıq oyatadı. Birinshiden, awıl balaları ata-ananıń, apa-aǵalarınıń aytqan tapsırmaların waqtında orınlap, gáp keltirmew kerek. Bul jerde awıl balasınıń erinsheklilik qásiyetin, onıń oyınǵa qumarlıǵın, tirishiliktiń tiykari jiyde ekenligin bilmesligin jazıwshı durıs ańǵara bilgen. Ekinshiden, bul gúrriń oqıwshılarda qızıǵıwshılıq oyatıp, olarǵa awıl turmısın, awıl balalarınıń is-háreketlerin, jiyde-bul

alma, almurt, qáreli, erik, júzim, shabdal siyaqlı miywe aǵashı ekenligin, tirishiliktiń tiykarı ekenligin, onıń áhmiyetin ańǵara biliwin jazıwshı durıs uqtıra alǵan. Jazıwshınıń «Terek basında túnegen tún» gúrrińi de qısqa syujetke quralıp, waqıyalar tartımlı berilgen. Dóretpede student balanıń paxta terimindegi waqıyalar, onıń paxta terimindegi is-háreketleri, muǵallimnen qaytıwǵa ruqsat sorawı, muǵallimniń student balaǵa ruqsat beriwi, paxtadan gezekke sorap qaytıp baratırǵan balanıń joldaǵı kórgen jol azapları, onıń qattıǵa qıynalıwları isenimli bayanlanǵan. Jazıwshı usı gúrrińde qaharman obrazın ashıp beriw maqsetinde haqıl-maqallardan, súwretlew usıllarınan orınlı paydalana bilgen. Máselen, «Mineziń jatıq bolsa, ishkeniń qatıq boladı» - dep xalqımız biykar aytpaǵan. Muǵallimniń sózine qulaq aspaǵan bala keshletip úyine qaytadı. Úyine qaytıw ushın jolda mashina kútedi. Biraq jolawshılardıń kópshiligi mashınaǵa minip mánziline jetedi. Al, student balanı joldaǵı mashınalar mingizbey, sol jerde túnep qaladı. Terek basında bir tún qonıp shıǵadı. Onıń kórgen azapları jazıwshı tárepinen isenimli súwretlengen. «Júregi attay tuwlap ketti. Búgin Nókiske jetemen degen quwanıştıń tolqını edi, onıń júreginde kúshli soqtırıp atır edi.» - degen balanıń oy tolǵanısları anıq berilgen. Jazıwshı bul oy tolǵanısların, jolda turǵan kórinislerin bılayınsha táriyplegen: «- Aǵa, meni de alıp ket. Bir ózim qalaman ba? – Jańaraqta ózimdi márt sanap, jıamsıramayman dep ishten sert bersem de, tap mashina dan qalıp qoyatuǵın waqıtta begligimdi buzıp jıamsıradım. – Nókiske sheyin, paxdadan kiyatır edim. Orta jaslardaǵı bujır bet kisi basın shayqadı. – Náreste balamaw nege kesh qaldıń. Nege erte qaytpadıń? Bul mashina tınbay qatnap turǵan úlken jol emes. – Kesh juwar berdi, aǵa. Tústen keyin. _ Kim? – Muǵallım. Bujır bet kisi basın taǵı qayta-qayta shayqadı.» Bul dialogta shofyor menen paxtakesh studenttiń obrazı ádewir ashılǵan, dóretpeniń syujeti rawajlanǵan. Student balanıń kesh qaytıwına muǵallimi ayıpkerdey bolıp atır. Negizinde oǵan muǵallım ruqsat bermey turdı.

Ábdimurat Atajanovtıń ǵárezsizlik dáwiri prozasında kórkem shıǵarma haqqında dáslepki uǵım forma menen mazmunniń birligin saqlawdan baslansa, onıń birinshi basqıshı tema menen ideyadan baslanadı. «Tema degenimiz ádebiy shıǵarmanıń irge tası, tırnaǵı. Al ideya bolsa sol predmettiń maqsetin anıqlaytuǵın oy». Ideya temanı tolıqtırıp hám nıǵaytıw ushın xızmet etedi. Sebebi ideya hár qanday temanı rawajlandırıwǵa baǵıshlanǵan baǵdar, óytkeni, temaǵa qarap otırıp, jazıwshınıń rawajlandırmaqshı bolǵan oyların da seziwge boladı. Sol sıyaqlı jazıwshınıń «Bir sarqum may» gúrrińinde qaharmanıń basınan ótken waqıyalar qızıqlı bayanlanıp birneshe ideyalar bir temaǵa qurılǵan. Shıǵarma mazmunında awıl balalarınıń obrazı da sheber ashılǵanı kórinedi. Olardıń is-háreketleri, birese úy jumısların isleydi, birese mawqı qanǵansha oynaydı. Ásirese, olar pechke jaǵıw ushın otın shabadı, mal qoraların tazalaydı, ata-anasına járdem berip uzaqtan suw tasıydı, qolı bos bolsa asıq, shúllik oynaydı. Jazıwshı bul kórinislerdi kórkemlik penen tásirli súwretlegen. Solardan bir kórinis bılay súwretlengen. Bir bala oynap júrip bir sarqum suwdı ishıp, jáne oynawǵa shıǵıp ketedi. Biraq mánisi bolmay ózin qolaysız seze

baslaydı. Negizinde ol balanıń suw dep ishkeni bir sarqum may edi. Onı bala keyin sezip qalıp, kem-kemnen ózin qolaysız kórip, júregi aynıy baslaydı. Mánisi bolmay úyine aynalıp kelse, anası shır-pır bolıp mına jerge bir sarqum may qoyıp ketip edim. Balasınan bir sarqum aq maydı ishıp qoymadıń ba dep sorasa, may ishpegenin aytadı. Haqıyqatında da, bala bir sarqum maydı bilmey ishıp, aqırı bir ólimnen qalğanın, balanıń endigiden bılay hesh waqıt ruqsatsız úy zatlarına tiymew kerekligin ańǵarǵan balanıń kelbetin jazıwshı sheberlik penen monolog, dialog, súwretlew quralları menen táriyiplegen. Máselen, «Moyıńǵa aldım boldı, astım jer, ústim tepki bolatuǵını anıq. Óytkeni, házir partı shıǵıp atırǵan apamnıń ashıwı jaman. – Sonda men ne qılıppan? Jazıǵım ózimshe dalada oynap júrgenim be, úyge bas suqpaǵanım ba? - Kelmeseń, qırshın! – Anam betime bejireyip qaradı. Biraq men jiz baqpastan qaqshıyıp tura berdim. – Onda úyge jin kelip keeken? Qırshın-aw, usı sen ıras sóylep tursań ba? Úyge suw ishemen dep kelgen joqsań ba? Usı búgin tústen keyin suw ishpediń be? - Ishken joqpan. Olla-billa. Úyge kelgen kelgen emespen. Oynnan kiyatırǵanım usı». Bul kóriniste birinshiden, balanıń aldap turǵanı súwretlense, ekinshiden, balanıń bir sarqum may ishıp qoyǵanın ózi de bilmey qalǵanın, rasın aytıwǵa anasınan qorıqqanın jazıwshı tárepinen isenimli bayanlaǵan. Bala tili menen jazıwshı ana menen bala arasındǵı qatnastı, ananıń balasınan gúmanlanganı, sebebi may ishken adamnıń asqazanı dárriw buzılatuǵını, aqıbetinde dene ıssılıǵı kóteriletuǵını, sonıń aldın alıwı maqsetinde ayılıp atırǵanday seziledi. Haqıyqatında da, bala birden awırıp, dene ıssılıǵı kóterilip, birden júregi aynıwı, ájapasınıń oǵan qayırqomlıq islewi, anasınıń shıpaker izlep ketiwi usaǵan kórinisler tásirli súwretlengen. Nátiyjede bala barlıq ayıptı moynına alıp, óziniń ayıbın seze bildi. Gúrrińde balanıń mayǵa ushınǵanın jaqsı súwretlengen. «- Apa, shay ishpeymen, nan jep jataman-dedim ólimsirep sóylep. – Nan jep... Óytkeni, maydı ishıp qoyǵanıma anıq kózim jetkennen keyin etime qaltıratpa tiyip juwıldap, ayaq qolımnan qarıw qashıp, dirildep, qaltırıp baratır edim. Qıyalıma ernim-ernime juwıspay baratırǵan sıyaqlı. Hálsiz tartqanım sonshellı awzına jáne kendir maydıń bir túrli jaman iyisi gúp etip urıp, júregimdi silkip-silkip tasladı. Onıń üstine gilkildep oynap baratır edi. Bul qamıstay qaltıraǵan japıraqtay jelibiregen halatımdı apama sezdirgim kelmedi. Men turǵan jerimde qurt jegen ǵarrı talday teńselip shaypalıp kettim.» Bul kóriniste may ishıp alǵan adamnıń is-háreketi tolıq táriyiplengen Maydıń zardabınan bala kóp azap shekti. Solay etip, bul dóretpede jas balalardıń sergekli bolıwına, ótirikti aytpawǵa, hárkim ayıbın moynına alıwǵa, tuwrı sózli bolıwǵa úyretetuǵın kórkem dóretpede bolıp tabıladı.

Ǵarezsizlikke eriskennen soń Ábdimurat Atajanovtıń dóretiwshiliginde bir qatar jańalanıwlar júz berdi. Bir qatar jańa shıǵarmalar zaman talabınan kelip shıǵıp jazıldı. Avtor kitapqumarlardıń estetikalıq talǵamın bayıtıwǵa turarlıq dóretpelerdi jariqqa shıǵardı. Ásirese, keyingi jıllarda epikanıń bul kishi janrı boyınsha formalıq, stillik, janrlıq izlenislerdiń kúsheyiwi, olardaǵı lirizmniń artıwı, ıqshamlılıq hám tujırımlılıqtı saqlay otırıp, salmaqlı ideyanı beriwdiń múmkinshiliklerinen paydalanıwı, sonday-aq,

bul epikalıq janrlarğa da publicistikalıq sıpattıń sıńdırılıp jiberilip, jańasha bir izlenislerge tiykar salınıp atırǵanlıǵı dıqqatqa ılayıq.

Ulıwmalastırıp aytqanda, Ábdimurat Atajanovtıń dóretiwshiligi kitap oqıwshıları tárepinen tereń úyrenilip, olardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıp atır. Ásirese, jazıwshınıń prozalıq shıǵarmaları – bul ǵárezsizlik jıllardaǵı qaraqalpaq prozasında syujet qurıw, qaharman obrazı hám xarakterlerin ashıp beriwdegi zamanagóy talaplarǵa qaray kóteriliw jolındaǵı jańa basqısh boldı. Solay etip, belgili jazıwshınıń kórkem dóretpeleri ǵárezsizlik dáwirdegi jaslardı ulıwma insanıyılıq, ádep-ikramlılıq, estetikalıq sezimlerge tárbiyalawda úlken áhmiyetke iye.

Список литературы:

1. Богданова О.Ю., Леонова С.А., Чертова В.Ф. Методика преподавания литературы. –Москва: Педагогика, 2002. -162 с.
2. Юлдашев Қ., Юлдашева М. Бадий таҳлил асослари. Тошкент: КАМАЛАК, 2016, стр 461.
3. Пахрадинов А. Методика преподавания каракалпакской литературы - Нукус: Билим, 2004.
4. Исломов Ш. Изучение лиро-эпических произведений на уроках родной литературы в IX-X классах таджикской школы: Автореф.... канд. пед. наук. -М., 1990. - 26 с.
5. Коровин В. Я. Анализ художественного произведения в курсе литературы IV-VII классов. - М.: Просвещение, 1977. - 224 с.
6. Матжанов С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. -Т.: Ўқитувчи, 1996.
7. Хусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Методика преподавания литературы. –Т.: Баркамал файз мадиа, 2018. - стр. 352
8. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Саностандарт, 2018. Стр.336. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпакстан, 2019. -Стр. 112
9. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
10. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. Ausgabe, 1-2019. 83-85.
11. Атажанов Ә. Жийде жегің келе ме?. Гүрриңлер. Нөкіс, «Қарақалпақстан», 1997, (Мисаллар usı toplamnan alındı)
12. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. Ausgabe, 1-2019. 83-85.
13. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227>).
14. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
15. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program / Cutting edge-science. International scientific and practical conference, USA Conference Proceedings, Shawnee, July, 2020. – P.P. 83-87.

THE CONCEPT OF "TIME" IN MODERN SPEECH REALITY

Karpliuk Olha

postgraduated student
Mariupol State University

Kassai Margarita

postgraduated student
Mariupol State University

Sizonenko Halyna

postgraduated student
Mariupol State University

The concept of time is expressed in lexical semantics, grammatical forms, syntactic units. The problem of time is largely studied in the field of lexical structure of the English language. The study of nouns denoting different periods of time in English. There have been attempts to explore the ethnocultural specifics of the image of time in the linguistic consciousness of Russians, Kazakhs and British [1]. Also in the culturological aspect, a study of the concept of time in the context of language and culture, in terms of minimum units of articulation on the material of the English language [2]. Within the framework of cognitive science, the interaction of the concept of time with the concepts of other mental spheres was studied [3]. Phraseological units with the meaning of time were studied on the basis of the Russian language, the Ukrainian language, and the German language. The phraseological structure of the English language was also considered in terms of some aspects of the reflection of the concept of time.

Thus, in a study by O.A. Besshaposhnikova studied temporal spatial deixis in the semantics of phraseological units of modern English, and in the work of AI Yermakova [4; 11] lexical and phraseological units with the meaning of instantaneous time. In domestic linguistics, the problem of time was developed in the works of N.D. Arutyunova, VV Morkovkina, ES Yakovleva, Yu.S. Stepanov and many others. Within the framework of ND Arutyunov's school of "logical analysis of language" researches of the models of time presented in various languages, cultures and kinds of discourse were carried out.

Particular attention is paid to the various ways of conceptualizing time reflected in temporal semantics. In his study, OG Chuprina [5] presents a systematic description of temporal vocabulary as a fragment of the lexical-semantic system of the Old English language. The paper investigates the notation of time in its pure form (per se), the notation of the past, present and future, as well as the notation of time units. The paper

emphasizes that Old English temporal vocabulary is represented by a set of cultural and linguistic paradigms. In the English of the early Middle Ages, the author identifies three cultural and linguistic paradigms: traditional or Anglo-Saxon, transitional and scientific. The author notes that the delimitation of cultural and linguistic paradigms is a methodological technique that contributes to a reasonable classification of linguistic material. The study of temporal units within the cultural-linguistic paradigm avoids a rigid, but still requires a verification base, the opposition of the ancient poetic and prose word; words belonging to the so-called common language and words related to literary language. The conditions for the formation of the so-called transitional cultural and linguistic paradigm were the intertwining of ideas that have developed over a long folk natural and traditional social experience, with ideas that are implemented by the Christian church [5, p.15].

Today, the concept of "text" has both narrow and broad meaning. According to N.V. Petrov, in a narrow or traditional sense, the text is understood as any speech utterance, regardless of the volume, but which inevitably has a sign of complete semantic unity and communicative significance. According to the author, a broad understanding of the concept of "text" has been established relatively recently. It is connected with the general tendency of interpretation of culture as a complex semiotic formation [4, p. 196].

In the works of O.I. Moskalska the text appears as a variable speech product, but which can be systematically described [5, p. 53].

The researcher sees the first stage of systematization of texts in the distinction between micro- and global, or integral texts. The first are characterized by it as thematic-communicative and semantic-grammatical units. The second implements in the researcher's understanding other principles of integrity, such as modal-temporal and reference structure, spatio-temporal axis, a combination of types of speech. The principle of this distinction, according to O.A. Kostrova, is that in modern linguistics, both types of text are studied in different directions: microtext in its various forms (including as a "text type") is the subject of study of stylistics and grammar; the theory of the whole text "grew" into the theory of discourse [6, p. 71].

S.V. Piskunova considers the text as an equal and higher unit of the language system, as an element of the system of texts, due to which the communicative essence of language is realized in speech. The text, she said, is a unique combination of static language and dynamic speech, the point of intersection. According to Zh. E. Fomichova, the text is both the result of speech activity and its product, and the process of creating this text, as a result of which it is procedural and dynamic in nature [7, p. 58].

There was not only a substantive but also a formal difference between the cultural and linguistic paradigms that stand out in the Old English language. Thus, in the temporal fragment of the Anglo-Saxon paradigm in comparison with the Latin Christian there were no such tokens as *minuta*, *prica*, *moment*. In the Anglo-Saxon paradigm, the noun *niht* "night" served as the main designation for the artificial unit of time needed to do any work, due to the archaic notion that day and day began with sunset and night. In modern English, the reflexes of the ancient paradigm can be

considered the words fortnight (= fourteen nights) and now obsolete, but still found in the 30s of XX century sennight (= seven nights) [5, p. 41].

The author concludes, in particular, that the structural system of time in the Anglo-Saxon paradigm consisted of two lexical and semantic areas, related to each other by common principles of internal organization of the content of their constituent units. The first area concluded the designation of time per se, the second - the designation of past, present and future. Numerous strong centers and weakly expressed small periphery were allocated in each area. The core of the system was formed by those units that corresponded to the most significant manifestations of time for Anglo-Saxon society, and as a result, had thematic and contextual consolidation. In the sequence of times "past-present-future" the linguistic consciousness of the Anglo-Saxons singled out the past and gave the least importance to the present and the future [5, p. 134].

Literature

1. Дмитрюк С. В. Этнокультурная специфика образа времени в языковом сознании русских, казахов и англичан : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С. В. Дмитрюк. – М., 2001. – 24 с.

2. Стопочева-Мойер А. Ю. Время в контексте языка и культуры: минимальные единицы членения (на материале англ.яз.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Ю. Стопочева-Мойер. – М., 2000. – 168 с.

3. Гилева Е. П. Когнитивные основы неграмматической представленности концепта времени : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. П. Гилеева ; Барнаул. гос. пед. ун-т. – Барнаул, 2002. – 19 с.

4. Бесшапошникова О. А. Временной и пространственный дейксис в семантике фразеологических единиц современного английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О. А. Бесшапошникова. – М., 2007. – 22 с.

5. Чупрына О. Г. Семасиологическое исследование темпоральной лексики древнеанглийского языка : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.014 / О. Г. Чупрына. – М., 2001. – 341 с.

PRAGMATIC TYPES OF VISUAL CODE LABELS IN ENGLISH

Lytvynov Oleksandr,

Ph.D., Associate Professor

The National Shevchenko University of Kyiv

Over the past few decades many linguists have been keenly interested in non-verbal components of human communication, which inevitably includes speakers' eye behavior. The latter is part and parcel of a "visual code" – an essential constituent of the non-verbal module of a speech act, which is regarded as a subsystem of non-verbal communication system [1] comprised of "non-verbal signs of communication" [2]. In the language system the visual code manifests itself by a wide range of language means – visual code labels – pertaining to several levels of the language hierarchy, such as lexis (verbs and nouns of vision, set phrases and idioms) and syntax (free word combinations, clauses, and sentences).

The visual code as a system of informative visual signals in communication is subject to pragmatic analysis within a communicative situation marked by the speaker's needs, desires, intentions, verbal and non-verbal actions, and their effect upon the interlocutors, and the situation itself. We have defined a visual code signal in communication as a bilateral sign that possesses its own form and content, and performs certain functions. The analysis of language matter has shown that visual code signals function as: 1) additional communication means, which go together with words and provide additional information; 2) concomitants of non-verbal actions, which are pragmatically loaded; and 3) meaningful substitutes of words, which are often employed instead of words. Visual code signals of the first and second types are employed as secondary communications means in verbal communication. Visual code signals of the second type have been divided into two subtypes, such as: a) socially determined (conventional) signs and b) biologically determined, unintentional signs, which, in their turn, have been subdivided into emotive and imitative signs. Visual code signals of the third type represent eye behaviour signals that replace words and are often the only source of information, and in this sense they can be even more eloquent than words. Based on the direction or orientation of gaze, we have distinguished a one-way gaze and two-way gaze, the latter being an eye contact.

The research of language data has revealed that within a communicative situation in discourse visual code signals are capable of performing the following pragmatic functions: 1) cognitive (to show the speaker's mental state); 2) emotive (to show the speaker's emotions, feelings, and attitudes); 3) directive (to establish a contact, control feedback, produce some effect and exert influence on the addressee etc.); 4) socio-cultural (to show the interlocutors' interpersonal relations and social statuses); 5) ethnic-cultural (to show communicative norms and conventions acceptable or unacceptable in a certain community), 6) depictive (eyes are used jointly with words as a tool to depict some properties of a physical object or a phenomenon), 7) indicative or deictic (to point at an object while conversing).

Taking into account all the above-mentioned, visual code labels of modern English have been analyzed in terms of pragmatics from the viewpoint of the speech act theory [3]. The analysis included establishing a correlation between the non-verbal and verbal modules of a speech act through determining the speaker's eye signal function in it. In this respect, visual code labels have been classified into: 1) independent from the verbal module and 2) dependent on the verbal module. Correspondingly, there has been revealed that they are capable of performing three main functions: 1) providing extra information (which sometimes contradicts the content of the utterance), 2) providing the same information as the utterance, and 3) substituting verbal lacunae in a conversation. In addition, the context analysis has made it possible to identify the speaker's intention in a communicative situation under consideration.

In regard to the perlocutionary effect of the speaker's eye signals upon the interlocutor in discourse, it has been possible to distinguish three types of visual code labels based on the existing classifications of speech act types [3; 4]. They are as follows: 1) assertive, which either represent typical eye behavior in a certain situation (representative) or reveal its peculiar features (expositive), e.g. *to stare*, *to look over something*, *to have a faraway look in one's eyes* etc.; 2) directive, which are targeted at affecting the interlocutor (requestive, interrogative, menacive etc.), e.g. *to glare at someone*, *to turn terrible eyes on someone* etc. and 3) emotive, which show the speaker's psychological, mental, emotional state (expressive), e.g. *to frown*, *to look at someone hopefully*, *to regard someone or something skeptically, disgustedly, indifferently, curiously* etc.

As a result of the investigation, three main types of visual code signals in communication have been described, based on which visual code labels of modern English have been classified into seven functional types in discourse and three speech-act types from the viewpoint of pragmatics. The given classification is not final and open for further revision.

References:

- 1 Солощук, Л. В. (2006). *Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі* (с. 300). Харків: Константа.
Soloshchuk, L. V. (2006). *Verbal and Non-verbal Components of Communication in English-language discourse* (p. 300). Kharkiv: Konstanta.
- 2 Серякова, И. И. (2012). *Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках: монография* (с. 280). К.: Изд. центр КНЛУ,
Seriakova, I. I. (2012). *Non-verbal Sign of Communication in English-language Discursive Practices: Monograph* (p. 280). Kiev: Izd. Tsentrl KNLU.
- 3 Searle, J. (1979). *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* (p. 187). London: Cambridge University press,
- 4 Leech, G.N. (1983). *Principles of Pragmatics* (p. 250). London: Longman,

МОТИВАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ОПАНУВАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Лощинова Інна Сергіївна

к.філол.н., старший викладач
ДЗ «Дніпропетровська медична
академія МОЗ України»

Іноземців, які приїжджають в Україну для вступу на немовні спеціальності, давно вже не цікавить вивчення мови, адже вони між собою спілкуються рідною або англійською мовами, а в громадських місцях використовують різноманітні перекладачі. Саме тому перед вчителем-словесником стоїть непросте завдання – зацікавити пошукувачів вищої освіти до вивчення мови країни, у якій вони будуть знаходитися протягом 5-6 років, задля кращої їхньої соціальної та психологічної адаптації.

Головною метою вивчення студентами іноземної мови є навчання їх спілкуванню, формування в них мотивації мовленнєвої діяльності, в ході якої виробляються комунікативні навички, усуваються психологічні бар'єри, що перешкоджають їхній реалізації. За твердженням О. Леонтьєва, саме в процесі спілкування можливе створення сприятливих умов для розвитку мотивації та творчого характеру навчальної діяльності [1, с. 103]. Мовлення сприяє реалізації комунікативно-пізнавальної потреби людини в обміні думками, отриманні необхідної інформації. Дія, що виконується з опорою на іноземне мовлення, є основною метою практичної підготовки студентів з іноземної мови. Вивчення мови буде успішним тоді, коли вона стає інструментом для виконання цікавої екстралінгвістичної діяльності. Саме це дає поштовх англомовним студентам використовувати українську мову для задоволення своїх щоденних потреб, а не вивчати її, орієнтуючись на досягнення віддалених благ.

Інтерес є рушійною силою пізнавальної діяльності. Так, студенти із натхненням і цікавістю вивчають лексику, потрібну їм для життя в чужомовному оточенні, беруть участь у створенні діалогів, а також рольових іграх, які після заняття вони зможуть використати у повсякденному житті, як-от: похід до крамниці, до перукарні, спілкування з менеджером банку, відвідування лікаря, виклик таксі, замовлення різноманітних товарів і послуг та ін.

Викладач має прагнути, щоб зацікавлення вивченням мови у студентів не згасало: мають бути цікаві заняття, аудиторні та позааудиторні завдання. Загальновідомим є факт, що однією з головних потреб кожної людини є потреба у визнанні та самореалізації. За словами О. Тарнопольського, таке визнання досягається здебільшого через особистісне самовираження у комунікації з іншими людьми. Відповідно, спілкування, яке надає людині можливості для особистісного самовираження, завжди, є процесуально високомотивованим. Звідси можна зробити висновок, що, якщо на заняттях з іноземної мови якомога частіше надавати студентам можливості самовираження засобами виучуваної

мови, то це неминуче буде стимулювати в них розвиток процесуальної мотивації до спілкування цією мовою і, як наслідок, до її опанування [2, с.56]. Досягнути цього можливо, якщо викладач постійно буде стимулювати студентів формулювати іноземною мовою свої міркування та висловлювати власні позиції стосовно питань, що обговорюються на заняттях. У нагоді при цьому можуть стати дискусії. Так, під час вивчення текстів соціокультурного змісту важливо задіяти не лише розум, а й почуття студентів, щоб вони могли аналізувати матеріал, використовуючи емоції та власний життєвий досвід. Оскільки дискусії проходять на нерідній для студентів мові, їм необхідно дати час для обмірковування, а також для формулювання власних думок. Доречним буде запропонувати студентам записати в зошитах свої міркування, те, що їх найбільше вразило. Наступний етап – це обмін думками. На цьому етапі дуже важлива роль викладача. Саме він має скеровувати хід дискусії, акцентувати увагу на певних моментах, слідкувати за тим, що обговорення не перетворилося на перепалку учасників з кардинально протилежними думками. На заключному етапі необхідно узагальнити результати дискусії. Також можна запропонувати студентам вдома написати невеличкій твір на задану тему. Це й буде поступово формувати у тих, хто навчаються, потрібну процесуальну навчальну мотивацію. Оволодіння ж мовою стане побічним ефектом виконання іншої діяльності.

Отже, потреба в комунікації виступає стимулом мовленнєвої діяльності. Основною ж метою практичної підготовки студентів є діяльність, що здійснюється в процесі вирішення певних мовленнєвих ситуацій з використанням іноземної мови.

Список літератури

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1975. – 304 с.
2. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. – 256 с.

РОЗВИВАЄМО НАВИЧКИ АУДІЮВАННЯ: ПЕРЕГЛЯД ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ З ПОДАЛЬШИМ ТЕСТУВАННЯМ

Максименко Ольга Олександрівна,

доктор філософії в галузі психології (МАУП–МКА–МБУ), провідний соціолог,
Інститут соціології Національної академії наук України

У матеріалі подано три тести, які базуються на змісті трьох документальних фільмів на екологічну тематику: а) “*Displaced. Drought and Floods: The Climate Exodus*” (матеріал можна переглянути за посиланням <https://www.dw.com/en/displaced-drought-and-floods/av-52184798>); б) “*Salmon and Avocados: The Dark Side of Trendy Foods*” (<https://www.dw.com/en/close-up-salmon-and-avocados-the-dark-side-of-trendy-foods>); в) “*Alpine Twilight: Europe Without Glaciers*” (<https://www.dw.com/en/alpine-twilight-europe-without-glaciers/av-49804299>).

Учень (або студент) має заповнити пропуски в кожному реченні. Зараховуються також частково правильні відповіді (слова або фрази, близькі за значенням до згаданих у фільмі).

Тест № 1

1. The global climate is changing faster than expected, and the effects are already ...
2. There's still no ... definition for terms such as “climate refugee”.
3. The biggest CO₂ ... are the big industrial nations, above all China and the United States.
4. Every year, this community has been sinking ... centimeters deeper into the sea.
5. Every year, ... destroy many potato plants, which is all Pilar and her family grow on their fields.
6. He's (David) just earned 65 dollars cash ...
7. Arizona has a desert climate and a ... lack of water.
8. He's (Todd Miller) been observing ... at the U.S. — Mexican border for years.
9. We (researchers) are going to initiate a long drought and see how the ... behaves.
10. Since the water made his house ..., he's (George) been sleeping at the workplace.
11. If sea levels keep rising, not just his home but the entire island district could be ...

Ключ до тесту

1. Правильна відповідь: **plain to see.**
2. Правильна відповідь: **legally accepted.**
3. Правильна відповідь: **emitters.**
4. Правильна відповідь: **four to six.**

5. Правильна відповідь: **drought and frost.**
6. Правильна відповідь: **for an hour of gardening.**
7. Правильна відповідь: **severe.**
8. Правильна відповідь: **developments.**
9. Правильна відповідь: **ecosystem.**
10. Правильна відповідь: **unlivable.**
11. Правильна відповідь: **submerged.**

Тест № 2

1. Avocados and salmon are in ... in Europe right now.
2. Avocados are a ... crop that provides jobs to thousands of people.
3. Those (Mexican farmers) who ... to pay up were killed or simply disappeared.
4. These people have exchanged their farm equipment for ...
5. Chile is the world's ... exporter of salmon.
6. Until recently, the local economy was focused on the ... of shellfish like mussels, ... and sea snails.
7. A major source of ... in Chile is salmon feed.
8. Still, the salmon industry has brought some ... to the town.
9. Much of the salmon feed is made of ... and rapeseed.
10. A lot of the trees have been cut down, often illegally, to ... for avocado farms.
11. An increasing number of the ... who work at the salmon farms suffer from the ... sickness.
12. She (Paola) believes the ... could have been prevented.

Ключ до тесту

1. Правильна відповідь: **high demand.**
2. Правильна відповідь: **lucrative.**
3. Правильна відповідь: **refused.**
4. Правильна відповідь: **weapons.**
5. Правильна відповідь: **second-largest.**
6. Правильна відповідь: **harvesting; oysters.**
7. Правильна відповідь: **environmental pollution.**
8. Правильна відповідь: **prosperity.**
9. Правильна відповідь: **soya beans.**
10. Правильна відповідь: **make room.**
11. Правильна відповідь: **divers; decompression.**
12. Правильна відповідь: **accident.**

Тест № 3

1. An increasing number of scientists are ... that such adventures might soon become impossible.
2. Experts say we are at the ... There's less snow, less ice and glaciers are ...
3. More than ... meters of snow fell in winter.
4. With its all-year-round ... caps, Germany's highest mountain is a major tourist attraction.
5. His (Michael Krautblatter's) area of expertise is ... and landslides, ... and natural hazards.
6. Devastation on this scale is ... in the region.
7. The ... has hardly any room to land here.
8. The lack of snow is becoming ...
9. The production of ... snow costs the ... quantities of water.
10. The ice is ... faster: sometimes two, sometimes three ... a year.
11. All trees require a specific temperature to ...
12. Between ... and August, there was hardly any ... His (Reto Dünser's) meadow is completely ...
13. If there's not enough water, the cows ... less and then produce less milk.
14. Tourism ... needs to change, and become more gentle and ...

Ключ до тесту

1. Правильна відповідь: **warning.**
2. Правильна відповідь: **turning point; retreating.**
3. Правильна відповідь: **five.**
4. Правильна відповідь: **snowy.**
5. Правильна відповідь: **permafrost; erosion.**
6. Правильна відповідь: **unprecedented.**
7. Правильна відповідь: **helicopter.**
8. Правильна відповідь: **increasingly problematic.**
9. Правильна відповідь: **artificial; vast.**
10. Правильна відповідь: **melting, meters.**
11. Правильна відповідь: **flourish.**
12. Правильна відповідь: **February; rain; parched.**
13. Правильна відповідь: **graze.**
14. Правильна відповідь: **in the Alps; sustainable.**

Vocabulary

Decompression is a reduction in air pressure on a person who has experienced high pressure while diving deep underwater (укр. «декомпресія»).

Emitter (укр. «випромінювач, джерело випромінювання») is something that emits (sends out) light, a noise, or a substance, especially the gas carbon dioxide. *The biggest CO₂ emitters* — країни з найбільшими викидами двоокису вуглецю.

Glacier is a slow-moving mass of ice, formed from snow on mountains or near the North Pole or South Pole (укр. «льодовик»).

Landslide is a mass of earth and rock falling down the slope of a mountain or a cliff (укр. «обвал»).

Lucrative is a business, job, or activity that produces a lot of money (укр. «дохідний, прибутковий»)

Parched means “very dry, especially because the weather is hot” (укр. «обпалений»).

Permafrost is an area of land that is permanently frozen below the surface (укр. «багаторічна мерзлота, вічна мерзлота»).

Plain to see means “easy to see” (укр. «нескладно побачити»).

Rape is a plant with bright yellow flowers from which oil and animal food are produced (укр. «ріпак»). Seeds of this plant are called *rapeseed*.

Submerge means “to go below or make something go below the surface of the sea or a river or lake” (укр. «затоплювати, затопити»).

Tipping point is the time at which a change or an effect cannot be stopped (укр. «точка неповернення»).

Turning point is a time when a situation starts to change in an important way (укр. «поворотний пункт, поворотний момент»).

Список літератури:

1. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. 4th edition. Cambridge, England : Cambridge University Press, 2013. 1856 p.

2. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. 9th edition. Oxford, England : Oxford University Press, 2015. 1900 p.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МҰХТАР ӘУЕЗОВ ДӘСТҮРІ

Рахимбаева Гаухар Кинаятовна

филология ғылымдарының кандидаты
«Тұран-Астана» университетінің доценті
Қазақстан Республикасы

Адантаева Даяна

«Тұран-Астана» университеті
«Аударма ісі» мамандығының 1-курс студенті
Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада қазақ әдебиетіндегі Мұхтар Әуезов дәстүріне талдау жасалады.

Түйінді сөздер: жазушы, шығарма, тақырып, идея, дәстүр т.б.

Бүгінде қазақ рухани мәдениеті аясында Мұхтар Әуезовтің бейнесі Қазақстанның рухани бренді ретінде уақыт өткен сайын жарқырай түсуде. Көрнекті жазушының ұлы мұрасы зәулім, көркем ғимаратқа ұқсас.

Мұхтар Әуезов – қазақ әдебиетінің классигі, аса көрнекті қоғам қайраткері, заманымыздың заңғар жазушысы. Ол жазушы ғана емес, әдебиеттану ғылымына да өтеусіз еңбек сіңірген ғұлама ғалым, ұлағаты мол ұстаз. Мұхтар Әуезов жас кезінен бастап Абайдың өлеңдерін қызығып оқыған. Оның әкесі Мұхтарға Абай өлеңдерін жаттатып өсірген. Әкесі Мұхтарды өзімен құс атуға бірге ертіп шығып, атқан құстарын беріп, үйге қайтарып: «Мен келгенше бәлен өлеңді жаттап қой» деп тапсырма берген екен. Уақыт өте келе Абайды түгелге жуық жаттаған Мұхтар Әуезов 1906 жылы Семейде Хазіреттің мешітінде мұсылмандық дәріс алып, артынан орыс оқуын оқиды. Қолына қалам алып, жазушылық сапарына аттанатын алғашқы құтты қадамы осы Семейден басталған. Оның көптеген көркем әңгімелері, тұңғыш пьесалары «Еңлік-Кебек», «Ел ағасы», «Бәйбіше-тоқал» Семейде жазылып, Семейде сахналанды. «Қазақ жазушыларынан, әрине, Абайды сүйемін. Менің бала күнімнен ішкен асым, алған нәрімнің барлығы да Абайдан» [1,2-б.] деп, Мұхтар Әуезов өзінің шығармашылық жолын Абай өлеңдерін қызығып оқудан бастады. «Әдебиеттік шығарманың ең қасиетті міндеті – адамның жүрегін, жанын, жалынды ойын кең де, терең де ашып бере білуде және адамның сыртқы белгілерін көп ескермей, ішкі әлемін суреттеуде» [2,37-б.] деп Мұхтар Әуезов айтқандай, жазушы үшін бұл кейіпкердің ішкі рухани әлеміне деген түпсіз көзқарас, жанның психикалық сынағы. Адам психологиясы, рухани әлем – бұл ішкі жан дүниесімен бірге өмір сүретін планета сияқты басқа әлем. Осы негізде әдебиет сыншысы Б.Майтанов М.Әуезов реализм мен романтикалық эстетика талаптарын ұстанатын жазушылар санатына енеді.

Әдебиет пен өнердегі конвенциялар мен жаңашылдықтар ұлттық сәйкестікті сақтай отырып, біздің заманымыздың талаптарын және принциптерін талап етеді. Қоғамдық өмірдегі өзгерістерге байланысты, адам өмірін зерттеудегі тың

тұжырымдар, әдебиетте мазмұны мен формасындағы жаңашыл туындылар байқалады. Жаңалықты әдебиетке сіңіріп, оны дәстүрге айналдырып әдебиетті жаңа сатыға көтереді. Абай Құнанбайұлы қазақ поэзиясына енгізген жаңашылдықтың дәстүріне айналды. Абай қазақ поэзиясының ой-өрісін тереңдетті, көкжиегін кеңейтті. Ол ақын орнын, оның қоғамдық мәнін түсініп, көркем мәтінді анағұрлым биік дәрежеге көтеріп, поэзияны ауыз әдебиетінің қолданысына айналдырып, тың арнаға түсірді. Мысалы, «Көлеңке басын ұзартып» өлеңінде: «Адасқан күшік секілді, ұлып жұртқа қайтқан ой» дегенде ол мазасыз көңіл-күйдің суретін «адасқан күшік» ретінде суреттейді. Әрбір атақты, даңқты суретшінің бүкіл қоғамға талантын, жігері мен қабілетін көрсететін керемет, ерекше туындысы болады. Суретшінің жұмысы оның ақыл-ойы, көркемдік стандарттары, білімі мен дағдылары көрсетілетін айна іспетті. Абай өмірін қағаз бетіне түсіру үшін М.Әуезов көп еңбек етеді. Ол оқырмандарға өзіндік жазу тәсілімен және түпнұсқа тілді білумен ұсынған бұл шығармадан біз Абайдың көтерілу шектерін тізіп, кешкен өміріндегі жағдайды анық түсіне аламыз. «Абай жолынсыз» қазақ әдебиетін, халқымыздың көркемдік әлемін елестету мүмкін емес. Камерун жазушысы Бенджамин Матип «Абай жолы» туралы өз сөзін айтып кеткен. «Мен қазақтар жайлы бұрын ешнәрсе естіп, білген емес едім. Ал қазір мен оларды білемін, тіпті, өте жақсы білемін, өйткені жуырда ағылшын тілінде М.Әуезовтің керемет кітабын оқыдым. Мен тамаша адам – қазақ халқының ақыны Абаймен таныстым, оның сүйген қыздары Тоғжанмен, Әйгеріммен, оның абзал достарымен таныстым. Мен оларды жақы көрдім, бейне ұзақ жылдар бірге тұрып, қайғы-қуанышын бірге бөліскен адамдай жақсы көрдім. Солармен бірге тіпті Сіздің дархан даланың тұнық ауасымен тыныстаған секілдімін. Шынында да, қазақ дегеніңіз ғаламат сұлу халық екен ғой!» [3, 4-б.].

«Абай жолы» эпопеясы қазақ әдебиетінің көркемдік дәрежесін көтерді, жаңа эстетикалық артықшылықтар жасады, белгілі бір тақырыпқа бағытталған көлемді кеңейтті. Эпопеядағы қуат, алуан сөздер, көңіл-күй, бейнелер, ойлар жалпыға ортақ романды әдебиеттің ең жақсы туындыларының біріне айналдырды. Роман нағыз сәтті болды. Абайдың өмірі, оның білімге құштарлығы – мұның бәрі қазақ халқының шын бейнесімен байланысты. Абайдың өсу жолы әдісімен танысқан адам рухани байып, жетіле түседі. Адамгершілікке, жақсы өмірге талпынады. Жазушы өзінің жеке кейіпкері Абайды халықпен тығыз байланыста суреттейді. Абайдың өрлеу жолдары оқырманға тағылымды. Эпопеяның бірінші томында баланың ауылға асығып, мемлекет ісіне үнсіз араласып, халықтың қамын ойлап, ел сөзін сөйлеген сәті туралы айтылады. Соңында ақын өмірінің соңғы сәттері суреттеледі. Бұл Абайдың ең ақылды ақын, ересек ойшыл, өз халқының тағдырына мұқият қамқоршы болған кезі. Соңғы томында «Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өскен, мыңмен жалғыз алысқан» керемет данагөйдің көп қабатты, шытырман оқиғалы шындығы келтірілген. Бір жағынан, жаңа дәуірдің тез басталғаны оны жұбатса, екінші жағынан адамдарды тонап, қан төккендердің қорқынышын көріп көңілі қалды. Эпопеяда біздің халқымыздың мақтанышы мен танымал болған тамаша Абайдың өлмейтін, өзекті бейнесін бәрін көрсетеді. Шынында да, ақынның өмірі үлгі болады. Осылайша эпопея жайдары жан ақын өлімі туралы оқиғамен аяқталады. М.Әуезов шығармашылығының арқасында қазақ көркем әдебиеті

өзінің қалыптасуын жалғастырды, жалпыға ортақ мәдениет пен әдебиетпен астасып, өзіндік шыңына жетті. Автордың «Абай жолы» эпопеясы және басқа да әңгімелері барлық дерлік шетел тілдеріне (орыс, ағылшын, неміс, поляк, румын, грек, венгр, болгар, чех және т.б.) аударылған. М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының екі томдық «Әмбебап әдебиет кітапханасына» ұқсас сериядағы 134, 135 томдық хабарламасы қазақ халқының мәртебесін көтерді. Мұхтар Әуезов қазақ және украин халықтарының тарихи достығына, мәдени және әдеби байланыстардың өнімді қалыптасуына маңызды үлес қосты. Ол украин әдебиетінің байланысына, оның жарқын жақтастары мен әдебиеттегі жетекші бағыттарына үлкен қызығушылық танытты. М.Әуезовтің «Игорь полкінің төсеніші» барлық орыс славяндарының ескерткіші ретінде сақталды және оның бүкіл жағдайында украин халқының көркем шығармалары мен беларусь халқының көркем шығармалары әр уақытта туысқандық қарым-қатынаста болды. Украинаның ұлы философы және ағартушысы Григорий Сковорда (18 ғасырда өмір сүрген) украин және орыс әдебиетіне әлі де әсер етті.

М.Әуезовтің шедеврлері қазақ әдебиетін авангардтық әдебиеттер тізіміне енгізді, бүкіл әлем оқырмандарын қазақ халқының жағдайымен, қоршаған ортасымен, мәдениетімен, дарындылығымен, мемлекеттік бейнесімен таныстырды. Әуезов – қазақ әдебиетінің классигі, дәстүрлі әдебиеттің асақ функционерлерінің бірі. Өмір өзенінің тереңінен суарылған, адамдардың даналығымен нәрленген оның қызықты шығармаларын бірнеше рет оқу біздің шіркеу ғаламын байытып, жанға қымбат азық болады. Мұхтар Әуезовтің «Қаралы сұлуы» бір жағынан 6 жыл бойы жесір қалған Қарагөздің қайғылы тағдырын бейнелейді, екінші жағынан, нақты сезімдер, өмірге деген қызығушылық, жас тәттінің арманын жалын оттай елестетуге болмайтын психикалық күш пен шеберлікпен сипаттайды. Жазушы «Прозаға психология араласпаса, өзгенің бәрі сылдыр су, жабайының тақ-тақ жолы» [4,5-б.] деген тұжырымдаманы ұстанады. Ол өз шығармаларында адам табиғатының қатпарлары туралы ойлана білді. Бұл шығарманың негізгі – эмоционалды жағдай. «Қаралы сұлу» туындысы әйел драмасына негізделген. Махаббатқа шөлдеген, өмірдің үніне қарсы тұра алмайтын арудың ішкі қайшылығының азабы шебер суреттелген. Қарагөздің өзімен, өзінің ақыл-ойымен және эмоцияларымен күресі, халық алдындағы ұзаққа созылған парызы және елге деген құштарлығы шығармадағы драмалық оқиғаның өзегіне айналады. «Осымен таң ағарып атқанда денесі әбден салқындап, барлық асау қан басылды. Бұл заманға шейін қысып келген жастық тілегі біржолата өшіп, баяғы қайғыға бекінген таза көңілі өмірінше алысқан қара мүйнеттер Қарагөздің бақытты болған уақыты сияктанып еді. Ол – әбден ағарып, тыныштық алған жүрекпен ауыр күрсініп, үйіне қайтты...» Мұхтар Әуезов. [5,1-б.].

«Қорғансыздың күні» оқырманның қызығушылығына ежелгі қазақ ауылындағы кедейлердің өмірін бейнелейді, бақытсыздардың өміріндегі ауыр азаптар мен ауыртпалықтарды айқын бейнелейді. Көркем әдебиет жазушысы өмір шындығын, уақыт табиғатын адам өмірімен байланыстыра отырып шебер баяндайды. Повестің көркемдік қорытындысы кедейлердің жұмыс өмірін, елдегі большевиктердің зорлық-зомбылықтарын, таптық күрестің қайшылықтарын

суреттеуге негізделген. Іс жүзінде «шығарма жер басқан адамдар ыркына бағынбайтын, белгісіз күштер үстемдік алып отыратын, соларды жеңуден жеңілуі көп заманалар, мәңгілік ақиқатқа ұқсас дилемма туралы толғандырады. Ақан мен Қалтай – зұлымдық пен зорлықтың, Ғазиза құрбандықтың таңбалық белгілері. Періштелер мен мақұлықтардың арасындағы көктегі күрестің жердегі көлеңкесі. Шындығына келгенде бұл – әлем әдебиетінің үздік үлгілерін терең меңгеру нәтижесіндегі жаңашыл қадам болып табылатын модернистік ыңғайдағы шығарма болатын» [6, 65-б.] деді ғалым Б.Майтанов. Осылай Мұхтар Әуезов кейіпкер арасындағы мәселелерді күрделендіріп, әр түрлі уақытта әртүрлі тақырыптар туындаған кезде, әйел жанының ащы трагедиясын суреттейді. Ғазизаның осы бейнесі арқылы қазақ әйелінің күйзеліске қалай төтеп берсе де, ол ешқашан физиологиялық қорлыққа шыдай алмайтынын, яғни тән тазалығы өмірден биік екенін әңгімесінде айқын көрсетеді. Қарағөз, Ғазиза сияқты осы жағдайлардың басты кейіпкерлерінің тағдыры, сезімдері мен әсерлері көптеген адамдарды, оның ішінде өмірдегі бейтаныс адамдарды еске түсіріп, оқырманға дәл жеткізеді, олар өздерінің қайғылы және табиғилығымен мәңгі есте қалады. Әуезов трагедияларында әр түрлі образдар галереясы бар. Әуезов қазақ әдеби тіліне орасан зор үлес қосты. Әуезов қазақ тілінің негізгі сөздік қорын қолданды. Мақал-мәтелдер мен фразаларды нұсқаулық ретінде ала салмай, оларды мақсатына сай қолданып, орнатып, қазақ әдебиетіне жаңа өмір дарытты. Жазушы повесть жанрының жағымды жақтарын, оның қоғамдық өмірді әр түрлі қырынан бейнелеудегі әр түрлі формаларын көре білді және оны көптеген адамдардың жан дүниесін, мінез-құлқын, іс-әрекетін гуманистік тұрғыдан бейнелеуде дұрыс қолданды. Оқиғаның поэтикасы бейнелеу әдісі тұрғысынан жазушының өмір келбетін суреттеуге, әсіресе әйел мінезін аша білген. М.Әуезов кейіпкерлердің іс-әрекеттерін сюжет арқылы бейнелей отырып, портрет пен авторлық суреттеуді, табиғат суреттерін, мәтін мен кейіпкердің әңгімесін сюжеттік қақтығыс арқылы суреттей отырып, сан алуан әйелдердің психологиялық бейнесін адекватты түрде суреттей білді. Әуезов өзінің төрт томдық «Абай жолында» әлемге, сонымен қатар, өзінің отандастарына, ал соның ішінде қазақтарға олардың кім екенін танытты. Атап айтқанда, ол қазақ халқының сән-салтанатын, өткен өмірін, жағдайын, жағдайының сындарлы шекараларын, қазақ мінезі қалыптасқан трагедиялық және шығармашылық кезеңдерін бөліп көрсетті, ашты, шарттады және терең түсіндірді. Сондықтан да, «Абай жолын» оқыған Бенджамин Матип «қазақ неткен ғажайып халық» деп өзін-өзі ұмыта таңырқаса, Константин Федин «өзінің қалай қазақ боп кеткенін білмей қалған». Сондықтан да бүгінде Л.Н.Толстойды оқымай орысты, О. Бальзакты оқымай французды білдім деу қандай қиын болса, Әуезовті оқымай қазақты білдім деу сондай қиын [7,2-б.].

Қорыта келгенде, Мұхтар Әуезов өзінің алғашқы әңгімелерінде адамның ішкі өмірін, оның қызығушылық толқынын әдемі суреттеуге құштар еді. Жазушының кәсібилігі кейіпкердің портретін жасауда да орын алады. Көркемдік шындықтың стандарты үнемі қозғалыста, өзекті мәселеде жүзеге асыруды сұрайды. Реалистік әдебиеттерде портреттің өзінен адам мінезінің айтарлықтай айырмашылығын байқау ізімен жүреді. Осындай талап «Абай жолында» үлкен

шеберлікпен орындалды. Мұнда сипаттама әр түрлі бейнелерде берілген. Кейде жазушы кейіпкердің түрін толығымен жеткізеді, ал кейде ол белгілі бір символды айтумен шектеледі. Кейіпкердің бет-әлпетін басқа адамның көзімен бағалау – бұл жазушының жүйелі түрде тұжырымдалған тәсілі. Қазақ халқының даңқты жазушысы, ғалымы, педагогы, қоғам қайраткері М.Әуезов баға жетпес еңбегі үшін туған халқының құрметіне бөленіп, шығармашылық баспалдақтың ең биік сатысына көтерілді. Ол қажымас ізденістің, қажырлы еңбектің қиын жолдарын бастан өткерді.

Мұхтар Әуезов алғашқы әңгімелері арқылы-ақ қазақ әдебиетін әлемдік деңгейге көтерген жазушы. Сонымен қатар, бүтіндей бір халықтың, яғни қазақ халқы әдебиетінің дамуына игі әсерін тигізген, нәтижесінде өзіндік дәстүрін қалыптастырған жазушы. «Абай жолының» әсерімен қазақ прозасында тарихи тақырыпқа және өнер адамдары туралы туындылар көптеп жазылды. Осы фактордың өзі-ақ жазушының қазақ әдебиетіндегі өзіндік дәстүрін анық танытса керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/14639>
2. Майтанов Б. Қаһарманның рухани әлемі.-Алматы: Жазушы, 1987.-37-б.
3. Әуезовке апарап жол <http://anatili.kazgazeta.kz/news/42813>, 3, 4-б.
4. <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/proza/48185/>
5. «Қаралы сұлу», бірінші нұсқасы «Таң», 1925 жыл. Әуезов М. Шығармалар, 12 том, Алматы, 1969
6. Майтанов Б. М. Әуезов және болмысты сезіну мен саралау // М.О. Әуезовтің көркемдік-дүниетанымдық ізденістері (1920-30 жылдар).- Алматы: М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2006.-2354 б.
7. «Абай жолының» эпопеялық сипаты <https://melimde.com/oo-shimkent-alasi-99-mektep-gimnaziya.html?page=2>

ПРОЯВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У РОМАНІ КАРМЕН ЛАФОРЕТ «НІЩО»

Шуппе Людмила Володимирівна

Доцент кафедри іспанської філології
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Ібришимова Карина Дмитрівна

Студентка 4 курсу відділення іспанської філології
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Дослідження у сфері гендерної лінгвістики проводять не лише на основі актуальної комунікативної ситуації, коли використовуються матеріали різних телевізійних шоу, інтерв'ю, політичних дебатів, ток-шоу, вуличних діалогів, спілкування між різними соціальними групами людей. Одним з найцінніших джерел є літературні та фольклорні твори, в яких гендер висвітлюється як феномен людської культури. Перевага пошуку стереотипів на основі літературних творів є в тому, що цей вид мистецтва створюється у певну епоху, а тому мова твору як і гендерні стереотипи несуть відбитки конкретного історичного періоду.

У творі гендерні відображення фіксуються за допомогою різних лексичних та синтаксичних одиниць: словосполучень, лексем, паремій, мікротекстів, які несуть в собі характеристику певного персонажа та наділяють його особливостями чоловічої або жіночої статі. Беручи до уваги дослідження Бистрова Я. В. і Шуляра С.Р., можна дійти до думки, що використання гендерного підходу в літературних творах «дозволяє глибше проникнути в сутність гендерних стереотипів певного історичного періоду, простежити їх динаміку і причини змін у діяхронії та виявити гендерно-марковані особливості мовлення персонажів залежно від їхніх соціально-психологічних характеристик», що вносить вагомі плоди у розвиток гендерної лінгвістики [1; с. 9].

В іспанській літературі ХХ століття проблема гендерної нерівності активно простежується у багатьох авторів. Однією з найяскравіших письменниць стала Кармен Лафорет зі своїм твором «Ніщо», яка одразу після опублікування заволоділа оваціями публіки та отримала престижну премію «Надаль» у 1944р. Той прорив, який Лафорет вдалося зробити раніше за всіх, – це зруйнувати героїчні стереотипи рожевих романів. Рожевий роман описується як історія любові, яка зробила апологію залежної жінки, яка в пошуках укриття, прославляла весілля як щасливий кінець [2; с. 20]. Лафорет хотіла порушити ці норми, поставити під сумнів «нормальність» люблячої і домашньої поведінки, яке суспільство вимагало від жінок. Тобто, основна увага приділяється опису умов післявоєнної Іспанії та становище жінок у диктаторській країні.

Так, головна героїня Андреа як представниця жіночої статі і «дивна дівчина», яка відкидає головну ідею Жіночого відділу фаланги – ідеалізацію

жінок, – поводитьсь по-своєму і руйнує традиційні форми суспільства. Крім того, ситуація в країні також сприяє формуванню стійкого характеру головної героїні, адже економічні труднощі, голод, гендерна нерівність, розбрати і загальні хвилювання, військовий режим Франциско Франко і його диктатура, що домінували в Іспанії у 40-х рр. XX століття, не могли не відбитися на житті маленької безпомічної дівчинки. Кармен Лафорет вдалося зобразити як ідеї Андреї протистояють переважаючим ідеям Іспанії в цей час, беручи до уваги, що Андреа представляє нову іспанську жінку, відлиту під час Другої Республіки, в той час як Ангустія представляє класичну жінку, відлиту нормами епохи[2; с.23]. Інакше кажучи – це боротьба поглядів та поколінь.

У романі яскраво виражена проблема екзистенціалізму – тема повстання людини проти оточуючого абсурду, проти того «ніщо», яка трансформується в романі в очікування чогось попереду, чогось, що стане справжнім життям. Головна героїня у творі виступає як революціонер, який не може більше дивитися на ситуацію, в якій знаходиться її сім'я. Поряд з цим, феміністичні ідеї покладені в дії Ени, подружки Андреи, котра вирішила покласти кінець знущанню Романа: «...yo estaba absorbida enteramente en este duelo entre la frialdad y el dominio de los nervios de Román y mi propia malicia y seguridad... Andrea, el día en que por fin pude reírme de él, el día en que me escapé de sus manos cuando ya creía tenerme segura, fue algo espléndido...»[4, с. 100]. Девід Пьер навіть підкреслював, що «Лафорет вдалося зобразити суспільству нову модель жіночого борця, сильну та незалежну, здатну викреслити сентиментальність любові» [3]. Так народилася і письменниця, і її відомі герої. Саме це надало можливість змінити той жіночий стереотип, який існував у той час.

Першим, що привертає увагу, коли ми аналізуємо жіночі та чоловічі прояви у творі, це вітання між різними статтями: «*En cuanto él me dio unos golpecitos en el hombro y me llamó sobrina, la abuelita me echó los brazos al cuello con los ojos claros llenos de lágrimas y dijo “pobrecita” muchas veces*» [4; p.13]. В даному уривку застуджується, що чоловік вважає нормою поплескати по плечу (dar unos golpecitos) та обмежитися сухою та стриманою відповіддю «племінниця» (sobrina), в той час як жінка протягує свої руки, щоб обійняти дівчину та скрізь сльози вимовляє «бідненька», що виражається в лексемах «echarle a alguien los brazos, los ojos llenos de lágrimas, та характерним суфіксом пестливості -ita у звертанні «pobrecita», тим самим показуючи свою любов, ніжність та турботу. Таким чином ярко демонструється прийнятий давно стереотип, що чоловіки не показують своїх емоцій, що вважається «нечоловічою справою» плакати або проявляти у будь-якому виді ніжність. Цей стереотип активно простежується у людей, які стали учасниками громадянської війни та жили у епоху диктаторської країни, бо саме війна виховала чоловіків, зробивши їх байдужими до всього, бо будь-який прояв любові вважався слабкістю та карався (іноді аж до позбавлення життя).

Воєнні дії зробили чоловіків жорстокими до усього, що простежується у словах: «*Don Jerónimo era un hombre raro; figúrate que quería matar al gato... Ya ves tú, porque el pobre animal es muy viejo y vomitaba por los rincones, decía que no lo podía sufrir. Pero yo, naturalmente, lo defendí contra todos,*

como hago siempre que alguien está perseguido y triste... [4; с.34]. Жінка наділяє чоловіка характеристикою «дивний» (raro), бо для неї це вважається недопустимою та ненормальною поведінкою вбивати ні в чому невинну тварину. Про себе ж жінка говорить, що вона захищає тварин і всіх, хто страждає від приниження, підсилюючи свої слова лексемами «naturalmente», «siempre» і тим самим доводячи, що ця справа є характерною та звичайною для жінок та наголошуючи ще раз, що жінки здатні піклуватися про всіх, хто цього потребує.

Різниця між чоловіками та жінками помітна не лише у привітаннях, але і у ході всієї розмови, що ми бачимо із тексту: «*Comprendí en seguida que con los muchachos era imposible el tono misterioso y reticente de las confidencias, al que las chicas suelen ser aficionadas, el encanto de desmenuzar el alma, el roce de la sensibilidad almacenado durante años*»... [4; с.42]. Тим самим Андреа, ще юна дівчинка, але вже з певним досвідом доказує, що чоловіки не здатні відкривати душу, вони дуже замкнуті, що показується саме прикметником «imposible» з префіксом im-, що вказує негативну оцінку; в той час як жінки відкриті до інтимних розмов та завжди зацікавлені у період бесіди, доказуючими лексемами чого стають вирази «ser aficionada» з дієсловом «soler» зі значенням постійної, звичайної дії, та іменниками разом з детермінованим артиклем «el encanto», «el roce», що демонструє певну ступінь насолоди та зацікавленості жінки в ході розмови.

Проаналізувавши вплив гендерного фактора на вербалізацію ціннісних концептів у мовленнєвій поведінці різних статей, О.Л.Бессонова та К.О.Рябуха дійшли висновку, що гендерний параметр мовної особистості може значно впливати на сприйняття ціннісної картини світу [5; с.90]. Гендерна різниця простежується і в певному розумінні слова «дружба», тому через це у кожного представника своєї статі є своя думка і ставлення до цього: «— *Sí, a veces pienso que es mejor la amistad que la familia.* (Андреа) — *No — Román me observaba—. Yo no soy un hombre de amigos. — Pero tú, Román, te vas al diablo también detrás de esa gente a la que despidas... Nunca he hecho tanto caso yo de la gente como tú, ni he tenido tanta curiosidad de sus asuntos íntimos... Ni registro sus cajones, ni me importa lo que tienen en sus maletas los demás.*» [4; p. 61]. У даному діалозі дівчина доводить, що дружба краще за родинні стосунки (адже будучи сиротою, вона опинилася у родині, котра ніяк до неї не ставилася, а лише ще більш розчарувала її) і поприкає Романа за його дії, використовуючи вираз «irse al diablo», що змушує порівнювати його дії з диявольськими, які не заслуговують на будь-яке вибачення і тим самим показуючи, що жінки не здатні на такі низькі поступки як втручатися у чужі справи (hacer caso de la gente; tener tanta curiosidad de los asuntos íntimos) на відміну від чоловіків. Даний епізод розвіює міф про те, що жінки є занадто зацікавленими, що здатні лізти у чуже життя і доводить, що людська свідомість з часом відкидає певні стереотипи, приймаючи дійсність.

З вище викладеного можна зробити висновок, що гендерна стереотипізація зачіпає обидві статі, але більш все ж таки страждають жінки. Не менш важливим фактом є те, що гендерні особливості простежуються у багатьох аспектах життя героїв. Цитатна характеристика героїв та її інтерпретація вказує на те, що жінки

Іспанії на поч. ХХ століття мали деякі обмеження в професійній сфері, у суспільстві вони також не почувалися на рівні з чоловіками. У свою чергу чоловіки мали домінуючу роль, отож, розпоряджалися колективною власністю після вступу у шлюб.

Список літератури:

1. Бистров Я. В.; Шуляр С. Р. Інтерпретація гендерних стереотипів у тексті роману Джейн Остін «Гордість і упередження» / Я.В. Бистров, С.Р. Шуляр // Вісник Запорізького національного університету: зб. наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. – С. 8-11.
2. Lórarinsdóttir N. El trasfondo socio-histórico en Nada de Carmen Laforet: La situación de la mujer en España durante la Segunda República y el franquismo. [Електронний ресурс] / Ninna Lórarinsdóttir. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://skemman.is/handle/1946/23595>.
3. Ghosh S. Gender identity and gender role [Електронний ресурс] / Shuvo Ghosh // Medscape. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://emedicine.medscape.com/article/917990-overview>.
4. Laforet C. Nada / Carmen Laforet., –Le libros. – 200 p.
5. Рябуха К. О. Образ жінки у класичному англійському романі у сприйнятті авторів-чоловіків та жінок: концептуальний та перекладознавчий аналіз : дис. маг. / К.О. Рябуха// Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет», 2018. – 250 с.

ЛИРИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТЫҰ МЕТОДИКАСЫ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Юсупов Исламбек Конысбаевич

Магистрант Каракалпакский государственный университет
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация В этой статье изучены в преподавании поэзии Б.Генжемуратов и Ж.Утениязова. В проведении лекционных занятий, а также в правильном использовании методов обучения от педагога требуется большое методическое мастерство. Даются тематические, идейные знания о поэзии Б.Генжемуратов и Ж.Утениязова.

Ключевые слова: поэт, произведение, лирика, литературовед, образ, творчество, стиль, метод, жанры, характер, поэтика.

Ғәрезсизлик дәўирде қарақалпақ поэзиясы тематикалық, жанрлық хәм көркемлик жақтан әдеўир раўажланды. Усы дәўирдеги қарақалпақ поэзиясы майданында белгили шайырлар К.Каримов, Б.Генжемуратов, Х.Дәўлетназаров, О.Сәтбаев, Н.Төрешова, Т.Жийемуратов, Ж.Өтениязов хәм тағы басқа поэзия дәретиўшилери өсип жетилисип, олардың дәретпелери арқалы ғәрезсизлик дәўирдеги поэзияның раўажланыў бағдары айрықша көринди.

XX әсирдин 80-жылларынан баслап ғәрезсизлик дәўирге шекем өз стили, өз ҳаўазы, талапшаңлығы хәм көркем сөз шеберлиги менен қарақалпақ поэзиясын тематикалық, жанрлық, формалық хәм көркемлик жақтан байытып киятырған талантлы шайырлардың бири – Бахтияр Генжемуратов. Сөз зергеринин дәретиўшилиги бойынша белгили алымлар С.Ахметов, Қ.Камалов, Қ.Султанов, Қ.Оразымбетов, П.Нуржанов, Қ.Юсупов, А.Досымбетова Ж.Сагидуллаева хәм басқалар тәрпинен өз ўақтында унамлы сын пикирлер билдирилди. Ол «Өптаптың өмири» (1987), «Оқ қадалған ай» (1997), «Укуздарё битиклар» (2006), «Сайланды шығармалар» (2012) усаған поэтикалық топламлары менен рус, поляк, өзбек хәм қарақалпақ китап оқыўшыларына кеңнен таныс. Сөз зергеринин поэзиясы философиялық ой-сезимлеринин тереңлиги, аллегориялық хәм метафоралық сўўретлеў усыллары менен өзгешеленип турады.

Белгили шайыр Бахтияр Генжемуратовтың «Сайланды шығармалары» топламының мазмуны хәм композициялық қурылысы он үш бөлимге ажыратылып, мазмуны төмендегилерден ибарат: «Маған яр болғайсаң, пәрўадигарым», «Сен мениң тажым-тахтым», «Өгиз дәрья битиклери», «Бир түсиникке сыймайды дүнья», «Лимонның, алманың хәм қардың ийси», «Жалғызды жаратпа, тасларды жарат!», «Сызықларға жайғаспайды сес»,

«Сентябрь самаллары», «Әлўидах, периштем, әлўидах», «Қалбимде аяз бар алтын келбетли», «Жүрегимде сайраў басланды», «Айлы түнге қайтаман енди», «Поэмалар» деп бирнеше тематикалық бағдарда берілген. Хәр бир бөлімдеги берілген поэзиялық дүркінлер мазмұны хәм идеялық тематикалық жақтан бири бири менен байланыслы терең идеяға қурылып, шайыр дөретиўшилигиниң эволюциялық өсиўшилиқ жолларын хәм талантын аңлатып турғандай сезиледи. Өйткени шайыр өзиниң ишки руўхый дүньясын поэтикалық қатарларда өмир шынлығы менен терең байланыстырып ашып таслайтуғын сөз шеберлериниң бири. Оның бул сайланды шығармалары мазмұны бойынша жасларды ғәрезсизлик руўхында мәртликке, ўатанды қәдирлеўге, халқымыздың тарийхын билиўге үйрететуғын көркем дөретпелер есапланып, ал формалық жақтан қарақалпақ поэзиясын еркин қосық пенен байытып барады. Шайырдың шығармаларында жеңил уйқас қуўалаўшылық курғақ қатарлар, мәниси сайыз сөзлер онша ушыраспайды. Сөз шебериниң дөретпелери форма хәм мазмун жағынан алып қарағанда идеясының тереңлиги, философиялық ойлардың басымлығы, символикалық хәм метафоралық усылларының берилиўи, тарийх пенен фольклорлық дәстүрлер менен байланыстырылыўы хәм оларды қайта жанландырылыўы жағынан басқа шайырлардан өзгешеленип турады.

Б.Генжемуратовтың поэзиясына көбинесе турмыс философиясы, ўатанға болған сүйиўшилиқ хәм мәртликке толы сезимлер жәмленген. Ол усы бағдарда көпшилиқ қосықларын өмирден алынған кишкене бир турмыс бөлекшеси – детальдың этирапына ямаса тарийхый шынлыққа негизленген белгили бир ықшам сюжетлик ўақыя тийкарларына қурады. Усындай мийнетлер менен де ол бираз жағдайларда тарийхқа сыйымлы болған, аўызша сақланып киятырған яки өзи дөреткен қысқа аңыз әңгимелер менен легендалардан өнимли хәм утымлы пайдалана билген. Оның «Қырық әсир көмип кеткен», «Жети бабамның исмин айт, Жайхун!», «Әйjemги Түркстанның бүгинги балалары», «Түсime енеди Байсын таўлары», «Түрк бабаның қәхәри», «Мың өркешли түйелер-сарғыш қумлар» х.т. басқа дөретпелери усндай сыпатлары менен көзге тасланады. Шайырдың мына қосық қатарларына дыққат аўдарайық:

Халқымның тәғдири шатраш тасындай,

Талай Ғайыпханның қолында кеткен...

Шөлдиң тарийх атлы тахтасында

Ақ таслар қара тасқа айланып кеткен...(39-бет)

Ҳақыйқатында да бул сюжетлик бөлекше тарийхый шынлыққа сәйкес келеди хәм ең баслысы оның астарында ҳақыйқат инсан баласының өмири, турмыс философиясы менен тиришилиқ дүньясындағы баслы ҳәрекет тереңнен сәўлеленгенлиги, қосық қатарларының терең ойлылығы менен философиялық пикирлеўи ең биринши орында турады. Ол поэтикалық, идеялық-эстетикалық жақтан шайырдың өзиншелиги болып есапланады. Әпиўайы сөзлер менен айтатуғын болсақ, инсан баласының шадлы қуўанышқа толы күнлеринен гөре гейде қайғылы хәм азаплы мәўритлери көбирек ушырасатуғыны анық. Мине, усы реалистлик шынлықты бүгинги дәўиримизге де байланыстырып береді.

XXI әсирдиң қарақалпақ шайыры Б.Генжемуратовтың «Мөде хан сөзи яки Шин жипегиндеги битик» хәм «Қар Ақ Алп Ақ» сыяқлы тарийхый поэмалары

жанрлық хәм формалық изленислерге оғада бай. Қарақалпақ поэзиясын жанрлық жақтан байытыўға белгили дәрежеде тәсири бар. Бул дәретпелерин таллаў барысында ондағы қахарман образын жасаў, сюжет, композиция қурыў, көркемлеў қуралларынан хәм сүүретлеў усылларынан пайдаланыў шеберлигине дыққат аўдарғанда қарақалпақ поэзиясында өзине тән өзгешеликлерге ийе. Бириншиден, бул поэмаларында тарийхый ўақыялар көркем шынлық пенен синтезленген. «Мөде хан сөзи яки Шин жипегиндеги битик» шығармасындағы ўақыялар аңыз емес хақыйқый тарийх пенен байланыслы сүүретленген. Себеби түркий халықлардың әйемги бабалары болған хун қәўимлериниң көсеми Мөде хан бизиң эрамызға шекемги 209-174 жылларында хўкимдарлық еткени тарийхта мәлим. Екиншиден, усы тарийхты қайта тирилтип «Мөде хан сөзи яки Шин жипегиндеги битик» дәретпесиниң тийкарғы сюжети етип алған. Автор бул поэмасында ата-бабаларымыздың көсеми, қахарманлық ислери менен үлги болған жолбасшысы Мөде хан образын көркемлик пенен геўделеген. Солай етип, оның образы арқалы хун қәўимлериниң ғәрезсизлиги ушын Қытай патшалары менен жемисли сиясий сөйлесиўлер жүргизгенлиги, тарийхый саўашларда қахарманлық хәм салтанатлы жеңислерди қолға киргизгенлигин оның образы арқалы үлкен мақтаныш пенен тәрийиплеген. Сондай-ақ Мөде ханның «Жер дегенимиз мәмлекеттиң тийкары» деген пикирин дәретпениң тийкарғы өзеге етип алғанлығы көринеди.

XXI әсирдеги қарақалпақ шайырлардың бири Жуманияз Өтениязовтың «Жаңа жыл» (1988), «Шолақ жайын» (1991), «Еки мақтаншақ» (1996), «Үмит шуғласы» (2006), «Жыңғыл гүллери» (2015), «Моншақ» (2017) деген поэтикалық топламларында көркем излениўшилиқ тереңнен сезилди хәм өз ўақтында китап оқыўшылары тәрәпинен жақсы баҳаланған еди.

Жуманияз Өтениязов «Таңлаўлы шығармалары»ның биринши китабы оның әдебий дәретиўшилигиндеги үлкен табысларының бири болды. Бул поэтикалық китаптың мазмуны, сапалығы хәм көркемлиги хаққында филология илимлериниң докторы, профессор Қуўанышбай Оразымбетов, Қарақалпақстан халық шайыры Кеңесбай Каримовлар сын пикирлерин билдирген. Талант ийесиниң «Таңлаўлы шығармалары»на тек поэзиялық дәретпелери, аўдармалары, қосық қатарлары менен жазылған ертеклері киргизилген. Шайырдың поэтикалық китабы «Туўылған жер тәрийпи», «Халқым мениң, даңқым мениң», «Сезимлерден сезимлерге», «Хәзил қосықлар», «Заманласлар келбети», «Карантин қосықлары», «Поэмалар», «Балаларға саўға», «Ертеклер», «Аўдарламалар» сыяқлы бөлимлерге ажыратылған.

Усы топламға киргизилген «Ай жүзеди», «Сағыныш», «Арал айлансын», «Жигирма биринши әсирге», «Айланбас», «Тақияның тәрийпи», «Көк көйлек» лириклық қосықлары хәрқыйлы тематикаға қурылып, қосық қурылысы жағынан өзгешеленип тұрады. Мәселен, лирикалық қосықларды дәретиўде «б», «а», «а», «а» уйқасында лирикалық сезимлерди оқыўшыларға усынды:

«Ай жүзеди аспанда калкып,
Колде жузер тагы да бир ай.
Жузер олар тек маган карай,
Догеректе озгеше шырай. (21-бет).

Шайыр поэзиясының идеялық хәм тематикалық бағдары тийкарынан ұатанға сүйиўшилиқ, әдебий мийрасларды қәдирлеў, дослық, әдеп-икрамлылық, жақсылық идеяларына қурылған. Мәселен, оның «Түрстан толғаўлары», «Қарақалпақстаным», «Шымбай бәхәри», «Тырналар», «Адамгершилиқ», «Авестодан ўәсият», «Жаслығым», «Устазыма», «Адамның нәпси» х.т.б. қосықларында идеялық жақтан хәрқыйлы темалар сүүретленген. «Авестодан ўәсият» қосығында тарийхый өмир шынлығы, халық әдебий мийрасларын қәдирлеў идеясы көркемлик жақтан өткир сүүретленген. Қосық жазыўда шайыр әпиўайы хәм көркемлик жақтан сүүретлеў усылларынан орынлы пайдаланып, философиялық ойларын жеткере билген. Қосық қатарларынан мысаллар келтирип өтейик:

Кеўлиң ашық болсын **жаздың күниндей**,
Тек жақсылық ойла, жақсы ис ойла,
Тилиңнен пал тамсын, **маржандай, дүрдей**,
Жақсы сөз инам ет саўғаға, сыйға. (100-бет)

Хақыйқатында да қосық қатарларын поэтикалық тил менен сүүретлеў шеберлиги оқыўшылардың пикирлеў дүньясына, руўхый сезимлерине әдеўир тәсир жасайды. Олардың жүрегинен халықтың әдебий мийрасларына болған жыллы сезимлерди оятып, көркем дүньяны таныўға себепши нәрсе бул мәдений хәм әдебий мийрасларды тереңнен үйрениў екенлигине түсиниги артады.

Шайыр «Гүз», «Саратанның ыссысында», «Бес қонақ», «Жаз қосығы» хәм тағы басқа дәретпелеринде тәбияттың хәрқыйлы көринислерин сүүретлеп берий арқалы да изленислерин тереңлестиргени көринеди.

Аяп турсам, кумда солды деп гүллер,
Жолдасым „жүр кеттик, әкел қолды“ дер,
„Жайхун жар қулатып, тасып толды дер,

Саратанда суўдың бойы рәхәт! “ (109-бет) деп қосық қатарларында Әмиўдәрьяға образ жүклеп, бул дәрья әсирлер даўамында қарақалпақ халқы ушын тиришиликтің тийкары болғанлығы, инсан тәғдири ушын зәрүрлиги, шайырларға мудамы йош бағышлап келгенлиги тәрийипленеди. Бирақ шайырлық сезимлер менен бүгинги дәрьяның келбетине «Әмиўдәрья, кеўлимнің йош таңы сен, Жылда толып - тасып турсаң қәне, сен!» - деп жақсы тилеклерин хәм аянышлы көзқарасын билдиреди.

Жуманияз Өтениязовтың “Бахытлы минутлар” қосығы мухаббат темасына арналып, онда шайыр дәслеппе туўған жер майданын, тәбиятын сүүретлеп, „ийеси пәрман етип, турған жаўлаўдан, үйирден айра түсти тулпар жас ғунан“ (127-бет) – деп образлы қатарлар менен берийге хәрекет ислеген. Және де шайыр бул пикирин раўажландырып „**Тап қанат питкендей** хәр қолтығына, ушып киятыр ол шығысқа қарай, мында бир ыразы өмирге мына, болып киятыр...” (127-бет) – деп жаслықтағы ойларды, әрманларды тәрийиплеген.

Шайырдың ишки сезимлери оқыўшыларға әдеўир жанлы тәсир етип, олардың ойларын тереңлестирип отырады. Мәселен, жақсы көрген қызын «жүз қызға алмастырмайман, маған Наўайыдай ғәззел жазғыз ба, енди бахытымды сен деп излеймен» деген шешимге келеди. Шайыр қосық қатарларында “күлип қарағанда **таңлар атқандай**” деп қыздың күлкисин ашып берийде гиперболадан

пайдаланған болса, “көзінде жасырын **қуяш жатқандай**”, “кеўлимди ашар **таңғы сағымдай**”, “кеўлимде мәңгиге солмас гүлимсең”, “Бүлбил иңкар болған хәр бир ғұмшасына” деген қатарларында теңеу, метафора хәм гиперболаларды орынлы пайдалана алған. Және де шайыр пикирлерин раўажландырып, мухаббат темасына тереңірек кирип барғаны сезиледи.

Шайырдың пикирлеуінше мухаббат алдында хеш нәрсеге дыққат аўдармаў керек. Бунда инкар сезимлер өзине тартады, көктеги айда сырлас болады, төбемде бахытта нур сәўлесин шашады, сонлықтан барлық қайғы дәртим умыт болар, айды бүркемекши болған гәплерден сақланыў кереклиги айтылады. Солай етип шайыр мынадай шешимге келеди: “Жолларым тик жарлы, болды бурылма, ашылмаған дүнья-мениң барғаным... алғыр суңқарыма жәбирлик қылма, рәхим әйлегил енди нәзелім...” (131-бет) деп мухаббат алдында сабырлылық тилейди. Лирикалық қахарманның ойлары және де тереңлесип, “бул сазға мухаббат ҳаққында еле, жазылмаған жылдың ырғағы керек. Бул ырғақ сезимге сиресип жане, сен хәм мен ҳаққында» болыўы кереклигин айтады. “Айбүйирди” ушқан қуслар айланады, диң аспанда нелерге көз салады, ойға салған айралық, бир соқпақта мен сүйген қыз келерме? деген ойларға батады. Және де шайыр мухаббат сезимлерди басқаша көз қараста баянлайды.

О, самаллар! Ескен аўыл аралап,
Маған оның татлы демин жеткерің!
Мениң ушын сүйип қайтың аймалап,
Айтып келиң оның қайда кеткенин...(132-бет)

Жуманияз Өтениязовтың лирикалық қосықларында мухаббат темасы көркемлик пенен сүўретленген. Шайыр жүдә көп изленгенлиги, сөз саплаўда шеберлиги көринеди. Ол аўыл, тәбият, қуяш, ай, жулдыз, аспан, жамғыр, булт, бәхәр, қыс, жаз, гүз, терек, жапырақ, дәрья х.т.б. сөзлерди орынлы ислетип, бул сөзлерге образ жүклеп барған. Сондай-ақ шайыр басқа темаға арналған қосықларында да бул сөзлерден дурыс пайдалана билген. Мәселен, „Қуяш күлер көкте, жайнар әтирап, жадырап жаз келди, кеўилли хәмме, Хәўесим келди де дәрьяға қарап, шомылайын дедим хәз етип мен де.“ деп тәбият көринисине образ жуклеп, сүўретлемекши болған. „Толқынның үстинде толқып турман мен, кеўлим алып ушып, талпынар алға, ескен ерке самал қайтпаса пәттен, жеткерери анық шексиз океанға“-деп шайырлық илхам, шеберлик ҳаққында айтып атырғаны сезиледи. Бул жерде „толқын“ „ерке самал“, „шексиз умманға“ сөзлери шайыр, лирика, сезим-илхам ҳаққында ислетилгени көринип тур.

Жуманияз Өтениязовтың «Бәхәр», «Гүзги қаратал», «Ала булт», «Жаз қосығы», «Тырналар», «Гүз» деген қосықлары тиккелей тәбият темасына арналып, тәбияттың сулыўлығын, хәр қыйлы көринислерин поэтикалық тил менен сүўретлеген. Шайыр хәр қыйлы темаларда қосықлар дөретип көркем образларға бай лирикасын дөрете алды. Мәселен, оның «Устазыма» қосығында оқытып, тәрбиялаған муғаллими ҳаққында лирикалық қахарманның терең ой-сезимлерин, мақтаныш хәм миннетдаршылық көзқарасын тереңнен берип,

устаждың уллылығы, бүгинги жаслар тәрбиясы, оның әхмийети хәм зәрүрлиги ҳаққында айтып өтеди.

Шайырдың «Ақты суўлар», «Нәрестем», «Адамның нәпси», «Қулып» деген қосықларында хәр қыйлы темалар сәўлеленип, шайырдың дүньяға көз қараслары берилген. «Адамның нәпси» қосығында инсап темасы көркем поэтикалық тил менен тәсирли сўўретленген, жақсы хәм жаман, ақыллы хәм ақылсыз, хадаллық, инсап ҳаққында пикирлер берилген.

Тәрийип жанрына байланыслы шайырдың «Тақыянын тәрийипи», «Қарақалпақстаным», «Түркстан», «Туўылған жерге», «Шайырдың көзлери», «Жаңа шежире», «Профессор», «Уйқыламасың қуяшың», «Философ шайыр», «Жазыўшы» қосықларында белгили алым Қ.Жәримбетов, П.Нуржанов, жазыўшылар Т.Қабулов, К.Каримов, Б.Генжемуратов, Б.Ерназаров, А.Әбдиевлардың дәретиўшилиқ шеберлиги тәрийипленген. Шайырдың «Ылайық бол муртыңа», “Бөлемсең”, “Жолаўшы қызға”, “Палаўтабак”, “Бажамсаң” қосықларында турмыста ушырасатуғын айырым ерси хәрекетлер юморлық усыл менен көрсетилген. Оның “Бөлемсең” қосығында қызықлы ўақыяға қурылып, бөлесиниң ерси әдетлери әшкараланады.

Эпикалық жанрға «Ана кеўили» поэмасы, «Айдос бийдиң әрманы» тарийхый поэмасы, «Ана» хәм «Сексенинши жыллар» лирикалық поэмаларын киргизиўге болады. Шайырдың поэзиялық шығармалары инсанларға руўхый тәсир етип, олардың эстетикалық талабын қанаатландырып, сүйсинип оқыўы ушын, оқыған китап оқыўшысын өзине ериксиз тартады. Шайыр лирикасында турмысты образлы түрде сәўлелендириўде еки нәрсе көзге түседи. Бириншиден, көркем шынлықты көрсетиўде шайырдың өзине тән өзгешелиги сезиледи, екиншиден, шынлықты көркемлик фантазия жолы менен идеалға жақынластырған.

Улыўмаластырып айтқанда, ХХІ әсирдиң қарақалпақ шайырлары Бахтыяр Генжемуратов хәм Жуманияз Өтениязовтың лирикалық хәм эпикалық дәретпелери бүгинги китап оқыўшыларының эстетикалық талғамын байытып, талант ийелериниң хәр бир шығармасы жаслар ушын үлкен тәлим-тәрбиялық әхмийетке ийе. Сондай-ақ сөз зергерлериниң сөз маржанлары ғәрезсизлик дәўирдеги жас әўладты жоқары инсанийлық идеяларға, халқымыздың миллий психологиясын, басып өткен тарийхын, оқыўшылардың сөзлик байлығын, қарақалпақ халқының әдебий тилин раўажландырыўға қосылған бийбаха байлық болып табылады.

Список литературы

1. Генжемуратов Б. Әптаптың өмири. . Нөкис, Қарақалпақстан, 1987.
2. Генжемуратов Б. Оқ қадалған ай. . Нөкис, Қарақалпақстан, 1997.
3. Генжемуратов Б. Укуздарё битиклар. Тошкент, 2006.
4. Генжемуратов Б. Сайланды шығармалар. Нөкис, Қарақалпақстан, 2012.
5. Өтениязов Ж. Таңлаўлы шығармалары. (I китабы). Тошкент, «Yangi kitob» , 2020.
7. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Саностандарт, 2018. Стр.336.
8. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпақстан, 2019. -Стр. 112

SOCIAL ADVERTISING AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMMUNICATIONS AND SOCIAL RELATIONS

Koval Vitalii

Postgraduate student of the Department of Philosophy
ZSU n.a. Ivan Franko (Ukraine)

Everyone is closely integrated with society, so any social problem is directly reflected in human life. Understanding social problems and the causes of their occurrence, allows you to better understand their nature and form appropriate responses to them. In order to solve social problems, social advertising, as a form of communication, creates and supports theses that are related to the formation of thoughts and actions that lead to the solution of socially important issues. Social advertising draws attention to the problems, which in turn are continued in intersubjective communication, which encourage socialization. Scaling the consequences of social advertising, we can identify it as a factor in the development of social communications. Informativeness and virtualization of modern life actively stimulates the development of social and interpersonal contacts of the individual, as well as promotes the emergence of new social initiatives, the development of cultural processes in society, which in turn determines the development of the humanities in society.

Due to existing social problems, society loses its effectiveness and ability to act in a certain direction. Social advertising acts as a catalyst for communication, which in turn actualizes the problem and requires a solution within society. As a result of effective communication and the creation of a common information field, society manages to avoid acute problems or, conversely, to create them. The main function of social advertising is related to the actualization of social problems and values of society. In today's information society, social advertising aims to promote, instill certain values, ideals and lifestyles, influencing people's behavior and changes in mass consciousness and perception of social phenomena [Agarkov, 2013]. The correctness of the organization of social communications forms the effective functioning of each individual in society. Today, social advertising is able to play the role of the most important element in shaping the worldview and life orientations of each individual [Gorbenko, 2013]. Social advertising plays an important role in the implementation of socially important issues such as combating the coronavirus pandemic, combating domestic violence, gender inequality, attitudes towards internally displaced persons, and so on.

G.G. Pocheptsov believes that social communications are set up to manage social systems, having both short-term (tactical) and long-term (strategic) tools. Education,

libraries or science as a strategic tool support the dominant models of the world that belong to this type of society [Pocheptsov, 2010]. Social communications are based on intersubjective and inter-institutional communication. In order to interact effectively, any information society needs communication and appropriate conditions for its implementation. Despite the ideality of the system, each of them has its own problems in various areas of communicative interaction. One of the important social (in the sense of public) conditions for the successful development of informatization is to provide citizens with access to information, its use and exchange between members of society. [Peters, 2004].

Due to untimely or poor communication, or no communication at all, problems remain. As one of the solutions, there is social advertising, which deals with coverage and focus on certain issues. In society, they arise in the event of a conflict of interest between different parts of society, social institutions or individuals. The main factor in the emergence of social advertising is modern public life, along with conflict situations at the level of various social groups. In order to implement the imbalance of the existing problem, social advertising needs various creative incentives and processes that will reduce the conflict of situations and promote the ideas of tolerance and mutual understanding. Given this, there is a demand to address public needs. Society faces a new task - how to unite social groups with autonomous behavior into unified types of behavior, how to organize social space [Kondratenko, 2002].

Advertising acts as a form of social communication. Due to the multiple exchange of information, the subjects exist in one information field, which allows to better organize the process of socialization. Socialization is considered a process of interaction between different generations and social groups, during which young people receive knowledge, values, patterns of behavior from older people on the basis of which they form values, norms of decency, social roles [Adamoniene, 2015]. Social advertising creates an information sphere around the problem of social problems, which motivates society to communicative interaction towards solving the problem. To understand social advertising, there must be a base of concepts and knowledge to understand it. For example, the problems of Ukrainian society will be poorly understood by the American, and vice versa. The formation of communications for both societies will be individual. To maintain the integrity of society, the symbolic language system must be perceived and shared equally by all people. Every individual who is involved in the interaction must be able to interpret the concepts and meanings and this is possible on the basis of a person's acceptance of other people's attitudes towards themselves [Sorokina, 2020].

Social advertising is a factor in the communicative activity of society due to its informative focus on society in general. The effectiveness of social advertising is determined by reducing the level of workload of social services and step-by-step solution of certain social problems. Today, social advertising in different countries is a mandatory component of the informative media field, which in turn helps to solve the existing problems of interethnic, interracial, intergender, interethnic conflicts and internal social problems of certain groups of people. Modern technologies and general

informative awareness of society allows us to actively develop this area of advertising for the common good.

REFERENCES:

Agarkov O. A. (2013) *Social advertising as a tool for prevention of negative phenomena in Ukrainian society: a regional aspect.* (in Ukrainian)

Gorbenko G. V. (2013) *Social advertising and social processes in modern society: the relationship and interactions.* (in Ukrainian)

Pocheptsov G. (2010) *Social communications and new communication technologies* (in Ukrainian).

Peters J. (2008) *Communication: History of the Idea.*

Kondratenko P. B. (2002) *Communication activity as an organization of the social space of civil society* (in Russian).

Adamoniene, R. and Astromskiene, A. (2015) *Peculiarities of Entrepreneurial Socialization Expression.*

Sorokina G. (2020) *Advertising as a form of social communication (theoretical approaches)* (in Ukrainian).

CORRELATION OF SOCIOTYPES WITH SEX AND GENDER

Kuzmenko Raisa

PhD,

National Pedagogical Dragomanov University

Moroz Inna,

Student,

National Pedagogical Dragomanov University

In modern society, the topic of understanding gender is an important issue, and especially the correlation of determination of sociotype concepts in dependence to gender identification is of particular interest. It should be noted that the sociotype is formed as a set of features of the psyche, identified by Carl Gustav Jung, namely: rationality / irrationality, extraversion / introversion, emotionality / thinking (logic / ethics) and sensory / intuitive.

In the world, there are a lot of characters of men and women, that in the social and psychological sense do not consist of the characteristics of their biological sex. The biological characteristics of both sexes sometimes coincide so much that it can be concluded that the difference in social roles of a person does not depend on his gender, and if taken more broadly, it may differ even among representatives of the same gender.

Gender stereotypes are common ideas in society about what a man should be and what a woman should be. These are social roles that are laid down in a child from birth: a man is a breadwinner and protector, a woman is a mother and a housewife.

Considering the use of the word "gender" in the Ukrainian language, we find that it corresponds to such words-synonyms – like sex and race. The differences between them lie in the field of their use. Therefore, when we say "gender", we mean the social orientation of man. The term "sex" (ukr. "Stat") for Ukrainians is most used, because it has a Slavic origin, is more in line with Ukrainian mentality and is therefore most often used in the language. The word "sex" is used to refer to the biological sex, and the genus is used in grammar as a general name for gender. [4. p.75]. Gender is a social gender that does not depend on the biological one. Outside the scientific environment, not all people adhere to this thesis, from which there is still an attachment of gender and role in society, which is especially clearly seen in the countries of the former Soviet Union, thanks to a special type of upbringing. In such families, the child is brought up not on his gender, but on his gender, instilling the concept of "real women" and "real men." It is likely that in childhood, many of you heard from your parents something like, "Don't cry, only girls cry" or "Why do you want to go to the hairdresser? This is a profession for girls, and you are a man".

It should be noted that there are people whose sex is different from gender and social identification, from which they have a conflict with society, and most importantly - with themselves. Many women logicians, who behave in a more masculine way, try to break themselves, classify them as stereotypical female behavior, as well as social roles, which brought them a lot of suffering. In their eyes, this has an excuse: they are brought up according to templates that they must follow in order not to fall out of society, correspond to the role. Naturally, if in the process of growing up and after, in adulthood, to broadcast and confirm patterns about "tenderness", "femininity", "softness" and so on, such a woman decides to work on herself.

In order for as few people as possible to substitute themselves for the templates of society and society as a whole, we will analyze the concept of socionics and what the role it plays in society.

Socionics identifies 16 psychological types of people, which are the same for both women and men and have their strongest or weakest characteristics: business or scientific logic, ethics of emotions or relationships, spatial or volitional sensory, intuition of possibilities or time. The bearers of each of the sociotypes are equally of both sexes, but they are not so clearly related to gender.

There is a false opinion that these concepts are identical. Naturally, there is a relationship between sociotypes and models of social behavior, and as a result, there is some opportunity to understand which gender a certain type of social behavior will be impressed by, as well as a social role.

To describe the ratio of all currently existing genders and social roles in society, and even more so to connect them with 16 personality types according to Gulenko's socionics, is a very difficult task. Given that the exact number of genders was not recorded in writing, and the number at this moment exceeds three hundred, moreover, that some genders (for example, Gender Nonconforming, Zodiacgender, Affectugender, Gender Variant, Cavusgender, Gender Questioning) can change their position.

If we classify only those genders that affect masculinity, femininity and androgyny, then it will turn out to be divided into three divisions:

The feminine sociotype includes Yesenin INFP, Dumas ISFP, Dostoevsky INFJ, Huxley ENFP, Hamlet ENFJ and Hugo ESFJ.

The masculine sociotype includes Gabin ISTP, Robespierre INTJ, Maxim ISTJ, Don Quixote ENTP, Zhukov ESTP, Jack ENTJ, Stirlitz ESTJ.

The androgenic sociotype includes Balzac INTP, Dreiser ISFJ and Napoleon ESFP.

Knowing your gender, sociotype and sociotypes of people with whom you are in contact is an important topic that is rarely understood. This cannot be specifically

classified, but it is likely that it will help someone and he/she will be able to figure out for himself/ herself why he behaved this way in certain situations. If you do not pay attention to this, you will have to live your whole life based on gender-social stereotypes, which give rise to many problems in everyday life. Therefore, knowledge helps to predict the development of human relations and prevent misunderstandings and conflict situations.

REFERENCES

1. ERA Progress Report 2018. Data gathering and information for the 2018 ERA monitoring-Technical Report. 2019. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/era/era_progress_report_2018-technical.pdf (in English)
2. The Global Gender Gap Report 2016. (2017). World Economic Forum. 2017. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf
3. Hulenکو V. Humanitarian socionics. 2009
4. Kuzmenko R. Gender Partnership and Tolerance Phenomenon. *AMPR*. №15. Issue 15. Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, 2019

ҚҰРАНДАҒЫ МҰСА ПАЙҒАМБАР МЕН ҚЫЗЫРДЫҢ ОҚИҒАСЫ ЖӘНЕ ОДАН АЛЫНАТЫН ҮЛГІ

Мұзаффар Адина
Нұр-Мұбарак Египет Ислам
мәдениеті универсиеті,
магистрант
«исламтану» мамандығы
(Қазақстан, Алматы)

Жоқтан бар етіп, әлемді шексіз нұрға бөлеп, ерекше құдіретімен жеті қат көкпен жерді және ондағы бүкіл жаратылысты алты күнде жаратқан Аллаға мақтау мен мадақ болсын. Оның пайғамбарына с.а.с салауаттар мен сәлем болсын. Ислам діні жалпы тек мұсылман қауымға арналған дін емес күллі адамзатқа жіберілген тура жол. Ал, Ислам дінінің қайнар көзі Құраннан бастау алады. Құран ақиқаттығы анық, мұғжизасы ақыретке дейін жалғасатын, ғылымы мен тағылымы тереңде жатқан Ұлы кітап болғандықтан оның тәрбиелеу, үлгі алу барысында қаншалықты маңызы зор екеніне назар аударуды жөн көрдік. Онда мақтау, сүйіншілеу мен ескертулер, бұйрық-тыйымдармен қоса адамзатқа үлгі болатындай оқиғалар яғни тәрбиелік мәні бар қиссалар келтірілген. Құрандағы қиссалар кейбір адамдар айтқандай мән-мағынасы бос сөздер емес. Керісінше әрбір қиссаның мән мағынасы бар иләһи шындық. Адамдарға тура жолды көрсетуші бағыт-бағдар беруші. Алла Тағала Құранда "Сендерге ішінде өздеріңе үгіт болған бір кітап жібердік. Сондада түсінбейсіңдерме" (Әнбия сүресі, 10-аят). Бұл аятта кез-келген мәселеде қажеттілігі мол ғибрат екені айтылып тұр. Басқа бір аятта "Алла Тағала кім өз ризасына үйлессе, сол кітап арқылы есендік жолдарына салады және өз нұсқауымен қараңғылықтардан жарыққа шығарып, түп-тура жолға салады" деп айтылған. Құрандағы қиссалар арқылы біз кейбір мәселелердің шешімін табуды, адамдармен қарым-қатынас жасауды және қиссадағы мысалдарға ұқсата отырып мәселенің шешімін табуды үйренеміз. Алла Тағала Құранда **"Міне бұл мысалдарды адамдар үшін келтіреміз, бірақ оларды білгендер ғана түсінеді"** деген. (Анкабут сүресі, 43-аят).

Құрандағы қиссалардың барлығын жалпылама түрде алғанда оқ бойы озық тұратын ерекше бір оқиға жайлы сөз қозғайық. Мұса а.с.пайғамбар мен Қызырдың оқиғасы басынан аяғына дейін өте қызықты шытырман оқиға болып табылады.

Оқиға Құрандағы Кәһф сүресінде былайша баяндалған **"Бірде Мұса қасындағы жас қызметшісіне: "Екі теңіздің қосылған жеріне жеткенге дейін тоқтамай жүре беремін, тіпті керек болса жылдар бойы тоқтамай жүре беремін" деген еді»** (Кәһф сүресі, 60-аят) Яғни "Уа Елші (Мұхаммед) Мұса пайғамбардың жас қызметшісіне "Екі теңіздің қосылған жеріне жеткенге дейін еш кідірместен жүре беремін, тіптен осы жүруім арқылы ұзақ уақыт жүрсемде тоқтамаймын" деп айтқан сөзін есіңе түсір"

Имам Бухари және басқада хадис ғалымдары риуаят етуі бойынша: "Бір

күні Мұса а.с ислараил ұрпақтары жылағанша уағыз айтады. Содан кейін оларды қалдырып кетіп бара жатқанда соңынан біреу еріп "Уа, Алла елшісі, адамдар арасында ең білімді кім?" - деп сұрады. Сонда Мұса "Мен" деп жауап берді. Сонда Алла Тағала Мұсаға а.с. ескерту беріп, оны сөккен болатын. Өйткені ол "Алла біледі" деп айтпаған еді. Содан кейін Алла Мұсаға а.с. былайша уахи етеді "Екі теңіздің қосылған жерінде менің сененде білімді бір құлым бар" сонда Мұса "Уа Раббым мен оны қалай тауып аламын" деп сұрады. Алла "Өзіңмен бірге бір балық алда оны бір себеттің ішіне салып қой. Балықты қай жерде жоғалтып алсаң, іздеген жерің дәл сол жер" деді", делінген. Мұса білімін одан әрі арттыруды қалады. Себебі, білім ғұламалардың іздейтін ең бағалы дүниесі болып табылатын. Мұса пайғамбардың кішіпейілділікпен пайғамбар болсада өзінен білімді адамды іздеуі оның кішіпейілділігін, білімге деген құштарлығын білдіреді және білімді алыстан болсын жақыннан болсын іздеп оны үйренуге үндейді. Мұса а.с. жолға шығып жартастың үстінде тынығып жатқанда Иуша жанында ояу оны күзетіп отырған болатын. Ол кенеттен жүрегін сиқырлап ақылынан алжастыратын керемет оқиғаның куәсі болды. Себеттегі балық жыбырлап, тіріліп себеттен шықтыда, судың бетімен теңізге қарай бет алды. Балық жүріп өткеннен кейін артында қалған ізі құрғап қала берді. Мұса пайғамбар мен жанындағы серігі әлгі өздері тынығып жер екі теңіздің қосалған жері екенін білмеген болатын. Сол себепті ол жерден алыстап бір күн бір түн жүретін жер асып кеткен болатын. Бухариде келген хадисте "Екеуі бір жерге демалу үшін тізе бүкеендерінде Мұса жанындағы жас жігітке "Қане түскі асымызды әкелші", деп осысапарда қатты шаршағанын айтты" делінген. Сол кезде ғана барып балықтың оқиғасы әлгі жігіттің есіне түседі. Сол кезде Мұсадан кешірім сұрап өзінің көрген нәрсесін баяндап береді. Мұса оны кешіріп бұл нәрсе оның іздеп жүргені екенін білдіреді. Екеуі орындарынан тұрып адаспай тыныққан жерлеріне қайтады. Міне сол жерде Раббысы айтқандай Қызырмен жолығады. Алла Тағала: **"Сөйтіп екеуі екі теңіздің қосылған жеріне жеткенде, өздерімен бірге азық ретінде алып жүрген (піскен) балық жайлы естірінен мүлдем шығып кетті. Балық болса теңізге түсіп, жол тауып жөніне кеткен еді. Содан екеуі діттеген жерлерінен байқамай өтіп кетіп, біраз жол жүргеннен кейін Мұса жодасына "Қане түскі асымызды әкелші бұл сапарымызда кәдімгідей шаршап қалдыққой",-деді. Жолдасы қап-қара басқанын қарашы! Әлгі жартастың түбінде дамылдаған кезімізде ол балық жайлы есімнен мүлдем шығып кетіпті. Саған ол жайлы айтуды маған ұмыттырған шайтан ғой. Бір ғажабы ол балық теңізде өз жолын тапты"** деді. Сонда Мұса біздің көксегенімізде сол еді ғой! деді де бірден кері келген іздерімен қайтты. (Кәһф сүресі, 61-аят)

Бухариде келген риуаят бойынша Мұса а.с. Қызыр а.с былайша жолығады. Мұса а.с. оған сәлем бергенде ол да (Қызыр) сәлеміне жауап беріп «Сенің жеріңде қайдан сәлем, амандық болсын» деп айтады. Мұса а.с.«Өзіңе үйретілген жақсылық, ілім мен даналықтан мағанда үйретіуің үшін келдім» дейді. Сонда Қызыр «Уа, Мұса сенде тәуратың мен уахидің келіп тұрғаны жетпейді ме. Менде саған үйренуге болмайтын ілімдер бар» деп айтып тұрған уақытта, бір құс келіп тұмсығымен теңізден су ішті. Сонда Қызыр Аллаға ант етейін, Менің білімім мен

сенің білімің Алланың білімінің жанында мына құстың тұмсығымен осынау теңізден алынған тамшы ғана» дейді. Алайда Мұса а.с. сондада да қоймай «Алланың саған үйртеккен ілімін маған үйретуің үшін сенің жаныңа серік болып саған қызмет етуіме рұқсат етесің бе» дейді. Сонда Қызыр «Сен менен көрген кейбір істерді жаман деп ойлап оларды көруге сабырың жетпей соңында сол үшін мені жазғыратын боласың, сен сыртқы көрінісіне қарап үкім беретін шарифат иесісің ғой » дейді. Сонда Мұса а.с оған өзінің қарсылық білдірмей, сабыр сақтайтынын айтып келіседі. Сонда Қызыр оған сырт көрінісі адамгершілікке жатпайтын, шарифатқа қайшы іс көрген жағдайда өзі түсіндіріп бермейінше, іс әрекеттің хикметін айтпайынша ол жайлы сұрамауды шарт етіп қосады. Ал, дәл осы оқиға Құранда былайша баяндалады **«Сөйтіп жартасқа жеткенде екеуі біздің бір таңдаулы ерек құлымызға жолықты. (Оның елден ерек болғандығы сонда) Біз оған тарапымыздан ерекше рақым сыйлаған әрі өз тарапымыздан ерекше ілім үйреткен едік. Мұса оған «Өзіңе үйретілген жақсылыққа, тура жолға бастайтын ілім мен даналықтан мағанда үйретуің үшін саған ерсем болама» деп өтініш білдірді. (Сонда иләһи іліммен сусындаған Қызыр) Шындығында менімен жүруге дәтің шыдамайды. Өйткені өзің қыр-сырын білмейтін жайттарға (куә болғаныңда) қалай шыдамақсың деді. Мұса оған «Алла қаласа төзімді екенімді көресің. Сондай-ақ саған бірде бір мәселеде қарсы келмеймін» деді. Сонда Қызыр «егер маған еремін десең, онда мән жайды өзім айтып, түсіндіріп бермейінше, менен еш нәрсе сұраушы болма» деп шарт қойды. (Кәһф сүресі 65-70 аяттар)**

Сөйтіп екеуі бір келісімге келіп жолға шықты. Жағалауға бір кеме келді. Екеуі кеменің иелерінен оған отыруға рұқсат сұрады. Олар екеуінің жүзінен жарқырап тұрған нұрды көргендіктен екеуіне деген ерекше құрметпен кемеге шығуға рұқсат етті. Кеме теңізде жүзіп келе жатқанда Қызыр оны қолымен тесіп жіберді. Мұса а.с. оны ашуланып, оның осы ісінің сыртқы көрінісіне қарап шарифатындағы оған берілген үкімді айтты. Сонда Қызыр оған әуелдегі шартын есіне салды. Мұса а.с. сол кезде көркем түрде кешірім сұрады. Осы жайлы Құранда былай дейді **«Сөйтіп екеуі жолға шықты. Содан жол-жөнекей бір кемеге мінгенде, (Қызыр) әлгі кемені тесіп тастады. Сол кезде Мұса а.с. шыдай алмай: «Мұның не? Кемені ішіндегі жолауышлары суға кетісін деп тестің бе? Расында, сен адам айтқысыз өрескел іс істедің!» деді. Қызыр оған «Менімен жүруге дәтің шыдамайды, деп айтпап па едім», - деді. Мұса: «Уәдемді ұмытқаным үшін айыпқа бұйырмағайсың, һәм бұл істе (осы сапарда немесе осы қылығым үшін) маған қиындық тудыра көрме!», деп одан кешірім өтінді.» (Кәһф сүресі 71-73 аяттар)**

Қызыр Мұсаның ғафу етуін қабыл алып, екеуі бірге тағы біраз жол жүреді. Бір жерге жеткендерінде Қызыр балалармен ойнап жатқан жас баланы көреді. Баланы басқа балалардың жанынан алыс жерге алып барып, Мұсаның а.с. көзінше өлтіреді. Сонда Мұса тағы өзін ұстай алмай сезімдеріне ерік береді. Себебі ол алдыңғы істен бетер оқиғаның куәсі болады. Бірінші оқиға адам өмірін қатерге тігу болса, екіншісі кінәсіз сәбиді өлтіру болатын. Сол себепті Мұса екеуі арасындағы келісімді ұмытып Қызырға сол ісі үшін зекіп жіберді. Алайда Қызыр

оның кеудесін сипап оған алдында айтқан сөзін тағы қайталап айтты. Сонда ғана Мұса а.с. өзіне келіп өз-өзіне ашуланады. Өзін не нәрсемен жазғыруын білмей осы қарсы шығуын өзіне берілген ең соңғы кешірім сұрауы қылды. Яғни егерде ол осыдан кейін тағы бір нәрседе қарсы келетін болса, онымен бірге ермейді және Алланың оған берген білімін алу үшін шәкірт болуға лайық емес болады. Ал, Құранда осы жайлы «Сосын екеуі тағыда жолға шықты. Жол жөнекей бір жас балаға кезігіп, Қызыр әлгі баланы өлтіріп тастады. Мұса бұл жолыда тағат қыла алмай «Мұның не, бейкүнә жанды өлтіруге қалай дәтің барды? Расында сен адам баласы көрмеген сұмдық іс істедің», деді. Осы кезде Қызыр тағыда ескертіп «менімен бірге жүруге сенің дәтің шыдамайды деп айтпап па едім» деді. Мұса: «»Егер бұдан кейін артық сауал қойсам мені өзіңе жолдас етпей ақ қой. Шыныда да, мені кешіре-кешіре ығырың шығатын кезең болады», - деп соңғы рет кешірім өтінді» (Кәһф сүресі 74-76 аяттар)

Сәл болғанда араларын ажыратып тастайтын осы киын жағдай мен қатты ескертуден кейін екеуі тағыда біраз жол жүрді . Біраз жүргеннен кейін бір ауыл тұрғындарынан екеуін қонақ етіп, ас-тамақ берулерін сұрағанда олар екеуін қонақ етуден бас тартты . Сосын, екеуі ауыл шетіндегі қираған жерге барып дамылдады . Сол жерде құлағалы тұрған бір дуал бар екен. Оны көрген Қызыр дуалды әдемі етіп қайта қалпына келтірді . Мұса (ғ.с.) оның бұл қылығына қатты таңырқады . Ол бұрын өз мойнына алған шартын бұзбайтындай дәрежеде сөздерін таңдап өзінің ішіндегі ойын ақтарып тастады . Ал , Қызыр болса оның осы сөзі айырылуға бірден - бір себеп болғандығын біліп , оған айырылу жайлы ашық түрде айтты . Бірақ , Мұсаның сабыры жетпеген мәселелердің мәнісі мен қыр - сырынан толық хабардар етпейінше Мұсадан айырылған жоқ . Алла тағала осы жайлы былай деген : «Сөйтіп екеуі тағы да жолға шығып, жүре - жүре бір ауылға келіп жетті. Ауыл тұрғындарынан ас - ауқат сұрап еді, олар екеуін қонақ қылудан бас тартты. Сонда екеуі әлгі ауылда құлағалы тұрған бір дуалды көрді де , оны дереу жөндеп қалпына келтірді . Мұса оған : «Егер қаласаң, еңбегіңнің акысын сұрауына болар еді », - деді. Қызыр оған : « Міне, екеуміздің айырылысатын сәтіміз жетті. Ал енді саған , сабырың жетпеген мәселенің мәнісі мен қыр - сырынан толық хабардар етейін» Алдымен кеме жайын айтайын. Ол теңізде еңбек етіп (күнделікті ризық - несібесін тауып), күнелтіп жүрген кедей - кепшіктерге тиесілі еді. Менің ол кемеге әдейі ақау түсіргім келді. Өйткені ақауы жоқ сау кеменің бәрін ай - шайға қарамай тартып алатын қатыгез патша бар еді. Ал өлген балаға келсек, ата - анасы шынайы мүмін еді. Біз ол баланың келешекте ата анасын азғырып , азғындық пен күпірлікке душар етуінен қорықтық. Сондықтан да Раббыларыңның ол екеуіне әлгі баланың орнына одан да қайырлы һәм пәк әрі одан да мейірбан һәм тілалғыш бала беруін қаладық . Ал енді дуал мәселесіне келсек , ол сол қаладағы екі жетім баланікі еді . Ал оның астында сол екеуіне тиесілі қазына жатқан болатын. Әкелері марқұм сондай тақуа , жақсы кісі еді. Сондықтан да Раббың балалар ер жетіп, қазыналарын өздері тауып, қазып қалады . Осының бәрі Раббыңның шексіз рақымының арқасы. Мен бұл істердің ешқайсысын өз бетіммен істеген

жоқпын. Сенің төзімің жетпеген мәселелердің мәнісі, қыр сыры, міне осындай », - деп түсіндірді» (Кәһф сүресі, 77-82 аяттар)

Жоғарыда келтірген аяттардан Қызырдың асқан білімділігін және Мұсаның кішіпейілділігі көруге болады. Ең алдымен кеме оқиғасында Мұсаның ол жердегі халықты ойлап айтқаны ол табиғи жағдай және кімде кімнің қолынан келе беретін жанашырлық болды. Бұл жерде Пайғамбар болсада Қызырдың сөзін тындап сапарын жалғастыруы оның кішіпейілділігі мен сабырлығының және білімге құштарлығын көруге болады. Тәкаппарлық сипатының мүлдем жоқ екенін Қызырдан білім алуға шыққан кезінен ақ бірден біле аламыз. Қызырға Алладан берілген сондай біліміне біз осы бір қарағанда өрескел көрінген ісінен куә болдық. Мұса пайғамбардың с.а.с осы сапардан үйренгені қауымынан «адамдар арасына ең білгірі кім» деп сұрағанда «мен» деп жауап беру арықылы қателескенін түсіну. Себебі ол «Алла біледі» деп айту керек еді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Халифа Алтай, Құран кәрім қазақша мағына және түсінігі.
2. Құран Кәрім қазақша мағына және түсінігі, Қазақстан Республикасының мәртебелі Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың халыққа сыйы. Дәуір баспасы.

НОВІ ТИПИ ОПТИЧНИХ ВОЛОКОН ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ВОЛОКОННИХ ОПТИЧНИХ ГІРОСКОПАХ

Аль-Судані Хайдер Алі Муса

Аспирант

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Анотація : Використання (одномодових) ОВ нового типу при виготовленні гіроскопа, а саме фотонних кристалічних оптичних волокон (ФКВ), у фотонних кристалічних оптичних волокнах з фотонною забороненою зоною і повітряним осердям всередині (НС – Hollow Core) відкривається широкий спектр нових, раніше недоступних можливостей керування деякими властивостями оптичних волокон, яких неможливо досягти в стандартних ОВ з твердим осердям..

Ключові слова: Гіроскоп, фотонні кристалічні оптичні волокна, ефект Керра, одномодових.

Введення :

Гіроскоп – пристрій, який дозволяє вимірювати зміну кутів орієнтації зв'язаного з ним тіла обертання відносно інерціальної системи координат. До недавня, в ІСН рухомих об'єктів застосовувалися виключно механічні гіроскопи (МГ), принцип роботи яких оснований на утриманні осі тіла обертання (ротора) в одному заданому положенні (напрямку) інерціального простору (СК). Однак вартість механічних гіроскопів досить висока, оскільки для їх роботи потрібні висока точність виготовлення форми ротора, забезпечення мінімального тертя підшипників і т.і. Ці недоліки значною мірою усуваються за рахунок застосування оптичних гіроскопів (ОГ), які мають такі переваги в порівнянні з МГ:

- відсутність рухомих деталей (статична структура);
- стійкість до механічних прискорень;
- миттєвий запуск (не потрібен додатковий час для розкручування ротора);
- простота і надійність конструкції;
- значно більша чутливість;
- висока лінійність характеристик;
- низька потужність споживання.

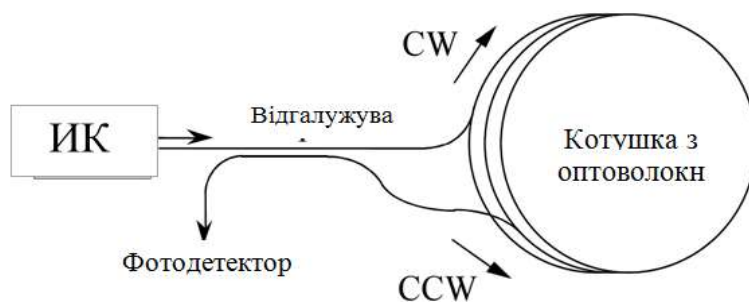

Рис. 1. Схема під'єднання відгалужувача до ОВ котушки (ОГ)

Фізичні властивості оптичних волокон

Оптичні волокна з низькими втратами є одними з найбільш пріоритетних напрямків досліджень у волоконній оптиці, що відкрили можливості для волоконно-оптичних комунікацій. Основна перевага волоконно-оптичних комунікацій – це широка смуга пропускання, на кілька порядків більша ніж в електричних, радіо- або мікрохвильових системах. Така «практично необмежена» пропускна здатність має вирішальне значення для задоволення потреб всесвітньої павутини[1]. Це веде до зміни сприйняття (ролі) оптичного волокна як звичайного хвилевода у вигляді «прозорої скляної трубки» на активну оптичну підсистему, яку необхідно враховувати в процесі проектування і оптимізації. [1].

Пошук нових, більш перспективних типів ОВ триває і дотепер, що призвело до чергового прориву – винайденню нового типу ОВ – фотонних кристалічних оптичних волокон (ФКВ). ФКВ – це скляне або полімерне ОВ з поздовжніми повітряними каналами, які в поперечному розрізі утворюють періодичну структуру. В 1996 році з'явилися ФКВ з твердим, а в 1998 р. з порожнистим осердям. Оптичні волокна, це довгі нитки циліндричної форми, які зазвичай виготовляються з кварцового скла аморфного однорідного ізотропного середовища, в якому можуть поширюватися поздовжні і поперечні пружні хвилі. Втім для виготовлення ОВ, крім аморфних (кварцове, фтористе скло), використовуються також кристалічні (сапфір, фторид літію (LiF)) та полімерні (поліметилметакрилат, полістирол, полікарбонат) матеріали. ОВ складається з центрального осердя серцевина, діаметром d_c і оболонки, які виготовлені з кварцового скла з різними значеннями коефіцієнта заломлення. Для надання захисних функцій ОВ обов'язково має захисну оболонку. ОВ без захисної оболонки досить крихке і незручне у використанні, має великі втрати, тому що на межі скло-повітря ЕМ поле не дорівнює нулю, та й сама межа розподілу не є ідеальною циліндричною поверхнею. Каналізація випромінювання в ОВ відбувається завдяки явищу повного внутрішнього відбиття (ПВВ) на границі середовищ ОВ з різними значеннями коефіцієнта (показника) заломлення. Оптичні волокна за спектром пропускання поділяються на:

– одномодові ОВ, коли в ОВ існує тільки один тип коливань (мода);

– багатомодові ОВ (БМОВ).

Поперечні розподіли електричного поля у ОВ для основної моди (моди найнижчого порядку) мають лінійну поляризацію (LP – Linearly Polarized) і позначаються як LP_{01} , а моди вищих порядків позначаються як LP_{mn} , де $m = 1, 2, 3, \dots$, $n = 0, 1, 2, \dots$.

Для ОВ визначаються такі основні фізичні характеристики як втрати, ефективна площа і дисперсія, які суттєво впливають на ефективність роботи будь-якої оптичної системи. Збільшення щільності потужності оптичного потоку в ОВ призводить до появи нелінійних ефектів, зокрема ефекту Керра та явища непружного розсіяння світла, які ведуть до зростання рівня нелінійних спотворень різних видів, дія яких в цілому деструктивна.

Фотонні кристалічні оптичні волокна

Фотонні кристалічні оптичні волокна, це новий клас оптичних волокон, поперечний переріз яких є постійним по всій довжині оптоволоконним двовимірним фотонним кристалом (ФК), який реалізує фотонні заборонені зони (ФЗ) з точковим дефектом, розташованим переважно в центрі симетрії ОВ. Фотонні кристали – це штучно створена періодична діелектрична макроструктура, що моделює, в деякому сенсі, реальний кристал, і при наявності дефектів структури може мати фотонну заборонену зону, що перешкоджає поширенню світлової ЕМ хвилі в певному діапазоні частот [2]. Ідея створення структур на основі ФК була незалежно запропонована E.Yablonoitch і S.John в 1987 році [3]. Можна виокремити одновимірний, двовимірний та тривимірний ФК. Відповідно у таких ФК можуть бути сформовані точковий, лінійний і просторовий дефекти структури [4]. Для створення ОВ використовуються двовимірні ФК. Власне двовимірним ФК називають площину перетину хвилевідної структури, перпендикулярну осям стержнів. Виробництво ОВ проводиться за технологічною схемою "складай і тягни" в два етапи. Перший етап, це виготовлення преформи (стрижня з матеріалу високої чистоти). Преформа має точно такий же хімічний склад і поперечний переріз профілю коефіцієнта заломлення, що і ОВ, але його діаметр суттєво більший і становить кілька сантиметрів. Завдяки таким великим розмірам можна точно контролювати форму профілю коефіцієнта заломлення.

Коефіцієнт заломлення осердя можна підвищити завдяки легуванню германієм і відповідно знизити його за допомогою легування фтором. Рівень легування щодо чистого кварцового скла невеликий і становить 10^{-3} . Преформи виготовляють за допомогою таких методів [5]:

- модифікованого хімічного осадження з газової фази ;
- осьового осадження з газової фази ;
- зовнішнього осадження з газової фази.

Завершальний етап у виробництві ОВ – це витягування з стрижня безпосередньо оптичного волокна, яке є точною копією стрижня. Діаметр оптичного волокна становить приблизно 125 мкм. Також під час витягування для

забезпечення механічного захисту волокно покривається полімером. Діаметр волокна з покриттям становить 250 мкм [1]. Виробництво фотонних кристалічних волокон проводиться аналогічно звичайним ОВ за схемою "складай і тягни", але з деякими відмінностями. Преформа осердя обкладається кількома шарами пустотілих круглих або шестигранних скляних трубок-заготовок. Потім отримана преформа нагрівається і піддається дво- або трьохетапному витягуванню (як і звичайне ОВ) до прийнятних розмірів оболонки (діаметром 125-400 мкм або більше). У таких структурах центральний стержень створює лінійний дефект, в результаті чого промінь світла на резонансній частоті поширюється саме вздовж нього. Принципово важливо, що поздовжні моди коливань придушуються двовимірними ФК і поширюватися може тільки певна поперечна мода. Хвилевідний ефект у ОВ з ФК виникає не завдяки повному внутрішньому відбиттю світла як у звичайних ОВ, а внаслідок дифракції світла. Існує два основних типи фотонних кристалічних ОВ (рис. 2):

- з повним внутрішнім відбиттям (ФКВ-ПВВ).
- з фотонною забороненою зоною (ФКВ-ФЗЗ).
-

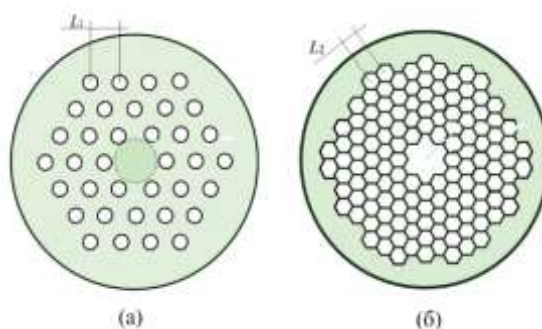

Рис. 2. Приклади поперечного перерізу фотонних кристалічних оптичного
волокна з повним внутрішнім відбиттям а) та з фотонною
забороненою зоною б)

Розглянемо особливості кожного з цих типів ФКВ.

Переваги використання фотонних кристалічних ОВ в ВОГ

ОВ на основі фотонних кристалів з фотонною забороненою зоною і повітряним осердям (PBG-ФКВ або ФЗЗ–ПС) пропонують новий підхід щодо подолання проблем, які існують у І- або РВОГ на основі традиційних ОВ з твердим осердям (типу SMF 28), що дозволить зробити ВОГ комерційно привабливим. Це насамперед:

- робота в одномодовому режимі в широкому діапазоні робочих довжин хвиль;
- здатність пропускати випромінювання великої інтенсивності;
- велика площа моди;
- оптична нелінійність;

–хвилевідна аномальна дисперсія з великою крутизною (що разом з малою нелінійністю ОВ дозволяє формувати оптичні імпульси з набагато вищою піковою потужністю понад 2 МВт, ніж у звичайних ОВ).

–низькі втрати через релєївське розсіювання.

Зазвичай ФКВ має біля п'яти типів отворів в оболонці з діаметром 0.2; 2 і 8 мкм, з кроком решітки 0,4; 3 і 10 мкм, зовнішнім діаметром оболонки 125/400 мкм і довжиною зразків 100 м. Випускаються ФКВ з кількома осерддями (до 6) і різними композиціями: оптичне скло-повітря, скло-скло, скло-метал. ФКВ випускають не тільки відомі компанії, такі як Corning (волокно PureMode: HI 780, PC 1300, PC 1550 Er 1550C, DCM), але і менш відомі компанії, наприклад, Blaze Photonics (UK). Існуючі типи ФКВ відрізняються один від одного різними рівнями загасання в них. Збільшені втрати в ФЗВ пов'язані з розсіюванням на границях, кристалізацією скла [6], утворенням пухирців повітря [7], з наявністю в склі мікро точкових включень, деформацією структури ФКВ та ін. Так, для ФКВ найменші втрати досягнуті компанією Blaze Photonics – 0,6 дБ/км (у компанії Corning – 2,6 дБ/км на довжині хвилі 1570 нм при піковому значенні 50 дБ/км на довжині хвилі 1383 нм [4,8]). Для ФКВ-ФЗЗ найменших втрат досягнуто компанією Corning – 13 дБ/км [4], втрати становлять 0.1–0.4 дБ/м і істотно залежать від відносних розмірів і точності дотримання геометрії ФКВ. В даний час комерційні, номінально одномодові ФЗВ мають значно більші втрати при поширенні та зворотне розсіювання, ніж у звичайному ОВ. Зокрема, ОВ SMF-28 на 1550 нм має втрати близько 0.3 дБ/км, тоді як волокно HC-1550-02 має втрати 20 дБ/км, а волокно HC-1550-04 має втрати 12 дБ/км. Компенсувати хроматичну дисперсію можна, якщо довжини хвиль нульової дисперсії виникають на робочій частоті. Через високу різницю показника заломлення між кварцом (діоксидом кремнію) та повітрям в фотонних кристалах ФКВ, а також широким діапазоном змін розмірів та шарів повітряного отвору, з допомогою ФКВ можна отримати набагато ширший діапазон поведінки дисперсії, ніж в стандартних ОВ. При правильному проектуванні можна створити такі ФКВ, які дають нульові довжини хвиль дисперсії на робочій довжині хвилі. ФКВ з відсутнім отвором для повітря в твердому осердді або відсутнім кільцем, як показано на (рис. 2.8), можна використовувати для отримання нульової дисперсії при різних довжинах хвиль. Отже, використовуючи різні шари, ми можемо отримати нульову дисперсію при різних довжинах хвиль [9].

Висновки

Точнісні показники ВОГ можна покращити за рахунок використання в чутливій котушці сенсора одномодового ОВ з низькими втратами і подвійним променезаломленням, що забезпечує фіксоване положення поляризації для придушення паразитних поляризаційних ефектів, але при цьому суттєвого здорожчує бюджетний сегмент таких ВОГ. Завдяки великій різниці показників заломлення між кварцом та повітрям, а також широкому діапазону варіацій розмірів та шарів повітряних отворів, можна отримати набагато ширший діапазон поведінки дисперсії, ніж в стандартних ОВ. можна створити надлегкі

ОВ з мінімальним загасанням за рахунок використання повітряних каналів не тільки в оболонці, але й в осерді.

список використаних джерел

1. Pascale Nouchi *, Louis-Anne de Montmorillon, Pierre Sillard, Alain Bertaina, P. Guenot / Optical fiber design for wavelength-multiplexed transmission , Alcatel Cable, 53, rue Jean Broutin, 78700 Conflans Saint Honorine, France Received 3 October 2002.
2. Yablonovitch, E. Photonic Band Structure: The Face-Centered-Cubic Case Employing Nonspherical Atoms,/T. J. Gmitter, K. M. Leung//Phys. -1991. Rev. Lett.-67.-P. 2295-2298.
3. Manan, B. J. Low loss (1.7 dB/km) hollow core photonic bandgap fiber/ C.A. Los Angeles// the Optical Fiber Communication Conf. (OFC). -2004. -P. 24.
4. Joannopoulos et al, J. Photonic Crystals// Princeton Press, Princeton, N.J. -1995.
5. Chan, C. T. Order-N spectral method for electromagnetic waves/ Q. L. Lu, K. M. Ho// Phys. Rev. B 51, -1995. -P. 16635-16642.
6. Schmidt, M. A. All-solid bandgap guiding in tellurite-filled silica photonic crystal fibers / M. A. Schmidt, N. Granzow, N. Da, M. Peng, L. Wondraczek, P. St. J. Russell // Optics Letters. - 2009. -Vol. 34. - P. 1946-1948.
7. Brilland, L. Interfaces impact on the transmission of chalcogenides photonic crystal fibres / L. Brilland, J. Troles, P. Houizot, F. Désévéday, Q. Coulombier, G. Renversez, T. Chartier, T. N. Nguyen, J. Adam, N. Traynor // Journal of the Ceramic Society of Japan. -2008. - Vol. 116. - № 1358. - P. 1024-1027.
8. Fan Sh. , Villeneuve P.R., Joannopoulos J.D., Haus H.A. Channel Drop Filters in Photonic Crystals. - Optics Express 4, 1998, 6 July, Vol. 3, 11.
9. Chan, C. T. "New structures and algorithms for photonic band gaps/S. Datta, Q. L. Yu, M. Sigalas, K. M. Ho, C. M. Soukoulis// Physica A 211, -1994. -P. 411-419.

ЗАСТОСУВАННЯ МАГНІТНИХ НАНОЧАСТИНОК В БІОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНІ (ОГЛЯД)

Купріяничук Володимир Миколайович

аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Будник Микола Миколайович

Д.т.н., с.н.с., професор кафедри

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

1. Біогенні магнітні наночастинки (БМН).

З погляду магнітних властивостей БМН існують у двох формах: без залишкової намагніченості (антиферомагнітні БМН і феритові БМН в суперпарамагнітному стані (SP)) та із залишковою намагніченістю (феритові БМН в одно- (SD) і багатодоменному (MD) станах) [1]. Як правило, феритові одно- та багатодоменні БМН не лише характеризуються дуже чутливим відгуком на прикладене зовнішнє магнітне поле, а й є постійними мікро- та наномагнітами – оскільки мають залишкову намагніченість у широкому діапазоні температур (табл. 1).

Таблиця 1.

Магнітні наночастинки в живих організмах (а -температура Неєля, с – 300 К)

№	Оксид	Хімічна структура	Магнітна структура	T_c , К	Намагніченість насичення, $A \cdot m^2 \cdot kg^{-1}$
1	Магнетит	Fe_3O_4	Феримагнітний	850	92–100
2	Маггеміт	$\gamma-Fe_2O_3$	Феримагнітний	820	60–80, 56–74
3	Гематит	$\alpha-Fe_2O_3$	Феримагнітний	956	0,3–0,4
4	Феригідрит	$Fe_5HO_8 \cdot 4H_2O$	Суперантиферомагнітний	$\sim 350a, c$	$1,19 \cdot 10^{-4}$
5	Акагеніт	$\beta-FeOFe(OH)$	Антиферомагнітний	$\sim 290^a$	3–14
6	Вюстит	FeO	Антиферомагнітний	$\sim 203^a$	$\sim ?$
7	Грейгіт	Fe_3S_4	Феримагнітний	< 625	59
8	Гетит	$FeOOH$	Парамагнітний		

Живі організми, збудовані з клітин, мають типовий розмір 10 мікрон. Водночас, об'єкти, що входять в клітину, є набагато меншими і мають розмір менше 1 мікрона. Важливим і суттєвим для медицини і біотехнології є те, що, зокрема, БМН мають керовані розміри в межах від часток до сотень нанометрів [2] та навіть до декількох мікрометрів. Такі біогенні частинки можна порівняти з розмірами клітин (10–100 мкм), вірусів (20–450 нм), протеїнів (5–50 нм) та генів (близько 10–100 нм у довжину та 2 нм у ширину). БМН за своїми розмірами

займають проміжне становище між молекулами і клітинами.

Понад 30 років увагу дослідників привертає фізіологічне походження БМН в органах та тканинах людини. БМН із залишковою намагніченістю створюють поблизу себе неоднорідне магнітне поле величиною, приблизно на 4 порядки більше за магнітне поле Землі. Ця проблема є дуже важливою, оскільки підвищений рівень БМН пов'язаний із низкою захворювань людини (включно з нейродегенеративними розладами, онкологічними захворюваннями та атеросклерозом).

2. Магнітофекція.

Магнітофекція – це простий і достатньо ефективний спосіб трансфекції, який використовує магнітні поля, для доставки магнітних наночастинок в клітини-мішені. Цей метод об'єднує біохімічні і фізичні (електропорацію, ген пістолет (gene gun)) методи трансфекції. Принцип магнітофекції полягає у зв'язуванні нуклеїнових кислот з позитивно зарядженими в середовищі магнітними наночастинами: ці молекулярні комплекси потім концентруються і транспортуються в клітини, під дією зовнішнього градієнтного магнітного поля, що створюється постійними магнітами або електромагнітами розміщеними під культурою клітин [3].

Магнітофекція була адаптована для всіх типів нуклеїнових кислот (ДНК, іРНК, мРНК). При цьому в магнітному полі збільшується швидкість седиментації комплексу частинки/ ДНК. (рис. 1). При магнітофекції магнітні наночастинок потрапляють в клітини через 10-15 хвилин, градієнт магнітного поля при цьому становить 40 Т/м. Після цього клітини інкубують при 37°C протягом 24 год . Використання магнітних мікрочастинок для трансфекції було вперше продемонстровано на мишах за допомогою аденоасоційованого вірусу зв'язаного з магнітними мікросферами за допомогою гепарину.

In vivo магнітні поля не тільки підвищують трансфекцію, але також забезпечують цільову доставку терапевтичного гену до конкретного органу. Як правило, магнітні наночастинок, що несуть терапевтичний ген, вводять внутрішньовенно і сильні високоградієнтні зовнішні магнітні поля використовуються для концентрації цих наночастинок в органі-мішені, коли вони проходять через кровотік.

3. Біосумісність.

Магнітні наночастинок в терапевтичних цілях майже не застосовують в чистому вигляді. Зазвичай їх інкапсулюють або поміщають в біоінертні матриці (різні органічні сполуки або полімери, в тому числі природного походження) з метою зниження можливого токсичного впливу магнітної фази, підвищення її фізико-хімічної стійкості і створення можливості іммобілізації на поверхні таких капсул або матриць лікарських препаратів. Капсулювання зазвичай проводять в суспензіях ультрадисперсних ферро-, феррі- і суперпарамагнітних частинок, що містять стабілізуючі реагенти і отримали назву «магнітні рідини».

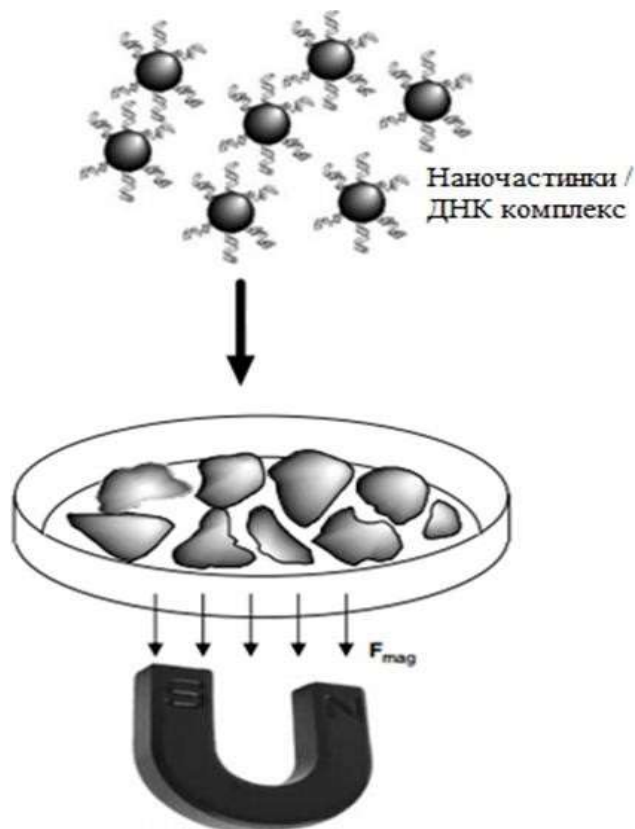

Рисунок 1. Схематичне зображення комплексу магнітні наночастинки-ДНК *in vitro* при використанні методу магнітофекції. F_{mag} – це вектор магнітної сили, що діє на наночастинки.

Магнітні наноточки по суті є тим же класом наночастинок, на які можна впливати магнітним полем. Такі частинки звичайно складаються з магнетиків, таких як залізо, нікель і кобальт і їх хімічних сполук. Зростаючий інтерес до цих наночастинок полягає в їх можливому застосуванні в каталізі, біомедицині, магнітно-резонансної спектроскопії, зберіганні інформації. Фізичні і хімічні властивості магнітних наночастинок сильно залежать від способу їх отримання та хімічної структури. У більшості випадків це частинки розміром від 1 до 100 нм з вираженим супермагнетизмом.

Методи синтезу магнітних наночастинок включають:

1) осадження (легкий і зручний метод для синтезу оксидів заліза з водного розчину солей додаванням підстави в атмосфері інертного газу при кімнатній або підвищеній температурі);

2) термічний розклад (монодисперсні магнітні нанокристали малого розміру можуть бути синтезовані розкладанням металоорганічних сполук в киплячих органічних розчинниках, містять стабілізуючі поверхнево-активні речовини);

3) мікроемульсійну техніку.

Під час руху по кровоносних судинах наночастинки можуть обростати білками плазми крові, їх поглинають імунні захисники - макрофаги. Тому для продовження терміну перебування наночастинок в організмі до них прикріплюють полімерні ланцюжки. Ще один варіант - прикріплення до

наночастинок антитіл пухлинних клітин, які знають шлях до мішені - злоякісного утворення. Поведінка магнітних наночастинок всередині організму людини обумовлена хімією поверхневих явищ, розміром і магнітними властивостями (магнітний момент, залишковий магнетизм).

Хімія поверхневих явищ особливо важлива для того, щоб уникнути впливу ретикулоендотеліальної системи (РЕС), яка є частиною імунної системи, і збільшити час існування в кровотоці. Покриття наночастинок нейтральним і гідрофільним компаундом (тобто поліетиленгліколем (ПЕГ), полісахаридами, дісопсонінами) збільшує циркуляційний час існування з хвилин до годин і навіть днів. Іншою можливістю є зменшення розміру частинок. Проте, незважаючи на всі зусилля, не вдається повністю уникнути впливу РЕС, а небажане переміщення в інші ділянки організму може створювати токсикологічні проблеми.

4. Магнітна сепарація.

Перше застосування магнітних наночастинок - це магнітна сепарація. Для ефективного поділу потрібен значний градієнт магнітного поля і великий магнітний момент частинки. Процес поділу для очищення клітин-мішеней з використанням магнітних міток зазвичай складається з наступних трьох основних етапів. На першому етапі суспензії, що містять клітини, змішуються з магнітними мітками. утворюється магнітний комплекс. На другому етапі, магнітний комплекс промивають кілька разів, щоб видалити небажані домішки. У такому вигляді виділені клітини з прикріпленими магнітними мітками можуть бути безпосередньо використані. Нарешті, в третьому кроці, магнітні мітки повинні бути видалені з розділених клітин при впливі зовнішнього магнітного поля [2,6].

На магнітні частинки впливає результуюча сила \mathbf{F} (1), що складається з магнітної сили, пропорційної градієнту магнітного поля $\mathbf{dB/dz}$, вазі і сили виштовхування Архімеда:

$$F = \frac{\chi \cdot B}{\mu_0} \frac{dB}{dz} + \rho_l g - \rho_n g. \quad (1)$$

5. Магнітна гіпертерія.

Магнітні наночастинок можуть бути синтезовані так, щоб резонансним чином могли відгукуватися на зовнішнє змінне магнітне поле певної частоти і амплітуди, при цьому ефективно поглинаючи зовнішню електромагнітну енергію і передаючи її у вигляді тепла оточуючим біологічним об'єктам [4].

Наприклад, магнітна наночастинка, що нагрівається в зовнішньому доданому електромагнітному полі може бути використана як агент гіпертермії, який поставляє смертельні дози теплової енергії до клітин пухлин; або засіб підвищення ефективності хіміотерапії, променевої і лазерної терапії, де помірна ступінь нагрівання тканини призводить до більш ефективної деструкції

злоякісних утворень.

Відомо, що ракові клітини гинуть при 42-43 градусах, в той час як здорові клітини витримують дані температури. Для магнітної гіпертермії частки повинні мати високу SAR (Specific absorption rate), що дозволяє їм швидко нагріватися в змінному магнітному полі. Дослідження швидкості поглинання електромагнітної енергії наночастинками магнітної рідини SAR – є важливим для паспортизації препаратів магніторідинної гіпертермії (МРГ). Поряд з такими характеристиками, як величина температури Кюрі, значення насичення питомої намагніченості, токсичність і т.д., SAR як характеристика магнітної рідини визначає можливість і ефективність використання в медичних цілях.

Для МРГ необхідно розробити магнітні препарати – суспензії біосумісних парамагнітних наночастинок з температурою Кюрі 42-45 ° С, що мають високим SAR. На сьогодні створені суперпарамагнітні частинки на основі магнетиту з заміщенням заліза-2 на марганець і цинк і з заміщенням заліза-3 на гадоліній. При незначному погіршенні величини питомої магнітної сприйнятливості і насичення питомої намагніченості вдалося знизити температуру Кюрі з 575° С (магнетит) до 70° С. Аналогічне завдання вирішувалася і для манганітів.

Зміна магнітного поля може привести до розігріву частинок – до локальної магнітної гіпертермії, що використовується в онкології [7]. Магнітні наночастинок, які використовуються в терапевтичних цілях, можуть складатися з феромагнітних, феррімагнітних або суперпарамагнітних матеріалів. Їхня основна перевага – це можливість безконтактного управління їх переміщенням в організмі з застосуванням зовнішнього магнітного поля. Найбільш широке застосування в медицині знаходять наночастинок на основі оксидів заліза з структурою шпінелі (магнетит, маггеміт). Тенденція зменшення розмірів привела до домінування суперпарамагнітних систем (наприклад, суперпарамагнітні оксиди заліза SPIO) без петлі гистерезиса.

Гіпертермія є перспективним підходом до лікування раку. Різні методи нагрівання - наприклад, використання гарячої води, місткість і індукційна гіпертермія - давно відомі і використовувалися. Технічні проблеми полягають у необхідності нагріти тільки локальну область пухлини без пошкодження навколишніх здорових тканин.

Деякі дослідники запропонували концепцію «внутрішньоклітинної» гіпертермії, що використовує тепло і частинки заліза для руйнування ракових клітин. Цей метод отримав назву «магніто-рідинна гіпертермія» (МРГ). Він призначений, перш за все, для терапії однієї з найбільш злоякісних форм пухлини головного мозку - гліобластоми.

Метод полягає в тому, що в пухлинну тканину під наркозом вводиться рідина, що містить мікроскопічні частинки заліза, які поглинаються раковими клітинами. Потім пухлина піддається впливу зовнішнього магнітного поля, в результаті чого наночастинок заліза нагріваються до температури 45 ° С.

Таке нагрівання руйнує пухлинну тканину і одночасно підсилює ефективність подальшої променевої терапії. Однак лікування ефективне поки лише на ранніх стадіях захворювання. Наночастинок заліза надходять в пухлину за допомогою надчутливої електронної навігаційної системи. Це робить

можливим проводити лікування гліобластоми, яка залягає глибоко в тканинах мозку або розташовується поруч з ділянками мозку, що відповідають за мову і моторні функції.

Метод магніторідинної гіпертермії розвивається вже 20 років і пройшов успішні клінічні випробування. Ідеальна температура для гіпертермії становить 43-45° С, магнітні наночастинки з температурою Кюрі в цьому діапазоні були описані А.А. Кузнецовим та ін. [4,5]. Тривалі дослідження в магнітній гіпертермії зосереджені на отриманні та використанні магнітних частинок, які здатні самостійно регулювати температуру, якої вони досягають при нагріванні в змінних магнітних полях [7,8].

Список літератури:

1. Чиж Ю.М. Біотехнології на основі магнітомічення організмів // Автореф. дис. ... канд. техн. наук (03.00.20 – біотехнологія). Київ, 2017. – 25 с.
2. Горобець С.В., Горобець О.Ю., Горбик П.П., Уварова І.В. Функціональні біо- та наноматеріали медичного призначення – Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. – 480 с.
3. Чекман І.С., Горчакова Н.О., Озейчук О.Ю. Наноматеріали і наночастинки: класифікація // Вісник Національного мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця. – 2009. – № 2. – С. 188–201.
4. Кузнецов В.Д., Брусенцова Т.Н., Никифоров В.Н., Брусенцов Н.А., Данилкин М.И. Температурные зависимости намагниченности препаратов для магнитной гипертермии. Известия ВУЗов, серия Физика, 2005, 48, №.2, С. 47–52.
5. Брусенцова Т.Н., Кузнецов В.Д., Никифоров В.Н. Синтез и исследование наночастиц ферритов для магнитной гипертермии, Медицинская Физика: 2005, 3(27), С. 58–68.
6. Nikiforov V.N., Filinova E.Yu. Biomedical applications of the magnetic nanoparticles. Wiley. 2009
7. Никифоров В.Н., Брусенцов Н.А. Магнитная гипертермия в онкологии. Медицинская физика. 2007. №2(34), с. 51–59.
8. Chekanova A.E., Sorkina T., Nikiforov V.N., Davidova G.A., Selezneva I.I., Goodilin E.A., Grigorieva A.V., Trusov L.A., Korolev V.V., Permenova I.V., Tretyakov Yu.D. New environmental non-toxic agents for preparation of core-shell magnetic nanoparticles. Mendelev Communication, 2009, 19, P. 1-4.

POST-AUTHORITARIAN MODERNIZATION: EXPLICATION OF THE CONCEPT USING THE EXAMPLES OF THE CONFUCIAN CIVILIZATION

Teslenko Serhii,

Ph.D. student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The phenomenon of modernization has long been studied in detail by humanitarian disciplines. Researchers are focusing on various models of modernization, including significantly different from the model that can be conventionally considered as classical, describing the way of development that societies and states of Western Europe and North America followed from the Early Modern Period and which generally continue to adhere to present time. In particular, a separate area of research was the consideration of modernization models based not on a democratic political tradition, but on authoritarian principles, the so-called authoritarian modernization. At the same time, the model of modernization, which can be arbitrarily called a post-authoritarian model [1, P. 515–533], that is, one that was started as an authoritarian one, but then, after the democratization of the political regime, has transformed. It has basically not been given its own explanation, and become largely consistent with the Western reference model. But at the same time it retained a certain set of characteristics (though not of any system-forming and, to a certain extent, secondary) characteristics inherent in authoritarian modernization.

Post-authoritarian modernization is taking place in the modern Republic of China in Taiwan. Taiwan in many respects is a special case in the area of Far Eastern civilization, since its recent history is a unique example of the successful transformation of a tough authoritarian regime, in which the country's accelerated development began, into a stable, dynamically developing democratic society, which nevertheless retains some authoritarian features. In many ways, South Korea is experiencing a similar modernization. But Japan, another Taiwanese neighbor in the Far Eastern region, has already passed the stage of post-authoritarian modernization in its development. Two other neighbors of the island – China and Singapore – continue authoritarian modernization, thanks to which they managed to achieve impressive results in their development.

At the same time, Taiwan, China, Singapore, and in many ways South Korea are culturally extremely close to each other. They are united by belonging to a single Confucian civilization within the framework of a larger association – Far Eastern civilization. Confucian tradition determines the extremely stable identity of its communities. Thus, an American scholar of Chinese descent L. Young argues that the Chinese tradition has created a very distinctive, completely unlike the Western cultural world, where “correlation is valued above independence, interdependence is valued

above ability”, and personality is understood more as “personality-in- community, personality-in-context, a member of something bigger than itself” [2].

Chinese culture, L. Yang adds, is characterized by attention to the “missing wholeness” of being, which has no analogues in European thought [3, P. 6-27].

At present, there is still no way to give an unambiguous assessment of the prospects for political modernization in the countries of the Far East and Southeast Asia, as well as, by the way, to deduce a certain average model, at least for this mega-region, of post-authoritarian modernization. It is obvious that the considered diverse concrete experience of the countries included in this mega-region reveals little-known or completely unknown dimensions of human nature, which, perhaps, will also force Western scientists to reconsider the theoretical foundations of their ideas about modernization. But we can nevertheless correlate some of the achievements of researchers with the described empiricism of post-authoritarian modernizations in the Far East and Southeast Asia.

So, the post-authoritarian modernization in South Korea and Taiwan correlates with the third or fourth stages of modernization according to the classification of A. Organski [4].

Definitions of “political crises” given by A. Martinelli [5], in particular, crises of identity, penetration, participation in politics and integration, are even more adequate for describing the phenomenon of post-authoritarian modernization in these countries. It seems productive and scientific legitimation of the hybrid nature of transit regimes, especially in the light of T.L. Karl and F. Schmitter about a noticeable complication and stagnation of the transition state in a situation where the political agenda comes down to identification challenges, which is especially typical for modern Taiwan.

The concept of J. Habermas about the “incompleteness” of the classical Western model of modernization and the possibility of overcoming such “incompleteness” through rationalization, which may more or less take into account local specifics and the pace also seems promising for understanding the phenomenon of post-authoritarian modernization and content transformations [6].

The concept of “neo-corporatism” by D. Apter is also interesting. The justification for the caution of changes carried out “from above” by the complexity of the identification problems makes this opinion relevant not only for China, but also for Taiwan, albeit with reservations that modernization on the island is already authoritarian and on the continent is still authoritarian [7, P. 269-306].

References:

1. Glasius, Marlies. What Authoritarianism is ... and is not: A Practice Perspective. *International Affairs* 94 (2018).
2. Young L. *Crosstalk and Culture in Sino-American Communication*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
3. Karl T.L., Shmitter F. *Democratization: concepts, postulates, hypotheses (thoughts about applicability of transitologian paradigm in study of postcommunist transformations)*. Polis, 2004, 4.

4. Organski A.F.K. The Stages of Political Development. New York: Free Press, 1965.
5. Martinelli A. Global Modernization. London: Sage Publications, 2005.
6. Jürgen Habermas. Modernity: An Unfinished Project, 1981.
7. Apter D. China and Vietnam: Viable Socialism in a Market Economy. State Capacity in East Asia / Ed. By K.E. Brodgaard and S. Young. Oxford: Oxford University Press, 2000.

PSYCHOLOGICAL READINESS OF MODERN TOURISM SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

Bocheliuk Vitalii

Dr. in Psychology, Professor
«Zaporizhzhia Polytechnic» National University

Zaytseva Valentyna

Ph. D. in Pedagogy, Professor
«Zaporizhzhia Polytechnic» National University

Tourism, as one of the most promising economic sectors require highly skilled workers with a high level of general culture and environmental awareness, capable of self-improvement and creative thinking to solve complex problems and issues that need updating and integration of knowledge, responsible for the results of labor.

The main purpose of the state policy in education is to create conditions for personal development and creative self-realization of every citizen of Ukraine, updating educational content and organization of educational process in accordance with democratic values and principles of market economy, modern science and technology.

One of the prerequisites of efficiency of professional activity is a professional readiness specialist, which refers to a particular extent to the contents and the state of his mental and physical health, quality requirements performed activities. Professional readiness of a specialist is a subjective state of a person who considers himself capable, prepared to perform the relevant professional activity, and aspires to perform it.

Leading and most difficult aspect of professional readiness of professional is psychological and professional readiness of his specialist's mind. This is one or another degree of preparedness and attitude of the psyche, the spiritual strength of the specialist to solve professional problems, perform their functional duties.

Therefore, the purpose of this article will be to substantiate the need for the formation of psychological readiness of professionals to carry out professional activities in tourism.

Psychological readiness for professional work, scientists have studied such as V. Bocheliuk, M. Dyachenko, V. Kashirin, V. Slastyonin, O. Vlasova and others. The psychological readiness of specialists in all spheres of activity has been studied quite widely, but in tourism, it needs further study and research.

We will reveal the concept of psychological readiness of tourism professionals for professional activity. Psychological readiness includes on the one hand a stock of professional knowledge, skills and abilities; on the other – personality traits, beliefs, teaching abilities, interests, professional memory, thinking, attention, focus ideas, hard

work, emotional, moral potential of the personality, which will ensure the successful execution of professional functions.

Psychological readiness – is essentially identify properties and condition of the individual. Readiness is not only a property or an attribute of the personality; it is an essentially concentrated indicator of a person, a measure of professional skills. Psychological readiness for professional work is characterized by a specialist knowledge and skills that allow him to operate up to date science and technology.

Psychological readiness for professional activity as a whole determines its display of all parties expert, highlighting the cognitive, emotional and motivational components. It distinguishes the conditions for the formation of readiness for creative work:

- 1) Independent and critical assimilation of culture;
- 2) Active participation in solving socially significant tasks;
- 3) Special development of creative potential – its mental processes.

The core of readiness are mental processes and properties. They are the foundation of personality traits. Qualities and psychological properties of personality, mental characteristics and moral qualities, which are the basis of the future specialist's attitude to awareness of the content of tourism, professional position, and correlation of their abilities with opportunities, are the characteristics of psychological readiness.

The essence of psychological readiness:

- moral and psychological qualities and capabilities of the individual;
- the relation between consciousness and behavior, subjective and objective consciousness.

The content of psychological readiness constitute integral personality characteristics that include intellectual, emotional and volitional characteristics, professional and moral beliefs, needs, habits, knowledge, skills and professional abilities.

It is possible to identify the main qualities of tourism professionals who provide psychological readiness for professional activity: purposefulness, self-control and endurance, persistence, initiative, determination, purposefulness, self-criticism, ability to self-development and self-improvement.

Targeted formation of professional attention, memory, and understanding is an important factor in increasing the psychological readiness.

Sufficient work of famous scientists devoted to the psychological readiness for professional activities. An important role-plays in which psychological preparation that ensures successful operation specialist.

Psychological training of the personality is a specially organized process of influencing a person and the social environment, the result of which is to increase the functional reliability of the psyche, its ability to show their professional, motivational, intellectual and other potential in various stressful and even extreme, extraordinary circumstances.

It is possible to distinguish the following main groups of psychological training tasks of a specialist for professional activity.

The first group, the task of static and dynamic nature arising out of the following factors: Affect stress on people and staff in certain stressors, stress in general, as the force of impact, duration and dynamics.

The strength of stressors is due not only to their physical parameters (sound, light, shock, etc.), but also the degree of importance for humans of such influences. For the action of such circumstances, it is necessary to form the stability of the psyche of the specialist as its ability to resist the influence of stimuli of greater force.

Stressful effects on a person can be not only short-lived, impulsive, but also long lasting, monotonous monotonous. To be successful in such circumstances, the psyche of a specialist must have a high enough endurance.

In addition, of course, modern life, its stressful circumstances are characterized by great variability, dynamism, mobility. This requires specialist mental high switching, mobility, flexibility, adaptability. With sufficient formation, stability, endurance, flexibility, switching, adaptability of the psyche of the specialist, we can talk about one or another level of its reliability and willingness to act successfully under the influence of static-dynamic stressors.

The second group – tasks of a meaningful nature: the formation of a person's love for his profession, specialty, confidence in its social and social significance, optimism about its prospects, confidence in their professional training intellectual, volitional and physical capabilities, confidence in the reliability of employees, their decency and readiness help.

The third group – tasks of a methodical nature: mastering by a specialist of methods of regulation of mental states, skills to carry out psychological protection against distress.

As we can see, the concept of a literature review of psychological readiness in modern psychological and pedagogical literature is interpreted quite broadly. We can therefore conclude that psychological readiness for professional activities – a degree of formation in the face of student motivational target structure that allows it to effectively practice. Of course, psychological readiness for professional activity includes, in addition to the motivational-target block, also the operating block (degree of mastering professionally significant knowledge, skills and abilities), individual-typological features of a person (degree of conformity of their profession).

Ultimately, graduate psychological readiness for professional activities in tourism consists of such blocks as:

- Professional orientation (readiness of a tourism specialist for professional training);
- Direct process of acquiring knowledge and skills (professional readiness to carry out activities in tourism);
- The presence of appropriate content of personality qualities (personal psychological readiness);
- Adaptation of a specialist after graduation to the profession (professional adaptation).

Psychological readiness as a long-term process formed by many receptions and events: discussions, lectures, workshops, gaming techniques, modeling tourism, formation willingness to work in difficult conditions.

Thus, we can conclude that the psychological readiness for professional activity in tourism depends on the level of psychological training, which is aimed at the development of cognitive, motivational, regulatory and activity areas of personality.

Psychological readiness for professional activity in tourism is a component of professional readiness for carrying out activity in tourism, which is the result of higher education. In further research, it is advisable to reveal the essence of the psychological readiness of a tourism specialist as a pedagogical problem, analyzing the current state of psychological readiness of students.

Psychological readiness is understood as a complex psychological preparation professional to professional activity, because in learning in higher education in the specialty «Tourism» should focus on disciplines who study the psychology of personality, interpersonal communication, psychology of influence, personal perception, psychological characteristics activities in tourism.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДБОРА ПЕРСОНАЛА

Алексеев Геннадий Валентинович,
Доктор технических наук, профессор

Холявин Иван Иванович,
Кандидат физико-математических наук, доцент
Государственный институт экономик
и, финансов, права и технологий

Боровков Михаил Иванович,
Доктор философских наук, профессор
Военно-медицинская академия им С.М.Кирова

Нами предлагается методика оценки возможности трудоустройства людей, получивших соответствующее экономическое образование на должности банковских работников.

Деятельность банка зависит от взаимодействия его составляющих подразделений и конкретно каждого сотрудника. Достигнутые баком успехи являются, в первую очередь, результатом труда коллектива, его творческого подхода, профессионализма, а также результатом взвешенного управления, сбалансированной кадровой политики, проводимой банком, поэтому банк предъявляет высокие требования к профессиональным и личностным качествам сотрудников.

Требования бывают общими, декларируемыми организацией для всех сотрудников такие, как высшее образование, знание английского языка (свободное понимание текстов по специальности), ответственность, инициативность, самостоятельность в работе, готовность к совершенствованию (самообучению), командный дух.

Частные профессиональные требования предъявляются к работникам, занимающим определенные должности в структуре банка. Такие требования прописываются в должностных инструкциях.

Помимо этого отражается и субъективная сторона процесса, которая представлена необходимыми личностными качествами сотрудника, которые определяют социальное взаимодействие сотрудника и его стиль деятельности.

Таким образом, кадровая политика банка, как правило, направлена не столько на внедрение систем и процедур управления компанией, сколько изменение установки по отношению к персоналу. Каждый сотрудник – личность, он уникален, и это нужно учитывать, ведь качественная работа каждого сотрудника гарантирует качество работы целого учреждения – банка [1].

По данным рекрутинговых компаний, сейчас наблюдается такая тенденция в кадровой политики банков, когда во внимание берутся увлечения и ярко

выраженные качества при отборе сотрудников на определенные должности в структуре банка, и нередко люди полностью раскрывают свой потенциал на другом участке работы. Наиболее точная оценка профессиональных, деловых и личных качеств сотрудников является наиболее важным психологическим этапом в осуществлении отбора и найма персонала, от которого во многом зависит эффективность работы конкретных специалистов отдельных подразделений и банка в целом.

Для полноценного осуществления своей деятельности банк имеет различные подразделения в своем составе, которые можно разделить на две группы: непосредственно осуществляющие финансово-кредитную деятельность и помогающие в функционировании («жизнедеятельности») самой организации.

Если к первой группе относятся, например, кредитно-депозитный отдел, отдел валютного обслуживания и т.д. и т.п., то есть направленные на работу с клиентами и международные операции, то ко второй относятся так называемые отделы «безопасности»: отдел кадров, юридическая служба, охранное подразделение и т.п.

Наиболее важные характеристики человека для трудовой деятельности – это ответственность, целеустремленность, самостоятельность, стрессоустойчивость, лидерство, планирование, организаторские способности.

Задачей подбора персонала вынуждены заниматься большинство руководителей своей сферы деятельности. Многие решают эту задачу различными путями:

- Проводят собеседования.
- Составляют анкеты, для выявления явного претендента на должность.
- Обращаются к третьим лицам, которые были предыдущими работодателями.
- Многие руководители совмещают все пути решения в одно.

Мы предлагаем рассмотреть решение данной проблемы с помощью моделирования в пакете программ Mathcad. При этом используется аппарат нечетких множеств и многомерная множественная регрессия.

Пусть некоторому банку требуется подобрать трех начальников отделов: двух из первой группы, например, начальника кредитно-депозитного отдела и начальника отдела валютного отдела с окладами, соответственно, 98 и 95 у.е. и одного из второй группы, например, начальника юридической службы с окладом 76 у.е.

Руководство ко всем начальникам отделов этого банка предъявляет такие требования как

1. ответственность,
2. целеустремленность,
3. самостоятельность,
4. стрессоустойчивость,
5. умение планирования,
6. организаторские способности

Предположим, что в каждом из перечисленных отделов уже имеются по три работника, каждый со своим «спектром» (набором дескрипторов) качеств, поэтому претендент на должность начальника отдела должен не только удовлетворять заданным качествам, но и для поддержания общей корпоративной культуры в отделе в наибольшей степени соответствовать уже имеющемуся набору «спектров» сотрудников.

О каждом претенденте проходящем интервьюирование и отвечающем на определенные вопросы также составляется определенное мнение, фиксирующееся в виде некоторого «спектра» - набора характеристик (дескрипторов) качеств (1)-(6) с соответствующими экспертными оценками.

Задачей методики отбора является определение в какой группе служащих (каком отделе) у претендента наибольшее совпадение «спектров», то есть минимальное отклонение по всем «спектрам» для определенной группы [2].

Программно в Маткаде это может быть реализовано как определение минимума расстояния между двумя многомерными векторами (рис.1)

После определенной подготовки начальных данных: интервьюирования кандидата на вакантную должность и обобщения данных о сотрудниках каждого из отделов по ранее пройденным ими интервью, начальные данные можно представить в виде (рис.2).

$$w := \begin{pmatrix} 3 \\ 5 \\ 2 \\ 8 \end{pmatrix} \quad v := \begin{pmatrix} 1 \\ 10 \\ 6 \\ 4 \end{pmatrix} \quad \sqrt{(v - w)^T \cdot (v - w)} = 7.81$$

Рис.1 Вычисление расстояния между двумя многомерными векторами

На рисунке 2 матрицами S1, S2, S3 обозначены «спектры» (результаты интервьюирования) работников отделов, а столбцом Y - «спектр» претендента.

$$S1 := \begin{pmatrix} 0.55 & 0.52 & 0.60 \\ 0.52 & 0.55 & 0.50 \\ 0.49 & 0.456 & 0.48 \\ 0.60 & 0.58 & 0.51 \\ 0.75 & 0.70 & 0.68 \\ 0.68 & 0.85 & 0.78 \end{pmatrix} \quad S2 := \begin{pmatrix} 0.49 & 0.48 & 0.50 \\ 0.50 & 0.51 & 0.48 \\ 0.51 & 0.53 & 0.50 \\ 0.61 & 0.60 & 0.59 \\ 0.69 & 0.66 & 0.62 \\ 0.70 & 0.72 & 0.69 \end{pmatrix} \quad S3 := \begin{pmatrix} 0.45 & 0.48 & 0.44 \\ 0.48 & 0.44 & 0.49 \\ 0.50 & 0.52 & 0.51 \\ 0.60 & 0.62 & 0.61 \\ 0.62 & 0.63 & 0.64 \\ 0.72 & 0.69 & 0.68 \end{pmatrix} \quad Y := \begin{pmatrix} 0.55 \\ 0.53 \\ 0.48 \\ 0.59 \\ 0.65 \\ 0.70 \end{pmatrix}$$

Рис.2 Начальные данные для расчета (результаты интервьюирования)

Программа для ЭВМ, составленная в пакете прикладных программ Mathcad (рис3), последовательно реализует следующий алгоритм.

```

Kj := for j ∈ 1..3
|
|   min1 ← √((S1⟨0⟩ - Y⟨0⟩)T(S1⟨0⟩ - Y⟨0⟩))
|   min2 ← √((S2⟨0⟩ - Y⟨0⟩)T(S2⟨0⟩ - Y⟨0⟩))
|   min3 ← √((S3⟨0⟩ - Y⟨0⟩)T(S3⟨0⟩ - Y⟨0⟩))
|   for k ∈ 0..2
|   |
|   |   μ1k ← √((S1⟨k⟩ - Y⟨0⟩)T(S1⟨k⟩ - Y⟨0⟩))
|   |   min1 ← μ1k if μ1k < min1
|   |
|   |   μ2k ← √((S2⟨k⟩ - Y⟨0⟩)T(S2⟨k⟩ - Y⟨0⟩))
|   |   min2 ← μ2k if μ2k < min2
|   |
|   |   μ3k ← √((S3⟨k⟩ - Y⟨0⟩)T(S3⟨k⟩ - Y⟨0⟩))
|   |   min3 ← μ3k if μ3k < min3
|   |
|   |   k
|   |
|   MINj ← min1
|   for i ∈ 1..3
|   |
|   |   MINj ← mini if MINj > mini
|   |
|   |   i
|   |
|   for i ∈ 1..3
|   |
|   |   Kj ← i if MINj = mini
|   |
|   |   i
|   |
|   Kj ← 76 if Kj = 1
|   Kj ← 95 if Kj = 2
|   Kj ← 98 if Kj = 3
|   j
|
K

```

Рис.3 Программа для ЭВМ по анализу предпочтений при формировании персонала банковских служащих

Поскольку у нас три вакансии, то организуем цикл по j , который будет анализировать отклонение «спектра» претендента от каждого из сотрудников в каждом отделе. Переменными \min_1 , \min_2 , \min_3 обозначим такие минимальные отклонения. Вначале присвоим им значения отклонений от «спектра» кандидата до первого из сотрудников соответствующего отдела. Вычисленные минимальные отклонения помещаем циклом по i в вектор MIN .

Следующим циклом по i помещаем в вектор K условный номер отдела.

Обозначим: 1 - начальника кредитно-депозитного отдела, 2 - начальника отдела валютного отдела и 3 - начальника юридической службы. Для большей наглядности присвоим каждому номеру сумму соответствующего месячного оклада «76», «95» и «98».

Результаты расчета помещаем в матрицу $K = \begin{pmatrix} 76 \\ 95 \\ 98 \end{pmatrix}$

Полученные данные говорят о предпочтительности трудоустройства кандидата на должность начальника кредитно-депозитного отдела.

Литература

1. Алексеев Г.В., Боровков М.И. Выпускник университета - элита рынка рабочей силы реального сектора экономики? Техничко-технологические проблемы сервиса. 2014. № 1 (27). С. 118-122.
2. Алексеев Г.В., Ковязина М.Г., Пальчиков А.Н. Нечеткая логика как инструмент оценки конкурентоспособности высшего учебного заведения Вестник российской академии естественных наук, 2014, №4, С.36-42

О ФОРМИРОВАНИИ КРЕАТИВНОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Баубекова Замира Джураевна,

д.п.н., профессор Университета Туран-Астана,
г.Нур-Султан, Казахстан

Мажитова Айдана Амантаевна

магистрантка Университета Туран-Астана,
г.Нур-Султан, Казахстан

Аннотация

В статье раскрываются отдельные аспекты развития креативности учащихся младших классов в РК. Авторы обосновывают имеющиеся в психологии развития три подхода к проблеме формирования креативности. В статье раскрыты педагогические условия развития креативности, а также показано возлияние семейных отношений на развитие креативности детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: креативность, творческое мышление, творческие способности, оригинальность мышления.

В Казахстане целенаправленно проводится последовательная работа по обновлению школьного образования. Основным её содержанием является достижение наивысшего качества обучения на основе интеграции в международное образовательное пространство и внедрение инноваций. Данная проблема особенно возрастает в условиях начальной школы, ведь периодом активного формирования личности ребенка, определения его склонностей и способностей является именно младший школьный возраст. Проблему развития креативности, творческого мышления изучали такие известные ученые, как Ж. Блондель, Б. Басс, К. Левин [1-3] и другие. Для определения теоретических основ развития творческих способностей у младших школьников важное значение имели исследования таких психологов, как А.Н. Леонтьева [4], С.Л. Рубинштейна [5] и др. В современной педагогике и психологии немного специалистов-теоретиков исследуют проблему развития креативности. В основном проблемами креативности занимаются зарубежные исследователи Д. Гилфорд, Е. Торранс, С.А. Медник и др. В отечественной психологии и педагогике проблемами креативности занимаются В.Н. Дружинин, В.С. Юркевич, А.М. Матюшкин, Я.А. Пономарев и др. Они исследуют феномен креативности с разных сторон, но до сих пор нет единого мнения о природе креативности, ее критериев и условий развития [6].

Вопросам особенностей развития детей младшего школьного возраста, специфике их взаимодействия с окружающим миром, восприятия детьми природных объектов посвящены труды казахстанских ученых Ж.И.

Намазбаевой [7], К.Б. Жарикбаева [8], Х.Т. Шерьяздановой [9] и др. Историко-теоретические вопросы подготовки учителей начальных классов исследованы Р.К. Бекмагамбетовой [10], Ш. Майгарановой [11]; проблемы подготовки педагогических кадров освещены в работах Н.Д. Хмель [12], Н.Н. Хан [13] и др.

В последние годы в отечественной педагогике и психологии стал возрастать интерес к развитию креативности. Актуальность его изучения определяется изменениями, произошедшими в социальной ситуации современного Казахстана. В создавшихся условиях повысились требования к таким качествам личности как интерес к оригинальности, новому опыту, творческое отношение к действительности. Вот почему необходимо активизировать творческий потенциал ребенка, развивать его творческие способности, креативность, а в школьном обучении нужно уделять особое внимание развитию творческого, а не только репродуктивного стиля мышления.

Существует несколько определений креативности. Это и способность порождать новые идеи, и отказ от стереотипных способов мышления, и способность к постановке гипотез, к порождению новых комбинаций и т.д. Основываясь на вышесказанном, мы считаем, что креативность - это высший мыслительный процесс, способность создавать нечто новое, оригинальное.

Анализ литературы показывает, что креативность заложена в каждом ребенке. У детей проявления креативности носят массовый характер и большинство специалистов относят к ней такие познавательные качества как фантазия, творческое воображение. Необходимо отметить, что развитие креативности происходит в творческой деятельности.

Известный ученый А.М. Матюшкин считает, что в период развития ребенка от младшего до среднего школьного возраста (с 6-7 до 12-13 лет) усиливается взаимовлияние внимания и интеллекта. В этот период особенно важно стимулировать развитие творческого, нешаблонного мышления. После определенного периода, который некоторые исследователи называют "латентным", у некоторых школьников происходит ярко выраженный подъем креативности. На этом основании многие исследователи указывают на нелинейный тип развития креативности. На этом этапе наблюдается два пика, один из которых приходится на младший период, т.е. дошкольный возраст, а другой появляется после периода такого спада.

Анализ и изучение литературы показали, что единства среди исследователей относительно возрастного диапазона для этих двух пиков нет. Это понятно, тем более, что спад вербальной креативности и образной может происходить в разное время и, чаще всего, период спада приходится на этап младшего школьного возраста.

Если организовать специальное обучение и воспитание, направленное на развитие творческих возможностей у детей, то можно вносить существенные коррективы в характер этой динамики.

В психологии развития существуют три подхода к проблеме развития креативности:

1. Генетический (отводящий главную роль в детерминации психических свойств наследственности)

2. Средовой (решающим фактором развития психических способностей являются внешние условия)

3. Генотип-средового взаимодействия (сторонники которого выделяют разные типы адаптации индивида к среде в зависимости от наследственных черт).

В.Н. Дружининым и Е.Е. Туником были сформулированы следующие социально-педагогические 2 условия развития креативности:

1. Влияние семейных отношений на развитие креативности младших школьников: гармоничность отношений между родителями, а также между родителями и детьми; творческая личность родителей как образец подражания и субъект идентификации; общности интеллектуальных интересов членов семьи; ожидания родителей по отношению к ребенку: ожидание достижений или независимости.

2. Социально-педагогические условия развития креативности в школе: приемов программ и методов, направленных на развитие креативности; доверительные отношения в классе; разрешение и поощрение множества вопросов; стимулирование ответственности и независимости; акцент на самостоятельных разработках, наблюдениях, чувствах, обобщениях, сопоставлениях; социальное подкрепление творческого поведения.

В качестве основных условий, способствующих развитию креативности, выдвигаются два аспекта, связанных с позицией педагога по отношению к творческим детям и к содержанию программ обучения.

Таким образом, мы пришли к тому, что креативность – одна из ведущих жизненных потребностей личности в преобразовании действительности и является одной из важных характеристик самоактуализации. Переход к обучению в школе является фундаментальным фактом, формирующим личность младшего школьника и постепенно перестраивающим его познавательные процессы. Наши наблюдения, проведение начального этапа эксперимента в организациях образования г. Нур-Султан показывают, что диапазон творческих задач, решаемых на начальной ступени обучения, необычайно широк, но суть их одна: при их решении происходит опыт творчества, находится новый путь или создается нечто новое. Здесь требуются такие качества ума, как наблюдательность, умение сопоставлять и анализировать, комбинировать, находить связи и зависимости, закономерности и т.д. все то, что в совокупности и составляет творческие способности.

Учителя младших классов на своих занятиях выявляют и развивают интеллектуально-творческие задатки детей. Эффективны развивающие игры и комплекс методов фантазирования (с придумыванием сказок) и развития творческого воображения. Необходимо пробудить к жизни ту устремленность к самореализации и самоактуализации, которая заложена в каждом и может стать источником гармонии личности. Если учитель в младших классах не уделяет развитию креативности достаточное количество времени, то даже самые творческие дети могут потерять нестандартность своего мышления. В период развития ребенка от младшего до среднего школьного возраста усиливается взаимовлияние внимания и интеллекта. Именно поэтому в этот период особенно

важно стимулировать развитие креативного, нешаблонного мышления. Ребенок, способный к креативности, почти всегда и везде стремится найти свое собственное решение.

У детей младшего школьного возраста появляется ясно выраженное стремление к тому, чтобы занять новое, более взрослое положение в жизни и выполнять новую, важную не только для них самих, но и для окружающих. Мы наблюдали у учительницы школы-лицея № 72 г.Нур-Султана Надежды Валерьевны Жакиповой наивно-игровой характер познания, органически свойственный детям этого возраста, который обнаруживает вместе с тем огромные формальные возможности детского интеллекта. При недостаточности жизненного опыта и лишь зачаточности теоретико-познавательных процессов особенно очевидно выступает умственная сила детей, их особая расположенность к усвоению.

Жакипова Н.В. считает, что развитие творческого потенциала личности требует не только определенных способностей и задатков, но и комфортных условий их развития и формирования. Существуют дети, не опережающие своих сверстников по общему развитию, но выделяющиеся своеобразием, оригинальностью, самостоятельностью методов работы.

Для детей с творческим потенциалом много значат условия обучения и воспитания. Если эти условия затрудняют самовыражение (ни семья, ни школа не способствуют раскрытию и реализации возможностей учащихся), то у детей могут возникнуть черты тревожности. Нестандартность, оригинальность мышления легко спутать с оригинальничанием как средством самовыражения, а тягу к самостоятельности с самоуверенностью и негативизмом. Поэтому творческие дети часто оказываются в положении «нежелательных» и «неодобряемых» учеников.

Чтобы не мешать проявлению креативных способностей детей, а, наоборот, стимулировать их развитие, педагоги и родители должны позволять детям как можно чаще высказывать свои творческие идеи, находить для этого время, внимательно выслушивать ребенка, быть восприимчивым слушателем. Наилучшей может быть такая ситуация, когда на каждого ребенка смотрят как на индивида с особыми возможностями, дарованиями [6].

Для полноценного развития креативной личности ребенка необходимо расширять доступный детям набор интеллектуальных действий, поощрять активное продуцирование идей, причем самых разнообразных и необычных. Креативность предполагает новое видение, новый подход, новое решение, т.е. готовность к отказу от привычных стереотипов восприятия, мышления и поведения.

Анализ работы школ начального звена показал, что продуктивным является также метод чередования задач, решаемых разными способами, сопоставление задач, различные преобразования, приводящие к упрощению, создание проблемных ситуаций, ориентирующие на поиск. В результате ученик выступает в роли исследователя, открывая для себя новые знания. Большое значение на уроке имеет взаимосвязь «ученик – ученик». Дети с удовольствием

придумывают друг для друга головоломки, ребусы, составляют интересные задания для устного счета, волшебные квадраты, числовые треугольники.

Большое внимание следует уделять тренингу мышления, т.к. он полезен всем учащимся, а особенно тем, которые испытывают трудности.

Использование краеведческого материала позволяет приобщить учащихся к духовной культуре своего народа, его традициям, способствует формированию и развитию народного идеала человека, его нравственных ценностей.

Для этого можно использовать различные формы работы: экскурсии, посещение музеев, театров, выставок, изучение творчества местных писателей и т.д.

Составление загадок, кроссвордов, сказок и др. также благотворно влияет на развитие творческих возможностей детей, сближает их с природой, учит любить и беречь ее, развивает наблюдательность и любознательность, воспитывает добрые чувства, оживляет и делает интересным учебный процесс. Постоянная работа по развитию творческих способностей на уроках – использование упражнений, тренирующих память, внимание, воображение, чистоту речи – делают ребенка уверенным в собственных силах, развивают его многопланово, постепенно совершенствуя способность к творчеству. Одним из факторов, влияющих на развитие креативных способностей учащихся, является использование в своей работе компьютерных технологий. Компьютер делает значимым, ярким содержание усваиваемого материала, что не только ускоряет его запоминание, но делает его более осмысленным и долговременным. Игровая мотивация естественным образом переходит в учебную, в интерес к содержанию задания, интерес, который лежит в основе формирования таких важных структур, как познавательная мотивация, произвольная память и внимание. Современные детские компьютерные игры помогают развивать логику и внимание, память и адекватное восприятие окружающего мира, так необходимые для полноценного развития личности. Компьютерные игры помогают учителю и родителям развивать и поддерживать любознательность и активность ребёнка. Следует использовать компьютер на разных этапах урока: во время объяснения нового материала, для закрепления изученного, для тренировки, отработки изученного, для тестирования, проверки знаний. Особую значимость приобретает обстановка, позволяющая ученику пережить чувство успеха в достижении учебных целей. У слабоуспевающего ученика появляется неподдельное желание начать работу. Он за компьютером, это – как поощрение, как доверие. Такой подход ведет к гуманизации обучения, вызывает желание учиться даже у слабоуспевающего ученика, развивает интерес к предмету. Тем самым осуществляется личностно-ориентированный подход в обучении. Использование данных приёмов и методов способствуют развитию компонентов креативных способностей младших школьников таких как мышление и воображение. Таким образом, креативные проявления ребенка – это те его проявления, в которых ему удалось реализовать свою уникальную индивидуальность.

Список использованной литературы:

- 1 Блондель Ж. Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу / пер. с англ. Г.М. Квашнина. – М.: Российская академия управления, 1992. – 135 с.
- 2 Bass B. Stogdill's Handbook of Leadership. - N.Y., 1981.
- 3 Левин К. Определение понятия «поле в данный момент» // Хрестоматия по истории психологии: Период открытого кризиса. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 131-145.
4. Леонтьев А.Н. Очерк развития психики. - М., 1947. – с. 136
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии – СПб.: Издательство «Питер», 2000 – 712 с.
6. Сыздыкбаева А.Д. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов: дис. ... док. PhD: 6D010200.– 2016.
7. Намазбаева Ж.И. Развитие интеллектуальной творческой личности: учебно-методическое пособие. – Алматы: Изд-во «УЛАҒАТ», 2013.
8. Жарикбаев К.Б. Образ жизни кочевников и его психология // Психология в школе. – 2007. – №1. – С. 3-7.
9. Шерязданова Х.Т. Учите детей общению: книга для воспитателей дет.садов – Алма-Ата: Рауан, 199
10. Бекмагамбетова Р.К. История развития учебных заведений по подготовке учительских кадров для начальной школы в Казахстане (1917-1991 гг.): Автореф. ... док. пед. наук: 13.00.01 – Шымкент, 2005. – 28 с. 2
11. Майгаранова Ш., Аймагамбетова А. Ознакомление с окружающим миром: учеб.пособие для 2 кл. - 2-е изд.испр. - Алматы: Рауан, 1995. - 54 с.
12. Хан Н.Н. О содержательном компоненте профессионального стандарта учителя // Педагогические науки. – 2013. - №2 (59). – С.17-21.

ПРОФЕСІЙНИЙ І ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Васильєва Ольга Анатоліївна

к.п.н., доцент кафедри загальної та практичної психології
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Модернізація системи вищої освіти обумовлює кардинальні зміни в професійній підготовці майбутніх психологів. В структурі професійної підготовки психолога виокремлюють наступні компоненти: *теоретичний* (засвоєння знань, вивчення наукових підходів), *практичний* (засвоєння методів і технік професійної діяльності) і *особистісний* (особистісна готовність до роботи, яка включає усвідомлення власних обмежень і внутрішніх конфліктів)[1].

В. Г. Панок [2] у змісті професійної підготовки психологів виділяє три напрямки: загальнопсихологічна підготовка, спеціальна психологічна підготовка та спеціалізація у певному виді практичної психології. Напрямки професійної підготовки психологів відрізняються специфічним способом організації та подання знань. Так, на рівні спеціалізації основою навчання науковець визначає життєву ситуацію, а результатом – практичні навички і вміння, використання технік, технологій та професійних дій.

Сучасні освітні стандарти спрямовані на оволодіння теоретичним і практичним компонентами, проте особистісному розвитку майбутнього психолога не завжди приділяють належну увагу в освітньому процесі ЗВО в професійній підготовці. Професійна підготовка психологів відрізняється від підготовки інших фахівців в особистісному аспекті. Проблема полягає в особливостях формування професійно важливих психологічних і моральних якостей, спеціальних практичних навичок і умінь, які носять суб'єктний характер. Зазначена проблема є актуальною і викликає необхідність детального вивчення.

У зв'язку з цим метою статті є необхідність акцентувати увагу на особистісному розвитку фахівця, оскільки професійне становлення безпосередньо пов'язане з етапами самопізнання особистості та самореалізації.

Сучасні підходи до професійної освіти психологів вказують на необхідність інтеграції професійного і особистісного аспектів. Огляд сучасних науково-психологічних досліджень свідчить про взаємозв'язок процесу професійного становлення з особистісним розвитком майбутнього фахівця. Ця теза розкрита в працях Г. С. Абрамової, Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божовіч, Е. А. Клімова [3], Г. С. Костюка, А. Н. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, Л. М. Митиной, В. Н. Мясищева, А. А. Осипової [1], К. К. Платонова [4], А. П. Ситникова, Д. Сьюпера, В. Д. Шадрикова, А. І. Щербакова, Т. С. Яценко [5]. Проблема становлення особистості досліджується переважно з позиції впливу професійної діяльності на якісні зміни особистості.

У зв'язку з цим аналіз науково-психологічних досліджень дозволяє розглянути даний аспект з іншої позиції - саме процес самопізнання впливає на успішність професійного розвитку і самореалізації особистості фахівця.

У зарубіжній психології проблему саморозвитку і самоактуалізації

досліджували представники гуманістичної психології: А. Адлер, А. Маслоу, Ж. Ньюттен, К. Роджерс та ін. В рамках гуманістичних ідей розвитку людини автори аналізують поняття детермінація, самодетермінація, активність, які обумовлюють самореалізацію [6].

Таким чином, професійний розвиток включає етап професійного становлення і особистісного розвитку суб'єкта зокрема, оскільки особистість в процесі професійної діяльності стає носієм професійних компетенцій. Дослідники окрім професійних навичок виокремлюють спеціальні властивості особистості. Діяльність психолога не може здійснюватися без розвитку необхідних якостей особистості, які формуються в професійній діяльності, розвиваються, оцінюються. З іншого боку, усвідомлення суб'єктом соціальної значущості власної професії, засвоєння системи мотивів суб'єктом професійної діяльності сприяє розвитку його особистості, формуванню ставлення до себе як до професіонала.

Розглянемо психодинамічну теорію, розроблену Т. С. Яценко [5], і глибинно-корекційну практику активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Метод АСПП синтезує науково-практичні матеріали з різних напрямків психології (гуманістичний, феноменологічний, психоаналіз, біхевіоризм), орієнтованих на процес надання допомоги людині. Процесуальна діагностика і корекція в даному методі орієнтовані на розуміння несвідомих передумов внутрішніх протиріч і труднощів стосунків. Метод АСПП дозволяє виявити внутрішні протиріччя особистості та створити основи для корекції деструктивних тенденцій її поведінки, сприяє оптимізації особистісного потенціалу, розкриттю сенсу емоційних переживань, розвитку рефлексії та здібностей когнітивного узагальнення власних взаємин з іншими людьми. Метод ґрунтується на положенні, що професія психолога вимагає особистісного розвитку, пов'язаного з прагненням до самореалізації, створює передумови для надання психокорекційної допомоги людям, професійне становлення котрих потребує особистісного розвитку, вдосконалення [5].

Передумовою становлення особистості психолога, на думку Т. С. Яценко, є особистісна психокорекція, орієнтована на виявлення глибинно-психологічних особистісних проблем. Здатність до самоаналізу сприяє розвитку саморефлексії фахівця і виступає критерієм досягнення ним психологічної зрілості.

Таким чином, професійний розвиток особистості розглядається як компонент особистісного розвитку, який пов'язаний з індивідуальною неповторністю суб'єкта професійної діяльності. Отже, підстави стверджувати про індивідуальну своєрідність взаємозв'язків і співвіднесення властивостей, що входять до структури особистості професіонала. Зазначимо, що в системі професійної підготовки майбутнього професіонала важливою є динаміка процесу становлення професіонала та етапи формування особистості. Разом з тим, в процесі підготовки недостатньо враховуються індивідуальні характеристики особистості, схильність до оволодіння діяльністю, творчі прагнення особистості.

Проблема професійної підготовки психолога як складової його професійного становлення вимагає дослідження динаміки особистісного розвитку майбутнього фахівця. Аналіз наукових робіт, присвячених особистісно-професійному розвитку

особистості, засвідчив виокремлення різних етапів професійного розвитку та його зав'язок з особистісним розвитком. Дослідники акцентують увагу на окремих аспектах проблеми становлення професіонала, зокрема на динаміці професійного розвитку (процесуальний підхід), або на аналізі особистісних властивостей професіонала (структурний підхід).

Аналіз психологічних особливостей професійного розвитку майбутнього психолога дає можливість зробити висновок про те, що в професійній підготовці особливе місце займає етап особистісного розкриття, зокрема рефлексивність, рефлексивна підготовка, самопізнання, самопроекування, самоуправління.

Таким чином, проблема особистісного розвитку майбутнього психолога в професійній підготовці в ЗВО є провідною в теорії та практиці вищої освіти. Ефективність професійного розвитку психолога у ЗВО визначається усвідомленням студентом власних завдань і вимог, процесу самоаналізу поведінки, психологічних властивостей особистості, свідомої постановки питань професійного розвитку, кар'єрного росту в майбутній професійній діяльності. В контексті нашого дослідження є важливим визначення критеріїв готовності особистості до майбутньої професійної діяльності, що і є перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел

- 1.Осипова А. А. Общая психокоррекция: учебное пособие. М.: Сфера, 2002. 510 с.
2. Основи практичної психології/ за ред. В.Г.Панка. 3-е вид. К .: Либідь, 2006.536 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала: избранные психологические труды. –М.: Ин-т практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.
4. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. 255 с.
5. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога/Т.С. Яценко, А. В. Глузман. Днепропетровск: Инновация, 2015. 394с.
6. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего/под ред. Д.А. Леонтьева. М., 2004. 608 с.

ТРЕНІНГОВЕ НАВЧАННЯ КОНСТРУКТИВНІЙ КОМУНІКАТИВНОСТІ ЯК РЕФЛЕКСИВНА ОСНОВА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ

Велитченко Леонід Кирилович

доктор психологічних наук, професор
професор кафедри сімейної та
спеціальної педагогіки і психології

Ма Фу

аспірант кафедри
теорії і методики практичної психології
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д.Ушинського, м. Одеса, Україна

Вивчення літературних джерел з проблематики копінг-поведінки (Р.Лазарус, С.Фолкман, І.О. Корнієнко, Т.Л. Крюкова, С.К. Нартова-Бочавер та ін.) і її розгляд у руслі суб'єктного підходу, де поняття суб'єкт трактується як начало психічної активності, дозволило нам сформулювати дефініцію, згідно з якою вона не просто відбувається в просторі міжособистісних взаємовідносин, а регулюється індивідом на основі безпосереднього переживання своєї буттєвості в континуумі ситуацій життєдіяльності. Саме континуальність рутинних і значущих подій створює в індивіда уявлення про соціумне середовище як таке, що володіє певними ознаками, які сигналізують про ступінь його комфортності/некомфортності і безпеки/небезпеки для нього. Будь-яке нове середовище, а такою і є, наприклад, обстановка нового навчального закладу, пов'язано зі смутним відчуттям небезпеки [1, с. 374], пошуком її причини [2, с. 703], деякого безсилля перед обставинами [3].

Якщо вважати, що копінг-поведінка являє собою поведінкову реакцію індивіда на стресові обставини інтерактивних взаємовідносин, що має на меті вирішити ситуацію на свою користь, використовуючи для цього відповідні дії, які найбільш повно підходять під психологічний статус індивіда, то і в нових обставинах, які, по суті справи, теж є стресовими, він також буде виявляти більше ознак, що вказують йому на ступінь стресовості того чи іншого рівня.

Такими новими обставинами є, зокрема, вступ до вищого навчального закладу після закінчення школи. Різниця між навчальним процесом в університеті і в загальноосвітній школі, що пред'являє високі вимоги до самоорганізації при роботі з різними джерелами навчальної інформації, до комунікативних навичок в міжособистісних взаємовідносинах зі студентами молодших і старших курсів, з викладачами і т. ін. є досить потужним стресором, який спонукає студента (студентку) до пошуку варіанту поведінки, що підходить під нові умови. Це вказує на значимість орієнтовних дій, спрямованих на отримання інформації, необхідної для створення образу нового

(університетського) середовища з тим, щоб знайти в ньому відповідну «психологічну нішу» (R.C. Ziller, 1990), що забезпечує і психологічний комфорт, і діяльнісну результативність. Орієнтовна поведінка, як правило, спирається на вже сформовані поведінкові схеми, в тому числі і на стійкий варіант копінг-поведінки. Однак, якщо в звичному середовищі вона здійснюється на навичковому рівні, то в новому середовищі відбувається відхід від рівня навички і, отже, перехід на рівень уміння з його обов'язковим акцентом на усвідомленні умов, що з'явилися предметом орієнтовних дій.

Дані міркування дають підставу вважати, що початковий період навчання в університеті вимагає особливої уваги до проблеми не тільки академічної, а й комунікативної адаптації, що передбачає якщо не психологічний супровід, то відповідне тренінгове навчання першокурсників конструктивній комунікації на самому початку першого семестру.

Цей висновок є важливим особливо у зв'язку з урахуванням «соціальної ситуації розвитку» (Л.С. Виготський), в якій першокурсник має високу сенситивність щодо всього того, що становить основу вузівського середовища і комунікації в ній. Такий супровід за своєю суттю є комунікативним супроводом, що має ознаки тренінгу комунікативності, спрямованого на те, щоб сприяти становленню копінг-стратегій, уникаючи прямого перенесення ознак, сформованих до цього, як правило, стихійно.

Сказане вказує на необхідність створення відповідної програми тренінгового навчання, що включає блоки: а) відеоінформування («Наш університет») з показом значущих комунікативних моментів університетського середовища, необхідних для формування його синтетичного образу, до якого, в першу чергу, відносяться посадові особи, викладачі та студенти як зразки «комунікативного конструктиву», а також ситуації, в яких головними персонажами є студенти як зразки «студентського говоріння»; б) аутоінформування («Я в нашому університеті») – розповідь про своє перше враження перебування в університеті і деякий час по тому, намагаючись якомога більш повно використовувати мовні нюанси з тим, щоб деталізувати вихідний суб'єктивний образ університету; в) діалогічне інформування («Ми в університеті») – обмін враженнями про нейтральні, особистісно позитивні та особистісно негативні події, що вимагають тієї чи іншої реакції від учасників; г) особистісне інформування («Я для університету») – розповідь-рефлексія про свої хоча поки і невеликі, але все ж таки досягнення з переходом до викладу про свої перспективні результати; д) оціночне інформування («Університет для мене») – суб'єктне залучення до функціонування ВНЗ як користувача освітніх послуг; е) взаємне інформування («Конструктивний полілог») – бесіда психологічно рівних співрозмовників, які вміють і говорити, і слухати, підкреслюючи тим самим шанобливе ставлення до інших.

Роблячи в тренінговому навчанні наголос на рефлексивному ставленні до всіх аспектів інтерактивних відносин університетського буття, ми особливо підкреслюємо значення конструктивності в усвідомленні власної мовної поведінки як об'єктивного вираження ментальних процесів, що формують висловлювання в діалозі (полілозі). Під конструктивністю ми розуміємо такі

формулювання висловлювань комунікантами, які служили б створенню обопільно комфортної комунікативної атмосфери, що сприяє засвоєнню культури спілкування як основи культури особистості як такої.

Тренінговому навчанню повинна передувати робота з тестом Лазаруса для того, щоб, по-перше, отримати початкові відомості про особливості копінг-стратегій студентів, а, по-друге, інформувати їх про зміст кожної стратегії, знання про які вже саме по собі є вказівкою на ступінь її конструктивності і, отже, суб'єктної бажаності. Бажано також, щоб учасники групи тренінгового навчання, ознайомившись кожен зі своїми результатами, пояснили, в першу чергу, самі для себе, причину появи у них тих чи інших варіантів копінгу.

Оскільки будь-яка інтеракція містить потенційну причину розбіжності, оскільки вона є одночасно і причиною стресу. Кожен з комунікантів, природно, намагається вирішувати ситуацію, використовуючи різні способи, найчастіше шляхом проб і помилок, виходячи, як правило, з особливостей свого емоційно-динамічного патерну (Л.М.Собчик, 1990). Тому можна вважати, що копінг-поведінка багато в чому відображає і психофізіологічні особливості індивіда, і культуральні ознаки соціумного середовища. На нашу думку, стикаючись з інтерактивними відносинами, індивід в першу чергу вирішує питання про те, до якої моделі віднести дану ситуацію: а) «Я < Він / Вони»; б) «Я > Він / Вони»; в) «Я = Він / Вони». Але як би там не було він, в основному, розіграє той варіант поведінки, який був досить часто використаний і перевірений на практиці.

Представлена нами ідея тренінгового навчання є схематичною експлікацією сформульованого на початку даної публікації положення про значущість рефлексивного переживання своєї буттєвості в континуумі ситуацій життєдіяльності для вироблення відповідних поведінкових патернів, у тому числі і на незвичні (стресові) обставини.

Список літератури:

1. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
2. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. Мн.: Современное слово, 1998. 768 с.
3. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. Минск: Харвест, 1998. 800 с.

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-АФЕКТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ З МАНІПУЛЯТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ

Долуда Аліна Олександрівна

Учениця 9-М класу Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6,
Полтавської міської ради Полтавської області» Україна

Науковий керівник:

Красильников Ігор Олександрович

практичний психолог Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6
Полтавської міської ради Полтавської області», доцент психологічних наук

Актуальність дослідження. В сучасному світі в силу глибоких динамічних змін в суспільстві перед кожною людиною постають складні соціально-кризові виклики, для подолання яких необхідно володіти емоційними станами особистості, так як від цього залежить формування особистісних якостей і вибудовування гармонійних відносин з іншими людьми. Особливо гостро ця психологічна проблема постає перед молоддю і підростаючим поколінням, адже від того, якими особистісними соціально-афективними якостями володіє підліток, залежить успішна подальша побудова своєї професійної долі, в широкому сенсі свого життєвого шляху. У зв'язку із зазначеною проблемою як вітчизняних, так і зарубіжних психологічних досліджень останніх десятиліть підкреслюється необхідність вивчення соціально-афективних якостей особистості в контексті соціальної поведінки.

Об'єкт дослідження: соціально-афективні якості особистості.

Предмет дослідження: зв'язок соціально-афективних якостей особистості з маніпулятивною поведінкою підлітків.

Мета дослідження: вивчити зв'язок соціально-афективних якостей особистості з маніпулятивними проявами макіавелізму у підлітків.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми соціально-афективних якостей особистості в контексті маніпулятивних проявів макіавелізму у підлітків.
2. Здійснити науково-обґрунтований підбір психодіагностичних методик, розробити організацію емпіричного дослідження і провести відповідне психодіагностичне дослідження на вибірці респондентів.

3. Провести порівняльний аналіз соціально-афективних якостей особистості між групами підлітків з різним рівнем мотивації макіавелізму.

Методи і методики дослідження:

- спостереження, бесіда;

- психодіагностичні методики:

1. Опитувальник «Заздрість особистості» (С.Т. Бескова);

2. Шкала «Сором'язливість особистості» Фрайбурзького опитувальника FPI (адаптація А.А. Крилова і Т.І. Ронгінської);

3. Шкали «непряма агресивність», «образливість», «негативізм» опитувальника «Агресивність особистості» (А. Басс и А. Даркі, адаптація А.А. Хваном та інш.);

4. Шкала макіавелізму (Р. Кристи і Ф. Гейс, адаптація В.В. Знакова);

- методи математичної статистики: описова статистика і U-критерій Мана-Уїтні (комп'ютерна програма SPSS 15).

В якості респондентів виступили 62 підлітка, 15 - 16 років (юнаків – 20, дівчат – 42), учні Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6 Полтавської міської ради Полтавської області».

Наукова новизна: виявлено та уточнено особливості зв'язку між соціально-афективними якостями особистості і маніпулятивними проявами макіавелізму у підлітків, а також досліджено залежність соціально-афективних якостей особистості від гендерного фактора.

Практичне значення: результати проведеного емпіричного дослідження дозволяють науково обґрунтовано проводити психологічну роботу щодо психокорекції соціально-афективних якостей особистості та їх опосередкованого впливу на маніпулятивну поведінку підлітків. Отримані емпіричні результати вказують на актуальну необхідність і доцільність акцентувати діяльність практичних психологів, зайнятих в системі освіти, на розробці методів психокорекції соціально-емотивних проявів особистості підлітків.

Аналіз результатів емпіричного дослідження

Як попередня задача, ми виявили частоту прояву високого рівня соціально-афективних якостей (заздрість-неприязнь, образливість) у підлітків.

Аналізуючи, бачимо, що образливість з високим рівнем майже в чотири рази частіше виявлена ніж заздрість-неприязнь. Це може говорити про те, що у підлітків ще не достатньо сформовані навички встановлення гармонійних

відносин між собою, особливо це може стосуватись сформованості системи соціального очікування. Але, можна сказати, що образливість займає значуще місце у відношеннях однолітків між собою. Таким чином постає проблема управління власним емоційним станом у підлітків.

Згідно з поставленою емпіричною задачею проводилося статистичне порівняння «заздрість-неприязнь», «заздрість-зневіра», «сором'язливість особистості» між групами підлітків з високим та низьким рівнем макіавелізму.

З таблиці 1 та рис. 3 можна бачити, що у групі підлітків з високим рівнем макіавелізму в порівнянні з групою підлітків з низьким рівнем макіавелізму достовірно вище прояви таких соціально-афективних якостей особистості як «заздрість-неприязнь» і «заздрість-зневіра». Що стосується статистичного порівняння такої соціально-афективної риси особистості як «сором'язливість», то значущої різниці нами не було підтверджено між зазначеними групами підлітків. Цей факт можна інтерпретувати наступним чином: підвищена афективна реактивність особистості на соціальні ситуації дійсно сприяє, з одного боку – прагненню до досягнення своєї мети, а з іншого боку – є стримання тривожності, тому підлітки схильні робити вибір до маніпулятивної форми поведінки. Емоційна врівноважена людина менш схильна до маніпуляцій в соціальних ситуаціях.

Згідно з поставленою емпіричною задачею проводилося також статистичне порівняння «непряма агресивність», «образливість», «негативізм» між групами підлітків з високим та низьким рівнем макіавелізму.

В результаті порівняльного статистичного аналізу соціально-афективних якостей особистості (непряма агресивність, образливість, негативізм) з різним рівнем мотивації макіавелізму підлітків можна дійти висновку, що у групі підлітків з високим рівнем макіавелізму в порівнянні з групою підлітків з низьким рівнем макіавелізму достовірно вище прояви таких соціально-афективних якостей особистості як «непряма агресивність», «образливість». Відносно такої соціально-афективної риси особистості як «негативізм», то значущої різниці нами не було виявлено між указаними групами підлітків. На основі отриманих результатів можна стверджувати також, що латентні прояви емоційності дійсно впливають на підвищення маніпулятивних форм соціальної поведінки підлітків. Також можна зазначити, що в сучасному соціальному світі часто створюються такі соціальні ситуації, які мають сильний вплив на особистість.

Важлива емпірична задача, яку треба вирішити в наступних дослідженнях – це виявить особливості зв'язку соціально-афективних якостей особистості з гендерним фактором, так як прояви емоційності особистості, в цілому, суттєво відрізняються у хлопців та дівчат. Слід також зазначити, що в подальшому цікаво

вивчити проблему залежності прояву афективних якостей стосовно до різних життєвих ситуацій, в яких опинилась людина. Таким чином, поставлене завдання в емпіричному дослідженні нами виконане і можна перейти до формулювання основних висновків стосовно зв'язку соціально-афективних якостей особистості з макіавелізмом як маніпулятивної форми соціальної поведінки підлітків.

ВИСНОВКИ

Соціально-афективні якості особистості підлітків «заздрість-неприязнь», «заздрість-зневіра», «непряма агресивність» і «образливість» сприяють проявам макіавелізму як маніпулятивної форми соціальної поведінки людини. А така соціально-афективна якість особистості у підлітків як «сором'язливість», не впливає на прояв маніпулятивної поведінки макіавелізму. активно здійснювати цілеспрямовану діяльність.

Серед підлітків достатньо часто спотерігаються прояви образливості ніж заздрості. На підставі цього факту можна стверджувати, що емоція образи займає важливе місце в життєдіяльності у підлітків.

В цілому, можна сказати, що існує достовірний зв'язок широкого кола соціально-афективних якостей особистості з проявами маніпулятивної поведінки підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учебное пособие для вузов. М.: Аспект Пресс, 2001. 288 с.
2. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания; методологические проблемы неклассической психологии. М.: «Смысл», 2002, 480 с.
3. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб.: Питер, Прайм-Евროзнак, 2007. 510 с.
4. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 200 с.
5. Геген Н. Психология манипуляции и подчинения. СПб.: Питер, 2005. 203 с.
6. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ: Vivat, 2016. 512 с.

7. Гуд Г.О. Емоційна сфера особистості: теоретико- методологічний аспект дослідження. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том XIV: Методологія і теорія психології. Випуск 1. Київ–Ніжин. Видавець «ПП Лисенко М.М.». 2018. С. 84-94.
8. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных. СПб.: Питер, 2001. 384 с.
9. Дмитріюк Н.С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості. Дмитріюк. Проблеми сучасної психології. 2010. №8. С. 261–271.
10. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 2006. 344 с.
11. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении. Вопросы психологии. 2002. № 6. С. 22-53.
12. Изард К.Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
13. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. СПб.: Питер, 2014. 576 с.
14. Комеда-Лутц М. Интеллектуальная эмоциональность. Как обращаться со своими чувствами. Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2018. 216 с.
15. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение. Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2012. 544 с.
16. Лабунская В.А., Менджерицкая Ю. А., Бреус Е.Д. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика. Коррекция. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 288 с.
17. Лазуренко О. О. Проблема емоційності в психології / О. О. Лазуренко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2004. Т. VI, вип. 4. С. 170–176.
18. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 2015. 800 с.
19. Максименко С.Д. Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 360 с.

20. Нэй У.Р. Гнев в отношениях. Преодоление взаимных претензий, унижений и отстраненности. Х: Изд-во «Гуманитарный центр», 2019. 316 с.
21. Первин Л., Джон О. Психология личности: Теория и исследования. М.: Аспект Пресс, 2000. 607 с.
22. Психология общения / Сост. В.И. Понамарев, В.В. Слюсар, Я.К. Ягнюк, Е.П. Архипенко. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2015. 268 с.
23. Рёмер Л., Орсильо С.М. Осознанность или тревога. Харьков: Изд-во «Гуманитарный центр», 2016. 364 с.
24. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2015. 713 с.
25. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості. К.: Каравела, 2013. 372 с.
26. Фрейд З. Будущее одной иллюзии. Харьков: Фолио, 2013. 158 с.
27. Шамионов Р.М. Психология социального поведения личности: Учеб. пособие. Саратов: Издательский центр «Наука», 2014. 186 с.
28. Шейнов В.П. Скрытое управление. Манипулирование. Защита от манипуляций. Минск: Харвест, 2011. 304 с.
29. Шестакова Е.Г., Дорфман Л.Я. Агрессивное поведение и агрессивность личности. Образование и наука. 2010. № 7 (64). С. 51-66.
30. Шостром Э. Человек – манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. <http://nkozlov.ru/library/s42/d395/?full=1>
31. Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. СПб.: Питер, 2016. 334 с.
32. Hayu E. Personality and Emotion Regulation Strategies. International Journal of Psychological Research. 2017. № 10(1). p. 53-56.
33. Nezamipour E., Ahadi H. The effect of cognitive emotion regulation strategies on the relationship between personality traits and quality of life in dialysis patients. Qom University of Medical Sciences Journal. 2016. № 10(2). p. 70-81.

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ВЛАСНОГО ТІЛА В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Лесніченко Ніна Павлівна

аспірантка кафедри психології
ХНПУ імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна

В наш час значної уваги в дослідженнях приділяють збереженню фізичного та психологічного здоров'я особистості в юнацькому віці. Проблемою є те, що в юнацькому віці більше уваги приділяється інтелектуальному розбитку юнаків, біологічні та психічні процеси частіше залишаються осторонь, що призводить до формування неправильного відношення до себе та порушення цілісного розвитку особистості. Саме в цей період негативне виношення до свого тіла та може призвести до психічних порушень, підвищення рівня тривожності та неадекватної поведінки. Образ тіла та ставлення до своєї зовнішності є один із головних факторів які впливають на поведінку особистості. Не існує жодної форми психічного існування людини, яка була б незалежною від її фізичного тіла, жодний поведінковий прояв людини як свідомого суб'єкта, жодне її ставлення до навколишнього світу та інших людей не відбувається без включення у ці процеси її ставлення до самої себе, тому означена проблема, яка є традиційною для широкого кола наукових дисциплін, пов'язаних з вивченням людини, привернула й нашу увагу.

Поняття «образ тіла» вперше використав американський психіатр Пауль Шильдер.. Завдяки ньому, образ тіла був розкритий, як багатовимірний феномен, що формується у свідомості. Він виявив цілісність сприйняття тілесності і визначив це як образ тіла. Саме ним було введено наукове поняття "Образ тіла". Так, образ тіла, згідно П. Шильдеру - це внутрішні представлення образу себе (модель тіла), який є у кожного індивіда; що відображає його структурну організацію і виконує наступні функції: визначення 25 меж тіла, сприйняття положення тіла, діапазон рухливості, а також формування знань про нього. Ця структурна організація формується завдяки температурній, больовій і тактильній чутливості, відчуттям, і за допомогою зору (ми бачимо поверхню тіла). Образ тіла включає образи, зосереджені на тілесному досвіді і всі сенсорні модальності. На сьогоднішній день сформовані різні концепції і теорії, що розкривають як розуміння тілесності, так і сам феномен. Вчені активно досліджували питання образу тіла, як основного поняття категорії тілесності і специфіку його сприйняття.

У дослідженнях Р. Бернса, В.В. Століна, О.Ш. Тхостова та ін. підкреслюється, що розміри тіла і його форма служать найважливішим джерелом формування уявлення про власне Я. Прийняття себе передбачає прийняття свого тіла таким, яким наділила людину природа. Ставлення до себе з погляду задоволення або незадоволення своїм тілом, до різних його частинах та індивідуальних особливостей є істотним компонентом складної структури

самосвідомості, який чинить значний вплив на самоповагу і самореалізацію особистості в усіх сферах життя - від інтимної до публічної. Величезну роль відіграють засоби масової інформації, які пропонують індивіду вже готові образи та еталони певного явища чи феномену, готові критерії зовнішньої. Особливого значення набуває правильно сформоване уявлення про себе у ранньому юнацькому віці, коли неадекватне уявлення про свій образ фізичного Я може призвести до розладів здоров'я, неадекватної поведінки або стати причиною комплексу неповноцінності. Медичний аспект цієї проблеми достатньо висвітлений вітчизняною наукою, але психологи звернулися до неї порівняно недавно. На даний час, існує безліч розрізнених і суперечливих фактів, різні методологічні установки, відсутня загальновизнана термінологія, пов'язана з самоставленням й образом фізичного Я.

На думку Е.Соколової, образ тіла являє собою внутрішню картину власного тіла, особливість індивідуального самосприйняття тіла. При цьому, внутрішній образ тіла може відрізнятися від реального стану. Представники іншого підходу розуміють «образ тіла» як складну єдність сприйняття, установок, оцінок, уявлень, пов'язаних з тілесною зовнішністю і з функціями тіла.

Характеризуючи даний феномен, Є.Б. Станковская (2011) обґрунтовує тілесність як предмет відносини, який являє собою єдність біологічного (вітального), психічного та культурного. Саме тіло і тілесні репрезентації є важливий компонент цілісного розуміння індивідом самого себе - Я-концепція, яка є однією з ключових складових самосвідомості. Я-концепція або образ-Я - це стійка система уявлень індивіда про самого себе, рефлексивна частина особистості. Вона внутрішньо не суперечлива, в більшій чи меншій мірі усвідомлена.

Сьогодні не викликає сумнівів, що саме всебічний, гармонійний розвиток кожної людини є головною умовою формування особистості, яка вміє самостійно визначати шляхи свого життя, своє місце в ньому, свою діяльність, цікаву і важливу для всіх, зокрема, й для неї самої. Цілісна особистість представлена трьома основами: тілесною, душевною, духовною. Самосвідомість є основою формування розумової активності й самостійності особистості у всіх її проявах. Це виокремлення людиною себе з навколишнього світу, протиставлення себе (свого «Я») всьому іншому («не-Я»), адекватний громадському та діяльнісному способу існування образ усвідомлення себе, своїх цілей, дій, переживань, власного внутрішнього світу (А.Л. Свеницький).

Тілесне «Я» розуміється як багатозмістовний компонент із розгалуженою структурою. У якості компонентів фігурують: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий і світоглядний. Взаємозв'язок компонентів забезпечується внутрішнім діалогом на основі психосоматичної компетентності з використанням саногенного мислення та копінгових механізмів.

Сприйняття феномена образу тіла залишається маловивченим, а існуючі дослідження у вітчизняній та зарубіжній психології лише фрагментарно висвітлюють дану тематику. Тому ця проблема вимагає більш глибокого

вивчення, так як сприйняття власного тіла взаємопов'язане і взаємозалежне з психічним і фізичним станом здоров'я особистості.

Список використаної літератури

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Пер. с англ. М.: «Прогресс», 1986. С. 30–66.
2. Рамси Н., Харкорт Д. Психология внешности / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2009. 256 с.
3. Соколова Е.Т., Дорожевец А.Н. Исследование образа тела в зарубежной психологии. Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 1985. No 4. С. 39–49.
4. Столин В.В. Самосознание личности. М.: Изд-во МГУ, 2006. 286 с.
5. Хомуленко Т. Б., Крамченкова В. О., Туркова Д. М. Тілесний локус контролю як копінг. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого – 1 березня 2019 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 361–363.
6. Хомуленко Т. Б. Психотехнології саморегуляції тілесного. Харків : Діса Плюс, 2017. 44 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЛІ ДОШКІЛЬНОГО ПЕРІОДУ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Марценюк Марина Олексіївна

Кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
Мукачівський державний університет

Складна соціально-економічна ситуація в країні негативно відбивається на здоров'ї населення, та в першу чергу, дітей. Поряд із загостренням хронічних захворювань, стрімко молодіють різні соматичні хвороби. Проте особливе занепокоєння викликають порушення психічного здоров'я у дітей та підлітків. Саме тому проблема збереження психічного благополуччя та формування здорового способу життя молодого покоління є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства та системи освіти.

Ключовими компетентностями, що сприяють здоров'ю, якими повинні володіти діти для успішної соціалізації, є такі:

- навички раціонального харчування;
- навички рухової активності та загартування;
- санітарно-гігієнічні навички;
- навички організації режиму праці та відпочинку;
- навички самоконтролю;
- навички мотивації успіху та тренування волі;
- навички управління стресами;
- навички ефективного спілкування;
- навички попередження конфліктів;
- навички співчуття (емпатії) та ряд інших [1].

Сьогодні збереження та зміцнення здоров'я дітей - одна з головних та пріоритетних завдань закладів дошкільної освіти. І оскільки, у дітей низький рівень знань про цінності свого здоров'я і тому, саме дорослі, повинні навчити дітей самим піклуватися про своє здоров'я. У питаннях оздоровлення дітей рука об руку повинні йти медики, педагоги, психологи, фахівці і батьки. Основним завданням повинно стати прищеплення та виховання здорового способу життя у дітей, потреби бути здоровим, берегти і зміцнювати здоров'я, цінувати щастя здоров'я.

Звичка до здорового способу життя - це головна, основна, життєво важлива звичка. Вона акумулює в собі результат використання наявних засобів фізичного виховання дітей дошкільного віку з метою вирішення оздоровчих, освітніх і виховних завдань. Тому заклад дошкільної освіти і сім'я покликані в дошкільному дитинстві закласти основи здорового способу життя, використовуючи різні форми роботи.

Вкрай важливо на ранній стадії розвитку допомогти дитині, як можна раніше зрозуміти цінність здоров'я, усвідомити мету її життя, спонукати малюка самостійно і активно формувати, зберігати і примножувати своє здоров'я.

В наукових джерелах та в повсякденному обігу термін «здоров'я» визначається неоднозначно. Проте, загальновідомо, що стан здоров'я формується в результаті взаємодії зовнішніх (природних і соціальних) і внутрішніх (спадковість, стать, вік) факторів та виокремлюється кілька компонентів здоров'я:

- Соматичне здоров'я - поточний стан органів і систем організму людини, основу якого становить біологічна програма індивідуального розвитку;
- Фізичне здоров'я - рівень росту і розвитку органів і систем організму;
- Психічне здоров'я - стан психічної сфери, основу якої складає стан загального душевного комфорту;
- Моральне здоров'я - основу якого визначає система цінностей, установок і мотивів поведінки людини в суспільстві [3].

За даними МООЗу здоров'я людини на 20% залежить від спадкових факторів, на 20% - від умов зовнішнього середовища, тобто екології, на 10% - від діяльності системи охорони здоров'я, а на 50% - від того способу життя. Тож, 50% здоров'я дітей залежить, головним чином від дорослих, які є в житті дитини: батьків, родичей, педагогів.

Дошкільний період є найбільш сприятливим для формування здорового способу життя. Усвідомлення дитиною свого «Я», правильне ставлення до світу, оточуючих людей - все це залежить від того наскільки сумлінно, з любов'ю, грамотно вихователь будує свою роботу. Педагогічна задача полягає в тому, щоб не задавити дитину потоком поки ще неусвідомлюваної інформації, а дати можливість поміркувати, подумати, прислухатися до свого організму.

Здоровий спосіб життя - це не просто сума засвоєних знань, а стиль життя, адекватна поведінка в різних ситуаціях. А як відомо, діти можуть опинитися в неочікуваних ситуаціях на вулиці і вдома, тому головним завданням є розвиток у них самостійності та відповідальності. Все, чого дорослі навчають дітей, вони повинні застосовувати в реальному житті.

Особливу увагу слід приділяти таким компонентам ЗСЖ як:

- Заняття фізкультурою, прогулянки;
- Раціональне харчування, дотримання правил особистої гігієни: загартовування, створення умов для повноцінного сну;
- Доброзичливе ставлення один до одного, розвиток вміння слухати і говорити, вміння відрізнити брехню від правди;
- Дбайливе ставлення до навколишнього середовища, до природи;
- Медичне виховання, своєчасне відвідування лікаря, виконання різних рекомендацій;
- Формування поняття «не зашкодь собі сам».

В даний час значно зросла кількість дітей зі слабким здоров'ям; з'являється все більше дітей зі схильністю до частих простудних захворювань, зайвою вагою, порушеннями постави. Причин такої ситуації безліч, але одна з основних - малорухливий спосіб життя. Вдома батьки надають перевагу спокійними

іграми дитини: в кращому разі малюванням, інтелектуальними або іншими настільними іграми, в гіршому - переглядом телепередач, мультфільмів, відеофільмів або розваги з гаджетами. Цьому можна знайти багато пояснень серед яких: втома дорослих, відсутність простору в помешканнях, тощо.

Рух - вроджена потреба людини, від задоволення якої напряду залежить її розвиток і здоров'я. Тому вкрай необхідно задовольнити потребу дитини в русі. Воно є важливою умовою формування всіх систем і функцій організму, одним з способів пізнання світу, орієнтування в ньому, а також засобом розвитку дошкільника.

Варто зазначити, що найбільш важливим напрямком в роботі по оздоровленню дітей виступають профілактичні та лікувально-оздоровчі заходи як в родині, так і в дитячому садку. Це навчання повинно носити інтегрований характер.

Теми «Здоров'я», «Здоровий спосіб життя» повинні бути присутніми у всіх види діяльності дитини. А мотивацію здорового способу життя необхідно виховувати через розуміння здоров'я як провідного показника екологічної краси, як засобу досягнення життєвих успіхів.

Проблеми формування та забезпечення здорового способу життя дітей, школярів і студентів цікавили багатьох науковців. Серед вітчизняних вчених дані питання розглядали у своїх працях: Т.Андрющенко, В. Одайник, В.Підлісна, С.Марсименко, О.Мусієнко, О.Сургай, М.Марценюк, С.Іванчикова, В.Нечаєв, О.Юрченко та інші. На їх думку, потреби у здоровому способі життя у дітей дошкільного віку повинно здійснюватися за наступними напрямками:

Прищеплення культурно-гігієнічних навичок.

Відомо, що найміцніші звички, як корисні, так і шкідливі, формуються в дитинстві. Ось чому так важливо з самого раннього віку виховувати у дитини навички корисні для здоров'я, закріплювати їх так, щоб вони стали звичками. Проблема формування культурно-гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку є однією з найбільш актуальних у вихованні дітей цього віку. І наскільки цей процес продуманий, спланований і організований, залежить, чи будуть вони сприяти зміцненню здоров'я, фізичному і психічному розвитку, а також вихованню культури поведінки.

Головне те, що в цьому віці відбувається швидке і міцне формування стереотипів дій, з одного боку, вельми утруднений процес їх змін. Тобто, дитина легко сприймає і засвоює певну послідовність дій, але дуже важко освоює зміни в ній.

Навчання догляду за своїм тілом, навичкам надання елементарної допомоги.

Гігієнічна культура настільки ж важлива для людини, як і інші уміння й навички на кшталт вміння розмовляти, писати, читати. Догляд за собою дарує людині відчуття чистоти, свіжості, здоров'я. Малюкам важливо засвоїти, що в їх тілі немає органів або відділів непотрібних, некрасивих, що про всі частини тіла треба однаково постійно піклуватися і, в першу чергу, тримати в чистоті. Варто привчити дитину до так званого «гігієнічного індивідуалізму»: свій гребінець, своє ліжко, свій горщик, свій носовичок, свій рушник, своя зубна щітка.

Переконання дітей до розуміння того, що дотримання чистоти тіла важливо не тільки для охорони особистого здоров'я, але і здоров'я оточуючих.

Формування уявлень про те, що корисно і що шкідливо для організму.

Особливу увагу звертаємо на значимість для організму людини сну, прогулянок, їжі та інших режимних процесів. Корисним може бути процедура загартовування.

Формування звички до виконання щоденних фізкультурних вправ.

Одним з показників ЗСЖ виступає ставлення людини до рухів, до фізкультурних вправ, до використання їх у своєму житті. Для вирішення цього питання в ЗДО може розроблятися руховий режим та фізкультурний куточок, який комплектується нестандартними посібниками для виконання фізкультурних вправ.

Формування потреби сім'ї дитини у здоровому способі життєдіяльності та особистого прикладу дорослих в зміцненні і збереженні здоров'я.

Головними партнерами ЗДО в роботі по формуванню звички до здорового способу життя у дітей є їх батьки. З перших днів знайомства та відвідування садочка вони інформуються по питанням, що пов'язані зі здоров'ям дітей. Важливо враховувати побажання батьків стосовно харчування, сну, одягу дитини. Всі медичні та загартовувальні процедури проводяться виключно зі згоди батьків. Власне всі питання, що стосуються виховання, розвитку та навчання дітей варто обговорювати в колі педагогів та батьків з використанням різних форм роботи як от: круглі столи, батьківські конференції, батьківські школи, лекторії, тощо [2].

Головне, до чого повинна бути в першу чергу спрямована робота колективу ЗДО – це робота з батьками і переконання їх в тому, що без їх участі формування ЗСЖ є практично неможливим, адже саме вони є найбільш авторитетними людьми в житті малюка та найяскравішим прикладом для них.

З метою інформування батьків та поширення психологічних знань можна оформити наочні матеріали у форматі інформаційного куточка «Це корисно знати», де можуть міститися рекомендації по питанням формування звички до здорового способу життя у рубриці «Ваше питання - наша відповідь», можуть плануватися і проводяться фотовиставки «У здоровому тілі - здоровий дух», тощо.

Батьки залучаються до спільних спортивних заходів, надають допомогу в придбанні і виготовленні фізкультурних атрибутів; ознайомлюються з комплексами вправ та ігор з метою проведення подібних ігор - занять вдома.

Таким чином, формувати у малюка навичок ЗСЖ, охорони особистого здоров'я і дбайливого ставлення до здоров'я оточуючих може бути успішним тільки за умови спільної діяльності дошкільного закладу та батьківської громади.

Список використаних джерел:

1. Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій : [Посіб.] / авт. кол.: А. Г. Обухівська., Т. В. Жук, О. А. Зеленько та ін. ; за ред. А. Г. Обухівської. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – 218 с.

2. Синяпкина Е.И., Звягина О.Н. Формирование здорового образа жизни у детей раннего возраста посредством совместной деятельности.

Ресурс доступу: <https://moluch.ru/th/4/archive/48/1686/>.

3. Андрющенко Т.К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку: Дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2007. – 258 с.

ОСТРАКІЗМ: В СТРУКТУРІ ДЕВІАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Назаревич Вікторія В'ячеславівна,

к. псих. н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

Остракізація, утиск і цькування є нагальною проблемою педагогів і шкільних психологів на муніципальному, загальнонаціональному і міжнародному рівнях. Як широко відомо, знущання в освітньому середовищі, характеризуються, як форма жорстокого поводження, порушення балансу і динаміки відносин, коли фізично або психологічно сильніший підліток отримує задоволення, утискаючи слабкого і завдаючи йому фізичного болю або психологічної травми, що може розглядатися як різновид девіантної поведінки [6].

Зарубіжні дослідження показують, що остракізм є поширеним явищем, яке відбувається в різних контекстах і культурах в усьому світі. Остракізм є болючим явищем, яке викликає тривогу [1].

Smith L. та Phillips S. доведено, що ситуація остракізму, якій піддається підліток серед однолітків, може призвести до негативних реакцій, таких як: агресія, чи не контролювання своїх емоцій і поведінки [3]. Буває, що підлітки піддаються «виключенню» з життя групи, що згодом негативно позначається на психоемоційному стані. Williams K. вказує, що особам, які стикаються з хронічним остракізмом або ізоляцією, часто характерна: депресія, проблеми фізичного здоров'я і навіть суїцидальні нахили.

Дослідження Leary M., є важливими для розуміння зв'язку соціального виключення з девіантною поведінкою. Вони показують, що індивід, який використовує остракізаторські стратегії взаємодії з оточуючими, характеризується підвищеним рівнем агресивності, що в свою чергу виступає проявом особистісної девіації, як способу контакту з агресією [6].

Явище остракізму з проявами «насильства» неодмінно включають такі складові компоненти, як «агресивні дії» або «агресія», які мають дуже важливий аспект, та припускають наявність наміру. Переважна більшість дослідників агресії визначають її як дію, що має своєю метою заподіяння шкоди [6]. Агресія властива кожній особі, є інстинктивною формою поведінки, основною метою якої виступає самозахист і виживання в світі. Всі підлітки схильні до агресивних проявів в тій чи іншій мірі, які змінюються в процесі становлення особистості, та переходять в латентну зону поведінкових актів [4].

Однак лонгітюдні дослідження показують, що агресивність, що склалася в дитинстві, залишається стійкою рисою і зберігається протягом подальшої життєдіяльності особистості. Також, дані досліджень виявляють і описують рівні агресивної поведінки і фактори, що на неї впливають, серед яких можна виділити:

- особливості сімейного виховання;
- зразки агресивної поведінки, які підліток спостерігає на телеекрані, в комп'ютерній грі;

- рівень емоційної напруги і фрустрації [3].

Поряд з фізичними і вербальними формами агресії, нерідкі випадки соціальної ізоляції. Цей вид ostracizmu має тенденцію активно поширюватися в середовищі освіти. Лонгitudні дослідження показали, що є категорія індивідів, які, будучи віктимними за своєю природою, стають ініціаторами ostracizacji в одних випадках і ostracizami в інших. Іноді зусилля ostracizatora спрямовані відразу на кілька жертв одночасно, що теж викликає свого роду «Ланцюгову реакцію» та може формувати прояви девіантної поведінки як в жертви, так і в хулігана.[2].

У психологічній науці, девіація описує дію або поведінку, що порушує соціальні норми, в тому числі офіційно прийняті правила, а також неформальні порушення соціальних норм [5].

Різні форми асоціальних установок та девіантної поведінки розглядалися у традиційних теоретичних перспективах, таких як теорії деформації (Cloward, 1959; Merton, 1957), контролю (Hirschi, 1969) та соціального навчання (Akers, Krohn, Lanza-Kaduce, 1979). Також були спроби інтегрувати деяку комбінацію пропозицій щодо напруги, контролю та соціального навчання в пояснення девіантності (Elliot, Huizinga, & Ageton, 1985)

Девіантна поведінка – це будь-яка поведінка, яка суперечить домінуючим нормам суспільства. Існує багато різних теорій щодо того, що змушує індивіда здійснювати девіантну поведінку, включаючи біологічні, соціальні, а також психологічні пояснення [4]. У той час як соціологічні пояснення девіантної поведінки фокусуються на тому, як соціальні структури, сили та стосунки сприяють девіації, а біологічні пояснюють фізичні та біологічні відмінності та те, як вони можуть пов'язатись з девіацією, психологічні пояснення мають інший підхід.

Усі психологічні підходи до девіантності мають кілька ключових рис. По-перше, особистість є основною одиницею аналізу. Це означає, що психологи вважають, що окремі індивіди несуть повну відповідальність за свої злочинні чи девіантні дії [1]. По-друге, особистість особистості є головним мотиваційним елементом, який рухає поведінкою всередині особистості. По-третє, ostracizatorsькі тенденції та девіанти розглядаються як особисті дефіцити, а це означає, що соціальне виключення інших є наслідком ненормальних, дисфункціональних або неадекватних психічних процесів в особистісній структурі індивіда. Дані прояви, дефекти або ненормальні психічні процеси можуть бути спричинені різними фактори, включаючи: психологічні відхилення, неадекватне навчання, неправильна підготовка та відсутність відповідних зразків для наслідування [6].

Виходячи з цих основних припущень, психологічні пояснення девіантної поведінки походять переважно з трьох теорій: психоаналітичної, когнітивного розвитку, навчання.

Психоаналітична теорія, розроблена З. Фрейдом, стверджує, що всі люди мають природні спонукання та спонукання, які пригнічуються у несвідомому. Крім того, усі мають злочинні звички. Однак ці тенденції стримуються процесом соціалізації [2]. Тоді в індивіда, який неправильно соціалізований, може

виникнути порушення, яке змушує його спрямовувати асоціальні імпульси як всередину, так і зовні.

Згідно з теорією когнітивного розвитку, злочинна та девіантна поведінка виникає внаслідок того, як особистість упорядковує свої думки навколо моралі та закону [3]. Л. Колберг, висунув теорію, що існує три рівні моральних міркувань. На першому етапі, який називається доконвенційним, який досягається в середньому дитинстві, моральні міркування засновані на послушності та униканні покарання. Другий рівень називається загальноприйнятим і досягається наприкінці середнього дитинства. На цьому етапі моральні міркування ґрунтуються на сподіваннях, які родина дитини та інші значущі люди мають до неї. Третій рівень моральних міркувань, постконвенційний рівень, досягається в ранньому зрілому віці, тоді люди можуть вийти за рамки соціальних умов. Тобто вони цінують закони соціальної системи. Люди, які не прогресують на цих етапах, можуть застряти у своєму моральному розвитку і, як результат, стати девіантами чи злочинцями [5].

Теорія навчання базується на принципах поведінкової психології, яка передбачає, що поведінка людини засвоюється і підтримується її наслідками або винагородами [1]. Таким чином, особи засвоюють девіантну та злочинну поведінку, спостерігаючи за іншими людьми та спостерігаючи за винагородами чи наслідками, які отримує їх поведінка. Згідно з цією теорією, якщо так формується девіантна поведінка, то віднімання винагороди від особистісних проявів може усунути девіантні зовнішні реакції, як наслідок зменшити рівень прояву остракізаторських тенденцій в соціальних групах [7].

Список літератури

1. Баклі К. Реакції на прийняття та відхилення: ефекти рівня та послідовності реляційної оцінки / К. Баклі, Р. Вінкель, М. Лірі // *J. Exp. Соц. Психол.* – 2004. - № 40. – С. 14–28.
2. Вільямс К. Остракізм: наслідки та подолання / К. Вільямс, С. Ніда // *Curr. Рез. Психол. Наук.* – 2011. - № 20. – С. 71–75.
3. Гарднер В. Соціальна ізоляція та вибіркова пам'ять: як потреба у належності впливає на пам'ять для соціальних подій / В. Гарднер, К. Пікетт, М. Брюер // *Перс. Соц. Психол.* – 2000. - №26. – С. 486–496.
4. Річман Р. Реакція на дискримінацію, стигматизацію, остракізм та інші форми міжособистісного неприйняття: мультимотивіальна модель / Р. Річман, М. Лірі // *Психол. Рев.* – 2012. - № 116. – С. 365–383.
5. Славич Г. Нейронна чутливість до соціального відторгнення пов'язана із запальними реакціями на соціальний стрес / Г. Славич, Б. Уей, Н.Айзенбергер, С. Тейлор // *Proc. Natl.* – 2010. - №107. – С. 817–822.
6. Шрівастава С. Як самооцінки пов'язані з подобанням іншим: інтеграція соціометра та перспектив прихильності / С. Шрівастава, Дж. Бір // *J. Pers. Соц. Психол.* – 2005. - № 89. – С. 966–977.

7. Янг С. Нація відкидає: виборча поразка кандидатів, включених до себе, сприймається як особиста відмова / С. Янг, М. Бернштейн, Х. Клейпул // *Анальний Соц. Випуски державної політики*. – 2009. - № 9. – С. 315–326.

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Усач Валентина Василівна

Директор Вовкошівського НВК «ДНЗ – ЗОШ І ст.»

Відділ освіти, культури, молоді, спорту та туризму

Гощанської селищної ради

Рівненської області

Україна

Останнім часом різко зріс інтерес до економічних аспектів науки й особливо до фундаментальної. Фундаментальна наука несе з собою дух дослідження, пошуків істини. Це, як лікування людини – не лікувати доти, доки не визначиш причину появи захворювання. Адже, усунення наслідків захворювання – не є лікуванням. Прикладні педагогічні дослідження на відміну від фундаментальних, характеризуються не лише вужчою проблематикою, вибором для дослідження окремих галузей навчання або виховання, а й тим, що не ставлять завдання відкривати закони й закономірності. Вони спрямовані на розкриття часткових проблем навчання, виховання й розвитку особистості учнів, їхніх пізнавальних інтересів тощо. Пріоритетними фундаментальними проблемами дидактики залишаються співвідношення навчання і розвитку, соціальнопедагогічні основи підвищення рівня освіченості випускників середньої школи, структурування знань, які формуються в учнів, їх прирощення й оновлення в умовах інформаційного простору, що швидко змінюється, подолання «знаннєвого» підходу до змісту освіти з конкретних предметів і пов'язане з цим непомірне розширення обов'язкового мінімуму в навчальних стандартах, переважно монологічний характер роботи на заняттях, недостатня увага до її емоційно-ціннісних аспектів і багато іншого. Фундаментальні дидактичні дослідження покликані теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити, як, де і до яких меж має здійснюватися комп'ютеризація навчання, щоб робота учнів з комп'ютером не знижувала ініціативності їхньої думки, не збіднювала їх творчої уяви й водночас не відволікала їх від реального світу. Надзвичайно важливою фундаментальною проблемою є сьогодні опрацювання наукових — психологічних, психофізіологічних, психолого-дидактичних засад побудови підручників нового покоління, виявлення їхнього взаємозв'язку з найновішими інформаційними технологіями, включаючи Інтернет. Тут постає проблема поєднання інформації, що надходить з підручників і від педагогів та значних інформаційних потоків з телевізора й Інтернету. Тому зростає значущість фундаментального експериментального вивчення психофізіологічних і дидактичних механізмів когнітивної діяльності на різних етапах вікового розвитку як теоретичної основи опрацювання нових дидактичних і методичних підходів до навчання і виховання. У тісній взаємодії з психологами дидакти й методисти просто зобов'язані спрямувати фундаментальні дослідження на те, щоб виявити випереджальні можливості дітей, умови розвитку їхньої мобільності й рухливості в освоєнні,

привласненні та розумінні нових технікотехнологічних систем і сучасного рівня культури суспільства, у формуванні пізнавальних потреб, умов і механізмів розвитку інтелектуального потенціалу. Тому, дуже важливо розпочинати правильне навчання і виховання особистості з молодшого шкільного віку, проводячи паралельно фундаментальні спостереження і дослідження.

Особистість – це не суто психологічне поняття, і визначається вона всіма суспільними науками – педагогікою, філософією, соціологією, етикою та ін. Особистість відіграє значну роль у піднесенні рівня людського буття. Важливим теоретичним завданням психологічної науки є розкриття психологічних засад тих психологічних властивостей, які характеризують людину як індивіда, особистість та індивідуальність. Поняття «індивід» визначає родову належність набутих та природних особливостей людини. Тому, особистість – це конкретна людина, узятая в системі її стійких соціально зумовлених психологічних характеристик, які виявляються в суспільних зв'язках і відношеннях, визначають її моральні вчинки і мають суттєве значення для неї самої і для оточуючих. Вона повинна досягти певного рівня психологічного розвитку і бути спроможною сприймати себе, як єдине ціле, відмінне від інших людей.

Багато педагогів вивчали дану проблему, вони вважали, що в процесі життя індивіда відбувається взаємодія його з навколишнім середовищем, яке впливає на нього. Але зовнішні обставини особисто на дитину впливають через внутрішні умови, через ті якості, що в неї сформулювалися раніше. При цьому в організмі, що розвивається виникають суперечності між вимогами, які ставить життя і суспільство до особистості, і тим, чим воно вже володіє. Звідси прагнення людини до дальшого пізнання світу, до збагачення свого досвіду.

Мета таких досліджень полягає в тому, щоб дослідити як формується особистість молодшого школяра. Гіпотеза такого дослідження – шкільна соціалізація учнів початкових класів, яка буде ефективною за умови забезпечення єдності навчання і виховання в стінах школи та в сім'ї. Основними завданнями таких досліджень є огляд основних теорій соціалізації особистості; виділення сучасного стану дослідженості проблем соціалізації в середньому дитинстві; виділення психологічних закономірностей особистості в молодшому шкільному віці; характеризувати єдності навчання і виховання як важливої умови успішної соціалізації.

Найбільш ефективним способом виховання дитини є власний приклад для наслідування. Кожного разу, коли ми кажемо що-небудь, робимо певну дію або реагуємо на когось чи щось, наша дитина спостерігає за нашою поведінкою. Саме так малюки отримують мовні навички й у результаті починають розмовляти. Дошкільнята уважно спостерігають за батьками, оскільки осягають і перевіряють те, як діють міжособистісні стосунки. І навіть підлітки вивчають усі ваші реакції, починаючи від стосунків і закінчуючи ставленням до стресу та професійних розчарувань. Тому, подобається нам це чи ні, для наших дітей ми вже є прикладом для наслідування. І справа тільки в тому, щоби бути позитивним прикладом та ще й якомога частіше.

«Виховуйте своїм прикладом», – імовірно, найкраща, проста й найбільш всеосяжна порада про виховання дітей. Але дотримуватись її зовсім непросто, адже в кожного з нас бувають дні, коли ми розмовляємо із членами сім'ї на підвищених тонах або можемо сказати те, про що згодом пошкодуємо. Реальність така, що ніхто з нас не досконалий, і ми, безумовно, іноді будемо робити таке, що нашій дитині краще не чути й не бачити.

Ваші дії після якоїсь помилки настільки ж важливі, як і ваші початкові дії. Адже подібні ситуації дозволяють продемонструвати такі важливі якості, як уміння вибачати, смиренність та емпатію. Тож наступного разу, коли ви покажете не дуже зразковий приклад для наслідування, скористайтесь моментом, щоби зробити крок назад і порозмовляти з дитиною про те, що сталося. Якщо ви сказали щось недобре вашим дружині/чоловікові/колезі/другові, переконайтеся, що діти почують, як ви просите пробачення й конструктивно обговорюєте інцидент.

Майбутнє громадян наших країн і нашого світу чекає, коли ми виховаємо наших дітей людьми характеру. Адже ми хочемо, щоб вони вміли чинити правильно й добре. Виховання хорошого характеру в інтересах кожного з нас. Ми маємо наголошувати на трьох аспектах розвитку характеру: звички, цінності та мораль. Ми знаємо, що звички – це та поведінка, яку ми набуваємо автоматично, не задумуючись, у результаті численних повторень. Деякі звички гарні, деякі погані, деякі просто є (вони не мають позитивного чи негативного забарвлення). Наші звички формують основу, на якій будуються наші цінності. Цінності, ідеї, переконання та занепокоєння формують нашу мораль, яка має силу переконати та спонукати нас діяти правильно чи неправильно, добре чи погано, залежно від того, якою вона є. Ми маємо собисту мораль, мораль кожного індивіда, та колективну мораль, моральні стандарти нашого суспільства та країни. Ми на порозі створення моральної спадщини. З чого вона складатиметься? Чи вдасться нам спонукати наших дітей бути людьми характеру, або ми повернемося до морального вакууму? Поговорімо про визначення вакууму. Вакуум – це незаповнений простір, порожнеча, нічого, відсутність змісту. Вакуум, залишений без нагляду, заповнюється будь-чим. Це може бути щось добре й правильне або так само й щось погане та неправильне. Не можна допустити негативного наповнення наших дітей. Тому діяти потрібно вже зараз, пам'ятаючи слова О.Г. Асмолова, що «індивідом народжуються, особистістю стають, а індивідуальність відстоюють». Докорінна зміна шляхів соціального розвитку зумовлює потребу нових фундаментальних досліджень і в теорії виховання. Новому суспільству потрібні нові теоретичні концепції виховання, де б віддавався пріоритет ідеям демократизму, гуманізації, «вбудовуванню» особистості дитини, підлітка, юнака (дівчини) в реальний простір сучасного буття з усіма його суперечностями й ризиками. Нам «дорослим» є над чим працювати.

Успіхів нам!

СТАНОВЛЕННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

Федик Оксана Василівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

В руслі євроінтеграційного процесу, що набирає гостроти у нашій країні, не менш актуальною стає проблема підготовки молоді особистості до утвердження себе у світі та самостійного вирішення розмаїття соціальних, моральних, сексуальних проблем. Відсутність у таких умовах правильно організованої сексуальної просвіти особистості може призвести до викривлення сексуальних уявлень, появи комплексів, неготовності протистояти сексуальному насиллю. До того ж культурно-виховні заходи, друковані видання, телевізійні розважальні шоу для молоді часто перенасичені ненормативною сексуальною атрибутикою, вільними вербальними висловлюваннями, гіперсексуальними образами героїв сюжетів, що не може не викликати деформацій в розвитку сексуальних уявлень.

На етапі дорослішання кожній молодій людині доводиться зустрічатися з безліччю тверджень, щодо сексуального життя: еталони сексуальності та сексуальної привабливості, сексуальні установки, сексуальні ролі, гендерні стереотипи. Рефлексуючи, молодь виокремлює певну інформацію по відношенню до себе, та намагається інтегрувати у свої узагальнені знання, мисленеві схеми та уявні образи, котрі й сформують сексуальну самосвідомість особистості.

Важливо зауважити, що сексуальність, за позицією вчених С.Діденка, І.Кона, Л.Понтон, Д.Романовської, наповнена своїм специфічним змістом.

Сексуальний розвитку особистості передбачає реформацію системи сексуальних уявлень особистості завдяки таким змінам: пубертатні зміни – відбувається деталізація образу тілесного Я, когнітивні зміни - розширення та поглиблення сексуально-рефлексивних очікувань, зміни у соціалізації - інтеграція сексуальних уявлень у соціальний статус особистості, зміни в Я-концепції - формування сексуальної Я-концепції [1].

Розвиток зазначеної системи уявлень детермінується, з одного боку, ретардацією/акселерацією (М.Джонсон, І.Кулагіна, В.Пісоцький,), а з іншого – особливостями когнітивних структур, що пов'язані з вторинною статеворольовою ідентифікацією (К.Джеклін, А.Ерхард, Е.Макобі, Дж.Мані, П.Массен). В подальшому, як вважають Т.Говорун, Г.Келлі, Ф.Райс, стабілізуються зміни, що реформують всі сфери психосексуального розвитку індивіда та відбувається сексуальна самовизначеність особистості. Як наслідок, кристалізується і формується система її сексуальних уявлень у складне інтегроване утворення.

Наукове визначення останнього вдалося сформулювати на основі аналізу існуючих наукових положень Р.Бернса, І.Безменової, Т.Говорун, О.Йоффе, М.Жидко, М.Кле, П.Массена, Л.Понтон, І.Тупіциної та ін.

Таким чином, система сексуальних уявлень про самого себе з боку знань, переживань та поведінки в інтегрованому варіанті являють собою психологічне утворення, яке можна визначити як сексуальну самосвідомість.

Так, сексуальна самосвідомість – це відносно стійка, більш чи менш усвідомлювана, цілісна система сексуальних уявлень, переконань, установок індивіда про власне сексуальне Я як суб'єкта сексуальної діяльності, що володіє індивідуальними сексуальними властивостями.

Система сексуальних уявлень особистості структурується на основі трьох складових: сексуальної ідентифікації - когнітивна складова, сексуальних емоційно-оцінних переживань - емоційна складова та уявлень про сексуальну активність - конативна складова.

Сексуальна ідентифікація об'єднує уявлення про сексуальну привабливість Я (фізичну та психологічну), статево-рольову ідентифікацію та сексуально-рефлексивні очікування. Вона акумулює набір інформаційних одиниць, якою керується особистість в процесі сексуальної соціалізації. Функцію емоційно-оцінного індикатора сексуальних уявлень молодой людини виконує конструкт сексуальних переживань, до яких належать самооцінка та самоприйняття своєї привабливості та самоповага до себе як сексуального об'єкта. Їх засобами особистість у період дорослішання визначає ступінь достовірності та органічності існуючих уявлень про свою сексуальність та власні сексуальні дії.

Наступною складовою сексуальної самосвідомості є сексуальна активність, яка презентується у вигляд уявлень про сексуальні прелюдії, еротичні фантазії як дієві образи, готовність до власне сексуальної активності. Це безпосередньо ті образи дійових ситуацій, в яких індивід реалізує власні сексуальні потенції, установки та еротичні почуття. Між собою зазначені складові мають тісний взаємозв'язок, а також можуть незалежно одна від одної модифікуватися та визначати консистенцію сексуального Я особистості [2].

Разом з тим, за період дорослішання розвиток сексуальної самосвідомості за кожним напрямом із паралельно незалежного стану переходять в інтегративне русло, стаючи монолітним підґрунтям для становлення сексуальної Я-концепції зрілої особистості.

Потрібно відзначити, що у період активного розвитку лібідо, особливо важливим є принцип сексуально нейтральної статевої просвіти. Дискусії не мають бути сексуально збуджуючими, де варто пам'ятати про емоційно-почуттєвий компонент у процесі сексуального виховання особистості.

Впродовж дорослішання формується нова суб'єктна реальність, що змінює уявлення індивіда про себе та інших. Процес становлення сексуальної ідентичності в контексті сексуального розвитку є найпізнішим утворенням та є домінуючим у розвитку феномена сексуальної самосвідомості особистості. Цей процес базується на таких основних завданнях розвитку: 1) усвідомлення власних сексуальних переживань «дитячого Я» та проекція цього досвіду в

майбутній особистісний простір; 2) відокремлення себе від інтеріоризованих батьківських зразків; 3) доступні засоби реалізації сексуальних виборів, які повною мірою скоординують цілісність особистості [3].

Для періоду статевого дозрівання специфічним психологічним новоутворенням, на думку П. Массена, є відчуття дорослості. За позицією вченого, це відчуття неможливе без чіткого усвідомлення власної особистості, що поміж усього іншого, вимагає відчуття цілісності та стабільності власного Я [2].

Цілісність «образу Я» чи самосвідомості, окрім володіння зовнішніми атрибутами дорослості (змагання, мода, куріння, вживання алкоголю, відчуття вседозволеності, нецензурна лексика і т. п.), підтримується самооцінкою особистості. Рівень останньої дуже залежить від своєчасної появи зазначених вторинних статевих ознак, які, в свою чергу, проявляються на основі незалежних від індивіда причин: спадковість, стан здоров'я, умови життя та ін.

В юнацькому віці через досвід парної взаємодії відбувається сексуальна самовизначеність індивіда та формується сексуальна самосвідомість як новоутворення цього періоду, яке надалі кристалізуватиметься у складне особистісне утворення дорослого.

Отже, становлення сексуальної самосвідомості особистості ефективно можна здійснювати на основі трикомпонентної структури означеного психологічного утворення.

Прямою причиною дезорієнтованості молодшої особистості, що в певній мірі і визначає становлення її дифузної сексуальної ідентифікації, є відсутність у навчальних закладах цілеспрямованого системного сексуального виховання, яке повинно враховувати, що розвиток сексуальної самосвідомості особистості, як відносно стійкої, більшою або меншою мірою, усвідомленої системи уявлень про себе, це те, на основі чого вони будуватимуть свої сексуальні взаємостосунки з іншими та структуруватимуть ставлення до себе.

Список літератури:

1. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності.- К.: Академвидав, 2009.- 304 с
2. Кашпур Ю. М. Використання моделі сексуальної самосвідомості в процесі психологічного консультування підлітків та юнаків/Ю.М.Кашпур//Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.-2012.-Вип.10.-С.66-74.
3. Кле М. Психология подростка: (Психосексуальное развитие) / Мишель Кле;[пер. с фр.]– Москва : Педагогика, 1991. – 298 с

ТРИВИМІРНА МАТРИЦЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ СТИЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВДОМА

Приймак Юлія Олександрівна

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології

Запорізького національного університету

Серед аспектів, що окреслюють образ якості соціального обслуговування у суспільній свідомості одне з першочергових місць належить дієвій комунікації. Обов'язковість дотримання в ній комплексу законодавчих, організаційних, професійних принципів, норм та цінностей, які невинно отримують соціальних ознак, неодмінно привертає увагу соціолога. Питання діагностики та класифікації стилів надання соціальних послуг для нього отримує теоретичної, а для керівників соціально спрямованих закладів, їх клієнтів, громадських організацій та органів місцевої влади – практичної значущості.

Соціальна допомога вдома – являє собою тип соціального обслуговування (надання соціальних послуг) самотнім громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою втратою рухової активності і потребують сторонньої допомоги [1]. Матеріальне забезпечення останніх, як правило, знаходиться на такому рівні, що його вистачає тільки на задоволення базових і вітальних потреб. Унаслідок ускладнень зі здоров'ям ці клієнти закладів соціальної роботи ізольовані від суспільства та мають занижені вимоги відносно якості власного життя. Соціальні робітники сприймаються ними не лише як представники влади, а як чи не єдині помічники і зв'язківці із зовнішнім світом [2, с. 17].

Стиль соціальної допомоги вдома, таким чином, є сукупністю методів, прийомів, технологій, які реалізує соціальний працівник під час виконання своїх професійних обов'язків (надання соціальних послуг) для задоволення потреб самотніх непрацездатних громадян на дому. Він ідентифікується з трьома групами критеріїв діагностики – цілераціональними (визначаються принципами взаємодії місцевої влади і громади в ході реалізації державної соціальної політики [3]), соціально-ціннісними (визначаються формальними та узвичаєними нормами комунікації між соціальними працівниками та їх клієнтами [4, с. 257]), атрактивними (пов'язані субкультурними регуляторами відносин в трудовому колективі закладу сфери соціальної роботи [5, с. 106]). Такий підхід дозволяє сконструювати тривимірну, або просторову, систему координат діагностики стилів соціальної допомоги вдома, назви осей якої співпадають з назвами згаданих груп критеріїв. Обрання за основу індикаторів діагностики кваліметричних шкал, з кроками оцінювання від одного до п'яти

балів, дає можливість змодельовати кубовидну матрицю класифікації, всередині якої розташовано вісім стилів соціального обслуговування – умовно-якісного, інтуїтивного, вибіркового, імпульсного, бюрократизованого, суспільно-координованого, організаційно-обмеженого та оптимального. Вектор зростання якості соціальної допомоги вдома, в межах цього переліку стилів, спрямований від мінімуму до максимуму. Згідно із результатами низки соціологічних досліджень, що проводились протягом 2006-2018 р. на території Запорізької області (Україна), респондентами яких стали співробітники та клієнти Територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) було виявлено домінування трьох з восьми стилів соціальної допомоги вдома – вибіркового, імпульсного та організаційно-обмеженого [6, с. 389-341].

Стиль вибіркового обслуговування являє собою суму соціально-ціннісних орієнтирів з високим рівнем значущості, а також цілераціональних і атрактивних – з низьким. Соціальний працівник, виступаючи носієм цього стилю, є компетентним, комунікативним, емпатійним, пунктуальним. Втім, перераховані якості сформовані у нього не під тиском норм посадової інструкції, клієнтів, а внаслідок особистого досвіду, впливу авторитету керівника, норм професійної субкультури тощо. Надана ним соціальна послуга може мати достатній рівень якості, але за умов відповідної, інколи додаткової, мотивації. Останній момент в діяльності носія такого стилю соціального обслуговування формується особисто клієнтом або керівником.

Імпульсний стиль соціального обслуговування є поєднанням, з одного боку, недостатнього рівня цілераціональності, а з іншого – високого ступеня значущості соціально-ціннісних і атрактивних регуляторів. Використовуючи його, соціальний працівник спирається не на нормативи, інструкції, стандарти надання соціальних послуг, профільне законодавство, які, на його думку, є не досить значущими. Як і в попередньому прикладі професіоналізм соціального працівника сформувався, переважно, під впливом неформалізованих, некодифікованих чинників. Імпульсом до надання послуг, в цьому контексті, виступають не лише його керівник з яскраво вираженими рисами лідера, а й соціально активні, можливо емоційні, клієнти, які вимагають якісного задоволення потреб. Перманентний тиск на соціального працівника підштовхує його до тимчасового, іноді, в авральному порядку, надання високоякісних послуг. В такому випадку, його дії слугують підтвердженням готовності всього соціальноспрямованого закладу до ефективної діяльності. І, у разі константності імпульсів від керівництва або клієнтів, якісне обслуговування стає нормою повсякденної праці. Але зникнення керівника-лідера чи активних клієнтів може спричинити суттєве зниження значущості соціально-ціннісних орієнтирів та відмови соціального працівника або всього трудового колективу, від зазначеного стилю обслуговування.

Організаційно-обмежений стиль соціального обслуговування уособлює в собі високий ступінь цілераціональності та соціальної цінності в поєднанні з низьким рівнем атрактивності. Він дієвий у межах неокорпоративістської моделі взаємодії місцевої влади та громади, що виступає іманентною ознакою розвитку громадянського суспільства. Носій його є безумовно, професіоналом, який

поєднує в собі риси професійної та комунікативної компетентності, виконавчої готовності, ініціативності. При взаємодії з клієнтом деперсоніфікація та відсутність атрактивних норм компенсована у соціального працівника з таким стилем дотриманням морально-етичних цінностей. Стандарт надання соціальних послуг, норма закону, посадова інструкція, у межах цього стилю є домінантною. Але в межах окремих випадків норми етики та здорового глузду можуть відіграти не меншу роль. Утім, зазначимо, – ці випадки є більше винятками, ніж правилом. Тобто організаційнообмежуючим чинником у діяльності соціального працівника з таким стилем є управлінська вертикаль закладу і галузі, в яких він працює. При цьому, клієнт не бере участі у створенні норм і стандартів якості соціальних послуг, а є тільки споживачем останніх. Функції представницьких громадських організацій, в цьому руслі, полягають не в контролі чи координації діяльності соціальноорієнтованих закладів, а в інформуванні клієнтів, громади, здійсненні моніторингу якості соціальних послуг.

Таким чином, використання тривимірної матриці діагностики та класифікації стилів соціальної допомоги вдома в низці соціологічних досліджень дозволяє прийти до висновку про її валідність. Не дивлячись на певну строкатість охарактеризованих стилів, респонденти цих досліджень, як клієнти, так і соціальні працівники, маркерами якості отриманих соціальних послуг визначили своєчасність, точність, швидкість надання, відповідність потребі, акуратність виконання. При цьому, обидві категорії високо оцінили (4,56 та 4,62) якість соціальної допомоги вдома. На нашу думку, такий стан речей обумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких важливу роль відіграють низький рівень професійного престижу соціальних працівників, низький соціальний статус і рівень матеріальних прибутків їх та клієнтів, плинність кадрів в закладах сфери соціального обслуговування, наявність в діяльності співробітників останніх ірраціональних, атрактивних мотивів.

Список літератури

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання діяльності Територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» від 29 грудня 2009 р. N 1417. URL <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Горемикіна Ю. В. Оцінювання соціальних послуг: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. К.: НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, 2012. 20 с.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 18. ст.73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Белєвцова Я. С. Основні принципи впровадження системи управління якістю соціальних послуг. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць*. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. № 4 (27). С. 255-260.
5. Мещан І. В. Територіальна громада як суб'єкт соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. К.: Політехніка, 2014. Вип. 2(22). С. 106-110.

6. Priymak O. Priymak Y. Bezrukova O. Diagnostics of the effectiveness of the territorial centers of social services in Zaporizhzhia region. *Релігія та суспільство*. № 3-4. 2018. С. 386-342.

USAGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FORMULA ONE

Chuyeva Sofya

student,

Kharkiv National University of Radioelectronics

For the past few years AI has made a great impact on different spheres of life and sport is not an exception. Formula One was established more than seventy years ago and all this time it has been evolving in order to provide maximum safety to drivers and workers on pit-stops. For example, 'halo' - a crash-protecting system which consists of curved bar placed to protect the driver's head was made in 2018[1]. But is there going to be drastic changes due to AI technologies?

First of all, such high-speed sport even milliseconds can frequently cost a winning, so year by year the main issue which stands in this sphere is how to decrease the time of huge amount of processes such as, when should the driver to pit stop or what driving mode should the car be set to. Due to that AI can become a game changer. Rather than depending on human input, which can be clouded by different factors, AI could conduct computer analysis of racing situations to make data-backed decisions in real life. The F1 cars are extremely high tech. They have more than 200 sensors on the car and engineers have to be glued to their computers to monitor each sensor on their machines throughout the span of race to make decisions for the next move.[2] However, with the advent of AI, machine learning algorithms could be employed to dissect all of these vast data streams within seconds.

In order to successfully release AI usage there will be a vast variety of data required. For example, temperature, pressure, frequency, speed and is received from onboard sensors and top speeds, pit stop times, wind speeds on the track. Moreover, there is another way to add essential data – just add random data.[3] It can come up with realistic parameters and simulations and introduce arbitrary modifications to simulate the races. There are two main areas – tire selection and pit-stop, where gathering and analyzing data is extremely important. AI can unmistakably predict when exactly should driver attend the pit-stop with the tiniest time loss, and which tires should be selected in order to keep driver safe.[4] In addition, not only during the race, but also on manufacturing AI could be useful by analyzing the performance of individual components and helping identify weaknesses within the build. It would be a big advantage for small teams with less research budget to conquer with teams giants equally. If this were to be realized, it would become an irreplaceable tool for every manufacturer in Formula One, allowing them to build more competitive cars. Furthermore, due to predictions, in 2050 the pilot will be connected to the AI through a special device integrated into the helmet and using sensors in the racing suit so that the AI can study and simulate the rider's mood and preferences. The strategy will be displayed on the holographic screen of the helmet in real time - and the advice will be

issued in strict accordance with the psychological and physiological state[5]. They will have to learn how to simultaneously interact with a holographic screen in helmet and aerobatics.

To sum up, a few teams have already taken major strides to incorporate AI into development of their cars with the main two being Williams and Renault. They are using machine learning and analytics to help them make the predictions and decisions during races. So, according to the experts and scientists in AI, it is a matter of few nearest years to start using AI by remaining eight teams.

References

1. Jim Sheridan, 2020, "What is halo in F1? Cockpit system explained which saved Romain Grosjean from serious injury at Bahrain GP" URL: <https://www.thesun.co.uk/sport/motorsport/5864063/f1-halo-system-romain-grosjean/>
2. Sanskar Dasoondi, 2020 , "How AI could change Formula One" URL: <https://aidaily.co.uk/articles/how-ai-could-change-formula-one>
3. Disha Misal, 2018 , "The Formula Of Using Artificial Intelligence In F1 Races" URL: <https://analyticsindiamag.com/the-formula-of-using-artificial-intelligence-in-f1-races/>
4. James Plant, 2018 , "How AI Could Impact F1" , URL: <https://blog.v-hr.com/blog/how-ai-could-impact-f1>
5. McLaren , 2019, "Future Grand Prix: The pursuit of possible", URL: https://www.mclaren.com/applied/blog/future-grand-prix/?utm_source=Twitter&utm_medium=Social&utm_campaign=MAT

MODERN SOFTWARE FOR ANALYSIS AND MODELING OF SPATIAL DATA IN LAND RESOURCE GOVERNANCE IN UKRAINE

Tymoshevska Tatiana,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of road design, geodesy and land management
Kharkiv National Automobile and Road University

Geographic Information System (GIS) is an integrated set of software and information tools that provide input, storage, processing, manipulation, analysis and display (presentation) of spatially coordinated data.

Analytical capabilities of GIS allow to get answers to many spatial queries, to solve a large number of spatial problems in different areas.

Modern GIS expands management methods, providing specialized software for the organization and operation of spatial data, analysis of geodata, modeling of processes occurring in space, and, accordingly, the visualization of data and modeling results.

Land governance should be considered as a process of continuous improvement of land relations, land management, optimization of land distribution between industries of production, rationalization of their use in each of them, development and implementation of measures to increase their efficiency on the principles of sustainable development. The information base of land governance is forecasting of sustainable development of land uses, which is a scientific and analytical stage of the process of developing a comprehensive strategic program [2].

The State Land Cadastre is the only state geoinformation system of information about lands located within the borders of Ukraine, their purpose, restrictions on their use, as well as data on quantitative and qualitative characteristics of lands, their evaluation, distribution of land between owners and users [3].

The purpose of the state land cadastre is to provide the necessary information to public authorities and local governments, interested enterprises, institutions and organizations, as well as citizens to regulate land relations, rational use and protection of land, determine land fees and land values. land use and protection, economic and environmental justification of business plans and land management projects.

Provision of land management works, maintenance of city and land cadastres includes: automation of land unbundling technology and preparation of relevant documentation; creation of cadastral maps and plans; filling database records for each object with the ability to search; creation of customizable reports, explications and graphic and text documents; automatic calculation of areas, setting of units of measurement and data presentation formats.

As source materials from which the input of land cadastral data in GIS is performed, nowadays are used: topographic maps; general geographical maps of different thematic content; architectural plans and land management plans; remote sensing data of the Earth; materials of field instrumental survey; standard statistical

reporting forms in paper and electronic presentation; text sources, photos and illustrations; handwritten maps and texts.

Special software packages for data processing of geodetic measurements of GIS tool packages (Invent-Grad package (Ukraine); CREDO software packages of Credo Dialog (Belarus) [4], Survey Analyst extension, ArcGIS family of ESRI packages (USA), etc. [5]) read such data using special converters. Text data is converted into coordinates of anchor points, for which the measured angles and distances determine the location of points along the contours of objects (houses, roads, etc.), a graphic vector file is created. If the device supports the input of identifiers and descriptions of objects during shooting, this data can be automatically entered into the attribute database.

Consider the main current trends in the development of instrumental GIS and geographic information technologies in general. In recent years, there has been a clear trend of integration of instrumental GIS with those technologies for working with spatially coordinated information, which until recently were used only in the framework of independent software products. Spatial data software is now very diverse and a constantly expanding segment of the software market, including:

1. Vectorizers of raster images;
2. Data processing packages of engineering and geodetic surveys and engineering design;
3. Software for remote sensing data processing;
4. Packages of spatial analysis and modeling;
5. Instrumental GIS (GIS packages).
6. Reference and cartographic systems.

Raster image vectorizers are software tools for performing raster-vector transformation (vectorization) of spatial data. This class of products is associated with the creation of digital maps, including for geographic information systems, based on scanned raster images. Among the relatively inexpensive and quite effective vectorizers we note the packages Easy Trace (Easy Trace Group, Russia) and MapEdit (AT "Resident", Russia), as well as the package Digitals (Ukraine). The Digitals program was developed at the state research and production enterprise Geosystem (Vinnytsia), which belongs to the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine.

The Ukrainian program Digitals is designed to create, edit and view topographic and special maps, print topographic maps in accordance with the requirements of domestic regulations to symbols, provide land management, urban and land cadastre. The creation of digital maps is carried out by vectorization on a raster of scanned maps or using APhS "Stereoanagraph" or DPhS "Delta", aerospace images in TIFF and BMP formats. Works with black and white and color rasters up to 4 GB.

At vectorization templates of typical objects providing automatic creation of polygons are used. The Digitals program is the basis (cartographic core) of the software of the digital photogrammetric station "Delta", which organizes the whole process of processing aerial photographs from triangulation / equation to the issuance of designed maps, orthophotos and orthophotos. In the latest versions of the package, which is now called Digitals / Delta, new editing functions have been added, it is possible to work in

both stereo and mono modes, transfer the collected data to other systems and use the program as a navigation tool with GPS receivers).

Data processing packages of engineering and geodetic surveys and engineering design are designed to automate data processing of instrumental geodetic surveying and engineering design in residential, industrial and transport construction and are a specific area called geoenvironmental information systems.

Among the software packages of this group we will highlight the products of Autodesk, a world leader in the development of computer-aided design (CAD), software packages Autodesk Survey, Autodesk Land Desktop, Autodesk Civil Design, created on the platform of AutoCAD; also based on the AutoCAD software platform software packages GEO + CAD and Geonics, developed in Ukraine (company "GEOKAD", AT "Arcade" and NPC "Geonika", Kyiv), software packages CREDO (firm "Credo Dialogue", Belarus) and other.

AutoCAD 2021 is the most powerful analytical, computational and graphical shell, which can be aimed at solving cartographic, geodetic, and many engineering spatial problems of almost any level of complexity. The program combines the functions of a vector graphics editor, text editor, database (Database Management System), programming environment, spreadsheet and many other applications.

The main function of AutoCAD is graphical modeling, and it can be done both analytically and manually. The breadth of possibilities of AutoCAD extends up to the developed system of three-dimensional modeling, and allows to solve any practical problems at land management: calculation of coordinates of the points received by means of any kind of shootings, the decision of a direct and inverse geodetic problem, calculation of areas – all these functions are built-in, calculated automatically without additional programming. It also combines the capabilities of a graphics and text editor (zoom, rotate, move, copy, etc.). It is also important to print materials on a real scale, without distorting the coordinates, lengths of lines and areas of objects. The best software tools for processing the results of field measurements, construction and analysis of spatial models of the terrain, are the program Autodesk Land Desktop and its additional modules: Autodesk Survey and Autodesk Civil Design.

Autodesk Land Desktop is the best solution for all professionals working with GIS at different stages: surveyors, cartographers, hydrologists, landscape architects, designers, geologists and ecologists. These specialists often work on the project in parallel and share its data.

The first stage of working with the results of field measurements is the import of data from devices into the program of their processing. The Autodesk Survey offers the widest range of features: it supports more than 60 different types of electronic devices, including data storage devices, total stations and digital levels. The basic module of Autodesk Land Desktop has a special utility that allows you to transfer data to the program directly from Trimble devices.

When building a digital terrain model (DEM) and creating a topographic map, a basic module of the Autodesk Land Desktop package is required. Many capabilities of visualization and analysis of three-dimensional surfaces allow you to perform in Autodesk Land Desktop work of any complexity associated with spatial design. The

program is optimal for solving problems related to the cadastre: it provides everything you need to work with land.

Autodesk Civil Design expands the capabilities of the core program in the areas of civil design, transportation, site development, and hydrological analysis. Design of road works, profiling, runoff analysis, design of reservoirs and treatment systems, all these functions, laid down in Civil Design, significantly expand the tools of design and analysis of facilities in the field.

Today, Autodesk Map is the most powerful solution for automated mapping and GIS. The program provides extensive functionality for creating and editing maps, data exchange, query generation and data analysis. One of the great advantages of Autodesk Map is the direct connection of a large number of databases.

After creating the GIS framework and filling it with its attribute information, you need to organize this data, providing easy access to them by the interested services. The Autodesk Map Guide, a software package designed to build and maintain powerful network applications with the ability to manage vector and raster map data, is the best solution to this problem.

Autodesk MapGuide offers GIS system developers truly endless possibilities for creating intelligent managed network applications for working with maps. Such programs allow real-time transmission of map information (using a standard browser for the Internet), interacting with any GIS servers. Using the capabilities of Autodesk MapGuide, land surveyors, for example, can see which of the city's land is occupied by industrial zones or how many residential buildings are connected to the specified water line, and electrical engineers – to identify street maintenance lines in a particular area and quickly print maps to selected areas.

Remote sensing data processing software is an image processing package equipped with a different mathematical apparatus depending on the price, which allows you to perform operations with scanned or digital recordings of images of the Earth's surface. This is a fairly wide range of operations, from all types of correction (optical, geometric), to the geographical linking of images to the processing of stereo pairs with the output in the form of an updated topographic plan. The most famous representatives: ERDAS Imagine (USA), ER Mapper (Australia), Intergraph series products (USA) and TNT Mips (USA).

The group of packages of spatial analysis and modeling includes software packages designed to implement a certain, usually thematic, set of procedures for analyzing spatial data. These are, first of all, packages of geostatistical analysis and modeling - such as Surfer (USA), Gstat (Netherlands), GST (Russia), etc., and packages of cartographic algebra – such as Map Analysis Package, MAP, and its modifications. (USA). Assigning to this group of application packages that spatially implement hydrological, hydrogeological, environmental and other specific tasks, as is sometimes done, is incorrect.

The clear representative of instrumental GIS is ArcGIS for Desktop, is a powerful platform for creating, analyzing, editing, importing and publishing geographic information. ArcGIS for Desktop allows you to manage and consolidate your data, explore relationships, model and automate production processes, and display results on professional quality maps.

ArcGIS for Desktop users can perform various projects: from simple mapping and data collection to advanced spatial analysis [5].

ArcGIS for Desktop can be used to create, manage and maintain multi-user geodatabases, perform spatial analysis, manage and process images, and automate many GIS processes within your organization. ArcGIS for Desktop is also used for three-dimensional GIS modeling.

Using hundreds of tools for spatial analysis. These tools allow you to turn data into useful information and automate most GIS processes. For example: measuring distance and area, conducting advanced statistical analysis; creation of complex models of geoprocessing of spatial data.

Reference and cartographic systems are closed in terms of format and adaptation of the shell and database software and information systems, which contain mechanisms for querying cartographic and attributive information and means of its display. The user is usually deprived of the ability to change the data as well. This class includes so-called electronic or digital maps of large cities, such as Kiev, Odessa, Kharkiv, Moscow, individual countries, as well as digital atlases of individual countries or the world (Digital Atlas of Ukraine, Digital Chart of the World, New Millennium and others).

Thus, only complete and reliable information on land resources and real estate closely related to land plots will allow land governance bodies to make informed decisions on the rational use and protection of land and the functioning of the land market, settlement of land disputes, protection of legal rights and individuals, land management, etc.

List of references:

1. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики: навч. посібник / О. О. Світличний, С. В. Плотницький. – 2-ге вид. – Суми: ВТД Університетська книга, 2008. – 294 с.
2. Тимошевська Т.І. Економічний механізм управління земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Тимошевська Тетяна Ігорівна; Харків. нац. аграр. ун-т імені В. В. Докучаєва. – Харків, 2015. – 20 с.
3. Управління земельними ресурсами: конспект лекцій для студентів магістрів із спеціальності 193 “Геодезія та землеустрій”/ І.С. Глушенкова, Т.В. Анопрієнко, І.В. Кошкалда, О.М. Трегуб; Харків. нац. ун-т. міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 85 с.
4. Создание ЦММ на основе существующих материалов. Практическое пособие. – М. КРЕДО-ДИАЛОГ, 2009. – 44 с.
5. Офіційна платформа ArcGIS [веб-ресурс]: <http://www.esri.ua/sarticle.php?id=5>

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІКРОПРОЦЕСОРНИХ ЗАСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ

Бокшан Світлана Василівна,

викладач вищого навчального закладу
Київського електромеханічного коледжу,
м.Київ

Штомпель Юлія Миколаївна,

викладач вищого навчального закладу Київського електромеханічного коледжу,
м.Київ

Кульбовський Іван Іванович,

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри автоматизації та
комп'ютерно-інтегрованих технологій транспорту Державний університет
інфраструктури та технологій
м.Київ

Анотація. Основні задачі автоматизації виробничого процесу та напрямки розвитку мікропроцесорних засобів

Постановка проблеми. Основними завдання автоматизації є інтенсифікація виробництва на основі впровадження нових досягнень науки і техніки, скорочення числа технологічних переходів, впровадження безперервних схем виробництв, подальший розвиток рівня механізації і автоматизації. В умовах науково-технічного прогресу автоматизація є одною з його рушійних сил. Вона впливає на вдосконалення технології, механізацію виробничих процесів, забезпечує умови для створення більш важких високопродуктивних процесів, які без автоматизації розробити і реалізувати неможливо. Успішне функціонування технологічних процесів, отримання високої якості можуть бути забезпечені тільки при великомасштабному впровадженні автоматизації, при якій функції управління і контролю передаються приладам і автоматичним системам.

Основні матеріали дослідження.

Сучасні рішення в сфері автоматизації, роботизації і електроприводу неможливо уявити без використання мікропроцесорних засобів і систем. Вагомий внесок у розвиток напівпровідникової мікросхемотехніки внесла відома американська компанія Intel, заснована в 1968 році. Це був час появи нових технологій, завдяки яким з'явилася можливість створювати мініатюрні напівпровідникові пристрої – мікросхеми. Їх застосування відкривало нові перспективи у всіх областях техніки, в тому числі в автоматизації. Починалася ера цифрової машинної обробки інформації.

Автоматизація технологічних процесів є найважливішим засобом підвищення продуктивності праці, скорочення витрат матеріалів і енергії,

поліпшення якості продукції, впровадження прогресивних методів управління виробництвом і підвищення надійності роботи.

Розвиток мікропроцесорних засобів автоматизації здійснюється в трьох напрямках

- Перший напрямок – розробка приладів і засобів автоматизації.
- Другий напрямок – створення систем автоматичного управління і регулювання, в тому числі з використанням мікропроцесорів і мікро-ЕОМ.
- Третій напрям – створення автоматизованих систем управління технологічними процесами з використанням керуючих міні- і мікро-ЕОМ.

При автоматизації без зупиночних технологічних процесів велике значення має окремий випадок керування - регулювання. Призначення автоматичних систем регулювання (АСР) – підтримка заданих або оптимальних значень величин, що визначають перебіг технологічного процесу.

Автоматичні системи регулювання принципово можуть бути здійснені за допомогою досить простих технічних засобів – локальних регуляторів. Однак функціональні можливості таких систем дуже обмежені. Автоматизувати більш складні функції управління, такі, як оптимізація технологічного процесу або прийняття рішень при неприпустимих порушеннях в ході технологічного процесу, неможливо без застосування засобів обчислюваної техніки і пристроїв оперативного обміну інформацією між виробничим персоналом і технічними засобами.

У зв'язку з цим стали широко застосовуватися автоматизовані системи управління (АСУ). Вони призначені як для керування технологічними процесами, так і для організаційного управління підприємствами. На відміну від автоматичних систем управління, які можуть функціонувати без участі людини, в автоматизованих системах управління передбачено участь людини (адміністративний і виробничо-технічний персонал, оператори тощо).

Висновки. Автоматизація технологічних процесів є найважливішим засобом підвищення продуктивності праці, скорочення витрат матеріалів і енергії, поліпшення якості продукції, впровадження прогресивних методів управління виробництвом та підвищення надійності роботи.

Список використаної літератури:

1. Кульбовський І.І. Дослідження методів комп'ютерного аналізу інформаційної безпеки Smart Grid систем / І.І. Кульбовський, Г.М. Голуб // Науково-технічний збірник «Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті» Вип.3.-Х.:ДУЗТ, 2016.-С.50-57.
2. Шикалов В.С. Магнитострикционный преобразователь перемещения и скорости перемещения в цифровой код // Автоматика. Автоматизация. Электротехнические комплексы и системы: - 1997. -№1.- С.140-150.
3. Мікропроцесорна техніка: Підручник/Ю.І.Якименко, Т.О.Терещенко, Є.І. Сокол, В.Я. Жуйков, Ю.С. Петергеря/За ред. Т.О. Терещенко. – К.: Видавництво «Політехнік», 2003.- 440 с.
4. Бродин В.Б., Калинин А.В. Системы на микроконтроллерах и БИС программируемой логики – М.: Издательство ЭКОМ, 2002.-400 с: илл.

5. Промислові засоби автоматизації. Частина 1: / А.К. Бабіченко, В.І. Тошинський, В.С. Михайлов, В.І. Молчанов, М.О. Подустов, О.В. Пугановський, В.І. Вельма Харків: НТУ «ХПІ», 2003. – 470 с.

ГЕОДЕЗИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ПОДКРАНОВЫХ ПУТЕЙ

Коваленко Людмила

кандидат технических наук, доцент кафедры
проектирования дорог, геодезии и землеустройства
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Большое значение для нормальной и непрерывной работы промышленных и строительных предприятий имеет подъемно-транспортное оборудование, обеспечивающее механизацию операций подъема, перемещения и установки в рабочее положение различных габаритных грузов. Надежность и долговечность работы подкрановых путей зависит от правильного выбора их типа и конструкции, качества строительно-монтажных работ и точного соблюдения правил технической эксплуатации всего оборудования [1].

Безопасность работы и нормальные условия эксплуатации грузоподъемных кранов на рельсовом ходу, долговечность и надежность подкрановых конструкций в значительной степени зависят от геометрии подкрановых путей.

Серьезную проблему для нормальной и непрерывной эксплуатации подъемно-транспортных средств создает перекося ходовых колес в горизонтальной и вертикальной плоскостях при их установке. В литературе о подъемно-транспортных машинах и оборудовании отмечается, что основной причиной сокращения времени работы и калибровки ходовых колес мостовых подъемных кранов является износ их реборд. Это связано, в частности, с погрешностями монтажа колес и подкранового оборудования.

Перекосы и отклонения от вертикальной плоскости ходовых колес не только способствуют повышенному износу их реборд и головок рельсов, но также являются одной из причин перекосов мостов кранов, особенно в начале и в конце движения, что становится причиной аварийных ситуаций [2,3]. Годовая стоимость ремонтов и технического обслуживания мостового подъемного крана в среднем составляет четвертую часть его стоимости. Значительная часть этих расходов связана с изменением ходовых колес. Повышение точности установки колес и подкрановых путей с учетом существующих допущений – основной путь повышения сроков их службы.

Методы и средства контроля установки ходовых колес, описанные в литературных источниках, отличаются относительно низкой точностью, сложностью и трудоемкостью операций измерений [4,5]. Они недостаточно учитывают реальные условия работы кранов, в которых выполняются эти измерения. Многие из них имеют высокую стоимость. Это одна из причин того, что указанные приборы не находят применения в строительстве и промышленности [1,6]. Безопасность работы и нормальные условия эксплуатации грузоподъемных кранов на рельсовом ходу, долговечность и надежность подкрановых конструкций в значительной степени зависят от

геометрии подкрановых путей. Изложенное свидетельствует о том, что изучение методов и средств контроля положения ходовых колес мостовых подъемных кранов является серьезной и актуальной проблемой производства. Целью работы является изучение и анализ методов и средств геодезического контроля положения ходовых колес мостовых подъемных кранов для повышения надежности их безаварийной работы и продления срока эксплуатации.

Контроль за состоянием подкрановых путей осуществляется геодезическими методами, применяемыми в инженерно-геодезической практике [7,8]. Определение пространственного положения элементов механического оборудования предусматривает установление фактического их положения в плане – непрямолинейность и параллельность, и по высоте – горизонтальность. Непрямолинейность – это отклонение элементов механического оборудования по прямой (створа) в горизонтальной плоскости. Непараллельность – отклонение от проектного положения между параллельными створами, например в ширине колеи подкрановых рельсов.

Для определения непрямолинейности элементов механического оборудования применяются инструменты: теодолит, тахеометр, нивелирная рейка [9,10]. Устанавливают теодолит в начале створа (ось 1), приводят его в рабочее положение, измеряют расстояние от выверяемого элемента оборудования до вертикальной оси вращения теодолита (Y_1). В конце створа (ось 5) откладывают расстояние $Y_5 = Y_1$ и зрительную трубу наводят на отсчет, то есть задают створ, параллельный оси оборудования, рисунок 1.

Затем нивелирную рейку последовательно устанавливают перпендикулярно створу (в горизонтальной плоскости) в точках 2, 3 и т. д. Открыв трубу теодолита, берут отсчет по вертикальной нити трубы по нивелирной рейке (Y_i). Отклонение элементов оборудования от створа вычисляют по формуле:

$$\Delta_i = Y_1 - Y_i, \quad (1)$$

где Δ_i – смещение оборудования в плане по створу.

Для контроля измерения выполняют в прямом и обратном направлениях. Для определения горизонтальности элементов оборудования применяются инструменты: нивелир, нивелирные рейки [10]. Устанавливают нивелир, приводят его в рабочее положение, а затем последовательно устанавливают рейку на выверяемые элементы и по горизонтальной нити нивелира берут отсчеты по черной и красной сторонам рейки.

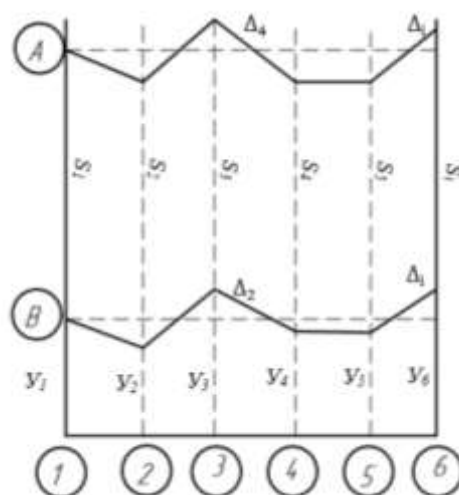

Рисунок 1 – Схема выверки подкранового пути

Как правило, отклонения элементов оборудования от горизонтали, то есть в вертикальной плоскости, находят по отметкам. В качестве репера чаще всего принимают начальный элемент оборудования, которому задают условную отметку. Если створ небольшой протяженности и условия наблюдения благоприятные (хорошая видимость, доступность выверяемых точек и т. д.), то нивелирование элементов оборудования выполняют с одной станции.

При неблагоприятных условиях измерений (створ большой протяженности, задымленность и другие препятствия) нивелирование выполняют с нескольких станций. Между станциями выбирают соединительные точки. При этом сначала нивелируют смежные точки, а затем промежуточные. Для контроля соединительные точки нивелируют в прямом и обратном направлениях. Практически это будет представлять замкнутый нивелирный ход, в котором теоретическая сумма превышений равна нулю.

Для определения параллельности элементов механического оборудования необходима компарированная или электронная рулетка. Порядок работы следующий. Параллельность определяют по результатам непосредственных измерений расстояний по поперечным осям оборудования. Отклонение будут равны:

$$\theta = l_i - l_0, \quad (2)$$

где l_i – результат измерений;

l_0 – проектные расстояния между осями.

В том случае, если непосредственные измерения выполнить невозможно, применяют косвенный способ, основанный на определении непрямолинейности оборудования по обеим осям, а расстояния находят аналитически:

$$l_i = l_1 + \left| \Delta_{1_i} + \Delta_{2_i} \right|, \quad (3)$$

где l_1 – базис, измеренное в начале створов;

l_i – расстояние от начала створа к определенным точкам;

$\Delta_{1_i} + \Delta_{2_i}$ – отклонение от прямой элементов оборудования по створам.

Геодезическая проверка планового положения рельсовых путей башенных кранов должна проводиться не реже одного раза в месяц. При этом определяются фактическая ширина колеи, прямолинейность и параллельность рельсов, упругая посадка пути, плавность движения кранов. Ширина колеи, а также отметки головок рельсов определяются в 3-4 местах рельсового участка. О проведенной проверке состояния пути и его пригодности к дальнейшей эксплуатации должна быть сделана соответствующая запись в журнале. При неудовлетворительном состоянии путей в журнал добавляется исполнительная схема с указанием действительного значения параметров. В журнале в таком случае со ссылкой на исполнительную схему указывается, что путь не соответствует техническим требованиям и подлежит ремонту.

Подкрановые пути значительно различаются по конструкции, пространственному положению и условиям эксплуатации. Это обусловило большое разнообразие геодезических методов. Основной целью геодезических измерений при эксплуатации подкрановых путей является обеспечение нормальной безаварийной работы грузоподъемных кранов и подкрановых конструкций. Достижение этой цели обеспечивает регулярный геодезический контроль геометрии подкрановых путей. В процессе геодезического контроля определяется фактическое значение геометрических параметров путей: ширина колеи, прямолинейность уклона, а также перекося ходовых колес и рамы моста крана. Задачей геодезического контроля является своевременное выявление сверхнормативных отклонений в той стадии, когда можно ограничиться рихтовкой пути или заменой ходовых колес кранов и рельсов на отдельных участках подкрановых путей.

Список литературы

1. Баран П.І. Інженерна геодезія: Монографія [Текст] / П.І. Баран. – Київ: ПАТ «ВІПОЛ», 2012. – 618 с.
2. Литвин Г. М. Способ определения перекося колес мостовых кранов [Текст] / Г.М. Литвин // *Инженерная геодезия*. – 1990. – № 33. – С.57 – 60.
3. Кузьмин В. И., Определение и учет перекося моста подъемного крана при геодезическом контроле углов перекося его ходовых колес [Текст] / И.В Кузьмин, Т.А. Наливайко // *Геодезия, картогр. и аэрофотосъемка*. – 1990. – №51, – С.57 – 61.
4. Войтенко С.П. Інженерна геодезія: підручник [Текст] / С.П. Войтенко. – Київ: Знання, 2012. – 574 с.

5. Геодезія, частина перша: навч. Посібник [Текст] / [Островський А.Л. и др.]. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 400 с.
6. Войтенко С. П. Определение геометрических параметров подкрановых путей в условиях непрерывно действующих цехов [Текст] / С.П. Войтенко, Б.П. Дзюба // *Инженерная геодезия*. – 1980. – №23. – С.55 – 69.
7. Островський А.Л. Геодезія, частина друга [Текст] / А.Л. Островський; О.І. Мороз; В.Л. Тарнавський. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 564 с.
8. Кузьмин В. И. Геодезический контроль углов перекося ходовых колес мостовых подъемных кранов [Текст] / В.И. Кузьмин, Т.А. Наливайко // *Инженерная геодезия*. – 1990. – №33. – С.52 – 57.
9. Марущак М.П. Способи тригонометричного нівелювання електронним тахеометром [Текст] / М.П. Марущак // *Вісн. геодез. та картогр.* – 2010. – № 6. – С.11-14.
10. Шевченко Т.Г., Геодезичні прилади [Текст] / Т.Г.Шевченко; О.І. Мороз; І.С. Тревого. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. – 482 с.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАПЕРЕШКОДНОЇ ДІЇ ПІД ЧАС ВИПРОБУВАНЬ БРОНЕЕЛЕМЕНТІВ

Курбан Володимир,

Кандидат військових наук

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Голуб Віктор,

Доктор технічних наук, професор

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Сєдов Святослав,

Інженер

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Перевірка рівня балістичної стійкості здійснюється відповідно до методик випробувань, викладених у нормативних документах [1-7], а якості критерію ураження для різних типів бронееlementів використовується показник – пробиття.

За умови випробування бронееlementa з матеріалом-підкладкою чи піноматеріалом пробиттям вважається потрапляння у підкладочний матеріал ударника, його фрагмента або бронематеріалу.

За умови випробування бронееlementa без підкладки ознакою пробиття є утворення отвору у контрольній системі ударником чи будь-яким його фрагментом, або фрагментом бронематеріалу, у результаті чого в контрольній системі утворюється світлопроникна щілина чи світлопроникний отвір.

Під час випробування захисного скла ознакою пробиття, крім наскрізного отвору, є потрапляння осколків скла у контрольну систему із фольги.

Аналогічно за допомогою алюмінієвої фольги, яка встановлюється із зворотної сторони зони захисту, оцінюється ризик ураження очей внаслідок пробиття окулярів фрагментами ударника чи утворення уламків матеріалу окулярів.

У якості контрольної системи можуть використовувати фольгу, звичайний папір або лист сплаву алюмінію (сплав AlCuMg згідно з ISO/R209 з обмеженням мінімальної міцності у 440 Н/мм²) товщиною 0,5 мм.

Крім того, у випадку непробиття захисного елемента, може оцінюватися глибина заперешкодної деформації (вм'ятини) у підтримувальному матеріалі (балістичний пластилін, желатин або глина), що імітує тіло людини, на якому розміщується бронееlement.

В цілому зазначені показники демонструють наявність різних підходів до визначення величини допустимої енергії ударника, його фрагментів або фрагментів бронематеріалу, що будуть впливати на контрольну систему. Крім

того, значення відстані від броньової перешкоди до контрольної системи у різних нормативних документах відмінне.

У Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського проведено дослідження з визначення заперешкодної дії ударника, його фрагментів та фрагментів бронематеріалу. В якості ударників застосовувались бронебійно-запалювальні боєприпаси Б-32 калібрів 7,62×54R та 12,7×108.

Перешкодою слугували бронепластили товщиною 10,5 мм та 19 мм.

Контрольна система представляла собою лист сплаву алюмінію товщиною 0,5 мм. Контрольна система розміщувалась на відстані 45 см за броньовою пластиною для забезпечення фіксації кута розльоту осколків. Така відстань надавала можливість запобігти множинному ураженню контрольної системи та ідентифікувати основні фрагменти (рис. 1). Слід зазначити, що проникнення фрагментів ударника або бронематеріалу через таку систему свідчить про їх спроможність ураження людини.

Рис. 1. Відбитки на листі сплаву алюмінію фрагментів ударника кулі 7,62×54R Б-32 після пробиття бронееlementa товщиною 10,5 мм

За результатами дослідження встановлено, що при влученні кулі в бронепластину товщиною 10,5 мм по нормалі (кут зустрічі з перешкодою рівний 0°) маса осколкового потоку утворена фрагментами ударника та бронееlementу, яка пробиває контрольну систему, дорівнює масі осколкового потоку без контрольної системи. При куті влучення близько 10° маса осколкового потоку значно зменшується. Пробиття контрольної системи відбувається тільки найбільшими фрагментами ударника – цілим бронебійним осердям кулі Б-32, його передньою частиною та наступними 1-2, меншими за масою фрагментами.

При обстрілі бронееlementa товщиною 19 мм кулею 12,7×108 Б-32 маса осколкового потоку, яка пробиває контрольну систему, менша на 50% від маси осколкового потоку без контрольної системи (рис. 2).

Рис. 2. Фрагменти ударника після пробиття бронеелемента

У випадку відколу тильної частини бронеелемента маса осколкового потоку, яка потрапляє у засипний уловлювач, менша на 30% від маси осколкового потоку без контрольної системи (фрагменти бронеелемента не пробивають контрольну систему). Аналогічно, як для бронеелемента товщиною 10,5 мм, пробиття контрольної системи відбувається тільки найбільшими фрагментами – цілим бронebійним осердям кулі 12,7×108 Б-32, його передньою частиною та наступними 1-2 меншими, за масою фрагментами (рис. 3).

Рис. 3. Фрагменти ударника та бронематеріалу після пробиття бронеелемента

Таким чином, можна зробити висновок, що підвищення точності та об'єктивності оцінки балістичної стійкості бронеелементів доцільно здійснювати за рахунок вимірювання енергетичних характеристик заперешкодної дії ударників (або їх фрагментів).

References:

1. ДСТУ 8782:2018. Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Класифікація. Загальні технічні умови. – [Чинний від 01.07.2019]. – Київ: Держстандарт України, 2018.
2. ДСТУ 8835:2019. Засоби індивідуального захисту. Шоломи кулезахисні. Класифікація. Загальні технічні умови. – [Чинний від 01.01.2020]. – Київ: Держстандарт України, 2019.
3. ДСТУ 4546:2006. Захисне скління. Випробовування та класифікація. – [Чинний від 01.09.2006]. – Київ: Держстандарт України, 2006.
4. ДСТУ 3975-2000. Захист панцерний спеціалізованих автомобілів. Загальні технічні вимоги. – [Чинний від 01.01.2001]. – Київ: Держстандарт України, 2000.
5. ВСТ ЗТВ 01.301.010-2015 (01) (видання 1). Загальні технічні вимоги. Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Загальні технічні вимоги та методи випробувань балістичної стійкості. . – [Чинний від 07.08.2015]. – Київ: ЦУМІС ЗСУ, 2015.
6. NATO-AEP-2920 Ed A (Procedures for the evaluation and classification of personal armour. Bullet and fragmentation threats).
7. NATO STANAG 2920 Ed. 3 (Ballistic Test Method for Personal Armour Materials).

ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДЛЯ РОЗРОБКИ ІНТЕРНЕТ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ

Романів Ярина,

студентка

Національний університет «Львівська Політехніка»

Швороб Ірина,

к. т. н., асистент

Національний університет «Львівська Політехніка»

Фейкова інформація вплинула на всі сфери життєдіяльності людини, але найбільш поширеною є в сферах фінансових послуг та галузях, що передбачають фінансові операції. Саме такі індустрії зазнають шалених збитків, пов'язаних із шахрайством. Перехід до цифрового простору відкриває нові канали розподілу фінансових послуг. Це у свою чергу розширює коло можливостей для шахраїв. Якщо раніше злочинцям доводилося підробляти паспорти клієнтів, то зараз, у більшості випадків, отримання паролю облікового запису людини є достатнім для крадіжки грошей. Ще більше страждають сфери, які покладаються на людську довіру, а саме - благодійні організації.

На даний момент існує багато реалізованих платформ благодійних організації, проте вони не є універсальними, мають свої переваги та недоліки і не є простими у використанні. Переважна більшість організацій користуються лише власними веб-ресурси, що робить процес здійснення пожертви суттєво складнішим. Процес здійснення благодійного внеску повинен бути максимально прозорий, чесний та безпечний, тому всі організації повинні використовувати додаткові способи перевірок правдивості запитів. Чим більш безпечним є сайт благодійної компанії, тим більше людей довіряють оголошенням та користуються можливістю допомогти потребуючим.

Створення безпечної, надійної, простої у використанні системи для збору благодійних пожертв, включаючи додаткову перевірку контенту на стороні адміністрації продукту з метою уникнення шахрайства є актуальною задачею. Продукт також повинен передбачати обробку та аналіз вхідних зображень, з метою приховання (розмиття) неприйняттого змісту. Наявність такої обробки забезпечуватиме зменшення шансів отримати несподівані або небажані враження від програми у користувачів. Схожий функціонал існує у соціальних мережах Instagram та Facebook.

Чутливість фотографії може визначати спеціальний алгоритм, який повідомлятиме адміністраторів ресурсу. Публікації також можуть не порушувати правил, проте, якщо хтось із спільноти повідомив про них, команда адміністраторів зобов'язана перевірити скаргу, адже усі алгоритми можуть давати збій.

Отже, основним завданням даного дослідження є аналіз існуючих інтернет платформ для здійснення благодійних пожертв та формулювання вимог для створення мобільного кросплатформеного додатку для здійснення благодійних внесків і веб-застосунку для адміністраторів продукту, щоб забезпечити верифікацію правдивості оголошень.

Нижче наведено дослідження декількох аналогів інтернет-платформ благодійних організацій. Серед них найбільш провідні та популярні системи в Україні та за кордоном.

1. Dobro.ua [1] - перша в Україні фандрейзингова платформа онлайн – для здійснення благодійних пожертв та дієвий спосіб для залучення коштів на благодійні та соціальні проекти будь якого спрямування. Головна місія даного ресурсу - створення системної благодійності нового виду, що орієнтується на звітність, прозорість, відповідальність та залучення спільноти.

Переваги платформи: Хороший користувацький інтерфейс, зручність у використанні, наявність усієї необхідної інформації, відсутність реклами.

Недоліки платформи: відсутність мобільного додатку, ресурс не публікує оголошення від фізичних осіб, а лише від благодійних організацій.

2. Карітас України [2] це одна із найбільших міжнародних мереж благодійних організацій у світі та Європі. Близько 25 років сотні тисяч українців, які потребували допомогу, отримали матеріальну, соціальну, психологічну та юридичну допомогу завдяки їх роботі. Слово “Карітас” означає любов, милосердя, співчуття. Місією Карітасу України є розвиток благодійної діяльності та здійснення соціальної роботи із громадянами. Метою Карітасу є створення міжнародних програм для забезпечення допомоги та підтримки населенню України, яке цього найбільше потребує.

Переваги платформи: відоме розрекламоване ім'я і таким чином велика аудиторія.

Недоліки платформи: відсутність мобільного додатку, відсутність власного кабінету, не зручний користувацький інтерфейс.

3. Донецький міський благодійний фонд «Добро» [3] працює з 1998 року. Весь цей час фонд докладає максимум зусиль, щоб об'єднати небайдужих людей для допомоги тим, хто цього потребує: закладам охорони здоров'я, школам-інтернатам та дитячим садкам, притулкам і центрам для біженців, інвалідам та малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

Переваги платформи: перевірка правдивості оголошення та користувача, який просить про допомогу.

Недоліки платформи: відсутність мобільного додатку, складний у використанні інтерфейс, лише один спосіб здійснення пожертви (PayPal).

4. Lepta [4] це електронна платформа для реалізації соціальних проектів і громадських ініціатив, а також ідеальний спосіб для об'єднання розумних, активних і небайдужих людей навколо сміливих і добрих ідей! За допомогою даної соціальної платформи існує можливість створювати власні ініціативи та

підтримувати тих, хто дійсно потребує допомоги. Також за допомогою мобільного додатку можна надавати та отримувати необхідну допомогу в будь-який час та в будь-якому місці.

Переваги платформи: наявність мобільного додатку для Android та iOS операційних систем.

Недоліки платформи: можливість додавання ініціативи без верифікації її правдивості, подання оголошення лише від певної благодійної організації, відсутність вбудованої системи здійснення пожертв.

5. Air Funding [5] - це глобальна платформа краудфандингу для створення пожертв. Будь-яка людина в будь-якій країні може швидко і легко створювати проекти для збору коштів у всьому світі для своїх коханих, для себе, для громади та на благодійність.

Переваги платформи: простий користувацький інтерфейс, можливість авторизації за допомогою Google, Facebook, простота додавання оголошення.

Недоліки платформи: можливість додавання оголошення доступна лише у веб версії, оголошення не проходять верифікацію, ліміт на суму, яка потребується на допомогу (1500 доларів).

6. ChangeUp Inc. [6] - компанія із Лос-Анджелеса, співзасновником якої є Роберт Содерстрем, Тім Крінг та Ендрю Брандт. Місія засновників полягає в тому, щоб здійснити революцію в благодійності, безпосередньо пов'язуючи людей, роздрібну торгівлю та благодійні організації ефективними, прозорими та цікавими способами. Мета полягає в тому, щоб користувачі могли легко пожертвувати кошти на будь-яку благодійну мету в будь-який час.

Переваги платформи: наявність мобільного додатку, швидка реєстрація, декілька способів оплати, можливість додавання картки у власному кабінеті.

Недоліки платформи: оголошення додаються лише адміністрацією ресурсу та стосуються лише Сполучених Штатів Америки.

Усі наведені вище аналоги є схожими між собою, виконують схожі функції, проте кожен із них має свої переваги та недоліки. З метою отримання якісного та зручного функціоналу системи для здійснення благодійних пожертв, варто врахувати усі результати порівняння розглянутих платформ та сформулювати вимоги для розроблюваної системи. Нижче наведено порівняльну таблицю платформ благодійних організацій (Таблиця 1.). Для порівняння було обрано наступні критерії: перевірка правдивості оголошення, ким здійснюється публікація оголошення, підтримка української мови, наявність мобільного додатку, зручний користувацький інтерфейс.

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика платформ благодійних організацій

№	Назва	Перевірка правдивості оголошення	Публікація оголошення	Підтримка української мови	Наявність додатку	Зручний користувацький інтерфейс
1	Dobro.ua	так	Благодійні організації	так	ні	так
2	Карітас України	так	Адміністрація сайту	так	ні	ні
3	Фонд «Добро»	так	Благодійні організації	ні	ні	ні
4	Lepta	ні	Користувачі	так	так	так
5	Airfunding	ні	Користувачі	ні	так	так
6	ChangeUp	так	Благодійні організації	ні	так	так

Виконання перевірки правдивості та реальності користувачів і оголошень є одним із ключових аспектів у даній сфері, адже система втрачає сенс, якщо там будуть опубліковані запити, які насправді не є реальними. З цією метою необхідно створити систему адміністрування додатком. Адміністратори матимуть змогу здійснювати верифікацію користувачів та оголошень. Для створення оголошення користувач повинен мати підтверджений профіль. Щоб підтвердити свій профіль, користувачі повинні надати паспортні дані, ідентифікаційний код, справжнє ім'я та фото і контактну інформацію (телефон, електронну адресу і тд). На основі отриманих даних адміністратор приймає рішення, чи користувач є справжньою людиною. Схожий етап перевірки повинне пройти кожне оголошення, яке попадає у систему. Важливо затвердити, що запит на допомогу не містить ніякого забороненого та неприйняттого змісту. Якщо ж всі перевірки зі сторони адміністрації є успішними, то у систему потрапить справжня людина із реальним оголошенням та потребою для допомоги.

У результаті проведеного аналізу існуючих платформ можна сформулювати вимоги до розроблюваної платформи для здійснення благодійних пожертв:

1. Забезпечення наявності зручного користувацького інтерфейсу:

- створення мобільного кросплатформеного додатку для подавання заявок про необхідність фінансової допомоги та для можливості здійснення благодійних внесків;
- створення веб-застосунку для адміністраторів системи.

2. Забезпечити можливість реєстрації користувачів, які будуть подавати оголошення про допомогу:

- наявність обов'язкових текстових полів для адреси електронної пошти користувача, паролю та підтвердження паролю;
- можливість здійснення реєстрації за допомогою платформ Google та Facebook.

3. Забезпечення підтвердження користувача:

- створення власного оголошення можливе лише після підтвердження профілю модераторами;
- кожен профіль підтверджується за допомогою завантаження сканованих копій паспорту, ідентифікаційного коду, справжнього імені та фото і контактної інформації (адреса електронної пошти, мобільний телефон і тд.);
- можливість отримання сповіщення при успішній реєстрації користувача.

4. Забезпечення можливості створення оголошення:

- можливість публікації оголошення з усіма необхідними заповненими полями (назва, опис, категорія, фотографії документів, довідок, людей і тд., необхідна сума).

5. Забезпечення можливості маніпуляцій оголошеннями:

- можливість публікації оголошення;
- можливість закриття оголошення;
- можливість редагування оголошення з погодження модераторів.

6. Забезпечення можливості адміністрування оголошень (веб ресурс):

- можливість входу в кабінет модератора;
- можливість перегляду статистики оголошень;
- можливість верифікація користувачів та оголошень;
- можливість видалення оголошень;
- можливість блокування користувачів при порушенні правил;

7. Забезпечення можливості перегляду оголошення:

- можливість перегляду усіх оголошень у списку;
- можливість фільтрації оголошень за визначеними параметрами (категорія, активність, дата публікації, активність);
- кожне оголошення списку повинне містити назву, опис, фотографії, автора та його рейтинг, суму, яку необхідно зібрати, та суму, яка вже зібрана. На індивідуальній сторінці оголошення повинна бути можливість побачити список користувачів (анонімних та не анонімних), які здійснили пожертву;
- можливість перегляду оголошень у особистому кабінеті, для яких були здійснені пожертви;
- можливість перегляду розмитих зображень у випадку порушення правил спільноти;
- користувач може отримувати сповіщення про оголошення, для яких було здійснено пожертву.

7. Забезпечення можливості здійснення пожертви:

- можливість додавання картки у додаток;
- можливість здійснення оплати без додаткових реєстраційних кроків;
- можливість здійснення пожертви (як анонімної так і не анонімної) - у випадку не анонімної, ім'я користувача буде показано у списку пожертв.

Отже, в результаті проведеного аналізу платформ благодійних організацій, можна зробити висновок, що надійна благодійна система повинна надавати користувачам можливість здійснити пожертву максимально зручно та безпечно. Саме тому, розроблена система повинна забезпечувати перевірку актуальності і правдивості як оголошення, так і користувачів. Після реєстрації, кожен

користувач повинен підтвердити реальність свого профілю та завантажити до додатку свої документи, з вказаного переліку. Адміністрація платформи повинна здійснювати перевірку отриманих файлів та приймати рішення про підтвердження профілю чи відхилення інформації. Навіть після верифікації профілю, кожне оголошення, яке буде опубліковане на ресурсі, повинне пройти ряд перевірок зі сторони модераторів. Усі засоби перевірок забезпечують максимальну прозорість та правдивість інформації, яка перебуватиме у програмі. З метою покращення якості обслуговування та досвіду користування додатком необхідно реалізувати перевірку та обробку фотографій, які завантажують користувачі, фото із неприйнятним змістом розмивати та автоматично повідомляти адміністрацію про кожен такий випадок.

Список літератури:

1. Gupta, Jatinder N.D. Intelligent Decision-making Support Systems: Foundations, Applications and Challenges / Jatinder N.D. Gupta, Guisseppi A. Forgionne, Manuel Mora. -Springer Science & Business Media, 2007. – pp.527.
2. Зайченко Ю.П. Основи проектування інтелектуальних систем. Навчальний посібник / Ю.П. Зайченко. – К.: Слово, 2004. – 352 с.
3. Сайт розробників продукту Dobro.ua [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://dobro.ua>
4. Сайт розробників продукту Карітас України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://caritas.ua/>
5. Сайт розробників продукту Донецького міського благодійного фонду «Добро» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.dobrota.donetsk.ua>
6. Сайт розробників продукту Lepta [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://lepta.in.ua>
7. Сайт розробників продукту Airfunding [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.airfunding.net>
8. Сайт розробників продукту ChangeUp [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://changeupforcharity.com>
9. Viktor Shrypko and Bohdan Koval, “Models of Fraud Detection and Analysis of Payment Transactions Using Machine Learning” p.15.
10. R. Rodriguez-Aguilar, J. A. Marmolejo-Saucedo, P. Vasant, and I. Litvinchev, “Financial Fraud Detection Through Artificial Intelligence,” in *Artificial Intelligence and Applied Mathematics in Engineering Problems*, Apr. 2019, pp. 57–72, doi: 10.1007/978-3-030-36178-5_6.

ЛИМОННА КИСЛОТА, ЯК КАТАЛІЗАТОР ДЕЛІГНІФІКАЦІЇ ПШЕНИЧНОЇ СОЛОМИ В СИСТЕМІ $\text{CH}_3\text{COOH}:\text{H}_2\text{O}:\text{H}_2\text{O}_2$

Трембус Ірина

к.т.н., доцент кафедри екології та технології рослинних полімерів НТУУ
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

Семененко Ніна

аспірантка кафедри екології та технології рослинних полімерів НТУУ
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

Тіницька Елізавета

магістр кафедри екології та технології рослинних полімерів НТУУ «Київський
політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

В багатоплановому характері вирішення проблеми сировинної бази світової целюлозно-паперової промисловості важливе місце займає питання використання відходів сільського господарства. Особливий інтерес представляє солома злакових культур. Солом'яні волокнисті напівфабрикати (ВНФ) характеризуються високим вмістом полісахаридів з низьким ступенем полімеризації [1]. Особливими ознаками таких ВНФ є і високий вміст мінеральної частини (зольність), а також неоднорідність фракційного складу волокон за наявності досить великої кількості клітин неволокнистого характеру.

Використання відходів сільського господарства для потреб целюлозно-паперової промисловості пов'язано, в першу чергу, з щорічною їх відновлюваністю та з розробленням нових ресурсозберігаючих і екологічно безпечних способів делігніфікації [2, 3]. Насамперед, широко ведуться дослідження процесів окисної делігніфікації рослинної сировини перексидом водню в середовищі органічних кислот. Така технологія органосольвентних варінь передбачає комплексне використання рослинної сировини, утилізацію відходів і побічних продуктів з отримання цінних матеріалів і речовин (пластмаси, фурфуролу та інших) та проведення процесу за атмосферного тиску і температури не вище 100 °C [4].

Варто зазначити, що пероксокарбонові кислоти (ПОК, МОК), як і більшість гідропероксидів хімічно не стабільні, головним чином внаслідок впливу домішок металів змінної валентності. Тому актуальним є питання стабілізації таких кислот за рахунок введення до варильного розчину допоміжних хімічних речовин. Дослідниками встановлено, що підвищення стабільності пероксооцтової кислоти помітно ефективніше при додаванні лимонної кислоти до розчину в ході процесу делігніфікації листяної деревини [5].

В результаті проведення ряду експериментальних досліджень процесу делігніфікації січки пшеничної соломи варильним розчином, який містив льодяну оцтову кислоту та воду, за їх співвідношення 75:25 об'ємних %, з додаванням 50 % H_2O_2 від маси а.с.с. В якості каталізатора процесу варіння використовували лимонну кислоту за її витрат від 0,5 до 3,0 % від маси а.с.с. Процес проводили за температури 100 ± 2 °С, тривалістю 90 хв., гідромодуля 10:1. Показники якості одержаної солом'яної целюлози наведено на рис. 1.

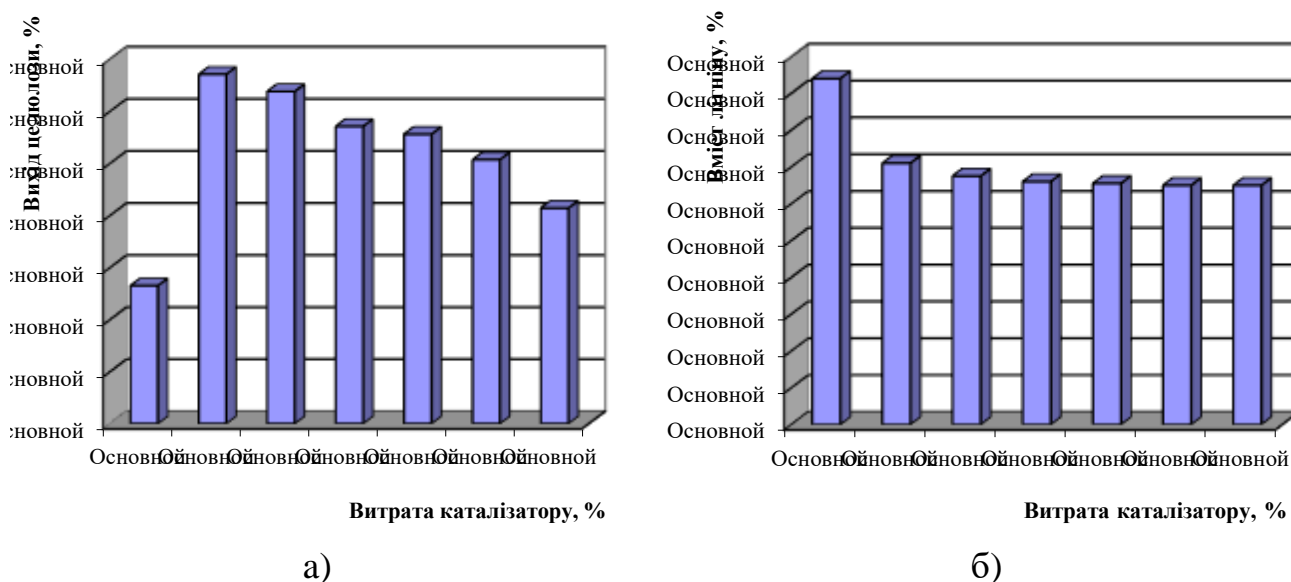

Рисунок 1. Залежність виходу (а) та вмісту залишкового лігніну (б) окисно-органосольвентної солом'яної целюлози від вмісту каталізатора у варильному розчині

При дослідженні показників якості встановлено (рис. 1), що застосування лимонної кислоти призводить до збільшення виходу солом'яної целюлози на 1,5 - 4,1 %, при цьому вміст залишкового лігніну зменшується на 0,46 - 0,58 % від маси а.с. целюлози. Такі зміни показників якості целюлози пов'язані з прискоренням процесу розчинення макромолекул лігніну і переведенням його до варильного розчину і стабілізацією вуглеводної складової рослинної сировини.

Слід зауважити, що за витрат лимонної кислоти більше 0,5 % від маси а.с.с. вихід зменшується за майже однакового ступеня делігніфікації у порівнянні з аналогічним варінням пшеничної соломи без використання хімічних домішок. Тому варіння січки пшеничної соломи в системі оцтова кислота-вода-пероксид водню доцільно проводити за витрат $\text{C}_6\text{H}_8\text{O}_7$ не більше 0,5 % від маси а.с.с., так як подальше збільшення витрат каталізатору є малоефективним. В подальшому одержану целюлозу рекомендується використовувати для виробництва масових вибілених видів паперу.

Список літератури

1. Trembus I.V., Sokolovska N.V., Halysh, V.V., Nosachova, J.V., Overchenko, T.A., 2019, Low-temperature method for manufacturing of cellulose from wheat straw, *Voprosy Khimii i Khimicheskoi Tekhnologii*, No 1, p. 116–122.
2. Barbash V., Trembus I., Sokolovska N., 2018 Performic pulp from wheat straw, *Cellulose chemistry and technology*, No 52 (7-8), p. 673 – 680.
3. Trembus I. V., Trophimchuk J.S., Galysh V.V., 2018, Obtaining of pulp from sunflower stalks with peracids shells, *Voprosy Khimii i Khimicheskoi Tekhnologii*, No 2, p. 122-127.
4. Barbash V., Trembus I., Nagorna J., 2012, Pulp obtaining from corn stalks, *Chemistry&Chemical Technology*, No 6 (1), p. 83-87.
5. Dapiá S, Santos V, Parajó JC., 2000, Formic acid-peroxyformic acid pulping of *Fagussylvatica*, *Journal of Wood Chemistry and Technology*, No 20, p. 395-413.

ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУСКУ ХОЛОДНОГО ДВИГУНА ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНОГО ГЕНЕРАТОРА

Тріфонов Дмитро Миколайович

кандидат технічних наук, доцент кафедри
Київ, Національний транспортний університет

Енергетична безпека держави – це розвиток нетрадиційних джерел енергії. Задача економії невідновлювальних ресурсів в теперішній час стоїть дуже гостро. Тому пошук та застосування нових джерел енергії є ключовим питанням сучасної науки.

Автомобільний транспорт – один з найважливіших компонентів суспільного і економічного розвитку, який споживає значну кількість паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) і чинить вагомий вплив на навколишнє середовище.

Задачею дослідження є застосування термоелектричної системи, яка в процесі функціонування дозволяє підтримувати оптимальну температуру акумуляторної батареї під час утримання автомобіля в умовах низьких температур оточуючого повітря, що створює необхідні умови для поліпшення холодного пуску двигуна внутрішнього згорання (ДВЗ). В якості теплоносія в запропонованій системі застосовується тепловий акумулятор фазового переходу, що дає можливість генерації електричної енергії досить тривалий час після закінчення циклу функціонування ДВЗ.

Термоелектричні генератори (ТЕГ) є перспективною галуззю розвитку енергоефективних технологій на автомобільному транспорті, про що свідчить аналіз кількості публікацій присвячених різним аспектам використання ТЕГ [1].

Для надійного пуску двигуна частота обертання його колінчастого вала має бути не менше мінімальної пускової частоти, яка здатна забезпечити необхідний процес підготовки робочої суміші до займання.

Досягнення пускової частоти обертання колінчастого вала двигуна великою мірою ускладнено через зниження енергетичних можливостей акумуляторної батареї (рис. 1), яке відбувається, в першу чергу, через зміну її внутрішнього опору (при зниженні температури).

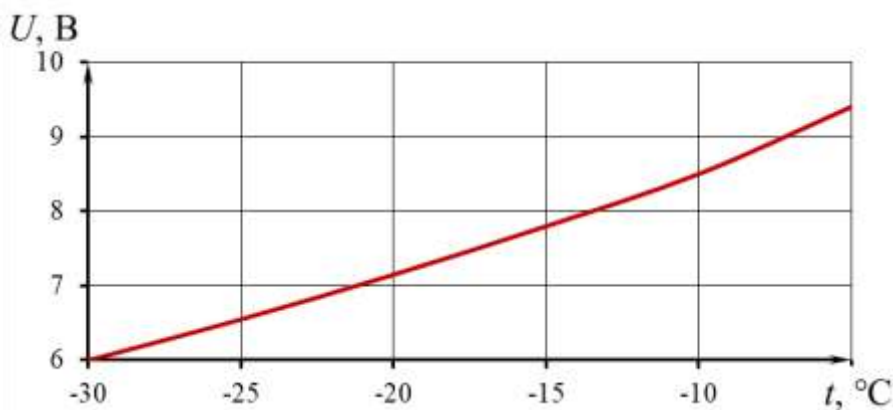

Рисунок 1 – Залежність напруги повністю зарядженої акумуляторної батареї від температури оточуючого повітря в стартерному режимі [2]

При зниженні температури оточуючого повітря різко знижується можливість електростартерної системи пуску. Це обумовлено погіршенням працездатності стартерної акумуляторної батареї при зниженні її температури [3,4]. Якщо момент тертя виявиться більшим, ніж момент, що розвивається стартером, то пуск двигуна стає неможливим.

За даними Науково-дослідного інституту акумуляторів при температурі 0°C коефіцієнт віддачі акумуляторної батареї по току дорівнює 90%, а при мінус 40°C тільки 20%. При цьому, акумулятор стає практично непрацездатним при температурі мінус $30...35^{\circ}\text{C}$ [5].

Великий вплив на внутрішній опір акумуляторної батареї чинить опір електроліту, який визначається його температурою і щільністю. Мінімальний опір електроліт має при температурі плюс 15°C і щільності $1,225 \text{ г/см}^3$. Зі зниженням температури електроліту від плюс 30°C до мінус 40°C його питомий опір зростає в 6...8 разів [6 – 8].

Для забезпечення ефективного функціонування і підвищення ємності акумуляторної батареї в період пуску холодного двигуна в умовах низьких температур оточуючого повітря все більш широке розповсюдження отримує підігрів електроліту акумуляторної батареї електронагрівачами, вбудованими в моноблок, або розміщеними в теплоізоляційних контейнерах для акумуляторної батареї з живленням від зовнішньої електричної мережі або генератора автомобіля при роботі двигуна.

Недоліками цих методів є додаткове використання енергетичних ресурсів, неможливість застосування зовнішньої електричної мережі при утриманні автомобілів на відкритих майданчиках та підтримання оптимальної температури АБ відбувається тільки під час функціонування ДВЗ.

Виходячи з поставленої задачі доцільно в якості теплоносія використовувати теплову енергію не безпосередньо відпрацьованих газів (ВГ), а енергію акумуляовану в тепловому акумуляторі фазового переходу, що дає можливість генерації електричної енергії як під час функціонування ДВЗ, так і після закінчення циклу його функціонування.

Відповідно до обраної схеми утилізації теплової енергії ВГ теплова модель термоелектричної системи має вигляд, зображений на рис. 2. Під час

функціонування ДВЗ частина теплової енергії від ВГ передається до ТАФП, в якому тепла енергія акумулюється. Під час утримання автомобіля в умовах низьких температур оточуючого повітря, після закінчення циклу функціонування ДВЗ, частина теплової енергії акумульованої в ТАФП передається до “гарячих” спаїв ТЕГ і далі від “холодних” спаїв ТЕГ в навколишнє середовище.

Рисунок 2 – Схема потоків теплової енергії в запропонованій термоелектричній системі утилізації теплової енергії ВГ з тепловим акумулятором фазового переходу

Запропонована термоелектрична система складається (рис. 3) з ТАФП 1, шара термостійкого компаунда 2, термоелектричного генератора, що містить послідовно з'єднані елементарні термопари 3, терморегулятора 4 та інфрачервоного нагрівального елемента 5.

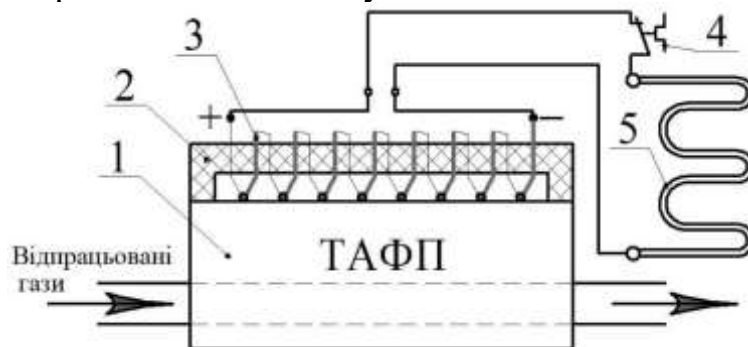

Рисунок 3 – Термоелектрична система утилізації теплової енергії ВГ з тепловим акумулятором фазового переходу:

1 – тепловий акумулятор фазового переходу, 2 – шар термостійкого компаунда, 3 – термоелектричний генератор, 4 – терморегулятор, 5 – інфрачервоний нагрівальний елемент.

В запропонованій системі застосовується двоходовий ТАФП кожухотрубчатого типу з коробчастим кожухом, що зумовлено простотою конструкції і надійністю [9].

За результатами попередніх досліджень підтверджена можливість використання ТЕГ для генерації електричної енергії досить тривалий час після закінчення циклу функціонування ДВЗ.

Список літератури:

1. Duraisamy Sivaprahasam, Subramaniam Harish, Raghavan Gopalan and Govindhan Sundararajan (July 11th 2018). Automotive Waste Heat Recovery by Thermoelectric Generator Technology, Bringing Thermoelectricity into Reality, Patricia Aranguren, IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.75443.
2. Кузнецов Е.С. Техническая эксплуатация автомобилей: учебник для вузов / Е.С. Кузнецов, А.П. Болдин, В.М. Власов и др. // – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 2001. – 535 с.
3. Лыков А.В. Теория теплопроводности / Лыков А.В. // — М.: Высшая школа, 1967. – 599 с.
4. Крохта Г.М. Особенности работы стартерных аккумуляторных батарей при самопрогреве двигателя в зимний период / Г.М. Крохта, Н.А. Усатых, Ю.А. Гуськов, Д.М. Воронин // Достижения науки и техники АПК. 2016. т.30. №12. С. 94-97.
5. Панкратов Н.И. Эксплуатация аккумуляторных батарей при низких температурах / Н.И. Панкратов // Автомобильный транспорт. 1985. №2. С. 16–19.
6. Тиминский В.И. Справочник по электрооборудованию автомобилей, тракторов, комбайнов / В.И. Тиминский // М.: Урожай, 1985. – 256 с.
7. Тышкевич Л.Н. Исследование тепловых процессов аккумуляторной батареи при эксплуатации автомобиля в условиях низких отрицательных температур / Л.Н. Тышкевич, Б.В. Журавский // Омск.: Вестник СибАДИ, выпуск 6 (58), 2017. С. 71-77.
8. Маркин А.Г. Энергообеспечение пуска двигателя внутреннего сгорания автомобиля / А.Г. Маркин, Б.В. Журавский, А.П. Жигадло // Омск.: Вестник СибАДИ, выпуск 5 (45), 2015. С.26-30.
9. Тріфонов Д.М. Поліпшення паливної економічності і екологічних показників автомобіля використанням теплових акумуляторів фазового переходу для прогріву двигуна: дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.22.20 — «Експлуатація та ремонт засобів транспорту» / Д.М. Тріфонов – Київ, 2018. 236 с.

ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ МЕТОДОМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ОЧИЩУВАЧА ПОВІТРЯ ДЛЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Фоменко Ірина Романівна

Магістрантка 6 курсу

кафедри промислового дизайну і комп'ютерних технологій

Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені Михайла Бойчука

Сучасна життєва діяльність людини призводить до катастрофічної зміни навколишнього природного середовища. У повітрі перебуває велика кількість смогу та іншого бруду, що забруднює легені і сприяє розвитку хвороб, а також впливає на флору і фауну. Більша частина цього сміття з'являється завдяки заводам, вихлопним газам, від транспорту та іншими шляхами. В рамках концепції головною метою є висвітлення сучасної екологічної ситуації, визначення головних шляхів загрози, та виявлення дизайн методів та рішень у глобальному екологічному забрудненні. А також демонстрування на практичних прикладах впровадження іонізаторів, та внаслідок їх дії.

За підсумками аналізу, світ на сьогоднішній день намагається зберегти екологічну чистоту, активно створюючи живу енергію подібно сонячним панелям і електротранспорту та цього не достатньо. Для боротьби з глобальним забрудненням безпосередньо допомагають боротися дизайнери, які розробляють додаткові системи для очищення повітря. Саме дизайн-мислення виступає першочерговою ланкою в вирішенні даних проблем. Впровадження в навколишнє середовище об'єктів по іонізації повітря несе в собі наукову і практичну інновацію. Таке рішення допоможе скоротити поширення шкідливих компонентів, смогу, дрібного пилу і інших елементів забруднення по всьому світу. Раніше були використані подібні експериментальні очисники і результат їх роботи дійсно позитивно впливав на статистику, однак їх було не багато. Практика показала, що вчені створювали один очищувач великих масштабів на все місто. Результати дослідження підтверджують, що доцільніше створити кілька очищувачів, які матимуть невеликі габарити, що зможуть гармонійно вписуватись в навколишню середу, та розташувати їх в критичних зонах, щоб уникнути поширення частинок забруднення. дуже важко вирішити світову глобальну проблему забруднення, так як статистика повітря має великі показники забруднення, і з кожним днем зростає. Однак саме такі розробки очищення допоможуть по-перше зменшити кількість забруднення хоча б у суспільних місцях, а по-друге зможуть надати новий поштовх для подальших досліджень, та рішень даної проблеми.

Розгляд вище наведених досліджень служить підтвердженням того, що актуальність проблеми екологічного забруднення залишається гостро-відкритою. Рішення цього завдання стосується не тільки екологів. Нове, нестандартне мислення показало, як дизайнери можуть вплинути на навколишню середу, створивши невеликий предмет, що допомагає людям залишатись здоровими, та зберегти флору і фауну. Напрямок при подальших дослідженнях необхідно шукати в нових, нестандартних галузях. Так як боротьба за екологію триває ще з часів промислової революції і виходячи з багаторічного досвіду так і не вдалось знайти пряме рішення.

Література:

1. Акімова Т.А., Кузьмін А.П., Хаскін В.В. «Екологія. Природа. Людина. Техніка», Юніті, М, 2001.
2. Бокріса О.М. «Хімія навколишнього середовища» під ред., Хімія, М., 1982.
3. Даниленко В. Я. «Дизайн»: [підруч.] / В. Я. Даниленко. – Харків: ХДАДМ, 2003.
4. Папанек В. «Дизайн для реального світу. Екологія людства та соціальні Зміни», Київ: - ArtHuss, 2020.

СОНЯЧНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

Шахова Олена Валеріївна

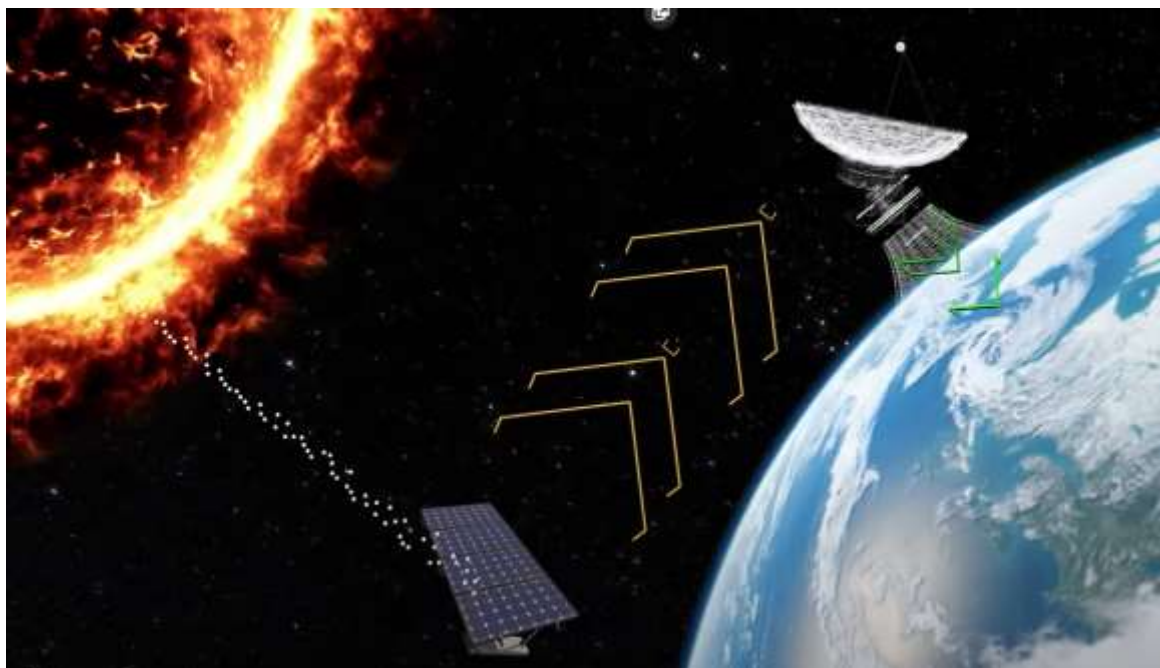
викладач першої категорії

Циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання
Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету
внутрішніх справ

Здавалося б, людина навчилася добувати енергію з вітру, викачувати електрику і сонячного світла, перетворювати енергію води в електричний струм, але ми до сих пір продовжуємо по-старому в глобальних масштабах спалювати вугілля і нафту, забруднюючи продуктами їх переробки атмосферу. Невже досі не знайшлося альтернативи традиційним електростанціям? Альтернатива є і з'явиться вона дуже скоро.

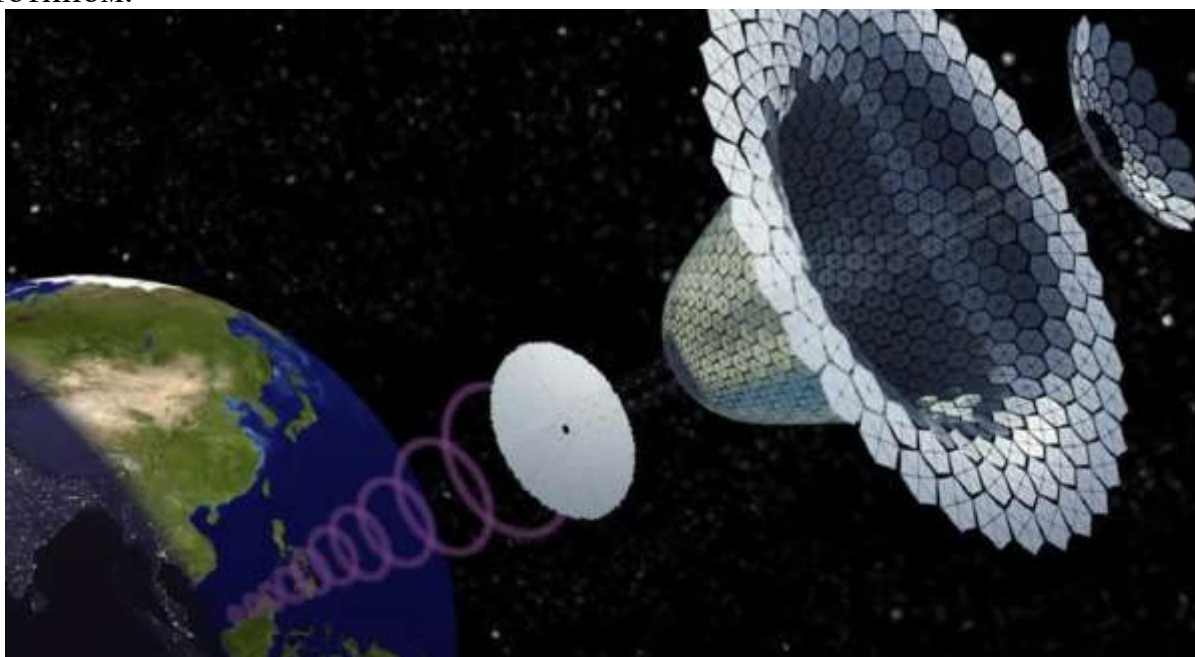
Сонячні електростанції найсильніший конкурент традиційним методам отримання енергії, але геліосистеми мають один величезний і непоправний недолік - вони залежні від положення Сонця на небосхилі, немає Сонця - немає енергії, оскільки світловий день не може тривати вічно.

А що якщо помістити сонячний колектор не на дах будинку, а на 35 тисяч кілометрів вище - на орбіту Землі? Ця думка була висловлена ще в 1941 році і тоді виглядала повною утопією, але сьогодні, коли людина робить перші кроки в освоєнні ближнього космосу, таке цілком можливо. У науково-дослідній лабораторії ВМС США вважають, що орбітальні сонячні панелі в змозі виробляти від 250 МВт до 5 ГВт енергії, оскільки можуть працювати цілодобово, 99,9% часу в році, навіть в тому випадку, коли на темній стороні Землі Сонця немає, електростанція буде отримувати енергію Сонця, тому що земна вісь зміщена. Ідея технології одночасно проста і не дуже. З одного боку, ми вже навчилися перетворювати фотони в електрони, адже реальні сонячні панелі вміють конвертувати сонячне світло в постійний струм. У космосі все так же, але як подати електрику на Землю? Це можливо за допомогою радіохвиль. Фотони за допомогою дзеркального колектора направляються на сендвіч-панель, розташовану в космосі, вона ж перетворює їх в мікрохвилі, здатні нести енергію і саме ці мікрохвилі і будуть прийматися на поверхні Землі спеціальною антеною.

Енергія з Космосу

Складність в тому, що вага космічної конструкції буде в межах 1000 тон, але китайська академія космічних технологій вже працює над першим робочим прототипом.

Електростанція майбутнього

Основна ідея в тому, що космічна електростанція може бути побудована прямо в космосі за допомогою роботів і технології 3D друку - це дозволить вивести на орбіту легкий екіпаж з роботів-будівельників і встановити першу на Землі космічну електростанцію.

СИСТЕМА СЕГМЕНТАЦІЇ ТА АНОНІМІЗАЦІЇ РЕЗЮМЕ ДЛЯ РЕКОМЕНДАЦІЇ НА РОБОТУ

Шмілик Тарас,

студент

Національний університет «Львівська Політехніка»

Вовк Олена,

к. т. н., доцент

Національний університет «Львівська Політехніка»

У даній статті розглянуто узагальнений підхід до вирішення задачі отримання роботи шляхом надсилання персоналізованого резюме рекрутерам за загальноприйнятими у світі вимогами (як в Україні, так і за її межами).

На сьогодні існує досить великий відсоток відхилення резюме ще на стадії його розгляду, оскільки професійний рекрутер протягом мінімального часу може скласти загальне враження про потенційного працівника.

Іншим фактором, що суттєво впливає на отримання кандидатом посади в компанії є те, що більшість ІТ-компаній в Україні (аналогічно до європейських), надають перевагу кандидатам із наявністю рекомендації (employment reference) від працівника, який вже працює в компанії. В свою чергу, такі працівники-рецензенти кандидатів отримують грошові або бонусні компенсації за залучення нових кадрів. Проте, деколи сприйняття інформації з резюме, а відповідно і прийняття рішення щодо взяття того чи іншого кандидата в дану компанію, є дещо суб'єктивним. Саме тому виникла ідея створення системи, яка усуватиме певний елемент суб'єктивізму при розгляді резюме кандидатів. В такій системі пропонується “зведення” людей, які шукають роботу (особливо тих, хто націлений на європейський ринок) та людей, які є робітниками компаній і готові надати власну рекомендацію дійсно відповідним кандидатам, що суттєво підвищує шанси бути “поміченим” компанією.

З огляду на вищезазначене, сегментація та анонімізація у пропонованій системі відіграють роль незалежної оцінки, оскільки:

1. користувачі, що хочуть отримати рекомендацію, завантажуючи своє резюме у систему, отримують неупередженість та об'єктивність;
2. резюме у стандартизованому форматі і без персональної інформації (фото, вік, стать, ...), яка приховується алгоритмами сегментації, дозволяє робітнику ІТ-компанії приймати рішення щодо кваліфікації працівника без прив'язки до стереотипності;
3. резюме розглядають дійсні працівники компаній, які можуть вирішити, чи хочуть вони надати employment reference від себе (або у іншому випадку надати поради для покращення самого резюме).

В ході дослідження було виділено кілька основних аналогів, які, втім, в межах функціоналу не пропонують рекомендацій, а лише дають певні безкоштовні (або платні) поради: [1-4]. Проаналізовані сильні (тобто корисні) та слабкі (яких варто уникати) сторони подані у табл. 1. Ці параметри були враховані при формуванні вимог до системи, що розробляється.

Таблиця 1.

Сильні та слабкі сторони систем-аналогів оцінки резюме

№ п/п	Сильні сторони	Слабкі сторони
1.	Завантаження власного файлу кількох форматів (pdf, docx, ...)	Нечіткі платні функції, які стають зрозумілими вже при використанні системи
2.	Добре продуманий UX (User Experience)	Багато різноманітних оцінок замість найважливіших
3.	Авторизація через наявну соціальну мережу	Довгий час очікування результату
4.	Постійність у результатах	Відсутність “живого” спілкування

Варто зазначити, що на сьогодні вже існують системи “витягування” інформації з джерел (парсинг) з подальшим розміщенням отриманих елементів у відповідних полях форми системи (сегментація). Проте, такі “інтелектуальні” підходи наразі не було застосовано до такого виду документації як резюме. Проаналізувавши літературні та наукові джерела, було виділено основні підходи, які використовуються для вирішення задачі пошуку інформації у резюме (подані в табл. 2).

Таблиця 2.

Основні переваги та недоліки запропонованих методів пошуку інформації у
резюме

№ п/п	Метод (підхід)	Переваги	Недоліки	Посилання
1.	Використання семантичних технологій та онтологій	Дає змогу видобувати дані з інших систем і структурувати їх	Складність парсингу документів для інтерпретування їх семантично	[5], [9], [10]
2.	Використання таких класифікаторів, як Decision Tree, Naive Bayes, One Rule	Можна використати саме той класифікатор, який треба для задачі	Кожен із класифікаторів даватиме результати із різними точностями	[6], [7]
3.	Підхід сегментації (поділу на речення), токенизації (поділу на слова) і пошуку потрібних слів	Швидкий і відносно нескладний спосіб добути необхідну “суть” документа	Сам по собі не надто точний, потребує навчання на даних	[8]

Так, як резюме поширюються у формі звичайних (текстових) документів, то для них не існує певного набору, як для числових даних (наприклад як MNIST, CIFAR-10, тощо). Тому дослідники використовують існуючі набори резюме або створюють власні. Крім того, слід зазначити, що більшість резюме викладаються на сайтах пошуку роботи, у яких люди дають згоду на використання даних у їх резюме. Також кандидати використовують такі сайти, як Glassdoor та LinkedIn, де часто розміщують свої резюме у режимі “загального доступу”. Для вирішення сформульованої вище задачі у системі Github був підібраний такий набір резюме [11], який дозволяє використовувати різні варіації документів з наявними фотографіями, чітким структуруванням інформації, використанням різних типів резюме (таких, як хронологічний, функціональний, комбінований) та різними форматами представлення особистої інформації (показано на рис. 1, 2).

TRENDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC APPROACHES AND PROSPECTS OF INTEGRATION OF INTERNET TECHNOLOGIES INTO SOCIETY

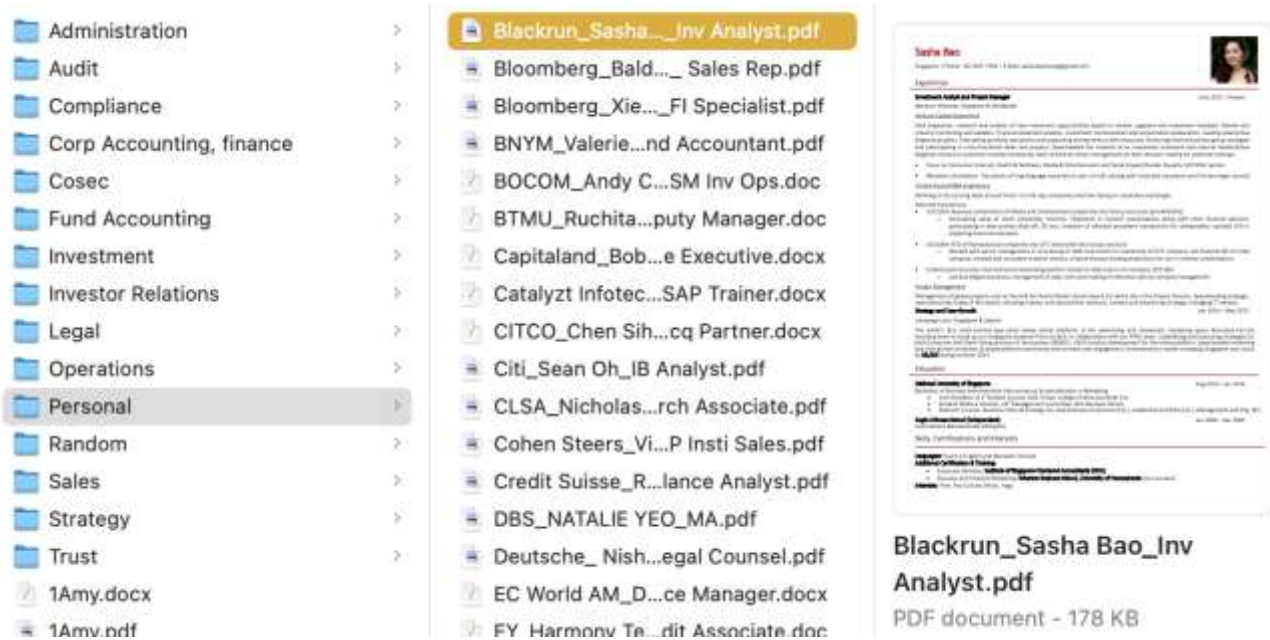

Рис. 1 Вигляд підбірки резюме

Рис. 2 Загальний вигляд резюме з підбірки

В результаті було:

1. проаналізовано аналоги пропонованої системи, які певною мірою подібні, але не акцентують увагу саме на представленні анонімізованої інформації з документів-резюме;
2. виділено основні ідеї та функції пропонованої системи;
3. представлено переваги та недоліки алгоритмічних підходів та користувацького інтерфейсу аналогів та пропонованої системи;
4. отримано набір із близько 2-х тисяч різноманітних документів-резюме, які різняться способом викладу інформації, наявністю персоналізованих елементів та розміром, який буде використано для навчання системи засобами штучного інтелекту.

Висновки

Таким чином, на основі існуючих досліджень було проведено огляд аналогів та статей у даній предметній області, описано функціонал та вимоги для пропонованої системи парсингу, сегментації та анонімізації документів, зокрема, резюме. В результаті опрацювання таких видів документації, як резюме, на виході системи буде отримано сегментований та анонімізований формуляр для опрацювання його відповідними фахівцями, зокрема рекрутерами та менеджерами по персоналу, а також незалежними працівниками ІТ-компаній. Такий підхід дозволить проводити відбір кандидатів на відповідні посади неупереджено та об'єктивно. Це в свою чергу сприятиме підвищенню кваліфікації працівників, яких планується найняти. Майбутніми кроками будуть як сама розробка інтернет-системи (за вже створеними візуальними прототипами - UI/UX mockups), так і створення власних алгоритмів парсингу, сегментації та анонімізації резюме.

Список літератури:

1. Rezi: AI-Powered Free ATS Resume Builder [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.rezi.io/>.
2. Resume Worded - Score My Resume [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://resumeworded.com/>.
3. Shine Resume Score Checker [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://resume.shine.com/resume-score-checker/score-checker>.
4. RezScore [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://rezscore.com/>.
5. P. Pocatilu, M.-I. Enăchescu, and A. Diță, 'Assessing a candidate's seniority level in computer science field by integrating semantic web technologies with augmented reality', *Econ. Comput. Econ. Cybern. Stud. Res.*, vol. 54, no. 3, pp. 231–248, 2020, doi: 10.24818/18423264/54.3.20.14.
6. M. El Mohadab, B. Bouikhalene, and S. Safi, 'Automatic CV processing for scientific research using data mining algorithm', *J. King Saud Univ. - Comput. Inf. Sci.*, vol. 32, no. 5, pp. 561–567, 2020, doi: 10.1016/j.jksuci.2018.07.002.
7. P. Osipovs, 'Classification tree applying for automated CV filtering in transport company', *Procedia Comput. Sci.*, vol. 149, pp. 406–414, 2019, doi: 10.1016/j.procs.2019.01.155.

8. M. Alksasbeh, T. Abukhalil, B. A. Y. Alqaralleh, and M. Al-Kaseasbeh, 'Smart job searching system based on information retrieval techniques and similarity of fuzzy parameterized sets', *Int. J. Electr. Comput. Eng.*, vol. 11, no. 1, pp. 636–645, 2021, doi: 10.11591/ijece.v11i1.pp636-645.
9. I. Salinas, I. Lera, C. Guerrero, C. Juiz, and E. Sukic, 'Towards a semantic research information system based on researchers' CV documents', *Int. J. Qual. Res.*, vol. 13, no. 1, pp. 131–144, 2019, doi: 10.24874/IJQR13.01-08.
10. D. Çelik, 'Towards a semantic-based information extraction system for matching résumés to job openings', *Turk. J. Electr. Eng. Comput. Sci.*, vol. 24, no. 1, pp. 141–159, 2016, doi: 10.3906/elk-1304-130.
11. Github. Resume Dataset [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://github.com/JAIJANYANI/Automated-Resume-Screening-System#dataset>.

ОПОДАТКУВАННЯ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Кравченко Алла Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Туристична діяльність, як і будь яка інша діяльність, підлягає оподаткуванню. В свою чергу оподаткування являє собою законодавчо врегульований процес встановлення та утримання податків у країні, визначення їхніх розмірів і ставок, а також порядок сплати нарахованих сум податків.

Чинне законодавство України пропонує суб'єктам туристичної діяльності дві системи оподаткування: загальну та спрощену систему. Загальна система передбачає сплату податку на прибуток та податку на додану вартість (ПДВ) та інших податків та зборів, які сплачуються відповідно до обраного виду діяльності. Спрощена система оподаткування представлена єдиним податком та трьома групами оподаткування.

Розглянемо більш детально загальну систему оподаткування. Зокрема податок на додану вартість (ПДВ), який є одним із найпоширеніших і застосовується приблизно в 140 країнах світу. Серед європейських країн середня ставка ПДВ становить 20 %, тоді як у решті світу вона на п'ять пунктів нижче [1].

Положення Податкового кодексу України встановлюють особливий порядок оподаткування податком на додану вартість (ПДВ) діяльності у туристичному бізнесі, який відрізняється від загальноприйнятого (рис. 1) [1].

Насамперед, слід враховувати те, що згідно з статтею 207 Податкового кодексу України, туристичний продукт, як комплекс туристичних послуг, з метою оподаткування розглядається як єдина послуга [2].

А в Законі України "Про туризм" визначено, що туристичний продукт – це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, що реалізується за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції) [3].

Тому в разі проведення операцій з постачання туристичним оператором туристичного продукту, призначеного для його споживання як на території України (внутрішній туризм) так й за її межами (міжнародний туризм), базою оподаткування є винагорода. І визначається ця винагорода як різниця між вартістю поставленого ним туристичного продукту та вартістю витрат, понесених таким туристичним оператором внаслідок створення такого туристичного продукту.

Рис.1. Порядок обчислення бази оподаткування ПДВ туроператора [1]

В свою чергу потрібно зазначити, що туристичні послуги поділяються на характерні та супутні. Характерні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротяться без їх реалізації туристам. Супутні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротяться без їх реалізації туристам [4].

Вказані послуги входять до вартості туристичного продукту і вираховуються під час визначення бази оподаткування ПДВ у туроператора. І не має значення, на яких умовах туроператор їх отримує від своїх постачальників - за прямими договорами чи агентськими.

Якщо послуги отримано від нерезидента й оплачуються в іноземній валюті, їх вартість визначають за правилами, передбаченими в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку [5]. Дане Положення регламентує наступні умови:

- за попередньою оплатою, перераховують виходячи з курсу Національного банку України, що встановлений на дату перерахування попередньої оплати нерезиденту;

- без попередньої оплати, перераховують виходячи з курсу Національного банку України, що встановлений на дату фактичного отримання послуг.

Проте суми ПДВ, сплачені або нараховані під час придбання товарів, послуг, які включаються до вартості туристичного продукту або туристичної послуги, не відносяться до податкового кредиту і не включаються до бази оподаткування туристичного оператора [2].

Оскільки винагорода, яку туроператор виплачує турагенту у разі постачання через нього туристичного продукту, на умовах дії агентської угоди, не включається до вартості туристичного продукту для обчислення ПДВ. Адже ця винагорода пов'язана тільки зі збутом туристичного продукту і буде віднесена до витрат на збут туроператора.

Для нарахування податкових зобов'язань за постачання кожного окремого туристичного продукту, туроператор може скористатись такою формулою [6]:

$$\text{ПЗ} = (\text{Сп} - \text{Ср}) \times 20 \% \quad (1)$$

Де: **ПЗ** – сума податкових зобов'язань з ПДВ, розрахована за кожним поставленим туристичним продуктом, грн;

Сп – сума, отримана від туриста (замовника) за проданий туристичний продукт (без урахування ПДВ, нарахованого туроператором із вартості своєї винагороди), грн;

Ср – собівартість туристичного продукту, до якого включаються характерні й супутні послуги (придбані як із ПДВ, так і без ПДВ) за вартістю з ПДВ, грн.

Іноді зручніше обчислити суму податку на додану вартість так званим "методом від зворотного"[6]. Тобто, якщо туроператор визначає одразу кінцеву вартість туристичного продукту з врахуванням своєї винагороди, то закладений податок на додану вартість можна розрахувати так:

$$\text{ПЗ} = (\text{Спзпдв} - \text{Ср}) / 6 \quad (2)$$

Де: **Спзпдв** – сума, отримана від туриста (замовника) за проданий туристичний продукт (включаючи ПДВ, нарахований туроператором із вартості своєї винагороди), грн.

А для того щоб знайти базу оподаткування ПДВ, туроператор може здійснити такий розрахунок [6]:

$$\text{ПЗ} = (\text{Спзпдв} - \text{Ср}) / 1,2 \quad (3)$$

Датою виникнення податкових зобов'язань у туристичного оператора під час постачання туристичного продукту або туристичної послуги, відповідно до статті 207 Податкового кодексу України, є дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання туристичного продукту або туристичної послуги [2].

Таким документом є акт наданих послуг, який як правило оформлюють, якщо туристичний продукт постачається через турагента. Дата постачання туристичної послуги обов'язково зазначається в договорі на туристичне обслуговування. В якому, відповідно до Закону України «Про туризм», зазначають також строк перебування у місці надання туристичних послуг із зазначенням дат початку та закінчення туристичного обслуговування [3].

Оскільки процедура формування податкових зобов'язань у туроператора відмінна від загальноприйнятих, правила формування податкового кредиту теж особливі. Вони зазначені в статті 207 Податкового кодексу України [2].

Перша особливість полягає в тому, що суми ПДВ сплачені під час придбання товарів чи послуг, які власне й формують вартість туристичного продукту (проживання туристів в готелях, вартість транспортних перевезень, організація екскурсій), до податкового кредиту не відносяться та до бази оподаткування туристичного оператора не включаються.

Друга особливість полягає в тому, що при придбанні товарів та послуг, які не включаються у вартість туристичного продукту (оплата за електроенергію та опалення офісних приміщень, орендні платежі, придбання канцтоварів тощо), право на податковий кредит у туристичного оператора виникає на дату отримання таких товарів або послуг, що підтверджується податковою накладною.

Отже, важливим є те, що податкові зобов'язання по ПДВ у туристичного оператора при постачанні туристичного продукту виникають на дату оформлення відповідного документу, що засвідчує факт постачання туристичного продукту. Відповідно, на дату отримання туристичним оператором авансу за туристичний продукт податкові зобов'язання не формуються.

Список літератури:

1. Н. Дьяконова Туроператори: податковий облік <https://bz.ligazakon.ua>
2. Податковий кодекс України 2 грудня 2010 року № 2755-VI <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності, затверджена наказом Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України від 12.11.2003 р. № 142/394. <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 "Вплив змін валютних курсів", затверджене наказом Мініфіну від 10.08.2000 р. № 193 <https://dtkt.com.ua>
6. Вісник «Офіційно про податки» <https://dtkt.com.ua>

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ЛЬВОВІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ

Паньків Наталія Мирославівна

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму
Львівський національний університет імені Івана Франка

Розвиток будь-якої галузі обумовлено низкою чинників. Львів - як одне з туристичних міст України не є винятком. Цьому слугують природні, культурно-історичні та соціально-економічних передумови.

Знаходячись на відстані близько 70 км від кордону з Польщею, місто розділене пагорбами Головного європейського вододілу, який розмежовує річки Балтійського та Чорноморського басейнів (відповідно річок Західного Бугу та Дністра). Середня висота Львова над рівнем моря — 289 метрів. Найвища точка міста — гора Високий замок, 413 м над рівнем моря. Природні умови обумовили наявність у Львові понад 20 парків і зелених зон, 3 ботанічних сади та 2 геологічні пам'ятки природи (Кортумова гора та Медова печера). Два парки є пам'ятками садово-паркового мистецтва національного значення (Стрийський та парк імені Івана Франка), один — місцевого (Снопківський парк). У міських межах розташований регіональний ландшафтний парк «Знесіння» — природоохоронна територія площею понад 300 га, яка має максимально наближену до природних умов екосистему [1]. Все це створює пейзажно-естетичну різноманітність території, що в поєднанні з об'єктами культурно-історичної спадщини формує туристичну привабливість міста. Так, свідченням культурного багатства міста є велика кількість музеїв, театрів, концертних залів, творчих об'єднань, а також проведення тут численних культурних заходів для львів'ян та відвідувачів міста. До групи історико-культурних туристичних ресурсів Львова належать історико-архітектурні та історичні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо [2]. Їх у місті понад 2500. Це пояснюється давнім освоєнням цієї території, перешаровуванням різних культур в контексті непростих історичних особливостей розвитку, порівняно високим економічним розвитком та значною щільністю населення. Львів розташований на перехресті важливих торговельних шляхів з Півночі на Південь і з Заходу на Схід. Архітектурне розмаїття міста поєднало традиції і стилі різних епох — готики, бароко, рококо, ренесансу, ампіру, сецесію, конструктивізму. Символами та візитівками міста слід вважати одні з найцінніших споруд: Кам'яниці на Площі Ринок; Комплекс Вірменського собору — найдавніша частина якого сягає 1356-1363 рр., будинки вірменського кварталу XVI ст.; Ансамбль руського кварталу — Успенська церква (1591-1631 рр.), Каплиця трьох святих (1591 р.), дзвіниця Корнякта (1578 р.); Єзуїтський костел Св. Петра і Павла (XVII ст.); Ансамбль собору св. Юра (XVIII ст.); Ансамбль Бернардинського монастиря (кін. XVII ст.); Латинський кафедральний собор Св. Марії з XVI ст. та каплиця Боїмів XVII ст.; Львівський національний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької (1897-1900 рр.). У Львові є

понад 120 чинних храмів. Львів'яни об'єднані в понад 20 релігійних конфесій. На початку XX ст. Львів був єдиним містом у світі, де знаходились резиденції трьох католицьких архієпископів: римо-католицького, греко-католицького і вірмено-католицького. У Львові також є понад п'ятдесят музеїв, окремі з яких не мають аналогів в Україні та світі. Організація ЮНЕСКО в грудні 1998 р. включила історичний центр Львова до Списку пам'яток світової культурної спадщини, що додало місту особливо престижного статусу [3]. Згідно зі статистичними відомостями 2018 року, для близько 58% опитаних туристів оглядини туристичних місць та пам'яток стало базовою метою їхнього приїзду до Львова. Решта туристів також опосередковано ознайомлювалися з культурно-історичними ресурсами, оскільки їхня поїздка була полімотивованою.

Населення Львова у 2019 році становило 756,3 тис. осіб. Місто є найважливішим діловим центром Західної України [4]. У 2018 році Львів єдиний з українських міст увійшов в рейтинг 100 найпопулярніших серед туристів міст у світі за версією британської аналітичної компанії Euromonitor. Так, Львів за рік відвідало 2,2 млн туристів, що визначило 80 місце у рейтингу, обійшовши такі міста як Тель-Авів, Франкфурт, Стокгольм, Ніцца, Ріоде-Жанейро, Абу-Дабі, Порту, Доха. У 2009 та 2016 роках, журнал «Фокус» називав Львів найкомфортнішим для життя серед українських міст. Станом на січень — вересень 2017 року обсяг прямих іноземних інвестицій Львівщини становив 52,4 млн дол. США. Іноземний капітал був інвестований 31 країною світу (найбільшими інвесторами з яких були партнери з Польщі — 47,7 %; Австралії — 11,3 %; Кіпру — 10,7 % та Нідерландів — 6 %). Загальний обсяг видатків міського бюджету Львова у 2020 році встановлено в розмірі близько 11,655 млрд. гривень. Згідно зі Стратегією економічного розвитку Львова до 2025 року передбачається, що основними галузями економіки міста мають стати туризм та інформаційні технології, пріоритетним також є сфера бізнес-послуг та логістики.

Завдяки величезній кількості культурних, історичних та архітектурних цінностей та розвинутій сфері обслуговування, зручному транспортному та географічному розташуванню, місто поступово набуває неофіційного статусу «туристичної столиці» України, а 2,5 млн. туристів впродовж 2019 року з 150 країн світу підтверджує це висловлювання. Традиційними відвідувачами для міста залишаються поляки (18,3%), білоруси (6,6%), німці (5,4%), турки (6,2%) та американці (2,5%). Неочікуваним виявився приріст туристів вдвічі з Великобританії, до 3%, та вперше, за останні декілька років, у ТОП-10 країн-відвідувачів увійшли австрійці та французи, по 1 % [5]. Частка українських туристів у 2019 році склала 35,7%. Цікавим є те, що понад 80% відвідувачів віком від 20 до 40 років. Майже третина українських туристів є мешканцями Києва та області, також у ТОП 5 входять жителі Тернопільської, Івано-Франківської та Дніпропетровської областей. Серед опитаних туристів переважають ті, які подорожують з метою відпочинку (72,8%) та вже не вперше у Львові (51,0%). Крім того, чисельність конференц-делегатів зросла на 3,5% та складає 10,6% [5]. Надходження до бюджету міста від галузі туризму зросли на 30% та становлять 198 млн. грн, з яких туристичний збір зріс майже вдвічі, до 10 млн грн [2,5]. Традиційно, майже половина туристів до Львова доїжджає потягом (46%), з

відкриттям нових рейсів та збільшенням частоти польотів, все більше відвідувачів надає перевагу авіаційному транспорту (31%) та зменшується попит на автобусне сполучення (- 4 %). Серед закладів розміщення, популярності набирають хостели (31%) та орендовані квартири (30%). Відсоток відвідувачів готелів щороку знижується та минулоріч становив 29% [5]. Більшість туристів у Львові відвідують гастрономічні заклади (72,5%), оглядають історичний центр міста (66,9%) й надають перевагу культурним закладам та подіям (57,7%) [6]. Проте, місто не в повній мірі використовує весь туристичний ресурс: ніша ділового туризму зайнята недостатньо (необхідні великі приміщення для проведення ділових конференцій та загальноукраїнських заходів). Значна концентрація туристів виключно в центральній частині міста обумовлює низку незручностей та проблем, тому залучення приміської території з використанням потенційних можливостей туристичного розвитку зможе допомогти у розв'язанні цієї проблеми.

Станом на 2019 рік у Львові налічувалося 282 готелі та аналогічних закладів розміщення, а кількість місць в них становила 8657. До порівняння, аналогічні показники за 2018 рік – 273 і 7824 відповідно. Станом на 2019 рік у Львові було 5 п'ятизіркових готелів (Bank Hotel, Nobilis Hotel, Леополіс Готель, Grand Hotel та Citadel Inn). Саме Citadel Inn був першим п'ятизірковим готелем у Львові та отримав сертифікацію в серпні 2012 року [6]. Що стосується 4-х зіркових готелів, то станом на січень 2019 року у Львові їх налічувалося 17 (Готель Швейцарський, Taurus Hotel & SPA, PANORAMA Lviv Hotel, Готель Шопен, Sunny Hotel, Атлас Делюкс Готель, Premier Hotel Dnister, Бутік Готель Еней, Astoria Hotel, Conference Hotel Suputnyk, Reikartz). До тризіркових готелів (понад 32 одиниці станом на 2019 рік) відносять: Готель Жорж, Готель Львів, Замок Лева, Євроготель, Jam Hotel, Danylo Inn, On The Square Guesthouse, Hotel Plazma, Nota Bene Hotel, Modern Art Hotel, Chaplin, Leotel, Готель Соната, Hotel 39, Nota Bene Loft та інші [6]. Невід'ємною складовою туристичної привабливості Львова є гастрономічна сфера; кав'ярні, цукерні та ресторати. Загалом у місті станом на 2020 рік нараховується 792 об'єкти ресторанного бізнесу. На жаль, кількість закладів харчування суттєво зменшилася у порівнянні з 2017 роком, адже тоді у Львові налічувалося 1012 закладів ресторанного господарства [3]. Найвідоміші з-поміж них: «Віденська кави», «Дзига», «Італійський дворик», «Кабінет», «Хмільний дім Роберта Домса», заклади мережі «ФЕСТ» та інші. Усі вони об'єднані до Гільдії рестораторів Львова. Львівські ресторати вже давно стали своєрідним туристичним ресурсом, адже такі заклади як «Львівська майстерня шоколаду», «Криївка», «Львівська копальня кави», «Реберня» вже стали пунктами списку “must visit” для гостей міста. Очевидним є те, що сфера послуг у Львові перебуває на високому рівні, не дивлячись на скорочення кількості закладів розміщення і харчування. Тому, у 2019 році незмінно високими залишились Індекс туристичної привабливості міста, що становить 4,8 та Індекс задоволеності туристичними послугами – 4,4 (із 5-ти можливих балів). 95 % гостей міста рекомендуватимуть своїм рідним та друзям відвідати Львів та насолодитись його атмосферою гостинності та затишку [7]. Для Львова актуальним напрямом є відновлення інфраструктури

розміщення з дотриманням стандартів обслуговування та розвитку мережі малих і середніх бутік-готелів. Тому велике значення на сучасному етапі має розробка ділової (конкурентної) стратегії вищого рівня для готельних підприємств, яка буде визначати заходи, спрямованих на посилення конкурентоспроможності та збереження конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Поєднання зручного природно-географічного, транспортного положення міста, наявність та використання різноманітних туристичних ресурсів є домінуючими передумовами для подальшого розвитку туризму Львова та його економіки загалом.

Список літератури:

1. Львів: природа навколо нас /М. М. Назарук, А. М. Галушка, Н. В. Партика, Ю. В. Зінько, Б. В. Сенчина; ред.: М. М. Назарук. - Львів : Коло, 2016. 205 с.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії /О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. 86 с.
3. Панель міста. Портал відкритих даних Львова. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://dashboard.city-adm.lviv.ua/>
4. Головне управління статистики у Львівській області. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний туристичний сайт міста Львів. Туристична інфографіка, 2019 рік. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://lviv.travel/ua/news/infografikaturisti-u-lvovi-protiagom-2019-roku>
6. Офіційний туристичний сайт міста Львів. Туристична інфографіка, 2019 рік. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://lviv.travel/ua/news/infografikaturisti-u-lvovi-protiagom-2019-roku>
7. Пандяк І.Г. Готельне господарство Львова: історичні передумови, сучасний стан, тенденції розвитку /Вісник Львівського університету. Серія географічна. 2014. Випуск 47. С. 209-216.

ЛІПІДНИЙ СПЕКТР ПЕЧІНКИ ЗА ТОКСИЧНОГО ГЕПАТИТУ В ЩУРІВ ТА ЙОГО КОРЕКЦІЯ

Грищенко Вікторія Анатоліївна,

Доктор ветеринарних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Метаболізм ліпідів в організмі ссавців значною мірою залежить від функціонального стану печінки [1, 2]. В останній сконцентрована більшість шляхів проміжного перетворення ліпідів – синтез і окиснення вищих жирних кислот, ліпогенез і ліполіз, синтез фосфоліпідів, жовчних кислот, холестеролу та його естерів, гліколіпідів, утворення кетонових тіл, транспортних форм ліпідів (насамперед, ЛПДНЩ і ЛПВЩ), 25-гідроксидування вітаміну D₃ тощо [3]. За розвитку токсичного ураження печінки ксенобіотиками істотно зростає інтенсивність ліпопероксидації ліпідної компоненти мембран гепатоцитів, що призводить до їх пошкодження і, як наслідок, порушення її численних функцій [4].

Токсичні гепатити з функціональними розладами печінки можуть розвиватися також внаслідок некоректного прийому нестероїдних протизапальних препаратів (НПЗП), зокрема, натрію диклофенаку [3, 5, 6]. Найчастіше НПЗП-гепатопатія проявляється вираженим цитолітичним і холестатичним синдромами, гострою печінковою недостатністю за високих доз препарату і тривалому застосуванні на тлі зниження активності ензиматичних систем гепатоциту, які регулюють його біотрансформацію. Нестероїдні протизапальні препарати сприяють затримці рідини і розвитку порушень функціонального стану печінки внаслідок пригнічення синтезу простагландинів.

Мета роботи – дослідити зміни ліпідного спектру печінки щурів за диклофенакіндукованого гепатиту та визначити особливості корегувальної ефективності препаратів на основі фосфоліпідів різного походження – рослинного (ессенціале-форте) і тваринного (біологічно активна добавка (БАД) FLP-MD).

В експерименті використовували щурів лінії Wistar, з яких було сформовано три дослідні і контрольну групи. Медикаментозну форму токсичного гепатиту викликали шляхом перорального застосування препарату диклофенак у дозі 12,5 мг/кг, один раз на добу, впродовж 14 діб [7]. Після цього щурам I групи вводили препарат есенціале-форте (на основі фосфоліпідів з сої) в дозі 7,1 мг/кг маси тіла (терапевтична доза), а тваринам II групи – БАД «FLP-MD» (на основі фосфоліпідів з молока) в дозі 13,5 мг/кг маси тіла [8]. У III групі знаходились тварини, які зазнавали самореабілітації. До контрольної групи віднесено інтактних тварин.

Так, у щурів III групи встановлено зниження у печінці рівня загальних ліпідів на 22,9% за рахунок фракцій: естерифікованого холестеролу, вільних жирних

кислот та триацилгліцеролів, відповідно на 46,1%, 28,1 і 34,8% порівняно з контролем. Зменшення вмісту загальних ліпідів, можливо, пояснюється, як порушенням всмоктування жирів, обумовленого одночасним токсичним ураженням тонкого відділу кишечника, так і розладами ендogenous синтезу ліпідів за токсичної форми гепатиту. У щурів І групи спостерігається тенденція до підвищення рівня загальних ліпідів, що проявляється на фоні зростання вмісту фосфоліпідів і холестеролу. Поряд з цим, встановлено зниження у печінці вмісту вільних жирних кислот, триацилгліцеролів та естерифікованого холестеролу, що, ймовірно, є результатом недостатнього відновлення процесів засвоєння екзогенних ліпідів у кишечнику. Поступово відновлюються і процеси естерифікації, що пояснюється деяким покращенням ферментативної і жовчовидільної функцій травної залози. У щурів ІІ групи спостерігається вірогідне підвищення вмісту загальних ліпідів на 139,5% та фосфоліпідів на 24,5%, а також зростання рівня естерифікованого холестеролу на 28,3%, що може свідчити про краще виражений ефект щодо стимулювання ферментативної функції печінки. Зменшення при цьому рівня вільних жирних кислот, можливо, пов'язано з інтенсивним використанням їх для біосинтезу фосфоліпідів.

Отже, розвиток токсичного гепатиту медикаментозної форми в щурів супроводжується суттєвими розладами кількісних характеристик ліпідного складу печінки, що може бути обумовлено порушенням перетравлення, засвоєння та ендogenous синтезу ліпідів. При цьому, більш швидке відновлення ліпотропної функції печінки відмічається при введенні в організм щурів БАД FLP-MD, основною діючою речовиною якої є фосфоліпіди тваринного походження (з молока).

References

1. Aithal, G. P., Watkins, P. B., Andrade, R. J., Larrey, D., Molokhia, M., Takikawa, H., Hunt, C. M., Wilke, R. A., Avigan, M., Kaplowitz, N., Bjornsson, E., & Daly, A. K. (2011). Case definition and phenotype standardization in drug-induced liver injury. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 89(6), 806–815. DOI: 10.1038/clpt.2011.58
2. Mengoli, M., Parmeggiani, D., Mengoli, M. C., Grinzi, G., & Tolomelli, S. (2011). Drug-induced hepatotoxicity: clinical and biochemical features of 26 patients and a review of the literature. *Recenti Progressi in Medicina*, 102(6), 253–260. DOI: 10.1701/893.9843
3. Gryshchenko, V. A., Sysolyatin, S. V., & Gulevata, J. V. (2018). Phospholipid composition of blood plasma and internal organs of rats with diclofenac-induced hepatitis. *Ukrainian Journal of Ecology*, 8(3), 235–240.
4. Abd Ellah, M.R. (2010). Involvement of free radicals in animal diseases. *Comp Clin Pathol*. 19, 615–619. DOI: 10.1007/s00580-010-1016-3
5. Hryshchenko, V.A., Tomchuk, V.A., Lytvynenko, O.N., Chernyshenko, V.O., Gryshchuk, V.I., & Platonova, T.M. (2011). An estimate of protein synthesis in liver under induced hepatitis. *The Ukrainian Biochemical Journal*, 83(1):63–8.

6. Gryshchenko, V. A. (2017). Gematologichnyj profil' u shhuriv pry eksperymental'nomu dyklofenak-indukovanomu gepatyti [Hematological profile of rats in experimental diclofenac-induced hepatitis]. *Ukrainian Journal of Ecology*, 7(3), 78–83. (in Ukrainian). DOI: 10.15421/2017073.

7. Melnychuk, D. O., & Gryshchenko, V. A.: Sposib modelyuvannya toksichnogo gepatitu [Method modeling of toxic hepatitis]. Patent UA, 105657 (2016). (in Ukrainian)

8. Melnychuk, D. O., Gryshchenko, V. A., & Lytvynenko, O. N.: Veterynarna biologichno aktyvna dobavka liposomal'noi' formy ta sposib reparatyvnoi' terapii' v gepatologii' [Veterinary biologically active additive of liposomal form and method of reparative therapy in hepatology]. Patent UA, 86516 (2009). (in Ukrainian).

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЗІНФЕКЦІЙНОЇ ОБРОБКИ ЯЄЦЬ ДО І В ПЕРІОД ЇХ ІНКУБАЦІЇ З ПОЧЕРГОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ХІМІЧНИХ ЗАСОБІВ

Павліченко Олена Володимирівна

кандидат біологічних та ветеринарних наук, доцент
Харківська державна зооветеринарна академія

Боровкова Вікторія Миколаївна

кандидат ветеринарних наук, доцент
Харківська державна зооветеринарна академія

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури показав, що для обробки інкубаційних яєць, як правило застосовують, як хімічні речовини, так і фізичні біоцидні фактори: ультрафіолетове й іонізуюче випромінювання, ультразвук низької частоти, високочастотні електромагнітні поля, високотемпературну обробку, опромінення гелій-неоновим лазером [1,2,3,4]. В теперішній час основним методом дезінфекції є хімічний. Він заснований на використанні речовин, що мають антибактеріальну дію. Дезінфікуючі препарати повинні бути ефективними у відношенні до різних видів мікроорганізмів – збудників інфекційних хвороб, повинні характеризуватися малою токсичністю для людей, тварин та птиці, екологічною безпекою, добре розчинюватися у воді, бути простими у використанні, добре зберігатися без втрати активності [4].

Постійний пошук нових дезінфікуючих препаратів пов'язаний з тим, що жоден дезінфектант не є ідеальним і не відповідає в повній мірі вимогам, що ставляться до нього. Крім того, постійно підвищується попит, як ветеринарної медицини, так і інших областей у використанні дезінфектантів, а також змінюються можливості виробництва щодо сировини, підвищується рівень екологічних вимог [5,6].

Обробка хімічними методами інкубаційних яєць передбачає застосування речовин, що мають бактерицидну, бактеріостатичну і фунгіцидну активність. З хімічних засобів для дезінфекції широко застосовують луги, кислоти, окиснювачі, які містять хлор й альдегіди, а також антибіотики. Однак, фахівці Західної Європи, Америки та інших країн з розвиненим птахівництвом відмовляються від цих препаратів, тому що більшість із них мають підвищену токсичність стосовно ембріонів, що розвиваються, а також виражену канцерогенну й алергенну дію на працівників інкубаторіїв [7]. Такі дезінфікуючі речовини як правило використовують тільки у відсутності живих організмів. Стосовно дезінфекційної обробки поверхні інкубаційних яєць, то можна застосовувати тільки ті препарати, які не мають негативного впливу на коштовне обладнання інкубаторію, обслуговуючий персонал та ембріональний розвиток птиці [4,8,9,10].

В наших дослідках оцінка створеного сучасного дезінфекційного засобу «Йодіс» показала, що за період інкубації нова композиція дезінфікуючого препарату «Йодіс» не має негативного впливу на розвиток птиці в ембріональний та постнатальний (перші 10 діб вирощування) періоди. У порівнянні з попередньою композицією, де реєстрували наявність на поверхні шкаралупи таких бактерій, як *Corynebacterium* spp., *Staphylococcus saprophyticus*, $1,2 \times 10^2$, має значно кращі бактерицидні властивості і не знижує виводимість та якість виведеного молодняку курей. Додаткова обробка поверхні шкаралупи в період інкубації яєць дезінфікуючим 1% розчином препарату «Йодіс» значно знижує рівень бактеріального забруднення. Однак для встановлення достовірності отриманих результатів необхідно додатково провести випробовування даного варіанту композиції Йодіс в умовах виробництва на більшій кількості яєць (не менше 115200 шт.). Так, як інкубаторій має високо коштовне обладнання слід спочатку встановити рівень корозійних властивостей даного препарату, а потім уже приступати до проведення виробничих випробовувань даного варіанту композиції.

В світі, в основному, дезобробку яєць проводять перед закладкою їх на інкубацію, здебільшого із застосуванням формаліну, а також при перенесенні яєць на вивід. В період інкубації яєць, тобто до перенесення на вивід, дезобробку повітря інкубаційної шафи і розміщених в них яєць, майже ніхто не застосовує.

Фірма Тайсон (штат Пенсильванія, США), яка випускає готові вироби із продукції птахівництва, має інкубаторій, в якому застосовують дезобробку інкубаційних яєць не тільки до закладки на інкубацію, але і в період їх інкубації. Окрім того, з метою запобігання бактеріального забруднення обладнання та приміщень, а також середовища навколо інкубаторію відпрацьоване повітря та припливне, яке надходить у приміщення, обов'язково проходить дезобробку, що відповідає ветеринарно-санітарним вимогам цієї країни.

У зв'язку з вищезазначеним на багатьох сучасних інкубаторіях розпочали встановлювати системи дезінфекції шаф, які працюють як після їх завантаження, так і в процесі інкубації яєць. Так, Фірмою «Petersime» спеціально розроблена автоматична система дезінфекції інкубаторів. При цьому, будь-який неагресивний, рідкий дезінфікуючий засіб, будь він розбавлений чи ні, може бути розпорошеним в інкубаторі через форсунки зволоження. Система є цілком безпечною для персоналу інкубаторію, працює самостійно, що знижує витрати на обслуговування, та дозволяє значно зменшити в період інкубації мікробіологічне навантаження як інкубаційних, так і вивідних шаф.

В наших дослідках додаткова обробка поверхні шкаралупи в період інкубації яєць дезінфікуючими препаратами «Полідез» і «Віросан» майже в 10-30 разів знижує міко- та мікробіологічне навантаження. Слід зазначити, що дезінфектант «Полідез» у 0,1% концентрації проявив більший вплив на бактеріальну мікрофлору, а препарат «Віросан» (0,1% розчин) - на мікофлору. Зокрема, «Віросан» проявив фунгіцидні властивості на 7 добу інкубації та утримував фунгістатичні - до 12 доби після закладання яєць на інкубацію. Звідси виходить, що як для передінкубаційної обробки, так і в період інкубації для яєць сухопутної птиці (кури, індики, перепел та інші) краще використовувати препарат «Полідез»

у 0,1% концентрації, а для водоплавної птиці, яка утримується на глибокій підстилці, - препарат «Віросан».

Доінкубаційна обробка яєць препаратами «Полідез», «Віросан» і «Стерилій» не показала суттєвого негативного впливу дезінфектантів на інкубаційні якості яєць. Однак через відсутність фунгіцидних (фунгістатичних) властивостей щодо плісневих грибів вважаємо, що засіб «Стерилій» для дезінфекції поверхонь яєць перед закладкою на інкубацію застосовувати не доцільно.

Висновки:

1. Композиція дезінфікуючого препарату «Йодіс» не має негативного впливу на розвиток птиці в ембріональний та постнатальний (перші 10 діб вирощування) періоди у порівнянні з попередньою композицією, де реєстрували наявність на поверхні шкаралупи таких бактерій, як *Corynebacterium spp.*, *Staphylococcus saprophyticus*, $1,2 \times 10^2$, але має значно кращі бактерицидні властивості і не знижує виводимість та якість виведеного молодняку курей.

2. Доінкубаційна обробка яєць препаратами «Полідез», «Віросан» і «Стерилій» не показала негативного впливу дезінфектантів на інкубаційні якості яєць.

3. У зв'язку з відсутністю фунгіцидних (фунгістатичних) властивостей щодо плісневих грибів засіб «Стерилій» для дезінфекції поверхонь яєць перед закладкою на інкубацію застосовувати не доцільно.

4. Додаткова обробка поверхні шкаралупи в період інкубації яєць дезінфікуючим 1% розчином препарату «Йодіс» значно знижує рівень бактеріального забруднення. Однак, препарати «Полідез» і «Віросан» мають значно більший (в 10-30 разів) вплив. Дезінфектант «Полідез» у 0,1% концентрації проявив основну дію на бактеріальну мікрофлору, а препарат «Віросан» (0,1% розчин) - на мікофлору. Зокрема, «Віросан» проявив фунгіцидні властивості на 7 – 12 добу після закладання яєць на інкубацію.

5. Як для перед передінкубаційної обробки, так і в період інкубації для яєць сухопутної птиці (кури, індики, перепели та інші) краще використовувати із сучасних дезінфектантів препарат «Полідез» у 0,1% концентрації, а для водоплавної птиці, яка утримується на глибокій підстилці - «Віросан».

«Список літератури».

1. Бреславець В.О. Виводимість яєць та смертність ембріонів курей різних порід в залежності від їх віку / В.О. Бреславець, Н.В. Шоміна // Птахівництво: Міжвід. темат. наук. зб. – Харків, 2004. – Вип.54. – С. 16-21.

2. Бреславець В.О. Вплив розчинів гіпохлориту натрію та оцтової кислоти на ембріональний розвиток та виводимість яєць курей / В.О. Бреславець,

Н.В. Шоміна, Ю.Р. Князєв // Птахівництво: Міжвід. темат. наук. зб. – Харків, 2005. – Вип. 56. – С. 25-35.

3. Бреславець В.О. Випробовування нових методів підвищення виводимості яєць водоплавної птиці / В.О. Бреславець, Н.О. Прокудіна, Ю.К. Дунаєв // Птахівництво: Міжвід. темат. наук. зб. – Харків, 2001. - Вип. 51. - С. 393-398.

4. Бордунова О.Г. Теоретичне обґрунтування та розробка інноваційної технології передінкубаційної обробки яєць курей. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора с-х наук, Миколаїв, 2016. – 40 с.

5. Калинин П.С. Сравнительная оценка эффективности средств деконтаминации инкубационных яиц// Автореферат дис. на соиск. уч. степени канд. вет. наук, Харьков, 2009. – 24 с.

6. Якубчак О. М. Чим краще обробити? Порівняльна оцінка сучасних і традиційних дезінфекційних засобів, що використовуються в галузі птахівництва / О. М. Якубчак // Сучасне птахівництво. – 2006. – № 6. – С. 14-15.

7. Орлов М. В. Биологический контроль в инкубации / М. В. Орлов. – М. : Россельхозиздат, 1987. – 223 с.

8. ДСТУ 4655:2006/ Яйця інкубаційні. Технологія передінкубаційного оброблення. Основні параметри / В. Бреславець, Д. Гриценко, Г. Єрмішко, І. Івко, П. Калинин, В. Ковач, Ю. Петров, О. Терещенко // Увед. 2007-07-01.-К.: Держспоживстандарт України, 2007.- 12 с.

9. Нестеров В.В. Дезинфекция инкубационных яиц и стимуляция эмбрионального развития кур путем использования экологически чистых препаратов: Автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. вет. наук: 03.00.07 / Моск. акад. вет. медицины и биотехнологии - М., 2000.- 16 с.

10. Сахацкий И.Н. Дезинфицирующие средства для птицеводства: сравнительная эффективность (обзор) / И.Н. Сахацкий // Птахівництво. – 2004. – Вип. 55. – С. 559–569

TRENDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC APPROACHES AND PROSPECTS OF INTEGRATION OF INTERNET TECHNOLOGIES INTO SOCIETY

Scientific publications

Materials of the VI – the International Science Conference on Basic Sciences, Arts, Business and Education, Internet Technologies and Society «Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society», Stockholm, Sweden. 607 p. (February 23 – 25, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-63684-340-7

DOI - 10.46299/ISG.2021.I.VI

Text Copyright © 2021 by the International Science Group(isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Liubych V., Oliynyk O.

Application of electromagnetic field to produce flattened cereals from spelt wheat grains // Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden 2021. Pp. 20-22.

URL: <https://isg-konf.com>.